
3 1761 06349628 5

S: A: Rantzow Lehn.

Conversations-Lexicon,

eller

encyclopædisk Haandbog

over

de i selskabelig Underholdning og ved Læsning forekommende Gjenstande, Navne og Begreber, med Hensyn til Folke- og Menneske-Historie, Politik, Diplomatik, Mythologie, Archæologie, Jordbeskrivelse, Naturkundskab, Fabrik- og Manufacturvæsen, Handel, de skjønne Kunster og Videnskaber, indbefattende tillige de ældre og nyere mærkværdige Tidsbegivenheder,

oversat

efter

den tydske Originals tredie Oplag, med adskillige Forandringer og Tillæg,

af

H. A. Kofod,

Overlærer ved Kjøbenhavns Kathedralskole.

Andet Bind,

indeholdende C.

Kjøbenhavn 1817.

Forlagt af A. Soldin.

Trykt hos C. M. Cohens Enke.

Conversations-Lexicon,

eller

encyclopædisk Haandbog

over

de i selskabelig Underholdning og ved Læsning forekommende Gjenstande, Navne og Begreber, med Hensyn til Folke- og Menneske-Historie, Politik, Diplomatik, Mythologie, Archæologie, Jordbeskrivelse, Naturkundskab, Fabrik- og Manufacturvæsen, Handel, de skjønne Kunster og Videnskaber, indbefattende tillige de ældre og nyere mærkværdige Tidsbegivenheder,

oversat

efter

den tydske Originals tredie Oplag, med adskillige Forandringer og Tillæg,

af

H. A. Kofod,

Overlærer ved Kjøbenhavns Kathedralskole.

Andet Binds første Hefte.

Kjøbenhavn 1816.

Forlagt af A. Soldin.

Trykt hos E. M. Cohens Enke.

C.

Caaba, see Kaaba.

Cabale. Betydningen af dette Ord er bekjendt nok, men dets Oprindelse mindre. Man kaldte det berygtede engelske Ministerium under Carl den 2den saaledes. Det bestod af Clifford, Ashley, Buckingham, Arlington og Lauderdale, hvis Begyndelsesbogstaver danne Ordet Cabal.

Cabanis (Pierre Jean George), en meget fortjent Læge, Philosoph og Litterator, var født i Conac 1757. Efterat han allerede tidlig havde viist Talent, men tillige haardnakket Trods mod uhensigtsmæssig Strenghed, fattede han i 2den Classe i Collegiet i Brive, under en ligesaa elskværdig som duelig Lærer, en lidenskabelig Kjerlighed til Videnskaberne, især de store Digtere og Talere, hvis Værker han lærte at kjende. Ei saa lykkeligt var det Aar, han anvendte paa rhetoriske Studier. Oprørt ved ilde anvendt Tvang, trættede han ved Stivsindighed og bestandige Krænkelser sine Læreres Taalmodighed og nødte dem endelig at sende ham hjem til sin Fader. Denne viste sig ei mildere mod ham. Hans Inderste oprørtes herved saaledes, at han hensank til fuldkommen Uvirksomhed. Efter et Aars Forløb tog Faderen andre Forholdsregler. Han bragte ham til Paris og overlod ham i denne store Stad til sig selv. Neppe følte den 14aarige Yngling sig frie, før hans Kjerlighed til Videnskaberne igjen oprvaagnede. To Aar svandt hurtig i Selskab med de græske, romerske og franske Classiker og i Omgang med ligetænkende Ynglinge. Da hans Fader kaldte ham tilbage, fik han Tilbud om en Sekreteersplads hos en fornem Polak, hvilken han modtog 16 Aar gammel. Han kom til Polen, var Vidne til den urolige Rigsdag 1773, hvilken opfyldte ham med Tungsind og Foragt for Mennesker, hvorpaa han efter to Aar vendte tilbage til Paris. Turgot, en Ven af hans Fader, var dengang Finantsminister, modtog ham med Velvillie, og var i Begreb med at ansætte ham overeensstemmende med hans Talent og Tilbøielighed, da en Intrigue styrtede ham. En tidlig Kundskab om Verden og det tydske Sprog vare de eneste Frugter af hans

Reiser. Han skyndte sig at indhente det Forsømte, og hans Fader understøttede ham. Hans Venskab for Roucher, der dengang var i stor Anseelse som Digter, vakte paa nye hans Kjerlighed til Digtekunsten, og, da det franske Akademie havde udsat en Priis for Oversættelsen af et Fragment af Homer, besluttede han ei alene at concurrere om denne Priis, men og oversætte hele Iliaden. De to Brudstykker, han forelagde Akademiet bleve ubemærkede, men adskillige smagfulde Mænd dømte anderledes og han erholdt Bifald og Opmuntring fra flere Steder. Desuagtet følte han en Tomhed, der forøgede hans Tungsind. Hans Sundhed havde lidt ved alt for megen Studeren, og, da han skulde fatte en Beslutning for Fremtiden, bestemte han sig for Medicinen, der skaffede ham Næring for sin Aand og tillige den ham saa nødvendige Bevægelse. Den duelige Læge Dubreuil var hans Lærer og Raadgiver. For at bringe hans Sundhed paa Fode, raadede Dubreuil ham at reise paa Landet. Cabanis valgte det nær ved Paris liggende Auteil. Her gjorde han Bekjendtskab med den berømte Mad. Helvetius, hvis kjerlige Omhue gjengav ham en anden Moder. Hos hende blev han bekjendt med Holbach, Franklin og Jefferson, kom i Venskabsforbindelse med Condillac og Thomas og fortsatte Omgangen med Turgot. Denne og Holbach gjorde ham bekjendt med Voltaire, Diderot, d'Alembert og andre Lærde af første Rang. Imidlertid havde Cabanis gandske opofret sig til sit Kald og forladt de skjønne Videnskaber. I sin serment d'un medicin tog han formelig Afskeed med dem 1783 og befæstede sig i dette Sindelaug. Ved Revolutionens Udbrud bekjendte han sig til dens Grundsætninger, men afskyede de Grusomheder, hvorved den besmittedes. Samme Meninger havde forenet ham med Mirabeau. Denne overordentlige Mands Genie trak Cabanis i en Forbindelse, hvorfor man meget har dadlet ham. Mirabeau forstod mesterligt den Kunst at pryde sig med fremmede Arbeider og fik af Cabanis et Skrift over den offentlige Opdragelse. Et endnu inderligere Venskab forenede ham med Condorcet, men med alle sine Anstrengelser formaaede han ei at redde sin ulykkelige Ven, der blev et Offer for Terrorismen. Kort derpaa giftede Cabanis sig med hans Svigerinde Charlotte Grouchy, Søster til General Grouchy, og denne Forbindelse skjænkede han sit følgende Livs Lykke og Rolighed. Da man dannede Centralskolen i Paris 1795, blev Cabanis Professor i Medicinen i Paris, følgende Aar blev han Medlem af Nationalinstitutet, derpaa Professor i Cliniken ved den medicinske Skole i Paris og traadde siden som Folkerepræsentant i de 500des Raad. Han var med 1799 den 18 Brumaire og blev Medlem af Senat conservateur. Hans Sundhed havde imidlertid lidt meget; i Aaret 1807 blev han truffet af et Slag, men reddet ved hurtig Hjelp, dog døde han den 5 Mai

1808. De elskværdigste Aands og Hjertes Egenskaber vandt hans Samtidiges Kjerlighed, og hans indholdsrige Skrifter sikkre ham et ærefuldt Minde hos Efterverdenen. Hans fortrinligste Arbeider ere Observations sur les hopitaux, Coup d'oeil sur les revolutions et la reforme de la medicine; Observations sur les affections catharrales etc. Desuden har han oversat Endeel.

Cabarrus (François Greve af), var født 1752 i Bayonne og bestemt til Handelen af sin Fader, som var en udmærket Kjøbmand. Efterat han var underviist i London og Toulouse, sendte hans Fader ham til Een af sine Handelsvenner Galabert i Saragossa. Cabarrus ægtede mod begge Familiers Ønske hemmelig Galaberts Datter 1772. Dog etablerede hans Svigerfader ham i Caravanchel ved en Sæbefabrik, som han overgav ham Bestyrelsen af. Nærheden af Madrid tillod ham at indlade sig i Forbindelse med adskillige Lærde der, blandt andre med Pater Guevara, Forfatter af Madrids Tidende; denne gjorde ham bekjendt med Grev Campomanes og P. Olavides. Herved saavelsom ved Tidsomstændighederne udvikledes ærgjerrige Planer hos ham. Den nordamerikanske Krig, som Spanien maatte deeltage i mod England, berøvede Spanien sine Hjelpekilder i Amerika, og Cabarrus, som i den høieste Nød blev spurgt til Raads af Finantsministeren, foreslog at udgive rentebærende Papiirpenge; saaledes sattes 10 Millioner Piaster i Omløb, og, da de snart stode bedre end rede Penge, fik Cabarrus herved en afgjort Anseelse. Derpaa oprettede han 1782 Banken di San Carlos, hvis Bestyrer han blev, og et Handelscompagnie paa Philippinerne 1785. Begge Indretninger bleve siden af Mirabeau angrebne med Bitterhed. Cabarrus blev Finantsraad, men faldt ved Carl den 3dies Død 1788 i Unaade. Florida Blanka blev Minister og Lerena anklagede ham og bevirkede hans Heftelse 1790. Først 1792 blev han løsladt, fik Erstatning og ophøiedes til Greve. Som Kongen af Spaniens befuldmægtigede Minister blev han ved Fredscongressen 1797 forestillet Directoriet. Ved sin Tilbagekomst til Spanien havde han megen Andeel i de Forandringer, der foregik i Ministeriet. Han blev derpaa bestemt til Gesandt i Frankerig, men ei antaget af Directoriet, fordi han var en indfødt Franskmand. Han forlod Paris og begav sig i Forretninger til Holland. Kongen kaldte ham igjen til Finantsbestyrelsen, modtog ham paa det meest Smigrende og forærede ham 6 Millioner Realer. Siden faldt han paa nye i Unaade, gjorde 1803 adskillige Reiser til Paris og døde den 27 April 1810 som spansk Finantsminister, hvortil Kong Joseph havde ophøiet ham. Hans Datter, en for Skjønhed og Talenter lige berømt Dame, der i Skrækperioden af Taknemmelighed havde ægtet den berygtede Tal-

lien, men siden skildtes fra ham, indlod sig i andet Ægteskab med Greven af Caraman, efter hvem hun nu er Enke.

Cabbala, egentlig mundtlig Tradition, betyder hos Jøderne snart Propheternes Lære, snart gamle Sagn, men fornemmelig den mystiske Philosophie. Navnet Cabbala er ei meget gammelt, men hvad den cabbalistiske Philosophie angaaer, saa er de Lærdes Mening om dens Oprindelse meget forskjellig. Jøderne udlede de cabbalistiske Hemmeligheder fra deres Folks ældste Tider, ja fra Adam selv. Men, om og en hemmelig Underviisning fandt Sted hos de ældste Hebræer, saa angik den kun Gudstjenesten. Den cabbalistiske Philosophies Oprindelse maae man søge i Ægypten, fra Simon Schetachides, som bragte den derfra til Palæstina. Først i det andet Aarhundred blev den skreven, for at den ei ved det jødiske Folks Adspredelse skulde tabes. De nyere Fortolkere have indblandet meget Fremmed. Man inddeler Cabbala i den symboliske og den reale. Den symboliske beskjeftiger sig fornemmeligt med Bogstaver, som den tillægger hemmelige Betydninger; den reale, modsat den symboliske, indeholder Lærdomme og deles i den theoretiske og practiske. Den theoretiske søger at forklare den hellige Skrift efter hemmelige Traditioner og af samme fremstille et philosophisk System i Metaphysik, Physik og Pneumatik; den practiske derimod lover os den Videnskab at gjøre Mirakler, og det blot ved en kunstig Anvendelse af de guddommelige Navne og Sprog i den hellige Skrift. Efter Videnskabernes Gjenfødelse studerede mange lærde Mænd Cabbala. Af de nyere Cabbalister ere fornemmelig Heinrich Morus og Christian Knorr berømte; den Sidste har samlet det vigtigste af de cabbalistiske Skribentere i to Qvartanter paa Latin.

Cabochon, en Ædelsteen, fornemmelig en Rubin, der vel er sleben, men ei tilbørlig formet.

Cabotage, Skibsfart langs med Kysterne fra en Havn til en anden, hvorved man undgaaer den høie Søe; videre Kundskab om Kysterne og den Handel, der drives. **Cabotier**, et fladt Fartøi, der kan bruges ved Kysterne, en Kystfarer. **Cabotere**, befare Kysterne eller drive Kysthandel.

Cachet (lettres de), hemmelige Arrestbefalinger, ved hvilke man forhen i Frankerig kunde faae Een arresteret eller forviist uden at angive nogen Aarsag dertil. Man tilskriver Pater Joseph, en berygtet Capuciner under Richelieus Ministerium, deres Opfindelse.

Cacodæmon, see Agathodæmon.

Cacus, en frygtelig Røver i Italien, den aventinske Skovs, de Omkringboendes og Fremmedes Skræk, et Uhyre og efter Nogle en ildsprudende Kæmpe af umaadelig Styrke og skrækkelig Skikkelse, var en Søn af Vulkan. Hans Bolig var en uhyre Hule med lange Krumninger, over hvis Indgang de Dræbtes Hoveder og Arme hængte, og hvilken han lukkede med en Steen, som 20 Par Tyre ei kunde bevæge. Da Herkules drev Geryons Qvæg igjennem Italien, røvede Cacus nogle Oxer og førte dem baglænds ind ad sin Hule, for at skjule Sporet. Men deres Brøl opdagede dem, hvorpaa Herkules greb Røveren, og efter en skrækkelig Kamp (see Virgils Æneide i 8de Bog) dræbte ham med sin Kolle. Til Erindring opreiste Herkules ara maxima, men Evander og hans Arcadier beviste Herkules guddommelig Ære, fordi han havde befriet dem fra dette Uhyre.

Cada Mosto eller **Ca da Mosto** (**Luigi da**), født i Venedig ved Aaret 1432, opofrede sig efter en omhyggelig Opdragelse Handelen og gjorde adskillige Reiser i det middellandske og atlantiske Hav. 1454 reiste han paa sin Landsmand Marco Zens Skib til Flandern. Modvind opholdt dem i Strædet ved Gibraltar, og de nødtes til at lægge an ved Forbjerget St. Vincent, hvor Prinds Henrik i sin Eensomhed beskjeftigede sig med sine Studier og Opdagelsen af den afrikanske Kyst. Cada Mosto gik i Prindsens Tjeneste og fik et Skib, hvormed han den 22de Marts 1455 reiste fra Lagos, opholdt sig ved Porto Santo, derpaa ved Madera og lagde til de canariske Øer ved Gomera. Derpaa fik han det hvide Forbjerg i Sigte; han passerede Arguin, hvor Prinds Henrik 1445 havde anlagt en Colonie og løb derpaa ind i den 5 Aar i Forveien opdagede Senegal. Cada Mosto styrede derpaa sydlig langs Kysten og opholdt sig hos Fyrsten Damel, hvis Stater strakte sig fra Senegal til det grønne Forbjerg. Efterat have tilhandlet sig Guld og Slaver styrede han til det forrige Aar opdagede grønne Forbjerg. Her forenede han sig med to andre af Prinds Henriks Opdagelsesskibe, hvilke førtes af Antonietto Uso, en genuesisk Adelsmand og af en Staldmester hos Prinds Henrik. De fortsatte deres Reise langs den ubekjendte Kyst, hvorom Cada Mosto giver de interessanteste Efterretninger. Endelig kom de til Mundingen af Gambia, om hvis Rigdomme man havde talt meget. Da de bleve fiendtlig angrebne af Indbyggerne, og Skibsmandskabet, alerede kjed af den lange Reise, herover tabte Modet, saae de sig nødte til at vende tilbage til Portugal. Aar 1456 gjorde Cada Mosto tilligemed Antonietto og en Portugiser nok en Reise til Gambia. Ved det hvide Forbjerg bleve de af et Vindstød drevne fra Land, og, efterat de tre Dage havde kjæmpet med Stormen, opdagede de det grønne Forbjergs Øer. Den Øe,

ved hvilken de landede, kaldte de Buonavista, men den største Yago. Da de dennegang løbe ind i Gambia, bleve de vel modtagne af Indbyggerne, men Indtuskningen af Guld svarede ei til deres Forventninger. De tre Skibe kom til Floden Casamansa og Rio grande og vendte derpaa tilbage til Portugal. Her blev Cada Mosto til Prinds Henriks Død. Beskrivelsen af hans Reiser (Prima navigazione per l'oceano alle terre de negri, delle bassa Ethiopia, de Luigi Cadamosto), den ældste af de nyere, er et sandt Mønster. Der hersker en beundringsværdig Orden, Detailet er tiltrækkende, Beskrivelserne klare og nøiagtige. Man erkjender overalt en indsigtsfuld Iagttager. Han angiver endnu ei Længde og Bredde, hvoraf man kan slutte, at Brugen af Astrolabium til Søes, dengang ei var indført.

Cadenze (Cadence, Cadenza), Slutningstonefald i Musiken, giver Øret Følelsen af et Hvile= eller Slutnings=punkt. Man skjelner mellem den fuldkomne og Halv=Cadence; ved den første erkjender Øret, at det ei kan vente nogen Fortsættelse af Tonerne, hvilket er Tilfældet ved den sidste. Den første ender Musiken (Finalcadence). Desuden gives den afbrudte Cadence og den figurerte Cadence.

Cadi, betyder paa Arabisk en Dommer eller Retslærd. Hos Tyrkerne er Cadi Benævnelsen paa en Underdommer til Forskjel fra Molla eller Overdommeren. De regnes til Geistligheden, fordi Tyrkerne have deres Lov af Propheten.

Cadiz, eller som man almindelig siger Cadix, er een af de skjønneste Stæder i Spanien. Hovedstaden i Nedreandalusien og den rigeste Stad i Kongeriget. Den ligger paa den vestlige Ende af en Landtunge paa Øen Leon. Den sydostlige Deel af denne Landtunge er ved en smal Canal eller Arm af Søen adskildt fra det faste Land, men forenet dermed ved den gamle Broe Suazo. Staden er omgiven af en Muur og uregelmæssige Bastioner efter Jordbundens Beskaffenhed. Fra Sydsiden kan man ei komme til Staden formedelst den høie og steile Strandbred, fra Nordsiden er en Landing farlig formedelst de Sandbanker og Klipper, der findes under Vandet. Ved Sydvestspidsen er en Række af Klipper, der tildeels naar Vandet gaaer høit, ere bedækkede med Vand, og paa Spidsen St. Sebastian er et stærkt Fort anlagt til Stadens Forsvar. Cadix kan altsaa kun angribes fra Jordtungens smalleste Side, og her har man anvendt Alt for at sikkre sig mod fiendtlige Angreb. Man kan saaledes betragte Cadix som en Hovedfæstning. Den rummelige Bay ved Cadix danner en fortræffelig Havn og bestaaer egentlig af to sammenhængende Havbugter. Den første af

disse Havbugter hedder Bahia de Cadiz, den anden Bahia de Puntales. Indløbene til disse, saavelsom Havnen selv og Staden, forsvares ved Forterne St. Catharina, St. Sebastian, Chiclane, Matagorda, Puntales og Fort-Louis. Bahia de Cadiz er den almindelige Havn for Koffardiskibene, men Bahia de Puntales for Krigsskibene og de fra Amerika kommende Koffardiskibe; thi fremmede Nationers Skibe tør ei løbe ind der. I Henseende til Krigsmarinen er Cadix en Hovedplads, og efter Bourgoings Mening er den den fuldstændigste Søeplads i hele Europa. Staden er meget udvidet siden 1786, forskjønnet og forsynet med nye smagfulde Bygninger. Den er et Bispesæde, har en gammel og en usædvanlig prægtig nye Cathedralkirke, 13 Klostre, en Landkadetskole, en Styrmandsskole, et fortreffeligt Observatorium, et Søe- og Landhospital, et chirurgisk Institut, en botanisk Have, et Nationaltheater, et anseeligt Forsamlingshuus, 15 Civilhospitaler. For den sidste Insurrection beløb Indbyggernes Antal sig til 70,000. Paa Landtungen ved Staden ere meget vigtige Saltværker og Viinhaver, hvor den bedste spanske Viin voxer. Fiskeriet er betydeligt. Staden mangler godt Vand, hvorfor hvert Huus er forsynet med en Vandkumme, hvori Regnvandet samles og gjemmes, men det friske Vand hentes fra Staden Puerto de Sta Maria. Cadix er Spaniens vigtigste Handelsstad og hører til de vigtigste i Europa. Den er Middelpunktet for den americanske Handel. Alle handlende europæiske Nationer have her deres Consuler, Agenter og Correspondenter. I Aaret 1795 vare der 110 store Handelshuse i Cadix uden at regne de mange mindre. I Aaret 1792 beløb Værdien af de fra andre Verdensdele indførte Varer sig til 100 Millioner og Værdien af Udførselen til 270 Mill. Realer. Aar 1804 var Antallet af ankomne Skibe 1386. Staden Cadix er ogsaa berømt for sin høie Alder. Den blev først bygget af Tyrierne og kaldet Gadir, et indgjerdet Sted. Efter dem eiede Carthagerne den, hvorpaa den kom under Romerne, som kaldte den Gades. Siden bemægtigede Araberne sig Cadix og beholdt den til 1262, da Spanierne fratog dem den. 1696 blev Cadix plyndret og brændt af Englænderne, men opbygget igjen langt fastere end før af Spanierne. I Aaret 1702 forsøgte Englænderne et nyt Angreb, men udrettede Intet. Aar 1800 bortrev Pesten 8000 Mennesker. Da Spanien var allieret med Frankerig blev Cadix adskillige Gange blokeret af de Engelske, og Engang, dog uden Følger, bombarderet. I Aaret 1805 forefaldt i Stadens Nabolaug det vigtige Søslag ved Trafalgar (see denne Artikel). Fra 1808 var Cadix en lang Tid i Insurrectionstilstand. Ved den franske Armees Fremskridt i Andalusien, drog den øverste Insurrections-Junta til Cadix, forsamlede der sin betydeligste Magt og blev desuden forstærket ved

engelske Corps fra Gibraltar og Portugal. Man overskar Jordtungen ved Cadix og afbrød den 700 Fod lange Broe, der forener Øen Leon med det faste Land. Cadix blev derved gandske adskilt fra det faste Land, og, da det fra Søsiden beskyttedes af Fæstningsværker, Forter, samt spanske og engelske Flaader, saa hørte denne Stads Beleiring til de overordentligste Foretagender. Fra Februar 1810 blokerede General Sebastiani Staden med et fransk Armeecorps fra Landsiden; i Marts bleve Løbegravene aabnede paa flere Steder langs Kysten, og, uagtet den heftigste Ild fra Forterne, Skibene, de svømmende Batterier og de stærke Udfald, fortsattes Beleiringsarbeidet, Forterne langs Bayen bleve indtagne, og det vigtige Fort Matagorda, lige overfor Cadix, erobredes. Herfra gjordes et Forsøg paa at bombardere Staden, uagtet den store Afstand, hvorfor Franskmændene lode støbe Mørsere af en nye Opfindelse i Sevilla. Den 15de Decbr. kastedes de første Bomber og Granater, som virkelig naaede Staden, men tilføiede den kun ubetydelig Skade, da Husene for det meste ere af Steen. Beleiringen fortsattes 1811 uagtet Englænderne og Insurgenterne gjorde adskillige Forsøg til Stadens Undsætning og virkelig forstyrrede nogle af Beleirernes Værker. Beleirerne beskjeftigede sig med at bygge en Flotille, for at gjøre et Angreb paa Øen Leon, men dette søgte de Beleirede af alle Kræfter at hindre. Denne Tilstand vedvarede til den sidste Halvdeel af 1812, da Wellingtons seierrige Fremrykken i Midten af Spanien nødte de Franske til at trække sig ud af Andalusien og ophæve Beleiringen for Cadix.

Cadmus, et Navn, der er berømt i Mythologie og Historie og tillægges flere Personer, af hvilke den meest berømte er Agenors Søn. Han blev tilligemed sin Broder udsendt af Faderen for at opsøge deres af Jupiter bortførte Søster, Europa, uden hvilken de ei skulde vende tilbage. Efter flere Eventyrer forespurgte Cadmus sig hos Oraklet i Delphi angaaende sin Søster, og dette befalede ham at afholde sig fra videre Søgen, overlade sig til en Koes Ledsagelse og hvor denne stod stille, anlægge en Stad. Saaledes kom han til Boeotien og vilde her ofre Koen til Minerva, men hans Staldbrødre, der vilde hente Vand dertil af Mars's Kilde, bleve ombragte af en Drage som bevogtede den. Cadmus fældede Dragen, saaede dens Tænder efter Minervas Befaling i Jorden, og strax fremvoxte bevæbnede Mænd, som han kaldte Sparti (Saaede), men de dræbte hverandre indbyrdes paa 5 nær. Ved Hjelp af de Øvrige byggede Cadmus Cadmea eller Theben. Derpaa giftede Jupiter ham med Harmonia, en Datter af Venus og Mars. Ved hans Bryllup vare alle Guderne tilstæde. Apollo og de 9 Muser forherligede Festen ved deres Musik.

I dette Ægteskab avlede han Antonoe, Ino, Semele, Agave og Polydorus. Da Cadmus i nogen Tid havde behersket sit Rige og sin nyeopbyggede Stad, gik han efter Bacchus's Befaling tilligemed Harmonia til Enchelienserne, overvandt deres Fiender Illyrierne, blev deres Konge og avlede endnu en Søn, Illyrius. Endelig forvandlede Jupiter ham og Harmonia til en Slange eller efter andre til en Løve og hensatte dem i Elysium. Historien fortæller, at Cadmus 1550 f. Chr. kom til Beotien, overvandt Indbyggerne og anlagde den før nævnte Stad. Han gjerde sig i øvrigt meget fortjent ved sine nye Undersaatters Dannelse; thi han lærte dem den phoeniciske Bogstavskrivt, flere Gudsdommes, især Bacchus og Venus's Dyrkelse, Musikens Anvendelse ved Gudernes Feste af Præsterne, Brugen af Kobberet m. m. — En anden Cadmus fra Milet, en Søn af Pandion, ansees for den første Græker, der skrev i Prosa.

Cadre (Ramme, Indfatning), kaldes i Krigssproget Levningen af et Regiment eller en Bataillon, som skal gjøres fuldtalligt ved Nyhvervede.

Caduceus, var en Laurbær- eller Olivenstav, hvorom to Slanger snoede sig og vendte Hovedet imod hverandre uden at reise Kammen: den tjente til et Sindbillede paa Freden. Heroldernе bare dem og deres Personer ansaaes da for hellige og ufornærmelige. Fabelen fortæller, at Apollo forærede Merkur denne Stav for Afstaaelsen af den Ære, at have opfundet Lyren. Da Merkur kom med den til Arkadien, saae han to med hverandre kjæmpende Slanger; han kastede Staven imellem dem og strax skildtes de fredeligt ad; derfor blev den siden et Symbol paa Freden. Hvem Merkur berørte med den, faldt i en dyb Søvn. Derfor heder ogsaa Merkur Caducifer.

Caffa, ogsaa kaldet Feodosia, var fordum den største og vigtigste Stad paa Crim og blev for sin Vigtigheds Skyld kaldet det crimske Constantinopel. Dens blomstrende Handel fra den sidste Halvdeel af det 13de til Slutningen af det 15de Aarhundrede skylder den Genueserne, som her havde nedsat sig, men som Tyrkerne fratoge Staden 1474. Den ligger ved Kysten af en stor Havbugt af det sorte Hav ved Skraaningen af et Bjerg og er vidtløftig bygget. Den 19de Juli 1770 blev den indtaget ved Storm af den russiske General Dolgerucki, men 1774 aftraadt til den crimske Chan. Ved Freden 1791 blev Staden tilligemed hele Crim afstaaet til Rusland og er for nærværende Tid en Kredsstad i Gouvernementet Taurien. Den har omtrent 5000 Indb. I Aaret 1808 kom 92 Skibe til Staden og 74 gik fra den.

Caffee (Kaffe). Caffetræet har hjemme i Arabien. Ved Slutningen af det 17de Aarhundrede bragte Hollænderne det fra Mokha til Batavia og ved Aaret 1710 fra Batavia til Amsterdam. Nogle Aar efter erholdt den botaniske Have i Paris et Caffetræe, og 1720 blev et der opelsket Caffetræe af Declieux bragt til Antillerne. Denne Reisendes Bestræbelser skylder man Dyrkelsen af Caffetræet paa St. Domingo, Martinique og Guadeloupe, saavelsom de øvrige americanske Øer, og Caffeen er fra den Tid bleven en Nødvendighed over en stor Deel af Verden. Dog gjorde man Brug af Caffeen i Europa længe før man kjendte Planten. Allerede 1652 var en Græker i London, der beskjeftigede sig med Caffeens Tilberedelse. — Caffetræets Frugt er et Bær, som, naar det er modent, er af Størrelse og Dannelse som et Kirsebær og mørkrødt; tørret er det mindre. Det ydre Kjød indslutter to langagtige Bønner, hvoraf hver indeholder en Spire. Araberne tilberede af Bælgen en Drik, som de gjøre meget af og kalde Sultanscaffee; Europæerne derimod betjene sig blot af Bønnerne. Den almindelig bekjendte Drik man faaer deraf, vækker en behagelig Varme i Maven og letter Fordøielsen; den oplivør alle de andre Organers Virksomhed, især Hjertets og Hjernens, den opmuntrer og befordrer Uddunstningen; dog kan den hos meget pirrelige Mennesker foraarsage Beklæmmelse, Hede, Hjerteklappen, Lemmernes Skjelven og feberagtige Tilfælde. For megen Nydelse af Caffee er ofte skadelig, men hos de fleste Mennesker virker en passende Nydelse af Caffee meget fordeelagtigt. For de Lærde er der neppe en mere passende Drik. Saavel brændt, som ikke brændt, bruges Caffeen i Medicinen paa forskjellig Maade.

Caffere, kalde vi Beboerne af Landene mellem Mosambique og det sydlige Hottentotland til den vestlige Kyst. De ere krigerske og grusomme. Navnet, som betyder Vantroende, gave de Araber, som nedsatte sig paa Østkysten, Indbyggerne, som trak sig tilbage til det Indre. Siden, da man lærte at kjende flere Folkeslag, der lignede Cafferne, udstrakte man Navnet til den sydlige Spidse af Afrika, hvorved Folk af forskjellig Herkomst paa en ubeqvem Maade sammenblandedes. Da man bemærkede denne Vildfarelse, indskrænkedes Navnet Caffere til de Folk i det sydlige Afrika, som vel ligne Negerne, men have Haar istedet for Uld og en mere olivenbruun Farve. Efter denne Betydning udstrækker Cafferlandet sig over den hele nedre Deel af Sydafrika fra 16 til 35° S. Br. i en Strækning af 70,000 □ Mile. — Cafferne gjøre Overgangen fra Negerne til de sortebrune Folkeslag og danne en stor, stærk, velbyaget og sund Menneskerace. Fra Hottentotterne, deres Stammebeslægtede, adskilles de ved en klarere Farve. Cafferne boe i Negerhytter

og ere Fetischtilbedere. Man deler Cafferlandet i det østlige, indre og vestlige og finder deri følgende Stater: a) paa Østsiden, 1. Mossequeioernes Land, lige under Aequator. Beboerne ere vilde, grusomme og drive især Qvægavl. De leve af Melk og Blod af Køerne, som de ofte aabne Aarerne paa for at de ei skulle døe af Fedme. Ingen antages til noget Embede, med mindre han har dræbt en Fiende og foreviist hans Hoved for Anføreren; 2. Mimmeamoys Land, V. for det forrige; 3. Nürengaernes Land, vestlig for Bjerget Lupata; 4. Bororrnes Land, S. for Marawisøen; 5. Zimbaernes Land, Ø. for Lupata; 6. Marawiernes Land ved Søen Marawi. b) I det Indre findes Cimbebaernes Rige tilligemed flere ubekjendte Riger og Folkeslag. c) Paa Vestkysten er Stor- og Lille-Namaqua.

Cagliari, Hovedstaden paa Øen Sardinien, er et Erkebispesæde, har et Universitet, oprettet 1606 og forbedret 1763, 20 Klostre, 38 Kirker, et smukt Theater, 26 000 Indb., og en viid, sikker, og for Handelen beqvem Havn. Staden bestaaer af 4 Dele: Castellet paa Høiden; Marina ved Bjerget i Nærheden af Søen; Stampace mod Vesten og Villa nuova mod Østen ved Bjergets Fod.

Cagliostro (Grev), eller, som hans egentlige Navn var Giuseppe Balsamo, blev født den 8de Juni 1743 i Palermo. Da hans Fader døde tidlig, paatoge hans Slægtninge paa Mødrene-Side sig hans Opdragelse og bragte ham i de barmhjertige Brødres Orden, hvilken fortrinlig beskjeftigede sig med at pleie de Syge. Balsamo fandt her Leilighed til at udvikle sit Talent for de medecinske Videnskaber, ved hvilke han siden gjorde saa stor Opsigt, men begik tillige adskillige Udsvævelser, saa man nødtes til at fjerne ham bort, for at hans Exempel ei skulde blive farligt for de øvrige Brødre. Han vendte tilbage til Palermo og bedrog nogle lettroende Personer med saakaldte Hexekunster og med Skattegraven. Desuden tillod han sig andre Bedragerier og benyttede sig især af sin Færdighed i at kunne efterskrive Haandskrifter paa en skuffende Maade. Han vilde ved et forfalsket Dokument sætte sig i Besiddelse af en omtvistet Eiendom, men herved kom hans Bedragerie for Dagen og han saae sig nødt til hemmelig at flugte for at undgaae Justitsen. Han vilde begive sig til Rom, men i Calabrien gjorde han en Opdagelse, som siden blev ham langt mere indbringende end hans medicinske Praxis og sorte Kunst. Han lærte nemlig at kjende en ung Pige, Datter af en Gjørtler; hun syntes ham særdeles duelig til hans Planers Udførelse, at bedrage og erhverve Penge: han forbandt sig derfor med hende og tvang hende snart til, med Tabet af sin Dyd, at befordre hans skiendige Hensigter. Nu begyndte

han sine Vandringer og han fremtraadte først som Marchese Pillegrini, men siden som Grev Cagliostro. Han gjennemreiste mange af Europas Lande, opholdt sig i Hovedstæderne, og erhvervede sig ved sin Kones Kunster betydelige Summer. Han opholdt sig i Madrid, Lissabon, Paris, London og flere Stæder; allevegne bedrog han med Fiinhed, og vidste stedse at komme bort itide, naar hans Bedragerier vare nær ved at opdages. De Midler, Cagliostro almindelig betjente sig af for at faae Penge fra Uerfarne og Lettroende, var Opfindelsen af de Vises Steen, Tilberedelsen af en kostelig Livsbalsam og andre fortræffelige Universalessencer, som kun ved hemmelige Kundskaber kunne frembringes. Blandt flere Sjeldenheder solgte han et Skjønhedsvand, hvorved han lovede at befrie gamle Damer fra deres Rynker. Dette indbringende Haandværk drev han en lang Tid; men, da hans Kones Yndigheder begyndte at aftage og hans Handel med Medikamenter begyndte at formindskes, besluttede han at forsøge sin Lykke som Stifter af en nye hemmelig Sect, lod sig ved sit andet Ophold i London optage blandt Frimurerne og spillede siden en Undergjørers og Magers Rolle, hvorved han tildrog sig alle Sværmeres Opmærksomhed. Grevinde Cagliostro blev heller ikke uvirksom; hun var sin Mands første og lærdeste Discipel og spillede nu den hemmelige Viisdoms Præstinde ligesaa mesterlig som hun forhen havde spillet en anden Guddoms Præstinde. Det System, hvorved Cagliostro vilde gjenoprette en gammel ægyptisk Orden, hvis Stiftere Enoch og Elias skulde have været, var en Lærebygning af de største Urimeligheder; men Anstrøget af det Overnaturlige og Hemmelighedsfulde og Stifterens bedragerske Underkraft, der snart uden Betaling curerede de Syge, snart som Stor-Cophta aabenbarede Fremtidens Hemmeligheder, erhvervede ham mange Venner og Beskyttere. Han gjennemreiste nok Engang Europa og gjorde især stor Opsigt i Mitau, Strasburg, Lyon og Paris. Ved sit Ophold i Paris 1785 havde han den Ulykke at blive indviklet i den berygtede Halsbaandshistorie. Som en Fortrolig af Cardinal Rohan blev han tilligemed denne sat i Bastillen og fik endelig kongelig Ordre at forlade Frankerig. Hans talrige Tilhængere søgte vel at redde ham, men forgjeves; han maatte bort og begav sig til London, hvorfra han i Breve til sine Venner paa det bittreste beklager sig over den ham i Frankerig tilføiede Fornærmelse og skildrer det franske Hof med de sorteste Farver. Fra London reiste han til Basel, men gav efter for sin Kones og sine Venners Bønner og begav sig i Foraaret 1789 til Rom, hvor han beskjeftigede sig med Frimureriet, men blev opdaget og den 27 Decbr. 1789 bragt til Engelsburg. Man anlagde Proces imod ham og han blev den 7de April 1791 som en Erkekjætter og en den catholske Religion høist farlig Mand dømt til For-

varing paa Livstid. Inquisitionen lod, imod Sædvane, bekjendtgjøre et Udtog af Procesacterne og troede derved tilstrækkelig at have oplyst Publikum om denne Bedragers Characteer. Men der er endnu meget Mørke tilbage, og selv om den egentlige Aarsag til hans Arrestering har man stridt. Nogle holdt ham for en hemmelig Emissar af Jesuiterne, som bragte ham i Sikkerhed, da de ei længer kunde bruge ham, for at være forvisset om hans Taushed; andre have troet at han var Hovedet for en stor uhyrlig Forbindelse, der havde til Hensigt at omstyrte alle Monarkier. Men man viser ham formodentlig for stor Ære ved at tilskrive ham dybt gjennemtænkte Planer. Sandsynligviis var han en fiin Bedrager, der tjente alle Partier. Hans Død gjorde alle videre Undersøgelser umulig; han døde i Sommeren 1795 i Fængsel i St. Leo, en lille Stad i Kirkestaten.

Cagotter, en ligesaa ulykkelig Menneskeart som Kretinerne. Man finder dem i det sydlige Frankerig i Nærheden af Pyrenæerne; de Fleste ere elendige Tiggere, beskjeftigede med de nedrigste Arbeider, plagede af Fnat og Utøi, indskrænkede til de groveste Næringsmidler, omvankende uden Bolig, uden Klæder, uden Brænde om Vinteren, bedækkede med skidne forrevne Klæder. De tilbringe Nætterne i Stalde eller lignende Stæder, ere af et magert, blegt Ansigt, almindeligt Krøblinge, foragtede og udstødte af det menneskelige Selskab, hengivne til de meest dyriske Udsvævelser, udsatte for en bestandig Hunger og anklagede for de skiendigste Laster, hvormed Menneskeslægten kan besmitte sig. I de forrige Aarhundreder holdt man sig fra dem som Spedalske, forbandede dem som Kjettere, afskyede dem som Menneskeædere og Pæderaster; man gjennemborede dem Fødderne med et Jern, tvang dem til at bære et Mærke paa deres Klæder. Navnet Cagot, som Scaliger udleder af Canis gottus, er et Beviis paa den dybe Foragt, hvori de staae. Over denne ulykkelige Menneskeclasses Herkomst ere Meningerne meget forskjellige. Nogle have formeent at de nedstamme fra hine nordiske Barbarer, som i det tredie og fjerde Aarhundrede vandrede ind i det sydlige Europa. Nøiere Undersøgelser have viist, at de ere begavede med alle Evner til at blive nyttige Medlemmer af det menneskelige Selskab, og at man blot behøver at hjelpe dem ud af Elendighed, Foragt og Mangel for at udvikle og bruge deres Evner.

Caille (Nicolas Louis de la), var født i Rumigny ei langt fra Rosoy i Thierache 1713. Hans Fader, Louis de la Caille, havde som Jægermester hos Hertuginden af Vendome trukket sig tilbage til Anet. Her anvendte han alle sine ledige Timer paa Videnskaberne, særdeles Mecha-

niken og søgte at indgyde sin Søn samme Tilbøielighed; han sendte ham til Lisieux, for paa Collegiet der at fortsætte sine Studier. Hans blide Characteer, vedholdende Flid og hurtige Fremskridt, erhvervede ham alle sine Læreres Agtelse og Venskab, da hans Faders Død lod ham uden Formue og Hjelpemidler. Hertugen af Bourbon, en Velynder af Faderen, kom nu Sønnen til Hjelp. For at sikkre sig en rolig og uafhængig Tilværelse og tillige Frihed at følge sin Lyst til Videnskaberne, vilde de la Caille opofre sig til den geistlige Stand og begyndte sit theologiske Cursus. Men paa samme Tid vendte han sin Opmærksomhed paa Astronomien, og, uagtet Vanskeligheden af uden Lærer, uden Instrumenter og uden Bøger at skaffe sig Kundskaber, havde han dog i sit 23 Aar gjort Fremskridt i Astronomien, som maatte vække Forundring. Han overførte den geometriske Aand i den skolastiske Philosophie og selv i Theologien, hvis Sprog han vilde forandre og behandle dens Sætninger paa Euclides, hans Yndlingsforfatters, Maade. Ved den første Prøvelse, han maatte underkaste sig, havde han allerede alle Stemmer, da Vicekantsleren, en gammel, til den gamle Skoles Spidsfindigheder vant Doktor, faldt paa at forelægge Candidaten een af hine tomme Spørgsmaal, hvorover man alerede begyndte at spotte. De la Caille svarede med en saa ubetænksom Frimodighed, at den derover fornærmede gamle Pedant vilde nægte ham Magistertitelen, som han dog ved de andre Examinatorers Medvirkning erholdt. Denne Uretfærdighed var til Fordeel for Videnskaberne; thi den bestemte de la Caille til gandske at forlade Theologien. Jacques Cassini modtog ham og gav ham Bolig paa Observatoriet. Maraldi skjenkede ham sit Venskab, og det følgende Aar optoge de i Selskab Frankerigs Kyster fra Nantes til Bayonne. Den Nøiagtighed og Færdighed, som han viste herved, gjorde at man fandt ham værdig at deeltage i Meridianens Opmaaling, hvormed man nu begyndte at beskjeftige sig. Han begyndte dette store Arbeid den 30 April 1739 og havde samme Aar fuldført alle Triangler fra Paris til Perpignan. I sin Fraværelse blev han kaldet til den mathematiske Lærestol i Collegium Mazarin, og dette nye Embede forhalede Fortsættelsen af Middagslinien i den nordlige Deel til Efteraaret. Efter sin Tilbagekomst beviste han af sine Jagttagelser, at Graderne tage til fra Æqvator til Polerne, en Slutning, der var gandske modsat den, man havde uddraget af de gamle Maalinger. Hans geometriske, mechaniske, astronomiske og optiske Afhandlinger bevise, med hvilken Flid han forestod sit Embede som Professor; hans Ephemerider og de talrige og vigtige Memoirer, han overgav Akademiet, hans Beregninger over Formørkelser til 1800 Aar i den første Udgave af art de verifier les dates, bevise, med hvilken Iver han fortsatte sine astronomiske Arbeider. Han

paatog sig Berigtigelsen af Stjerneforteguelserne. I Aaret 1746 kom han i Besiddelse af et eget, for ham indrettet Observatorium paa Collegium Mazarin og tilbragte i 10 Aar Nætter og Dage for her at iagttage Solen, Planeterne og Fixstjernerne for at kunne berigtige de astronomiske Fortegnelser. Begjerlig efter at kjende og verificere de Polarstjerner, der aldrig viste sig over Parises Horizont, besluttede han en Reise til Cap, som han og i andre Henseender kunde drage stor Nytte af. Han lod sine Planer bekjendtgjøre i Europa ved et trykt Blad, for at Astronomerne kunde understøtte ham deri. Ved denne Leilighed blev Lalande, kun 19 Aar gammel, sendt til Berlin, der ligger under samme Meridian som Cap. Dette astronomiske Foretagende kostede fire Aars Reiser og Arbeider. Ved sin Ankomst til Cap troede la Caille nogen Tid at have forfeilet sin Reises Maal. Ved de i denne Himmelegn sædvanlige Sydostvinde syntes alle Stjerner i en bestandig Bevægelse; de saae ud som Cometer, og Vindens Heftighed bevægede tillige Instrumenterne og Observatoriet. For tildeels at forebygge disse Vanskeligheder, indskrænkede han sig for det Meste til mindre stærke Forstørrelsesglas og til Instrumenter af maadelig Gjennemsnit, og saaledes lykkedes det ham i 127 Nætter at bestemme omtrent 10000 Stjerners Sted med en beundningsværdig Nøiagtighed. Da hans Afreise fra Cap forhaledes nogen Tid, benyttede han sig heraf til at maale en Grad i den sydlige Zone, hvilket han gjorde med samme Nøiagtighed, som udmærker hans ældre Udmaalinger. Paa Regjeringens Befaling optog han tillige et nøiagtigt Kort af Isle de France og Bourbon, hvilket noget i Forveien var skeet ved den berømte Søfarende d'Aprés. Efter sin Tilbagekomst beskjeftigede han sig paa nye vedholdende at sammenligne de forskjellige Methoder, man havde foreslaaet for Længdens Bestemmelse. Han valgte derfor Maanens Afstand fra Solen eller Stjernerne, viste Fordelene ved denne Methode, og foreslog en senere almindelig antagen nautisk Almanach. For mindre underviste Søfarende udgav han et sindrigt graphisk Hjelpemiddel, hvorved de paa en let Maade bleve bekjendte med en Methode, hvis Beregningers Længde let kunde afskrække dem. I uafbrudt Virksomhed deelte de la Caille sin Tid mellem sit Observatorium, sine Beregninger, sine Pligter som Akademiker og Professor og Udgaven af sine forskjellige Værker. Nu udkom hans Soltavler, hans Fondements de l'astronomie, Fortsættelsen af hans Ephemerider; desuden beskjeftigede han sig især deslesheд med Maanen og Stjernerne i Dyrekredsen. Blandt saa mange Beskjeftigelser havde dog la Caille ogsaa Tid til fremmede Arbeider. Bouguer efterlod ham døende sine Haandskrifter og han udgav Traité de la gradation de la lumiere, og omarbeidede gandske Traité de navigation. Videre udgav han Iagttagelser af Lærd-

greven af Hessen og Waltherus, Chapelles Reise til Ægypten og Feuillees til de canariske Øer. Et heftigt Anfald af Gigt afbrød hans Arbeider, men han fortsatte dem med end større Iver, da han begyndte at komme sig igjen; hermed nedbrød han gandske sin Sundhed og døde ij Martis 1762. Han havde overgivet sin Ven Maraldi sine Manuskripter og denne udgav hans ciel austral med en Fortale om Forfatteren af Brotier. Aldrig gaves der nogen Lærd, der arbeidede mere eller elskede Sandheden høiere end de la Caille. Mængden og Rigtigheden af hans Jagttagelser er saa meget mere beundringsværdig, naar man betænker, at hans astronomiske Bane indskrænkede sig til 27 Aar.

Caimakan kaldes hos Tyrkerne den, som træder i Storvesirens Sted, naar han er fraværende, død eller afsat.

Cairo (Kahira), Hovedstaden i Ægypten og Een af de største Stæder i Verden. Den ligger ved Nilens østlige Bredde paa en sandig Slette og bestaaer af fire temmelig langt fra hverandre liggende Dele, Gammel-Cairo, Bulak, Havnen og Ny-Cairo. Den egentlige Stad uden Haver og Indhegninger er $3\frac{1}{2}$ Miil i Omkreds, har 31 Porte, uregelmæssige og ubrolagte Gader, som om Natten lukkes for at hindre Uordener; Huse for Størstedelen af Muursteene med flade Tage, henved 250,000 Indbyggere, Araber eller Muhamedaner, coptiske Christne, Mammeluker, Græker, Syrier, Armenier, Europæer, Jøder ꝛc. Man tæller 80 offentlige Bade, 500 Mosqueer, Silke-, Camelot-, Tapet-, Krudt-, Læder-, Lærred- og Cattunfabriker. Staden er Middelpunktet for al Handel mellem Europa, det middellandske Hav, Asien og Nord-Afrika. Her er og en muhamedansk Høiskole. I Nærheden findes en Vandledning af 317 Buer. I Aaret 1798 blev Staden indtaget af de Franske.

Caisse d'Escompte eller Disconto-Casse, var en Seddelbank i Frankerig, der oprettedes i Paris 1776 af et Selskab Privatpersoner med en Capital af 12 Millioner Livrer. Den stod under kongelig Autoritet. Det Uheld fraregnet, den leed 1783 (sandsynligviis fordi den havde gjort Regjeringen for store Forskud) holdt den sig i god Credit, fordi den stedse holdt en aaben Casse til Sedlernes Indlosning. Ved Udstædelsen af de første 1400 Millioner Assignater anvendte man strax de 400 paa at godtgiøre Disconto-Cassen Statens Gjeld til den, men man ophævede den tillige.

Calabrien, een af de fire Hovedprovindser i Kongeriget Neapel, hvilket deles i Calabrien paa denne Side, det nordlige, og Calabrien paa hiin Side, eller det sydlige. Dette Landskab er paa mange Steder overordentlig frugtbart,

I Febr. 1783 blev Endeel deraf saaledes ødelagt ved et Jordskjelv, at 300 Stæder og Landsbyer forstyrredes og over 30,000 Mennesker omkom. Calabriens hele Befolkning beløber sig omtrent til 750,000 Mennesker paa 321 Qvadratmile. I de nyere Tider var dette Land længe Skuepladsen for blodige Uroligheder, da Indbyggerne ei vilde erkjende Joseph og Joachim Napoleon for Konge.

Calais, en velbefæstet Stad i det forrige Grevskab Oye i Piccardiet, hører nu til Departementet Pas de Calais. Det saa kaldte Pas de Calais, hvoraf Departementet har sit Navn og som og fortrinligviis kaldes Canalen, er et smalt Stræde mellem Kysterne af Calais og Grevskabet Kent i England. Det er mellem 5 og 6 Mile bredt og man kan i klart Veir paa Engang see Kysterne af Frankerig og England. Havnen ved Calais er ikke stor og ei dyb nok for Krigsskibe; men den bliver vigtig ved sin Beliggenhed ved det Smalleste af Canalen og ved de Paketbaade, som i Fredstider regelmæssig ankomme fra Dover hver Tirsdag og Fredag og som gjøre Overfarten i 6 til 8 Timer, naar Vinden er god, desuden ved Samfærselen mellem Frankerig og England, som her er meest levende og skaffer Staden betydelig Fordeel. Indbyggerne ere 7000. Fra 1346, da Staden erobredes af den engelske Konge Edvard den 3die, indtil 1558, da Frants af Guise tog den tilbage, var Calais i Englændernes Vold.

Calas (Jean). Denne ulykkelige Mand, der døde paa Schaffottet som et Offer for Rettens Partiskhed, var født 1698 i Provindsen Languedoc, var opdragen i den protestantiske Religion og nedsatte sig som Kjøbmand i Toulouse. Han havde tre Sønner og tre Døttre, som han selv opdrog og var almindelig agtet for sin Retskaffenhed, da han i sit 63de Aar pludselig blev anklaget for den skrækkeligste Forbrydelse, en Fader kan beskyldes for. Den 13de Oct. 1761 blev hans ældste Søn, Marc Antoine, fundet qvalt i Faderens Huus, og, saa rimeligt det og var, at den tungsindige, urolige og uordentlige Yngling havde berøvet sig selv Livet, saa hævede der sig dog snart tusende Stemmer, der paastode at Faderen havde myrdet sin Søn, fordi han havde Tilbøielighed til den catholske Religion. Jean Calas og hans hele Familie blev heftet, og en Proces anlagt imod ham, hvori talrige Vidner, hvis Ugyldighed dog var klar, optraadde imod ham. Forgjeves beraabte Oldingen sig paa sin Ømhed mod sine Børn og paa sin Søns Melancholie, forgjeves anførte han, at han udbetalte en anden Søn, der virkelig var gaaet over til den catholske Religion, en aarlig Sum Penge, at han ved sin Svaghed umulig kunde udføre en slig Handling paa en kraftfuld Yngling, at en catholsk Pige,

han havde i Huset, vist vilde modsat sig hans Foretagende. Parlamentet i Toulouse dømte ham med 8 Stemmer imod 5 til at radbrækkes og lod Dommen fuldbyrde den 9 Marts 1762. Alle Efterretninger stemme overeens deri, at Jean Calas midt under Torturens Piinsler og paa Retterstedet vedblev at paastaae sin Uskyldighed. Den yngste Søn blev forviist for stedse, derimod blev Moderen, som forsikrede hun ei havde forladt sin Mand, da Sønnen blev qvalt, frikjendt, saavelsom Pigen. Den Ulykkeliges Familie begav sig til Genf. Voltaire, som levede i Ferney, lærte at kjende den og fattede den Beslutning at forsvare Calas's Minde. Han bragte Sagen for Publicums Domstol, skildrede Fanatismens Virkninger med de meest levende Farver og gjorde den til en Sag for alle Nationer og ledede Opmærksomheden paa Criminallovgivningens Mangler. Calas's Enke og Børn kastede sig derpaa for Thronens Fødder og anraabte om Processens Revision. 50 Dommere prøvede alle Omstændigheder nok engang og erklærede samtlige Anklagede for uskyldige. Kongen søgte ved Gavmildhed nogenlunde at godtgjøre Familien deres uerstattelige Tab, og Personer af første Rang kappedes om at forbedre deres Tilstand. Denne ulykkelige Begivenhed er paa flere Maader benyttet af Digtere, Malere og Kobberstikkere.

Calatravaordenen, see Orden.

Calcedon eller Chalcedon, see Agat. Iøvrigt er calcedonisk et Kunstord, Juveelererne bruge, for dermed at betegne en Feil ved Ædelstenene, paa hvilke man ved at vende dem, seer Tegn eller hvide Pletter, som paa Calcedonieren.

Calchas, Thestors Søn, en græsk Præst og Spaamand paa den trojanske Krigs Tid. Da den i Havnen ved Aulis forsamlede Flaade vilde seile til Troja og man i Forveien udbad sig Guddernes Bistand ved Ofre, skjød en Drage frem fra Alteret, fortærede en Spurvereede med 8 Unger og Moderen og forvandledes derpaa til Steen. Calchas, som en klog Spaamand, udtydede dette ved Krigens Varighed: i 9 Aar skulde Grækerne beleire Troja og erobre den i det 10de. Han ledsagede den græske Hær til Troja, opdagede Aarsagen til den af Apollo formedelst hans Præstes Beskjæmmelse, sendte Pest, uden derved at skaane den mægtige Agamemnon, og opfordrede ham at tilbagegive Præstens Datter, den røvede Chryseis til sin Fader, for at hans Bønner kunde forsone den fortørnede Guddom. Paa hans Raad byggedes Træhesten; ogsaa forudspaaede han Æneas hans tilstundende Rige i Italien. Efter sin Død havde han et Orakel i Daunien paa Bjerget Drium. Den, der spurgte om Raad, ofrede en sort Vædder og sov paa dens Hud.

Calcinere eller forkalke. I vidtløftig Forstand betyder det den Operation, hvorved faste Legemer ved Ild komme i en Tilstand, at de kunne skilles ad og gnides itu. I mere indskrænket Forstand bruger man Ordet blot om Metaller og forstaaer derved den Operation, hvorved de berøves deres metalliske Form og forvandles til Metalkalke eller metalliske Jordarter. Platina, Guld og Sølv undergaae ei nogen Forandring, hvorfor de kaldes ædle Metaller.

Calcutta, Bengalens og det hele engelske Ostindiens Hovedstad, tæller 600,000 Mennesker, er Sædet for den engelske Generalgouverneur og øverste Domstol. Den er 7 Mile i Omkreds, ligger ved Hugly, en Arm af Ganges, hvorpaa Krigsskibe af 74 Kanoner kunne løbe op til Staden. I Gaderne findes for det Meste Kanaler og Husene ere af Bambusrør. Men i det engelske Qvarteer finder man kun Palladser. Blandt Indbyggerne finder man Handlende af næsten alle Asiens, Amerikas og Europas Nationer, og foruden Tilhængerne af den indiske Religion, Muhamedaner, armeniske, catholske og protestantiske Christne med deres Pagoder, Moscheer og Kirker. Af den (eller og af det en engelsk Miil fra Calcutta beliggende Fort William) har det første engelske Præsidentskab sit Navn og indbefatter Bengalen, Bahar, Femtedelen af Orixa og siden 1784 ogsaa Prindsen af Wallis Oe (Pulo Peenang). Aar 1756 blev Calcutta plyndret og opbrændt af Naboben i Bengalen, ved hvilken Leilighed 146 Englænder blev kastet i et snævert Hul (den sorte Hule, der kun har to smaae Vindueshuller paa den ene Side), hvor der i mindre end 6 Timer omkom 123. Dette var den første Anledning til Bengalens Erobring af Englænderne, som hevnede deres Brødres Død. Calcutta har tiltaget meget i Rigdomme, prægtige Bygninger, Kirker, Hospitaler &c. Den herværende Bank har efter Europæernes Maalestok uhyre Forretninger. Aar 1800 oprettedes et Universitet i Fort William, som blandt mere har faaet Tippo Saibs anseelige Bibliothek til Foræring. Her findes et Observatorium, et Selskab til Historiens, Antiqviteternes, Kunsternes og Videnskabernes Befordring (asiatic society) og et Akademie for Muhamedaner. Handelen er overordentlig stor. Her ankomme aarlig over 2000 Skibe fra alle Verdens Dele. Tolden alene indbringer over 2 Millioner Pund Sterling.

Calderon. Don Pedro Calderon de la Barca Henao y Riano, nedstammede fra en gammel adelig Familie og blev født i Madrid den 1ste Jan. 1601. Den første Dannelse erholdt han i Jesuitercollegiet i sin Fædrenestad, og fortsatte sine Studeringer ved Universitetet i Salamanca, som han allerede forlod, da han var 18 Aar. Historie, Philosophie

og Jurisprudens havde været hans Hovedstudier, men alerede tidlig havde han udviklet sit poetiske Genie, thi for sit 14de Aar skrev han sit første Skuespil: El carro del cielo. Hans Talent for dette Slags Poesie og maaskee tillige hans rige Opfindelsesaand for festlige Anstalter skaffede ham snart Venner og Velyndere. Adskillige Store ved Hoffet toge sig af ham og aabnede hans Talenter en værdig Bane. Ei tilfreds hermed traadde han ind i Militairstanden og viste sig med Udmærkelse i Mailand og Nederlandene. 1636 kaldte Philip den 4de ham tilbage til Hoffet og udnævnte ham til Ridder af St. Jago Ordenen, hvorfor han ansaae det for Pligt at gjøre Feldttoget i Catalonien med. Mod Forventning blev Freden snart sluttet og Calderon vendte tilbage til den Beskjeftigelse, der alerede havde gjort hans Navn berømt. Hoffet udmærkede ham ved Naadesbeviisninger, gav ham en maanedlig Pension af 30 Escudos de Oro, men holdt tillige hans Talent i uafbrudt Virksomhed. Han havde den Fornøielse at see Monarken, der anvendte mere paa Theatret end nogen af hans Forgjengere, ingen Omkostninger sparede for at opføre Calderons Skuespil med al mulig Pragt. Efterat han i 10 Aar havde arbeidet uafladelig for Theatret og Kirken, fik han Tilladelse at træde i den geistlige Stand. 1653 blev han ansat som Cappellan ved den erkebiskoppelige Kirke i Toledo uden dog at opgive sine forrige Beskjeftigelser. Men, da dette Embede holdt ham alt for langt fra Hoffet, fik han tillige 1663 en Plads ved det kongelige Hofcapel og en Pension. Hans Rygte forøgede hans Indkomster meget, da flere af Spaniens vigtigste Stæder udbade sig af ham Forfærdigelsen af Autos sacramentales (Stykker, der brugtes ved Christi Legems Processioner). Paa disse anvendte han megen Flid og fordunklede virkelig alt hvad der forhen var forfattet i dette Fag. Han satte selv fortrinlig Værd paa disse, hvilket man kan see af følgende Omstændighed. Boghandlerne solgte andre Forfatteres Arbeider som Calderons Værker, hvorfor Hertugen af Veragua bad ham om en fuldstændig Fortegnelse over hans Stykker. Calderon sendte ham blot en Fortegnelse af sine Autos og skrev: "Det var vist nok fornærmeligt, at man til hans egne feilfulde Arbeider endnu lagde Fremmedes, og saaledes forvandskede hans Stykker, at han selv kun kjendte dem af Titelen; dog vilde han ved de verdslige Stykker ei gjøre flere Omstændigheder end Boghandlerne. Kun de geistlige vare ham for Religionens Skyld mere vigtige." -- I alle Calderons Værker erkjender man en poetisk Genius; og om han og i Opfindelsens Rigdom staaer tilbage for Lope de Vega, saa overgaaer han ham i Udførelsens Fiinhed, Følelsens Adel og passende Udtryk. Vist nok ville vi ofte finde noget, der er fremmed for vor Tænke- og Synsmaade, men langt oftere finde vi Leilighed til at beundre Digteren som uovertræffelig. Hans Fei-

hidrører for det Meste fra Tid og Omstændigheder, og den spanske Nation regner ham med Rette blandt de største poetiske Genier. Man har 127 Comoedier af ham, af hvilke mange ere Intriguestykker, fulde af Forviklinger og rige paa interessante Situationer; andre ere heroiske Comoedier, og atter andre historiske Skuespil, af hvilke Endeel fortjene Navn af Tragoedier. Blandt de romantiske Skuespil af første Rang fortjener den standhaftige Prinds en hæderfuld Plads. Desuden har man af Calderon 95 Autos sacramentales, 200 Loas (Forspil) og 100 Sayneres (Divertissements). Hans mindre Digte bleve vel ogsaa optagne med meget Bifald, men ere for det meste forglemte. Den fuldstændigste Udgave af Calderons Værker er besørget af D. Juan de Vera Tassis y Villarel (Madrid 1685, 9 Bind). Det er at beklage, at man ei har ordnet Calderons Værker chronologisk. Man vilde da kunne see, hvorledes Mysticismen lidt efter lidt slog dybere Rødder hos ham. I en Alder af 62 Aar blev han formelig Præst og blev optaget i St. Pedros Congregation, hvor han blev sit øvrige Liv. 1687 valgtes han til dens Capelan mayor; samme Aar døde han 86 Aar gammel og testamenterede af Taknemmelighed hiin Congregation sin hele betydelige Formue.

Caledonier, det gamle Navn paa en stor Nation eller snarere Folkeforbund i det nuværende Skotland (Brittania barbara). Tacitus holder dem for Tydske; andre med mere Ret for Celter. De ansees for Bjergskotternes Forfædre.

Calembourg, et Ordspil. I vidtløftig Forstand kaldes alle vittige Indfald og Ordspil, der udtrykkes i smaae nydelige Digte Calembourgs. Det franske Sprog er især deleshed rigt paa Ordspil.

Calender er overhovedet Tidens Inddeling i Aar, Maaneder, Uger og Dage: en Fortegnelse af denne Inddeling kalder man almindeligt saaledes. Navnet kommer af et græsk Ord, som betyder udraabe, fordi det var en Skik hos de gamle Romere den 1ste Dag i Maaneden at udraabe de øvrige Dage, da de ei havde en saadan Calender som vi. Himmellegemernes Bevægelse gave Anledning til Tidens Inddeling. Solens tilsyneladende Omdreining om Jorden foranledigede Inddelingen i Dage. Men, da Dagenes Tal bleve mange, fandt man snart Nødvendigheden af et større Tidsmaal, som omfatter flere Dage. Dette tilbød Maanens Forandringer, der gik for sig i 29 til 30 Dage og der opkom en større Tidsafdeling i Maaneder. Men efter et temmeligt Tidsrums Forløb, formeredes ogsaa disses Tal for meget og man behøvede et endnu større Tidsmaal. Dette fandt man i Solens

tilsyneladende Frem- og Tilbagevandren paa Himmelen fra Syd til Nord og tilbage igjen, eller egentlig i Jordens Løb om Solen. Man gjorde den Opdagelse, at den fuldførte sin tilsyneladende Frem- og Tilbagegang i noget meer end 365 Dage og kaldte dette Tidsrum et Solaar eller blot et Aar, som man igjen inddeelte i Maaneder og Dage. De fleste bekjendte Folk af nogen Cultur antege Aaret, som det største Tidsmaal. Sandsynligviis have først Phoenicerne, saa Ægypterne, derpaa Grækerne betjent sig af denne Tidsbestemmelse, som fra dem er gaaet over til andre Folk. Aarets Bestemmelse efter Maaneder og Dage kunde i Førstningen ei være meget nøiagtigt; thi dette fordrede lang og opmærksom Iagttagelse. De ældste Folks Calender maatte derfor være meget ufuldkommen. Imidlertid var det dem nok, at de derefter kunde indrette deres oekonomiske Forretninger. At bringe Solens Løb i Overeensstemmelse med Maanens bestræbte Grækerne sig først for. De regnede 12½ Maaneomdreining om Jorden paa eet Solaar og for at undgaae Maanedernes Deeling lode de et Aar af 12 Maaneder vexle med et Aar af 13. Solon, som indsaae Manglerne ved denne Inddeling, bestemte Maaneden til 29½ Dag og lod paa samme Maade Maaneden af 29 og 30 Dage vexle med hinanden. Derved bleve Maanederne bragt i temmelig Overeensstemmelse med den antagne Aarstid; men, da denne endnu var meget feilfuld, opkom snart Uorden. Uagtet der fra Tid til anden gjordes Forslag til Forbedring, lykkedes det dog først Meton og Euctemon derved at de antoge et Tidsrum af 19 Aar, i hvilke Solens Forhold til Maanen igjen bleve de samme. Den Tidsregning som Grækerne antoge 433 f. Chr., fandt saa stort Bifald, at den indgraveredes med gyldne Bogstaver i en i Athenen oprettet Tavle. Derfor har man kaldet det Tal, som tilkjendegiver, hvor mange Aar der ere forløbne i den 19aarige Periode Gyldentallet. Men den 19aarige Periode var endnu 6 Timer for lang. Denne Mangel søgte Calippus 102 Aar senere at afhjelpe, hvorvel han ei bragte det dertil at Aarstidernes Begyndelse blev paa en bestemt Dag i Aaret. Romulus indførte hos Romerne et Aar af 10 Afdelinger eller Maaneder, af hvilke de 4, nemlig Marts, Mai, Quintilis og October havde 31, de øvrige kun 30 Dage. Da han indsaae, at denne Regning ei slog til, indskjød han saa mange Dage, som vare nødvendige for at gjøre Aaret fuldstændigt. Hans Efterfølger Numa Pompilius afskaffede denne Regning, tilføiede 50 Dage og bortskar af de 6 Maaneder, som havde 30 Dage een, fordi han holdt det lige Tal for ulykkeligt, og dannede af disse 56 Dage to nye Maaneder, hver til 28 Dage, hvilke han til Ære for Janus og Underverdenens Guder kaldte Januarius og Februarius. Saaledes fik Aaret 12 Maaneder og 354 Dage, og for at bringe det i Overeensstemmelse med Solens

Løb, betjente man sig af Skuddage ligesom Grækerne. Disses Bestemmelse var overladt Præsterne, og, da disse efter Statens eller deres private Fordele, handlede meget vilkaarligt, foranledigedes snart Misfornøielse og Forvirring. Desuagtet vedvarede denne Indretning til Enden af den republikanske Forfatning. Romernes Calender havde en gandske egen Indretning. De gave tre visse Dage i Maaneden egne Navne: den første Dag kaldte de Calenda; i de 4 Maaneder Marts, Mai, Quintilis og October kaldte de den 7de og i de øvrige den 5te Dag Nonæ; den 15de Dag i de 4 ovenfornævnte Maaneder og den 13de i de andre heed Idus. Efter disse bestemte de de øvrige paa følgende Maade: de talte Dagene fra de ovennævnte tilbage, saa man regnede den Dag med fra hvilken man begyndte. Vilde man f. Ex. angive den 3die Marts, maatte man vide at Nonæ faldt i denne Maaned paa den 7de; den 3 Marts blev altsaa den 5te før Nonæ; vilde man bestemme den 8de Jan., hvori Idus indtræffer den 13de, blev det den 6te før Idus; vilde man bestemme den 24 Febr., regnede man fra Calenda i Marts og talte Dagene tilbage og det blev den 6te før Calenda. Formedelst Mangel paa Nøiagtighed ved den for anførte Tidsregning, var det lidt efter lidt kommet dertil, at ved Ciceros Tid Foraarsjevndøgn faldt 2 Maaneder sildigere end Calenderen angav. (Efter Ciceros Brev til Atticus var Foraarsjevndøgn endnu ikke forbi ved Slutningen af Mai). For at standse denne Uorden kaldte Julius Cæsar, da han 707 var bleven Dictator og Pontifex, den græske Astronom Sosigenes til Rom, og han bragte tilligemed Marcus Fabius den Tidsregning istand, som man kalder den julianske. Hovedforbedringen bestod deri, at man bragte Foraarsjevndøgn tilbage til Marts. Man indskjød derfor i Aaret 707 efter R. B. 2 Maaneder imellem Nov. og Dec., saa dette Aar fik 14 Maaneder. For Dagenes Tal antog man Grækernes Bestemmelse $365\frac{1}{4}$ Dag, og Maanedernes Antal og Navne beholdtes, undtagen at Quintilis til Cæsars Minde blev kaldet Julius. Da $\frac{1}{4}$ Dag ei kunde optages i den borgerlige Tidsregning, ventede man 4 Aar indtil man fik en heel Dag, hvilken man indskjød mellem den 23de og 24de Febr. Denne Dag blev kaldet Skuddag og Aaret hvortil den blev lagt et Skudaar. Denne Calender brugtes i det romerske Rige til dets Undergang og i alle Landes christelige Kirkeforfatning indtil 1582. I den christne Kirke stode Fæstene i Forbindelse med denne Tidsregning. Men for Paaskefestens Skyld maatte man tage Hensyn til Maanens Løb. Jøderne helligholdt deres Paaskefest den 14 Nisan (Marts); de Christne i samme Maaned, men de bestemte den paa en Søndag. Da nu de Christnes Paaske undertiden traf sammen med Jødernes, og man ei holdt det for Christeligt, at holde denne vigtige Fest paa samme Tid som Jøderne, saa blev dette formelig

forbudet paa Kirkeforsamlingen i Nicæa 325. Her fastsattes tillige, at Paaskefesten altid skulde helligholdes Søndagen efter den første Fuldmaane efter Foraarsjevndøgn. Denne indtraf 325 den 21 Marts, og denne Dag bestemtes som Jevndøgn for alle følgende Tider. Derfor falder Paaskefesten mellem den 22 Marts og 25 April Da Paaskefestens Bestemmelse grunder sig paa Maanens Løb, saa havde man dertil antaget Metons 19aarige Maanecyklus, hvorefter Aaret indeholder 365¼ Dag og Nymaane, efter de 19 Aars Forløb altid maae indtræffe paa samme Dag. Men da Maanens Løb er 1 Time 28 Minuter 15 Sekunder længere end Regningen var, saa indtraf Foraarsjevndøgn stedse noget tidligere. I det 16de Aarhundred var den fra den 21 Marts kommet paa den 10de. Aloys Lili, en Læge fra Verona, udkastede derfor en Plan til Forbedring, hvilken hans Broder efter hans Død, overrakte Pave Gregor 13de. Denne sammenkaldte et Antal Prælater og Lærde for at sætte det gjorte Forslag i Udøvelse og 1582 afskaffede Gregor ved et Breve den julianske Calender i alle catholske Lande, og indførte den nye som vi have under Navn af den gregorianske eller forbedrede Calender, eller den nye Stiil, hvorimod man kalder den anden den gamle Stiil. Forbedringen bestod deri: Man borikastede 10 Dage fra den 4de Oct. 1582 og talte den 15de strax efter den 4de. Hvert hundrede Aar, som efter den gamle Stiil skulde være et Skudaar, blev nu et almindeligt Aar, undtagen hvert 4de hundrede. Saaledes skulde f. Ex. 1600 være et Skudaar, 1700, 1800 og 1900 derimod almindelige Aar; 2000 blev igjen et Skudaar. Efter denne Bestemmelse blev Solaaret antaget til 365 Dage, 5 Timer, 49 Minuter, 12 Sekunder. Nyere Jagttagelser af Hr. von Zach og la Lande have vel viist, at Solaaret er nogle Minuter længere, men de udgjøre i Aaret 3200 først een Dag, som da maae indskydes. Uagtet denne Forbedring beholdt Protestanterne den julianske Calender indtil 1700, da de antoge den nye, dog med nogen Afvigelse i Henseende til Paaskefestens Bestemmelse. England antog den nye Stiil 1752, Sverrig 1753; den gamle bruges endnu i Rusland og er 11 Dage forskjellig fra den nye. I Frankerig indførtes en nye Calender under Revolutionen efter et Nationaldekret af 24 Nov. 1793 Til Grændse for denne Tidsregning tog man Efteraarsjevndøgn i Aaret 1792, hvilken indtraf den 22 Sept. Kl. 9, 18′ 30″ om Formiddagen efter Parises Meridian, paa hvilken Dag den nye Republik dekreteredes. Ifølge heraf bestod Aaret af 12 Maaneder, hver til 30 Dage; ved Slutningen af Aaret lagde man 5 og i Skudaar 6 Dage til. Skudaaret, hvoraf der i et Tidsrum af 4 Aar skulde være eet, bestemtes efter en egen Periode, som kaldtes Franciade. Ugerne faldt gandske bort; hver Maaned blev deelt i tre Dele (Dekader) hver til 10 Dage, ligesom alle øvrige Inddelinger grundede sig paa

Decimalsystemet. Maanedernes Navne valgtes efter Aarstiderne og selv i deres Udtale laae der Betydning. Efteraaret varede fra 22 Sept. til 22 Dec. og havde de 3 Maaneder Vendemiaire (Viinhøstmaaned, Oct.) Brumaire (Taagemaaned, Nov.) Frimaire (Rimfrostmaaned, Decemb.) Vinter fra 22 Dec. til 22 Marts med Maanederne: Nivose, (Sneemaaneden, Januar), Ventose (Vindmaaneden, Febr.) og Pluviose (Regnmaaneden, Marts); Foraar fra 22 Marts til 22 Juni: Germinal (Spiremaaned, Apr.) Floreal (Blomstermaaned, Mai) Praireal (Græsmaaneden, Juni); Sommer fra 22 Juni til 22 Sept.: Messidor (Høstmaaned, Juli) Thermidor (Varmemaaneden, August) Fructidor (Frugtmaaned, Septbr.) De 10 Dage nævnte man efter deres Orden: Primidi, Duodi, Tridi rc. til Decadi, Hviledagen. Desuden havde endnu hver Dag i Aaret sit særdeles Navn, overeensstemmende med Tiden, hvorpaa Dagen faldt eller de Forretninger, man foretog sig paa den. Denne Calender betjente Regjeringen sig af i alle offentlige Anliggender; i private Forretninger brugte man almindelig den gamle eller tilføiede den i det mindste. Paa Napoleons Befaling indførtes igjen den gregorianske Tidsregning efter et Senatsconsult af 9de Sept. 1805.

Calender kaldes ogsaa et Slags muhamedanske Munke, hvis Levemaade er temmelig frie.

Caliari (Paolo) mere bekjendt under Navnet Paul Veronese, en Maler fra Verona, var født 1528 eller 1530. Hans Fader, som var Billedhugger, vilde danne ham for denne Kunst; men Ynglingen forraadede mere Tilbøielighed til Tegning. Da Faderen mærkede dette, sendte han ham til sin Onkel Badile, som er bekjendt af at han forfærdigede regelmæssige Malerier, hvori han fjernede sig fra den gamle Maneer. Paul gjorde betydelige Fremskridt, men da Verona allerede havde store Mestere, naaede han i Førstningen kun liden Anseelse. I Mantua vandt han en Priis ved sin Kunst. Han forlod Verona, gik til Vicenza og derfra til Venedig. Han bestræbte sig i Førstningen for at træde i Titians og Tintorets Fodspor, men vilde tillige overgaae dem i en mere søgt Elegans og riig Mangfoldighed af Zirater. Man kjendte snart af hans Arbeider, at han havde studeret de efter Antiquerne dannede Gipsfigurer samt Parmesans og Albrecht Dürers stukne Blade. Et af hans Frescomalerier i Kirken St. Sebastian i Venedig, der forestiller Esthers Historie, vakte almindelig Beundring og Senatet troede at kunne overdrage ham vigtige Arbeider. Paul ønskede at komme til Rom, begav sig derhen med den venetianske Gesandt Grimani og saae her med Enthusiasmus Raphaels og Michael Angelos skjønne Monstre. Efter sin Tilbagekomst malede han sin

skjønne Venedigs Apotheose. Meest berømt er hans Bryllup i Cana, hvorved man dog med Rette dadler den upasseligt anbragte asiatiske Pragt og Foreningen af de meest forskjellige Personer og Costumer. Men uagtet alle de Feil, man finder ved hans Materier, opdager man tillige store Skjønheder: Aand i Physiognomierne, Adel i Portraiterne og Rigtighed i Coloriten. Han havde en beundringsværdig frugtbar Indbildningskraft, nye og tiltrækkende Ideer, men han saae for Lidet paa visse Regler, som en Kunstner aldrig bør sætte tilside. Han døde 1588 og blandt hans Disciple vare hans to Sønner Carlo og Gabriele, Maffei Verona og flere.

Caliber. 1) En vis Tykkelse og sammes Maal. Saaledes kalder man Gjennemsnittet af en Kanons Munding, hvilket bestemmer Kuglens Maal og Ladningen. 2) Et Værktøi hos visse Handværkere, ja hos nogle overhovedet enhver Model.

Calif, see Kalif.

Californien, en stor Halvøe i det spanske Nordamerika mellem Purpurhavet (mar vermejo, det røde Hav, Cortes's Hav) og det stille Hav i Statholderskabet Ny Mexico, indbefatter Endeel af Americas Nordvestkyst og strækker sig fra Cap Lucas 23° 42' indtil 40½° N. Br. Ved den nordlige, endnu ei bestemte Grændse er Eliasbjerget; over hele Landet findes betydelige Bjergrækker. Det høieste Bjerg er Cerco de la Gigante. Hovedfloden heder Colorado de los Martyres. I den sydlige Deel er Climatet ofte saa utaalelig varmt, at fersk Kjød paa en Dag gaaer i Forraadnelse; her er og Jordbunden ufrugtbar, derimod er den i Norden meget frugtbar. Cortes opdagede Landet 1536. Frants Drake tog det i Besiddelse i Dronning Elisabets Navn og kaldte det Ny-Albion. Først sildig bleve dets Rigdomme bekjendte, thi Jesuiterne, som her havde et ligesaa uindskrænket Herredømme som i Paraguay, skildrede det som et raat ufrugtbart Land. Først efter Ordenens Ophævelse 1767 opdagede Joseph Galvez Californiens Skatte, til hvis Indsamling dog Folkemængden er altfor ringe. De bestaae fornemmelig i Sølv og Perler. Indvaanerne ere Indianere af forskjellige Stammer, for det meeste sortagtige af Farve, tapre og høflige. De spanske Pladse ere enten Dominicanernes Missioner til de uvidende Indbyggeres Underviisning eller Militairposter, Presidios til Missionairenes Beskyttelse. Landet inddeles i Gammel-Californien 7295 □ Mile, 9000 Indb., 15 Missioner og Presidio Loretto og i Ny-Californien, 2125 □ Mile, 15600 Indb., 10 Missioner og 4 Presidios. I denne er Monte Rey, i hiin Loretto Hovedstedet.

Caligula (Cajus Cæsar Augustus Germanicus), var en Søn af Germanicus og Agrippina, blev født 12 Aar efter Chr. i Leieren formodentlig i Tydskland og opdragen blandt Legionerne. Her fik han af Soldaterne Tilnavnet Caligula, fordi han ligesom de brugte et Slags smaae Støvler, Caligæ. Han forstod saaledes at indsmigre sig hos Tiberius, at han ei alene undgik sine Forældres og Søskendes Skjæbne, men endog overøstes med Æresbevisninger. Uvist er det, om han, som nogle paastaae, ryddede Tiber af Veien ved en langsom Gift. For sin Død var Tiberius i Tvivl om han skulde vælge Caligula eller Drusus's Søn Tiberius Nero til Efterfølger, og indsatte, efter Sveton, begge til Rigets Arvinger. Men Caligula, der for sin Faders Skyld var almindeligen elsket, kom uden Vanskelighed i Besiddelse af Thronen. Man glædede sig overalt ved hans Thronbestigelse; og hans første Foretagender vare retfærdige og ædle. Han lod paa det Hæderligste begrave sin Moders og Broders Levninger, satte alle Statsfanger i Frihed, kaldte de Forviiste tilbage og forbød Anklage for Majestætsforbrydelse. Øvrigheden tildeelte han frie og uafhængig Magt. Saaledes udmærkede han Begyndelsen af sin Regjering med kloge og høimodige Handlinger. Men da han havde regjeret i 8 Maaneder faldt han i en Sygdom og viiste sig fra den Tid som den grusomste og unaturligste Tyran. De kunstigste Piinsler frydede ham. Under sine Maaltider lod han Forbrydere eller og uskyldige Personer pine og henrette. I sin overmodige Galskab holdt han sig selv for en Gud og lod sig vise samme Ære, som man beviiste Apoll, Mars eller Jupiter. Selv Venus og andre Gudinder vilde han ansees for og viiste sig offentlig med deres Attributer. Han lod opbygge og indvie et Tempel for sin egen Guddom. Engang ønskede han at det romerske Folk kun havde eet Hoved for at han med eet Hug kunde slaae det af. Han havde hyppig de Ord af en gammel Digter i Munden: Oderint dum metuant. Een af hans største Daarskaber var Opførelsen af en Broe mellem Baja og Puzzuoli. Han indviede den selv med megen Pragt og efterat have tilbragt den følgende Nat i en Orgie med sine Venner, lod han pludseligt, for dog før sin Afreise at gjøre noget Overordentligt, en Mængde Mennesker af forskjellig Alder, Stand og Tænkemaade kaste i Søen. Ved sin Tilbagekomst drog han triumpherende ind i Hovedstaden, fordi han, som han sagde, havde seiret over Naturen. Derpaa rustede han sig til et Tog imod Germanierne, gik med mere end 200000 Mand over Rhinen, men vendte tilbage igjen efterat have tilbagelagt nogle Mile uden at have seet nogen Fiende. Han blev overfalden af en saadan Frygt, at, da han kom tilbage til Broen og fandt den spærret ved den tililende Mængde, lod han sig bringe fra Haand til Haand over Soldaternes Hoveder. Han begav sig derpaa til Gal-

lien, som han udplyndrede med exempelløs Gjerrighed. Ikke tilfreds hermed solgte han sine Søsteres Agrippinas og Livillas Eiendom og forviste dem. Ligeledes solgte han det gamle Hofs Møbler, Marcus Antonius's, Augustus's og Agrippinas Klæder 2c. Før han forlod Landet bekjendtgjorde han, at han vilde gaae til Brittanien. Han forsamlede sin Hær ved Kysten, besteeg en prægtig Gondel, men vendte strax tilbage, ordnede Hæren, lod give Signal til Slag og befalede Soldaterne at fylde deres Lommer og Hielme med Muslingskaller og udraabte: "Dette Oceanet fratagne Bytte skal pryde mit Pallads og Capitolium." Da han var kommen tilbage til Rom forlangte han Triumph for sine Krigsbedrivter, men lod sig nøie med en Ovation. Utilfreds med Senatet besluttede han at udrydde en stor Deel af Senatorerne og Roms meest udmærkede Mænd. Dette beviste to Bøger, som man fandt efter hans Død, hvori de Fordømtes Navne vare optegnede og af hvilke han kaldte den ene Gladius (Sværdet) og den anden Pugil (Dolken). Han forsonede sig dog igjen med Senatet, da han fandt det sig værdigt. Caligula holdt Bordeller og Spillehuse for Publicum og tog selv de Søgendes Entreepenge. Kun endnu et Par af hans Daarligheder og Forbrydelser. Han havde en Hest, heed Incitatus, som han meget yndede. Den havde et eget Huus, Møbler, egne Tjenere og spiste af Marmor og Guld. Caligula havde ladet den optage i sine Præsters Collegium og var endog tilsinds med at gjøre den til Consul. Videre havde han isinde at ødelægge Homers Digte og nær havde han ladet borttage Virgils og Livius's Værker og Billeder af alle Bibliotheker, fordi hiin var uden Genie og Kundskaber og denne en utilforladelig Historieskriver. Caligulas Sæder vare fordærvede fra Ungdommen, og han bedrev Blodskam med alle sine Søstre. Efterat han havde taget og forskudt flere Koner fængslede Cæsonia ham. En Sammensværgelse, i hvis Spidse Tribunerne for de prætorianske Cohorter Cassius Chaerea og Cornelius Sabinius stode, gjorde Ende paa hans Liv i hans 29de Aar og i hans Regjerings 4de, 41 efter Chr.

Calixtiner, et hussitisk Partie i Bøhmen, som fornemmelig afveeg fra de Catholske deri at de forlangte Vinen ved Uddelelsen af Nadveren (See Hussiter.) Under Georg Podiebrad (1450 — 1471) der selv hørte til deres Partie, vare de calixtinske Stænder de øvrige overlegne, under Ladislaus vedligeholdt de sig i Besiddelsen af deres Religionsfrihed og havde efter Reformationen samme Skjebne som Protestanterne i Bøhmen. Deres Vægring at fægte i den schmalkaldiske Krig mod deres Troesforvandte, Protestanterne, paadrog dem i Førstningen haarde Forfølgelser, dog lod Ferdinand 1ste, der iøvrigt var dem ugunstig, dem deel-

tage i Religionsfredens Fordele med sine øvrige protestantiske Undersaatter, og den fortræffelige Maximilian 2den gav dem fuldkommen frie Religionsovelse. Betænkeligere blev deres Skjebne under Rudolph den anden, og de havde Møie med at bringe det dertil, at den bøhmiske Confession, som de overrakte tilligemed de bøhmiske Brødre og de Evangeliske og ifølge hvilken de hidtil havde havt egne Lærere, Skoler og Kirker og et eget Consistorium i Prag, blev erkjendt og bekræftet ved det 1609 udstædede Majestetsbrev. Da imidlertid Mathias tillod sig mange Overtrædelser af dette Majestetsbrev, grebe de forenede Protestanter 1617 under Anførsel af Greven af Thurn til Selvforsvar, der foranledigede 30aarkrigen. De valgte Fredrik af Pfalz til deres Konge, men efter hans Nederlag ved Prag 1620 bleve de straffede med Protestantismens fuldkomne Undertrykkelse. Ferdinand 2de lod mange Calixtiner, Lutheraner og Reformeerte henrette som Rebeller og tvang andre til Udvandring. Ferdinand 3de udstrakte heller ikke den westphalske Freds Velgjerninger til Protestanterne i Bøhmen. Hans Efterfølgere vare Protestantismen ei gunstigere og først Joseph 2dens Toleranceedikt 1782 gav de Evangeliske i Bøhmen den i 162 Aar savnede Religionsfrihed, hvilken de reformeerte og lutherske Menigheder, med hvilke de gamle Calixtiner ere blandede, endnu nyde.

Callico, oprindeligt et hvidt ostindisk Bomuldstøi, som blegedes i England, trykkedes som andre hvide Cattuner og kom saaledes i Handelen. I Udlandet blev snart alle engelske trykte Cattuner kaldede Callicos. I England tog man heller ikke længer hvide ostindiske Callicos til Udførsel, men brugte i deres Sted Cattuner, som vare vævede i England. Medens Continentalsystemet fortrængte de engelske Varer fra Fastlandet kaldte ogsaa alle tydske og schweizerske Fabrikanter deres trykte Cattuner Callico.

Callimachus, en berømt græsk Elegie- og Hymnedigter, var født i Cyrene i Libyen og blomstrede under Ptolemæus Philadelphus omtrent 250 Aar for Christi Fødsel. Om hans Levnetsomstændigheder vide vi kun saameget, at han var af fornem Slægt, lagde sig tidlig efter de dengang yndede Videnskaber, aabnede i Alexandrien en Skole for Grammatiken, det er de skjønne og humanistiske Videnskaber og dannede i samme adskillige Lærde af udmærkede Kundskaber og et ei ringe Navn, f. Ex. Eratosthenes, Apollonius, Rhodius, Aristophanes fra Byzanz og Andre. Ptolemæus Philadelphus trak ham frem af sin Skoles Dunkelhed og gav ham en Plads i Museum, hvor han som de øvrige Lærde fik Løn af Kongen. I samme Yndest stod han ogsaa til sin Død hos Ptolemæus Euergetes. I denne hele

dige Stilling skrev han sine fleste Værker, hvis Antal efter Suidas var temmelig betydelig. Foruden nogle Fragmenter have vi kun af ham 72 Epigrammer og 6 Hymner tilbage. Hans Digt over Berenices Haar har vedligeholdt sig i Catulls latinske Oversættelse. Hans Digte have hans Tidsalders Stempel, da man søgte at erstatte Mangel paa Genialitet med pralende Polyhistorie. Man finder søgt Kunst istedet for ædel, simpel Sterkhed. Forgjeves søger man i hans Hymner hiin hellige Andagts-Tone, hiin dybe Følelse af Gudernes Høihed; i dets Sted finder man en falsk Pathos og en Søgen efter det Sjeldne og Sære. Hans Elegier ere tabte; de nævnes af de Gamle med megen Roes og tjente Propertz til Mønstre.

Callot (Jacques), født 1594 i Nancy og død der 1635, har erhvervet sig en hæderfuld Plads blandt de franske Kunstnere. Af Naturen begavet med en levende Tilbøielighed for de tegnende Kunster, overvandt han enhver Hindring, der kom hans Talent i Veien. Da hans Forældre gave ham en anden Bestemmelse, flygtede han i sit 12te Aar til Italien, lærte at tegne i Rom under Jul. Parigi, lærte Kobberstik af Philip Thomassin og var siden i Florents en Discipel af Canta Gallina og i Nancy af Claude Henriet. Han overgav sig gandske til sin Lyst for Kobberstikkerkunsten. I et Tidsrum af 20 Aar opfandt og forfærdigede han 1600 Stykker, hvorover man finder en Fortegnelse i Cabinet de Singularites d'Architecture, Peinture &c. (Tome 2 p. 376 — 392. Et stort Antal af dem ansees af Kjendere for Mesterstykker, dog mere med Hensyn til Udførelse end Udkast, med mere Hensyn til Fremstilling af det Enkelte end det Hele. Fortrinlig Roes har han erhvervet sig for Tegning af smaae Figurer, som han og i Mængde har anbragt paa alle sine Stykker. De fleste af hans Stykker, naar man fraregner de hellige Emner, ere Forestillinger af Slag, Beleiringer, festlige Optrin. Blandt disse roses hans miseres et malheurs de la guerre paa 18 Blade som det Fortrinligste. Han havde en særdeles Tilbøielighed til det Comiske, som han anvender overalt, selv ved Fremstillingen af hellige Gjenstande. Han var den første, der ved Ætsningen betjente sig af Skedevand og en Ferniß. Ikke blot som Kunstner, ogsaa som Menneske er han meget interessant, og Ingen vil fortryde at læse hans Biographie hos Gersaint eller af Husson. — Da de Franske 1631 havde erobret Nancy, forlangte enten Kongen selv eller den mægtige Richelieu of ham, at han skulde gravere denne Stads Erobring, som han før havde graveret Rochelles. Men Callot erklærede at han før vilde afhugge sin Tommelfinger, før han ved sit Talent skulde forevige sin Fyrstes og sit Fædrenelands Fornedrelse.

Calmar, Hovedstaden i den svenske Provinds Smaaland, ligeoverfor Øland. Da den afbrændte 1047 blev den ei opbygget paa sit gamle Sted, men flyttedes til Øen Qvernholm. Den har en ille, men god Havn og driver betydelig Handel med Bræder, Alun og Tjære. Den har og Ulden-Manufacturer og er Sædet for en Bistop. I Aaret 1800 mistede den ved en Ildebrand 150 Huse, Gymnasiet tilligemed Bibliotheket og Endeel af de offentlige Magasiner. I Aaret 1397 sluttedes her den berømte Union mellem de 3 nordiske Riger under Dronning Margrethe. Calmar Slot ligger uden for Staden i Sundet og er vel befæstet.

Calonne (Charles Alexander de) født 1734 i Douai, hvor hans Fader var første Parlamentspræsident. Efterat han havde studeret i Paris, blev han Advokat og blev ansat ved Provincialconseilet i Artois. Derfra traadde han som Generalprocurator ind i Parlementet i Douai. I Aaret 1763 blev han udnævnt til Maitre de requetes (den som giver Efterretning om Bønskrifter) og da han allevegne viste sig paa en fordeelagtig Maade, overdrog man ham en vigtig og vanskelig Forretning. Han blev ansat som Generalprocureur ved den Commission, som skulde undersøge la Chatolais Opførsel og kom her i Mistanke om at have misbrugt den Anklagedes Fortrolighed ved at meddele Viccekantsleren et hemmeligt Brev fra ham. Hvad han anførte til sin Retfærdiggjørelse, tilfredsstillede ei; desuagtet kan det ei nægtes, at han og Lenoir fornemmeligt bevirkede at la Chatolais blev mildere dømt end man i Førstningen kunde formode. 1768 blev Calonne udnævnt til Intendant i Metz og derpaa i Lille, og i begge disse Embeder udmærkede han sig ved sine Talenter. Saaledes stod det med ham da Ludvig 15de døde. Den af en lang Exil tilbagekaldte Maurepas havde kaldet Turgot, Necker, Fleury og Ormesson efter hverandre til Finantsminesteriet. Ved Maurepas Død blev Calonne Finantsminister. Versaillesfreden var sluttet og man skulde nu skaffe Midler til Udgifterne, der vare overordentlige. Calonne tabte ei Modet ved de Vanskeligheder, han fandt. Hans System var at skjule Forlegenheden og antage et Skin af Velstand. Han forsmaaede Besparelsens Hjelpemidler, betalte de udløbne Terminer, holdt de offentlige Papirer i Veiret ved hemmelige Forskud, lod Statsrenterne udbetale. I Begyndelsen fulgte han det for ham antagne Laanesystem. Efter hans Regning var fra 1776 til 1786 laant omtrent 1250 Mill.; men det aarlige Deficit beløb sig til 115 Mill.; dette skulde i Aaret 1797 kunne afbetales til 55 Mill. Statsindkomsterne som dengang beløbe sig til 475 Mill. skulde bringes til 590. Der debatteredes meget herom. Calonnes første Forholdsregler vare kun be-

regnede for Øieblikket, Statsgjelden var ei grundet i noget sikkert Pant. For at bevirke dette behøvedes et nyt Contributionssystem, hvilket Calonne foreslog. Hans Midler vare en Grundskat, der skulde betales in natura og Stempelskattens Forhøielse. Da han imidlertid kunde forudsee, at Udførelsen af en Plan, der fordrede store Ofre af Statens første Stænder, vilde finde megen Modstand, men almindelig Sammenkaldelse af Stænderne forekom ham farlig, saa valgte han en Middelvei og foreslog en Forsamling af Notablerne, valgte blandt de to første Stænder, Øvrighederne og Hovederne for Municipaliteterne. Denne consultative Forening havde ei Ret at beslutte; man kjendte faa lignende i Monarkiets Aarbøger. Calonnes Plan fandt Modstand i Statsraadet, især af Miromesnil og Breteuil, desuagtet antog Kongen den. Ministeren selv indsaae den Fare, hvorfor han udsatte sig, og havde kun svagt Haab, da han ved Vergennes Død berøvedes en mægtig Beskytter. Den 22 Febr 1787 havde Notablerne deres første Forsamling i Versailles. Man ventede med Utaalmodighed Finantsministerens Beretning. Han gav den med al den Duelighed muligt var, men dette kunde dog ei formindske det slemme Indtryk af hans ubehagelige Forklaringer. Et Deficit af 115 Mill. var langt mere end man havde frygtet. Calonne udledede dets Oprindelse fra du Terrays Forvaltning, paastod at det dengang var 40 Mill., at det fra 1776 til 1783 var steget ligesaameget, og han tilstod endelig at han selv til 1786 havde forøget det med 35 Mill. Disse Beretninger stode i altfor aabenbar Modsigelse med Neckers til at han skulde ladet dem ubesvarede. Man bebreidede nu Calonne, at han havde biet med sin Angivelse i tre Aar, at han havde overdrevet den og at han havde søgt at skiule sin uredelige Fremgangsmaade. Man beskyldte ham for ved Bortbyttelsen af Grevskabet Sancerre, at have opofret Kongens Fordele for sin egen. Lafayette fremstod i Spidsen af hans Anklagere og Miromesnil ansaaes for hemmelig Medvirker; men Kongen syntes i første Øieblik at ville holde med sin Minister. Storseglbevareren, Calonnes bestandige Modstander, fik sin Afskeed. Denne Triumph var dog kun af kort Varighed. Foruden Neckers Venner fremstod endnu et andet Partie imod ham, nemlig det, som bragte Erkebispen af Toulouse Lomenie Brienne i Ministeriet. Hoffet forfærdedes ved denne Gjæring, som Notablernes Forsamling foraarsagede. Dronningen forlod Calonne enten af Frygt for den offentlige Mening eller paa Breteuils Indskydelse; han blev afsat og forviist til Lothringen. Dog troede han ei strax at denne Forholdsregel var alvorlig, men han fandt snart at hans Unaade var virkelig. Man sparede ham hverken Bebreidelser eller Ydmygelser. Han begav sig til England, hvor han fik en smigrende Indbydelse af Keiserinde Catharina; men han

var gandske beskjeftiget med at gjendrive de Klager, som hævedes imod ham. I et Bonskrift til Kongen ved Slutningen af Aaret 1787 gjennemgaaer han alle sine ministerielle Foretagender og bestræber sig for at bevise, at de alle have havt Finansernes Forbedring til Hensigt. Hans Efterfølger, Erkebispen af Toulouse havde tilkjendegivet ham Kongens personlige Mishag; Parlamenterne i Grenoble, Toulouse og Besançon havde givet ham til Priis for offentlig Dadbel; Parlamentet i Paris havde formelig traadt op mod ham. Calonne forsvarede sig mod alle disse Angreb og bad Kongen at erklære om han ei stedse havde handlet efter hans udtrykkelige Befaling eller med hans Samtykke, og tilbød, ifald Kongen taug, paa det høitideligste at retfærdiggjøre sig for Pairernes Domstol, for hvilken han var anklaget. Dette ved sin livfulde, men tillige ærbødige Tone udmærkede Skrift, blev angrebet af en Mængde Pamphlets. Alle disse Beskyldninger modsatte Calonnes Venner det Factum, at han havde forladt Ministerium saa fattig, at han maatte ansee det som en Lykke at erholde en rig Enkes Haand. Ligesaa uvirksomt var et Brev fra Calonne til Kongen af 9de Februar 1789, som indeholdt politiske Betragtninger og fornemmelig var stilet imod Necker. Han tilkjendegav deri, at han havde isinde at indstille sig som Candidat til Stændernes Forsamling. Virkelig gjorde han ogsaa Forsøg herpaa, men han maatte opgive det Haab at blive valgt og begav sig tilbage til London, hvor han paa nye beskjeftigede sig med polemiske Skrifter over Tingenes Stilling. Revolutionen var imidlertid begyndt. Calonne blev ei ledig, men deeltog i Begivenhederne med en Iver, der syntes at overstige hans Kræfter. Hans Underhandlinger, hans Reiser til Tydskland, Italien og Rusland og hans Vedholdenhed gjorde ham uskatteerlig for det Partie, han tjente. Han udviklede her nye Talenter og en paa Hjelpemidler uudtømmelig Aand. Efterat han forgjeves havde udtømt alle sine politiske Midler, vilde han endnu gavne sin uheldige Sag med Pennen. I denne Hensigt skrev han sin Tableau de l'Europe en Novembre 1795, et af hans mærkværdigste Værker for den Troskab og Varme, hvormed han fremstiller Begivenhederne. Fra denne Tid forsvandt Calonne af den politiske Skueplads og levede rolig i London, fornemmelig beskjeftiget med de skjønne Konster, som han stedse havde drevet med Smag. Han forlod England i Sept. 1812 og kom til Paris, hvor han døde samme Aars October. Saaledes endte denne mere ubetænksomme end ildemenende Minister, der gav Revolutionen det første Stød. Han besad mange fortræffelige Egenskaber, kjendte nøie alle Details og omfattede det Hele med beundringsværdig Nøiagtighed; han var istand til at fatte selv det Høieste med

sit Syn. Men, hvis Viisdom, som bringer Tanken til Modenhed, et forudskuende Blik, der opdager Hindringerne, og en Aand for Orden, der forbereder Foretagendets Udfald, høre væsentlig til en Statsmand, kan Calonne ei gjøre Fordring paa dette Navn. Han havde ei studeret Menneskene, troede deres Løfter for meget og lod sig blende af Forfængelighed. Hans personlige Opførsel var ei værdig nok, hans Sæder ei strenge nok. Man har med Ret bebreidet ham altfor stor Pragt og Gavmildhed, Ubesindighed og Overilelse, men hans Characteer var aaben og ædel. Med heldige Anlæg forenede han en glimrende Opdragelses Fortrin. Han arbeidede let og utrætteligt, selv under de frivoleste Adspredelser. Hans Physiognomie var aandrig, hans Manerer indtagende; han talede med Ynde. Hans Stiil er stedse elegant, ofte ædel og livfuld, dog undertiden vidtløftig og incorrect. Hans Arbeider, blandt hvilke hans Taler og Memoirer til Notablernes Forsamling fortjene første Rang, have varig Værd som historiske Mindesværker i Finantsforvaltningen.

Calottister (Regiment de la Calotte) kaldtes et Selskab, som opkom i Ludvig 14des sidste Aar og havde det Indfald at danne et Regiment under Navn af Calotte (en Hætte, Calot) og deri optage alle, der tiltrak sig offentlig Opmærksomhed ved besynderlig latterlig Opførsel, en bizar Character, gale Meninger ꝛc. De havde et eget Vaaben, hvori man fandt Momus's Scepter, Bjelder, Aber ꝛc; i Hovedfanen stode Ordene: Favet Momus, luna influit. Man tilsendte alle, som udmærkede sig ved excentriske Handlinger Patenter, og, omendskjøndt mange høiligen fornærmedes derover, bleve de dog udleete. Da Obersten for disse Calottister, Torsac, var død, og Liigtalen (en vittig Critik over den akademiske Stiil), som Calottisterne holdt ham, var bleven confiskeret, ilede Gardeobersten Aimon til Marschal Villars, beklagede sig og tilføiede til Slutning: "Monseigneur siden Alexanders og Cæsars Tid have Calottisterne ingen anden Beskytter havt end Dem"; og Confiscationen ophævedes. Imidlertid bleve disse Herrer snart for overmodige og angrebe selv fremmede Ministre og Kongen og saaledes tog Regimentet Ende.

Calpe, een af Herkules Støtter, den europæiske, det nuværende Gibraltar. Den paa den africanske Kyst liggende kaldes **Abyla**.

Calprenede (Gautier de Costes de la), født i Tolgou i Gascogne, død i Paris 1673 som kongelig Kammerherre, et Een af de Skribenter, ved hvilke et nyt Slags

meget vidtløftige, langt udtrukne Ridderromaner bleve Mode. Begivenheder af den græske og romerske Historie bleve udarbeidede i de gamle Ridderromaners Aand og Maneer, saaledes at kun Navnene bleve græske og romerske. Af Calprenede har man Cassandra i 10 Bind, Cleopatra i 12 Bind, Faramund i 7 Bind, hvortil Hr. v. Vaumoriere har givet en Fortsættelse i 5 Bind. Forfatteren erhvervede sig et stort Rygte i sin Tid, og man kan ikke nægte at hans Arbeider udmærke sig fremfor de fleste andre af det Slags. Forfatteren mangler ei Indbildningskraft og man finder mange veltegnede Characterer. Havde C. skrevet med mindre Iil, havde han kunnet levere bedre Værker, men han skrev omtrent ligesaa hurtigt som han talede. Desuagtet ere Begivenhederne flættede i hverandre med megen Kunst, Sproget er ei almindeligt og det Hele, saa langtrukket det er, ei uden poetisk Værd. Hans Cleopatra er uagtet sine mange Synderligheder et Mesterstykke i det Slags. I Eventyrlighed har hans Kone overgaaet ham i sin Roman: Les nouvelles ou les divertissements de la Princesse Alcidiane.

Calpurnius eller Julius, en Idyldigter fra det 3die Aarhundrede, af hvem vi have 7 Idyller, der ei ere uden Fortjeneste og nærme sig Virgils, som de dog maae staae tilbage for i Elegans og Reenhed.

Calvariebjerget, Golgatha. Dette i den evangeliske Historie berømte Sted, der forhum laae udenfor Jerusalem, er nu indsluttet inden Stadens Mure. Paa samme staaer den største og fornemste Kirke i Palæstina, som den hellige Helena, Keiser Constantin den Stores Moder, gav Ordre at bygge.

Calvin (Johan) eller Chauvin, Een af det 16de Aarhundredes Reformatorer, var født i Noyon den 9de Juli 1509. Hans Fader Gerard Chauvin var Bødker og bestemte sin Søn til den geistlige Stand. Vi erfare af et Brev fra Calvin selv til Bisperne af Noyon, Claude d'Hauget, at han skyldte denne Prælats Familie sin første Underviisning og en liberal Opdragelse. Han var neppe 12 Aar gammel før han allerede fik Indkomsterne af et geistligt Embede i sin Fædrenestad. Sex Aar efter fik han et Kald, som han dog snart byttede med et andet. Ved sine Velynderes Gunst havde Calvin saaledes betydelige Indkomster, medens han studerede i Paris. Her gjorde han Bekjendtskab med sin nogle Aar ældre Landsmand Pierre Robert Olivetan, af hvem han modtog den første Spire til den nye Lære, som begyndte at udbrede sig i Frankerig. Herved fandt han sig bevæget til at forlade Theologien og studere Jura, først i Orleans og

siden i Bourges. Han gjorde hurtige Fremskridt og lærte tillige det græske Sprog af Melchior Volmar, som forøgede hans Tilbøielighed til den nye Lære. 1532 kom han til Paris og gav Slip paa sine geistlige Indkomster. Han udgav samme Aar en latinsk Commentar over Senecas to Bøger de Clementia og kaldte sig med det latinske Navn Johannes Calvinus. Aar 1533 maatte han flygte fra Paris, da hans Ven Michel Cop, Rector ved Universitetet, blev tiltalt for en om den nye Lære holdt Tale og Calvin mistænktes for Deeltagelse i samme. Ved et lykkeligt Tilfælde undgik han at hæftes og begav sig til Du Tillet, Canonicus i Angouleme, hos hvem han rolig fortsatte sine Studeringer og begyndte at samle Materialier til sin to Aar efter udkomne christelige Underviisning. Derfra gik han til Nerac til Dronning Magrethe af Navarra, Frants 1stes Søster, der ei saa meget af Tilbøielighed til den nye Lære, som af Kjerlighed til Videnskaberne, tilstod adskillige Lærde, der for deres Meningers Skyld maatte forlade Frankerig, et sikkert Tilflugtssted. Calvin blev meget vel imodtagen af hende og lærte her at kjendte adskillige Mænd, der siden bleve nyttige for hans Partie, vendte tilbage til Paris, men maatte 1534 igjen forlade Frankrig. Han gik til Basel og udgav der sin christelige Underviisning, som de i Frankerig grusomt Forfulgtes og til Baalet Domtes Troesbekjendelse, for at befrie dem fra den af politiske Grunde udbredte Bagtalelse, at de vare Oprørere og Anabaptister og havde Intet tilfælleds med den lutherske Lære. Det lader sig ei i Korthed fremsætte, hvor meget han gik videre end Luther i Læren om den frie Villie, Tilregnelse og gode Gjerningers Fortjeneste; lettere kan man angive de dristige Slutninger, han drog af sin Lære. Han bestreed ei alene Pavens Overherredømme, men og en almindelig Kirkeforsamlings Anseelse; en Biskop eller Præst er for ham intet synligt Hoved for Kirken; han antager intet andet Løfte end Daabens; og kun to Sacramenter, Daabens og Nadverens og disse betragter han ei som aldeles nødvendige til Salighed. Messen er ham en Vanhelligelse og Helgenes Tilbedelse Afgudstjeneste. Dette Værk udkom først paa Latin, men siden paa Fransk og blev næsten hvert Aar udgivet af ham, forbedret og formeret. Robertus Stephanus besørgede den fuldstændigste Udgave 1559. Den foransatte Præfatio ad Christianissimun regem, qua hic ei liber pro Confessione fidei offertur, kunde imidlertid ei standse Religionsforfølgelserne i Frankrig, hvortil Frants 1ste, der var langt fra religiøs Fanatisme, blev forledet af politiske Hensigter. Calvin gik derpaa til Italien for at prædike sin Lære og fandt gunstig Modtagelse hos Hertuginde Renata af Frankrig, Ludvig 12tes Datter, og Herkules af Estes Gemalinde, som siden antog hans Lære;

dog maatte han rædde sig fra Aosta, hvor man opdagede ham, ved en hurtig Flugt og kom i Midten af 1536 igjen til Paris. Da han ei var sikker der, besluttede han at gaae til Basel og tog Veien over Genf, hvor den nye Lære var indført ved et Dekret af Regjeringen og hvor Farel var virksom for dens Udbredelse. Dette bevægede Calvin til at forene sig med ham, da han ei kunde finde noget gunstigere Sted, at udbrede Kirkereformen efter sine Grundsætninger og blive Hovedet for samme. Man overdrog ham kort derpaa at give theologisk Underviisning, hvormed han ene beskjæftigede sig, medens Farel talede fra Prædikestolen. En ikke mindre ivrig, men vel mindre duelig Geistlig, med hvem de havde forenet sig, paadrog dem en Mængde mægtige Fiender, som tilsidst styrtede dem. Anledningen hertil var følgende. Genfermenigheden betjente sig ved Nadveren af syret Brød, havde fjernet Daaben fra Kirken og havde afskaffet alle Feste uden Søndagen. Disse Nyheder billigedes ei af Synoden i Lausanne; Magistraten i Genf forlangte af Farel og Calvin at de skulde rette sig efter dens Dom, og, da de vægrede sig, befalede man dem at forlade Staden inden tre Dage. Dette skeede i April 1538. De gik til Bern, og, da Bernermagistratens Bestræbelser ligesaalidet som Zürichersynoden formaaede at bevirke deres Tilbagekaldelse, begav Calvin sig til Strasburg, hvor Luthers Lære alerede for ti Aar siden var prædiket af Bucer. Denne modtog ham meget vel og lod ham udnævne til Professor i Theologien. Han fik ogsaa Tilladelse at oprette en fransk Kirke, der blev meget betydelig ved den store Mængde, som flygtede fra Frankerig. Uagtet den store Agtelse hvori han her stod, var hans Øie dog stedse henvendt til Genf, hvis Indb., han i to Skrivelser formanede at blive hans Lære troe, da Cardinal Sadolet indbød dem at vende tilbage i Kirkens Skjød. Her udgav Calvin 1640 sit Skrift om Nadveren, i hvilket han søgte at gjendrive saavel Luthers Mening, der tog dette Sacrament i bogstavelig Betydning, som Zwinglis, der forklarede det symbolisk. Først ved en 1549 i Zürich holdet Konferents erklærede han sig ubetinget for den sidstes Mening. Endelig lykkedes det hans Venner i Genf at bevirke hans Tilbagekaldelse i Mai 1541; der blev sendt en Deputation til Magistraten i Strasburg for at bede om hans Tilbagekomst. Men da Calvin var bleven udnævnt til Deputeret paa Rigsdagen i Frankfurt, og siden maatte bivaane Raadslagningen i Regensburg, saa kunde han først i Sept. komme til Genf. Dette Ophold tjente kun til endnu mere at forøge hans Anseelse. Han forelagde Raadet sin Plan til en nye Kirkedisciplin, hvilken strax blev antaget og publiceret i Novbr. Ifølge een af disse Forordninger, dannedes et Consistorium, der bestod halv af Geistlige halv af Lægmænd, "for at vaage over den rene Læres

Vedligeholdelse og gode Sæders Udøvelse". Dette kaldte Enhver til Regnskab for de ubetydeligste Handlinger og Taler, og henviste de Tilfælde, hvor Kirkestraffe ei vare tilstrækkelige, med sin Betænkning til Raadet. Saaledes gjorde Calvin sig til Herre over alle Genfernes Handlinger og Meninger. Hans Aand herskede udelukkende i Raadet som i Consistoriet, og Dommerne toge aldrig i Betænkning at straffe Enhver, der modsatte sig ham. Saaledes blev en Øvrigheds person afsat og dømt til to Maaneders Fængselsstraf "fordi hans Levnet var uregelmæssigt og han stod i Forbindelse med Calvins Fiender"; saaledes blev Jacob Gruet halshugget, "fordi han havde skrevet ugudelige Breve og usædelige Vers og søgte at styrte Kirkeindretningerne." Med samme Strænghed dømtes Meninger. Det er bekjendt, hvorledes Michael Servet paa sin Reise igjennem Genf blev hæftet og paa Calvins Anklage levende brændt, fordi han havde angrebet Treenighedens Mysterium i en Bog, der hverken var skreven eller trykket i Genf. Der kunde anføres talrige Exempler paa den blinde og fanatiske Iver, han havde indgydet Øvrigheden i Genf til gode Sæders og den rene Læres Vedligeholdelse. Ogsaa i Genfernes borgerlige Lovgivning og Regjeringsform foretog han Forandringer, hvorved Endeel flygtede Franskmænd hjalp ham. Til nyttige Studiers Befordring oprettede han det af hans Ven Theodor Beze saa heldigt bestyrede Akademie. Man maae forbauses over alle de Arbeider, hvormed Calvin beskjeftigede sig under sit Ophold i Genf. Han prædikede næsten daglig, gav tre Gange ugentlig theologisk Underviisning, bivaanede alle Consistoriets Raadslagninger og alle Prædikeselskabets Forsamlinger og var Sjælen i alle Beslutninger. Ligesaa ofte spurgt til Raads om juridiske som theologiske Gjenstande svarede han Alle. Og dog havde han Tid til politiske Underhandlinger for Republiken, til en Mængde Skrifter for sine Meningers Forsvar, af hvilke hans Commentarer over Bibelen ere de vigtigste, og til en Correspondents over hele Europa, fornemmelig Frankerig, hvor han paa enhver mulig Maade søgte at udbredte sin Religion. Foruden hans trykte Prædikener, eier Genferbibliotheket 2025 i Manuscript og saavelsom Bernernes adskillige utrykte theologiske Afhandlinger. Skjøndt Calvin i væsentlige Punkter afveeg fra Luther, saa bleve dog hans Tilhængere af Catholikerne ei skjelnede fra Luthers og i Frants 1ste og Henrik 2den Edikter betegnede med dette Navn. Selv betragtede de vel Calvin som deres Overhoved, dog uden at ansee sig forskjellige fra Luthers Tilhængere. Den formelige Adskillelse fandt først Sted efter Samtalen i Poissy 1561, hvor Calvins Tilhængere foruden nogle andre fornemmelig forkastede den 10de Artikel i den augsburgske Confession og

antoge Navnet Calvinister. Calvin døde den 27 Mai 1564 i sit 55 Aar. Han havde en svag Constitution og var plaget af hyppige Sygdomme. Migræne og Koldfeber forlode ham næsten aldrig, desuden havde han hyppige Anstød af Gigt. I Strasburg havde han 1539 giftet sig med Enken Idelette de Burie; med hende havde han en Søn, som døde tidligt. Efter sin første Kones Død 1549, giftede han sig ei mere. Han var maisom og stræng i Sæder, men af en mørk og ubøielig Sindsstemming. Han kjendte ei Venskabets Sødhed, og havde ingen anden Lidenskab end den at skaffe sine Meninger Seieren. Faa vare hans Lige i Uegennyttighed. Han havde en aarlig Indkomst af 150 Franker, 15 Maal Korn og to Fade Viin. Værdien af hans Efterladenskab i Bøger, Møbler og Penge oversteeg ikke 125 Daler. Hans Character var intolerant og taalte ingen Modsigelse. "Jeg har", skrev han til Bucer, "ingen haardere Kamp mod mine Feil, som ere store og talrige, end den, Jeg maae udholde mod min Utaalmodighed. Dette glubende Dyr er Jeg endnu ikke bleven Herre over". Tonen i hans polemiske Skrifter er næsten altid haard og blandet med Bitterhed og Foragt. Det lykkes ham ei altid at skjule den Følelse, han har af sin Overlegenhed. Som Theolog stod Calvin ei tilbage for nogen af sine Samtidige i dybe Kundskaber, Skarpsind og i den Kunst at fremstille en Gjenstand klart; som Skribent fortjener han stor Roes. Hans latinske Værker ere skrevne med megen Methode, Adel og Correcthed. Desuden var han og en stor Retslærd og en duelig Politiker. Men alle disse Egenskaber vilde ei været tilstrækkelige til at gjøre ham til Hovedet for et eget Religionsparti, hvis han ei med stor Dristighed havde forkastet Iagttagelsen af alle Ceremonier. Derved vandt han paa den ene Side mange Dannede og gav de mindre Dannede et let Middel i Haanden til at betegne deres Adskillelse fra Modpartiet, uden at indlade sig i Sagen selv, hvortil de hverken havde Tilbøielighed eller Duelighed.

Calydon, tidligere kaldet Aeolis, en Stad i Aetolien, berømt af Kong **Oeneus**, det **calydoniske Vildsviin**, **Deianira** og **Herkules**. Da Oeneus, saa fortæller Mythehistorien, engang havde bragt alle Guderne et Offer, men glemt Diana, udsendte denne af Hevngjerrighed et frygteligt Vildsviin, der ødelagde Haver og Marke. For at nedlægge dette Uhyre sammenkaldte Oeneus's Søn Meleager, Grækenlands tapreste Helte. Skoven, hvori det opholdt sig blev omgivet med et Næt og Hunde indslupne for at jage det op. Rasende foer Vildsvinet fra sit Leie og betegnede sin Vei med Ødelæggelse. Echion som først slyngede sit Kastespyd, forfeilede det, ligesaa Jason. Mopsus

traf vel, dog uden at saare det. Eupalamon og Pelagon bleve kastede overende af Vildsvinet, Enæsimus blev saaret og Nestor tvungen til at klavre op i et Træe. Atalanta saarede det først med en Piil bag Øret. Ancæus, som gik det imøde med sin Stridsøxe, blev Bugen opreven paa. Theseus traf en Eeg og Jason spiddede en Hund til Jorden. Endelig traf Meleager det, saa Spydet blev siddende i dets Ryg, hvorpaa de Øvrige gandske nedlagde det. Foruden den forhenævnte omkom ogsaa Hyleus herved; men Eurytion blev af Vanvare dræbt af Perseus. Meleager forærede Atalanta, som han elskede, det ham tilkjendte Skind af Vildsvinet, fordi hun havde bibragt det det første Saar.

Camaldulenser, see Orden.

Camayeu. Fremstillingen af en Gjenstand med een eneste Farve, hvorved blot Lys og Skygge iagttages, kaldes Camayeu. Fremstillinger med to eller tre Farver, hvorved man ei tænker paa de naturlige Farvers Efterligning, faaer ogsaa dette Navn.

Cambaceres (J. J. Regis af) Hertug af Parma og Erkekantsler af Frankerig, var født i Montpellier af en anseelig Retslærds Familie og blev Parlamentsraad i Toulouse. Efterat han i Revolutionens Begyndelse havde udført adskillige Statsforretninger, blev han i Sept. 1792 udnævnt til Convents Deputeret. Han arbeidede meget i de forskjellige Commissioner og beskjeftigede sig fornemmelig med Retsfaget. Den 12te Dec. paalagde man ham at spørge Ludvig 16te hvem han vilde vælge til sin Forsvarer og besluttede at den valgte Raadgiver skulde have frie Adgang til Kongen. I Jan. 1793 erklærede han Ludvig for skyldig, men gjorde Conventet den Ret stridig at dømme ham. Han voterede Heftelse og Døden i Tilfælde af et fiendtlig Indfald. Den 24 Jan. udnævntes han til Sekreteer. Som Medlem af Velfærdscommissionen tilkjendegav han i Forsamlingen af 26 Marts Dumouriez's Forræderie. I August og Oct. 1793 forelagde han den første Plan til en borgerlig Lovbog, hvori Datidens demokratiske Ideer udtalte sig. I et opsnappet Brev fra Antraigues stode de Ord: "Jeg undres slet ikke over, at Cambaceres er iblandt dem, der ønske Kongedømmet tilbage, Jeg kjender ham ꝛc." Cambaceres gjendrev den Beskyldning, som deraf kunde tages mod ham. Conventet befalede at lade hans Tale trykke; men hans republikanske Anseelse havde dog faaet et Stød, og han blev ei ansat i Directoriet, for hvilket han var optegnet. Han traadde i de 500d's Raad og forelagde en nye Plan til en borgerlig Lovbog. Den 20 Mai 1797 gik han ud af Raadet og efter Revolutionen

den 19 Juni 1799 blev han ophøiet til Justitsminister. Den 18 Brumaire blev han anden Consul og tiltraadte sin Post i December. Han lod Retsforvaltningens Organisation være Hovedgjenstanden for sin Beskjeftigelse. Efter Napoleons Thronbestigelse blev han Rigsvicekantsler og derpaa Storofficier af Æreslegionen og erholdt 1805 den preussiske røde og sorte Ørns Orden. I Aaret 1808 ophøiede Napoleon ham til Hertug af Parma. Ved Bourbonnernes Gjenindsættelse, er han forviist Frankerig, som den der har stemt for Ludvig 16des Død.

Cambrai, eller Camerich, en stor, stærk befæstet Stad med et Erkebispedømme ved Schelde, i de franske Nederlande eller Nord Departementet. Derfra kommer det under Navn af Kammerdug bekjendte Lærred. Indbyggernes Antal beløber sig til 16000. Freden til Cambrai sluttedes 1529 mellem Keiser Carl 5te og Kong Frants den 1ste af Frankrig, ved Mægling af Frantses Moder, Lovise og Carls Tante, Margrethe, som dengang bestyrede Nederlandene; Freden kaldes og derfor la paix des dames. 1508 sluttedes her et bekjendt Forbund imod Venedig, og 1724 aabnedes en Congres mellem Keiser Carl 6te og Philip 5, der dog snart gik overstyr. Fenelon var Erkebiskop i Cambrai og efter ham den berygtede Cardinal Dubois.

Cambridge, et Grevskab i England i det gamle Ostangeln, 90 000 Indb. og megen Agerdyrkning og Qvægavl. Kongens 7de Søn, Adolph Frederik (født 1774) har Titelen Hertug af Cambridge. I dette Grevskab er Staden Cambridge med et bekjendt Universitet.

Cambyses, Søn af Cyrus og Cassandana blev Medernes og Persernes Konge efter sin Faders Død 529. Strax efter sin Thronbestigelse foretog han sig et Angreb mod Ægypten, slog den ægyptiske Konge Psammenit, erobrede efter en kort Modstand Hovedstaden Memphis og underkastede sig inden 6 Maaneder hele Landet. Nu vilde Cambyses sende en Flaade mod Carthago, erobre Æthiopien og bemægtige sig Jupiter Ammons Tempel. Det første af disse Foretagender kom ei istand, da den med Phoenicier bemandede Flaade ei vilde adlyde; den mod Ammoniterne udsendte Armee omkom i Sandørkenerne, og den Hær, i hvis Spidse Cambyses selv var brudt op imod Æthiopien, blev ved Hunger tvungen til at trække sig tilbage. Uden Skaansel øvede Cambyses nu de største Grusomheder: da han ved sin Ankomst til Memphis fandt Ægypterne ifærd med at holde en Fest til Ære for deres gjenfundne Apis, troede han, man glædede sig over hans Uheld. Han lod den

hellige Oxe bringe for sig, dræbte den med sit Sværd; men Præsterne lod han pidske med Riis. For at glemme sin Sorg, overgav han sig til umaadelig Nydelse af Viin. Intet Forhold var ham helligt i hans bestandige Drukkenskab. Han lod dræbe sin Broder Smerdis, om hvem han havde havt en foruroligende Drøm; han dræbte sin Søster og Gemalinde Atossa ved Stød med Foden fordi hun græd over Smerdis. Slige Handlinger vakte almindelig Forbittrelse imod ham. En Mager benyttede sig af denne Misfornøielse og bemægtigede sig Thronen under Navn af Smerdis, hvis Død man havde dulgt. Cambyses vilde gaae til Susa for at afstraffe ham, men saarede sig i Hoften med sit Sværd, da han vilde stige til Hest. Han døde af dette Saar i Ecbatana 522 uden at efterlade Børn.

Camee, egentlig en skaaren Steen, der har to Lag af forskjellig Farve, hvoraf den ene udgjør den ophøiede Figur, den anden Grunden til den. Fordi man almindeligt bruger Onyxer, saa kaldtes ophøiet udskaarne Onyxer og i en endnu vidtløftigere Betydning alle kostbare ophøiede udskaarne Stene Cameer. En af de meest berømte er Augusts Apotheose.

Camener eller Camoener, kalder man Muserne. Egentlig var Camena eller Carmenta en Guddom for Italiens ældste Beboere og Symbol paa den høieste guddommelige Viisdom Numa indviede Camenerne en Kilde og en Lund, og derfor bleve de forvexlede med Muserne.

Camera obscura (mørkt Kammer) kalder man enten et gandske tillukket Værelse, hvorind Lyset kun kan falde igjennem en lille rund Aabning, eller en efter Optikens Regler indrettet Kasse, hvori Gjenstandene udenfor, f. Ex. det foranliggende Landskab viser sig formindsket. Et saadant Camera obscura tjener deels til Moerskab, deels kan man betjene sig deraf til at tegne Landskaber.

Camerarius (Joachim), Een af Tydsklands største Litteratorer og Polyhistorer, som bidrog særdeles meget til Kunsternes og Videnskabernes Fremskridt i det 16de Aarhundred, deels ved Udgaver og Oversættelser af mange latinske og græske Forfattere med Comentarer, deels ved forskjellige classiske Værker, deels ved at give Universiteterne i Leipzig og Tübingen samt det academiske Gymnasium i Nürnberg en nye Organisation. Han havde desuden stor Deel i sin Tids religiøse og politiske Anliggender og betroedes mange Underhandlinger. Hans Kundskaber, Maadehold og Viisdom, hans Caracters Energie samt hans blide,

overbevisende Veltalenhed erhvervede ham de meest udmærkede Personers Agtelse; blandt disse vare Carl 5, Ferdinand 1ste og Maximilian 2den. Alle Lærde tragtede efter hans Venskab. Ingen af hans Samtidige forstod saa fuldkommen det græske og latinske Sprog som han eller har leveret saa tree og elegante Oversættelser. Han var Grammatiker, Digter, Taler, Historieskriver, Mediciner, Naturkyndig, Mathematiker, Astronom, Antiqvar og Theolog Han var født 1500 i Bamberg, hvor hans Fader var Senator. Hans gamle Familienavn var Liebhard, men forvandledes til Camerarius fordi hans Forfædre havde været Kammermestre ved Hoffet. I sit 13de Aar var han alerede saavidt i sine Studeringer, at hans Lærere erklærede, de ei kunde lære ham mere. Hans Fader sendte ham derfor til Leipzig, hvor han under Richard Crocus studerede det græske Sprog, til hvilket han havde overordentlig Lyst, og i en Alder af 16 Aar traadde han ofte frem i sin Lærers Sted, naar denne var nødt til at være fraværende. Efter 5 Aars Ophold i Leipzig gik han 1518 til Erfurt, hvilken Stad han forlod 1521 formedelst de herskende Uroligheder og Pest. Luthers og Melanchtons Rygte bevægede ham til at gaae til Wittenberg, hvor han vandt den sidstes hele Venskab. I sit 24 Aar udgav han sit første Værk, en latinsk Oversættelse af een af Demosthenes Taler; Aaret derpaa udkom hans Bemerkninger over Ciceros tusculanske Questioner, hvorved han kom i Brevvexling med Erasmus. 1525 forlod han Wittenberg for Krigens Skyld og bereiste Preussen hvor han modtog det høieste Beviis paa Agtelse. Da Senatet i Nürnberg bad Melanchton at danne en Læreanstalt i denne Stad, blev Cammerarius af ham ansat der som Lærer i det græske og latinske Sprog. Aar 1526 udnævnte Rigsdagen i Speier, Grev Albrecht af Mansfeld til Gesandt hos Keiseren og Camerarius til hans Sekreteer. Han var meget glad ved at see Spanien, men han kom kun til Eßlingen, da Gesandtskabet blev opsat. 1530 udnævnte Nürnbergs Senat ham til Deputered ved Rigsdagen i Augsburg. Han deeltog med Melanchton i at forfatte den augsburgske Confession, og overgav den tillige med nogle andre til Keiseren. Fire Aar efter valgte Nürnbergs Senat ham til Sekreteer, hvilket hæderfulde Embede han dog afslog, da han troede at kunde gjøre mere Nytte ved Underviisning og litteraire Arbeider. Hertug Ulrich af Würtemberg kaldte ham for at give de skiønne Videnskabers Studium ved Universitetet i Tübingen mere Fortgang; han skrev herfor sine Elementer i Rhetoriken. Nogen Tid efter anmodede Henrik og Moritz af Sachsen ham om at give Universitetet Leipzig en nye Organisation. Han tilligemed Caspar Borner forfattede Statuterne til samme og han forestod det længe som Rector og Decanus. 1555 gik han

paa nye som Deputeret til Rigsdagen i Augsburg og derfra med Melanchton til Nürnberg for at underhandle om adskillige Religionsgjenstande. Følgende Aar fulgte han Melanchton til Rigsdagen i Regensburg. 1557 mistede han sin Ven Melanchton, hvis Levnet han har beskrevet tilligemed Reformationens Historie. Siden udgav han Melanchtons Breve, som ere af største Vigtighed for den Tids Historie. Camerarius var 68 Aar gammel, da Maximilian den 2den indbød ham til Wien for at raadslaae med ham om adskillige kirkelige Anliggenheder. Han vendte tilbage med rige Forœringer. I sit 74de Aar blev han angreben af en Sygdom, der syntes at komme af Steen, dog vilde han ei underkaste sig nogen Operation og forbød at opskjere sit Legeme efter sin Død, som indtraf i Leipzig 1574. Han var af Naturen alvorlig og talede Lidet selv med sine Børn. Usandhed havde han over Alt og taalte den ei engang i Spøg. Hans Skrifter beløber sig til 150, meest Oversættelser af det Græske og Latinske; desuden har han skrevet latinske og græske Digte og elleve Bøger fortrolige Breve. Han efterlod fem Sønner, blandt hvilke Joachim Camerarius, født i Nürnberg 1534, var Een af sin Tids lærdeste Læger og Botaniker. Efterat have studeret Medicinen i Wittemberg, Leipzig og Breslau, reiste han til Italien, hørte der de berømteste Professorer og promoverede i Bologna. Da han 1564 var kommen tilbage til Nürnberg, begyndte han at udøve sin Videnskab med Held. Han benyttede sin Anseelse til at formaae Magistraten til Stiftelsen af en medicinsk Læreanstalt 1592; ved denne blev han Dekanus til sin Død. Han yndede Botaniken fremfor Alt og foretog sig at udgive adskillige store Værker. Han anlagde en Have, hvor han dyrkede en Mængde sjeldne Planter, og sparede hverken Møie eller Bekostning for at samle Materialier. Af Caspar Wolf i Zürich kjøbte han Conrad Gesners kostbare botaniske Bibliothek og Haandskrifter. Herved fandtes en Samling af 1500 Planter i Træsnit, hvilke Camerarius benyttede og forøgede ved Afbildninger af sjeldne Planter, som man skylder ham Kundskab om. Disse Afbildninger ansees med Rette for de fuldkomneste, der ere udførte i Træ; og skjøndt de i det Hele ere formindskede tjener dog den i naturlig Størrelse hosføiede Afbildning af Blomst og Frugt til en rigtig Maalestok. Dette var Gesners Opfindelse, hvilken man kan betragte som Oprindelsen til den Reform, der siden foregik med Botaniken. Foruden dette Værk forfattede han endnu adskillige andre i Botaniken og døde i Nürnberg 1598. Flere af denne Familie have havt betydelige Fortjenester af Medicinen.

Cameron (Johanna eller Jenny), den engelske Prætendents Elskede, var en skotsk Adelsmands Datter og er

bleven berømt ved mangehaande Nygter. Hun havde et fyrigt mandigt Naturel; hendes Beslægtede sendte hende til et Kloster i Paris, hvor hun dog snart begik de største Udsvævelser og reiste omkring med sine Elskere forklædt som Mandfolk. Een af hendes Slægtninge fik hende opspurgt og sendte hende til hendes Bröder i Skotland, hvor hun erhvervede sig almindelig Høiagtelse ved sin Vittighed, Forstand og tilsyneladende gode Levemaade. Efter sin Broders Død bestyrede hun sin umyndige Fætters Godser. Ved denne Tid kom den unge Prætendent til Skotland og hendes hele Familie tog hans Partie. Han forlangte derfor og at den unge Cameron skulde med sine Folk indstille sig under hans Faner. Jenny paatog sig denne Forretning istedet for sin enfoldige Fætter, satte sig til Hest og tilførte Prætendenten 250 vel øvede Mand. Hendes ualmindelige Livlighed var Aarsag i at Prætendenten bad hende at blive hos sig i Leiren og han kaldte hende Oberst Cameron. Han tilbragte daglig nogle Timer i hendes Selskab, saa man holdt hende for hans Maitresse, og han var netop i hendes Selskab, da han fik Efterretning om at Hertugen af Cumberland marscherede imod ham. Hun blev fangen af de engelske Tropper og ført til London, hvor hun dog blev løsladt; fra den Tid hørte man intet mere om hende.

Camillus (Marcus Furius), Een af Roms berømteste Helte, valgtes 353 efter Roms Bygning til Folketribun og deeltog i den lange Beleiring for Veii. Tre Aar sildigere beklædet med denne Værdighed, marscherede han imod Faliskerne. Efterat han var bleven Censor foreslog han den Lov, at ugifte Mandfolk skulde ægte deres Enker, som vare faldne i Krigen. Efter Krigstribunernes Atilius og Gennicius's Nederlag for Veii ved Tuscierne, blev Camillus udnævnt til Dictator. Han slog Faliskerne, Capenaterne og Tuscierne, rykkede for Veii og bemægtigede sig Staden ved en underjordisk Vei, efterat den i ti Aar havde trodset Roms Vaaben. Folket, som kun erholdt en Deel af Byttet, knurrede; og denne Murren tiltog, da Camillus drog i Triumph ind i Rom paa en prægtig Vogn med fire hvide Heste. Men Misfornøielsen steeg til det Høieste, da Dictatoren tilbagefordrede den 10de Deel af Byttet, for at opfylde et Løfte, der var gjort Apollo for Seieren. Efter lang Strid kom man overeens om at hellige Guden en gylden Skaal og de romerske Fruentimmer maatte levere alle deres Prydelser i den offentlige Skat. Ikke længe efter blev Camillus udnævnt til Krigstribun. Han beleirede Falerii, hvis Indbyggere havde besluttet at forsvare sig til det Yderste. En Skolemester begik den Troløshed, at overlevere Camillus de fornemme Faliskers Børn, men Camillus

lod ham Hænderne binde paa Ryggen og Drengene med Pidskeslag drive ham tilbage til Byen. Denne Høimodighed bevægede Faliskerne til at antage den romerske Feltherres Betingelser og overgive sig. Senatet tillod Camillus at bestemme de Overvundnes Skjebne. Istedet for at give Staden til Priis for Plyndring, lod Camillus sig noie med, at den betalte hans Soldater den tilgodehavende Sold, men herved formerede han sine Fienders Antal. Alerede forhen havde Camillus modsat sig det Forslag, at befolke Veii med Halvparten af Roms Borgere; han gjorde det ogsaa nu, da dette Forslag fornyedes. Som Interrex maatte han kjæmpe mod alle Hadets Forfølgelser. Folketribunen Lucius Apuleius anklagede ham for at have understukket Endeel af Byttet. Camillus, som forudsaae sin Forviisning, gik frivillig fra Rom, omendskjøndt hans Venner tilbøde sig at betale den affordrede Sum for ham. Men selv disse hans Venner erklærede, at de ei kunde andet end stemme for hans Fordømmelse. Denne foregik i hans Fraværelse. Mindre hoimodig end Aristides i samme Tilfælde skal Camillus have bedet Guderne at tvinge hans utaknemmelige Fædreneland til Fortrydelse. Dette Onske blev hørt. Den galliske Anfører **Brennus** (see denne) havde bemægtiget sig Rom med Undtagelse af Capitolium. Camillus, der vedblev at elske sit Fædreneland og dengang opholdt sig i Ardea, bevægede denne Stads Indbyggere til at følge sig, gjorde et Angreb paa de sorgløse Galler og slog dem. Romerne, som efter Nederlaget ved Allia tildeels havde trukket sig til Veii, opfordrede Camillus til at sætte sig i Spidsen af dem, men han erklærede, at han kun vilde modtage Overanførselen, naar det romerske Folk, samlet i Centurier, overdrog ham samme; ved det romerske Folk forstod han Capitoliums Forsvarere. **Pontius Cominius** havde Mod og Lykke nok til at udføre dette Budskab. Eenstemmig valgt til Dictator ilede nu Camillus i Spidsen af 40,000 Mand til Capitoliums Undsætning, da man just der var i Færd med at kjøbe Gallerne bort for 1000 Pund Guld. Camillus vilde ei erkjende dette Forlig. "Med Jern, raabte han, ei med Guld, frikjøber Rom sig." Det kom til Kamp og de slagne Gallier forlode deres Leier om Natten. Camillus indhentede dem den følgende Dag og erholdt den fuldstændigste Seier. Ingen undkom: triumpherende drog Camillus ind i Rom under Folkets og Hærens Jubelskrig, der hilsede ham med Navnet Romulus, Fædrenelandets Fader og Roms anden Stifter. Men Staden var forvandlet til en Askehob, og Tribunerne fornyede det Forslag at udvandre til Veii, idet de tillige søgte at vække Folkets Bekymring i Henseende til Camillus's Magt. Senatet tilintetgjorde dog deres Hensigt og Camillus beholdt Dictaturet. Rom blev igjen opbygget, men

Nabofolkene ansaae Dieblikket for gunstigt til at angribe Rom. Æquer, Volsker, Etrurer og selv Latiner forenede sig med hverandre. Camillus, tredie Gang valgt til Dictator, bevæbnede Alt og kom de af Fienden indsluttede Krigstribuner til Hjelp. Han stak den fiendtlige Leier i Brand og gav Soldaterne Byttet til Priis. Derpaa indtog han Bolo, Æquernes Hovedstad, undertvang Volskerne og tvang Tuscierne til at drage bort. Han triumpherede tredie Gang, gav Romerinderne af Byttet, hvad de forhen havde maattet afgive til hans Løftes Opfyldelse, og traadde efter disse store Bedrifter villig tilbage i Privatstand. Men, da kort derpaa Antiums Beboere angrebe Rom, udnævntes han til Krigstribun, fik af sine Colleger Overanførselen og tog en streng Hevn over Fienden. Hans Hæder vakte Titus Manlius's Misundelse; foruroliget herover valgte Senatet Camillus endnu engang til Krigstribun. Manlius maatte bukke under, men Folket, som i Førstningen glædede sig ved hans Henrettelse, følte snart Fortrydelse herover. Man besluttede at angribe Prænæstinerne, Volskernes Bundsforvandte; Camillus maatte trods sin høie Alder paatage sig Overanførselen. Det syntes ham ei raadeligt at vove et Slag, men, da hans Collega, L. Furius trængte paa at levere et Slag, lod han ham have sin Villie og forbeholdt sig blot Anførselen af et Reservecorps. Hans Ankomst reddede den haardtbetrængte Furius; den følgende Dag tilkægtede de sig i Forening en fuldstændig Seier. Indbyggerne af Tusculum, imod hvilke han nu brød op, underkastede sig uden Modstand og erhvervede Roms tabte Venskab igjen. Fjerde Gang valgtes Camillus til Dictator, da de af Folketribunerne Licinius og Sextius stiftede Uroligheder, vakte Bekymringer; han frasagde sig dog snart en Værdighed, som han dennegang skulde bruge imod Romerne, ei mod deres Fiender. Han var allerede 80 Aar gammel, da en nye gallisk Armee satte Rom i Skræk. Han paatog sig endnu engang Dictaturet, overfaldt Gallerne, adspredte dem gandske og erholdt nok engang Triumph. Da nye Uroligheder udbrød, nedlagde Camillus trods Folketribunernes Angreb ei sin Værdighed, før Gjæringen var stillet. Da han lykkelig havde bevirket dette, lod han bygge Concordia et Tempel ved Capitolium, traadde bort fra den offentlige Skueplads og døde Aar 389 e. R. B. af en Pest, beklaget af alle sine Medborgere.

Camisarder kaldes de Reformerte i Sevennerne, der i Begyndelsen af det 18de Aarhundred modsatte sig de kongelige Magthaveres voldsomme Fremfærd, da de paalagde dem en alt for svær personlig Skat. Det kom til en formelig Opstand. Skattekræverne bleve overfaldne om Natten af de Misfornøiede, som for at blive ukjendte viste sig i bare

Skjorter — deraf deres Navne — udslæbte af deres Senge og ophængte med Skattefortegnelserne om deres Halse. Regjeringen lod udsende Tropper for at bringe Orden tilveie og straffe disse Voldsomheder, men en hvis Jean Cavalier, en Bondesøn, som en Spaaqvinde havde udmærket som Israels Befrier, traadde i Spidsen af Camisarderne og forstod deels ved sin ubegrændsede Anseelse blandt sine Tilhængere, deels ved sine Talenter og sit Mod saa kraftig at modsætte sig selv gamle, erfarne Generalers Forholdsregler, at man foretrak Underhandlinger. Marschal Villars sluttede et Forlig med Cavalier, hvori hans Parties Fordringer i det Hele bleve tilstaaede og ifølge hvilket Cavalier selv traadde som Oberst i kongelig Tjeneste. Senere Krænkelser bevægede ham dog til at forlade Frankerig. Han gik til England, hvor Dronning Anna modtog ham hæderfuldt og ansatte ham. Voltaire, som lærte at kjende ham i London, giver ham de hæderligste Vidnesbyrd. Cavalier steeg til General og døde som Statholder paa Jersey.

Cammer eller **Kammer** har forskjellige Betydninger. Man forstaaer derved en Statsindretning, et Collegium, som bestaaer af Deputerede, Contoirchefer, Fuldmægtige og andre Personer, som især have at bestille med Statsindkomsternes Hævelse, som og andre Grene af Statsforvaltningen. I nogle Lande har Kammeret at bestille med alle Landsherrens Indkomster, i andre kun med Kammergodserne ꝛc. Hos Smaafyrster, i Stæder eller Menigheder kaldes de Personer der have med Indkomsterne at gjøre Kæmnere. — Cammerretten er i forskjellige Lande f. Ex. det Preussiske Navnet paa den høieste Domstol, der staaer umiddelbart under Regenten. Rigscammeretten i Wetzlar blev stiftet 1495 til Landefredens Vedligeholdelse af Keiser Maximilian 1ste. I Begyndelsen var den i Frankfurt am Main, forflyttedes siden til Worms, Nürnberg, Augsburg og Speier, og fra 1793 var den i Wetzlar. Den bestod af een Dommer, af to Præsidenter, som Keiseren udnævnte og af Assessorer, som forestillede Rigsstænderne. Disse maatte holde Cammerretten vedlige, og hvert Halvaar betale det bestemte Bidrag. Dens Jurisdiction strakte sig til Stridigheder mellem Rigsstænderne, Undersaatternes Stridighed med deres Regjering, og selv til det tydske Riges middelbare Undersaatters Stridigheder, naar disse vare af Betydenhed. Dog havde Churfyrsterne og adskillige andre fyrstelige Huse det Privelegium, at der ei kunde appelleres fra dem til Cammerretten (jus de non appellando).

Cammeralvidenskab, Cammeralistik, tages snart i en meere indskrænket, snart i en vidtløftigere

Betydning. I indskrænket Forstand er den lige betydende med Finansvidenskab, der fremsætter de Betingelser efter hvilke Statsformuen skal dannes af Nationalformuen. I saa Fald indskrænker den sig blot til Indkomsters Erhvervelse. Andre udstrække dens Omfang videre, da de ei alene tage Erhvervelsen, men og Indkomsternes Anvendelse i Betragtning og saaledes drage Statsforvaltningen ind i denne Kreds, der forholder sig til Finansvidenskaben som Praxis til Theorie. I hvad Forstand man tager Cameralistik grunder den sig paa Videnskaben om Statsborgernes Erhvervelseskilder; og hertil høre videre en Mængde uundværlige Hjelpevidenskaber, som omfatte alle Modefikationer i det borgerlige Liv, hvilke udspringe af Forhold, hvori Personerne, der udgjøre Statsforeningen, staae til Tingene. For tydelig at indsee dette, maae man kjende den rene og anvendte Statslære i sin hele Omfang.

Camoens (Luis de), Portugisernes berømteste Digter, var født i Lissabon 1517. Hans Fader nedstammede fra en adelig Familie, hans Moder fra det fornemme Huus Sa. Han studerede i Coimbra. I hine Tider gjorde man kun noget af de Gamles Efterlignelse. Camoens Sjæl var begeistret af sit Lands Historie og sin Tids Sæder; hans lyriske Digte høre ligesom Dantes, Petrarcas, Ariosts og Tassos Værker, snarere til Ridderaandens Litteratur end til den classiske, hvorfor dennes talrige Tilhængere ei vilde bifalde Digterens første Skridt paa hans Bane. Efterat have fuldendt sine Studeringer, kom han tilbage til Lissabon. Catharina af Attayde indgjød ham den heftigste Kjerlighed. Ofte ere heftige Lidenskaber parrede med store Naturgaver; Camoens var dette Tilfældet med. Han blev forviist til Santarem, da hans Kjerlighed indviklede ham i Stridigheder. I sin Eensomhed forfattede han adskillige Digte, der udtrykte hans hele Sjel; man kan endnu i dem finde Gangen i hans Historie. Fuld af Fortvivlelse over sin Stilling blev han Soldat og tjente paa den Flaade, som Portugiserne udsendte mod Marocco. Han digtede i Midten af Slaget, og ligesom Faren opflammede hans Genius, saaledes virkede denne igjen paa hans Mod. Et Flinteskud berøvede ham det høire Øie for Ceuta. Efter sin Tilbagekomst haabede han, at man i det Mindste skulde betale hans Saar, om man og miskjendte hans Talent, men han bedrog sig. I billig Harme over at see sig forglemt, indskibede han sig 1553 til Indien. Han kom til Goa, een af Portugisernes Colonier. Hans Indbildningskraft vaktes ved hans Landsmænds Heltebedrifter i dette Verdens ældgamle Land og han besluttede at forherlige deres Roes, i et Epos. Men Camoens var opbragt over de Misbrug, som Regjeringen

begik i Indien og skrev en Satire, der paadrog ham Forviisning til Macao. Her levede han i adskillige Aar uden andet Selskab end den med alle Orientens Yndigheder i Overflod begavede Natur. Her digtede han sin Lusiade. Vasco de Gamas Tog til Indien og det Dristige i denne Søefart er Gjenstanden for hans Digt. Med stor Kunst har Camoens forstaaet igjennem det hele Værk at forene den portugisiske Historie, med Digtekunstens Prydelser og Christendommen med Mythologiens Fabler. Han fandt Behag i at udlede Portugisernes Herkomst fra Romerne, for hvis Stamfædre og Skytsguder man ansaae Mars og Venus. Versificationen i Lusiaden har noget saa Henrykkende og Prægtigt, at ei alene den Dannede men selv Folket henrives af dens Tryllerie og lærer de herlige Sange udenad, som det synger. Digtets Interesse ligger dog især i den patriotiske Følelse, hvoraf det er gjennemtrængt. Portugisernes Nationalhæder viser sig her i alle de Former, den kan modtage af Opfindelsen; hvorfor Digterens Landsmænd endnu mere maae beundre Værket end Fremmede. Camoens blev endeligt kaldet tilbage fra sin Exil; ved Mundingen af Floden Macon i Cochinchina leed han Skibbrud og reddede sig svømmende, holdende med den ene Haand Rollen af sine Digte over Bølgerne, den eneste Skat, han reddede og som var ham vigtigere end Livet. I Goa maatte Camoens taale nye Forfølgelser, han blev kastet i Fængsel for Gjeld og først ved nogle Venners Caution kunde han 1568 vende tilbage til Lissabon. Kong Sebastian, som neppe havde forladt Barnealderen yndede Camoens. Han modtog med Bifald Tilegnelsen af hans Digt, og rustet til sit Tog mod Maurerne i Afrika, følte han bedre end nogen anden Digterens Genie, der som han elskede Farer, naar de førte til Hæder. Sebastian blev 1578 i Slaget ved Alcazar. Alle Hjelpekilder stoppedes herved og alt Haab tabtes for Camoens. Hans Fattigdom var saa stor, at en Slave, som han havde bragt med sig fra Indien, om Natten tiggede paa Gaden for at opholde sin Herres Liv. I denne Elendighed forfærdigede han dog lyriske Digte, som tildeels indeholdt de meest rørende Klager. Endelig døde denne Heros i den portugisiske Litteratur, sit Fædrenelands og Europas Pryd, 62 Aar gammel 1579 i et Hospital og 15 Aar efter opreistes ham et prægtigt Mindesmærke.

Campanien, det gamle Navn paa et Landskab i Italien, ved det tyrrhenske Hav; Romerne satte megen Priis paa Campanien, deels formedelst dets Naturmærkværdigheder, som det ildsprudende Vesuv, de phlegræiske Marker, Avernussøen m. m., deels ved den store Frugtbarhed paa Korn, Olie, Viin ꝛc., og havde der de skjønneste Landsteder,

hvor de pleiede at tilbringe en Deel af Aaret. De berømteste Bade, uhyre Dæmninger, der vare opkastede langt ud i Havet og besatte med de prægtigste Paladser, forøgede Nydelserne og viste tillige Romernes om sig gribende Ødselhed. Cumæ, Puteoli, Neapel, Herculanum, Pompeii, Caprea, Salernum, Capua, Campaniens Hovedstad, ere lutter Navne, hvortil de vigtigste Erindringer ere knyttede. Den appiske og latinske Vei førte til det Indre af dette Landskab, som skienkede det yndigste og meest forføriske Opholdssted. Ogsaa nu er Terra di Lavoro, det gamle Campanien, den skiønneste og frugtbareste Egn i hele Italien.

Campe (Joachim Heinrich), bekjendt fornemmelig som pædagogisk Skribent, blev født 1746 i Deensen, en Landsbye i Fyrstendømmet Braunschweig-Wolfenbüttel. Sin tidligere Dannelse fik han i Skolen i Holzminden og studerede derpaa Theologie i Halle. Han var først Feldtpræst ved et Regiment i Potsdam, men hans varme Hjerte, der rystedes stærkt ved Synet af den menneskelige Elendighed, førte ham til Opdragelsesvæsenet, hvor han troede at kunne stifte meest Nytte og virke bedst for Menneskelighedens Held. 1777 blev han fyrstelig anhalt-dessauisk Educationsraad og efter Basedows Afgang Director ved Philantropinet i Dessau. Dog trak han sig snart tilbage herfra og stiftede et privat Opdragelsesinstitut i Hamburg. Formedelst sin aftagende Sundhed overlod han dette Institut 1783 til Professor Trapp og privatiserede selv i Trittow, en Landsbye noget fra Hamburg. 1787 blev han hertugelig braunschweigsk Skoleraad, Canonicus ved St. Cyriakstiftet i Braunschweig og tillige Forstander ved en Boghandling, bekjendt under Firma af den Braunschweigske Skoleboghandling, der især hævede sig ved hans egne Skrifter til een af de meest anseete i Tydskland. Han overdrog den siden til sin Svigersøn, Boghandler Friederik Vieweg. Siden 1805 er han Dechant ved Stiftet St. Cyriak og har levet flere Aar uden for Braunschweig paa et lille Lyststed. 1809 tildeelte det theologiske Facultet i Helmstedt ham Diplomet som Doktor i Theologien. Hans Skrifter ere mangfoldige, meest Opdragelsen helligede. Hans Skrifter for Ungdommen har han udgivet samlede i 30 Smaabind. Blandt dem er hans Robinson den yngre oversat i alle europæiske Sprog, selv det russiske og nyegræske. Til dette Skrift gav følgende Begivenhed Anledning. Alexander Selkirk fra Skotland fulgte med den berømte Dampier til Sydsøen, kom i Strid med sin Capitain og blev 1705 sat i Land paa Øen Juan Fernandez ved Chili, hvor han tilbragte 4 Aar og 4 Maaneder i Kummer og Eensomhed, indtil Capitain Woodes Roger paa sin Reise om Jorden, tog ham ombord og bragte ham tilbage til Eng-

land. Selkirk beskrev derpaa sine Begivenheder og overgav en dengang bekjendt Skribent Daniel Defore dem til Gjennemsyn for at befordre dem til Trykken. Denne brugte Materialierne deraf til en Roman og gav den bedragne Sømand sine Papirer tilbage. Han forandrede kun Tid, Sted og Navne, satte Scenen paa een af Caraiberne ved Orinocos Udløb, kaldte sin Eventyrer Robinson, lod ham henkastes paa Øen ved Storm og Skibbrud, forlængede hans Ophold paa Øen til 28 Aar og hensatte Begivenhederne til Midten af det 17de Aarhundrede; heraf fremkom den bekjendte og ofte efterlignede Historie om Robinson Crusoe. Rousseau fandt denne Bog passende for sin Emile. Wezel og Campe bearbeidede paa en Tid den engelske Roman, men Campes Robinson er ei alene langt over den engelske Roman, men har og Fortrin for Wezels og indeholder en herlig Skat af Kundskaber, der ere fremsatte paa en for Barnealderen fattelig Maade. En udmærket Fortjeneste af det tydske Sprog erhvervede Campe sig ved Udgaven af en tydsk Ordbog, som han lod udarbeide af Theodor Bernd, og som indeholder et tre Gange større Forraad af Ord end det adelungske. 1789 var Campe i Paris og blev en ivrig Lovtaler for den franske Revolution. Hans Breve fra Paris vakte megen Opmærksomhed.

Campeche, Endeel af den mexikanske Havbugt, ved hvis Kyst det berømte Campechetræe voxer, hvilket man bruger til at farve Violet. Campeche er ogsaa Navnet paa en velbygget Stad med en Havn paa Halvøen Jukatan i Nyspanien i Nordamerika.

Camper (Peter), født i Leyden den 11te Mai 1722 og død i Haag den 7de April 1789, var ustridig Een af det 18de Aarhundredes lærdeste og skarpsindigste Læger og Anatomer. Tillige lagde han sig med Held efter de skjønne Videnskaber og Kunsterne. Han tegnede færdigt med Pen, malede i Olie og forstod at føre Meiselen. Hans Antagelse af Ansigtslinien er ikke uvigtig. Efter Camper bestaaer Grunden, hvorpaa Forskjellen mellem Nationerne grunder sig, i en lige, fra Ørehullerne til Næsens Basis trukken Linie og i en anden, der berører det Høieste af Pandebenet over Næsen og trækkes til den meest fremstaaende Deel af Kindbenet. I den Vinkel, som disse to Linier danne, ligger ej alene Forskjellen mellem Dyrene, men og mellem Nationerne. Vinkelen er mindst hos Fuglene og bliver større, jo mere Dyret nærmer sig Mennesket; hos nogle Abearter udgjør Vinkelen 42°, hos andre, der mere ligne Menneskene, 50 Grader. Hos de afrikanske Maurer, saavelsom Calmukkerne er Vinkelen 70 og hos en Europæer 80 Grader. Grækerne forskjønnede deres Ideal fra 90 til 100 Grader. Camper har skrevet en Af-

handling over Abernes Sprogredskaber; hvori han beviser, at Talen er nægtet Aberne formedelst nogle Poser, der hænge ved deres Luftrør. Han forelæste i Tegneskolen i Amsterdam en Afhandling om Formernes Skjønhed. Vigtig er hans Værk om Anatomiens Forbindelse med de tegnende Kunster. Campers Fortjenester bleve ei ubelønnede. Efterat han havde studeret i Leyden, og var gaaet paa Reiser, blev han kaldet til Professor i Philosophie, Medicin og Chirurgie i Franecker. Efter nogle Aar lærte han de samme Videnskaber i Amsterdam og siden i Grønningen. Derpaa privatiserede han i Franecker, erholdt 1787 Sæde i Statsraadet og begav sig derfor til Haag, hvor han døde. I Peterskirken i Leyden staaer hans simple Gravminde af Marmor: et Brystbillede paa en Piedestal, hvori Navn, Fødsels- og Dødsdag ere indgravne.

Campher, en vegetabilisk Substants, som findes i mange Planter, fornemmelig i adskillige Slags Laurbærtræer; for Handelen uddrager man det især af to Træarter. Den første er Laurus camphora, der voxer meget hyppigt i China og Japan; man erholder den paa følgende Maade. Man skjerer Nødderne og Grenene i smaae Stykker og koger dem derpaa med Vand i et Kar af Jern med et Leer Laag, hvilket indvendig er belagt med Riisstraae. Campheren dunster ud og sætter sig i smaae Korn ved Straaet. Den anden Art, der leverer Campher er et Træe der voxer paa Sumatra, Borneo og Malacca. Det er Botanikerne endnu ei bekjendt: man kalder den Kapour-Barros. Efter Garcias ab Horta voxer den hyppigt ved Barros, et Sted ved Malacca. Campheren findes fuldkommen uddannet og adskilt i Fordybningerne mellem Træet og Barken. Det foretrækkes af Østerlænderne for det andet Slags. Alt Campher, der bringes til Europa, kommer fra China og Japan. Forhen rensede man det i Venedig, for nærværende Tid ogsaa i Holland, England og Berlin. Renset er det en fast, hvid, gjennemsigtig Masse, der svømmer i Vandet, chrystalliserer sig i sexformige Pyramider, har en gjennemtrængende ei behagelig Lugt. Den salernitanske Skoles Sætning: Camphora per nares, castrat odore mares, er aldeles falsk. I Medicinen er Campher af mangfoldig Brug.

Campistron (Jean Galbert), var født i Toulouse 1656, blev 17 Aar gammel farlig saaret i en Tvekamp og derpaa af hans Forældre sendt til Paris. Han følte Tilbøielighed til Digtekunsten og fik Anviisning af Racine. Han udgav adskillige Stykker, Virginie, Andronicus og Alcibiades med stedse tiltagende Bifald; hvorimod hans tvende Operaer Achilles og Alcides havde en modsat Skjebne. Hans

Phraates fandt saa overordentligt Bifald, at han maatte henvende sig til Dauphinen for at gjøre Ende paa Forestillingerne. Ogsaa viste han sig i Lystspillet med Held. Hertugen af Vendome udnævnte ham til Secretaire des commandements, som Prindsen af Conti allerede havde gjort, og desuden til Secretaire general des Galeres. Han befandt sig ofte ved Fyrstens Side midt i Slagene. Paa Valpladsen ved Luzzara belønnede Kongen af Spanien hans Mod ved at tildele ham St. Jacobsordenen og Comanderiet Ximenes. Hertugen af Mantua gav ham Marquisatet Penango i Montferrat. Efter tredivaarig Tjeneste tog han sin Afskeed fra Hertugen og døde i Toulouse den 11te Mai 1723, 67 Aar gammel af en Lungebetændelse, ei som andre paastaae af Umaadelighed i Spise eller af Ærgrelse over to Portechaisedragere, der ei vilde bære ham for hans Corpulens. La Harpe siger om ham: "Man har roest Viisdommen i hans Planer: de ere forstandige, det er sandt, men de ere ligesaa svagt udkastede som udførte. Campistron besad ingen Kraft; man finder ingen udmærket Characteer, ingen stærk Situation, ingen grundig Scene, intet energisk Vers. Han søger bestandig at efterligne Racine, men han gjør det som en Lærling, der har en Mesters Malerie for sig og med frygtsom og ubestemt Haand henmaler livløse Figurer. I Versification staaer han endnu en Grad under Pradone; den er just ikke latterlig, men for det Meste en temmelig let rimet almindelig Prosa." Og dog have hans Værker oplevet 10 Oplag.

Campo Formido, sædvanlig, men urigtig Campo Formio, et lille Castel (eller snarere en Forstad) ved Udine, i det østerrigske Friaul, mærkværdigt ved den Natten mellem den 17de og 18de October 1797 undertegnede Fred mellem Østerrig og Frankerig. De østerrigske Gesandtere vare Grev Cobenzl, Merveld, Degelmann og Marchese di Gallo, paa fransk Side General Bonaparte.

Campomanes (Don Pedro Rodriguez, Greve af), spansk Minister, Director ved det af Philip 5te 1738 stiftede kongelige Akademie og Storkors af Carl den 3dies Orden, var født i Asturien i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, gavnede sit Fædreneland ved sine Talenter og sin Lærdom og kan ansees for Een af sin Nations berømteste Skribenter. Akademiet for de skjønne Videnskaber i Paris udnævnte ham til Correspondent og det philosophiske Selskab i Philadelphia paa Franklins Anbefaling til Medlem. Cabarrus siger om Campomanes, at han aldrig kjendte nogen Mand af større Kundskaber eller en mere beundringsværdig Hukommelse. "Ingen Roes," siger Cavanelles, "er stor nok for denne for-

træffelige Statsborger, denne store Statsmand, denne oplyste Lærde. Campomanes steeg ved sin egen Fortjeneste. Han havde erhvervet sig Roes som den dueligste og uegennyttigste Retslærde i hele Spanien, da Carl 3die 1765 udnævnte ham til Fiscal for det kongelige og høie Raad af Castilien, paa hvis Befaling han blandt mere udgav sin Discorso sobre el fomento de la industria popular og sobre la education popular de los Artisanos et su fomento, hvori han berører og afhandler Alt hvad der angaaer det indre Politie, Afgifter, Agerdyrkning, Manufacturer og Handel. Han understøttede Grev Aranda ved det vanskelige Foretagende at uddrive Jesuiterne af Spanien. Ved en Memoire bevirkede han Kornhandelens Frigivelse. Han søgte at tilintetgjøre Røver- og Tiggervæsenet ved at skrive om Zigeunerne og overhovedet ved at anvise Midler til nyttigt at bruge Vagabonder og Lediggjengere. Ved Carl 4des Thronbestigelse, udnævntes Campomanes til Præsident for Raadet i Castilien og derpaa til Statsminister. Paa denne Tid havde han Forsædet blandt Rigets Cortes og hans Anseelse syntes at hvile paa urokkelige Støtter; men, da Florida Blanca erholdt Kongens Yndest, blev Campomanes fjernet af Raadet og mistede alle sine Embeder. Han bar denne Unaade med Mod og Værdighed og døde i de første Aar af det 19de Aarhundrede. Blandt hans talrige Skrifter, der meest ere af historisk og geographisk Indhold, findes og to af det Arabiske oversatte Capitler af Ebn al Avam om Agerdyrkningen.

Canada, er en stor Provinds i Nordamerika. Spanierne skulle først have opdaget den; strax efter satte Englænderne og de Franske sig fast der; men i mere end 200 Aar have de Franske udelukkende eiet Landet til 1762. I den 1755 mellem England og Frankerig udbrudte Krig erobrede Englænderne Canada, som blev dem aftraadt i Freden til Versailles 1762. Da de øvrige engelske Colonier i Nordamerika løsreve sig, var Canada ofte Krigsskuepladsen. Det kaldes og Brittisk-Canada eller Quebek og deles af Englænderne i Øvre- og Nedre-Canada. Regjeringens Hovedsæde er York med en god Havn. Fladeindholdet regner man til 35000 □ Mile og de samtlige Indbyggeres Antal beløb sig i Aaret 1798 til 197,000 Personer (Irokeser, Huroner, Creeks, Franske, Englænder og Negere). Her gives store Bjergkjeder og overordentlige store Søer f. Ex. Øvre-Søen, Huronsøen, Ontariosøen, som optager St. Laurentsfloden &c. Floden **Canada** eller **St. Laurents**, er Een af de største i Amerika og flyder ud i Havbugten af samme Navn, er ved sit Udløb 25 til 30 Mile bred og 200 Favne dyb. Canada har en Mængde Skove, og Landets Rigdom bestaaer fornemmelig i Pelsværk især Bæverskind, og Fiskerie. De vigtigste

Stæder ere Quebek, Montreal og Troisrivieres, forresten findes der blot Skandser.

Canal (Pas de Calais eller La Manche), kaldes den lange smalle Havstrimmel, der adskiller Frankerigs Kyster fra Englands. Det smalleste neppe 6 Mile brede Strøg, er imellem Dower og Calais.

Canaler kaldes Floder, der ere frembragte ved Kunst. Næsten alle de store og rige Stater i Europa, have gjort sig Umage for ved Canaler at befordre den indre Vandcommunication, hvorved de betydeligste Fordele vindes for Handelen. Den Roes, siger Nemnich, at have udført en Plan af den meest udbredte Omfang og Nytte, tilkommer Hertugen af Bridgewater. Han eiede de rigeste Kulminer 7 Mile fra Manchester, men de vare ham ei til stor Fordeel formedelst den besværlige Landtransport. Han fattede derfor den Idee at grave en Canal fra sine Miner til Manchester, hvortil han 1758 erholdt Tilladelse af Regjeringen og strax gjorde Begyndelsen. Han havde herved den Lykke at kunne betroe sit Projects Udførelse til det største mechaniske Genie, England nogensinde har frembragt. Dette var Brindley, en Mand af meget forsømt Opdragelse og en Møllebygger af Profession, der hverken kunde læse eller skrive, men var istand til at bringe de meest indviklede Planer og Betragtninger istand uden Pen og Papiir og fandt altid de beste og sikkreste Midler i de vanskeligste Tilfælde. Da Canalen var færdig til det Sted, hvor Floden Irwell er seilbar for store Fartøier, lod Brindley ved en Aqueduct Canalen lede videre 39 Fod over Vandets Overflade. Foruden denne Aqueduct beundrer man endnu et andet Mesterstykke af Brindley, nemlig at han ledede Canalen næsten een Miil under et Bjerg til Kulminerne. Neppe var Canalen færdig fra Morsley-Mill til Manchester, før Hertugen fattede Planen til en anden, hvorved Forbindelsen med Liverpool bevirkedes. Brindley havde den store Plan at foretage en seilbar Forbindelse mellem London, Bristol, Liverpool og Hull, og sætte andre Fabrikstæder i Comunication med hine Hovedhavne ved forskjellige Grene. Han oplevede og tildeels Udførelsen deraf. Thi i Aaret 1766 begyndte Hertugen den saa kaldte Grand-Trunk Navigation, hvorved Floderne Trent og Mersei og derved Liverpool og Hull kom i Forbindelse. Denne Canal er 99 engelske Mile lang og blev færdig 1777. Ved Grand-Trunks Begyndelse, gravede man fra den en anden Canal til Floden Severn, hvorved Skibsfarten mellem Bristol, Hull og Liverpool bragtes istand. Denne Green er 46 engelske Mile lang og blev færdig 1772. Samme Aar døde

Brindley. Siden gravedes adskillige Hovedcanaler og mange Bicanaler. I Aaret 1802 var 2896½ engelske Mile gjennemskaarne af Canaler, hvilke havde kostet over 13 Mill. Pund Sterling. I denne Angivelse ere 43 Canaler, der ere Privateiendome, ikke indbefattede: til disse høre og den Bridgewaterske. Grand-Junction Canal blev først færdig i Dec. 1805. Den forener mange af Centralprovindsernes Canaler og danner derfra en Communication mellem Themsen, Severn, Mersey og Trent. — Næst England har Frankerig de betydeligste Canaler at opvise. Sydcanalen (Canal du midi) eller og den langedocske og den Kongelige Canal, blev udført med en Bekostning af 17½ Mill. Livr. (der nu vilde udgjøre det Tredobbelte) efter Antreossys Plan af Riquet: den gaaer fra Havnen Cette ved det middellanske Hav til Toulouse, hvor den forener sig med Garonne, saa Skibe i 11 Dage kunne komme fra det middellandske ud i det atlantiske Hav. Den er 45 Franske Mile lang og i det mindste 6 Fod dyb. De derpaa seilende Barker stikke ei 5 Fod dybt om de og føre 2000 Centner. Langs Breden ere Veie for at trække Skibene, den ene 9, den anden 6 Fod bred. Canalen har 62 Sluser; den gaaer 85 Toiser i Længde og 19 Fod i Brede igjennem Bjerget Malpas og fører ved Hjelp af 55 til Vandledninger indrettede Broer over adskillige Floder. Over den gaae desuden 29 Broer fra Landeveiene. Den erholder sit Vand af et stort Bassin i St. Ferrol mellem to Bjerge og en tyk Muur. Bassinet er 1200 Toiser langt, 300 bredt og 20 dybt; naar det er gandske fuldt indeholder det en Million Cubik-Toiser Vand, hvilket man leder ind ved tre store Kobber-Haner. Vedligeholdelsen koster aarlig 300,000 Franker og den rene Indkomst beløber sig til ligesaameget. Under Ludvig 16de begyndte man 1782 paa Middelpunktets Canal, hvilken blev færdig 1791. Den begynder ved Digoin og falder i Saone ved Chalons. Den har 81 Sluser og befordrer de sydlige Provindsers Handel med Hovedstaden ved Rhone, Saone, Canalen ved Brienne og Seine. Canalen ved St. Quentin, som et Selskab begyndte 1724 blev først færdig 1809. Den er 6 Mile lang, begynder ved Staden le Chatelet noget fra Scheldes Udløb, stiger fra St. Quentin til Tronquoy 40 Fod igjennem 6 Sluser og falder fra Macquincourt til Cambray 130 Fod igjennem 18 Sluser. Den faaer sit Vand fra Scheldes Kilder og ledes paa to Steder under Jorden, ved Tronquoy 700 og ved Bellicourt 4100 Toiser. Ved Hjelp af den, Floden Oise, Seine og Canalen Brienne er en Forbindelse aabnet mellem Nordsøen og Strædet ved Calais med det middellandske Hav. I den nyere Tid er der gjort meget i Frankerig for Canalers Anlæg. Saaledes er der Canaler

ved Jemappe, Sedan, Burgund, Arles, Beaucaire, Carcassonne og mange flere. — Holsteen har en berømt Canal, der forener Nordsøen med Østersøen. Den blev fuldført fra 1777 til 1784 og kostede $2\frac{1}{2}$ Mill. Daler. Den er $4\frac{3}{4}$ Mile lang, 100 Fod bred ved Overfladen, 10 Fod dyb og har 6 Sluser. Preussen har den Brombergske, Finow- og Frederikscanalen, der dog ei kunne sammenlignes med de ovennævnte. I Rusland findes den Ladogaiske Canal, som Peter den store lod grave formedelst den farlige Skibsfart paa Ladogasøen. Den gaaer fra Schlüsselburg til Nyladoga i Floden Wolchow, 15 tydske Mile lang, 17 Fod bred og har 32 Sluser. Den blev færdig 1732. Da Wolchow ved den er forenet med Wolga, saa er det caspiske Hav sat i Forbindelse med Østersøen. — Over de øvrige vigtige Canaler see man deres Rubriker.

Canariske Øer. Disse Øer, 20 i Tallet, ligge i det atlantiske Hav mellem 27de og 29° N. Brede og 1ste og 5° L. og høre til Afrika. De vare de Gamle bekjendte under Navn af de lykkelige Øer og bleve siden paa nye opdagede i det 13de Aarhundrede. De vigtigste iblandt dem ere Canaria, Teneriffa, Palma og Ferro. De canariske Øer staae under spansk Herredømme og havde 1792 henved 420,000 Indb. Viin, Orseille, Vox og Honning ere deres vigtigste Produkter. De ere Canariefuglenes Fædreland.

Candia, see Creta.

Candidat, bogstavelig en Hvidklædt, fordi de, der hos Romerne søgte om et Embede, kom i glindsende hvide Klæder. Desuden bare Romernes Candidati ingen Tunica eller Vest, enten til Tegn paa Ydmyghed eller for at kunne vise de Saar de havde paa Brystet. Den Tid, de søgte, varede to Aar. — Hos os bruge vi denne Benævnelse om den, som troer sig værdig til og eftertragter en eller anden Post. Man kalder og den Candidat som har underkastet sig en eller anden Examen, hvori han er fundet moden i sin Videnskab, saaledes Candidatus Theologiæ, juris &c.

Cannæ, en Flække i Apulia Daunia i det gamle Calabrien, foreviget ved Hannibals største Seier over Romerne. Allerede i Strabos Tid laae den i Ruiner. Den laae ved Floden Aufitus, nu Ofanto.

Cannelere, kalder man i Bygningskunsten at udhule, gjøre paralelle Fordybninger f. Ex. ved Søiler.

Canning (George), blev født 1770 i Irland. Han nedstammede fra en anseelig Familie, studerede i Oxford og blev 1793 udnævnt til Parlamentslem for Flækken Newton paa Øen Wight. Lord Greenville, dengang Statssekreteer for de udenlandske Anliggender, trak ham ind i sit Ministeriums Bureau, og fra denne Tid var han, ligesom Greenville selv, Pitts ivrigste Tilhænger. Da Pitt resignerte 1801, drog ogsaa Canning sig tilbage; men saasnart denne øvede Statsmand igjen greb Roeret, var Canning Een af de første, der traadde frem med ham. I Aaret 1800 havde han ægtet General Scotts Datter, der tilbragte ham en stor Formue. Siden 1805 blev han Skatmester for Marinen med 4000 Pund Sterlings Gage. Men alle hans Embeder og hans Indflydelse paa Cabinettet og i Parlamentet, forsvandt med Pitts Død (23 Jan. 1806). Fox's Partie traadde i Ministeriet og Canning til den nye Opposition. Efter Fox's Død blev han Statssekreteer for de udenlandske Anliggender, men han nedlagde denne Post 1809. Han var nemlig kommen i Strid med Krigsministeren Lord Castlereagh om Expeditionen til Walchern. I en Duel, som fandt Sted imellem dem den 21 Sept. 1809 blev Canning let saaret og begge gik ud af Ministeriet. Uden udmærkede Talenter er det umuligt i England at spille en udmærket Rolle, hvis man ei begunstiges af Fødsel og Rigdom. Canning havde unægtelig Talenter, dog gjør man ham for megen Ære ved at nævne hans Navn for det hele engelske Ministerium. Som Parlamentstaler har Canning en udmærket Rang. Han besidder et ei almindeligt Maal af Skarpsindighed, en beundringsværdig Færdighed i at argumentere, en uudtømmelig Rigdom paa sindrige Vendinger, en stor Boielighed i Sproget. Hans Vittighed forfeiler sjelden sin Gjenstand og hans øvede Øie seer strax, naar hans Fiende blotter sig. Dog vare Burke, Pitt og Fox ham overlegne. Han begeistrer og overvælder ikke som Burke; han imponerer og tilintetgjør ikke som Pitt; han henriver ikke som Fox.

Cano (Alonzo eller Alexis), Een af de største Kunstnere, som Spanien har frembragt. Han var baade Maler, Billedhugger og Architect; han har i denne Henseende saavelsom i Characteer megen Lighed med Michael Angelo. Han var født i Granada 1608 Hans Fader Michel Cano, en Architect, gav ham den første Underviisning i sin Kunst. Maleriet studerede den unge Cano i Sevilla under den ogsaa som Skribent bekjendte Maler Pacheco. Han gjorde sig derpaa bekjendt ved tre Statuer af naturlig Størrelse, en Maria med Christusbarnet, en St. Petrus og en St. Paulus for den store Kirke af Lebrija. Han var først 24 Aar

gammel, da han traadde i de store Kunstneres Række, men han følte dog, hvor meget der endnu manglede ham og begav sig under Hertugen af Olivarez Beskyttelse til Madrid. Ved Synet af de herværende fortræffelige Malerier, udraabte han: "Stakkels Cano, hvor indskrænkede ere endnu dine Talenter! Hvor mange Levealdre vare nødvendige for at nærme sig hvad Du finder Skjønt i disse Værker." I Aaret 1638 udnævnte Kongen ham til sin Hofmaler og gav ham den første Plads blandt de Kunstnere, som meddeelte Prindsen, Don Balthasar Carlos, Underviisning. Hans Rygte forskaffede ham mange Arbeider. Som Architect lagde han Planen til mange Paladser, Stadsporte, en Triumphbue o. s. v. Som Maler forfærdigede han adskillige berømte Stykker. Han var nu paa Spidsen af sin Hæder, da et skrækkeligt Tilfælde bragte en Række af Ulykker over ham. Engang han kom hjem, fandt han sin Kone myrdet og sit Huus plyndret. En italiensk Betjent, som Mistanken faldt paa, kunde man ei faae fat. Dommerne opdagede ved Undersøgelsen, at Cano havde været skinsyg paa denne Italiener og været i Forstaaelse med en andens Kone. De frikjendte den bortflygtede Elsker og fordømte Ægtemanden. Dette nødte Cano til at forlade Madrid. Han udspredte det Rygte at han gik til Portugal, men begav sig til Valencia, hvor han fandt Tilflugtssted i et Carthеuserkloster. Dog traadde han snart igjen frem for Dagen og var uforsigtig nok til at gaae til Madrid. Ogsaa her holdt han sig skjult i nogen Tid, men lod sig derpaa fængsle, i det han sagde: Excellens in arte non debet mori. Han blev bragt paa Pinebænken, men som et Tegn paa den Agtelse, man bar for hans Talent, blev det Bøddelen paalagt at skaane hans høire Arm. Standhaftig taalte han Piinslerne uden at udstøde et Ord, hvorfor man kunde fordømme ham. Kongen, som fik Efterretning herom, skjenkede ham igjen sin Yndest og gav ham et Embede i Granada. Cano førte her et fromt og exemplarisk Liv og døde 1676. Jøderne havde han stedse hadet paa det Yderste og endnu paa sin Dødsseng vægrede han sig ved at modtage Sakramentet af en Præst, som havde meddeelt omvendte Jøder det.

Canon, egentlig en Regel eller Rettesnor; deraf den i de ældste christne Tider forfærdigede Fortegnelse over de bibelske Bøger saavelsom Samlingen af disse Bøger selv. I den romerske Kirke kalder man og Messe-Bønnerne og Kirkesætningerne saaledes. — Man bruger ogsaa Ordet Canon i Musikken, da det betyder et saadant Stykke, hvorved Stemmerne, det bestaaer af, begynde efter hverandre, og hvorved enhver følgende Stemme uafbrudt efterligner enhver foregaaende. Undertiden skeer dette i samme Tone, undertiden dog høiere eller lavere end den som begynder.

Canonicus, see Canonik og Stift.

Canonik er det egentlige Kunstnavn for den mathematiske Klanglære, eller den Videnskab, hvori Tonerne betragtes som Størrelser og sammenlignes med hverandre, eller og den et Klangens Inddelingslære, efter dens udvortes Maal og Forhold. Den første Grund til denne Videnskab lagde Pythagoras, som paastod, at Tonernes Sammenhæng blot kunde findes ved den mathematiske Klanglære eller Canonik. Denne Læres Tilhængere kaldte man Canoniker. Aristoxenus derimod var af den Mening, at Øret alene kunde være Dommer ved et Tonesystems Indretning. Denne Benævnelse har iøvrigt givet Anledning til det i Stiftskirkerne brugelige Embede og Navn af Canonici. Da nemlig i Christendommens første Aar Mængden af de Christne ligesaalidet forstod de indførte latinske Sange som deres Melodier, og den almindelige Sang under Gudstjenesten sandsynlig var høist disharmonisk og forstyrrede Andagten; saa forordnedes 365 eller 370 paa en Kirkeforsamling i Laodicæa, at Ingen maatte synge i Kirkerne uden dertil bestemte Sangere, der stode bag Pulte og sang efter Noder, hvorfor de kaldtes Canonici. Saaledes bleve og de Sange, som en almindelig Kirkeforsamling bestemte til Kirkesang, kaldte canoniske Psalmer og modsattes dem som de Christne egenmægtigen sang i deres Forsamlinger. Disse bleve endog paa nysnævnte Kirkeforsamling udtrykkelig forbudne.

Canonisation, at erklære Een for Helgen, brugtes først af Pave Alexander 3die, da han 1170 erklærede det for en udelukkende Forret for Pavestolen. Denne Act er een af de høitideligste i den romerske Kirke. Paven lader anstille en formelig Undersøgelse over den til Canonisation anbefalede Persons Værdighed, hvorved hans Levnet og Ægtheden af de ham tilskrevne Under prøves, og en saakaldet Djevels-Advokat ansættes, hvilken paa alle mulige Maader søger at gjøre den hellige Afdødes Fromhed mistænkt; men som taber naturligviis altid sin Sag. Findes han nu værdig, erklærer Paven ham først salig (Beatification); Canonisationen paafølger almindelig først efter nogle Aars Forløb, og da bestemmes en Dag, almindeligt den Helliges Dødsdag til hans Tilbedelse; Kirker og Altere indvies ham, og Levningerne af hans Legeme gjemmes som hellige Reliquier. Det sidste Exempel paa Canonisation blev givet 1803.

Canonisk- eller Kirkeret, kalder man i vidtløftigere Forstand alle de Love, som angaae den christelige Kirke; i mere indskrænket Forstand de Love, som indeholdes i corpus juris canonici. Dette sidste bestaaer af en Samling af

alle Kanoner, Kirkeforordninger, Conciliesslutninger, Pavernes Forordninger og Kirkefædrenes Bestemmelser. I de første Aarhundreder efter Christendommens Indførelse vare Kirkens Tjenere underkastede den verdslige Jurisdiction og de borgerlige Love, man havde altsaa dengang ingen Kirkeret i den nuværende Betydning. Men, da Geistlighedens Anseelse tiltog og den begyndte at danne en Stat i Staten, var man omhyggelig betænkt paa at samle de gamle Kirkeforsamlingers Beslutninger, for at betjene sig deraf som en lovmæssig Kilde, hvorpaa man i Nødsfald kunde beraabe sig til Beviis for sin Anseelse. Særdeles sørgede Paverne for at gjemme deres Forgjængeres Forordninger, da de saa fortræffeligt havde arbeidet for dem til at befæste Hierarkiet; saaledes opkom lidt efter lidt den canoniske Ret, af hvilken man har flere Samlinger. Den, som man meest bruger til at afgjøre Kirkesager i de catholske Lande, blev samlet i Middelalderens mørke Tider i Italien fra det 12te til det 14de Aarhundred. Den bestaaer af flere Dele, hvoraf to især ere vigtige, nemlig det saa kaldede Gratians Dekret; det er en Samling af Kirkelove, som en Munk Gratian uddrog af Conciliernes Beslutninger og andre ældre Værker, og bekjendtgjorde i Bologna 1151, og Decretalerne eller de romerske Pavers samlede Forordninger.

Canova (Antonio), Een af vor Tids berømteste Billedhuggere, er født 1760 i Pessagno i det Trevisanske. Hans skabende Genie viste sig allerede i hans 12te Aar, da han i Hr. von Faliers Kjøkken, hvor man tilberedte et glimrende Gjæstebud, hjalp Kokkene som havde glemt nogle Figurer til Desert, ud af deres Forlægenhed, ved af et stort Stykke Smør at forfærdige en Løve, der vakte stor Beundring og drog Herrerne von Faliers Opmærksomhed paa Drengen. De sørgede for hans Opdragelse og bragte ham, da han gjorde saa store Fremskridt til Akademiet i Venedig, hvor han flere Gange erholdt Prisen og allerede i sit 16de Aar kunde overrække sine Velyndere en Statue af Eurydice. Aar 1780 gik han med Gesandten Zuliani til Rom, hvor han allerede bekjendt ved adskillige Arbeider som Apollo og Daphne, Æsculap, Orpheus, men især ved Dædalus og Icarus og Herkules, som dræber Slangen, endnu mere forøgede sin Hæder ved de Arbeider, han der forfærdigede og blev 1787 valgt til at forfærdige Pave Clemens 14de Gravminde, hvilket ansees for et af de Nyeres fortrinlige Mesterværker. I den venetianske Gesandts Pallads oprettede han 1792 en Skole for venetianske Ynglinge. Ved Krigens Udbrud forlod han Rom, men vendte igjen tilbage derhen efter Freden, fuldførte sin berømte Statue Perseus med Medusas Hoved og blev 1802 kaldet til Paris af Bonaparte for

at udkaste Modellen til en collosal Billedstøtte af ham. Samme Aar kaldtes han af Pius 7de til Overopsynsmand over alle romerske Kunstsager og alle artistiske Foretagender i hele Kirkestaten og ophøiedes til Ridder af den gyldne Spore. Han begyndte denne Tid paa Erkehertuginde Maria Christinas Minde, hvilket han opstillede 1806. Den Kunstkyndige Fernow fandt imidlertid meget at dadle hos ham. Skjønnest har maaskee Gøthe bestemt hans Værd i Skriftet: Winkelman og hans Aarhundrede, og rigtigst A. W. Schlegel i et Brev til Gøthe.

Cantabile (Sangbart) bruges i flere Slags Betydning. I Almindelighed bemærker det, det Fattelige og Sammenhængende, Lette og Flydende i Melodien, hvorved den lettere kan synges; 2) de blidere Steder i et Stykke modsat de mere voldsomme; en Sætning af langsom Bevægelse, hvis Melodie i høi Grad lader sig synge.

Cantate (af det Ital. cantare, synge) betyder i Musiken et Stykke med Accompagnement af Instrumenter, hvilket et lyrisk Digt ligger til Grund, og i dette findes i forskjellige Versearter, Jagttagelser og Følelser af Gjenstandens Betragtning, hvorover Cantaten udbreder sig. Digteren vender sin Opmærksomhed paa en interessant Scene af Naturen, af det menneskelige Liv, af Moral, Politik eller Religion. Dette vækker hos ham vigtige Bemærkninger, alvorlige eller glade Følelser, som undertiden udbryde i stærke Lidenskaber. Cantaten kan derfor og i sine enkelte Dele være enten fortællende, underviisende, betragtende eller lyrisk. Den fornemste Brug af Cantaterne er ved den offentlige Gudstjeneste paa høitidelige Dage. Disse kaldes aandelige Cantater. Da den ei som Dramaet indeholder nogen Handling, men er kun Betragtning over en vigtig Gjenstand, følger deraf, at den ei maae være af stor Omfang. Digteren skal ei fremføre Alt, hvad der kan siges om hans Gjenstand, men kun søge at fremstille det Vigtigste, der er istand til at røre Forstand og Hjerte. Intet passer i Cantaten uden hvad der er stort og ophøiet, hvorved naturligviis det Simple foretrækkes det Indviklede. — De større Cantater for den høitidelige Kirkemusik kaldes ofte, især naar de forestille Christi Lidelseshistorie, **Oratorier**.

Cantemir (Demetrius), Fyrste i Moldau, født 1673, udledede sin Slægt, der havde nedsat sig i Moldau og antaget den græske Religion, fra Tamerlan. Han var den lærdeste Stormand, som Tyrkiet nogensinde har havt. Porten havde udnævnt ham til Hospodar 1710, men han mistede denne Værdighed formedelst de hemmelige Forbin-

telser, han indgik med Peter den store og blev siden af denne ophøiet til russisk Rigsfyrste og Geheimeraad. Han havde stor Deel i Oprettelsen af Videnskabernes Akademie i Petersburg og døde 1723 paa sine Godser i Ukraine. Hans mærkværdigste Værk, som han selv skrev paa Latin og Nic. Tindal af Manuskriptet oversatte paa Engelsk og udgav 1734 i London i to Foliobind er hans Historie om det ottomanniske Riges Tilvært og Aftagen. Det omfatter et Tidsrum fra 1300 til 1723. Demetrius's Søn Antiochus, født 1709, død 1744, blev brugt af det russiske Hof i adskillige Gesandtskaber og er bekjendt som Lærd ved nogle Satirer, han har oversat fra Russisk paa Tydsk. Han forstod de gamle og mange af de levende Sprog og var en Mand af Genie og stor Lærdom.

Canterbury, en Stad i Grevskabet Kent i England, er Sædet for Erkebiskoppen af Canterbury, Rigets Primas og første Pair. Staden ligger ved Floden Stour og er meget gammel, da den skal være bygget længe før Christi Fødsel. — Blandt Erkebisperne i Canterbury er Anselm mærkværdig. Han var født i Aosta i Piemont 1034 og yndede fra sin Ungdom af Klosterlivet. Da hans Forældre modsatte sig denne Lyst, forfaldt han til Udsvævelser og Tøilesløshed, der endeligt nødte ham til at forlade sit Hjem og sin Formue. Rygtet om den berømte Lanfranc trak ham endelig til Bec i Normandiet og her fik han sit Ønske opfyldt og blev Munk 1060; nogle Aar efter blev han Abbed i samme Kloster, hvilket han hævede til en Planteskole for lærde Geistlige og Munke og gjorde sig herved mere berømt end hans Lærer. 1093 blev han i Lanfrancs Sted Erkebiskop i Canterbury, hvilken Værdighed han beholdt til sin Død. Skarpsind og Fromhed udmærke hans Skrifter. Det er rørende at læse hos hans Biograph (Eadmerus de vita Anselmi i Udgaven af Anselms Værker ved Picard 1612) med hvilken Iver han har stræbt efter en fast religiøs Erkjendelse, og fortrinligen Nat og Dag søgt efter et grundigt Beviis for Guds Tilværelse. Dette troede han endelig at have fundet i det saakaldede ontologiske Beviis, hvis Opfinder han siges at være. Han sluttede nemlig her fra Begrebet om et høieste fuldkomment Væsen til sammes Tilværelse. Uagtet det Utilstrækkelige i dette Beviis, som allerede i Anselms Tid fandt en Modstander i Munken Gaunilo, er Anselms Bestræbelse, at grunde en naturlig Theologie eller Philosophie for den Tid af særdeles Vigtighed. Uagtet man kan gjenkjende Augustins Indflydelse paa hans Lære, skyldes ham dog den Roes, at have fremsat sin Religionsphilosophies Grundsætninger i en mere bestemt dialectisk Form med Skarpsind og Liv, og derved lagt Grunden til

den egentlige skolastiske Philosophie. Han døde i Aaret 1109 og har blandt flere Værker skrevet de libertate arbitrii, de veritate &c.

Canton, af Chineserne kaldet Quangcheu, er Hovedstaden i den chinesiske Provinds Quangtong, og den eneste Søe- og Handelsstæd, der staaer Europæerne aaben, hvorvel Afgifterne og Indskrænkelserne ogsaa her ere overordentlig besværlige. Fra 1760, da nogle engelske Skibe bleve af Chineserne opbragede paa Snighandel, maa de europæiske Skibe, af hvad Nation de ogsaa ere, ei losse ved Staden selv, men nogle Mile derfra ved den lille Øe Wampu. Hvert Skib udmaales af Mandariner, som ere ansatte dertil og betaler efter sin Størrelse. En almindelig Chinafarer maa blot i Havnepenge, uden at regne Ind- og Udførsels-tolden betale henved 6000 Piaster. Canton er en af de vigtigste Handelsstæder i Verden. De vigtigste Udførselsartikler ere Thee, Fernisser, Nanking, Porcellain, Silke og Silke-stoffer, Tusk ꝛc. Fordum maatte Europæerne betale disse Artikler med rede Penge, men fra den Tid Englænderne næsten ene have Handelen i Hænderne indføre de ligesaa meget af deres ostindiske Varer og Manufakturer, som Udførsels Værdien beløber sig til. Canton ligger ved Floden Puho eller Tiger og har henved 150,000 Indb. Missionærene bestemte efter deres sædvanlige overdrevne Angivelser ogsaa denne Stad een Mill Indb. Til den egentlige Stad regner man nu med Sandsynlighed 80,000; men Floden er bedækket med i det Mindste 40.000 Skibe, hvori Familier boe. De ligge i Rækker tæt ved hverandre og mellem dem bliver et smalt Stræde for de Skibe, der skulle op eller ned ad Floden. Gaderne ere lange, brolagte med brede Stene og reenlige; Husene ere af Muursteen og een Etage høie, og bag dem findes to eller tre Bygninger, der tjene til Magaziner og til Bolig for Fruentimmerne. Forstaden, hvori Europæernes Factorier ere, ere gjennemskaarne af mange smaa Canaler og Husene staae tæt ved hverandre. Man har endog bygget Huse paa Pæle i Vandet. Man finder ofte Vinduer af Perlemoer. Man beregner de Varer, Englænderne udføre til 2 Mill. Pund Sterling og ligesaa meget indføres.

Canton kalder man og overhovedet ethvert Distrikt. I Frankerig kaldte man Underafdelingerne i Departementerne Cantoner. Særdeles kalder man de smaae Schweizerstater Cantoner, dog kun hos Udlændere.

Cantonnere betyder i Militairsproget, naar Krigsfolket vel gaaer af Marken, men ei lægger sig i Vinter-

quarteer og ligger samlet i nærhinanden liggende Steder, for i Nødsfald strax at kunne forsamle sig igjen.

Canzone, en lyrisk Digteart af provenzalsk Oprindelse og egen for den italienske Poesie. Man finder den alerede hos det 13de Aarhundreds Digtere, i Førstningen mere frie og ubunden, siden af Petrarca uddannet til bestemte og regelmæssige Former. Derfor Canzone Petrarchesca, men og Canzone Toscana, fordi den uddannedes af Toscanerne. Den er afdeelt i flere Stanzer, hvori saavel Versearten og Fordelingen, som Rimenes Plads ere eens. Dog er hverken Stanzernes Antal selv eller Versenes Antal, hvoraf hver Stanze kan bestaae saa nøie bestemt som ved andre lyriske Digtearter f. Ex. Sonetten. Hos Petrarca finder man ingen Canzone af mindre end 5 og mere end 10 Stanzer og ingen Stanze af mindre end 9 og flere end 20 Vers. Sædvanligt sluttes Canzonen med en Stanze, der er mindre end de øvrige og kaldes represa, congedo, comiato eller Afskeed. For det meste indeholder denne almindelig Digterens Apostrophe til sin Sang, hvori han tager Afskeed med den ꝛc. Der gives forskjellige Slags Canzoner, blandt dem Canzone Anacreontica og Pindarica.

Canzonetta, en Canzone i korte Vers, som var meget i Brug hos Digterne fra det 15de Aarhundred. I den nyere Tid have Rinucini og efter ham Chiabrera digtet slige og givet dem mere Ynde. De bestaae for det Meste af Sange med Udtryk af øm Følelse. I Musikken forstaaer man ved Canzonetta smaae italienske Sange, eller smaae Melodier uden Text, over hvilke sættes Variationer.

Cap kalder man overhovedet enhver Landspidse, der strækker sig ud i Havet. Fortrinligviis er det Navnet paa det gode Haabs Forbjerg, hvorved man egentlig betegner den sydvestlige Spidse af Hottentotlandet, men i vidtløftigere Forstand alle europæiske Colonier der. Colonien tilhører Hollænderne, ligger under et mere tempereret end hedt Clima og strækker sig 50 Dagreiser fra Kysten. Produkterne ere Kjøkkenvæxter, Bælgfrugter, Korn, Sydfrugter, den berømte Capviin (ogsaa kaldet Constantiaviin, fordi den voxer ved Meieriet Constantia), Qvæg, Faar og alle Slags Fugle. For Ostindiefarerne er Cap af største Vigtighed, da de her pleie at indtage Forfriskninger. Landets oprindelige Indbyggere ere Hottentotterne af guulbruun Farve; de deles i flere Stammer og ere deels Hollænderne underkastede, deels leve de frit i Ørkenen i omvankende Horder. Lidt efter lidt have mange Euorpæer nedsat sig her. Den eneste Stad er den saa kaldede **Capstad** ved Foden af Tafelbjerget. Cap

blev alerede opdaget 1483 af Bartholomæus Diaz, men der anlagdes først en Colonie 1650. I den sidste Krig erobrede Englænderne Cap, men tilbagegave igjen Colonien ved Freden. Den hele Colonie har kun 50 til 60,000 Mennesker, men var istand til at underholde mange flere, maaskee nogle Millioner. Et classiskt Værk over Cap er Heinrich Lichtensteins Reise i det sydlige Afrika i Aarene fra 1803 — 1806 i to Bind. Forfatteren fulgte med General Janssens, der efter Freden til Amiens var ansat af den hollandske Regjering som Generalgouvernør paa Cap, først som Lærer for hans Søn, men siden gik han i Republikens Tjeneste, og gjorde den fornævnte Reise hvorved han samlede meget for Geographie-, Natur- og Menneskekundskab.

Cap François, Hovedstaden i den ældre franske Andeel af St. Domingo i Vestindien. Den er regelmæssig bygget, men aaben og forsvares af Batterier, det ene til Havnen, det andet til Landsiden. Antallet paa Indb. hvide og sorte beløb sig til 8000. Havnen er stor og dyb, men ei fuldkommen sikkret mod Nordvinden. Sletten omkring Staden var skjøn, frugtbar og fortreffeligt dyrket, og Handelen med Sukker, Caffe, Indigo, Bomuld &c. var af stor Vigtighed før Revolutionen; men Friheds og Ligheds-Grundsætningerne bragte Fordærvelse over hele Øen og fornemmelig over Hovedstaden. Plantagerne ere for Størstedelen ødelagde af Negerne, og, da de 1802 bleve uddrevne af Staden af de Franske, stak de Endeel af den i Brand. Ved Slutningen af Aaret 1803 kom den efter en formelig Beleiring igjen i Negernes Hænder og Frankerig tabte sin sidste Plads paa Øen. I Begyndelsen af det følgende Aar bleve de tilbageværende hvide Indbyggere myrdet af Negergeneralen Dessalines.

Capel betyder i musikalsk Forstand og i Almindelighed, en Samling af Tonekunstnere, som lønnes af Fyrster eller rige Privatpersoner for at kunne opføre en fuldstændig Concert. Egentlig er et Capel en lille Bygning, undertiden et Værelse i en Kirke eller Privathuus, hvori Gudstjeneste holdes. Da her ved indtrufne Lelligheder opførtes geistlig Musik, kaldte man ei alene Stedet Capel, men og det Selskab af Tonekunstnere som opførte denne Musik. I Førstningen brugtes Navnet blot om dem, som opførte geistlig Musik, siden udstraktes det til ethvert Musikselskab, der besoldedes af Fyrster eller andre. Et Capel kan være bedre eller slettere besat eftersom Eieren kan anvende Mere eller Mindre derpaa. I ethvert Capel gives der almindelig flere eller færre, der kunde spille Solo paa deres Instrument; disse kaldes Concertspillere og betales bedre end de

øvrige. Capellet har ogsaa Sangere og Sangerinder. Disse kunde igjen være Solosangere og Chorsangere, hvilke sidste altid synge i Forening med de andre. I Spidsen af Selskabet staaer Capelmesteren, hvis Forretning det er at skaffe Stykker til Opførelse, som han enten selv har componeret eller ladet componere; han maae sørge for at Stykkerne indstuderes og have Directionen ved Opførelsen. Da Capelmesteren selv maae være Componist, er det nødvendigt at han har studeret Compositionen, hvilket almindeligt skeer i Italien, hvor Musikken heldigst er uddannet. Han maae desuden theoretisk i det Mindste kjende Brugen af hvert enkelt Instrument, for at hans Compositioner ei skulle indeholde noget, hvis Udførelse vilde være umulig eller for vanskelig for et eller andet Instrument. I den nyere Tid har Capelmesteren begyndt at styre Opførelsen med Tactstekken. Ved Opførelsen saavelsom ved de foregaaende Prøver har Capelmesteren Partituren for sig, hvori hver enkelt Stemme saavel Musikanternes som Sangernes indeholdes. Af denne Partitur styrer han for det meste Sangen og overlader Capellets Anførsel almindelig til Concertmesteren. I Italien kaldes enhver Tonesætter ved en Kirke, et Theater, eller Conservatorium Capelmester.

Capello (Bianca), nedstammede fra en anseelig adelig Familie i Venedig, og blev ved besynderlige Hændelser Frants 2den af Medicis anden Gemalinde. En ung Florentiner ved Navn Pietro Buonaventuri, som lærte Handelen paa sin Slægtning Salviatis Comtoir, begyndte 1564 en Intrigue med Bianca, der saa meget hellere overgav sig til sin Tilbøielighed, da Buonaventuri fortalte hende han var en Slægtning af Salviati og stod i Handelsforbindelse med ham. De havde flere natlige Sammenkomster med hinanden, og da de frygtede for at blive opdagede flygtede de fra Venedig. De toge Huset Capellos kostbareste Juveler med sig. Dette Tyverie bragte Biancas Slægtninge i den yderste Forbittrelse. De paastode den hele venetianske Adel var fornærmet i dem og udvirkede en Befaling af Senatet at forfølge Pietro, med en Priis af 2000 Dukater for den som dræbte ham. De sendte endog Snigmordere efter ham til Florents, hvorhen han havde begivet sig med sin Elskede. Ved denne Tid regjerede endnu Cosmus 1ste, men kjed af Regjeringen havde han overdraget alle Forretninger til sin Søn Francesco (Frants), hvis Character var endnu mørkere og grusommere end hans egen. Francesco skulde formæles med Erkehertuginde Johanna af Østerrig, men hendes Stolthed og Kulde kunde ei indgyde ham nogen Kjerlighed. Buonaventuri gav sig strax efter sin Ankomst under Francescos Beskyttelse og taalte den nøieste Forbindelse mellem Prind-

sen og hans Kone. Francesco havde holdt denne Forbindelse hemmelig til sin Formæling med Erkehertuginden 1565; siden troede han ei meer at behøve det. Han indførte Bianca i sit Pallads ved at gjøre Buonaventuri til sin Intendant. Men, da dennes Fordringer bleve utaalelige lod Francesco ham myrde 1570. Bianca forstod stedse mere at fængsle Hertugen. Hans Henrykkelse naaede sin høieste Spidse, da hun bragte ham en Søn og han kun havde Døttre med sin Gemalinde. Denne Søn skal have været et fremmed Barn, som hun udgav for deres og lod alle Medvidere til denne Hemmelighed rydde af Veien. Mod Forventning fødte Erkehertuginden det følgende Aar sin Gemal en Søn og døde 1575 ved Nedkomsten med et andet Barn. Rystet ved sin Gemalindes Død og sin Broders Forestillinger, forlod Francesco nogen Tid Florents i den Hensigt at skille sig ved Bianca. Denne derimod anvendte sin hele Duelighed og alle Forførelsens Kunstgreb; hun vandt Storhertugens Skriftefader og før to Maaneder vare forløbne efter Erkehertugindens Død var hun hemmelig Francescos virkelige Gemalinde. Men et hemmeligt Ægteskab tilfredsstillede hverken Biancas Ærgjerrighed eller Storhertugens Haab, som vilde en Søn af sin nye Gemalinde efter dens Død han havde avlet med sin første Gemalinde. Han gav først Kong Philip den 2den i Spanien Efterretning om sin Forbindelse og da han billigede den, besluttede han at gjøre den offentlig bekjendt. Han lod Republiken Venedig erklære, at han havde isinde paa det nøieste at forbinde sig med den, da han vilde tage en Datter af St. Marcus til Gemalinde; og den samme Øvrighed, der offentlig havde bestjemmet Bianca og sat en Priis paa hendes Mands Hoved, overøste hende nu med Æresbeviisninger. En Erklæring af Pregadi af 16de Juni 1579 udnævnte hende til Republikens sande og egentlige Datter; to Gesandter ledsagede af 90 Nobili kom fra Venedig til Florents for at bivaane Adoptionen og Formælingen. Begge Ceremonier høitideligholdtes i Oct. 1579 med stor Pragt. De kostede Toscana 500,000 Dukater paa en Tid da Hungersnød og allehaande Ulykker hjemsøgte Folket. Ved Biancas og hendes Broders Anmassfelser (han var en tidlang Minister) blev Francescos Regjering Folket daglig mere forhadt. Da Biancas indsaae, at hun hverken kunde faae den forhen indskudte Søn til Thronfølger, eller uden Fare gjentage dette Bedrageri, som hun et Par Gange havde besluttet, ønskede hun oprigtig at forsone sig med den nærmeste Thronarving Cardinal Ferdinand. Virkelig havde denne 1587 en Sammenkomst med sin Broder og hans Gemalinde paa Poggio. Man syntes paa begge Sider at være forsonet, men faa Dage efter blev Storhertugen pludselig syg saavelsom Bianca og begge døde paa een Dag, den

19de Oct. Ferdinand nedlagde sin geistlige Værdighed og tiltraadde Regjeringen, men kunde dog ei tilintetgjøre Mistanken om at have forgivet sin Broder og Bianca.

Caper, et Skib, som i Krigstider udrustes af een eller flere Privatpersoner eller paa Actier for at opbringe fiendtlige Skibe eller de Skibe der tilføre Fienden forbudne Varer. Admiralitetet udsteder en Tilladelse til at drive Caperie eller Caperbrev og dette udgjør Forskjellen mellem en Caper og en Sørøver eller Fribytter.

Capi Aga er ved det tyrkiske Hof Formanden for Gildingerne. Han melder tillige alle, som ville tale med Storvesiren og fører fremmede Gesandtere til Audiens.

Capigi kaldes Serailets Dørvogtere, omtrent 400 i Tallet. De staae under en Anfører der kaldes Capigi Baschi. De bruges og til at overbringe Sultanens Befalinger f. Ex. naar nogen skal stranguleres overbringe de ham Snoren.

Capitain, Anfører for et Compagnie. I Middelalderen betydede det en Feltherre. En Skibscapitain har et Skib at commandere. Generalcapitain kaldes i Spanien den Overstcommanderende ved Landtropperne.

Capital, Capitæl kaldes i Bygningskunsten den øverste Deel af en Søile og er et væsentligt Kjendetegn ved de forskjellige Søileordener.

Capitel, Hovedstykke eller Afdeling i en Bog. Da de geistlige Ordeners Regler og Statuter vare inddeelte i Capitler, blev ogsaa snart Forsamlingen af Ordensmedlemmerne og Stiftsherrerne kaldte Capitel, fordi man ved deres Sammenkomst forelæste alle eller nogle Capitler af disse Regler. Ridderordenerne som oprindeligen have antaget meget af den geistlige Forfatning, betjene sig af samme Udtryk om deres Forsamlinger og selv nogle Laug bruge denne Benævnelse. Naar man derved forstaaer Medlemmerne af et Selskab som et Heelt, kaldes kun de stemmeberettigede Domherrers Collegium, Capitel; og disse kalde sig til Forskjel fra de yngre Canonici Capitulares.

Capitolium, det gamle Roms berømte Slot, fra hvis Top Romerne skuede ned som Verdens Beherskere, var bygget paa den capitolinske Høi, den mindste af Roms 7 Høie, hvilken i den ældre Tid heed den tarpeiske. Den første Grund til Capitolium blev lagt af Tarquinius Pri-

feus, 140 Aar efter Roms Bygning, men det fuldførtes først efter Kongernes Fordrivelse. Ved Borgerkrigene under Sulla opbrændtes det, men opbyggedes paa Nye af Senatet. Samme Skjebne havde det siden to Gange og opførtes igjen af Vespasian og Domitian; den sidste lod det især opføre med megen Pragt og indrettede de capitolinske Lege. Efter Dionysius var Templet med de udenforstaaende Støtter 200 Fod langt og 185 Fod bredt. Egentlig bestod hele Bygningen af tre Templer, som vare helligede Jupiter, Juno og Minerva og ved Mure adskildte fra hinanden. I den vide Porticus gaves Folket Triumphmaaltiderne. Jupiter var afbildet siddende paa en Stol af Guld og Elfenbeen, og bestod i de ældste Tider af Leer bestrøget med Menie. Under Trajan blev den forfærdiget af Guld. Templets Tag var af Ærts; Q. Catulus lod det forgylde. Af samme Slags var og Døren. Overhovedet var den hele Bygning meget prægtig og kostbar; Forgyldningen alene skal have kostet 12,000 Talenter, hvorfor Romerne ogsaa kaldte denne Bygning den gyldne. Tagstenene var ligeledes forgyldte. Paa Gavlen stod en Quadriga, først af Leer, siden af forgyldt Ærts. Templet selv havde en umaadelig Mængde af de prægtigste Foræringer. De vigtigste Statsacter, saavelsom de sibyllinske Bøger gjemtes i samme. Det nuværende Capitolium, der staaer paa samme Sted og tildeels paa samme Grund som det gamle Capitolium, er en nye Bygning efter Michael Angelos Tegning. Hovedindgangen fremByder et prægtigt Syn; men Bygningerne høre efter Kjenderes Dom til Angelos mindre fortrinlige Arbeider. Det nye Capitolium bestaaer af 3 Bygninger (i den fortrinligste boer Roms Senator), dog bedække de ei hele den capitolinske Hoi. Paa Ruinerne af det forrige Jupiter Capitolinus's Tempel, hvoraf man endnu finder nogle Søiler, staaer en Franciscanerkirke.

Capitulation, Valgcapitulation, Haandfæstning, kalder man de Forpligtelser, som en Regent maae erkjende og bekræfte ved sin Thronbestigelse. I det tydske Rige var det en Grundlov, som var givet af Churfyrsterne i Rigets Navn og maatte besværges af den udvalgte romerske Keiser eller Konge før Kroningen. De fornemste Forpligtelser deri vare, at han skulde beskytte Riget og Kirken, nøie iagttage Fundamentallovene og holde over Churfyrsternes og Stændernes Rettigheder. Den første Capitulation forelagdes Keiser Carl den 5te. Efter den westphalske Fred skulde en bestandig Capitulation forfattes af Rigsstænderne, til hvilken man stedse skulde holde sig. Men denne Gjenstand blev opsat fra en Rigsdag til en anden og blev aldrig afgjort. — Capitulation kaldes og et Fordrag,

ifølge hvilket en beleiret Stad eller en indsluttet Armee overgiver sig til Fienden under visse Betingelser.

Cappadocien, fordum en anseelig Provinds i Lilleasien, udgjorde engang et berømt Kongerige og grændsede mod V. til Lycaonien, mod S. til Cilicien og Commagene, mod Ø. til Armenien og mod N. til Pontus. I den persiske Tidsalder indbefattede Cappadocien alle Landene mellem Halys og Euphrat: ved den første Flod adskiltes det fra Phrygien og Paphlagonien, ved den sidste fra Armenien. Perserne havde, efter Strabo, deelt det i to Satrapier, Stor-Cappadocien (det egentlige Cappadocien) og Lille-Cappadocien (siden kaldet Pontus). Denne Inddeling blev dog ei stedse strengt iagttaget. Efter Landets Erobring indsatte Perserne en Satrap af den kongelige Familie, hvis Efterkommere regjerede under Titel af Konger og undertiden gjorde sig uafhængige. Da Xenophon udførte sit berømte Tilbagetog, stode, som det synes, begge Cappadocier under Mithridates, der havde taget Deel i den yngre Cyrus's Opstand, men beholdt sit Land og efter Cyrus's Nederlag igjen blev afhængig af de persiske Konger. — Stor-Cappadocien var et slet cultiveret og af Naturen maadelig begunstiget Land, hvis Sletter for Størstedelen kun vare brugelige til Græsgange for Faar. Climaet var raat, og da der manglede Brænde, vare Indbyggernes Boliger lave og maadelige. Selv Hovedstaden Mazaca lignede mere en Leier end en Stad. Cappadocierne, som til Forskjel fra Syrerne, med hvilke de havde Sprog tilfælles, kaldtes Leucosyri (de hvide Syrer) ansaaes for dumme og ondskabsfulde.

Capri, en lille Øe i det toscanske Hav, ved Indløbet til Golfo di Napoli, beboes af 4000 Indb., er vel klippefuldt, men dog frugtbar paa Viin. Den bestaaer af to høie Bjerge, mellem hvilke gaaer en Dal, der dog er 5 til 600 Fod over Havets Overflade. Rundt om er Øen omgivet af høie Bjerge, som kun tillade et eneste Indløb. Dalen imellem Bjergene hører til Italiens frugtbareste, sundeste og skjønneste Egne. Af Romerne kaldtes Øen Caprea. August tilbyttede sig den af Neapolitanerne og lod den indrette til sin Fornøielse og Hvile, uden dog at gjøre Brug af den. Men Tiberius tilbragte de syv sidste Aar af sit Liv her i skiendig Liderlighed. Ruinerne af hans Pallads ere endnu til.

Capua. 1. Det nye Capua er en befæstet Stad i Terra di Lavoro i Neapolis, 2 Mile fra det gamle Capua, af hvis Ruiner det tildeels er opført i det 9de Aarhundred.

2. Det gamle Capua var een af de skjønneste og yndigste Stæder i det gamle Italien og tillige saa betydelig, at man sammenlignede den med Rom og Carthago. Den er fornemmelig bekjendt af at Hannibal opholdt sig der efter Slaget ved Cannæ, og at den, som man har paastaaet, skjønt uden Grund, svækkede hans Soldaters Mod. Hannibal lovede at have den til Italiens Hovedstad; den forbandt sig derfor med ham imod Romerne, som dog efter 5 Aar igjen indtoge Capua. Vandalerne forstyrrede den; vel blev den igjen opbygget af Narses, men endeligt ødelagt af Longobarderne. Man seer endnu der Levninger af gamle Bygninger.

Capuciner, see Orden (geistlig).

Caracalla (M. Aurelius Antoninus Pius Bassianus Britannicus). Denne kronede Tyran, som har sin Plads ved Siden af Caligula og Nero, var Keiser Severus's ældste Søn og født 188 i Lyon. Efterat han i sit 8de Aar var udraabt til Cæsar og i det 11te til Augustus, antog Faderen ham, før han endnu var 14 Aar gammel, til Medhjelper i Regjeringen. Efter Severus's Død 211 skulde Caracalla regjere tilligemed sin Broder Geta. De hadede hinanden fra den tidligste Barndom. De herskede dog i nogen Tid i Fælledeskab. Caracalla lod Geta gjøre et Tog imod Caledonierne. Efter en temmelig skjændig Fred vendte de tilbage og holdt et heitideligt Indtog i Rom. Begge foreslog nu at sætte deres Fader blandt Guderne; ikke destomindre arbeidede de paa at styrte hinanden. En Tid havde de den Plan at dele Riget mellem sig, men deres Moder Julia og Rigets Store modsatte sig. Nu tænkte Caracalla paa at skille sig ved sin Broder ved Snigmord. Efterat nogle Forsøg vare mislykkede, lod han som han vilde forsone sig med ham og bad Moderen at foranstalte en Sammenkomst imellem dem. Geta kom, blev overfalden af nogle dertil bestilte Centurioner og gjennemboret i sin Moders Arme; hun turde ei alene ikke begræde hans Død, men maatte endog synes glad derover. Rige Gaver vandt ham Prætorianerne, som nu udraabte ham til Enekeiser og erklærede Geta for Statens Fiende. Fra denne Tid var Caracallas Liv kun en Kjede af Grusomheder og Daarligheder. Alle, som havde staaet i mindste Forbindelse med Geta, selv deres Børn, lod han ombringe. Dio sætter Slagtoffrenes Antal til 20,000. Men selv mange af sin Broders Mordere lod han henrette og optog ham iblandt Guderne. Det lod endog som han undertiden begræd ham. Sulla var hans Mønster: han lod opsøge hans Grav og sætte istand. Lig denne Dictator betalte eller berigede han Soldaterne med ubegrændset Gavmildhed. Men ligesaa

udegrændsede vare og hans Udsuelser og Røverier. Grusom lig Caligula og Nero, men endnu taabeligere end disse betragtede han Raadet og Folket med lige Had og lige Foragt. Han angreb dem med Forhaanelser, som han lod udgaae i Form af Edikter eller Taler. Med særdeles Iver ødelagde han Senatorerne. Han gav alle Rigets frie Mænd romersk Borgerret og optog først Ægypter i Raadet. Han havde en naragtig Lidenskab for Alexander, som han efterabede i mange Ting. I den Indbildning at Aristoteles havde deeltaget i Antipaters Sammensværgelse, lod han af Enthusiasme for den macedoniske Erobrer, Philosophens Værker allevegne brænde. Ogsaa Achilles gjorde han meget af. Han begav sig til Ilium for at hædre denne Helts Grav og forgav sin Frigivne, Festus, for at efterligne Achilles i sin Smerte over Patroclus. Endnu galere viser Caracalla sig paa sine Tog. Først begav han sig til Gallien, hvor han udøvede alle mulige Grusomheder. Derpaa gik han over Rhinen imod Catter og Alemanner. Catterne fægtede med Mod og kun ved at udbetale en Sum Penge i Guld fik Keiseren Lov til at vende tilbage over Rhinen. Alemannernes Land betraadde han som Ven og Bundsforvandt og lod Fæstninger opføre der uden at Folket foruroligedes derover. Derpaa kaldte han hele det unge Mandskab sammen, som om han vilde tage det i Sold og lod det nedhugge af sine Tropper, som han havde ladet omringe Alemannerne. Af denne store Seier antog han Navnet Alemannicus. Efterat han var gaaet over Donau, traf han i Dacien paa nogle Gother, over hvilke han havde nogle smaae Fordele. Den Krig, han havde for imod Partherne, kaldte ham til Antiochien. Artabanus, som dengang regjerede, skrækkedes for hans Trudsler, villigede i hans Fordringer og erholdt Fred. Abgares, Konge i Edessa, var Romernes Bundsforvandte; Caracalla indbød ham til Antiochien, lod ham der lægge i Lænker og bemægtigede sig hans Stater. Da han øvede den samme Troløshed mod Vologeses, Konge i Armenien, grebe Armenierne til Vaaben og sloge Romerne tilbage. Caracalla gik derpaa til Alexandria for at straffe Indbyggerne for nogle Spotterier, de havde tilladt sig imod ham. Medens han traf Tilberedelserne til et stort Blodbad, ofrede han Serapis Hekatomber og besøgte Alexanders Grav, paa hvilken han efterlod sit keiserlige Smykke som Offer. Derpaa gav han i nogle Dage Indbyggerne til Priis for Nedsabling og Plyndring og betragtede dette Skuespil fra Serapistemplet, i hvilket han ogsaa gjemte den Dolk, han for nogle Aar siden havde brugt imod sin Broder. Ønsket, at triumphere over Partherne, bevægede ham til, under Paaskud at Artabanus havde nægtet ham sin Datter, at bryde Freden. Han fandt Landet uden

Forlvar, udplyndrede det, marscherede igjennem Medien og nærmede sig Residensen. Partherne, som havde trukket sig tilbage over Tigris til Bjergene, rustede sig af alle Kræfter for det følgende Aar at overfalde Romerne. Caracalla oppebiede dem ikke, men gik tilbage til Mesopotamien, uden at have seet en parthisk Hær. Senatet, som han meldede Orientens Underkastelse, tilkjendte ham en Triumph og Navnet Parthicus. Underrettet om Parthernes Udrustninger, vilde han igjen begynde Krigen imod dem, da Macrinus, Præfect for Livvagten, hvem han havde fornærmet, myrdede ham i Edessa 217. Iøvrigt er denne Tyrans Regjering mærkværdig ved de store Mindesmærker, som han lod oprette i Rom, ved de prægtige Bade, som førte hans Navn og ved en Triumphbue, som forherligede Severus's Bedrifter. Trods sine Forbrydelser blev Caracalla optaget iblandt Guderne.

Caraccas, en Provinds i Landet Terra firma ved Sydamerikas Nordkyst. Den er fuld af Bjerge, men frembringer det bedste Slags Cacao i betydelig Mængde. Desuden frembringer den meget god Tobak, Sukker, Caffee, Bomuld, Huder ꝛc. Handelen maae kun drives af Spanierne, som hidtil have eiet denne Provinds. Denne overordentlige frugtbare Provinds, hvoraf Venezuela udgjør den vigtigste Deel, havde 1803 en Befolkning af 728,000 Indb. Negerslaverne behandles her bedre, end andre Steder. Indianerne kalde Hovedstaden ligeledes Caraccas, men Spanierne St. Jago de Leon. Den har 24,000 Indb. I Aaret 1811 udbrød en Revolution i Caraccas. Indbyggerne søgte at gjøre sig uafhængige og oprettede en egen Regjerings Junta. Det var Løsenet for flere Provindser i det spanske Amerika, der ligeledes erklærede sig uafhængige. Udfaldet er endnu ei afgjort.

Caraibiske Øer, eller de smaae Antiller mellem 10 og 20° N. Br., en Gruppe af særdeles mange Øer i Vestindien, der med Hensyn til de bestandig blæsende Østenvinde deles i Øerne i Vinden (engelsk Leewards islands) og Øerne under Vinden (engelsk Windwards islands). Til hine regner man Jomfrueøerne, Anguilla, St. Martin, Barthelemi, Barbuda, St. Eustach, Saba, St. Christoph, Newis, Montferrat, Antigua, Guadeloupe, Dominique, Martinique, St. Lucie, St. Vincent, Grenada, Grenadillerne og Barbados. Øerne under Vinden ligge ved Nordkysten af Sydamerika, nemlig Tabago, Trinidad, Margarita og Curaçao. Englænderne kalde blot Barbados Øen i Vinden, de øvrige kalde de Øerne under Vinden.

Navnet Caraiber have de af deres første Beboere, Caraiberne, der vare fordrevne fra Nordamerika i Egnen af Florida ved indvortes Krige, vandrede til Øerne og til Guyana i Sydamerika, hvor de, forstærkede ved flygtede Negerslaver, endnu leve i Frihed og ofte i Krig med de europæiske Colonister. Fra Øerne bleve de for det meste fortrængte i det 18de Aarhundred; kun paa St. Vincent finder man endnu 100 og paa Dominique 30 Familier af røde Caraiber. Deres Farve er olivenbruun, men de bemale sig med Orleans, for at sikkre sig mod Stik af Insekter. De ere tappre, men leve uden nogen ordentlig Forfatning. Paa Øen St. Vincent ere ogsaa sorte Caraiber, fremkomne ved en Blanding af Negerslaver og caraibiske Qvinder. Deres Antal beløber sig til 2000 Familier. Deres Farve er bruunsort og de have, uagtet alle Englændernes Bestræbelser, forsvaret den frie Besiddelse af deres Deel af Øen. Havet, hvori disse Øer ligger, kalder man og det caraibiske Hav.

Caraiter eller **Caræer** kalde Jøderne dem, som forkaste Talmuds Traditioner og holde sig blot til Skriftens Ord.

Caravaggio (Michael Angelo Amerighi eller Morigi, kaldet Michael Angelo di), en berømt Maler, født i Caravaggio i det Mailandske 1569. Han var først Muursvend, lagde sig derpaa efter Maleriet og gjorde store Fremskridt. Man kan ansee ham for Opfinder af en nye Maneer, der fandt mange Efterlignere. I den Kunst at give Gjenstandene den Runding og Ophøielse, de have i Naturen, er Caravaggio Mester. Men Naturens Efterligning var hans høieste Maal. Han anede ei det Fortrin, en Mester naaer ved hermed at forbinde et høit Ideal. Han døde i sin blomstrende Alder af en hidsig Feber 1609. De Malere, som meest have efterlignet ham ere Manfredi, Valentin og Ribeira.

Caravaner kalder man store Reiseselskaber i Levanten og Afrika, der slaae sig sammen for at være sikkre mod Røvere og fornemmelig have Handelen til Maal eller og Pillegrimsreiser til hellige Steder. Et saadant Selskab har ofte over tusende Cameler med sig, hvilke bære Varerne og de øvrige Sager og gaae Een efter den Anden, saa et sligt Tog undertiden er een Miil langt. De reise for Hedens Skyld almindeligst om Natten. Da enhver Muhamedaner i det Mindste Engang i sit Liv skal besøge Muhameds Grav, saa komme aarlig en Mængde Caravaner fra forskjellige Steder til Mecca og Medina. Anføreren for en saadan Mecca-Caravane, der er bevæbnet, kaldes Emir Adge. Paa Reisen

synges Vers af Koranen. Handelscaravaner udvælge Een af Selskabet til Overhoved; han kaldes Caravan Bachi og bestemmer Dagreiserne. Caravan=Thee er fiin Thee, som føres til Lands med Caravaner fra China igjennem Rusland i tilloddede Æsker, følgelig ei har tabt noget ved Søe= eller Skibslufteu. Desuden er den et bedre Slags end den som kommer til Søes.

Caravanserais ere i Persien et Slags Vertshuse, som er anlagde ved alle Landeveie og i Egne, hvor der paa en betydelig Strækning ei findes Stæder eller Landsbyer for at skaffe den Reisende Skjul. De ere tildeels meget prægtigt byggede, men indeholde ingen Møbler, hvorfor den Reisende maae bringe Seng og Tæppe med sig. I mange Caravanserais skeer Modtagelsen uden Penge.

Carbunkel eller Carfunkel, en høirød Rubin. Carbunkel i Øiet er en lille brændende, mørkerød Hævelse i det Hvide af Øiet eller paa Hornhuden, hvilken ofte gaaer over til Blindhed, kan foraarsage Brand i hele Øieæblet, ja endog Døden.

Cardano (Geronimo), en berømt Læge og Mathematiker, var født i Pavia 1501. Man troer almindelig at han var et uægte Barn og han tilstaaer selv at hans Moder søgte at skille ham ved Livet før Fødselen. Dog blev han opdraget i sin Faders Sacco Cardanos Huus med Omhyggelighed. 20 Aar gammel gik han til Pavia for at fuldende sine Studeringer og to Aar efter forklarede han Euklides. I sit 33te Aar begyndte han at lære Mathematik og siden derpaa Medicin i Mailand. Derpaa vendte han tilbage til Pavia, holdt nogen Tid Forelæsninger i Bologna, og da han her paadrog sig Stridigheder, begav han sig til Rom. Her blev han optaget i det medicinske Collegium og erholdt en Pension af Paven. Kongen af Danmarks Tilbud vilde han ei modtage, deels for Climaets, deels for Religionens Skyld. Den sidste Grund synes besynderlig for en Mand, der anklagedes for Irreligion, men Biographerne ere ei enige i Henseende til hans sande Religionsmeninger. Theologerne angrebe hans Orthodoxie og man satte ham endog blandt Atheisterne, men gjorde ham sikkerlig Uret. Han var snarere overtroisk, tabte sig i cabbalistiske Drømmerier, foregav at have en Dæmon familiaris, som advarede ham 2c. Han var en ivrig Astrolog og man har berettet, at han for at opfylde sin sidste Spaadom, skal have hungret sig til døde i sit 75de Aar. Men denne Beretning er usikker. Christi Horoskop kan ansees som et Mesterstykke af dette Slags Urimeligheder. Hans to Skrifter de subtilitate og de rerum varietate indeholde Hovedsummen af hans Physik,

Metaphysik og naturhistoriske Kundskaber, og kunne tjene som interessante Beviis, paa hvilke Afveie den menneskelige Aand kan komme. Hans Rygte som Læge var saa stort, at Primas af Skotland, der i 10 Aar havde været syg og forgjeves raadspurgt Kongen af Frankerigs og Keiserens Læger, kaldte ham til sig. Virkelig curerte Cardano denne Prælat. Som Mathematiker har han og nogen Fortjeneste. Hans Liv blev paa mange Maader forurolliget, ikke alene ved hans Fienders Angreb, men og ved hans egne Laster, som man kan see af det Billede, han selv udkaster i sit Værk: De vita propria. Hans Frimodighed heri gaaer saa vidt, at de som have belønnet ham med Skaansel, have været nødte til at antage, at han har havt Anfald af Vanvid. Han døde sandsynlig ved 1576. Hans samtlige Værker, hvis Antal beløber sig til meer end 50, ere udkomne i Lyon i 10 Foliobind 1663.

Cardinaler kalder man Medlemmerne af et geistligt Collegium af 70 Personer, som vælge Paven blandt dem selv og forresten dele Regjeringens Bestyrelse med ham. De bestaae af 6 Bisskopper, 50 Præster og 14 Diaconer. Hver af dem fører Navn af en Kirke i Rom eller i Pavens Distrikt, hvoraf han drager Indkomsterne istedet for Løn. Ingen Cardinal tør uden Dispensation fjerne sig fra sin Kirke; dog blive ogsaa ofte udenlandske Fyrster og Bisskopper udnævnte til Cardinaler. De have Rang med Fyrster. De bære en høirød Hue og over den en Hat med nedhængende Silkesnorer, ved hvis Ender ere heftede Qvaster og have et langs Præstekjol, der ligesom Hatten enten er høirød, rosenfarvet eller violet (see Conclave).

Carga, Fortegnelse over Kjøbmandsvarer, hvormed et Skib er ladet, ofte ogsaa Ladningen selv. Cargador, en Mægler, der søger Ladning for en Kjøbmand, eller gjør ham bekjendt med Varers Ankomst. Cargo kaldes den, som antages af Eierne, for at bestyre Salget af Ladningen og igjen indkjøbe en nye Ladning paa det Sted, hvor Skibet er bestemt hen: deraf Super-Cargo, Under-Cargo. Cargaison, en Skibsladning, som en Kjøbmand sender til fremmede Lande for at sælges.

Caricatur, et af det Italienske laant Kunstudtryk, af caricare, overlæsse, overdrive. Caricatur er følgelig efter Etymologien, en Fremstilling, hvori Dele, Egenskaber og Kjendemærker overdrives ved Mængde eller Størrelse. Ved den Contrast, som herved fremkommer, blive de for det Meeste latterlige, og deraf kommer det at man ved Caricaturer først og fornemmelig tænker paa det Latterlige. Dog gives der ei blot latterlige, men og skrækkelige Caricaturer.

Bendavid siger: "Et Barn af tilbørlig Størrelse med et colossalt Hoved, colossale Arme ꝛc., er en frygtelig Caricatur, et voxent Menneske med en lille bitte Næse, lille bitte Mund, er en latterlig Caricatur." Der kan og gives Caricaturer, hvor begge Dele ere blandede, f. Ex. Bramarbas, der søger at give sig et martialsk Udseende ved at forstørre visse uvæsentlige Dele over det almindelige Maal, som Knebelsbart, Sporer, Sabel m. m., hvilket bliver saa meget latterligere, jo mere det contrasterer med Bramarbas's lille Figur. Uforskyldte legemlige Bræk høre ei under Caricaturen, kun de hvori menneskeligt Vilkaar og Taabelighed blande sig. Leonardo da Vinci har tegnet Caricaturer, som Grev Caylus har udgivet i 58 Blade. Her seer man den Trættekjere, Praleren, den Dovne, Dumhedens Smiil ꝛc. fremstillet med caracteristisk Troskab, kun med stærkt udførte Træk. Caricaturer ere egentlig Satirens Idealer og forsaavidt kan man ei andet end give dem Bifald, saalænge vi antage Satirens Nytte. Hogarth er mesterlig i Caricaturen; desuden fortjene og Annibale Carachi, Ghezzi og Callot at nævnes. I London udkomme stedse en Mængde Caricaturer, almindelig af politisk Tendens. Friheden gaaer her ei sjelden til Toilesløshed. Gilray og Bunbury udgive de fleste engelske Caricaturer. Den sidste har man endog kaldet den nye Hogarth. 1787 udgav han en Række spøgfulde Kobberstik over Ridekunsten, ledsagede af comiske Bemærkninger fulde af Aand og Lune. Hans bedste Værk er Søndagsforlystelserne. En Englænder har skrevet en Theorie for Caricaturen.

Carillon, Klokkespil, uden Tvivl en gothisk Opfindelse, som man i Nederlandene gjør meget af. Man troer at det første Klokkespil blev forfærdiget i Aloft i Flandern 1487. Der gives mange Slags. Nogle gaae ved Valser, der ombyttes fra Tid til anden og lade sig ei alene høre hver Time, Nat og Dag med det samme Stykke, men tilkjendegive og halve Timer og Qvarter ved kortere Strofer, ja endog halve Qvarter ved enkelte Slag. Paa et Sted som Amsterdam, hvor de findes paa de fleste Taarne, blive de til Besvær. Andre af disse Carillons have tillige et Slags Tangenter, som berøre Klokkerne og kunne spilles som et Slags Claveer, dog ei med Fingrene, men med Haanden, hvilken, for at gjøre Slaget med den tilbørlige Kraft, maae forsynes med en Læderhandske. Burney fortæller, at en Carilloneur i Löwen ved Navn Scheppen væddede med en af de bedste Violinspillere i Egnen, at han vilde udføre een af de sværeste Soloer, som han havde sat for Violin, paa Klokkerne. En anden berømt Mester af dette Slags var Potthof, Organist ved den gamle Kirke og Campanist paa

Raadhuustaarnet i Amsterdam. Han var blind fra sit 7de Aar, erholdt i sit 31te den omtalte Plads og spillede med overordentlig Lethed. Endnu et andet Instrument, der ligner Harmonica og kaldes Carillon, fortjener Erindring. Det blev i Aaret 1740 paa Grev Brühls Bekostning sammensat i Dresden ved Kunstnerne Kummer og Petzig af Porcellains Bægere og Skaale, som hertil vare forfærdigede i Meissen, indeholdt fire fulde Octaver og blev slaget (spillet) med 6 Tommer lange Træstikker, der vare overtrukne med Skarlagen. Dette kostbare Kunstværk blev 1767 et Rov for Flammerne.

Carl den store, en Søn af Pipin, Frankernes Konge, var født 742, efter Nogle paa Slottet Ingelheim ved Mainz, efter Andre paa Slottet Salzburg i Øvre-Bayern. Et ubeviist, dog ei gandske usandsynligt, Sagn har gjort ham til et uægte Barn. Man veed kun lidet om hans Ungdom, som han efter frankisk Viis formodentlig tilbragte under Krig, Vaabenøvelser og Jagt. I sit 26de Aar besteeg han Thronen, hvilken han dog efter sin døende Faders Ønske maatte dele med sin Broder Carloman. Delingerne forandredes flere Gange, hvorpaa Carloman døde pludseligt, ei uden Mistanke om at Carl var Skyld i hans Død. Nu stod næsten hele Europa aabent for Carls store Aand og for hans Heltearm, og han betraadte ogsaa strax Krigsskuepladsen, som han siden aldrig forlod. Nødvendighed drev ham til at bekrige Sachserne, i hvis Spidse den berømte Wittekind stod. Carl overvandt ham ved Paderborn, ødelagde de hedenske Templer og trængte frem indtil Weseren. Medens han her udholdt den blodigste Kamp, begyndte Uenigheder med Desiderius, Longobardernes Konge, fra hvis ufrugtbare Datter Carl havde ladet sig skille. Desuden tog Carls Broders Gemalinde, Gerberga, sin Tilflugt til Desiderius, der tillige var i Strid med Paverne om Exarchatet. Krigen endtes med Erobringen af Pavia og det longobardiske Riges Tilintetgjørelse 774. Den gamle Forfatning vedblev, undtagen at det blev et Arverige under Frankerne istedet for et Valgrige. Carl selv kaldte sig siden Frankernes og Longobardernes Konge. Hertugerne af Benevent, som hidtil havde været longobardisk Vasaler, maatte nu erkjende Carls Overherredømme, og saaledes blev Intet i Øvre- og Mellem-Italien i de græske Keiseres Magt, med hvilke dog Carl stedse blev i god Forstaaelse. Da han efter den longobardiske Krig begav sig til Rom, blev han udnævnt til Statens Beskytter, en Ære, man hidtil kun havde givet Keiserne i Constantinopel. Hertug Thassilo af Bayern, en Svigersøn af Desiderius, brød den Carl gjorte Eed og ophidsede Avarerne til et Indfald i Italien. Carl lod ham fordømme paa

en Rigsforsamling og satte ham derpaa i Klosteret Fulda, efter Thassilos eget Ønske. Avarerne havde understøttet Thassilo, hvorover Carl kom i Krig med dem. Med tre Hære gik Carl imod dem og fordrev dem paa hiin Side Theiß og Raab. En utrolig Mængde Fanger gjordes og et umaadeligt Bytte, hvoraf Endeel blev nedlagt i Peterskirken i Rom. Krigen varede i 8 Aar og endtes med at Carl satte det erobrede Land under adskillige Grevers Jurisdiction og indsatte Biskopper. Carl forsøgte ogsaa sin Lykke i Vesten. En arabisk Fyrste kaldte ham til Hjelp til Spanien. Carl erobrede adskillige Stæder og trængte frem til Ebro. Men, da Frankerne trak sig tilbage igjennem de snævre Bjergveie, bleve de overfaldne af Indbyggerne og lede et frygteligt Tab. I Roncevallis Dal faldt den troe Eckhardt og Roland, Carls Ynglinge, Helte, som med flere af deres Samtidige ere forevigede ved en Mængde Digte hos forskjellige Nationer. Dog modstod Ingen Carl med mere Haardnakkenhed end Sachserne. I 33 Aar fægtede de for deres Guder og deres Frihed. Endelig lykkedes det Carl at overvinde og omvende dem. Wittekind blev vunden ved Overtalelse og døbt i Attigay, hvor Carl selv stod Fadder. Freden til Salza gav begge Folk Roe. Sachserne beholdt deres gamle Love, antoge Christendommen, betalte Tiende og fandt sig i for Fremtiden at have een Konge med Frankerne. En stor Mængde af dette Folk blev med Qvinder og Børn forplantede fra Elbens Bredder til Flandern og det rhinske Franken, der stiftedes Bispedømmer i Bremen, Paderborn, Minden, Halberstadt, Verden, Hildesheim, Münster og Osnabrück og allevegne anlagdes, ligesom i Frankerig, Skoler for at befordre Nationens Dannelse. Efter Krigen mod Sachserne fulgte nye Krige mod adskillige slaviske Folk og med den jydske Godofred eller Gotrik. Den sidste endtes først kort før Carls Død, og Eideren blev herved Grændsen mellem Tydskland og Danmark. Imidlertid havde Leo 3die efter Hadrians Død besteget Pavestolen. Denne blev paa St. Georgs Dag 799 ved en høitidelig Procession paa det afskyeligste mishandlet af to fornemme Geistlige af Hadrians Familie og flygtede til Carl, som dengang opholdt sig i Paderborn. Han blev modtaget med Hæder og under tilstrækkelig Ledsagning bragt tilbage til Italien. Frankiske Grever og Biskopper fulgte med for at undersøge Sagen. Det følgende Aar gik Carl selv til Rom. Leo ventede ham ved Peterskirkens Indgang. Jubelraab og fromme Lovsange hilsede Kongen, der først holdt sin Andagt og derpaa anstillede en Undersøgelse, som endtes med de Skyldiges Landsforviisning. Paa Juledag, da Kongen indfandt sig i Peterskirken, paasatte Paven ham, som efter guddommelig Indskydelse, Keiserkronen, medens Kirken gjenlød af det glade, tre Gange

gjentagne, Raab: Langt Liv og Seier for den ophoiede Carl, den af Gud kronede, fromme, store og fredbringende Keiser af Rom. Saaledes havde Carl ved sin Arms og Aands Kraft i sit 58de Aar opsvinget sig paa Keiserthronen (800). Franker, Longobarder, Spanier, Friser, Sachser, Slaver, Bayrer, Avarer hyldede ham og betalte ham Skat som deres Herre, og hans Scepter styrede Landene fra Elbens Udløb til Ebro, fra det atlantiske og Middelhavet til Raab og Theiß, over Alperne indtil Benevent. Europa havde den Gang kun to Beherskere, Keiseren og Paven. "Kirken lærer, Keiseren beskytter og formerer; Alt Aandeligt er den hellige Fader, Alt Verdsligt Keiseren undergivet; i Troes Sager ærer selv Keiseren den hellige Stoels grundede Anseelse, dog ei i blind Lydighed." Saaledes tænkte og i denne Aand handlede Carl. Derfor har heller ingen Keiser som han bragt den christelige Religion til Oplysning, Orden og Cultur. Midt under Vaabenernes uundgaaelige Storm sørgede den keiserlige Helt faderlig for Religionen, for fredelige Næringsveie, for Ungdommens Underviisning, for Ret og Borgerheld. Han udførte dette saavidt som Tid og Omstændigheder tillode. Hans Breve, hans Capitularier eller Lovbog ere mærkværdige Beviis paa, hvor langt han var foran sin Tidsalder, hvor inderlig han ønskede Medhjelpere, der lignede ham for at befordre og paasee Oplysning og Orden i sit vidtløftige Rige. Selv det Ringeste undgik ei hans Opmærksomhed. Han, som gav Verden Love i Klæder, hans Gemalinde selv havde forfærdiget, forordnede hvorledes man skulle sælge Æggene paa hans Meierier, hvorledes man skulle slagte og nedsalte, gjøde og ploie; han, som med sit Sværd havde foreskrevet Europas Nationer sin Villie, forsøgte i sin høie Alder, da hans Haand var stiv af Vaabenbrug, i sine ledige Timer at lære den ædle Skrivekunst, dengang et sjeldent Gode. Han oversatte Vindenes og Maanedernes gamle Navne i sit Fædrenesprog, tænkte paa Sprogets grammaticalske Forbedring, lod samle de gamle Nationalsange og lod holde Prækener for Folket i det tydske Sprog. Et lærd Selskab ved hans Hof tjente til hans videnskabelige Underholdning saavelsom til hans Børns Underviisning og fulgte ham overalt, da han, uagtet sin store Forkjærlighed for Aachen, dog stedse var der, hvor Rigets Tarv fordrede hans Nærværende. Den berømte Alcuin fik han til at blive i Frankerig saavelsom Paul af Pavia og Peter af Pisa; Eginhard skaffede han tidligt et sorgfrit Liv ved sit Hof. Alle disse nøde hans Omgang og Venskab. Et ligesaa skarpt Øie havde Carl med sit Riges Civilforfatning. Grændselandene i Spanien, Italien og Tydskland lod han styre ved Markgrever. Hans Arvelande inddeeltes i Provindser, Gauer og Grevskaber med egne Bestyrere. De store

Nationalforsamlinger kaldtes Maimarken og paa dem havde hver Fribaaren middelbar eller umiddelbar Sæde og Stemme. Enhver, som vilde nyde Godt af Fredens Velsignelser, var forpligtet til i Krig at forsvare Landet med Formue og Blod. Dette var Hærbann. Med alle Carls Fuldkommenheder, var han dog ei uden Feil. Hans Opførsel mod adskillige af sin Familie var mistænkelig; at han myrdede 4500 Sachser paa een Dag i Verden ved Aller var grusomt. De gjentagne, men stedse mislykkede Sammensværgelser imod hans Liv, saavelsom Klagerne over Hærbann, ere Beviser nok paa, hvor trykkende ofte hans Scepter var. Men derimod fandt Undertrykte, Fattige, Enker og Faderløse og alle, som behøvede det, Ret og Beskyttelse hos ham. Han var den første af Europas Regenter, der agtede Menneskeværd og opmuntrede de stille og skabende Kunster midt under Krigens Forstyrrelser. Han døde 814 efter at have regjeret 47 Aar og blev begravet i Aachen. Paa hans Gravminde satte man følgende Indskrift: "Her hviler Legemet af Keiser Carl, den store, rettroende Fyrste, der priisværdig udvidede Frankernes Rige og beherskede det lykkeligt i 47 Aar." Han var høi af Væxt, havde store, levende Öine, et venligt, aabent Ansigt og en krum Næse.

Carl 4de, tydsk Keiser af Huset Luxemburg, var født 1316. Hans Fader, Johan, Konge i Böhmen, er bekjendt af sin ridderlige Aand, hvorfor han blev et Offer i Slaget ved Crecy 1346. Medens Ludvig af Bayern endnu levede, valgtes Carl til Modkeiser af Paven, men kunde ei gjøre sine Fordringer gjeldende mod sin i Talenter og Kræfter overlegne Medbeiler. Først ved Ludvigs Død, 21de Octbr. 1347, kunde Carl smigre sig med at komme i rolig Besiddelse af Thronen: men de Midler, hvorved han var sat paa Thronen, vakte ham Modstandere. Rigsfyrsterne saae tildeels i ham et Redskab af Paven, og de havde nu begyndt at tage Forholdsrealer mod den hellige Stoels Fordringer. Adskillige af dem forenede sig derfor og erklærede Carls Valg for ugyldigt og tilbøde først Edvard 3, derpaa Frederik den strenge af Meissen og endelig Gynther af Schwarzburg, Een af de viseste, dydigste og meest uforfærdede Krigere paa sin Tid, Thronen. Efterat denne havde ladet sit Valg undersøge, modtog han Tilbudet og blev kronet den 8de Februar 1349 i Frankfurt. Han vilde blevet Carl, der kun forstod sig paa Rænker, en farlig Fiende, men han døde pludselig, og man beskyldte Carl for at have ladet ham forgive. Carl søgte nu at vinde sine Fiender. Han formælede sig med en Datter af Churfyrsten af Pfalz, forlenede Churfyrsten af Brandenburg med Tyrol og bragte det dertil, at han eenstemmig valgtes til Keiser og kronedes i Aachen. Neppe var han kronet før han

bemægtigede sig Rigsinsignierne og lod dem bringe til Bohmen, med sit udtrykkelige Løfte at lade dem gjemme i Nürnberg eller Frankfurth. Han bestak sin Svigerfader til at underkaste en stor Deel af Overpfalz den bøhmiske Lehnsret. Denne Domstol betragtede han som det bedste Middel til Tydsklands Undertrykkelse. 1354 begav Keiseren sig til Italien for at lade sig krone af Paven, men denne Gunst kjøbte han under Betingelser, der udsatte ham for Spot og Foragt. Han forpligtede sig til at komme uden Hær. Efterat han i Mailand var udnævnt til Konge i Italien, bekræftede han Familien Visconti i dens Besiddelser, som han havde lovet at fratage den. Han afstod flere af Rigets Rettigheder og kom derpaa til Rom, blev kronet af Een, Paven havde sendt ham, men vovede ei at blive i Rom een eneste Dag. I et eget Fordrag frasagde han sig Herredømmet over Rom, Kirkestaten, Neapel, Sicilien, Sardinien og Corsika, ja han lovede med Eed ei uden Pavens Tilladelse at komme oftere til Italien. Bedækket med Skam, spottet af Guelferne, forbandet af Gibellinerne, vendte han tilbage til Tydskland, hvor han udgav den gyldne Bulle, der til de nyeste Tider var en Grundlov for det tydske Rige (see Bulle). Han vakte almindelig Misfornøielse ved at tilstaae Paven en Afgift, der skulde udgjøre saa meget som $\frac{1}{10}$ af alle geistlige Indkomster. Alle Rigsdagens Medlemmer modsatte sig eftertrykkelig, og Carl gik i sin Angst at fortørne Rigsstænderne saa vidt, at han foreslog Forsamlingen en Reform af den tydske Geistlighed. Paven, fornærmet over denne uoverlagte Dristighed af Keiseren, opfordrede Churfyrsterne til at afsætte ham. Carl vendte nu tilbage til sin forrige Underdanighed, opgav ei alene alle Forbedringer, men bekræftede endog 1359 alle Geistlighedens Friheder og gjorde den uafhængig af enhver verdslig Magt. En saa ubestemt Opførsel udsatte ham for begge Partiers Foragt. Det er let at indsee, at der under en saadan Keiser ei var indvortes Roe i Landet. Røverbander plyndrede overalt. Keiseren drog vel ud imod dem, men udrettede Intet og erklærede endelig Fyrsterne og Stæderne, at de maatte søge at sikkre sig saa godt de kunde. Italiens Tilstand var ikke bedre. Carl havde udnævnt Familien Visconti til Generalvicariatet i Lombardiet, og Barnaba Visconti arbeidede nu paa at underkaste hele Italien sit Aag. Pave Urban 5te, foruroliget herover, ilede til Rom, og indbød Carl til Italien, hvorhen han og gik med en betydelig Hær, saa man et Øieblik ansaae Italien for reddet. Carl benyttede sig af Pavens Stemning for at faae sin 4de Gemalinde, Elisabeth af Pommern kronet i Rom, men paatog sig herved nye Forpligtelser. Han underhandlede nu igjen med Familien Visconti og overdrog den i en nye Tractat Bekræftelse paa den forrige. Paa samme Maade solgte han Stater

og Stæder i Italien til den Høistbydende, eller gjorde dem, naar de betalte mere, til uafhængige Republiker. Han vendte tilbage til Tydskland med store Skatte, men foragtet af sine Fiender og forbandet af sine Bundsforvandte. Efterat Pave Gregor den 11te havde tilladt ham, at lade hans Søn Wenceslaus udnævne til romersk Konge, kjøbte han Churfyrsternes Stemme og tilstod dem Lande og Friheder for at de skulde vælge Wenzel. For at sikkre sig imod Keiseren indgik Rigsstænderne i Schwaben det saa kaldte schwabiske Forbund, som Carl forgjeves modsatte sig. Paven beviste han sin Taknemmelighed derved, at han tilstod Geistligheden endnu større Rettigheder. Riget var sin Undergang nær, da Carl efter en Reise til Frankerig, blev syg i Prag og døde 1378. Han efterlod sin ældste Søn Wenzel Bøhmen og Schlesien, den anden, Sigismund, Churfyrstendømmet Brandenburg og den tredie Lausitz. Carl havde næsten ikke een eneste god Egenskab. Dog stiftedes under ham Universiteterne i Prag og Wien. Han var den første Keiser, der uddeelte og solgte Adelsbreve, og en meget hæftig Forfølgelse fandt Sted mod Jøderne under hans Regjering.

Carl 5te, tydsk Keiser og Konge i Spanien, Erkehertug Philips og Johanne af Castiliens ældste Søn, var født i Gent den 24 Febr. 1500. Philips Forældre vare Keiser Maximilian 1ste og Maria, Hertug Carl den dristige af Burgundiens eneste Datter; Johannes Forældre vare Ferdinand den catholske og Dronning Isabella. Carl havde ifølge sin Fødsel Ret til Europas skjønneste Lande. Han blev opdragen i Nederlandene under Opsyn af Wilhelm af Croy, Herre af Chievres. Carl viste liden Tilbøielighed til Studeringer og foretrak militære Øvelser. Chievres lærte ham, uden at bortdrage ham fra sine Yndlingsbeskjeftigelser, Historie, dannede ham til Statsforretninger og indplantede ham hiin alvorlige Værdighed, der hele hans Liv igjennem var ham saa egen. Efter Ferdinand den catholskes Død antog Carl Titel af Konge i Spanien 1516. Bestyrelsen af dette Rige var til Carls Ankomst overdraget den berømte Ximenes, der forberedede Carls hæderfulde Regjering. 1519 døde Maximilian, og Carl blev efter nogen Uenighed valgt til Keiser. Han forlod Spanien for at modtage Keiserkronen og Kroningen gik for sig i Aachen med overordentlig Pragt. Den af hans Gesandter undertegnede Valgcapitulation antog han uden Modsigelse. Reformationens Fremskridt i Tydskland fordrede den nye Keisers Opmærksomhed, som i den Anledning holdt en Rigsdag i Worms. Luther, som havde faaet sikkert Leide af Keiseren, talede her sin Sag med Kraft og Frimodighed. Keiseren lod sig ei strax mærke med sin Mening, men efter Luthers Bortgang udkom et strengt Edikt imod

ham i Keiserens Navn, som troede at burde vise sig som den romerske Kirkes Beskytter. De Fordringer, Frants den 1ste havde gjort paa Riget og som han endnu gjorde paa Italien, Nederlandene og Navarra, gjorde Krig mellem disse Fyrster uundgaaelig. Carl forberedede sig til den ved en Alliance med Paven og med Kong Henrik 8de af Engelland. Fiendtlighederne udbrod 1521. De Franske, seierrige paa hiin Side Pyrenæerne, vare uheldige i Nederlandene. Et alvorligt Oprør i Spanien var imidlertid lykkeligt dæmpet. Carl af Bourbon gik over til Keiseren og Carls Generaler seirede over Bonnivet ved Romagnano; derimod mislykkedes et Indfald i Provence. Frants rykkede derpaa selv ind i Italien og beleirede Pavia, men blev slagen og tagen til Fange af de Keiserlige. Paa Efterretningen herom hyklede Carl en christelig Helts Maadehold. Istedet for at falde ind i Frankerig og forfølge sine Fordele, blev han rolig i Spanien. Men han tænkte at naae sit Maal paa en anden Maade. Han foreslog Frants 1ste saa haarde Betingelser, at denne ulykkelige Fyrste svoer, han heller vilde omkomme i sit Fangenskab, end indgaae dem. Man bragte ham til Spanien og behandlede ham med tilsyneladende Ærbødighed. Han faldt her i en Sygdom og Carl besøgte ham først, da han hørte hans Liv var i Fare. Deres Sammenkomst var kort: Carl lovede Frants at han snart skulde blive frie, men dette gjorde han alene af Frygt for hans Død, ei for Alvor. Endeligt kom Freden til Madrid istand i Januar 1526. Carls Magt foruroligede nu de fleste af Europas Fyrster: Pave Clemens 7de stillede sig i Spidsen af et Forbund, som dannedes af Italiens Hovedstater, men dette Forbunds ilde ledede Anstrængelser medførte kun nye Uheld. Rom blev taget med Storm af Bourbons Tropper, blev plyndret og Paven selv fangen. Carl 5te, som i Burgos fik Efterretning herom, misbilligede offentlig Connetablens Foretagende, anlagde tilligemed sit heie Hof Sørgeklæder og drev Hykleriet saa vidt, at han anordnede Bønner for Pavens Befrielse. Da han gjengav den hellige Fader sin Frihed, fordrede han en Løsepenge af 400,000 Guldaalere, men erholdt kun 100,000. Ligeledes gav han de to franske Prindser frie, som han havde faaet til Gidsel for 2 Mill. Daler. Henrik 8de, hvis Minister og Yndling, Wolsey, var bleven vred paa Carl, forbandt sig nu med Frants og erklærede Keiseren Krig. Denne svarede Herolden fra Kongen af Frankerig med megen Bitterhed. Da han beskyldte Frants 1ste for at have brudt sit Ridderord og denne gjengav ham sine Trudsler og Fornærmelser, kom det til en Udfordring, som dog ei havde nogen Følger. Den paafølgende Krig endtes i Freden til Cambrai eller Damefreden 1529 til Keiserens Fordeel. Kort derpaa forlod Carl Spanien og begav sig til Italien, hvor han

i Bologna lod sig krone til Konge i Lombardiet og romersk Keiser. Ved denne Høitideligheb kyste den stolte Carl Foden paa den Pave, som han kort forhen havde holdt i Fængsel. Aar 1530 syntes Keiseren paa Rigsdagen i Augsburg at ville forsone de forskjellige Partier, men, da det ei vilde lykkes ham, udstedede han et Dekret imod Protestanterne, mod hvilket disse satte det schmalkaldiske Forbund. Uagtet Alt hvad Carl gjorde til Fordeel for den catholske Geistlighed, viste han sig dog stedse, hvor hans Interesse tillod det, tolerant mod Protestanterne. De protestantiske Fyrster vare ogsaa villige til at stille deres Contingent, da han forsamlede en Armee imod Tyrkerne. Efterat have nødt Soliman til Tilbagetog, foretog han sig 1535 et Tog mod Tunis, indsatte igjen en fordreven Fyrste og befriede 20,000 christne Slaver. Dette Tog satte ham i stor Anseelse blandt de Christne og befordrede hans Planer meget. Han viste sin Ridderaand endnu mere i en Tale, som han holdt i Rom for Paven og Cardinalerne, da Fiendtlighederne mod Frankerig fornyedes i Italien. Han foreslog en Tvekamp, for hvilken Prisen paa den ene Side skulde være Hertugdømmet Burgund, paa den anden Hertugdømmet Mailand, men den følgende Dag erklærede han sig imod den franske Gesandt paa en Maade som lod formode, at hans Udfordring kun var en oratorisk Prydelse. Hans Foretagender saavel i Provence, som i Piccardiet vare imidlerid ei meget heldige; 1537 sluttedes en Vaabenstilstand, som 1538 forlængedes paa 10 Aar. Begge Monarker havde en personlig Sammenkomst, hvor de talte meget om gjensidig Agtelse og Hengivenhed. Kort derpaa vilde Carl 5, som dengang var i Spanien, hvor han havde tilintetgjort den gamle Constitution med Cortes (Rigsstænderne), reise igjennem Frankerig til Nederlandene, for at dæmpe et Oprør i Gent. Frants modtog Keiseren allevegne med store Æresbeviisninger. Carl opholdt sig 5 Dage i Paris, og begge Fyrster viste sig sammen paa alle offentlige Steder som Brødre. Det manglede ei paa Hoffolk, som raadede Kongen af Frankerig ei at lade sin Gjest afreise, før han havde tilbagekaldet Madriderforliget, men Frants tænkte for ædelt til at agte derpaa og lod sig nøie med Løfter, som Carl snart glemte. Efterat denne havde dæmpet Urolighederne i Nederlandene, besluttede han et Tog imod Algier 1541. Imod Dorias Raad gik han til Søes i den stormende Aarstid og tabte uden Nytte en stor Deel af sin Flaade og sin Hær. Efter sin Tilbagekomst, indvikledes han i en nye Krig med Frankerig, da han vægrede sig ved at forlene Een af Frantses Sønner med Mailand. I denne traadde Kongen af England igjen paa hans Side. Carls Hær blev slagen ved Cerisolles, men paa den anden Side trængte han frem i Champagne. De i Tydskland over

Reformationen udbrudte Uroligheder bestemte Keiseren til at slutte Freden i Crespy 1544. Carl den 5te anvendte nu deels Truesler, deels Løfter imod Protestanterne. Efter nogle Underhandlinger hvorved man kun søgte at bedrage hinanden, trak Protestanterne deres Tropper sammen. Keiseren, som dengang holdt en Rigsdag i Nürnberg, erklærede Protestanternes Overhoveder i Acten, søgte at stifte Uenigheder mellem dem, samlede en Hær og havde atskillige Fordele over dem. Moritz af Sachsen havde erklæret sig for Keiseren, hvorved Churfyrst Johan Frederik troede sig nødt til at drage hjem for at forsvare sine Lande. Han blev overvunden og tagen til Fange i Slaget ved Mühlberg 1547. Carl modtog ham med Haardhed og nedsatte en Militaircommission, der bestod af Spanier og Italienere, under Albas Forsæde, og denne dømte Churfyrsten tildøde. Kun ved at antage de meest ydmygende Betingelser, reddede Churfyrsten sit Liv, men blev i Fangenskab. Imidlertid søgte Keiseren at godtgjøre, at han kun handlede for det tydske Riges Vel og Sikkerhed. Da han kom til Wittenberg, undrede han sig over, at man havde standset med den lutherske Gudstjeneste. Han besøgte Luthers Grav og sagde, som det synes, med Rørelse de Ord: "Jeg bekriger ei de Døde, han hvile i Fred, han staaer allerede for sin Dommer." Landgreven af Hessen, Een af Protestanternes Høvdinge, blev nødt til at nedlægge Vaaben og bede om Naade; Carl berøvede ham, trods givne Løfter, sin Frihed. Efterat have tilintetgjort det schmalkaldiske Forbund, beskjeftigede Keiseren sig paa nye med at forene Religionspartierne og udstedede derfor det, under Navn af Interim, bekjendte Edikt, men det var ligesaa frugtesløst, som de paa Rigsdagen i Augsburg tagne Forholdsregler. Uenigheden vedblev, og da Carl troede sig at være Herre, udbrød en farlig Krig imod ham. Moritz, som han havde belønnet med den sachsiske Churværdighed, dannede et Forbund, som Kong Henrik 2den af Frankerig tiltraadte. Forberedelserne gjordes i største Stilhed. Carl var i Innsprück og ledede Tridentiner-Kirkeforsamlingen; han havde tillige store Planer for imod Frankerig og Tyrkiet. Moritz, som Carl ansaae for Bundsforvandt, viste sig pludselig i Spidsen af en Armee, medens Henrik 2den rykkede ind i Lothringen. Carl var nær overrasket i Innsprück i en stormfuld Nat. Plaget af Gigtsmerter flygtede han ad ubanede Veie paa en Bærestol. Moritz lod Soldaterne plyndre det keiserlige Slot, den tridentinske Kirkeforsamling opløstes, og Protestanterne foreskreve Betingelserne i Passauer-Forliget (1552). Carl var ei lykkeligere i Lothringen: de Franske havde erobret Metz, Toul og Verdun, og Carl kunde, alle Anstrengelser uagtet, ei tilbageerobre Metz, som Frants af Guise forsvarede med stor Tapperhed. I Italien

mistede han Elena ved en Opstand. Han gik til Brüssel, misforngiet over sine Uheld og plaget af Gigt, blev mørk og tungsindig og unddrog sig nogle Maaneder saaledes fra Alles Øine, at det Rygte udspredes han var død. Hans sidste Anstrængelser vare med Frankerig, men de mislykkedes. Rigsdagen i Augsburg bekræftede 1555 Passauer-Forliget og gav Protestanterne lige Rettigheder med de Catholske. Carl saae alle sine Planer slaae Feil og sine Fienders Antal formere sig; han besluttede endelig at nedlægge Regjeringen. Efterat han havde forsamlet de nederlandske Stænder i Løven 1555, forelagde han dem Grundene til sin Beslutning, sagde at han havde opofret sig for Religionens og sine Undersaatters Bedste, men at han nu manglede Virksomhed og Kræfter og vilde opofre sine øvrige Dage Gud. Derpaa vendte han sig til Philip, som havde kastet sig paa Knæe og kyste sin Faders Haand, erindrede ham om sine Pligter og besvoer ham uafladelig at arbeide for sine Undersaatters Vel. Derpaa gav han ham sin Velsignelse, trykkede ham til sit Bryst og sank udmattet tilbage i Stolen. Dengang overgav Carl sin Søn kun Herredømmet over Nederlandene: den 15de Januar det følgende Aar overgav han ham paa samme Maade den spanske Krone og forbeholdt sig kun en aarlig Indtægt af 100,000 Dukater. Da han havde besluttet at tilbringe sin øvrige Levetid i Spanien, ventede han kun paa gunstig Vind for at begive sig derhen. Den Tid, han endnu blev i Nederlandene, anvendte han til at forsone sin Søn med Frankerig og bevirkede, at en Vaabenstilstand sluttedes. Efterat han havde gjort et forgjeves Forsøg hos sin Broder Ferdinand, for at faae ham til at afstaae Keiserkronen til Philip, sendte han et høitideligt Gesandtskab til Tydskland, for at forkynde Churfyrsterne sin Regjerings Nedlæggelse. Derpaa indskibede han sig fra Seeland og landede ved Kysten af Biscaya. Man fortæller at han ved Landingen skal have kastet sig paa Jorden, kysset den og derhos udbrudt: "Nøgen er Jeg kommen af min Moders Skjød, og nøgen vender Jeg tilbage til dig, alle Menneskers Moder." Han havde valgt til sit Opholdssted et Kloster ved Placentia i Estremadura og her ombyttede han Høihed, Herredømme og Pragt med Klosterlivets Stilhed og Eensomhed. Hans Fornøielser indskrænkede sig til smaae Tourer til Hest, til Dyrkelsen af hans Have og til mechaniske Arbeider. Han forfærdigede Træuhre, og, da han mærkede, hvor vanskeligt det var at faae to Uhre til at gaae eens, skal han have erindret sig, hvor urimeligt han for havde villet at alle Mennesker skulde tænke Eens. Han bivaanede to Gange daglig Gudstjenesten, læste Andagtsbøger og hensank lidt efter lidt til en saadan Tungsind, at hans Aandskræfter syntes at lide derunder. Han løsrev sig fra de uskyldigste Fornøielser og

Forbindelse i London, som kaldes Quadrupelalliancen, hvorved Krigen endtes og Østerrig fik Sicilien istedet for Sardinien, som det overlod Hertugen af Savoyen. Af Mangel paa mandlig Afkom søgte Carl at sikkre sin Datter Maria Theresia sine Arvelande, forfattede til denne Hensigt en Arvefølgelov, kaldet den pragmatiske Sanction, som han søgte at faae de europæiske Magter til at erkjende. Den korte Fred, Carl nu nød, benyttede han til Handelens Fremme og stiftede et Handelscompagnie paa Levante. Han besøgte selv Istriens Kyster og lod der anlægge Landeveie og Havne og bygge Skibe. Hans Planer til et indisk Handelscompagnie i Ostende, vilde ei lykkes, og han maatte her give efter for Sømagternes Fordringer. — Efter August 2dens Død satte den polske Successionskrig igjen Europa i Bevægelse 1733. Carl understøttede i Forening med Rusland August den 3die, men Frankrig og Spanien erklærede sig for Stanislaus Leszinsky. Herover opkom en blodig Krig, som endtes 1735 med Tabet af Neapel, Sicilien og nogle Stæder ved Rhin. Neppe havde Carl endt denne ulykkelige Krig før hans Alliance med Rusland nødte ham igjen at angribe Tyrkerne. I Aaret 1737 rykkede hans Tropper under Feldtmarschal von Seckendorf uden Krigserklæring ind i Servien og besatte Nizza, men denne Triumph var af kort Varighed. Tyrkerne fornyede deres Angreb stedse med overlegen Magt, og tvang efter tre Feldttog, Keiseren til at slutte Freden i Belgrad 1739, hvori han afstod Wallachiet, Servien og Staden Belgrad: Carl overlevede ei længe disse Uheld. Han døde den 20de Oct. 1740, medens han var beskjeftiget med at bringe de forvirrede Finanser i Orden og lægge den sidste Haand paa den pragmatiske Sanction i det han lod sin Svigersøn, Storhertug Frants af Toscana udnævne til romersk Konge.

Carl 7de (egentlig **Carl** Albrecht), født i Brüssel 1697, var en Søn af Maximilian Emanuel, Churfyrste i Bayern og dengang Statholder i de spanske Nederlande. I sin Ungdom befandt han sig ved det keiserlige Hof og anførte i Tyrkekrigen det af hans Fader sendte Hjelpecorps. 1722 formælede han sig med Joseph den 1stes Datter, efterat han først havde frasagt sig alle Rettigheder, som han ved dette Ægteskab kunde erholde til de østerrigske Arvelande. 1726 fulgte han sin Fader som Churfyrste i Bayern. Han var Een af de Fyrster, som protesterede mod den 1732 paa Rigsdagen i Regensburg garanterede pragmatiske Sanction og sluttede derfor en Defensivalliance med Sachsen. Efter Carl den 6tes Død vægrede han sig ved at erkjende Maria Theresia og grundede sine Fordringer paa et Testamente af Ferdinand den første. Frankerig understøttede ham med betydelig

elige Troppecorps. Aar 1741 blev han i Lenz erkjendt som Erkehertug i Østerrig. De Hindringer, som Cardinal Fleury, der ei vilde lade det østerrigske Monarkie sønderstykke, lagde ham i Veien saavelsom Mangel paa Artillerie og Munition holdt ham tilbage fra Wien. Derimod tog han Prag og lod sig der krone og udraabe til Konge i Bøhmen. 1742 blev han eenstemmig valgt til romersk Konge; han holdt et høitideligt Indtog i Frankfurt og blev kronet af sin Broder Churfyrsten af Cølln. Men snart forlod Lykken ham. Maria Theresias Hære erobrede hele Øvre-Østerrig igjen og overvømmede Bayern; Bøhmen maatte rømmes. Carl flygtede til Frankfurt hvor han sammenkaldte en Rigsdag, da en Diversion af Kongen af Preussen satte ham istand til at vende tilbage til München. Svækket af Kummer og Sygdom døde han i Jan. 1745. Hans Søn Maximilian Joseph fulgte ham som Churfyrste; Keiserværdigheden fik Maria Theresias Mand, Frants 1ste.

Carl 9de, Konge af Frankerig, var en Søn af Henrik 2den og Catharine af Medicis, født 1550 i St. Germain en Laye og besteeg Thronen endnu ei 11 Aar gammel ved sin Broder Frantses Død. Factionerne havde saaledes opløst Rigets politiske Orden, at man Ingen overdrog Regentskabet, uagtet Kongen var mindreaarig. Man lod sig nøie med at lade den unge Konge skrive til Parlamentet at han havde bedet sin Moder at paatage sig Statsforvaltningen, og Parlamentet billigede dette Forslag. Hun tillod, at Kongen af Navarra udnævntes til Rigets Lieutenant General, da hun kjendte hans Svaghed for godt til at frygte ham. I den i Orleans holdte Forsamling af Stænderne forsøgte Partierne gjensidig deres Kræfter; Guisernes Partie vandt meget, da den gamle, anseete Connetable Montmorency traadde til deres Partie. Den Forbindelse, han indgik med Hertugen af Guise og Marschal St. Andre, kaldes af Hugonotterne **Triumviratet**. Da man blev mere og mere hidsig, udsatte Catharine Forsamlingen i Mai Maaned. Derimod sammenkaldte man Parlamentet. Man forbød alle oprørske Forsamlinger, og det saa kaldede Edikt af Juli udstededes, hvilket mishagede begge Partierne, Catholikerne fordi det ei skaffede dem Hevn og Calvinisterne, fordi de ei længer vilde lade sig nøie med blot at taales. Dronningen havde uden Forespørgsel hos Paven foranstaltet et Colloquium til Poissi, hvori begge Partier tilskreve sig Seieren. Imidlertid oprørte Calvinisternes Forslag Kongen af Navarra, som forbandt sig med Guiserne. Dronningen, forskrækket over at see sig forladt af den første Prinds af Blodet, kastede sig i Armene paa Prindsen af Condé og Admiral Coligny og tilstod Calvinisterne det dem saa gunstige Edikt af Ja-

nuar 1562. Ved denne ubestemte Opførsel svækkede Dronningen sin Anseelse og en Borgerkrig var uundgaaelig. Hertugen af Guise saae sig søgt saavel af Hoffet, der frygtede ham som af Pariserne, der behøvede en Forsvarer; han begav sig derfor til Paris. Da han reiste forbi Vassy i Champagne kom hans Folk i Strid med nogle Hugonotter, der sang Psalmer i et Skuur; han vilde stille Urolighederne, men blev saaledes truffen af en Steen, at Blodet løb ham ned over Ansigtet. Strax faldt hans Følge over Hugonotterne og nedsablede 60 af dem. Dette Forfald bragte en stor Gjering blandt Hugonotterne Hertugen af Guise blev modtaget i Hovedstaden med uudsigelig Glæde, man ansaae ham som den catholske Kirkes Beskytter. Det lykkedes ham at forsikkre sig Kongen. Condè, som havde forsømt Leiligheden hertil, kunde nu ei gribe til Vaaben uden at anklages for Oprør. Medens han endnu raadslog, opstod Calvinisterne fra alle Sider; der var ei Tid meer at nøle: han kastede sig ind i Orleans, som han gjorde til Vaabenplads for sit Partie. Paa samme Tid bemægtigede hans Tilhængere sig en stor Deel Stæder, udøvede store Grusomheder og sluttede en Tractat med Englænderne, til hvis Bekræftelse de overgave dem Havre. Men Hugonotterne havde besat for mange Steder til at de kunne forsvare dem Rouen blev tagen med Storm af Catholikerne, ved hvilken Leilighed Kongen af Navarra omkom. Hertugen af Guise viste sin sædvanlige Virksomhed. Han slog Hugonotterne ved Dreux i Decbr. 1562. I dette Slag blev Hertugen af Montmorenci fangen af Hugonotterne og Prindsen af Condè af Catholikerne; Marschal St. Andrè faldt. Hertugen af Guise foretog sig nu Beleiringen af Orleans og var nær ved at erobre Staden, da han snigmorderst blev skudt i Februar 1563 af en protestantisk Adelsmand. I sit sidste Øieblik raadede han Kongen og Dronningen til at underhandle med Partierne. Man fulgte dette Raad, undertegnede den 18de Marts Freden til Amboise og fratog Englænderne Havre den 27de Juli. Kongen, som i dette Aar blev erklæret myndig, besøgte i sin Moders Selskab Provindserne I Bayonne havde han en Sammenkomst med sin Søster Isabelle, den spanske Konge, Philip 2dens Gemalinde. Hugonotterne fattede heraf stor Mistanke og lagde endog den Plan at opsnappe Kongen paa hans Tilbagereise. Kongen blev advaret og undgik Faren, men dette Anslag opvakte et uudsletteligt Had hos Carl imod Protestanterne. Efter Slaget ved St. Denys, som Montmorency vandt, men hvori han tilsatte Livet, begyndte Catharina igjen Underhandlinger, og en Fred kom istand til Longjumeau. Hugonotterne, dristige ved den Skaansel Hoffet viste imod dem, beholdt Endeel af de Stæder, de skulde rømme og vedbleve deres

Forbindelser med England og de tydske Fyrster. Stridighederne begyndte snart paa nye. Catharina satte Hertugen af Anjou i Spidsen af den kongelige Armee Prindsen af Condè faldt 1569 i Slaget ved Jarnac og Admiral Coligny blev slagen samme Aar ved Montcontour. Nu begyndte igjen Underhandlinger, og Freden kom istand 1570 under Betingelser, der vare saa fordeelagtige for Protestanterne, at disse selv synes at have fattet Mistanke. Hugonotternes Overhoveder kom derfor ei alle til Hoffet, da Carl samme Aar holdt sin Formæling med Elisabeth, Keiser Maximilian den 2dens Datter. Lidt efter lidt forsvandt denne Mistillid. Coligny fandt sig smigret ved at Kongen raadførte sig med ham, og den unge Henrik af Navarras Giftermaal med Carl den 9des Søster Margrethe, syntes at forjage enhver Mistanke. Denne Formæling fandt Sted den 18de August 1572; den 22de skeete det første Mordforsøg mod Coligny, og den 24de begyndte det afskyelige Blodbad, som er bekjendt under Navn af Bartholomæusnatten eller det parisiske Blodbad. Den unge Prinds af Condè og Kongen af Navarra reddede deres Liv derved, at de gik over til den catholske Religion, men de grebe den første gunstige Leilighed til at forlade Hoffet og stillede sig igjen i Spidsen af Hugonotterne. Borgerkrigen udbrød fjerde Gang: Catharina indsaae nu det usikkre i sin Politik og Carl kunde ei længer skjule sin Utilfredshed over hendes Handlemaade og var ifærd med selv at tage Regjeringen i Hænder, da han døde uden Børn 1574. Carl havde som Barn viist store Egenskaber; men hans Moder tillod ei deres fordeelagtige Udvikling.

Blandt de øvrige franske Konger af Navnet Carl, vare de tre første af den carolingiske Familie nemlig Carl den store (see ham), Carl den skaldede og Carl 3die. Med Carl den 4de uddøde den capetingiske Familie 1328. Carl 5te havde Tilnavnet den vise, og det lykkedes ham gandske at fordrive Englænderne fra Frankerig ved sin duelige General Bertrand du Gueselin Han regjerede fra 1364 til 1380. Hans Efterfølger, Carl 6te, blev vanvittig, hvorfor Riget bestyredes af hans Farbrødre og Brødre, mellem hvilke opkom en for Riget høist skadelig Uenighed Heraf benyttede Kong Henrik 5te af England sig, trængte ind i Frankerig, seirede ved Azincourt og udnævntes til Thronfølger i Frankerig, men døde noget før Carl 6te. Begges Død indtræffer i Aaret 1422. Carl 7de, en Søn af Carl 6te, saae sig næsten fortrængt af de Engelske, der udraabte den unge Henrik 6te til Konge i Frankerig, men ved Hjelp af den orleanske Pige befriedes Frankerig, Englænderne bleve fordrevne og Carl kom i rolig Besiddelse af sit Rige. Han har faaet Tilnavnet den seierrige. † 1461.

Carl 8de, en Søn af Ludvig 12te, er bekjendt af sit Tog til Italien for at erobre Neapel. Det lykkedes ham og i den korte Tid af 14 Dage, men en Forbindelse mellem Staterne i Italien tvang ham til at forlade sine Erobringer, og det var med Nød og efter at have slaaet sig igjennem ved Foro nuovo at han slap tilbage til Frankerig, hvor han døde 1498. Efter Henrik 3dies Død valgte et Partie Cardinalen af Bourbon, Broder til Condé og Anton af Navarra, til Konge under Navn af Carl 10de, men det var blot for at vedligeholde Urolighederne og Carl døde kort derpaa 1590.

Carl 1ste. af Huset Stuart, Konge i England, var født i Aaret 1600 i Dumferling i Skotland. Hans Fader Jacob 6te, besteeg ved Elisabeths Død 1603 den engelske Throne under Navn af Jacob 1ste; og Carl blev ved begge sine ældre Brødres Død Prinds af Wales 1616. Udrustet med en lærvillig Aand, et beskedent, oprigtigt og godt Hjerte og et behageligt Udvortes, syntes han at kunne love sig en lykkelig Fremtid. Hans første Ulykke, hvoraf alle de øvrige udsprang, var hans Forbindelse med Buckingham, Jacob 1stes rænkefulde Yndling. Buckingham forledede ham til personlig at gaae til Madrid og forlange en spansk Prindsesses Haand, men han forstyrrede selv denne Forbindelse og var Aarsag i en Krig mellem England og Spanien. Jacob 1ste bragte derpaa en Forbindelse istand mellem sin Søn og Henriette af Frankerig, Henrik den 4des Datter, men døde før Formælingen i April 1625. Carl besteeg nu Thronen og beherskedes meer end nogensinde før af Buckingham. Denne Yndling valgtes for at hente den nye Dronning fra Frankerig til England: han førte hende til Dower, hvor den unge Monark modtog hende. Den følgende Dag høitideligholdtes Formælingen i Canterbury, og faa Dage derpaa aabnede Carl sit første Parlament. Med Utaalmodighed havde han seet det Øieblik imøde, da han kunde forsamle sit Folks Repræsentantere omkring sig; ikke en eneste Stemme havde han kjøbt og med ædel Frimodighed aabnede han dem sine Hensigter og sine Fordringer. Saa meget bittrere fandt han sig skuffet, da han allevegne fandt Modsigelse. Hvad man havde tilstaaet hans Forgjengere paa Livstid, bevilligedes ham kun paa et Aar, og istedet for 700,000 Pund, der vare aldeles nødvendige til Krigens Førelse og til at dække Statsgjælden tilstod man ham kun 120,000. Efterat Kongen forgjeves havde forsvaret sine Rettigheder og overbeviist sig om, at han af denne Forsamling ingen Hjelp turde vente, opløste han den. For at skaffe sig Penge tog han sin Tilflugt til Midler, der bestandig havde været brugte under de forrige Regjeringer. Heri kunde Kongen meget undskyldes, da Parlamentet ei vilde tilstaae ham det absolut nødvendige. Det

følgende Aar 1626 sammenkaldte han det andet Parlament, da den engelske Eskadre med Skam og Tab var vendt tilbage fra Expeditionen til Cadix. Det nye Parlament gjorde Tilstaaelser, men fremkom med Besværinger. Disse vare rettede mod Kongens Yndling, der havde forledet Kongen til nedrige Kunstgreb for at udelukke de værdigste Medlemmer af Nationalrepræsentationen, og især havde gjort sig forhadt ved sin Opførsel mod Lord Bristol. Efterat han forgjeves havde søgt at fjerne denne agtede Lord af Overhuset, anklagede han ham for Majestætsforbrydelse ved den kongelige Generalprocureur og lod andrage i Overhuset at man skulde nægte ham en Advokat. Pairernes Vægring førte Carl tilbage til sin Pligt. Man saae nu at Buckingham havde ført Kongen bag Lyset. Underhuset og Kongen havde gjensidigen givet hinanden ubestemte Løfter: hiint at bevilge de nødvendige Penge, naar Besværingerne bleve afhjulpne, og denne at afhjælpe disse, saasnart man tilstod ham Penge. Underhuset bevilgede tre Subsidier med det Tillæg at dette Votum først da skulde forvandles til en Bill, naar Besværingerne blive tagne i Betragtning; Carl derimod erklærede at han vilde ophæve Parlamentet, hvis man ei inden Ugens Slutning ubetinget tilstod ham større Fordele. Forfærdede over det slemme Indtryk, denne Trudsel foraarsagede, søgte Kongen og Ministeren at kalde den tilbage. Underhuset besluttede for Fremtiden ene at beskjæftigede sig med Anklageacten mod Buckingham og foreslog hans Hæftelse i Overhuset. Pairerne forlangte først at høre Beskyldningerne; de bleve foredragne i en Conferents af begge Huse af 8 dertil udnævnte Comissarier. To af disse gik saa vidt i deres Udfald at Kongen lod dem sætte i Tower. Men denne Forholdsregel blev snart tilbagetaget. Overhuset, opmuntret ved Underhusets Exempel, tvang ligeledes Kongen til at sætte Greven af Arundel, der to Maaneder før var heftet, i Frihed. Alt dette gjorde Carl ei forsigtigere; tvertimod sendte han en Skrivelse til Talerea i Underhuset, hvori han lod ham vide, at, hvis man ei strax beskjeftigede sig med Subsidiebillen, vilde han ansee den som forkastet og skride til andre Hjelpemidler. Kongen, som erfarede at Parlamentet havde isinde at fremkomme med en Modforestilling opløste det næste Dag. Begge Partier henvendte sig til Nationen, som i det Dieblik Parlamentet opløstes, saae Lord Arundel forviist til sit Landgods, Grev Bristol heftet og Buckingham i Spidsen af Armeen. I Mangel af lovmæssige Pengeindtdrag, tog man først sin Tilflugt til sædvanlige Taxter; men senere bestemte en Geheimeraadsbeslutning et almindeligt tvungent Laan som i alle Provindser blev inddrevet med største Strænghed. Mange underkastede sig af Frygt, andre forsvarede den offentlige Frihed med Fare for deres egen. Blandt de sidste vare

Thomas Wentworth (siden saa berømt under Navn af Grev Strafford) og Hamden. Kongen følte sin Uret alt for vel til at han skulde nægte disse Mænd sit Bifald. Alle Fangne, der vendte sig umiddelbar til ham, fik deres Frihed. Buckingham derimod vedblev at oversvømme Landet med vilkaarlige Forordninger, nye Byrder lagdes til de gamle, og al Munterhed var forsvunden, som Clarendon udtrykker sig fra hver tænkende Englænders Ansigt. I denne Trængsels Tid forledede Buckingham Kongen, der ei var Krigen mod Spanien voxen, endnu til en anden Krig mod Frankerig. Resultatet deraf var det bestjemmende og ulykkelige Foretagende mod Øen Rhé. Nationen saavelsom Kongen følte Nødvendigheden af et nyt Parlament, der blev sammenkaldet og aabnet i Marts 1628. Beundringsværdig var den Viisdom og det Maadehold, man i Førstningen viste. Intet uærbødigt Ord hørtes mod Kongen; fra den anden Side indrømmede Statssekreteer Coke frimodig, at ulovmæssige Forholdsregler havde fundet Sted, og at man maatte forelægge Kongen sine Besværinger samt Midler til at afhjelpe dem. Begge Huse traadde sammen i en Commitee, hvis Resultat var den berømte Petition of rights, hvorved Grundbestemmelserne mellem Kongen og Folket skulde fornyes overeensstemmende med Magna Charta. Kongen var en Tid tvivlraadig om han skulde bekræfte den; endelig kom paa Buckinghams Raad et Budskab, som befalede Parlamentet at beskjeftige sig med Pengetilstaaelser istedet for Statsanliggender. Jo mere uventet denne Forholdsregel var, desto heftigere vare de Udbrud, som fulgte den. Man besluttede paa nye at anklage Buckingham; Kongen gav nu efter af Frygt for sin Yndling og bekræftede hvad man ønskede. Men man tænkte ei længe paa denne Parlamentets Triumph. Man foreslog at afskaffe Tondepenge (tonnage). Kongen prorogerede nu Parlamentet i Haab om at gjenoprette sine Vaabens Hæder. Istedet derfor beskjemmede Denbigh det engelske Flag; Buckingham blev ombragt ved Snigmord, og det Foretagende, han skulde anføre, gik overstyr. Det igjen samlede Parlament viste sig mere stridigt end før; politiske og religiøse Fanatiker stode i Spidsen af samme og ledede Forhandlingerne. Det kom til alvorlige Optrin, Kongen ophævede Parlamentet og drog Anførerne for Opføret til Ansvar. Derpaa gjorde han Nationen Regnskab for sin Opførsel og erklærede at han for Fremtiden vilde regjere uden Minister og uden Parlament. Hans første Foretagende var nu at slutte Fred med Frankerig og Spanien. Carl gjorde en ypperlig Brug af sin Magt og England nød i 12 Aar Fred og Held. Vel viste enkelte Optrin at man var mere mæt af end glad over denne Lykke, og at Englænderne satte mere Priis paa Friheden end deres Velbefindende; dog vilde Roligheden ei

været forstyrret i England, havde ei Skotland begyndt. Allerede Jacob havde villet forene den engelske og den skotske Kirke; Carl foretog denne Plan paa nye, ledet heri af Biskop Laud af London. Han havde besøgt Skotland 1633, var bleven erkjendt i sit geistlige Supremat, havde oprettet et Bispedømme i Edinburgh og trukket adskillige Prælater, deels ind i Statsraadet, deels i Spidsen af Domstolene. Men istedet for strax at udføre sit Forehavende, lod han sig nøie med at vælge Endeel skotske Biskopper til at bestemme en nye Liturgie. Arbeidet trak sig ud, da pludselig en kongelig Befaling udstededes 1637, og befalede at man i alle Kirker skulde følge den nye Liturgie. Herover udbrød en Opstand i Edinburghs Domkirke, hvorved Capitelets Decan nær havde sat Livet til. Alt raabte: Messe, Pave, Antichrist! Mænd af Anseelse blandt Folket bragte dog igjen Rolighed tilveie; man ansøgte Kongen ærbødigt om at tilbagetage den nye Liturgie. Laud tilstod den kun at suspenderes. Hermed lod man sig ei nøie. Insurrectionen organiserede sig; Deputerede dannede en nye Regjering, og der opkom et Fordrag (Covenant), som man sagde var beseglet af Himmelen selv. Den ædle Wentworth raadede uopholdelig at ruste sig til Krig, men dog opbyde Alt for at undgaae den. Istedet derfor tog Carl sin Liturgie tilbage. Han sammenkaldte derpaa en almindelig Forsamling af presbyterianske Geistlige i Glasgow, hvilken begyndte med at anklage alle Biskopper. Den kongelige Commissair erklærede derpaa Forsamlingen for opløst; den blev desuagtet sammen, fortsatte sine voldsomme Beslutninger, medens en Hær samledes under Lesly og truede England. Kongen forsamlede sin Magt i York og mange Frivillige strømmede til hans Faner. Wentworth, der dengang var Vicekonge i Ireland, sendte ei alene alle de Penge han der fandt i Statscassen, men ofrede frivillig sin egen Formue til Fædrelandet; han havde paa egen Regning hvervet og udrustet tre Cavallerieregimenter. Desuden samlede han en Hær i Ireland, hvormed han truede Skotlands vestlige Kyster. Der behøvedes kun fast Villie for at tilintetgjøre Rebellerne; istedet derfor valgte Carl Underhandlinger; man lovede gjensidig at nedlægge Vaaben. Men neppe havde Kongen opløst sin Hær, før Rebellerne rustede sig paa nye, og et almindeligt Consistorium kaldte dem til Vaaben. Kongen kaldte Wentworth til sig, og denne troe Tjeners første Ord vare: "Krig mod Skotterne, et Parlament for Englænderne!" Begge Dele bevilgedes. Wentworth foreslog en frivillig Subscription og tegnede sig selv for 20,000 Pund. Ophøiet til Greve af Strafford ilede han til Ireland, bevirkede Pengetilstaaelser af Parlamentet og Geistligheden, samlede 11,000 Mand og vendte tilbage til Kongen. Uheldigviis

faldt han i en Sygdom i Chester; Storseglbevareren Coventry, efter ham den dueligste Mand, døde. Kongen stod alene mellem sin Godmodighed og svage eller forræderske Raadgivere. Imidlertid havde det engelske Parlament samlet sig og var alerede deelt i flere Partier, da Strafford kom til London. Man var i Begreb med at bevilge Subsidier, da Statssekreteren Henry Vane, ganske uden Kongens Ordre erklærede, at denne enten forlangte 12 Subsidier eller Intet. Denne Fordring vakte igjen den puritanske Opposition; man opsatte Sagen til den følgende Dag. Imidlertid bedrog den samme Forræder Kongen med den falske Efterretning, at Underhuset vilde erklære alle de Skatter, som fandt Sted for ulovmæssige og Krigen imod Skotland for uretfærdig. Kongen opløste herfor Parlamentet den følgende Morgen. Endnu samme Dag erfarede han Sagens rette Sammenhæng; han fortrød sin Overilelse, men det var for sildig at gjøre den god igjen. Nu var Intet andet tilbage end at kjæmpe og seire. Strafford ønskede det og Kongen havde Midler i Hænderne. Et Opløb i London, foranlediget af Puritanerne, havde nær kostet Erkebiskop Laud Livet; Hovedstaden gjenlød af Forhaanelser og Murren. Kongen gik med Strafford og Erkebispen imod Skotterne, som efter de engelske Puritaners Opmuntring vare faldne ind i England. Strafford ventede blot Kongens Tilladelse for at slaae dem tilbage. Istedet derfor indlod han sig i nye Underhandlinger, underskrev foreløbig vanærende Betingelser og vendte tilbage til London, hvor han i November 1640 aabnede hiint berygtede Parlament, som for Størstedelen bestod af Puritaner og syntes ei at have mindre for end Kirkens, Thronens og den hele Constitutions Kuldkastelse. Dets første Angreb vare rettede mod Strafford. Pym anklagede ham for Statsforræderie og det ligesindede Overhuus satte ham i Tower. Strafford havde ved sit Forsvar forvirret sine Anklagere; disse vilde ogsaa nu være hans Dommere. Uventet kom Kongen frem og erklærede, at han nok vilde give sin Minister Afskeed, men kunde ei erklære ham for Forræder og vilde aldrig handle imod sin Samvittighed. Denne af troløse Raadgivere indgivne Erklæring bragte Folket i Raserie. Sex tusende Banditer omgave Parlamentet; Billen gik igjennem begge Huse og forelagdes Kongen, der, bestormet fra alle Sider, endelig gav efter, og udnævnte en Commission til Undertegnelse af alle til kongelig Sanction indgivne Biller. Med denne Dag tabtes Alt. Strafford og Laud døde paa Schaffottet, Finch og Statssekreteren Windebank reddede sig med Flugten; den retskafne Juxon nedlagde sit Embede som Skatmester. Kongen var i Puritanernes Hænder, hvilke inden kort Tid satte alle tre Riger i Lue. En giftig Libel angreb Kongens Character, Handlinger og hele Regjering. Biskopperne

bleve udelukkede af Overhuset, da de forsvarede Kongen. Endelig var man fræk nok til at fornærme Dronningen og true hende med en Klage. Carl tabte sin Eftertanke. Han befalede sin Generalprokureur at lægge Sag an med en Lord og 5 Medlemmer af Underhuset; han viste sig personlig i det sidste for at lade de 5 hefte. Men de vare advarede og havde forføiet sig bort. Oprørsskrig omgav Kongen paa Tilbageveien. Nu troede Parlamentet, som hidtil kun havde stræbt at tilintetgiøre Kongens geistlige og borgerlige Magt, ogsaa at maatte berøve ham den militære. Da Carl imodstod enhver hertilsigtende Fordring, hvervede Parlamentet Tropper, udnævnte Anførere, og Borgerkrigen begyndte i April 1642. Hidtil var Carls Opførsel en Blanding af Dyder og Feil, af Retskaffenhed og Svaghed, snart roes=, snart daddelværdige; fra denne Tid kan man beundre og agte ham. I Forening med den patriotisk sindede Lord Falkland, sin Minister, kjæmpede han for sin Sags Retfærdighed og bestræbte sig tillige paa det ivrigste at gjøre Ende paa Borgerkrigen. Neppe havde Vaabenlykken skaffet ham nogen Rolighed, før han sammenkaldte de Constitutionen tro blevne Medlemmer til Oxford, medens det andet Parlament fortsatte sine Møder i Westminster. 3 Aar seirede Kongens Sag, indtil Slaget ved Naseby i Juni 1645 styrtede den. Cromwell fravristede Carl den allerede tilkæmpede Seier; denne flygtede hjelpeløs til Skotland; Armeen og Parlamentet modtoge ham med Deeltagelse, men Geistligheden tilintetgjorde denne gunstige Stemning og udleverede den ulykkelige Konge til Englænderne for 800,000 Pund Sterl. Plutselig tilintetgjordes nu Parlamentets Tyrannie ved Armeens. I Presbyterianernes Skjød var opstaaet en nye Sekt, Independenterne, der forkastede Synode, Præster og Konge. Cromwell havde bibragt Armeen denne Aand. Den kom nu i Strid med Parlamentet. Cromwell og Ireton, som man havde paalagt at berolige Hæren, ophidsede den endnu mere. Midt i Hæren dannede sig et Slags Parlament, og paa Cromwells Foranstaltning blev Kongen bragt ud af Parlamentets Vold og i Armeens Hænder. Han flygtede til Øen Wight, men Statholderen udleverede ham. Imidlertid havde Cromwell stemt Parlamentet efter sine Hensigter, og den 20 Januar 1649 blev Carl Stuart stillet for en Ret og anklaget for Forræderie imod Staten. Med høi Værdighed vægrede Monarchen sig for at erkjende en Ret af Mordere for gyldig og forlangte at høres af begge Parlamentets Kamre: med sand Sjelsstorhed taalte han den rasende Pøbels Forhaanelser og Fornærmelser. Efter tre Møder udsagde 13 Dommere Dødsdommen over ham. Forgjeves bestræbte hans til Frankerig flygtede Gemalinde, Prindsen

af Wales, Skotland og Frankerig sig for at redde ham. Forgjeves fremtraadde fire ædle Lorder for Skrankerne, erklærede at ifølge uigjenkaldelig Grundsætning, kunde Kongen ei gjøre Uret, at kun de, hans Ministre, vare ansvarlige, paa hvis Raad han havde handlet, og at de vare beredte til at døe for ham. Intet kunde redde Kongen. Den 30te Januar 1649 besteeg Carl Schaffottet og udholdt Døden med en Fasthed, som kun en reen Bevidsthed kan give. Sørgebudskabet vakte i Provindserne Følelser af den dybeste Smerte, og efter tolv Aars Forløb høitideligholdt hele England hver 30te Januar med religiøs Andagt til Erindring om den kongelige Martyr.

Carl den 2den, en Søn af den Forrige, var født 1630 og blev opdragen under alle de Ulykker, som traf hans Familie. Ved sin Faders Henrettelse befandt han sig i Haag, og tillagde sig derpaa umiddelbar Kongetitelen, omendskjønt han befandt sig i den Nødvendighed at modtage en Pension af Prindsen af Oranien. Hans første Plan var at gaae til Ireland, hvor hans Sag understøttedes af Marquien af Ormond, men Cromwells Fremskridt her, og Skotternes Hengivenhed, der havde udraabt ham til Konge, bevægede ham til at begynde sine Foretagender imod Skotland. Montroses Nederlag og Død nødte den unge Konge at kaste sig i Armene paa Presbyterianerne, hvis strænge Behandling nødvendigviis maatte vække Modbydelighed. Da han af Naturen hadede Tvang, havde dette den Virkning paa ham, at han vænnede sig til Forstillelse. I Begyndelsen af Aaret 1651 blev han kronet med megen Pragt; men Cromwell viste sig i Spidsen af en Hær og gjorde Carls Ophold i Skotland meget farligt. I Haab om Hjelp af det kongelige Partie i England, vovede han at trænge derind, men han blev slagen ved **Worcester** og undkom kun ved Hjelp af nogle ham hengivne Personer, som skjulte ham, til Frankerig, hvor han tilbragte adskillige Aar tilligemed sin Moder og sin Broder. Fornærmet over den Tilsidesættelse, det franske Hof viste ham, og underrettet om, at Cromwell i Freden med Frankerig havde gjort hans Fordrivelse derfra til een af Betingelserne, gik han til Cøln, hvor han levede to Aar incognito. Efter Cromwells Død gik han til det franske Hof, som dengang underhandlede om Pyrenæerfreden, men kunde ei engang faae en Samtale med Mazarin: imidlertid bevirkede Omstændighederne to Maaneder efter, hvad Carl ei turde haabe. Den største Deel af Nationen ønskede levende en Forandring. **Monk**, som commanderede et Troppecorps, kom 1660 fra Skotland til England, udkastede hemmelig sin Plan, og lod Carl ved en tro Tjener indbyde at vente Udfaldet af hans Foretagende i Breda. Derpaa

opløste han Parlamentet, sammenkaldte et nyt og overgav samme uden Forbehold et Brev og en Erklæring fra Carl, som med Enthusiasmus blev antaget. Man antog ubetinget alle Fyrstens Forslag; og saaledes saae Carl sig uden Fare og Møie igjen indsat i alle sine Rettigheder, som hans Fader ved en Række af Uheld havde tabt. I Aaret 1660 holdt han paa sin Fødselsdag under alle Partiers Jubel sit Indtog i London. Hans første Foranstaltninger vandt ham Alles Hjerter. Uden Forskjæl optog han Presbyterianer og Royalister i sit Geheimeraad. Den vise og dydige Hyde, Greve af Clarendon, blev Cantsler og første Minister. Man bekjendtgjorde en almindelig Amnestie, sikkrede Kronen faste Indkomster, afskedigede for Størstedelen Armeen, indførte igjen den biskoppelige Værdighed og indskrænkede Presbyterianerne. Carls svage og sorgløse Characteer, forbundet med hans Ødselhed bragte snart Forvirring i Finanserne. Dünkirchens Salg til Frankerig, var eet af de første Hielpemidler, han brugte herimod. Ludvig nyttede denne Omstændighed for gandske at drage ham til sig, og bestemte ham en aarlig Pengesum, der regelmæssig blev ham udbetalt, hvorfor man i England spotviis sagde at Carl den 2den var Ludvig 14des Vicekonge. 1663 begyndte Fiendtligheder med Holland, hvilke, da de angik Handelsfordele, bleve med Iver understøttede af Parlamentet. Krigens Begyndelse var ogsaa lykkelig; men denne Lykke vakte Frankerigs Iversyge, og denne Magt saavelsom Danmark forbandt sig med Holland. Herved fik de fiendtlige Stridskræfter en saadan Overlægenhed, at en hollandsk Flaade løb op ad Themsen og opbrændte Endeel Skibe ved Chatham. Andre Uheld stødte til. 1665 blev London hjemsøgt af en stor Ildebrand og Aaret derpaa af Pest; 1667 sluttedes Fred med Holland til Breda. Kort derpaa traadde Clarendon, hvis urokkelige Dyd mishagede Kongen og Hoffet, ud af Ministeriet. En Trippelalliance mellem England, Holland og Sverrig for at sætte Grændser for Ludvig 14des ærgjerrige Planer, gjorde William Temples Talenter Ære. Uagtet sin Ligegyldighed viste dog Carl Lyst til vilkaarlig Magt og vakte derved Frygt hos alle Frihedens Venner. Ved Aar 1670 overgav han sig gandske til et Ministerium, der er bekjendt under Navnet Cabal (see dette), hvilket bestod af 5 Mænd, der opmuntrede Kongen ved deres dristige Grundsætninger til at gjøre sin Magt uafhængig. Kampen mellem Partierne begyndte, da Hertugen af York, Kongens Broder, offentlig bekjendte sig til den catholske Religion. Kort derpaa brød Ministeriet Trippelalliancen og erklærede tilligemed Frankerig Hollænderne Krig, og Kongen, som ei vilde anmode Parlamentet om de dertil nødvendige Penge, skred til vilkaarlige Forholdsregler. Foretagenderne mod Holland vare uden synderlige Følger. Alt dette vakte

af Wales, Skotland og Frankerig sig for at redde ham. Forgjeves fremtraadde fire ædle Lorder for Skrankerne, erklærede at ifølge uigjenkaldelig Grundsætning, kunde Kongen ei gjøre Uret, at kun de, hans Ministre, vare ansvarlige, paa hvis Raad han havde handlet, og at de vare beredte til at døe for ham. Intet kunde redde Kongen. Den 30te Januar 1649 besteeg Carl Schaffottet og udholdt Døden med en Fasthed, som kun en reen Bevidsthed kan give. Sørgebudskabet vakte i Provindserne Følelser af den dybeste Smerte, og efter tolv Aars Forløb hoitideligholdt hele England hver 30te Januar med religiøs Andagt til Erindring om den kongelige Martyr.

Carl den 2den, en Søn af den Forrige, var født 1630 og blev opdragen under alle de Ulykker, som traf hans Familie. Ved sin Faders Henrettelse befandt han sig i Haag, og tillagde sig derpaa umiddelbar Kongetitelen, endskjønt han befandt sig i den Nødvendighed at modtage en Pension af Prindsen af Oranien. Hans første Plan var at gaae til Ireland, hvor hans Sag understøttedes af Marquien af Ormond, men Cromwells Fremskridt her, og Skotternes Hengivenhed, der havde udraabt ham til Konge, bevægede ham til at begynde sine Foretagender imod Skotland. Montroses Nederlag og Død nødte den unge Konge at kaste sig i Armene paa Presbyterianerne, hvis strænge Behandling nødvendigviis maatte vække Modbydelighed. Da han af Naturen hadede Tvang, havde dette den Virkning paa ham, at han vænnede sig til Forstillelse. I Begyndelsen af Aaret 1651 blev han kronet med megen Pragt; men Cromwell viste sig i Spidsen af en Hær og gjorde Carls Ophold i Skotland meget farligt. I Haab om Hjelp af det kongelige Partie i England, vovede han at trænge derind, men han blev slagen ved Worcester og undkom kun ved Hjelp af nogle ham hengivne Personer, som skjulte ham, til Frankerig, hvor han tilbragte adskillige Aar tilligemed sin Moder og sin Broder. Fornærmet over den Tilsidesættelse, det franske Hof viste ham, og underrettet om, at Cromwell i Freden med Frankerig havde gjort hans Fordrivelse derfra til een af Betingelserne, gik han til Cøln, hvor han
to Aar incognito. Efter Cromwells Død gik
franske Hof, som dengang underhandled
men kunde ei engang faae en Samt
lertid bevirkede Omstændighederne
Carl ei turde haabe. Den største
levende en Forandring. Mon
Troppecorps, kom 1660 fra Sk
hemmelig sin Plan, og lod C
at vente Udfaldet af hans F

opløste han Parlamentet, sammenkaldte et nyt og overgav samme uden Forbehold et Brev og en Erklæring fra Carl, som med Enthusiasmus blev antaget. Man antog ubetinget alle Fyrstens Forslag; og saaledes saae Carl sig uden Fare og Møie igjen indsat i alle sine Rettigheder, som hans Fader ved en Række af Uheld havde tabt. I Aaret 1660 holdt han paa sin Fødselsdag under alle Partiers Jubel sit Indtog i London. Hans første Foranstaltninger vandt ham Alles Hjerter. Uden Forskjæl optog han Presbyterianer og Royalister i sit Geheimeraad. Den vise og dydige Hyde, Greve af Clarendon, blev Cantsler og første Minister. Man bekjendtgjørde en almindelig Amnestie, sikkrede Kronen faste Indkomster, afskedigede for Størstedelen Armeen, indførte igjen den bisskoppelige Værdighed og indskrænkede Presbyterianerne. Carls svage og sorgløse Characteer, forbundet med hans Ødselhed bragte snart Forvirring i Finanserne. Dünkirchens Salg til Frankerig, var eet af de første Hjelpemidler, han brugte herimod. Ludvig nyttede denne Omstændighed for gandske at drage ham til sig, og bestemte ham en aarlig Pengesum, der regelmæssig blev ham udbetalt, hvorfor man i England spotviis sagde at Carl den 2den var Ludvig 14des Vicekonge. 1663 begyndte Fiendtligheder med Holland, hvilke, da de angik Handelsfordele, bleve med Iver understøttede af Parlamentet. Krigens Begyndelse var ogsaa lykkelig; men denne Lykke vakte Frankerigs Iversyge, og denne Magt saavelsom Danmark forbandt sig med Holland. Herved fik de fiendtlige Stridskræfter en saadan Overlægenhed, at en hollandsk Flaade løb op ad Themsen og opbrændte Endeel Skibe ved Chatham. Andre Uheld stødte til. 1665 blev London hjemsøgt af en stor Ildebrand og Aaret derpaa af Pest; 1667 sluttedes Fred med Holland til Breda. Kort derpaa traadde Clarendon, hvis urokkelige Dyd mishagede Kongen og Hoffet, ud af Ministeriet. En Trippelalliance mellem England, Holland og Sverrig for at sætte Grændser for Ludvig 14des ærgjerrige Planer, gjorde William Temples Talenter Ære. Uagtet sin Ligegyldighed viste dog Carl Lyst til vilkaarlig Magt og vakte derved Frygt hos alle Frihedens Venner. Ved Aar 1670 overgav han sig [illegible] Ministerium, der er bekjendt under Navn[illegible] hvilket bestod af 5 Mænd, [illegible] dristige Grundsætnin[illegible] Kampen mellem [illegible] Kongens Br[illegible] Religion. [illegible] elalliancen og erklærede ti[illegible] ig, og Konge[illegible] som ei vil[illegible] rtil nødven[illegible] Penge [illegible] Foretager[illegible] mod [illegible] Alt dett[illegible]

Nationens Utilfredshed. Et nyt Parlament kom sammen og udtrykte denne almindelige Misfornøielse. Ministeriet blev opløst og der sluttedes Fred med Hollænderne. Uenighed i Cabinettet og Ubestemthed i Kongens Opførsel betegnede de følgende Aar. 1677 formælede Kongen til Nationens Glæde sin Broderdatter med Prindsen af Oranien, hvorved Freden til Nimwegen saa meget hurtigere kom istand. Men samme Aar 1678 blev en virkelig eller foregiven Sammensværgelse, som skulde gaae ud paa at myrde Kongen og indføre den catholske Religion, Kilder til store Ulykker. Adskillige catholske Pairs bleve anklagede og hæftede; Coleman, Hertugen af Yorks Sekretair og adskillige Geistlige døde paa Schaffottet, Grev Stafford, en ærværdig Olding blev halshugget; Hertugen af York, der var flygtet til Brüssel blev ved en Parlamentsact udelukket fra Thronfølgen. I samme Forsamling gik den berømte Habeas Corpus-Act igjennem. Parlamentet viste en Aand, som maatte gjøre Kongen bange. Han prorogueerede det derfor først og opløste det siden. En Sygdom hvori Kongen faldt 1679, bevirkede at hans Broder kom tilbage. Ved Slutningen af Aaret opdagede en Bedrager en nye Sammensværgelse, hvis Plan man fandt i et Meelkar, hvoraf Sammensværgelsen fik Navn. Den skulde gjøre Hovederne for det protestantiske Partie forhadte, som om de tragtede Kongen efter Livet. Omendskjønt Sagen fandt liden Liltroe, havde den dog til Følge, at Hoffet arbeidede paa at skaffe sig et Partie blandt Nationen, som kunde holde Folkepartiet Modvægt; saaledes opkom 1680 Partienavnene Whig og Tory. Et nyt Parlament tilbagetog Billen om Hertugen af Yorks Udelukkelse fra Thronen, hvilken ogsaa forkastedes i Overhuset. Kort derpaa sammenkaldte Kongen et andet Parlament til Oxford, men det viste sig Hoffet saa fiendsk, at han snart opløste det igjen og besluttede for Fremtiden at regjere uden Parlament. Alle Partier forsikkrede om deres Troskab og Hengivenhed og erklærede sig for de rene monarkiske Grundsætninger. Nu rettedes Klagerne om Sammensværgelse imod Presbyterianerne; man gik frem imod dem med største Strenghed; alle, der mistænktes for republikanske Grundsætninger, mistede deres Embeder. En anden vigtig Forholdsregel for at naae uindskrænket Magt, bestod deri, at man berøvede Kongerigets Corporationer deres Forrettigheder og gjorde dem afhængige af Kongen. Disse hurtige Skridt til den borgerlige Friheds Tilintetgjørelse foraarsagede en saa levende Bekymring, at der dannedes talrige Forbindelser. En Sammensværgelse, bekjendt under Navn af Rye house Plot, truede endog Kongens Liv. Mænd af den høieste Rang vare indviklede deri, blandt andre Lord Russel og Algernon Sidney, hvis Henrettelse hører til de mærkeligste Optrin under denne Regjering.

Carl var nu Een af de meest uindskrænkede Regenter i Europa og kun hans Uvirksomhed hindrede ham i for stedse at befæste sin Magt. Man siger imidlertid, at han havde isinde at forandre sit System, da et Slagflod 1685 gjorde Ende paa hans Liv. Carl modtog ved sin Død den romerske Kirkes Sacrament, hvilken han hemmelig var hengiven. Han havde ingen Børn med sin Gemalinde, Catharina af Portugal. Han var hengiven til Forlystelser og Udsvævelser og virkede ufordeelagtig ved sit Exempel paa Nationen. Dog var han tillige en Mand af Aand og en munter Godmodighed, som vandt ham Folkets Hjerter. Under hans Regjering stiftedes det kongelige Selskab i London og Bygningen af Paulskirken begyndte.

Carl 10de eller Carl Gustav, Søn af Johan Casimir af Zweibrücken og Gustav Adolfs Søster, født den 24 Novbr. 1622, udmærkede sig i 30aarskrigen som Anfører for de svenske Tropper og blev, da Christine nedlagde Regjeringen, erkjendt for Konge i Sverrig. Begavet med store krigerske Talenter var Krig hans høieste Ønske og denne fik han Leilighed til at begynde, da Kong Johan Casimir gjorde Fordring paa den svenske Throne. Carls Fremgang i Polen var glimrende. I Forening med sin Bundsforvandte, Churfyrst Frederik Wilhelm den store af Brandenburg, seirede han i Slaget ved Warschau og bemægtigede sig Størstedelen af Polen. Men hans Lykke vakte ham Fiender. Rusland, Keiseren, Danmark, Holland og selv Churfyrsten af Brandenburg erklærede sig imod ham. Han sluttede derfor Stilstand med Polen og ilede igjennem Tydskland til Danmark, hvor Forsvarsvæsenet kun var i maadelig Tilstand. Han trængte frem til det lille Belt, gik over Isen, kom til Sjelland og tvang Kongen af Danmark med stort Tab at slutte Freden i Roeskilde 1658. Carl brød dog selv kort derpaa denne Fred i Haab om endnu større Fordele, satte Tropper i Land ved Corsøer og beleirede Kjøbenhavn, der blev tappert forsvaret. Vel erobredes Kronborg, men en hollandsk Flaade bragte desuagtet Kjøbenhavn Undsætning og den forsøgte Storm paa Kjøbenhavn tilbagedreves med stort Tab. Fra denne Tid var Carl uheldig, hans Tropper bleve slagne ved Nyborg og han begav sig tilbage til Sverrig, hvor han døde den 23de Februar 1660. (Udførligere findes Krigen med Danmark under Frederik 3die). Hans Planer gik vist nok ikke ud paa mindre end hele Nordens Forening. Efter hans Død sluttedes Freden i Kjøbenhavn, hvori Sverrig beholdt Skaane, Halland, Blekingen og Bahuus.

Carl den 12te, Konge af Sverrig, født i Stockholm den 27 Juni 1682, fik en omhyggelig Opdragelse og

underviistes af de meest udmærkede Lærde i Sprog, Historie, Geographie og Mathematik. Foruden sit Modersmaal forstod han Tydsk, Latin og Fransk. Carl var ved sin Faders Død 15 Aar gammel og skulde efter hans Testamente først modtage Regjeringen i sit 18de Aar og indtil den Tid staae under Formynderskab af sin Grandmoder Hedevig Eleonora. Denne Tid var ham for lang. Paa Ministeren, siden Rigsgreve Pipers og nogle Andres Anmodning erklærede Stænderne ham allerede myndig 1697. Den unge Konge viste i Førstningen liden Lyst til Forretninger; han holdt af stærke Legemsbevægelser, især Bjørnejagten. Men snart tilbød sig en Leilighed for ham at gjøre en høiere Brug af sin urokkelige Characteer og sit mod alle Besværligheder hærdede Legeme. Sverrigs Overvægt i Norden var længe af Naboerne betragtet med Misundelse. Det nærværende Dieblik syntes dem gunstigt til Sverrigs Ydmygelse. Frederik 4de af Danmark, August 2den af Polen og Czar Peter den 1ste af Rusland sluttede et Forbund mod Sverrig. Frederik gav Signalet til denne Krig, der udbredede sig over hele Norden og varede 20 Aar. De danske Tropper faldt ind i Hertugen af Holsteen Gottorps Lande. Denne Fyrste, der var gift med Carl den 12tes ældste Søster, forlangte sin Svogers Bistand. Carl havde en særdeles Tilboielighed for ham og saae i Danmarks Opførsel en straffværdig Uretfærdighed. Statsraadet forbausedes over de eftertrykkelige Forholdsregler, han foreslog. I Mai 1700 indskibede han sig i Carlscrona og gik med betydelige Landingstropper under Seil. Den franske Gesandt, Greve Guiscard, var i hans Følge. 30 Linieskibe og et stort Antal smaae Fartøier, forstærkede ved en engelsk og hollandsk Escadre, viste sig for Kjøbenhavn. Man var endnu beskjeftiget med Anstalter til Landingen, da Carl, fuld af Utaalmodighed, sprang ud af Baaden og var den første i Land. De Danske tillode ham at lande i Magelighed, men, da han var landet med nogle hundrede Mand, opkom en Storm som gjorde det umuligt at sætte de øvrige Tropper i Land. Han var i den yderste Fare, men Fienden benyttede sig ei af denne gunstige Leilighed til at fange den svenske Konge, hans øvrige Tropper landede og han marscherede mod Kjøbenhavn. Imidlertid bevægede dette Kongen af Danmark til at slutte Freden til Travendal, hvorved Hertugen indsattes i alle de Rettigheder, man havde villet berøve ham. Saaledes endtes Carls første Foretagende, der røbede ligesaa megen Indsigt som Tapperhed og Uegennyttighed. Han antog ved denne Leilighed hiin simple, nøisomme og haarde Levemaade, som han blev tro sit hele Liv igjennem: han kjendte ingen Adspredelser, ingen Forlystelser; Viin var forviist fra hans Bord, undertiden var groot Brød hans eneste Spise; han sov tit paa Jorden,

svøbt i sin Kappe. Een eneste blaa Kjol med Kobberknapper var hans hele Garderobe; han bar bestandig store, over Knæerne gaaende, Støvler og Bøffelhandsker. Mod Fruentimmer viste han altid den største Ligegyldighed og intet Fruentimmer havde nogen Indflydelse over ham. Det var ham nu ei nok at have tvunget Danmark til Fred, han maatte og tilbagedrive Augusts og Peters Angreb. Hiin beleirede Riga, denne var med en stor Hær marscheret imod Narwa. Carl lod 20,000 Mand sætte over til Liefland og gik selv imod Russerne, som han fandt i en befæstet Leier ved Narwa henved 80,000 Mand stærke. 8 til 10,000 Svenske stillede sig imod Russerne og Kampen begyndte den 30 Nov. 1700. Dagen i Forveien havde Peter forladt Leieren under Paaskud at hente Forstærkning. I mindre end eet Qvarteer var den russiske Leier stormet. En stor Mængde Russer bleve paa Pladsen eller styrtede sig i Narrowa, de øvrige bleve fangne eller adspredte. Efter denne overordentlige Seier, som den 18 aarige Carl havde vundet, brød han op mod August, som havde forladt Riga og udbredet sig i Curland. Han satte i Spidsen af sine Soldater over Düna, stillede sin Hær i Slagorden, angreb Sachsernes Forskandsninger og vandt en fuldkommen Seier. Peter og August forbauseds. Carl havde kunnet benyttet sig af de vundne Fordele, til at slutte en Fred der vilde gjort ham til Voldgiftsmand i Norden, ja over hele Europa; Grev Benedikt Oxenstjerna, en Efterkommer af den berømte Kantsler, overgav den unge Konge en Forestilling, hvori han udviklede Sverrigs og de øvrige Magters Forhold til hinanden og bad Kongen slutte Fred; men Carl, beruset af Seieren, hørte ei sin Ministers Raad og havde gandske andre Planer. Han forfulgte August til Polen og besluttede at benytte sig af den Utilfredshed, der herskede hos en stor Deel af Nationen for at afsætte August. Denne søgte forgjeves at underhandle, forgjeves bestræbte Grevinde Konigsmark sig at afvæbne Kongen ved sin Skjønhed. Carl vægrede sig ved at underhandle med August og tale med Grevinden. Krigen vedvarede, og de Svenske tilfægtede sig en fuldstændig Seier ved Clissow. I Aaret 1703 var hele Polen besat af Seierherrerne, Polens Primas erklærede Thronen for ledig og foreslog at skride til et nyt Valg. Adskillige eftertragtede Thronen, men Carl gjorde et Valg, som ingen ventede. Han havde fattet megen Godhed for Stanislaus Leczinsky formedelst hans ædle Characteer, hans Virksomhed og Mod og foreslog ham. Hans Ønske blev uden Modstand antaget af Rigsdagen. Stanislaus blev kronet, og hele Polen hyldede ham. August var efter forgjæves Anstrængelse nødt til at flygte til Sachsen. Her kunde han haabe at være sikker. Carl havde vigtige Grunde til at gaae imod Peter 1ste af Rusland, som havde nyttet de

Svenskes Fraværelse, besat Ingermanland og ved Narwas Munding lagt Grunden til Petersburg. Men Seierherren ved Narwa foragtede en Fiende, han troede, naar han vilde at kunde hevne sig paa, og rettede sin Marsch ind i Sachsen. Han dikterede Fredsbetingelserne i Altraustadt 1706. Liflænderen Patkul, som havde bidraget til Coalitionen med Sverrig og dengang var Peters Gesandt hos August, blev udleveret og Carl lod ham radbrække. Denne Uretfærdighed vakte almindelig Utilfredshed og man forbausedes med Rette over, at en hidtil saa høimodig Fyrste kunde tage end saa skrækkelig Hevn. Under sit Ophold i Sachsen gav Carl flere Prøver paa Maadehold og Sjelsstorhed. Han lod Tropperne holde den strængeste Mandstugt og Indbyggerne bleve paa ingen Maade forstyrrede i deres Forretninger. Kongen besøgte Valdpladsen ved Lützen, hvor Gustav Adolf seirede og døde. "Jeg har bestræbt mig for," sagde han "at leve som han, maaskee Gud under mig en lignende Død." Adskillige Gesandter og Fyrster kom til Kongens Leier ved Altranstadt; man saae der den berømte Marlborough som søgte at udforske Carl og opdage hans Planer. Som man beretter, fandt han Veien til Moskau udmærket paa et Kort og indsaae heraf, at den seierrige Helt ei vilde deeltage i Sydens Begivenheder. Kongen af Sverrig forlangte før han forlod Tydskland af Keiseren, at han skulde tilstaae Lutheranerne i Schlesien fuldkommen Samvittighedsfrihed, og Rigets Overhoved villigede deri. I Septbr. 1707 forlod de Svenske Sachsen; de vare 43,000 Mand stærke, godt klædte, godt disciplinerede og berigede ved Contributioner. Sextusende Mand lod han blive tilbage til Kongen af Polens Beskyttelse, med den øvrige Armee, gik han den korteste Vei til Moskau. Men, da han var kommen i Egnen af Smolenske, forandrede han sin Plan paa Cosakhetmannen Mazeppas Forslag, og marscherede til Ukraine i Haab om at de donske Kosakker, som dengang vare misfornøiede med Czaren, skulde forene sig med ham. Virkelig forenede nogle af Landets Indbyggere sig med ham, men Mazeppa kunde ei forskaffe den Hjelp, han havde lovet; de besværlige Marscher, Mangel paa Levnetsmidler og Fiendens bestandige Angreb trættede Soldaterne og ødelagde en stor Mængde. General Löwenhaupt, som skulde føre Forstærkninger og Levnetsmidler fra Lifland, ankom kun med nogle faa, ved Marschen og bestandige Fægtninger med Russerne svækkede, Tropper. Man var kommet til Pultava, og dette Sted skulde angribes, da Peter ankom med 70,000 Mand. Carl recognoscerte Armeen og blev farlig saaret i Benet. Imidlertid rykkede Russerne frem, og der maatte fattes en Beslutning. Kongen besluttede at tilbyde dem et Slag. General Renschild fik tilligemed Löwenhaupt Ordre at forberede Alt. Den 27de Juli 1709

leveredes hiint berømte Slag, som forandrede den svenske Helts Lykke og Nordens Skjebne. Carl bivaanede Slaget i en Bærestol, men kunde ei saaledes som sædvanlig vise sig for sine Tropper; der var ingen god Forstaaelse mellem Renschild og Løwenhaupt; de russiske Troppers Overmagt var for stor og de Svenske svækkede ved Sygdomme og Mangel. Russerne vandt den fuldstændigste Seier. Carl, som i 10 Aar havde ført Lykken ved sin Triumphvogn, saae sine Generaler, sin Yndlingsminister Grev Piper og det bedste af sin Hær i Fiendens Vold. Med et ubetydeligt Følge, under heftige Smerter, som hans Saar foraarsagede, flygtede Carl til Tyrkiet. Hans, ei engang her ubekjendte, Navn skaffede ham en hæderfuld Modtagelse. Men neppe var Efterretningen om hans Nederlag bleven bekjendt, før hans Fiender fattede nyt Haab. August protesterede imod Freden til Altranstadt, Peter trængte ind i Liefland, Kongen af Danmark satte en Armee i Land paa Skaane. Regentskabet i Stockholm tog Forholdsregler for i det mindste at beskytte det gamle svenske Distrikt. General Steenbock samlede ihast Endeel Bønder, slog de Danske ved Helsingborg og tvang dem til at rømme Skaane. Man sendte nogle Tropper til Finland for at standse Russerne, der desuagtet trængte frem, da de vare langt overlegne i Antal. Carl underhandlede imidlertid med Porten og bragte det endelig dertil, at Osmannerne erklærede Russerne Krig. Begge Armeer traf hinanden ved Pruths Bredde den 1ste Juli 1711; Peters Leier var omringet, Levnetsmidler begyndte at mangle, og alle Anstrængelser at ende denne Forlegenhed vare forgjeves. Carl var nær ved at see sin Medbeiler bukke under, da Catharinas Mod og Fasthed reddede Russerne, og bragte en Fred istand, hvori man slet ikke tænkte paa Carl. Denne opholdt sig imidlertid i Bender, udkastede nye Planer og bad ved sine Agenter Porten om Hjelpetropper mod sine Fiender. Men de russiske Agenter vare ei mindre virksomme, og foregave, at Carl havde den Hensigt i Stanislaus's Person at gjøre sig til egentlig Herre af Polen og derfra i Forening med den tydske Keiser at angribe Tyrkerne. Seraskjeren i Bender fik Ordre at skynde paa Kongens Afreise, og ifald han vægrede sig, bringe ham levende eller død til Adrianopel. Lidet vant til at adlyde fremmede Befalinger, og af Frygt for at blive udleveret til sine Fiender, besluttede Carl med 2 eller 300 Mand, hvoraf hans Følge bestod, at trodse Portens Magt og vente sin Skjebne med Sværdet i Haanden. Da hans Opholdssted ved Warnitza ved Bender blev angrebet af Tyrkerne, forsvarede han sig mod et heelt Corps og veeg kun Skridt for Skridt. Huset, hvori han befandt sig, kom i Brand; han var i Begreb med at forlade det og begive sig til Canzeliet, men han faldt over sine Sporer og blev tagen

til Fange. Nogle Dage efter denne selsomme Kamp ankom Stanislaus til Bender for at bede Kongen af Sverrig at give sit Minde til det Forlig, han saae sig nødsaget til at slutte med August. Men Carl vægrede sig. Tyrkerne førte derpaa deres Fange fra Bender til Demotika ved Adrianopel: Her tilbragte han to Maaneder i Sengen ved at lade som han var syg, med Læsning og Skrivning. Endeligen overbevistes han, at han ei kunde vente nogen Hjelp af Porten, sendte et Afskedsgesandtskab til Constantinopel og reiste afsted forklædt med to Officerer, hvoraf dog kun den ene kunde følge ham. Fortrolig med alle Besværligheder og Savn fortsatte Carl sin Reise til Hest Nat og Dag. Han tog Veien igjennem Keiserens Stater og Tydskland. Endelig kom han udmattet Kl. 1 om Natten (den 11te Novbr. 1714) for Stralsunds Porte. Han meldte sig som en fra Tyrkiet med vigtige Depescher kommende Coureer og lod sig bringe til Commandanten, Grev Duker. Denne spurgte ham ivrig om Kongen og kjendte ham først, da han begyndte at tale. Glad sprang han ud af Sengen og omfavnede sin Herres Knæe. Efterretningen om Carls Ankomst udbredede sig hurtig i Staden; Gaderne bleve fulde af Mennesker og Husene illuminerede. Det varede ei længe før en forenet Hær af Danske, Russer og Preusser viste sig for Stralsund. Carl gjorde Under af Tapperhed, men dog maatte Fæstningen overgive sig den 13de Decbr. 1715. Carl havde noget før under mange Vanskeligheder begivet sig til Skaane, hvor han traf Forholdsregler for at sikkre Kysterne. Derpaa gjorde han et Tog ind i Norge. Planen til dette Feldttog synes at have været aftalt med Baron Görtz, hvis dristige og store Udkast svarede til den svenske Monarks Stilling. Man vilde ved betydelige Afstaaelser vinde Peter den store for Sverrig, bemægtige sig Norge og derfra lande paa Skotland og fordrive Georg 1ste, som havde erklæret sig imod Carl. Medens Görtz arbeidede ved Hofferne paa sine Planers Udførelse, aabnede Hjelpemidler til Krigens Fortsættelse og underhandlede paa Aland med Czarens Befuldmægtigede, gjorde Carl et nyt Angreb mod Norge. Det første var nemlig mislykket. Peter var vundet og Foretagendet mod Norge var temmelig heldigt. Carl beleirede Frederikshald og havde alerede aabnet Løbegravene. Den 11te December gik Kongen ud for at besee disse, men blev ved denne Leilighed truffen af en Falconetkugle. Han blev uforandret staaende i samme Stilling, hans Haand havde fattet Kaarden; man fandt i hans Lomme Gustav Adolfs Portrait og en Bønnebog. Man har troet, at den Kugle, som dræbte ham, ei kom fra Fæstningen, men fra en Forræder blandt hans Egne. I de sidste Aar havde Carl store Planer for med Hensyn til Marine, Industrie og Handel. I Lund

havde han ofte underholdt sig med Professorerne ved Universitetet og bivaanede de offentlige Disputationer over Geometrie, Mechanik og Historie. I Bender havde Læsning været hans Hovedbeskjeftigelse; han havde ladet adskillige svenske Lærde komme til sig og faaet dem til at bereise Grækenland og Asien. Nogle af disse Reisebeskrivelser ere trykte, andre findes i Haandskrift i Upsala. Hovedtrækkene i Carls Characteer vare Fasthed, Tapperhed og Retfærdighed, men han overdrev ofte disse Dyder til sin og sit Folks Skade. Efter sin Tilbagekomst viste han sig mere rolig, blid, maadeholden og tilbøielig til kloge Forholdsregler. Efterverdenen maa stedse beundre ham, uagtet de Bebreidelser, der kunne gjøres ham. Han lod sig forlede af Lykken, men ei ne'slaae af Modgang. Hans Capellan, Norberg, har skrevet hans Historie; Adlerfeld har udgivet historiske Mærkværdigheder om ham; men Voltaire overgaaer dem begge i sin Histoire de Charles XII, et Mønster paa Klarhed, Elegans og Præcision, hvorvel den ei er fuldstændig eller frie for Vildfarelser i Navne, Aarstal og geographiske Angivelser.

Carl Emanuel 1ste, Hertug af Savoyen, med Tilnavnet den store, var født paa Slottet Rivoli 1562, og viste sit Mod i flere Slag og ved flere Beleiringer. I Aaret 1590 arbeidede han paa at blive Greve i Provence. Hans Svigerfader, Philip den 2den nødte Parlamentet i Aix til at udnævne ham til denne Provindses Skytspatron, for ved dette Exempel at bringe hele Frankerig til at antage Kongen af Spanien som Beskytter. Hertugen af Savoyen havde ligeledes Planer paa den franske Throne. Hans ubegrændsede Ærgjerrighed viste ham Udsigter til Keiserkronen efter Mathias's Død, paa Kongeriget Cypern, som han vilde erobre, paa Macedonien, hvis Indbyggere, der tyranniseredes af Tyrkerne, tilbøde ham Overherredømmet over dem. Genferne bleve nødte til 1602 at forsvare deres Stad med denne Fyrste, der midt i Freden lod den overfalde om Natten og søgte at storme den. Henrik den 4de, der ogsaa havde Aarsag at beklage sig over ham og slog ham adskillige Gange ved sin General Lesdiguieres, ti stod ham dog en taalelig Fred; men den stedse urolige Carl Emanuel begyndte nok engang en Krig med Frankerig, Spanien og Tydskland. Han døde af Kummer i Savillon 1630. Hans Ærgjerrighed førte ham paa Afveie, som ere en stor Fyrste uværdige. Der gaves ei noget mere forstokket Menneske end han. Man kunde sige, hans Hjerte var utilgjengeligt som hans Land. Han byggede Paladser og Kirker, elskede og dyrkede Videnskaberne, men han tænkte kun lidet paa at gjøre sine Undersaatter lykkelige.

Carl Emanuel 3die, en Søn af Victor Amadæus 1ste, blev født 1701. Fortræffelige Lærere udviklede hans naturlige Talenter. Efterat hans Fader frivillig havde nedlagt Kronen 1730, modtog han den og regjerede som en stor Fyrste. Han tog 1733 Deel i Spaniens og Frankerigs Planer at svække Østerrig. Efterat have udmærket sig i Slaget ved Guastalla, sluttede han Fred og erholdt Tilvæxt i Land. Paa denne Fred 1738 fulgte snart en anden Krig, der bragte næsten hele Europa i Vaaben. Kongen af Sardinien forbandt sig efter nogen Vaklen med Dronningen af Ungarn imod Frankerig og Spanien. Han fægtede med afvexlende Lykke, dog seirede han oftere end han blev overvunden; og efter et Nederlag viste hans Feldtherretalent sig saa meget mere glimrende. Ved Freden blev han i Besiddelse af alle sine Lande. Carl Emanuel 3die havde stedse sine Undersaatters Beste for Øine, forskjønnede sine Stæder, forstærkede sine Fæstninger, disciplinerede sine Tropper og ordnede selv Alt. Een af hans Hovedsorger var Gjeldens Afbetaling for at han igjen kunde ophæve de ved Krigen nødvendig blevne Afgifter. "Dette er den skjønneste Dag i mit Liv!" sagde han 1763, "Jeg har ophævet de sidste overordentlige Paalæg." Ei mindre Fortjeneste erhvervede han sig ved Rettens Pleie og ved Samlingen af en Lovbog. Han døde den 29de Febr. 1773 og efterlod alle Grene af Statsforvaltningen i den ypperligste Orden.

Carl Edvard, Prætendent til den engelske Krone, en Søn af den ældre Prætendent Jacob 3die, født i Rom d. 3 Dec. 1720, viiste tidlig en dristig Aand, søgte Hjelp hos Ludvig 15de, for at støde Georg 2den fra Thronen og landede virkelig 1745 ved fransk Hjelp i Skotland, hvor han antog Titel af Konge i Storbritanien. Ved Hjelp af et stort Partie skotske Adelsmand besatte han Edinburgh, drev General Cope tilbage ved Prestonrans, trængte dybt ind i England til Knottesworth og satte selv London i Skræk. Ved Hjelp af Endeel nederlandske Tropper fordreve dog Englænderne ei alene Prætendenten fra deres Land, men sloge ham og, uagtet de ved Fallkirk erholdte Fordele, ved Culloden den 7de Januar 1746, hvorpaa han efter lang Omflakken i Skotland saae sig nødt til at vende tilbage til Frankerig. Ved Freden til Aachen forbandt Ludvig 15de sig til at fjerne Prætendenten fra sine Stater, hvilket og skeete. Han levede siden i Rom og døde der den 31te Juni 1788. Han havde ingen Børn med sin Gemalinde, en Grevinde Stollberg. Han blev kongelig begravet i Frascati og med ham uddøde Huset Stuart.

Carl Philip Theodor, almindelig kaldet Carl Theodor, Churfyrste af Pfalz-Bayern, født den 11te Decbr.

1724, en Søn af Pfalzgreve Joh. Christ. af Sulzbach. 1733 succederte han sin Fader i Sulzbach og derpaa 1742 Carl Philip som Churfyrste i Pfalz. Han residerede i Manheim indtil Churfyrst Maximilian Joseph af Bayeren døde uden Børn 1777, da ogsaa hans Lande forenedes med Pfalz og Churfyrsten flyttede til München. I Begyndelsen gjorde Østerrig Fordringer paa nogle af de bayerske Lande og lod dem besætte, men Frederik 2den af Preussen forsvarede Carl Theodor og tvang Østerrig i Freden til Teschen 1779 at tilbagegive de Fleste af de besatte Lande. Fra denne Tid regjerede Carl Theodor i Fred, indtil den franske Revolutionskrig udbrød, der var trykkende baade for de pfalziske Lande og Bayern. Da Churfyrsten døde uden Børn den 16de Febr. 1796, fulgte den nyere zweibrückske Linie, som begyndte med den nuværende Konge Maximilian Joseph. Carl Theodor var af en elskværdig Characteer, fuld af Godhed og Velvillie, havde erhvervet sig mangfoldige Kundskaber og var en fortrinlig Befordrer af Kunster og Videnskaber. 1763 stiftede han Videnskabernes Academie i Manheim, et Antiquitetcabinet, 1775 et tydsk lærd Selskab, et Cabinet for Natursjeldenheder, en botanisk Have, et militært=anatomisk Theater, et chirurgisk Collegium rc. Observatoriet indrettede han saaledes, at det blev eet af de første i hele Europa. Ogsaa for Bayern bar han megen Omsorg, fremmede Agerdyrkning, Kunster og Videnskaber; men hans Mildhed aabnede mod Slutningen af hans Regjering mange Personer Adgang til ham, der misbrugte deres Indflydelse.

Carl, Prinds af Lothringen, keiserlig og Rigs-Generalfeldtmarschal og Generalgouverneur i de østerrigske Nederlande, Broder til Keiser Frants den 1ste, var født i Lüneville den 10de Decbr. 1712, traadde tidlig i keiserlig Tjeneste, comanderede Armeen 1742, fordrev de Franske af Bøhmen, gik over Rhin og besatte Elsas. Men Frederik den 2den af Preussen brød Freden til Breslau og tvang Carl at vende tilbage til Bøhmen, for at fordrive Fienden af dette Land. Han comanderede ogsaa de keiserlige Tropper 1757, slog General Keith og den 22de Novbr. samme Aar Preusserne ved Breslau, men blev selv slagen ved Lissa. Denne ofte ulykkelige Prinds havde alle en god Generals Kundskaber, kjendte alle Forholdsregler til et godt Defensiv og en sikker Retirade, men feilede dog ofte det foresatte Maal. Han døde den 4de Juli 1781 særdeles elsket af alle Brabandts Indbyggere.

Carl August (forhen Christian August) Kronprinds af Sverrig, født Prinds af Schleswig=Holsteen-Sønderburg=Augustenburg den 8de Juli 1768, døde den 28de

Mai 1810. Revolutionen i Stockholm af 13de Marts 1809, som afsatte Gustav den 4de, hævede som bekjendt dennes Farbroder Carl af Sødermanland paa den svenske Throne under Navn af Carl den 13de. Men Carl var alerede 61 Aar gammel, svag og uden Børn. Hans Død vilde rimeligviis bringe Sverrig i nye Forlægenhed, hvis ei Thronfølgen i Forveien var bestemt. Kongen og Stænderne forenede sig derfor om at vælge en tilkommende Thronfølger. Kongen tilkjendegav sit Ønske for et hemmeligt Udskud og dette erklærede sig eenstemmig for Kongens Valg, hvilket ogsaa Rigsstænderne formeligt antoge. Man tilkjendegav Hoffet i Danmark og Prindsen i Hast dette Valg. Grev Mørner bragte Prindsens Svar tilbage, at han med Glæde vilde modtage Tilbudet saasnart Freden var bragt istand mellem Sverrig og Danmark, før tillod hans Forhold ham det ikke og før ventede man det sikkert ikke. Prindsen var dengang Feldtmarschal og Statholder i Norge, hvor han var elsket af alle; han havde med Mod og Kunst forsvaret Norges Grændser mod en svensk Hær, og mod denne stod han endnu, da man tilbød ham Thronen. Freden blev undertegnet i Jönkjøping den 10de Decbr.; den nye Successionsorden var imidlertid afgjort og Kronprindsen udnævnt til Ridder af Seraphinerordenen. Den 30de Decbr. tog Prindsen i en hjertelig Proclamation Afskeed fra Nordmændene, den 6te Jan. 1810 forlod han Christiania. De svenske Udsendte, Greverne Fabian, Fersen og Brahe, ventede ham ved Svinesundet, Grændsen mellem Sverrig og Norge. Midt paa Vandet holdtes et Afskeedsmaaltid, hvorpaa Prindsen landede i Sverrig den 7de Statsraad Adlersparre bød ham velkommen i en høitidelig Tale. Prindsens rørende Svar i det svenske Sprog, endtes med de Ord: "Er det mit Lod at regjere et ældgammelt, berømt Folk, skal man ei nægte mit Minde det Udsagn: Han vilde sit Folks Vel!" Den 20de Jan. ankom han paa det kongelige Lystslot Drotningholm og den følgende Morgen underskrev han Valg- og Forsikringsacten, som en Deputation af Rigsstænderne overrakte ham. Den 22de holdt han sit Indtog i Stockholm og den 24de modtog han Stændernes Hyldning og adopteredes som Kongens Søn; Navnet Christian August ombyttede han med Carl August. Han søgte nu at gjøre sig bekjendt med de forskjellige Grene af Statsforretningerne. Han blev udnævnt til Storadmiral af Sverrig og beskjeftigede sig saa meget mere med Militærvæsenet og Forsvarsanstalterne. Han besluttede at gjøre en Reise til de sydlige Provindser for at underrette sig om Troppernes Tilstand. Tillige vilde han have en Sammenkomst med sin ældre Broder, Hertugen af Augustenburg, som han ei i lang Tid havde seet og som ventede ham i Helsingborg. Den 9 Mai tiltraadde han sin Reise, Kammerherre Grev Sparre

og hans Over-Adjutant, Oberstlieutenant von Holst, som havde fulgt ham fra Norge, ledsagede ham. Han vilde først til Carlskrona for at see Skibsværfterne, paa Veien til Helsingborg vilde han tilbringe een Dag i Lund, hvis Akademie havde udnævnt ham til Cantsler. Men allerede paa den tredie Station fra Stockholm blev han syg, og det næsten umiddelbar efter Nydelsen af en kold Postey. Paa Veien fra Norrkjøping til Linkjøping tiltog hans Kolikſmerter og Opkastning. En ſkrækkelig Mistanke bemægtigede sig hans Sjel. Han nød meget hyppig friſk Melk. I en Samtale med D. Lodin i Linkjøping yttrede han den Formodning at den Postey, han havde spiiſt, var bagt i et Kobberkar, og disse mistænkelige Yttringer foranledigede det første Rygte om, at Prindsen var forgivet. De Midler, som brugtes, hjalp kun lidet: i Eckſjø lod Kronprindsen Provinciallægen D. Olint kalde, og denne lettede hans Tilstand ved et Brækmiddel, saaledes at han kunde reise til Carlskrona. Men hans Onde vendte tilbage og forøgedes ved en Svindel, som han ei før havde mærket; ja der indtraf en og Øieblikke, da han ei vidste hvad han talede eller med hvem; Frygten for at have faaet Gift yttrede sig stedse mere levende hos ham. Saaledes mødte han sin Broder i Ramløse; kun alt for snart forsvandt det lyse Øieblik som Glæden over at see sin Broder igjen foraarsagede; under Samtalen ſkal Prindsen uagtet han stod sin Broder gandſke nær, have spurgt: "Med hvem han havde den Ære at tale?" den 28de Mai reiste begge Brødrene til Helsingborg, hvor de toge en veemodig Afſkeed med hinanden og Hertugen vendte tilbage til Kjøbenhavn. Allerede 6 Timer efter denne Skilsmisse opgav den Syge Aanden. Efter den elſkede Broders Afreise begav han sig til Quiddinge for at see det mørnerſke Husarregiments Manøvrer. Under samme vilde han begive sig fra Midten af venstre Fløi til Flanken, han lod Hesten gaae i Galop, men syntes ei gandſke at have den i sin Magt; han havde redet omtrent 600 Skridt, da han tabte sin Hat; man saae ham vakle: da han endnu var redet 200 Skridt faldt han baglænds af Hesten, som løb sin Vei. Hans Adjutant Holst og Ritmester Hagy hjalp ham op; Brantew, hans anden Ordonants-Officier ilede for at hente Livlægen Rossi, som Kongen paa den første Efterretning om Prindsens Sygdom havde sendt fra Stockholm. Lægen fandt Prindsen følesløs med snorkende Aandedræt; alle Midler vare forgjeves. Hans Aandedræt blev stedse sværere, et rødagtigt Skum gik ud af Næse og Mund. Efter en halv Time var han død. Hans Lig blev indbragt i Præstegaarden i Quiddinge og der blev sendt Bud til Professorerne Engelhardt, Flormann og Lilpewald i Lund for at komme Livlægen til hjelp. Om Eftermiddagen Kl. 6, da enhver Tvivl om hans virkelige Død var

forsvundet blev en Protokol optaget over dette ulykkelige Tilfælde og Major Forsalles sendt som Courier dermed til Kongen. Næste Morgen kom Lægerne fra Lund: man raadslog over Ligets Aabning, hvilken man besluttede at foretage næste Dag, da man ei turde vente til den kongelige Befaling ankom. Sectionen skeede den 30te Mai og Resultatet deraf var, at Prindsen var død af et Slag. Protokollen sendtes til Stockholm og blev overgivet Collegium medicum til Bedømmelse, og dette var enigt med Rossi og Lægerne fra Lund at Prindsen var død af et Slag. Desuagtet blev der anstillet nøiagtige Undersøgelser og i Befalingen herom Rygtet om Forgiftelse angivet som Andledning. Man havde fundet visse fremmede Substanser i Maven og ei anstillet nogen videre Undersøgelse derover; den engang vakte Mistanke fandt her nye Næring; Gemytterne ophidsedes stedse mere, og gik ved Prindsens Ligbegjængelse i Stockholm saa vidt, at den ulykkelige Grev Axel Fersen blev sønderrevet af Folket. Alle Undersøgelser herom bleve uden Virkning, uagtet 20 000 Daler udsattes for den, der kunde give en rimelig Oplysning om den formeente Forbrydelse. Ligets Bisættelse blev opsat i nogen Tid formedelst de oprørske Bevægelser, som fandt Sted. Liget blev hensat i den carolinske Begravelse i Ridderholmskirken. Kirkens Dekoration viste et Bjerg, som truede med at styrte ind; i Veien var en Aabning i Form af en Hvælving eller en Grotte, hvorigjennem man saae Baggrunden, som forestillede en Cypresselund. I Midten af samme var en Fordybning og deri et oplyst Kors. Ovenpaa Bjerget sad Swea i sørgende Stilling for et Skjold med den forevigede Kronprindses Brystbillede: ved Siden deraf en Globus med det svenske Vaaben og Løven. Paa begge Sider af Bjerget vare to Runestene med følgende Indskrifter. "Ret og Grændser skulde han beskyttet; gammel Dyd og Fortidens Ære skulde han oplivet. Helte og Konger, som her hvile, de største blandt Eder skulde paa Thronen i hannem gjenoplevet." — "Ei en Throne, blot end Grav skjenkede Sverrig ham. Deri nedsteeg han med Carls Navn og svenske Folkets evige Kjerlighed." Stenen hvorpaa Swea sad, havde den Indskrift: "Alt, hvorom et Folk anraaber Himmelen, blev givet med ham og med ham taget bort." Foran ved Bjergets Aabning stod Catafalken paa en Estrade. Ved hvert af de 4 Hjørner var anbragt en Caryatide med et Slør over sig, en Fakkel i Haanden og et Lys paa Hovedet. — Men med den ædle Prinds havde man ei begravet den skrækkelige Mistanke om Aarsagen til hans Død. Af stor Virkning paa Folket var den Beretning, Magister Krook, Præst i Quiddinge gav og som syntes at kaste nogen Skygge paa Livlægen Rossis Opførsel. Og hvad maatte Folket troe,

da denne Livlæge blev affat fra sit Embede og forviist Sverrig. Endnu ligger et tykt Slør over denne Begivenhed.

Carl 4de, resigneret Konge i Spanien, er født den 12 Decbr. 1748 og besteeg Thronen 1788 ved sin Faders, Carl den 3dies Død. I Septbr. 1765 var han bleven formælet med Maria Louisa, Datter af Hertugen af Parma, af hvilket Ægteskab fem Børn leve. Uden Kraft til selv at regjere var han stedse afhængig af sine Ministre, blandt hvilke Fredsfyrsten Godoi, Hertug af Alcudia fra 1792 havde en uindskrænket Indflydelse over ham. Det Had, denne Yndling paadrog sig af Prindsen af Asturien og andre Store, medførte 1808 en Revolution, som Napoleon benyttede for at faae Bourbonnerne fra den spanske Throne. Det lykkedes ham at faae den svage Carl til at gjenkalde sin Thronafstaaelse, der var skeet til Fordeel for hans Søn Ferdinand 7de, og til den Erklæring at han kastede sig i Armene paa sin høimodige Ven, Keiseren af Frankerig. Kort derpaa fulgte Begivenhederne i Bayonne. Carl aftraadte sine Rettigheder til Napoleon, som derimod forsikkrede ham for sin Levetid Paladset i Compiegne og en aarlig Rente af 30 Mill. Realer, hvoraf to Millioner efter Kongens Død skulde udgjøre Dronningens Enkepension. Ifølge heraf levede Carl i Begyndelsen med sin Gemalinde og Fredsfyrsten i Compiegne, men ombyttede siden dette Opholdssted med Rom, hvis Clima passede bedre for ham. Der er han endnu, efterat Ferdinand den 7de igjen har besteget den spanske Throne.

Carl (Theodor Anton Maria), Rigsfriherre af og til Dalberg, forhen Storhertug af Frankfurt, er født den 8de Februar 1744 i Herrnsheim ved Worms. Allerede tidlig blev han Domicellus ved Erkestiftet Mainz og Høistifterne Würzburg og Worms. I det første blev han siden Capitularherre og i begge de andre Domherre. Aar 1772 udnævnte Churfyrsten af Mainz ham til virkelig Geheimeraad og Statholder i Erfurt, hvor han ogsaa blev Præsident i det churmainziske Akademie for nyttige Videnskaber, i hvis Forsamlinger han ofte indfandt sig og forelæste lærde Afhandlinger. Aar 1787 blev han Condjutor i det høie Erkestift, Churfyrstendommet Mainz og Høistiftet Worms og 1788 Condjutor af Costanz og Erkebiskop af Tharsus. 1799 kom han til Regjeringen i Høistiftet Costanz, blev Fyrstbiskop og kredsudskrivende Fyrste i Schwaben. Aar 1802 blev han efter Frederik Carl Josephs Død, Churfyrste af Mainz, det hellige romerske Riges Erkekantsler og kom i Besiddelse af Regensburg og Aschaffenburg. Fra 1806 var han Erkebiskop i Regensburg, Fyrst Primas i Rhinforbundet, souveræn Fyrste af Regensburg, Aschaffenburg, Frankfurt am Mayn og

Wetzlar. I Aaret 1810 bestemte Napoleon hans Stater til et Storhertugdom Frankfurt, hvilket Eugen, Vicekonge i Italien, skulde arve efter Dalbergs Død. Mod Slutningen af Aaret 1813 nedlagde han sin Værdighed og begav sig til sit Bispedømme Costanz. Han var næsten den eneste tydske Fyrste, der vedblev at vise Hengivenhed for Napoleon. Han var forresten en ligesaa dyb Tænker som smagfuld Æsthetiker, fuld af den varmeste Iver for det Gode og Skjønne. Hans fortrinligste Skrifter ere: Betragtninger over Universum 1777. 5te Oplag 1805; Tanker om den moralske Værds Bestemmmelse; Forhold mellem Moral og Statskunst 1786; Grundsætninger i Æsthetiken 1791 m. m.

Carl Ludvig, Erkehertug af Østerrig, Søn af Keiser Leopold 2den og Broder til Keiser Frants, blev født den 5te Septbr. 1771. I Aaret 1793 betraadte han sin militære Løbebane i Brabandt, commanderede Prindsen af Coburgs Avantgarde og udmærkede sig snart ved militære Talenter og ved Tapperhed. Kort derpaa blev han Statholder i Nederlandene, Storkors af Maria-Theresia-Ordenen, Rigs-Feldtmarschal-Lieutenant og i Aaret 1796 Rigs-Feldtmarschal, da han modtog Commandoen over den østerrigske Armee ved Rhinen og den saakaldte Rigsarmee. Her viste sig strax hans store Feldtherretalenter. Han leverede den franske General Moreau adskillige heldige Træfninger, slog General Jourdan ved Amberg, Würzburg rc., bragte den franske Armee i Uorden, tvang Jourdan og Moreau til at trække sig tilbage over Rhinen og kronede dette Feldttog ved Indtagelsen af Kehl midt om Vinteren 1797. Imidlertid begunstigede Lykken den franske General Bonaparte i Italien. Erkehertug Carl begav sig derhen i Februar og i April undertegnedes Fredspræliminarierne til Leoben. Efter den frugtesløse Congres i Rastadt traadde Carl igjen 1799 i Spidsen af Armeen, slog General Jourdan i Schwaben og udmærkede sig især ved Stockach. Kort derpaa viste han sine militære Talenter mod General Massena i Schweitz. Hans svækkede Sundhed nødte ham til 1800 at forlade Kamppladsen, og han blev udnævnt til Generalgouverneur i Bøhmen; men neppe var han borte fra Armeen, før den blev truffen af Uheld. Efter det ulykkelige Slag ved Hohenlinden trængte de Franske ind i Østerrig. I denne Nød kaldtes igjen Erkehertugen til Armeen, som han samlede og oplivede. Dog antog han kort derpaa Fredspræliminarierne, som bekræftedes ved Freden i Lüneville. Herpaa kom han i Directionen for Krigsministeriet, hvor hans Talenter udviklede sig paa en nye Maade. 1802 frabad han sig det Monument, som paa Kongen af Sverrigs Forslag ved Rigsdagen i Regens-

burg skulde oprettes ham som Tydsklands Befrier. 1804 aftraadte han Tydskmesterdømmet til sin Broder Anton. 1805 commanderede Erkehertug Carl den østerrigske Armee i Italien mod Marschal Massena. Medens Sagerne i Tydskland toge en særdeles uheldig Vending og Keiser Napoleon trængte ind i Hjertet af de østerrigske Lande, leverede Erkehertugen Massena det lykkelige Slag ved Caldiero og førte derpaa sine Tropper tilbage for at beskytte de endnu ei erobrede Provindser. Efter Freden til Presburg blev han øverste Chef for Hofkrigsraadet og Generalissimus for de samtlige østerrigske Armeer. I Aaret 1809 commanderede han den østerrigske Hovedarmee og rykkede i April ind i Bayern. Her havde han den hele fiendtlige Armee, anført af Napoleon selv, imod sig, og der paafulgte yderst blodige Slag, som varede i 5 Dage, og alle Anstrængelser uagtet, maatte Erkehertugen vige. Den 21de og 22de Mai leverede han det hæderlige Slag ved Aspern, ligeoverfor Wien og trængte de Franske med stort Tab tilbage over Donau. Slaget ved Wagram faldt efter to Dages tapre Kamp ud til de Franskes Fordeel. Tilbagetoget skeede i fuldkommen Orden og under bestandige Træfninger lige til Znaym, da Vaabenstilstanden sluttedes. Kort derpaa nedlagde Erkehertugen Commandoen.

Carl Johan, Kronprinds af Sverrig, blev født den 24de Juni 1763 i Pau ved Foden af Pyrenæerne. Han havde en god Opdragelse, som efter Landets Skik besørgedes af Geistlige. Af Tilbøielighed valgte Bernadotte (saaledes heed han) Militærstanden og gjorde sit første Feldttog i America under Rochambeau. Han kom i engelsk Fangenskab, men den Behandling de Engelske viste ham, skal have lagt Grunden til den Agtelse, han havde for denne Nation. Han var 26 Aar gammel og stod ved Regimentet Royale-marine, da Revolutionen udbrød. Med dristig Enthusiasmus traadde han blandt Fædrenelandsforsvarernes Række. Han steeg hurtig og fægtede allerede 1794 som Divisionsgeneral i Slaget ved Fleurus og bidrog næste Aar til Rhinovergangen ved Neuwied. I Aaret 1796 ansattes han ved den Armee, som Jourdan commanderede og udmærkede sig ved flere Leiligheder. Derpaa maatte han begive sig til den italienske Armee. Han fik af Bonaparte Befaling at beleire Gradiska. Her gav han de største Beviser paa Koldblodighed og Tapperhed. Til Belønning for hans Tapperhed valgte Bonaparte ham til Overbringer af de Faner, han efter Slaget ved Rivoli sendte Directoriet, og nævnte ham som Een af de Generaler, der væsentligst havde bidraget til den italienske Armees Hæder. Efterat Fredspræliminarierne vare undertegnede i Leoben, rasede borgerlige Uroligheder i det sydlige Frankerig og Directoriet udnævnede Bernadotte til Commandant i Mar-

feille for at standse dem, men han vægrede sig ved at bruge sine Vaaben imod sine Medborgere og vendte tilbage til Italien til sin Division. Bernadotte giftede sig 1798 med en Datter af Kjøbmanden Clary i Marseille, Søster til Joseph Bonapartes Gemalinde og blev sendt som Gesandt til det wienske Hof,. hvor han dog ei blev længe. Fornærmet ved et Opløb, som foranledigedes ved den trefarvede Fane over Gesandtskabspalladset, forlod han Wien, og begav sig over Rastadt til Paris. I den nye udbrudte Krig skulde Jourdan agere mod Erkehertug Carl; under ham blev Bernadotte ansat som Anfører for en Observationsarmee. Man gav ham Ordre at gaae over Rhin og indslutte Philipsburg. Han var allerede beskjæftiget med Forberedelsen til et Bombardement, da silrigere Begivenheder hindrede ham i Udførelsen. Under de paafølgende Uheld blev han kaldet til Krigsministeriet. Misfornøiet over at Directoriet igjen fratog ham denne vigtige Post for at sende ham til Armeen, forlangte han sin Afskeed, som han ogsaa fik, hvorpaa han trak sig tilbage paa Landet. Efter Bonapartes Tilbagekomst fra Ægypten kaldte han ham til det nye oprettede Statsraad og gav ham Anførselen over Vestarmeen. I Spidsen af den forjagede han de ved Quiberon landede Englænder og dæmpede de Uroligheder, som truede at bryde ud, ved Mildhed og Menneskelighed. Efter Lunevillerfreden udnævntes han til Gesandt i den nordamerikanske Fristat, men Udbrudet af en nye Krig mod England hindrede ham i at gaae derhen. Det følgende Aar 1804 sendte den første Consul ham til Hannover i Mortiers Sted og hans Mildhed og Uegennyttighed erhvervede ham Hannoveranernes Kjerlighed. Da Bonaparte blev Keiser ophøiedes Bernadotte til det franske Riges Marschal. Han erholdt tillige Æreslegionens store Decoration og blev Chef for sammes 8te Cohorte. Efter Fiendtlighedernes Udbrud mod Østerrig, førte Bernadotte sin Armee igjennem det Anspachske, forenede sig med Bayrerne og bidrog væsentlig til Catastrophen ved Ulm. I Slaget ved Austerlitz dannede Bernadottes Corps Centrum og bød alle den russiske Armees Angreb Trods. For at belønne hans Fortjeneste ophøiede Napoleon ham den 5te Juni 1806 til Prinds af Ponte Corvo. I den derpaa udbrudte Krig mod Preussen anførte han det første Armeecorps, rykkede fra Bayreuth ind i det sachsiske Voigtland og afskar Grev Tauenziens Corps fra Hovedarmeen. Den 14de Octbr. opererede han fra Dornburg i Ryggen af den preussiske Armee, forfulgte Blücher til Lübeck og nødte ham til at capitulere. Han befalede sine Tropper ved denne Leilighed at være menneskelige. Strax efter Capitulationen brød han op til Krigsskuepladsen i Polen og leverede den 25de Januar 1807 det blodige Slag ved Mohrungen, hvorved han stand=

fede Russerne i deres Operationer mod den store Armee. Et Saar, han havde faaet den 5te Juni ved Spangen, hindrede ham i at deeltage i Slaget ved Friedland. Fra Slutningen af 1807 til Foraaret 1809 commanderede han den Armee, der stod i Norddydskland, hvortil ogsaa et spansk Corps under Marquis de la Romana hørte. Den Expedition, der var bestemt mod Sverrig over Sjelland gik overstyr, og Romana seilede bort med den største Deel af sine Tropper fra Fyen for at understøtte sine Landsmænd. I Foraaret 1809 udbrød paa nye en Krig mellem Østerrig og Frankerig. Ponte Corvo anførte den allierede sachsiske Armee. Han førte dem til Wagram, hvor den tilligemed Garden og Vicekongens Corps dannede den anden Reserve og fægtede med Udmærkelse. Da Englænderne tre Uger efter havde besat Walchern og truede Antwerpen, udnævnte Napoleon ham til Overgeneral ved Armeen i Flandern. Hans Virksomhed standsede Englænderne og tvang dem til at drage bort. Siden levede Ponte Corvo i sin Families Skjød, deels paa Landet, deels i Paris, og her overbragte de svenske Gesandter, Generalmajor Grev Rosen, Kammerherre Grev Mørner og Kammerjunker Lilienskjold, i de første Dage af Septbr. 1810 Efterretning om hans Udnævnelse til Thronfølger i Sverrig. Den 5te Septbr. antog han alerede de formelige Lykønskninger. Moniteuren bekjendtgjorde denne Udnævnelse to Dage sildigere. Grev Mørner ilede tilbage til Sverrig med Prindsens Svar. Carl den 13de bekjendtgjorde derpaa Antagelsen for Rigsforsamlingen i Ørebro, udnævnte Kronprindsen til Ridder af Seraphiner-Ordenen og tillige til Generalissimus, hvilken Værdighed længe ei havde existeert. Den 2den Octbr. forlod Ponte Corvo Paris, reiste over Hamburg igjennem Danmark, hvor han den 18de Octbr. spiste paa Fredriksberg. I Helsingøer antog Ponte Corvo den evangelisk-lutherske Religion i den svenske Consul Gløerfelds Huus. Paa et svensk Skib blev han derpaa ført over Sundet og landede i Helsingborg den 20de Octbr. og blev den 31te forestillet Rigsforsamlingen. Den 5te Novbr. adopterede Kongen ham; han antog Navnet Carl Johan og aflagde Eed som Kronprinds og Thronfølger. Hans Søn, Oscar, fik Titel af Hertug af Södermanland. Da Kongen blev syg, overdrog han Kronprindsen, med nogen Indskrænkelse, Regjeringen, som han kraftigen forestod til den 7de Januar 1812. Han gjorde meget for Agerdyrkningen, Handelen og Krigsmagten. Ved hans Medvirkning udkom det mærkværdige Dekret af 29de Juli 1812, hvorved de svenske Havne aabnedes for alle Nationer. Herover begyndte en stedse tiltagende Spending mellem Frankerig og Sverrig. Da Krigen udbrød mellem Frankerig og Rusland, erklærede Sverrig sig for det sidste Rige, med hvis Keiser Carl Johan havde havt en Sammen-

komst i Abo (26de August 1812). Sverrigs Politik fordred imidlertid Forsigtighed, og Krigserklæringen mod Frankeri udkom først, da Kronprindsen ankom i Keiser Alexanders o Frederik Wilhelms Leier i Trachenberg i Schlesien den 9d Juli 1813. Allerede den 18de Mai havde han paataget si Commandoen over den svenske Armee i Tydskland; hans sidst berømte Brev til den franske Keiser (20de Marts 1813) va blevet uden Virkning. Sverrig havde allieret sig fastere me England og Rusland. Efter Conferensen i Trachenber begav Carl Johan sig til Berlin, hvor han ankom den 24d Juli. Under Vaabenstilstanden tog han de Tropper i Die syn, som vare hans Commando betroede. Derpaa forføiede han sig igjen til Stralsund, hvor han talte med Hertugen a Cumberland og General Moreau. Den 11te August befand han sig ved Beleiringscorpset for Stettin. Carl Johan havde faaet Overanførselen over en Armee, som bestod af de russiske Corps von Winzingerode, Woronzow og Czernitschef, af det engelske under Walmoden, det preussiske under Bülow og det svenske under Feldtmarschal Stedingk. Denne Armee førte Titel af Nordtydsklands forenede Armee. Seiren ved Großbeeren den 23de August over Marschal Oudinot reddede Berlin første Gang og Seieren over Ney ved Dennewitz den 6te Septbr. reddede den anden Gang. De taknemmelige Berlinere sendte ham en Deputation og besluttede at præge en Medaille med hans Billede, hvilken han dog kun antog paa den Betingelse, at Navnene paa de Generaler, som havde havt Deel i Begivenhederne, derved forevigedes. Af Kongen af Preussen erholdt han Jernkorsets Stororden, af Keiseren af Østerrig den første Classe af Maria-Theresia-Ordenen og af Keiseren af Rusland Georgsordenen af første Classe; allerede ved Sammenkomsten i Abo havde han modtaget Alexander Newski, St. Anna og Andreasordenen. Den 4de Octbr. gik Kronprindsen ved Roslau over Elben. Den 18de Octbr. erhvervede han sig nye Hæder og forenede sig den følgende Dag med sine øvrige Allierede i Leipzig. Derpaa vendte han sig mod Davoust og det danske Hjelpecorps, skilte disse ad, rykkede ind i Holsteen og Schleswig og satte Kongen af Danmark i den Nødvendighed, at slutte Freden til Kiel den 14de Januar 1814, hvorved Norge afstodes til Sverrig, som derimod aftraadde Danmark sin Andeel af Pommern. Derpaa marscherede han mod Frankerigs Grændser, men saa langsomt, at de øvrige Allierede havde afsat Napoleon og indsat Ludvig den 18de før hans Ankomst. Han vendte snart tilbage til Sverrig og rykkede ind i Norge, som ei vilde erkjende Afstaaelsen og havde udnævnt Prinds Christian af Danmark til Konge. De Svenskes Angreb, forenet med andre Omstændigheder, tvang dog snart Norge til Underkastelse; der sammenkaldtes et Storthing, som

bestemte Norges Constitution, som i en hvis Henseende kan sættes ved Siden af de bedste i Europa. Kronprindsen har siden nogle Gange været i Norge.

Carli (Giovanni Rinaldo Greve), ogsaa undertiden efter sin Gemalinde kaldet Carli Rubdi, blev født i April 1720 af en gammel adelig Familie. Allerede i sit 12te Aar forfærdigede han et Slags Theaterstykke, hvilket han i sine senere Aar erindrede sig med Velbehag. Tidlig udvikledes hos ham Lyst til Middelalderens Antiquiteter, hvormed han forbandt de skjønne Videnskabers Studium. Efterat han allerede i sit 18de Aar havde udgivet en Afhandling over Nordlyset og adskillige Digte, studerede han ved Universitetet i Pavia Mathematik, især Geometrie, samt det græske, hebraiske og latinske Sprog. To Aar derpaa optog Akademiet Recovrati ham til Medlem og fra denne Tid begyndte han at blive bekjendt ved sine litteraire Stridigheder med de berømte Alderdomskjendere Fontanini og Muratori. Nu udgav han efterhaanden en Mængde Værker, f. Ex. over den gamle og nye Musik, Afhandling om Argonauternes Tog m. m. I sit 21de Aar blev han af det venetianske Senat udnævnt til Professor i Astronomien og Søevidenskaberne. Nu opkom en synderlig Strid mellem ham og Abbed Tartarotti, som i et eget Værk vel havde nægtet Hexers Tilværelse, men dog paastaaet, at man ved Djevelens Hjelp kunde blive Troldmand. Carli paatog sig at gjendrive ham og blev derfor af Tartarotti beskyldt for Kjetterie. En Mængde Skribentere toge Deel i denne Strid indtil Maffei ved sin Magia annichilata bragte Djevelens Forsvarere til at tie. Derpaa lod Carli trykke sine Afhandlinger over de Gamles med Taarne forsynede Skibe, over de Gamles første Forsøg i Jordbeskrivelsen og geographiske Korter og et philosophisk Digt i tre Sange med Titel Anthropologie eller om Selskabet. Familieanliggender og Bestyrelsen af hans store Formue nødte ham nu til at nedlægge sit Professur i Venedig og begive sig til Istrien. Her anvendte han sine Fritimer til at undersøge sit Fædrenelands Oldsager og beskrev disse først i sit Værk om Amphitheatret i Pola. Herpaa udkom hans to første berømte Afhandlinger om Mynternes Oprindelse og Handelen med samme. Paa disse Værker, saavelsom overhovedet paa det gamle og nye Myntvæsens Studium havde Carli forberedet sig ved Reiser, en udbredt Correspondens og kostbare Undersøgelser. Hans Afhandlinger vare kun Forløbere for et større Værk over Myntvæsenet, hvilket fra 1754 til 1760 udkom i tre Dele under Titel: Delle monete, e dell' istitutione delle zecche d' Italie, dell' antico e presente sistema &c.

(Om Mynterne, om Penges Indførelse i Italien, deres ældre og nyere Beskaffenhed, indvortes Værdie og Forhold til de nuværende Mynter fra det romerske Keiserdøms Forfald til det 17de Aarhundred til Nytte for Fyrster og Privatpersoner). Dette Værk gjorde overalt stor Opsigt. Medens dette blev trykket, udgav han Essai politique et economique sur la Toscane. Den tydske Keiser udnævnte ham derpaa til Præsident ved den høieste Handelsret, der oprettedes i Mailand, og hvis Sammenkomster Joseph 2den ved sit Ophold der skienkede sit høieste Bifald. Han udnævnte Carli til geheime Statsraad og Præsident i Finantscollegiet i Mailand. Som Director for Studeringerne beskieftigede han sig næsten udelukkende med den offentlige Underviisning og udgav et lille Skrift: Nye Underviisningsmethode for Italiens offentlige Skoler, hvorpaa fulgte hans philosophiske Værk den frie Mand og hans americanske Breve. Det første var bestemt til at gjendrive Hobbes, Rousseau og Montesquieu. Endnu i sin Alderdom beskieftigede han sig med den dyriske Physik og Physiologie og udgav sit Ragionamento, og senere, 1788, sit store Værk dell' Antichite italiche og sin Afhandling over Hukommelseskunsten. Han døde den 22de Febr. 1795. Hans samtlige Værker bleve fra 1784 til 1794 udgivne af ham selv i 15 Bind, dog ere de americanske Breve ei med i denne Udgave.

Carlos (Don), Infant af Spanien, en Søn af Philip 2den og Maria af Portugal var født i Valladolid den 8de Jan. 1545. Hans Moder døde 4 Dage efter hans Fødsel. Selv var han svagelig og det ene Been var kortere end det andet. Den overordentlige Eftergivenhed, hvormed han blev opdragen, forøgede hans Heftighed, Halsstarrighed og Hevngjerrighed. Aar 1560 lod Philip ham af de i Toledo forsamlede Rigsstænder erklære for Thronfølger og to Aar efter sendte han ham til Universitetet Alcala de Henarez, i det Haab, at Videnskabernes Studium skulde formilde hans ustyrlige Character. Et ulykkeligt Tilfælde bragte hans Liv i Fare. Han faldt ned ad Trappen i det af Cardinal Ximenes byggede Pallads og syntes at være død. Vel kom han sig igjen, men 11te Dagen efter blev han overfalden af en hidsig Feber, der lod Lægerne kun lidet Haab. Kongen, som man gav Efterretning herom, ilede strax til sin Søn, og, da man erindrede sig at Prindsen havde en særdeles Høiagtelse for den hellige Didacius, som dengang endnu ei var canoniseret, befalede Philip at bringe denne Helliges Legemes i en høitidelig Procession til ham. Man lagde det paa den Syges Seng og bedækkede hans hede Ansigt med det

kolde Ligklæde. Prindsen sov ind: da han vaagnede op, havde Feberen forladt ham, han forlangte at spise og kom sig. Alle troede nu paa et Under, og Philip anholdt om Didacius's Canonisation. I det Billede, som samtidige Skribentere udkaste af Don Carlos, afvige de meget fra hinanden. Efter Nogle forbandt han Regjerrighed med et høit Mod, Stolthed og Herskesyge; efter Andre yndede han det Bizarre og Usædvanlige. Tilfældig Modstand satte ham i Forbittrelse, Mildhed og Underdanighed formildede ham. Engang gik han om Natten igjennem Madrids Gader; af Uforsigtighed slog man noget Vand over Hovedet paa ham, strax befalede han sine Ledsagere at stikke Huset i Brand og myrde alle Beboerne. De begav sig afsted som om de vilde adlyde, men kom strax tilbage og sagde, at de ei havde vovet at fuldføre Befalingen, fordi det hellige Sacramente var bragt til en Syg i samme Huus, og Carlos syntes tilfreds hermed. En anden Gang, Een af hans Kammerherrer, som han havde ringet efter, ei strax kom, greb Prindsen ham om Livet og vilde kaste ham ud af Vinduet, hvis ei hans Betjentere vare komne til ved Skriget. Man veed imidlertid ei, hvorvidt man tør troe de spanske Skribentere, som ære i Philip en Beskytter af Religionen, medens de betragte Don Carlos som en Tilhænger af de oprørske Calvinister i Nederlandene og især fremstille ham som en Fiende af den hellige Inquisition. Man fortæller, at Don Carlos har overskrevet en tom Bog med den Titel: Los grandes y admirables viajes del rey Don Filipo, og alle disse Reiser vare fra Madrid til Escurial og fra Escurial til Madrid. Paa Congressen i Chateau Cambresis talles der om Don Carlos's Formæling med Elisabeth, Henrik IIdens Datter, men Philip gik i hans Sted og ægtede hende. Man har sagt, at Don Carlos elskede hende, var igjen elsket af hende og aldrig tilgav sin Fader at have berøvet sig hende. Aar 1563 erklærede Philip ham for udygtig til Regjeringen og lod de østerrigske Hertuger Rudolph og Ernst komme til Spanien for at sikkre dem Thronfølgen. Don Carlos, som levede i bestandig Misforstaaelse med sin Fader, besluttede 1565 at forlade Spanien under det Paaskud at komme Maltha til Hjelp som var beleiret af Solimanden. Han havde bragt 50,000 Dukater sammen og var færdig at reise, da Ruy Gomez de Silva, en Fortrolig af Kongen og tillige af Prindsen, foreviste ham et falsk Brev fra Vicekongen af Neapel, hvori meldtes at Maltha var uden Fare, hvilket bevægede ham til at forandre sin Beslutning. 1567, da Oprøret i Nederlandene foruroligede Philip, skrev Don Carlos til adskillige af Rigets Store, at det var hans Hensigt at gaae til Tydskland. Han sendte Garcias Alvarez Osserio til Sevilla for at hente 600,000 Daler og aabenbarede sig for sin Onkel Don Juan af Østerrig

som tiltalede ham med Mildhed og forestillede ham, at de fleste Store, han havde troet til ei vilde undlade at aabenbare det for Kongen. Dette skeede ogsaa, og Don Juan selv forebragte Kongen hvad Prindsen havde betroet ham. Man troer at Don Carlos var rørt over Nederlændernes Ulykke, at han var indbudet af dem at sætte sig i Spidsen af dem og at denne Plan fandt hans Bifald, fordi den var usædvanlig. Philip syntes at troe, at hans Søn vilde flygte fra Spanien og gaae til Nederlandene. Den unge Prinds havde ofte viist den heftigste Lyst at deeltage i Regjeringen, men Kongen viiste sig stedse kold og tilbageholden med ham, medens han syntes at skjenke Hertugen af Alba, Ruy Gomez de Silva, Don Juan og Spinola sin Fortrolighed. Don Carlos fattede et uovervindeligt Had til disse Mænd. Det var ham utaaleligt, at Alba havde erholdt Flandern som Statholderskab, hvilket han havde bedet om for sig selv. Bestemt at hevne sig, styrtede han løs paa ham med en Dolk, da han var kommen for at tage Afskeed og Hertugen undgik Døden kun ved sin Styrke og Smidighed. Escurials Bygmester, Louis de Foix, fortalte blandt flere mærkværdige Omstændigheder om Don Carlos, Følgende, som de Thou har opbevaret. Prindsen havde stedse under sine Hovedpuder to blotte Sværd, to ladte Pistoler og ved sin Seng adskillige Geværer og en Kasse fuld af Krudt. Denne overordentlige Mistillid foruroligede Philip. Ofte havde man hørt Don Carlos beklage sig over at hans Fader havde berøvet ham sin Brud. Juleaften skriftede han for en Præst, at han havde besluttet at dræbe et Menneske. Dette blev forebragt Kongen, som udbrød: "Jeg er den, min Søn vil myrde, men Jeg skal tage Forholdsregler derimod og forekomme ham." Saaledes besluttede Philip, der var mistænkelig som Ægtemand, mørk og mistroisk som Konge, ulykkelig som Fader, af Had eller Frygt, Politik eller Overtroe, sin Søns Undergang. De Foix havde forfærdiget Prindsen en egen Indretning, hvormed han stedse pleiede at lukke sine Døre. Han fik Ordre at gjøre dem ubrugbare, hvilket han og udførte, saaledes at Prindsen ei mærkede det. Don Carlos laae i en dyb Søvn, da Greven af Lerma den 18de Jan. 1568 først traadde ind i hans Kammer og ryddede alle Vaaben af Veien. Derpaa kom Kongen, ledsaget af Ruy Gomez de Silva, Hertugen af Feria og flere Store. Don Carlos sov endnu: man vækkede ham og, da han saae Kongen sin Fader, udbrød han: "Jeg er dødsens." og i det han vendte sig til Philip: "Vil Deres Majestæt ombringe mig? Jeg er ikke fra Forstanden, men fortvivlet over Alt, hvad man foretager med mig." Derpaa besvor han med Taarer de Omstaaende at dræbe ham. "Jeg er ikke kommen" svarede derpaa Kongen "for at ombringe Dig, men tugte Dig som Fader og bringe Dig tilbage til Din

Pligt." Han befalede ham derpaa at staae op, berøvede ham alle sine Betjente, lod en med Papirer fyldt Kiste, der stod under hans Seng borttage, overgav Prindsen til sex Adelsmænds Bevogtelse, indskjerpede dem ei at tabe ham af Øinene, hverken tillade ham at skrive eller tale med nogen, hvorpaa han bortfjernede sig. Prindsens Bevogtere klædede ham i Sørgeklæder, man fratog ham Tapeterne, Møblerne og selv Sengen og lod ham blot beholde en Madradse. Fuld af Miserie og Fortvivlelse havde Don Carlos under Paaskud af den haarde Vinterkulde ladet antænde en stor Ild. Han styrtede sig pludselig i Flammerne for at omkomme deri. Han forsøgte ogsaa at dræbe sig ved Hunger, Tørst og ved alt for umaadelig Nydelse af Spise; han slugede en Diamant for at dræbe sig derved. Man beretter, at Philip af Prindsens Papirer saae hans Forstaaelse med Nederlandene og tillige fandt en hemmelig Brevvexling mellem ham og Dronningen. Efterat Philip havde søgt at retfærdiggjøre sin Opførsel hos Europas mægtigste Fyrster og havde givet sit Riges Stæder Efterretning om hvad der var skeet, overdrog han Inquisitionen at fælde Dom over Prindsen. De fleste Skribenter paastaae at Don Carlos dømtes til Døden af denne forhadte Ret, og, at han blev forgiven i en Suppe. Andre troe, at Aarerne ere aabnede paa ham i et Bad, og andre at han er qualt, men Ferreras og de spanske Historieskrivere overhovedet fortælle, at han døde af en ondartet Feber, at han modtog Sacramentet med megen Fromhed og bad sin Fader om Forladelse for den ham forvoldte Kummer. Selv Tidspunktet for hans Død er vanskeligt at bestemme, da man i nogen Tid skjulte den. Sandsynligst bestemmes den til 24 Jan. 1568. Saa uvis hans Dødsmaade er og maa blive, saa vist er det at Elisabeth døde samme Aar, og at en sort Mistanke falder paa Philip for hendes Død. Flere Digtere have brugt Don Carlos's Skjebne til Stof for deres tragiske Arbeider, som Schiller, Alfieri, Otway og Campistron.

Carlowitz, en stor Flekke ved Donau, hørende til Ungarn, hvor der 1699 sluttedes en Fred mellem Keiseren, Polen, Rusland, Venedig og Tyrkerne under engelsk og hollandsk Mægling. Keiseren fik det Meste af hvad Tyrkerne før havde eiet af Ungarn, og Floderne Donau, Theiß og Marosch bestemtes til Grændsen. Polen fik det af Tyrkerne siden 1672 besatte Caminiek tilbage; Venedig beholdt Alt hvad der var erobret i Damaltien og Morea undtagen Lepanto; Czaren sluttede kun en toaarig Vaabenstilstand, der siden forlængedes paa 30 Aar og beholdt Asow.

Carlsbad, en lille aaben Stad i Bøhmen mellem høie Bjerge og i en snæver Dal ved Tølpel som flyder igjennem

den. Den har omtrent 3000 Indbyggere og er berømt af sine Sundhedskilder som aarlig forsamler 6 til 800 Mennesker. De fornemmeligste Kilder i Carlsbad ere 1) Sprudel, Hovedkilden, der skal være opdaget 1519 og efter Sagnet af Keiser Carl 4de, der forfulgte en Hjort, som sprang ned fra en høi Klippe, hvorved Kilden aabnedes. Den er den hedeste af Kilderne ved Carlsbad; Varmen gaaer i Almindelighed til 165° Fahrenheit. 2) Neubrünnen, hvis Vand er mindre hedt. De herboende Indbyggere gjøre fortreffeligt Staal- og Jernarbeide.

Carlskrona, en smuk Stad med en fortræffelig Havn ved Østersøen i Landskabet Blekingen, bygget af Carl den 11te. Den hele svenske Flaade kan ligge sikker i Havnen, hvis Indløb beskyttes af to Citadeller. Staden har 12,000 Indb., der drive en betydelig Handel med Tjære, Bræder, Potaske, Tobak og Marmor.

Carlsruhe, Residensen i Storhertugdømmet Baden, en aaben, men regelmæssig bygget Stad med et Slot, fra hvilket 32 Alleer gaae igjennem Skoven og 9 udgjøre Stadens Hovedgader. Folkemængden beløber sig til 10,500; der findes et Gymnasium illustre, mærkværdige Kunst- og Naturaliesamlinger, Kunstværksteder 2c. Den blev bygget af Markgreven Carl Wilhelm, først som Jagtslot, derpaa som Residens for Størstedelen af Træe. Den 1811 afdøde Storhertug forskjønnede og udvidede den betydeligt. Den første Plan er vel beholdt, men ei gandske udført; thi efter samme skulde Residentsslottet med begge sine Sidefløie og skjønne Haver danne Stadens Centrum og derfra udgaae 32 Gader til alle Sider. Men kun Ni af disse Gader ere virkelig udførte. De øvrige betegnes ved store Poppelalleer.

Carmagnole, var i Revolutionens Tid en republikansk Dands hos de Franske, der ledsagedes af Sang. Sangen begynder: Madame Veto avoit promis &c. Dens Oprindelse indtræffer paa den Tid Folket var saa opbragt over Vetoretten og da Schweitzergardens Nedsabling fandt Sted. Denne Benævnelse, der sandsynligviis er kommen af den piemontesiske Stad Carmagnola, blev meget brugelig i det daglige Liv. Derfor kaldte man enhver Borger Carmagnol, der var færdig til at opofre sit Liv for det dengang saa forgudede Frihedsphantom. Petits Carmagnoles kaldes i Paris de smaae Betjente, formodentlig af samme Stad.

Carmeliter, see Orden.

Carmontelle, berømt af sine proverbes dramatiques var født i Paris 1717 og døde der 1806. Han var

Forelæser og Ordonnateur des fetes hos Hertugen af Orleans Carmontelles Frugtbarhed var ligesaa overordentlig som hans Lethed. Foruden hvad der er trykt paastaaer man at han har efterladt Haandskrifter til mere end 100 Bind. Med det Talent at skrive forbandt Carmontelle det at male. Han har taget Portraiter af næsten alle berømte Personer i sin Tid; til sin egen Fornøielse malede han og Transparenter, der vare over hundrede Fod lange og viste en Række af Scener, naar man rullede dem op. Trykt har man af ham: Proverbes dramatiques 6 Vol. 1768; hvilken han siden forøgede med 2 Bind, og efter hans Død udkom endnu to; Theatre du Prince Clenerzow 2 Vol.; Thatre de Campagne 4 Vol.; Le duc d'Arnay; Triomphe de l'amour &c., to Romaner; L'abbè du platre og Conversation des gens du monde dans tous les tems de l'année.

Carmosere, af det nordiske Ord Karm, Rand, at indfatte en større Ædelsteen med mindre.

Carnation, i Malerkunsten Fremstilling af de ubedækkede Dele.

Carneades fra Cyrene, Stifter af det nyere eller tredie Akademie, var født ved Aar 219 før Christi Fødsel. Sokrates havde heldigen bestridt den dogmatiske Philosophie ved mild Spotten og overbevisende Dialektik. Istedet for at opstille en Lærebygning, havde han bestræbt sig for at udbrede en ædel og ophøiet practisk Moral. Samme Bane havde Plato betraadt. Arcesilaus, Stifter af det andet Akademie søgte at kuldkaste Grundvolden til enhver Theorie ved at paastaae der ingen Sandheder gaves. Fra denne Lære afveeg Carneades egentlig ikke. Undersøge vi Begges Meninger saaledes som Cicero har overleveret os dem, finde vi, at de i det Hele ere de samme. Arcesilaus sagde: "Der gives ingen Sandhed." Carneades: "Man kan ei erkjende den." Større Forskjel var der imellem disse to Philosophers personlige Characteer. Arcesilaus, som opkastede Tvivl om Alt, udsatte sig for den Spot, som blev Pyrrhonisterne til Deel. Carneades støttede sig mere paa Sandsynligheden, som maatte afgjere Sagen. Han tillod den Vise at formode, kun maatte han ei fælde afgjørende Dom. Hans Rygte er fornemmelig grundet paa hans gjendrivende Veltalenhed, som han stedse anvendte til at omstøde Sætninger og udbrede Tvivl. Han rettede især sine frygtelige Angreb mod Stoikerne; han tilsted selv, at han uden Chrysip ei var bleven hvad han var. Her er ei Talen om Stoikernes Moral, men om deres philosophiske og physiske Dogmer. Han viste dem det Urimelige i deres Religionssætninger og tilintetgjorde

derved Polytheismen. Han erklærede sig mod Oraklerne ved at modsætte dem Menneskenes frie Villie. Han bestreed Stoikernes og Peripatetikernes Synsmaade af det høieste Gode. De første sagde, at den høieste Lyksalighed bestod i at leve overeensstemmende med Naturens Harmonie, og at alle udvortes Fordele, der ei skjenkede nogen sand Lykke, ei burde eftertragtes; Peripatetikerne og det ældre Akademie satte den høieste Lyksalighed i en anstændig Nydelse af de Ting, som ere de første efter Naturens Orden og anviste de materielle Goder en lavere Rang. Carneades viste dem at deres Strid kun bestod i Ord, da begge kom overeens om, at de materielle Fortrin vare uvæsentlige. For ei at modsige sig selv og undgaae den Fare at paastaae noget positivt indhyllede han sig i en ubestemt Definition, og sagde, at det høieste Gode bestaaer deri at leve overeensstemmende med Naturens Grundsætninger; hvilket er det samme som at gjøre frie Brug af sine Evner. Da Athenienserne havde plyndret Staden Oropus og vare dømte til en Mulkt af 500 Talenter, sendte de Carneades, Stoikeren Diogenes og Peripatetikeren Critolaus til Rom for at bede om Eftergivelse. Medens Sagen var for i Senatet fremtraadde Philosopherne offentlig for at vise deres Færdighed i skarpsindige og kunstige Taler. Carneades holdt blandt andet to Taler, den ene for, den anden mod Retfærdigheden. Den romerske Ungdom strømmede til, forbauset over en Kunst, den ei havde noget Begreb om, saa Cato den ældre blev urolig derover og skyndte paa Raadet, snart at afgjøre Sagen for at man kunde blive af med saadanne Gjester, der formaaede at overtale til Alt og forvirrede Gemytterne. Det lader til som Carneades selv ei har skrevet Noget, men Clitomachus, hans Discipel og Efterfølger vedblev hans Lære. Han naaede en Alder af 90 Aar; man sætter hans Dødsaar i den 162de Olympiade. Han var saa flittig og fordybet i sine Studier, at en Pige maatte erindre ham om, naar han skulde spise. Denne Pige var tillige hans Elskede. Engang overraskede han hende med sin Discipel Mentor. Dennegang streed han ei om Sandsynlighed eller Ubegribelighed, men fandt det meget vist og begribeligt hvad hans Øine viste ham. Man har følgende Udsagn af ham: "Ridekunsten er det eneste unge Fyrster lære noiagtigt; deres andre Lærere smigre dem; de, der brydes med dem lade sig kaste omkuld, men en Hest afkaster uden Forskjel den Ukyndige, enten han er fornem eller ringe, rig eller fattig." Han sagde ogsaa: "Om man hemmelig vidste, at en Fiende vilde sætte sig paa et Sted, hvor en Slange laae skjult, maatte man advare ham, om og Ingen kunde faae at vide man havde tiet." — Der gaves og en Epicuræer og en Elegiedigter ved Navn Carneades.

Carneol, een med Chalcedonen nær beslægtet Kiselart. Hovedfarven er rød, men den taber sig undertiden i det Vorgule og undertiden i den mørkeste Granatfarve. Ligesom Farven er og Gjennemsigtigheden og Haardheden meget forskjellig. Arabien leverer de bedste Carneoler.

Carneval, eller **Carnaval**, er (i Kirkesproget) Tiden fra Hellig tre Kongers Fest til Begyndelsen af Fasten. I de catholske Lande anstiller man i denne Tid store Lystigheder og Fester for at holde sig skadesløs mod det tilstundende Savn i Fasten. Fortrinlig berømt i Italien er Carnevalet i Venedig og Carnevalet i Rom. Det første er den længste af alle europæiske Fester. Det begynder altid med Juul. Lystighederne bestaae af Skuespil, Redouter, Forlystelser paa Marcuspladsen, og undertiden ved fremmede Fyrsters Ankomst Regatta eller Veddeløb i Baade. Redouterne, paa hvilke forhen Hazardspillene var Hovedsagen, have meget tabt sig siden disse bleve forbudne 1774. Dette Forbud bevirkede endog at Carnevalet næste Aar kun blev lidet besøgt af Fremmede. Men, da Spil blev forbudet over hele Italien kom Carnevalet i sin gamle Anseelse. Der gaves desuden et andet Carneval, den venetianske Messe, som ogsaa heed Himmelfarts- og Bucentaurfesten, fordi det sædvanligt begynder ved Christi Himmelfarts Dag, og, fordi man dermed forbandt Dogens Formæling med det adriatiske Hav. Det varede 14 Dage, dog maatte der ei bæres Charakteermaske; men blot venetianske Dominoer. Carnevalet i Rom, som Göthe har givet en fortræffelig Beskrivelse over, varer kun 8 Dage og bestaaer fortrinlig i Maskerader og Veddeløb. Nu er Politiet mere strængt derved end forhen.

Carnot (L. N. M.), er født i Nolay i Burgund den 13de Mai 1753 af en gammel borgerlig Familie. Hans Fader der ei besad synderlig Formue, practiserede som Advokat. Han blev tidligt ansat ved Geniecorpset (Ingenieurerne), erhvervede sig udbredte Kundskaber og steeg ved Prindsen af Condés Gunst. Siden udgav han mathematiske Forsøg, der bevirkede hans Optagelse i adskillige lærde Selskaber. I Begyndelsen af Revolutionen var han Ingenieurcapitain. Han udnævntes til Deputeret i Septbr. 1791 og gav sig især af med Forretninger, som angik Militairvæsenet. Han foreslog Forfærdigelsen af 300,000 Piker til Sansculotternes Bevæbning. Som Medlem af Conventet voterede han for Ludvigs Død, blev derpaa i Marts 1793 sendt til Nordarmeen, hvor han paa Kamppladsen affatte General Gratien, fordi han var vegen for Fienden og stillede sig selv i Spidsen af Colonnerne. Ved sin Tilbagekomst

til Paris blev han Medlem af Velfærdscommissionen som i Conventets Navn førte Regjeringen. Nu begyndte Carnots store Indflydelse paa de militaire Operationer. I Besiddelse af alle de Planer der vare nedlagde i Archiverne fra Ludvig 14des Tid, ledede han de franske Armeers Foretagender. Efter Robespierres Fald blev han adskillige Gange anklaget, men frikjendt. Ved Oprettelsen af Directoriet blev han snart optaget deri og havde en Tid temmelig Indflydelse; men Barras fratog ham Krigsministeriets Portefeuille, og fra den Tid var han dennes hemmelige Fiende. 1797 dannede der sig et Partie i Raadet mod Directorerne, hvilket han søgte at betjene sig af for at styrte sin Modstander; men de, som stræbte mod et andet Maal, lode sig ei skuffe, han derimod blev skuffet af Lareveilliere, som syntes at gaae over paa hans Side, men pludselig slog sig til hans Fiender og hjalp til at indvikle ham i Proscriptionen af 18de Fructidor. Han undgik Deportation ved sin Flugt til Tydskland, hvor han udgav et Værk over sin Opførsel. Disse Memoirer bleve læste med Begjerlighed i Paris af Directoriets Fiender og det lykkedes Carnot ved at opdage sine forrige Collegers Skjendigheder, at bidrage til deres Fald, som paafulgte den 18de Juni 1799. Efter den 18de Brumaire blev Carnot kaldet tilbage til Frankerig og udnævntes i April 1800 til Krigsminister. Dog beklædede han ei denne Post længe. Han trak sig tilbage i sin Families Skjød, men blev den 9de Marts 1802 kaldet til Tribunatet. Han viste samme Ubøielighed og fulgte samme Grundsætninger, som forhen havde udmærket ham, modsatte sig flere Gange Regjeringens Synsmaade, voterede alene mod Consulværdigheden paa Livstid og talede ligeledes mod Keiserværdigheden. Dog blev han i Tribunatet til sammes Ophævelse, fik Pension som afgaaet Minister og udgav adskillige indholdsrige militære Værker. Ved Bourbonnernes Tilbagekomst har han maattet forlade Frankerig.

Caro (Annibale), Een af de berømteste italienske Skribentere i det 16de Aarhundred, var født 1507 i Citta nuova i Mark Ancona. Da han i sin Ungdom var nødt til at give Underviisning i de første Begyndelsesgrunde i Videnskaberne, gjorde Ludovico Gaddi, en rig Florentiner ham til Lærer for sine Børn, siden til sin Sekreteer og skaffede ham rige Præbender. Caro blev i disse Forhold til 1543 da hans Principal døde. Han traadde derpaa med samme Titel i Tjeneste hos Pietro Ludovico Farnese, som hans Fader Paul 3 1545 ophøiede til Hertug i Parma og Piacenza. Denne Families Yndest skaffede Caro Midler i Hænderne til at tilfredsstille sin Lyst at samle Antiker og Medailler. Hans Samling kan sammenlignes med de berømteste Antiquarers. Det toscan-

ske Sprog var hans Hovedstudium og Rygtet om hans rene Stiil i Vers og Prosa udbredede sig over hele Italien, men Embedsforretninger drog ham ofte fra hans litterære Arbeider. Caro blev flere Gange sendt til Keiser Carl den 5te, og havde isinde at forlade en Tjeneste, som Fyrstens Luner og Laster gjorde ubehagelig, da denne blev myrdet i Piacenza. Han selv var i nogen Fare, flygtede endelig til Parma og blev der optagen med Venskab af den nye Hertug Ottavio Farnese. Begge Cardinalerne, Rannucio og Alessandro, Ottavios Brødre, udnævnte ham efter hinanden til deres Sekreteer og i den Sidstes Tjeneste stod han fra 1548 til sin Død. Ved Cardinalens Yndest erholdt han ikke alene flere Præbender, men han traadde og i den hellige Johannes af Jerusalems Orden og fik derpaa to rige Commender. Men Alt dette blev en Kilde for ham til adskillige Processer, hvilke forenede med de Summer, Tyrkekrigen kostede ham, betydelig forminddskede hans Indkomster. Han blev endog 1558 med alle de andre Riddere kaldet til Maltha. Caro var paa samme Tid indviklet i en Krig af et andet Slags med den berømte Critiker Castelvetro, der med Strenghed havde bedømt et Digt af ham. Den fornærmede Digter svarede med Bitterhed og foranledigede derved en lang Strid, i hvilken Fordelen ei var paa hans Side. Men, som det synes ei uden Grund, beskyldes Caro for den endnu større Ubillighed at have anklaget sin Modstander for Inquisitionen og bevirket hans Forviisning. Efterat han i Parma havde udgivet sin Apologie begav han sig alerede gammel og plaget af Podagra til Rom, hvilket han forlod i den skjønne Aarstid for at beboe et Landsted i Frascati. Han var her beskjeftiget med en almindelig Udgave af sine Værker, da han, som nu var fuldkommen frie, fattede den Plan at skrive et episk Digt. Som en Forøvelse i den episke Stiil foretog han sig en Oversættelse af Æneiden i riimfrie Vers; et Arbeid, der snart saaledes fængslede ham at han opgav sin første Plan. Han fuldendte lykkelig denne Oversættelse, som er et Mesterstykke i det italienske Sprog. Ved hans Tilbagekomst til Rom blev han syg og døde 1566. Selv udgav han sin Apologie tilligemed nogle Satirer og bidende Sonetter, desuden La Ficheide og La Diceria dé nasi, en Skjemtetale til Leoni af Anconas store Næse. Begge disse Værker bleve optagne med stort Bifald. Efter hans Død udkom hans Eneide, en Oversættelse af Longus og Aristoteles's Rhetorik, videre hans Rime og hans Lettere. Ligesom hans Digte udmærke sig ved Elegans, saaledes ere hans Breve Mønstre paa en skjøn italiensk Stiil.

Carolina, see den nordamerikanske Fristat.

Carousſel kaldes et Ridderſpil, ſom foretages til Vogns eller Heſt med Veddekjøren og Vedderiden og er en Levning af de gamle Turneringer. De holdes undertiden ved fyrſtelige Hoffer af Hofcavalererne og andre Perſoner af høi Rang, og Seierherrerne bekrandſes af Damerne.

Carpatherne, eller de carpathiſke Bjerge, en Fortſættelſe af Kjempebjergene, men langt høiere end diſſe. Carpatherne begynde i Ungarn ovenfor Presburg, ſkille Måhren, Schleſien og Gallizien fra Ungarn, indſlutte Siebenbürgen og tabe ſig i Tyrkiet. Tildeels indeholde diſſe Bjerge en Mængde ædle og andre Metaller og Salt.

Carpzow, Navnet paa en Familie, ſom har frembragt mange berømte Juriſter. Benedikt Carpzow var født i Mark Brandenburg 1565, ſtuderede i Frankfurt an der Oder og andre berømte Univerſiteter. Greven af Blankenburg gjorde ham ſiden til ſin Kanzler, men tillod ham dog derfor at modtage et Profeſſur i Wittenberg. Her døde han 1624. Hans 6 Sønner udmærkede ſig deels ſom Juriſter, deels ſom Theologer og beklædede vigtige Embeder.

Caracci, Navnet paa en berømt Malerfamilie. Lodovico Caracci var født 1555 i Bologna. I en Alder af 15 Aar ſyntes han mere duelig til at rive Farverne end til at bruge dem med Indſigt. Hans Lærere ſøgte at faae ham til at forlade Malerkunſten, og hans Langſomhed paadrog ham af hans Meddiſcipler Tilnavn af et Qvæg. Dog var denne Langſomhed ei Følge af en indſkrænket Aand. Han havde Afſkye for alt hvad der var Idealt og ſtræbte alene efter Naturen. Han vilde gjøre ſig Regnſkab for enhver Streg. Uden at lade ſig afſkrække af ſine Læreres Dom, gik han til Florents, ſtuderede der Andreas del Sarto og udbad ſig Paſſignanos Underviisning. De florentinſke Malere paa denne Tid efterlignede Correggio og hans Skole; dette bevægede Carracci at gaae til Parma; ſiden vendte han tilbage til Bologna, overtalede ſine Fættre Agoſtino og Annibale Carracci at opoffre ſig til Malerkunſten. De arbeidede derpaa forenede og begyndte at erhverve ſig et Navn, men der opſtod et ſtort Partie imod dem, ſaa de nær havde tabt Modet. Dog opmuntrede Annibale dem til at gjendrive deres Fienders Angreb ved fortrinlige Arbeider. Lodovico ſtiftede derpaa et Malerakademie i Bologna, ſom han kaldte Academia digli Incamminati. Som førſte Grundſætning antog han, at man ſkal forene Naturens Jagttagelſe med Efterligning af de bedſte Meſtre. Snart gav han et Exempel paa denne Grundſætning i Johannes den Døberes Spaadom, hvor han i enkelte Figurer efterlignede Raphaels, Titians

og Tintorets Stiil. Han er en Mester i architectoniske Fremstillinger og Tegning; overhovedet var han meget grundig i alle Maleriets Dele. Man dadler ham at han forsømte Antikernes Studium; hans Colorit var heller ikke god, hvilket nogle tilskrive den Ilfærdighed, hvormed han arbeidede og som ei tillod ham at lade Farverne tilbørlig tørres. Han døde 1619 næsten i Fattigdom. Agostino Carracci var født 1558 i Bologna. Han var bestemt til Guldsmed, men hans Fætter overtalede ham til at blive Maler. Han beskjeftigede sig ogsaa med Kobberstikkerkunsten, hvortil Aarsagen giver et fordeelagtigt Begreb om hans blide Characteer. Da han nemlig ved en Præmieudsættelse var bleven foretrukket sin Broder Annibal og hans herlige Malerie, den hellige Hieronymus's Cummunion havde erhvervet ham det almindeligste Bifald, blev Broderen misundelig og søgte at overtale ham til heller at give sig af med Kobberstikkerkunsten, hvilket han af godmodig Velvillighed mod sin Broder gjorde. Siden fulgte han sin Broder til Rom, hjalp ham i sine Arbeider ved det farnesiske Gallerie og bibragte ham adskillige af de poetiske Ideer, man her finder. Da det Rygte udbredes, at Kobberstikkeren arbeidede bedre end Maleren, fjernede Annibale sin Broder fra sig. Agostino begav sig til Hertugen af Parmas Hof og malede her i en Sal, den himmelske, den jordiske og den lave Kjerlighed. Der manglede endnu en Figur, da Agostino, svækket ved umaadeligt Arbeide, døde 1601. For det af ham og hans Fætter stiftede Akademie i Bologna, forfattede han en Afhandling over Perspectivet, som han selv oplyste. Som Kobberstikker fortjener han stor Roes. — Annibale Carracci, var født 1560 i Bologna. Han arbeidede i Begyndelsen hos sin Fader, som var Skræder; men paa sin Fætter Lodovices Opmuntring, lærte han at tegne og gjorde betydelige Fremskridt. Han forfærdigede Endeel omhyggelige Copier efter Correggio, Titian og Paul Veronese. De første betydelige Værker han leverede, tillige med sin Broder og Fætter, bleve strengt dadlede; han vedblev desuagtet at arbeide paa store Værker. I Akademiet i Bologna foredrog han Reglerne for Figurernes Anordning og Fordeling. Annibale gjorde sig først bekjendt ved sin hellige Rochus, som nu er i Dresden. Kort derpaa blev han kaldet til Rom. Man overdrog ham at pryde Galleriet i det farnesiske Pallads med Malerier. Det hele Arbeid aandede en antik Elegans og Raphaels hele Ynde. Poussin dømte at fra Raphaels Tid intet Bedre var componeret. Der gives i Bologna Liebhabere, som foretrække Lodovico for Annibale, men Udlandet erkjendte ham for den største blandt Carraccis Familie. Han havde den meest ophøiede Aand og hans Maneer er mere veltalende og ædel. Han døde 1609 af Kummer over Cardinal Farneses Utaknemmelighed, som betalte

hans 20aarige Arbeid i hans Pallads med 500 Guldbaler, og blev begravet ved Raphaels Side i Pantheonskirken i Rom.

Carrier (Jean Baptiste), født 1756 i Volai ved Aurillac i Over-Auvergne, var en ubekjendt Procurator da Revolutionen udbrød. I Aaret 1792 traadde han som Deputeret i Nationalconventet. Han bidrog til Oprettelsen af Revolutionstribunalet den 10de Marts 1793 og udviklede den meest rasende Iver i at forfølge og proscribere. Han havde hørt, at Frankerig var alt for befolket for den republikanske Regjeringsform; han var derfor af den Mening, man maatte formindske Folkemængden. Engang yttrede han paa et Caffehuus, at, i det mindste ⅓ af Frankerigs Beboere maatte tilintetgjøres. Han voterede for Ludvig 16des Død, var Een af de første, der fordrede Hertugen af Orleans arresteret og virkede mægtig med til Revolutionen af 31te Mai. Efterat han først var sendt til Normandiet, hvor de moderate Patrioter fra de vestlige Provindser havde forsøgt at forsvare sig ved en Opstand, kom han den 8de Octbr. 1793 til Nantes. Borgerkrigen stod dengang i fuld Flamme; Carrier havde Ordre at anvende hurtigere, almindeligere og kraftigere Midler til dens Tilintetgjørelse end hidtil var skeet, og han forsømte ei at udføre denne Befaling. Ved hans Ankomst var Nantes allerede et Bytte for flere rasende Mennesker. Carrier samlede dem omkring sig og de opmuntrede hverandre til de meest exempelløse Grusomheder. Fængslerne vare allerede fulde; Vendeernes Nederlag ved Savenay forøgede de Fangnes Tal og opflammede endnu mere Carriers og hans Medhjelperes Rasen. Daglig henrettedes en Mængde overilt Fordømte; men Carrier fandt denne Fremgangsmaade endnu for langsom. Han foreslog derfor Vedkommende, at tilintetgjøre de Fangne en Masse og udførte dette Forslag, trods flere af hans Agenters levende Modstand. Den 15de Novbr. lod han 94 Præster, under Paaskud at transportere dem, bringe paa et Skib, hvis Bund kunde aabnes, og de bleve druknede om Natten. Denne Afskyelighed blev daglig gjentaget. Man kaldte denne Henrettelse Noyader. Carrier selv gav dem Navn af Baignader og Deportations verticales. Til Udførelsen af samme, havde han organiseret en Bande, som han kaldte Compagnie Marat. Conventet bifaldt disse Voldsomheder og opmuntrede derved Carrier end mere. To Mennesker, Fouquet og Lamberty, fik Ordre at henrette de Fangne udømte. En stor Bygning, kaldet L'Entrepot, tjente til at modtage de til Døden indviede Slagtofre af enhver Stand og Kjøn. Hver Aften bleve de herfra bragte paa Barker. Man bandt to og to sammen og styrtede dem under Sabelhug og Bajonetstik i Vandet. Deres djævelske Bødler fandt Fornøielse i at binde en Yngling og Pige sam-

men og gave denne Dødsmaade Navn af republikanske Ægteskaber. Desuden bleve 500 og flere Fangne daglig fusilerede i Steenbruddene ved Gigan; man regner at 15,000 Mennesker saaledes omkom. Loires Bredder vare bedækkede med Lig og Flodens Vand var saa fordærvet, at man forbød at drikke det. Tillige plagedes Staden af Hungersnød og smitsomme Sygdomme. Da Robespierre nogle Maaneder før sit Fald havde i Sinde at gjøre Ende paa Skrækregjeringen og kaste Skylden derfor paa sine Colleger, kaldte han Carrier tilbage og misbilligede hans Opførsel. Denne tog igjen sin Plads i Conventet, og hævede sin Stemme høit, hvergang en blodig Forholdsregel blev foreslaaet. Den 9de Thermidor kom, og de, som triumpherede over Robespierre gjorde en Ende paa Blodsudgydelsen. En almindelig Stemme hævede sig nu mod dem, som meest havde bidraget til hine Grusomheder; alles Forbandelser traf Carrier og eenstemmig fordrede man hans Hoved. Klagerne vare mangfoldige og skrækkelige; Conventets Generalsekreteer blev sendt til Nantes og bragte to af Carrier undertegnede Befalinger at lade guillotinere 50 til 60 Mennesker udømte, tilbage med sig. Nu blev han stillet for Revolutionstribunalet. Forgjeves sagde han, at han havde handlet efter Conventets Befaling, at det samme var skeet i andre Provindser, at Conventet fordømte sig selv i ham; efter to Maaneder, i hvilke hans Forbrydelser vare beviste ved en Mængde Vidner, dømtes han til Døden. Den 16de Decbr. 1794 leed han den med Standhaftighed og paastod til sit sidste Øieblik sin Uskyldighed; og vist nok vare mange af dem, der fordømte ham, ligesaa skyldige som han.

Carronader, er et Slags, i England opfundne, Kanoner, kortere end de sædvanlige. De bruges til Søes, men kunne ei skyde saa langt som de andre.

Carstens (Asmus Jacob), var født i St. Jürgen ved Schleswig 1754 og døde i Rom 1798. Allerede medens han gik i Skolen, beskjeftigede han sig med at aftegne de slette Billeder, han fandt i sine Skolebøger. Hans Moder gav ham den første Underviisning i Tegning og hans Tilbøielighed for Malerkunsten forøgedes hos ham ved Betragtningen af Ovens Malerier. Begjerlig efter at see de store Mesteres Værker, som han kun kjendte af Navn, forlod han den Kjøbmands Huus, hos hvem han skulde lære Handelen og gik til Kjøbenhavn. De Malerier og Statuer, han her saae, gjorde det meest levende Indtryk paa ham; han ofrede hele Dage til deres Betragtning. Hans første Stykke var Æschylus's Død, hvilket forskaffede ham Grev Moltkes Understøttelse. Dog saae Carstens sig nødt til at male Portraiter for at erhverve sig Underholdning. Han blev nu optaget

blandt Akademiets Elever og den berømte Abildgaard ønskede at faae ham til sin Discipel, men hans Kjerlighed til Uafhængighed var saa stor, at han ei vilde træde ind i dette Forhold, ja han gik saa vidt, at, da Sølvmedaillen blev ham tilkjendt, vilde han ei modtage den, fordi den ei havde faaet Guldmedaillen som havde fortjent den. Carstens blev derfor udstødt af Akademiet, dog opfordrede Professorerne ham at concurrere det følgende Aar ved Udstillingen og gave ham Haab om en Pension og Tilladelse at reise til Rom. Carstens svarede, at han ogsaa uden den havde isinde at besøge Rom. 1783 begav han sig ogsaa paa Veien i Selskab med Een af sine Brødre, som han havde lært Tegning. Han opholdt sig nogen Tid i Mantua og Mailand, men uden Beskyttelse og Hjelpemidler og selv uden at forstaae Sproget, saae han sig nødt til at vende tilbage. Han reiste igjennem Zürich, hvor han saae Lavater og Gesner, og kom til Lübeck, hvor han 5 Aar levede af at portraitere. Hans Reise havde imidlertid ei været unyttig. Han havde seet Schweitz, Julio Romanos og Leonardo da Vincis Værker og var bleven beriget med mange nye Ideer. Midt under sine talrige Arbeider fandt Carstens dog endnu Tid til historiske Compositioner. En rig Kunstyndér var ved Overbeck bleven gjort opmærksom paa ham og satte ham istand til at besøge Berlin. Her levede han næsten ubekjendt i to Aar. Under sit Ophold der, udførte han hiin rene Composition, der forestiller Englenes Fald, og hvorpaa findes over 200 Figurer. Dette Arbeid skaffede ham en Plads som Professor ved Akademiet. Det vigtigste Arbeid, han bragte istand i Berlin, var Udmalingen af Salen i Palais Dorville. Med en Gage af 450 Daler reiste han nu til Rom, hvor han ankom i Septbr. 1792. Fuld af Beundring over Raphaels Værker, som han daglig saae i Vatikanet, tabte han ufornærket den overdrevne Tilbøielighed for allegorisk Composition. Hans første Værk i Rom var Argonauternes Besøg hos Centauren Chiron, hvilket udmærker sig ved Stilens Reenhed, Formernes Skjønhed og Lysets Fordeling. I April 1795 indbød Carstens Publicum at besøge hans talrige Billedgallerie. Kjenderes Dom faldt meget hæderfuldt ud for ham. Man bemærkede især ved denne Udstilling hans Composition af Megapont, hvis Originalitet erhvervede ham almindeligt Bifald og bragte ham i Sammenligning med Raphael og Michael Angelo Ideen dertil er taget af Lucian. Han forfærdigede endnu flere skjønne Compositioner i Aaret 1795. Emnet til næsten alle er taget af Homer, Sophokles, Pindar, Aschylus, Shakespeare og Ossian. Apollonius Rhodius leverede ham kort derpaa Stof til en Følge af 24 Tegninger, som han selv vilde ætse, da en Brystsygdom bortrev ham for Kunsterne. Hans sidste Værk var Kong Oedip efter Sophokles. Man finder i hans Arbeider hiin Stræben

efter Formernes og Omridsenes Reenhet, efter yndige Stillinger, efter Hoihed og Kraft, hvorved de Gamles Værker saa herlig udmærke sig, men tillige en af alt for noiagtig Efterligning opkommen Raahed. Han følte selv, at han ei var fortrolig nok med Anatomien. Af Perspectivet og Lysets rigtige Fordeling, forstod han kun, hvad han havde lært af Naturen. Coloritens Hemmeligheder vare blevne ham fremmede, da han først sildig begyndte at male i Olie.

Cartel, betyder i Krigen en Overeenskomst om Fangernes Udvexling og i Fredstider om Deserteurers Udlevering. Det betyder ogsaa en skriftlig Udfordring til en Duel.

Carteret (Philip), en engelsk Skibscapitain, commanderede Corvetten Swallow, der løb ud den 22de August 1766 for at opdage nye Lande i den sydlige Hemisphære. Capitain Wallis, Chef paa Dauphinen, havde Overcommandoen ved denne Expedition. De begave sig efter et kort Ophold paa Madera, lige til det magellanske Stræde. Skibet Swallow var en slet Seiler og Wallis blev ved en stærk Storm, som overfaldt dem ved Udløbet af Strædet, nødt til at forlade den. Carteret overstod Faren, tog frisk Vand paa Øen Masafuero, passerede Paaskeøen og opdagede Pitcairn. Derpaa rettede han sit Løb mod S. V., opdagede nogle Øer .S. for Selskabsøerne og seilede derpaa mellem disse, de venskabelige og Navigationsøerne, dog uden at lære at kjende nogen af dem. Efterat han var kommen til den 10de Grad S. Br., vendte han sig lige mod Vesten og kom til Archipelagus Sta Cruz, som han kaldte Dronning Charlottes Øer. Han besøgte Nordkysten af den største af disse Øer, tog Veien mod Nordvest og opdagede Øerne Gower og Carteret, som høre til Salomonsøerne. Derpaa løb han først ind i Georgscanalen mellem Nye-Brittanien og Nye-Irland, hvilken Dampier kun havde anseet for Aabningen til en stor Bugt. Han gik i Land ved Kysten af Nye Irland, styrede langs samme, saae Portlandsøerne og opdagede Admiralitetsøerne. Swallow gik til Batavia, efter at have nærmet sig Sydkysten af Mindanao. Derfra kom den den 20de Februar 1769 tilbage til England. Kun Skibets slette Tilstand og hans egen Sundhed havde hindret Carteret i videre at fortsætte sine Opdagelser, men desuagtet fortjener han en hæderfuld Plads blandt de Søfarende, som have udvidet Kundskaben om Jordkloden. Hans Reisebeskrivelse er udgivet af Hawkesworth med Cooks første Reise.

Cartesius, see Descartes.

Carthagena, en ældgammel Stad i Spanien paa Kysten af Kongeriget Murcia, driver stærk Handel og har en

god Havn, der regnes blandt Spaniens tre store Krigshavne. Den blev bygget af den carthagenienſiſke Feldtherre Hasdrubal, som kaldte den Carthago nova, og var dengang langt betydeligere end nu. Staden beskyttes af et Fort. Havnen er den bedste i hele det middellandske Hav. Forst Philip den 2den lod Carthagena, som havde lidt meget i Maurernes Tid, igjen sætte istand. 1778 havde Staden 28,000 Indbyggere. — Carthagena i Indien eller Nye-Carthagena, er et stort spansk Gouvernement i Sydamerika i Provindsen Terra Firma og Vicekongeriget Ny-Granada, har et meget hedt Clima, er bjergiat og fuldt af Skove, hvori findes mange Cedre, Balsam- og Bomuldstræer. Indbyggerne bestaae af Hvide, Negre og Indianer. Hovedstaden i Provindsen har samme Navn. Den ligger paa en bøiet Landstrikse, er godt befæstet, har en Biskop, 25,000 Indb. og en rummelig Havn, som flittigt besøges Fordum løb Sølvgalleonerne hertil og bevirkede megen Omsætning. Desuden berigede Indbyggerne sig og ved Perler, som bragtes fra Øen Margarita og andre Naboøer til Carthagena. Den hele Provinds er rig paa Gummi, Balsam, Peber, Smaragder, Drageblod og har noget Guld. 1697 blev Staden indtaget af de Franske, Fæstningsværkerne ødelagde og store Skatte bortførte. I den senere Tid have Insurgenterne været mægtige i Carthagena, som dog har maattet overgive sig til de Kongelige.

Carthago, Afrikas berømteste Stad i Oldtiden, var Hovedstaden i en ved udbredt Handel mægtig og rig Republik. Dido fra Tyrus, en Datter af Mutgo eller Mettinus og Søster til Pygmalion ansees almindelig for Carthagos Stifterinde. Sagnet fortæller herom Følgende. Da Pygmalion havde ladet ombringe Didos Gemal, Sichæus, for at bemægtige sig hans Skatte, flygtede hun med en Hob troe Tilhængere fra Tyrus og kom efter lang Omflakken endelig til denne Egn, hvor Indbyggerne, ifølge en Overeenskomst, overlode hende saa meget Land, som hun kunde bedække med en Oxehud. Men Dido skar Huden i saa tynde Strimler, at hun dermed kunde omgive et betydeligt Stykke Land. Paa samme byggede hun Slottet Carthago, gav den nygrundede Stad fortræffelige Indretninger og gjorde den snart mægtigere end Moderstaden, Tyrus selv. Carthagos Historie kan beqvemmest inddeles i tre Perioder. Den første gaaer fra Carthagos Anlæggelse til Begyndelsen af Krigene med Syracusæ, fra 878 til 480 f. Chr., og indbefatter det Tidsrum, hvori Carthago grundede og udbredede sit Herredømme i Afrika, over Sardinien og adskillige Øer i Middelhavet, tilligemed Handelskrigene mod Massilier og Etrusker. Allerede 509 f. Chr. sluttede Carthago en Handelstractat med Rom,

hvilken man endnu har og som beviser, at Carthagenienserne alerede dengang kjendte og beseilede Italiens Kyster. De rettede derpaa deres Hovedmaal paa Siciliens Erobring, hvormed den anden Periode begynder, hvilken varede til Begyndelsen af deres Krige mod Romerne 265 f. Chr. Denne Periode var den meest glimrende. Da Xerxes foretog sin berømte Marsch mod Grækenland, sluttede de et Forbund med ham mod Gelon af Syracus, men vare ei heldigere end deres mægtige Bundsforvandte og maatte, efter et fuldkomment Nederlag, bede om Fred. (See Gelon). Men under den følgende Tyran i Syracus, Hiero, blev Carthago saa mægtig, at det indtog og forstyrrede Stæderne Selinus, Himera og Agrigent. Dionysius den ældre tvang dem vel til Fred, men den var af kort Varighed. Fra den Tid Timoleon havde befriet Syracus fra Tyranniet, vare Carthagerne for det Meste uheldige. Ofte rasede smitsomme Sygdomme i Carthago og endnu oftere Mytterier. Vel opdagede man en vis Hannos Sammensværgelse, men nye Oprør afholdt Carthago fra at understøtte Tyrus mod Alexander den store. Da Sicilien sukkede under Agathokles's Tyrannie, blandede Carthago sig paa nye i dens Anliggender, men saae sig snart angrebet i sine egne Lande og bragt sin Undergang nær. Dog reddedes den og tog siden Deel i de Stridigheder, som Mamertinerne foraarsagede. Men ogsaa Romerne søgte at benytte denne Leilighed og hermed begynder den tredie Periode, hvori Carthago kjæmpede med Rom om Herredømmet og hvilken endte med Carthagos Undergang 146 f. Chr. Alerede længe havde Carthago anet, at dens Magt truedes fra Italien, men man tænkte dengang ei paa Latium, men paa Sicilien og Nedre-Italien. Denne Bekymring vaktes paa det meest levende, da Pyrrhus fremtraadde her som Erobrer; og det Forbund Carthago sluttede med Romerne imod Pyrrhus, viste tydelig nok, at man Intet frygtede af Romerne. Carthago førte tre store Krige med Rom, hvilke man almindeligt kalder de punisk e. Den første kostede Carthagerne den største Anstrængelse; thi den anden førte Hannibal for det meste paa Italiens Befestning og den tredie var en Fortvivlelsens Kamp. Carthago svækkede sig overordentlig i den første ved Tabet af en Mængde Flaader og Armeer, og dette var Aarsag til den strax efter Freden udbrudte Krig med Leietropperne, som man ei kunde betale, hvorved tillige bevirkedes en Opstand af de afrikanske Undersaatter. Den første puniske Krig endtes med Tabet af alle Carthagos Besiddelser paa Sicilien, som kunde ansees for en Formuur mod Italien og Rom. Under Freden tabtes Sardinien saavelsom flere af Øerne i Middelhavet til Romerne. Saa følelige ogsaa disse Tab vare, kom Carthago sig dog snart igjen ved sine betydelige Hjelpekilder. Det forandrede

nu sin Politik og blev af en handlende Stat en erobrende. Det vendte sin Opmærksomhed paa Spanien, hvis rige Bjergværker og krigerske Indbyggere fornemmelig maatte lokke det, da hine kunde fylde Statkammeret og disse forstærke Hærene. Spaniens Erobring i det korte Tidsrum af 17 Aar, er unægtelig et Beviis paa Carthagernes driftige Mod og Standhaftighed. Det lykkelige Udfald af dette Foretagende skyldte Carthago fornemmelig Barcas's Familie, i hvilken Navnene Hamilkar, Hasdrubal og Hannibal især glimre. Til den nye Erobrings Forsvar anlagde Hasdrubal Staden Nye-Carthago, den største og mægtigste af alle Carthagos Colonier. Men den anden puniske Krig, saa kjæmpemæssige ogsaa Udrustningerne til samme vare og saa stor Feldtherren var, som stod i Spidsen, tilintetgjordes dog alle Carthagos skjønne Udsigter. Forsømt af sit Fædreneland og svækket ved sine Seire maatte Hannibal endelig forlade Italien og ile sit af Romerne selv i Afrika angrebne Fædreneland til Hjelp. Slaget ved Zama afgjorde Krigen til Romernes Fordeel, og Scipio sluttede en Fred, der var høist ydmygende for Carthago, som maatte give Slip paa Spanien, udlevere sin Flaade paa ti Skibe nær og love, ei at føre Krig uden Roms Bifalde. Hertil kom, at Masinissa, Carthagos uforsonlige Fiende, besteeg den numidiske Throne og sluttede et Forbund med Rom. Denne frygtelige Naboe berøvede Carthagerne det sidste Haab, om at forvinde deres Tab, da han under Roms Beskyttelse fratog dem den bedste Deel af deres Besiddelser og forstyrrede deres Handel i det Indre Afrika. Den tredie Krig med Rom var Fortvivlelsens Kamp. Paa det yderste opbragt over Romernes Fornærmelser, besluttede Carthago at sælge sin Tilværelse saa dyrt som muligt. Efter 3 Aar endte Krigen 146 f. Chr. med Carthagos fuldkomne Undergang. Staden blev liggende i Ruiner til Augusts Tid. Han befolkede den paa nye og den var igjen i nogen Anseelse, men Araberne forstyrrede den nok engang og nu er der, paa en Aquæduct nær faa Spoer af den tilbage. — Carthagos Statsforfatning var efter den almindelige Mening i Forstningen monarchisk, hvilken siden, man veed ei naar, forandredes til en republikansk. Den Formeening, at den skal have været monarchisk, grunder sig derpaa, at Dido kaldes Dronning. Vist nok var hun ikke uindskrænket Dronning; thi de phoeniciske Stater havde ogsaa Konger og deres Forfatning var dog republikansk. Forfatningen synes lidt efter lidt at have udviklet sig, især under de indvortes Uroligheder. De fornemste Dele af Statsmaskinen vare Suffeterne, Senatet, de Hundredes Collegium og Borgerskabets Corps. Suffeterne stode i Spidsen af Forretningerne og kaldes hos de græske Skribenter almindelig Konger

og hos de romerske almindelig Consuler, uden at de derfor som disse aarlig vexlede om. Det carthagenienfiske Senat synes at have været et permanent talrigt Corps, i hvilket der var en mindre Afdeling, formodentlig af de ældre Medlemmer. Om Senatets Magt og Forhold til Folket, vide vi, at det havde Ret til i Forveien at raadslaae om Alt, hvad der forelagdes Folket. Vare Suffeterne enige med Raadet, kom det an paa dem, om man endnu skulde høre Folket; men manglede denne Overeensstemmelse, blev Sagen forelagt Folket, og Enhver havde Ret at sige sin Mening. Dette er et Beviis for Carthages aristokratiske Forfatning; Krig og Fred vare ogsaa afhængige af Senatet. De Hundredes Collegium valgtes af de fornemste Familier, bestod egentlig af 104 Medlemmer og var det høieste Stats- og Politietribunal; det synes endog at have været i Besiddelse af den høieste Civiljurisdiction. Et særdeles Fortrin i den carthagenienfiske Forfatning var, at den civile og militære Magt aldrig vare forenede. Suffeterne vare aldrig Feldtherrer. Disse valgtes af Folket og havde i Krigen og i alle militære Anliggender en uindskrænket Magt; Statssager derimod, f. Ex. Forbund og Sligt, bleve besørgede af et Udskud af Raadet, der sattes Feldtherrerne ved Siden.

Carthaune, Carthaue, et fordum brugeligt Slags Kanoner, der skjød 48puntige Kugler, men nu ei mere ere i Brug; dog gives der halve og Fjerdedeel Carthauer under det almindelige Navn Canoner.

Cartheuser, see Orden (geistlig).

Carton, et ogsaa i Malerie forekommende Udtryk. Fresco-Maleren maae i sine Operationer gaae saa hurtigt til Værks, at han for ei at staae i Fare for at fortegne sine Omrids, maa tegne samme i den rette Størrelse paa stærkt Papiir, af hvilket han bortskjerer Alt hvad der ei hører til Figuren. Disse i stærkt Papiir til dette Brug udskaarne Figurer kalder man Cartons. Ved Brugen omgaaer Maleren deres Rand med en Træe eller Jernstift og tegner derved Figurens Omrids i en let Fordybning paa den friske Kalk. Af dette Slags ere fornemmelig de raphaelske Cartoner berømte, hvilke han gjorde for Tapeter og som nu gjemmes i England i Paladset Hamptoncourt. De forestille 7 Historier af det nye Testamente og ere denne store Kunstners fuldkomneste Værker. Dorigny har tegnet dem efter Originalerne og stukket dem i Kobber.

Cartouche (Louis Dominique), en berygtet Tyv, hvis Navn er bleven til et Ordsprog, var født i Paris med

Slutningen af det 17de Aarhundred. Hans Tilbøielighed til Tyverie viiste sig tidligt. Efterat han for Tyverie var jaget fra Skolen og ſiden fra ſin Faders Huus, traadte han i en Røverbande, ſom drev ſit Væſen i Normandiet og kom ſiden til Paris og ſtod i Spidſen af flere Banditer, der havde forenet ſig med ham. Cartouche gav Love for at organiſere ſin Trop, ſom ſtedſe blev talrigere; han forpligtede den ved de ſtærkeſte Eder og forbeholdt ſig ſelv den meeſt uindſkrænkede Ret over Liv og Død. De gjentagne Tyverier og Mord fordoblede Politiets Aarvaagenhed; en Belønning udſattes for den, ſom kunde gribe Cartouche. Han undgik længe lykkelig alle Efterſættelſer, indtil han 1721 blev greben i en Kroe og bragt til Chatelet. Hans Forſøg at bryde ud, ſloge Feil. Paa Pinebænken havde han ei nævnt nogen af ſine Medſkyldige. Men, da han var ankommen paa Greveplatſen hvor han efter Dommen ſkulde radbrækkes, kaſtede han i Haab om at hans Kamerater ſkulde befrie ham, Øinene omkring, og, da han kun ſaae Bødler og Vagter, lod han ſig føre tilbage og nævnte ſine Medſkyldige, ſom man for det meſte fik fat paa. Han blev derpaa henrettet den 28de November 1721.

Cartuſche, kaldes i de dannende Kunſter en ziirligt malet eller udſkaaren Indfatning til en Paaſkrivt eller Titel ved et Vaaben, Skjold, Landkort ꝛc. Ved de militære er det en lille Patrontaſke, Grenadererne bruge; videre en Patron d. e. en med Krudt og Kugle fyldt Ladning for en Canon; endelig ogſaa en med Kugler, Søm, Jernſtumper ꝛc. fyldt Æſke, deels af Pap, deels af Træe eller Blik, ſom udſkydes af Canoner; Cartætſche.

Caryatider, et Slags Søiler, ſom have Formen af et qvindeligt Legemes øvre Deel og bruges til Underſtøttelſe af Balkoner, Chore ꝛc. De have deres Navn af den græſke Stad Carya i Peloponnes, hvis Indbyggere ved et Indfald af Perſerne toge diſſes Partie. Efterat Perſerne vare tilbagedrevne blev Staden indtaget, Mændene maatte ſpringe over Klingen og Qvinderne dømtes til Slaverie. De græſke Bygmeſtere toge deraf Leilighed at danne Søiler ſom caryatidiſke Qvinder, hvilke ligeſom Slaver maatte bære ſvære Byrder. Efter Lesſing vare Caryatider de i Carya til Dianas Ære (ſom og heed Caryatis) dandſende ſpartanſke Jomfruer, af hvilke Billedhuggerne have laant diſſe Billeder til Prydelſer.

Caſa (Giovanni della), italienſk Digter og Taler og een af det 16de Aarhundreds eleganteſte Skribenter, nedſtammede fra en gammel adelig Familie ved Mugello ved

Florents og var født der 1483. Formedelst de indvortes Uroligheder begav hans Fader sig til Bologna og lod ham blive der, men nedsatte sig selv i Rom. Den unge della Casa studerede nu i Bologna og siden i Padua. Derpaa samledes han med sin Fader i Florents og gik til Rom, hvor han en tidlang levede temmelig uregelmæssigt. Efterat han havde forandret sin Levemaade traadde han i den geistlige Stand og helligede sig alvorlige Studier. Han traadde i Tjeneste hos begge Cardinalerne og Alessandro Farnese, af hvilke den første 1534 blev Pave under Navn af Paul 3die. Dette var Begyndelsen til Casas Lykke. 1541 blev han apostolisk Commissar i Florents og 1544 Erkebiskop af Benevent. Samme Aar gik han som pavelig Nuntius til Venedig. Her gav han ved flere Leiligheder Beviser paa sine Talegaver og paa sin Duelighed i Forretninger. Efter Paul den 3dies Død vendte han tilbage til Rom, bragte sine Sager i Orden og begav sig derpaa igjen til Venedig for der at leve rolig i Omgang med Muserne. Men man havde ei glemt ham. Paul den 4de kaldte ham strax efter sit Valg til sig og gjorde ham til sin Statssekreteer. Casa stod i den høieste Yndest hos denne Pave og kunde vente at ophøies til Cardinal, da han døde af en Podagra, som slog op, formodentlig 1556. Hans berømteste Værk er hans Galateo, ovvero de costume, hvilket fulgte et andet som Supplement: Degli Uffizii communi tragli amici superiori e inferiori. Desuden har han skrevet adskillige Taler, og en Canzoniere, der udmærker sig ved Elegans og Skjønhed i Sproget, og en Samling af Breve. I det latinske Sprog har han skrevet foruden ovennævnte Værk Degli Uffizii som han først forfattede paa Latin, Bembos og Cantazinis Levnetsbeskrivelser, Breve samt nogle Oversættelser og Poesier. Den bedste og fuldstændigste Udgave af hans samtlige Værker udkom i Venedig 1752 i 3 Quartbind.

Casan, en russisk Stad ved Wolga, har en Fæstning, gode Tøi- og Saffianmanufacturer. Indbyggerne, der bestaae deels af Russer, deels af Tatarer drive stærk Handel til Siberien og China og over hele Rusland. Casan var engang Hovedstaden i et tatarisk Rige. Fra 1552 er den Hovedstaden i et russisk Gouvernement af 1044 □ Mile med 860 000 Indb. Antallet af Husene regnes til 2700 og Indbyggerne til 16000. Blandt disse ere mange Tatarer. Af Mangel paa Steen ere Stadens Gader ei brolagde I Casan ere mange Skoleanstalter, et Gymnasium, et geistligt Akademie for 500 Græker og siden 1803 et Universitet, hvortil adskillige Professorer ere kaldte fra Tydskland. Dog fandtes der for nogle Aar siden kun 30 Studenter.

Casanova (Frants), berømt som Bataillemaler, var født i London 1730 og kom tidlig med sine Forældre til Venedig, hvor han lagde sig efter Malerkunsten. I en Alder af 25 Aar kom han til Paris, hvor den store Tegner Parrocel, der havde giort Hesten til sit Hovedstudium, da han saae nogle smaae Batailler af ham, sagde disse mærkværdige Ord til ham: "De synes at have Følelse for Coloriten: Følg denne Tilbøielighed, men forsøm ikke Tegningen, thi, skjønt den ei er nok for Malerkunsten, er den dog sammes Basis." Casanova tog sig for at følge dette Raad, og beslittede sig mere paa Coloriten, og paa Lysets Fordeling og Virkninger, som er saa vanskeligt ved Malerier, der bestaae af en Mængde Personer. Ved Efterlignelse af andre Mestre og vedholdende Flid bragte han det dertil at han kunde forelægge det kongelige Akademie et Bataillestykke, hvorpaa det antog ham som Bataillemaler. Det var af en levende og dristig Udførelse, viste store Masser, en aandrig Orden af Mennesker og Heste og forraadede Kundskab om Lysets Virkninger. Dette skjønne Arbeide skaffede ham fra alle Sider Bestillinger til Bataillestykker. De vigtigste af disse forfærdigede han for Prindsen af Condé. Coloritens Ild og Udførelsen er mesterlig. En umaadelig Ødselhed havde styrtet Casanova i Gjeld, saa betydelige Summer han og fortjente ved sine Arbeider. Meget velkommen var ham derfor Catharina den andens Forlangende, at han skulde male de fra Tyrkerne gjorde Erobringer for hendes Pallads. Dette udførte han i Wien, hvor han stedse var vel optagen hos de fornemste Personer. Stedse beskjeftiget med sin Kunst døde han i Brühl ved Wien 1805.

Casas (Bartolomeo de las), Bisskop af Chiapa i Mexico, var født 1474 i Sevilla. I sit 19de Aar gik han med sin Fader, som havde ledsaget Columbus paa hans første Reise til St. Domingo. Efter sin Tilbagekomst til Spanien traadde han som Geistlig i Dominicanerordenen og ansattes som Missionær til Indianernes Omvendelse. Han levede 1533 i Dominicanerklosteret paa St. Domingo og prækede Evangelium for Indianer og Negre og Menneskelighed for deres Undertrykkere. Allerede før sin Indtrædelse i den geistlige Stand havde las Casas overgivet flere Bønskrifter til Indianernes Fordeel til Keiseren. Da hans Anstrængelser at formilde deres Skjebne bleve frugtesløse, foretog han sig at stifte en Colonie efter andre Grundsætninger end hans Landsmænd fulgte. Han bevirkede at Keiseren sendte ham som Gouverneur til Cumona. Efter sin Ankomst til Porto Ricco 1519 begav han sig med 300 castilianske Arbeidere til Cumona for der at indsætte sine Colonister. Men han fandt dobbelte Vanskeligheder: den af Gouverneuren paa St. Domingo hen-

fendte Comendant Gonzalo Ocampo vilde ei erkjende ham; og de Indfødte vare saa opbragte over Spaniernes Voldsomheder, at de overfaldt las Casas's Colonister i deres Fort og nedsablede Alt hvad der ei reddede sig med Flugten. Las Casas lod dog ei Modet falde. Han reiste flere Gange fra Amerika til Spanien og tilbage igjen for at føre de Ulykkeliges Sag. Sepulveda, Canonicus af Salamanca og Carl 5tes Historiograph, tog Forargelse over denne Iver og skrev et Verk under Titel: Democrates secundus, sive de justis belli causis; an liceat bello Indos prosequi auferendo ab iis dominia possessionesque et bona temporalia, et occidendo eos, si resistentiam opposuerint, ut sic spoliati et subjecti facilius per prædicatores suadeatur eis fides. Las Casas gjendrev dette ved et Skrift, som bærer Præget af hans Aand under Titel: Brevessima relacion de la destruction de las Indias, Sevilla 1552. Saa gyselige de deri indeholdte Detailer ere, vedblev dog Sepulveda at retfærdiggjøre Indianernes Undertrykkelser og Mishandlinger efter guddommelige og menneskelige Love. Carl 5te paalagde sin Skriftefader Domenico Soto at undersøge denne store Proces, men lod den, hindret af andre Bestkjeftigelser, stedse uden Afgjørelse. Man vedblev at gjøre Jagt paa de Indfødte, udrydde dem, eller begrave dem i Bjergværkerne. I mindre end 10 Aar skulle paa denne Maade 15 Mill være omkomne. Uden Grund er den Beskyldning at Las Casas skulde have raadet til at bruge Negre fra Afrika i Bjergværkerne istedet for de svagere Amerikaner og derved bleven Ophavsmand til Slavehandelen. Allerede før Amerikas Opdagelse kjøbte Spanierne Negre af Portugiserne og førte dem umiddelbar efter Amerikas Opdagelse derhen. Hans menneskelige følende Hjerte beklagede disse saavelsom hine. Efterat Las Casas havde tilbragt 50 Aar i den nye Verden og 12 Gange gjennemskibet Oceanet for at føre de Undertryktes Sag i Spanien, nedlagde han sit Bispedømme, vendte 1551 tilbage til Spanien og døde i Madrid 1566. Hans samtlige Værker ere udkomne i Sevilla i 5 Quartbind 1552.

Casaubon (Isaac de), var født 1559 i Genf, hvorhen hans Familie var flygtet fra Dauphiné for Religionsforfølgelser. Hans Fader vendte siden tilbage til sit Hjem og blev Præst i Crest. Under hans Veiledning gjorde Ynglingen de heldigste Fremskridt. 19 Aar gammel gik han til Universitetet i Genf, hvor han studerede Jurisprudens, Theologie og orientalske Sprog og fulgte 1582 sin Lærer Portus som Professor i det græske Sprog. Han giftede sig med en Datter af den berømte Henricus Stephanus og udgav hvert Aar Editioner og Oversættelser af latinske og græske Forfattere med lærde Anmærkninger og Commentarer. 1596

gik han som Professor i det Græske og i de skjønne Videnskaber til Montpellier, hvor han dog kun blev to Aar, da man ei ordentlig udbetalte ham sin Gage. Henrik 4de, der skattede hans Fortjenester kaldte ham til Paris. Hans Religion, de andre Professorers Iversyge og hans maaskee noget ubøielige Characteer foraarsagede ham Ubehageligheder. Han blev udnævnt til kongelig Bibliothekar og var siden tilstede som en af Commissarerne ved Samtalen i Fontainebleau mellem Cardinal Duperon og Duplessis-Mornai; han gav sin Stemme til den Førstes Fordeel. Herved gjorde han sig mistænkt og man ansaae ham for tilbøielig til at antage den catholske Religion, et Skridt, som Een af hans Sønner alerede havde gjort. Efter Henrik den 4des Død fulgte han Chevalier Wotton, Jacob den førstes overordentlige Gesandt, til England, blev der modtaget med Udmærkelse, fik to Præbender og en anseelig Pension og døde i London 1614. Han blev begravet i Westminsterabbedie. Casaubonus var en fredelskende Theolog, en Lærd af første Rang, en god Oversætter og fortreffelig Critiker. Hans Latin er imidlertid ei frie for Gallicismer og i hans historiske Værker findes mange Unøiagtigheder. Hans noget overdrevne Egenkjerlighed paadrog ham mange Ubehageligheder. Som Critiker har han bearbeidet Diogenes Laertius, Aristoteles, Theophrast, Suetonius, Persius, Polybius, Theokrit, Strabo, Dionysius fra Halcarnas, Plinius den yngre og flere. Hans Undersøgelse de satyrica Græcorum poesi et Romanorum satira fortjene udmærket Roes for Grundighed. Ringere Værd have hans theologiske Arbeider. — Hans Søn Meric Casaubon har ligeledes udmærket sig ved udbredt Lærdom især i den philologiske Critik. Dog staaer han tilbage for sin Fader

Caschemir, en Provinds af Hindostan og det nordligste Land i Ostindien (34 og 35° N. Br. 74 og 75° Ø. L. fra Greenwich) hører nu til Afganernes Rige. Landet bestaaer af en stor, med høie Bjerge omgivet Dal, der strækker sig fra Nordvest mod Sydost, er 20 geographiske Mile lang og 9 bred. Man kalder dette Land Indiens Paradiis, fordi det har en meget tempereret Luft og frembringer Morbærtræer, de skjønneste Frugter, Riis, Viin og Korn i stor Mængde og har fortreffeligt Vand. Blandt dette flittige Bjergfolks Kunstfrembringelser, gjør man især meget af de fine af indenlandsk og thibetansk Uld og Gjedehaar forfærdigede Schawler, der især i den nyere Tid ere blevne en Gjenstand for den høieste Luxus og eftergjøres i alle Lande. De ægte i Caschemir forfærdigede Schawler ere meget kostbare og deres Priis stiger efter deres Størrelse, Fiinhed og

Farve til 100, 200 og 300 Dukater. Hovedstaden heder Serinagar eller og Caschemir.

Casematter, (i Fæstningsbygningen) ere bombefaste Kjældere eller Hvælvinger under Hovedvolden, især i Bastionerne, deels for derfra at beskytte Gravene, deels for at anbringe Modminer. De tjene og til at gjemme det store Skyts og i Nødsfald Besætningen til Opholdssted. Ordet Casamatta er sammensat af de spanske Ord Casa og matare og betyder egentlig en Mordkjelder.

Casimir den 3die med Tilnavnet den store, en Søn af Ladislaus (Wladislaus) Lokotek, havde udmærket sig ved Tapperhed under sin Faders Regjering, der havde beordret ham at tage Hevn over de tydske Riddere og for at danne ham til Regjeringen havde sat ham til Bestyrer af Storpolen, en Udmærkelse, hvorved der foranledigedes Uroligheder i Staten. Neppe havde han 1333 besteget Thronen før han forlængede den med de tydske Riddere sluttede Vaabenstilstand paa et Aar, og anmodede Kongen af Ungarn at være Mægler mellem sig og Ordenen. Man kom overeens om paa Congressen i Wissegrad 1335 at Ridderne skulde tilbagegive Polen Palatinatet Cujavien og Distriktet Dobrzin og betale 10,000 Fl. Skadeserstatning; derimod gav Casimir Slip paa Pommern. Men dette for Ridderne fordeelagtige Forlig blev ei antaget af Rigsdagen. Da man ei for Øieblikket var istand til at bruge Magt henvendte man sig til Paven. Den hellige Stol hørte Polakkernes Klager; dens Commissarier fordømte Ridderne til at give Pommern og de øvrige Provindser, de besad tilbage, gjenopbygge de af dem forstyrrede Kirker og betale en betydelig Skadeserstatning samt alle Omkostninger til Casimir. Denne Dom, der var ledsaget af Bann, gjorde dog ei Ridderne modløse, de henvendte dem til Keiser Ludvig 5te, der forbød dem at aftræde Ordenens Eiendomme. Ridderne beholdt deres Erobringer og nedlagde Vaaben. Casimir, der ingen Søn havde og vilde forsikre sig en mægtig Fyrstes Hjelp, valgte 1339 sin Søsterson Ludvig af Ungarn til sin Efterfølger. Dette Valg blev efter en levende Modstand antaget i Tilfælde Casimir døde uden mandlig Afkom. 1340 mistede Casimir sin Gemalinde. Kort derpaa bemægtigede han sig Lilleruslaand, som fordum havde hørt til Polen og hvis Behersker nu var død. Han ægtede derpaa Hedevig, en Datter af Landgreven i Hessen, men skildte sig snart fra hende igjen for hendes mistænkelige Characteer. For at kunne forene alle sine Kræfter mod Rusland og endnu mere for ei at komme i nye Stridigheder med de tydske Riddere tilbød han dem Fred paa de Betingelser, hvorom man forhen var bleven enig. De undertegnede dette

Forlig, ſom nu og blev ratificeret af Rigsdagen 1343. Caſimir erobrede næſten hele Schleſien, hvoraf han dog kun beholdt Frauſtadt. Kongen af Bøhmen, Hertugen af Schleſiens Overlehnsherre, ruſtede ſig nu for at angribe det af Tatarerne truede Polen. Barbarerne nærmede ſig Krakau: Caſimir gjorde dem Overgangen over Weichſelen ſtridig, tvang dem til at drage bort, ilede til Schleſien, adſplittede Kongen af Bøhmens Hær og vendte derpaa tilbage til ſine Stater for at bringe alting i Orden. Han ſammenkaldte en Rigsdag i Wilslicza 1347 forſamlede de dueligſte Mænd i ſit Rige og overdrog dem en almindelig Omarbeidelſe af Lovene, hvori han ſelv tog Deel. Hans nye Forordninger bleve antagne. Den faderlige Omſorg, han beſtandig viſte den ulykkeligſte Claſſe af ſine Underſaatter, ſkaffede ham Navn af Bonde-kongen. Han forſøgte ogſaa ei gandſke uden Held at ophjelpe Kunſterne, ſom de langvarige Uroligheder havde fortrængt. For at ſikkre ſit Rige mod Angreb for Fremtiden befæſtede han Stæder, og anlagde desuden Hoſpitaler, Skoler og Univerſiteter. Da han ſaae, at de krigerſke Polakker ei kunde lide hans fredelige Liv, ſamlede han en Hær berøvede Lithauerne Alt hvad de havde i Lilleruslanb og hoitideligholdt ſine Erobringer ved en Triumph. Men Lithauerne benyttede ſig af Caſimirs Hang til Fornøielſer og fratoge ham igjen hvad han havde erobret. Caſimir greb nu igjen til Vaaben, fik Hjelp fra Ungarn, trængte ind i Rusland og tog Hertugen af Lithauen til Fange: men han undkom og bemægtigede ſig paa nye hvad man havde frataget ham. Polakkerne, ſom havde erkjendt Ludvig af Ungarn for Thronfølger ſendte 1355 et Geſandtſkab til Ofen for at lade ham undertegne den førſte mellem Adelen og Kongerne ſluttede Capitulation. Forbittret herover beſluttede Caſimir endnu engang at gifte ſig for at faae en Arving. Hedevig var død, han ægtede en Prindſeſſe af ſamme Navn, Hertugen af Glogaus Datter. — Nogle Tropper, han havde tilſtaaet en Søn af Weiwoden i Moldau, for at erobre ſine Arvelande bleve ſlagne og fangne og der blev intet Haab tilbage at hevne ſig. Caſimir maatte løskjøbe de Fangne med en ſtor Pengeſum. Keiſer Carl 4de, der i Crakau havde formælet ſig med en Datterdatter af Caſimir, erobrede 1566 Roderusland fra Lithauerne og overlod to Fyrſter af denne Nation Wolhynien og Palatinatet Belz under den Betingelſe at erkjende Polens Lehnshoihed. Caſimir døde 1370 i en Alder af 61 Aar af et Fald, hans Heſt gjorde. Hans ſtore Egenſkaber have udſlettet hans talrige Feil. Blandt diſſe var iſær en uordentlig Tilbøielighed til Qvindekjønnet. Blandt hans mange Maitreſſer var og en Jødinde ved Navn Eſther, ſom ſkaffede ſine Troesforvandte, de Friheder de ſiden have havt i Polen. Med Caſimir uddøde Piaſternes mandlige Slægt,

som havde herſket i Polen 528 Aar. Hidtil havde Polakkerne kun hävt Konger af deres egen Nation, nu fik de og Fremmede og lagde derved den førſte Grund til de Uroligheder, som ſiden have forſtyrret Riget.

Caſino, kaldes hos os deels det Locale, hvori et viſt Selſkab forſamler ſig til ſin Fornøielſe, deels dette Selſkab ſelv Benævnelſen ſkal have følgende Oprindelſe. Monte Caſino i den'neapolitanſke Provints Terca di Lavoro, hvorpaa det ældſte Benedictiner Kloſter findes, har en herlig Beliggenhed, og den ſkjønneſte Udſigt. Climatet er ſundt, Luften reen og Luftperſpectiverne viſer Alt i ſaa fortryllende Farver, at man reiſte dertil fra alle Kanter for at nyde Naturſkjønhederne. Hertil kom, Kloſterets Munke, lagde ſig efter Lægekunſten og vare i Rye for at beſidde lægende Balſamer fra Bjerget Zion og kjende Planten Diptams Kraft, hvilken ſtiller Smerter. Valfarterne til Monte Caſino hørte aldrig op, og det var ſom vore Badeſteder et Foreningsſted ei blot for Syge, men og for Sunde ſom her tilbragte den ſkjønne Aarstid i landlige Fornøielſer.

Caſiri (Michel), en lærd Orientaliſt og ſyromaronitiſk Geiſtlig, født i Tripolis i Syrien 1710. Han kom til Rom, hvor han ſtuderede i Collegiet St. Peter og St. Marcelin og traadde 1734 i den geiſtlige Stand. Det følgende Aar ledſagede han den lærde Aſſemanni til Syrien, hvorhen han gik paa Pavens Befaling for at bivaane Maroniternes Synode, og gav i Rom en nøiagtig Efterretning om Maroniternes Religionsmeninger. Herpaa underviſte Caſiri i det arabiſke, ſyriſke og chaldæiſke Sprog, i Theologie og Philoſophie, og gik 1748 til Madrid, hvor han blev anſat ved Bibliotheket. 1749 begav han ſig paa Kongens Befaling til Bibliotheket i Eſcurial, hvis Opſynsmand han ſiden blev og ſamlede her Materialierne til ſit berømte Bibliotheca arabico-hispanna Madrid 1760 — 1770, 2 Vol. Fol., ſom i 1851 Artikler leverer en Følge af alle Eſcurials Bibliothekets Haandſkrifter, hvilket i det arabiſke rimeligviis er det rigeſte i Europa. Hvorvel dette Værk ei er frit for Vildfarelſer, indeholder det dog vigtige Efterretninger, Detail og Udtog og er et uundværligt Repertorium for enhver Orientaliſt. Caſiri døde i Madrid 1791 efterat han havde miſtet Hukommelſe og Hørelſe mod Slutningen af ſit Liv.

Caſpiſk Hav, kaldes en ſtor Søe i Aſien, der ſtøder mod S. til Perſien, mod N. og V. til Rusland og mod O. til det frie Tatarie og ſom fra N. til S. er 150 Mile lang og fra O. til V. paa det Bredeſte 60 til 70 Mile. Den har ſødere Vand end andre Have og er meget fiſkerig. Den har

blandt mere Lax, Karper og Stører; ligeledes fanges ved den østlige Kyst en Mængde Sælhunde.

Cassandre, ogsaa kaldet Alexandra, var Priamus og Hecubas's Datter og Helenus's Tvillingsøster. Begge Børn, fortæller Sagnet, legede engang i den thymbræiske Apollos Tempel ei langt fra Ilium og, da de opholdt sig for længe for at komme hjem om Aftenen, tilberedede man dem et Leie af Laurbærgrene i Templet. Da Ammen den følgende Morgen gik til dem, fandt hun to Slanger hos dem, hvilke istedet for at tilføie dem nogen Skade viste sig venlige og slikkede deres Øren. Dette Under bevirkede et endnu større, thi Børnenes Hørelse blev derved saaledes skjerpet, at de kunde høre Gudernes Stemme. Siden opholdt Cassandra sig gjerne i Apollos Tempel, som, henrykt over hendes blomstrende Skjønhed, lovede at aabenbare hende alle den prophetiske Kunsts Hemmeligheder, hvis hun vilde gjengjelde hans Kjerlighed. Men efterat hun havde mættet sin Videbegjerlighed, vægrede hun sig ved at tilfredsstille Gudens Ønsker Forbittret herover lagde Apollo sin Forbandelse paa hendes Spaadomme saa ingen vilde troe dem. Saaledes forudsagde hun Troias Undergang og advarede sit Folk forgjeves mod den bedragerske Hest. Da Troia var erobret og Cassandra flygtede med de øvrige Jomfruer til Minervas Tempel, rev Ajax hende i vildt Raserie fra Alteret, vanærede hende paa det hellige Sted og slæbte hende med Hænderne bundne paa Ryggen til de andre Slavinder, da hun ved Byttets Deling tilfaldt Agamemnon, der førte hende som Slavinde og Elskerinde med sig til Mycene. Clytemnestra dræbte Begge. Hun skal have født Agamemnon Tvillingbrødrene Teledamus og Pelops. I øvrigt ansaaes Cassandras Vanærelse hos de Gamle for een af de ugudeligste Gjerninger og har tjent Digterne saavelsom Kunstnerne til Stof. Lokrerne, Ajax's Landsmænd, maatte ogsaa i mange Aar bøde derfor ved Storm og Uveir og ved een i deres Land opkommen Pest.

Cassationsretten (Tribunal de cassation, siden cour de cassation), var efter den nyfranske Forfatning Frankerigs øverste Domstol. Den oprettedes 1791, da Grundsætningen om Statens Eenhed og Udeelbarhed fastsattes, og Nødvendigheden at antage denne Grundsætning i Retten blev følelig. Efter denne næst sidste Organisation bestod den af een første Præsident og to andre, som Keiseren udnævnte paa Livstid og af 45 Dommere, som Senatet udnævnte ligeledes paa Livstid. Valget af en saadan Dommer foretoges blandt tre af Keiseren foreslagne Subjecter. Desuden bestemte Keiseren en keiserlig General-Procureur, sex Sub-

stituter og en Greffier en Chef (Overretssekreteer). Cassationsretten var deelt i tre Sectioner. Hver bestod af 16 Medlemmer, og af hver udgik aarlig 4, som ved Lodkastning fordeeltes i de andre. Disse Sectioner vare 1) Bønskrifternes, 2) den borgerlige og 3) den piinlige Cassations-Section. Cassationsretten afgjør nemlig aldrig noget selv, men erklærer blot de fælbede Domme for ugyldige, naar enten Formaliteterne ei ere iagttagne eller der er dømt imod den klare Lov; den henviser derpaa til en anden Ret. Gjøres der og Indventinger mod denne Rets Dom, maa Sagen foredrages i Cassationsrettens fulde Forsamling, hvorved man gaaer frem paa en dobbelt Maade. Enten afgjør Cassationsretten selv eller den sender før Afgjørelsen en Beretning til Fyrsten og udbeder sig et Loven forklarende Dekret. — Ved det første Andragende forsamler kun den Section sig, for hvilken Sagen hører. Derpaa foretages den af den Section, til hvilken den hører og 11 Medlemmer maae i det mindste være tilstæde ved den videre Afgjørelse. Stemmefleerheden afgjør Sagen. Cassationstribunalet havde desuden Opsyn over alle de andre Retter, kunde kalde Dommerne til Regnskab for Stordommeren, og af vigtige Grunde suspendere dem. Det paalaae desuden Cassationsretten aarlig at sende en Deputation til Regjeringen, for at angive, hvis den har fundet nogle Mangler ved Lovgivningen.

Cassel, Churfyrsten af Hessens Hoved- og Residensstad ved Fulda i Nederhessen, har 1390 Huse og omtrent 19,000 Indbyggere. Den inddeles i den gamle Stad, Nedre- og Ovre- (franske) Nystad. Altstadt og nedre Neustadt ere tildeels meget slet byggede; men den øvre Neustadt, som er bygget af de ved det nantiske Edikt fra Frankerig fordrevne Hugonotter, er regelmæssig og prægtig. Her udmærker sig især Kongensgade. Alle Dele af Staden oplyses om Natten ved Lygter. Blandt Bygningerne udmærke sig Museumet, Tøihuset, Gjethuset, de nye Caserner, som først bleve færdige 1811 og Paradepladsen. Mærkværdig er desuden den store Lysthave, kaldet die Aue, med Orangeriehuset, ligeledes det, en Miil fra Staden liggende, Lystslot Weissenstein (siden Wilhelmshöhe), som ved Natur og Kunst, fornemmelig ved sine Cascader og Fontainer, hører til den nyere Tids mærkværdigste Anlæg. Blandt Stadens andre Mærkværdigheder ere desuden den prægtige Broe, som gaaer over Fulda, Frederikspladsen med Landgreve Frederik 2dens Billedstøtte, Kongepladsen og Wilhelmshøheporten. Staden er fortræffeligt brolagt, især paa Konge- og Frederikspladsen. I Aaret 1767 gjorde man Begyndelsen til at nedrive Stadens forrige Fæstningsværker og blev færdig dermed i 6 Aar. Museum og det dermed forbundne Bibliothek indeholder mange vigtige

Gjenstande, der ei ere de Lærdes Opmærksomhed uværdige. Staden blev i Syvaarskrigen flere Gange taget i Besiddelse af de Franske og var Hovedqvarteret for deres Tropper. De holdt sig der til 1762, da de droge bort den 1ste Novbr. og overlode de Allierede Staden ved Capitulation. I Aaret 1806 blev Cassel paa nye tagen i Besiddelse af de Franske og gjort til Hovedstaden i det nye Kongerige Westphalen. Ved de senere Forandringer er igjen den gamle Tingenes Orden vendt tilbage, og Churfyrsten af Hessen residerer nu i Cassel. I Aaret 1812 afbrændte det forrige Residensslot. Gaden Bellevue i den øvre Neustadt har een af de fortræffeligste Udsigter i hele Tydskland. Endelig er ogsaa det Echo mærkværdigt, som finder Sted paa Kongepladsen, der danner en fuldkommen Halveirkel. Naar man staaer i dens Middelpunkt blive Tonerne eller Lyden 7 Gange gjentagne.

Cassini (Giovanni Domenico), en berømt Astronom, som hans Videnskab skylder store Opdagelser, var født 1625 i Perinaldo. Han begyndte sine Studeringer under en meget duelig Lærer og fuldendte dem i Genua hos Jesuiterne med megen Udmærkelse. Han fattede den meest levende Tilbøielighed for Videnskaberne, men Tilfældet ledede ham til Astronomien. En astrologisk Bog, som faldt ham i Hænderne og som han læste med Fornøielse, opmuntrede ham til at skaffe sig grundige Kundskaber i en Videnskab, der endog i sin Udartelse havde havt saa megen Interesse for ham. Han gjorde saa hurtige Fremskridt, at Senatet i Bologna 1650 tilbød ham den første Læresstol i Astronomien paa Universitetet der. Bologna var paa den Tid det gunstigste Sted for Astronomien. Her fandtes en Middagslinie, som Ignacio Dante 1575 havde trukket i den hellige Petronias Kirke for at bestemme Æquinoctierne og Solstitierne og derefter Kirkefestene. I Aaret 1653 udvidede man Kirkebygningen og dette bragte Cassini paa den Tanke at trække en længere og noiagtigere Middagslinie, hvilket vanskelige Arbeide han udførte i to Aar og derved gavnede Astronomien betydeligt. I Citadelle Piave i Toscana iagttog han paa Jupiters Flade, de Pletter, som dens Drabantere kaste paa den, naar de befinde sig mellem denne Planet og Solen og hvilke han noiagtig kunde skielne fra Pletterne paa Jupiters Flade selv. Ved hine berigtiaede han sin Theorie om Drabanternes Bevægelse, ved disse bestemte han Jupiters Omdreiningstid om sin Axel til 9 Timer 16′. Mars's Omdreiningstid fandt han ved at iagttage dens Pletter til 24 Timer 40′. I Aaret 1668 udgav han sine Ephemerider over Jupiters Drabantere, et beundringsværdigt Værk for den Tid. Den franske Konge satte paa denne Tid sin Stolthed i at samle udmærkede Mænd omkring sig. Ogsaa Cassini blev indbuden til Frankerig af

Colbert, men det var ei saa let at drage ham bort fra sit Fædreneland. Det blev afgjort, at han efter nogle Aars Forløb skulde vende tilbage til Italien. Dog lykkedes det Colbert at vinde ham for stedse, og Cassini giftede sig i Frankerig. Nu fortsatte han sine astronomiske Arbeider og opdagede foruden den alerede af Huygen iagttagne Saturns Drabant endnu fire andre. Han gjorde endnu mange vigtige Opdagelser og gavnede desuden Videnskaberne ved at lede og befordre andres Virksomhed. Han var Een af dem, som meest bidrog til Reisen til Cayenne, hvorved Jordens Skikkelse og Gravitationens Theorie noiere bestemtes Han overgav Akademiet Undersogelse over den indiske Calender og 1693 udgav han nye og noiagtigere Tavler over Jupiters Drabantere. En Middagslinie, som var begyndt af Picard 1669, fort af La Hire til Nordlig for Paris, fortsattes af Cassini 1700 til det Yderste af Roussillon. Denne Linie er maalt 40 Aar efter af François Cassini og La Caille og 100 Aar efter af Mechain og Delambre med en Noiagtighed, som ei lader noget tilbage at ønske. Cassini døde 1712 af Alderdom uden Sygdom eller Smerte. Nogle Aar i Forveien havde han mistet Synet.

Cassini (Jacques), den Forriges Søn, var født 1677 i Paris og traadde 1694 i Akademiet. Han ledsagede sin Fader til Italien og reiste siden til Holland og England, hvor han traadde i venskabelig Forbindelse med Newton, Halley, Flamstead o. fl. og blev 1696 Medlem af det kongelige Selskab i London. Efter sin Tilbagekomst til Paris beskjeftigede han sig med Astronomie og Physik og skrev adskillige Memoirer for Akademiet, f. Ex. over Electriciteten, Barometret 2c. I Aaret 1717 overgav han dette Selskab sit store Værk om Saturns Drabanter og dens Rings Boining. Almindelig bekjendt gjorde han sig ved sine Arbeider for at bestemme Jordens Skikkelse. Han udgav ved denne Leilighed sit Værk De la grandeur et de la figure de la terre. Alle Tilhængere af det newtonske System modsagde ham; man paastod, at den maalte Bue, skjøndt omtrent 9°, ei var stor nok til med Sikkerhed at kunne bygge paa. Ludvig 15de befalede derfor at maale Meridiangraderne under Æquator og Polarkredsen; men for at løse Problemet paa en mere direct Maade, paalagdes det Akademiet 1733 at lade maale Længden af hele Frankerig fra Brest til Strasburg. Dette Arbeid ledede Cassini, som døde paa sit Landsgods i Thury 1756.

Cassini de Thury (Cæsar François), den Forriges Søn, født 1714, var endnu ikke 22 Aar gammel, da han indtraadde i Videnskabernes Akademie, hvis Samlinger inde-

holde mange Memoirer af ham; men hans hele Flid beskjeftigede et større Værk. Man havde udkastet den Plan, geometrisk at opmaale Frankerig; Cassini udvidede den saaledes, at man skulde optage hele Frankerig topographisk og paa denne Maade bestemme alle Stæders Afstand fra Parises Middagslinie og dennes Perpendikularkreis. Aldrig havde man foretaget sig et større og for Geographien nyttigere Arbeide. Dertil behøvedes megen Understøttelse fra Regjeringens Side, hvilken dog ophørte 1756. Dog lykkedes det Cassini at fortsætte Arbeiderne og næsten opleve deres fuldkomne Tilendebringelse. Paa hans Opmuntring traadde et Selskab sammen, som bestred Omkostningerne og erholdt deres Forskud igjen ved Korternes Salg. Han døde af Kopper 1784. Foretagendet med Korterne fortsattes af Jacques Dominique Cassini, der 1789 overgav Nationalforsamlingen 180 Blade, hvortil senere ere komne 10. De danne et Heelt af 33 Fods Høide og 34 Fods Brede. Dette cassiniske Kort er unægtelig det største topographiske Værk, som endnu er udført.

Cassiodorus (Magnus Aurelius), berømt som Minister hos den mægtige østgothiske Konge Theodorich, var født i Nedreitalien i Squillaci 480 og beklædede saavel under nysnævnte gothiske Konge som under Athalarik, Theodat og Vitiges de betydeligste Embeder i Staten. Disse nedlagde han 537, stiftede et Kloster i Nærheden af sin Fødebye, hvor han beskjeftigede sig med Andagtsøvelser og med Videnskaberne. Han bejordrede ogsaa disse blandt Munkene i Italien, og vedligeholdt ved sin Anseelse Smag for de Gamles Værker. Han døde ved Aar 575 og har efterladt adskillige Værker af theologisk og philosophisk Indhold.

Cassius Longinus (Caius), en tapper, frihedselskende Romer og Brutus's Ven. Som Crassus's Quæstor reddede han Levningerne af hans Hær og forsvarede dermed Syrien imod Partherne indtil Bibulus ankom. I Krigen mellem Pompeius og Cæsar slog han sig til den Førstes Partie og gjorde ham vigtige Tjenester til Søes. Da Cæsar havde vundet Slaget ved Pharsalus og satte efter Pompeius stødte han med nogle faa Skibe paa den fiendtlige Flaade, der commanderedes af Cassius. Cæsar opfordrede dem til at overgive sig og Cassius adlød, forbauset over Cæsars Mod og Dristighed. Da der ingen Tvivl længer var om Cæsars Hensigt at opkaste sig til Herre i den romerske Stat, fattede Cassius som en ivrig Republikaner den Beslutning at dræbe ham og udførte samme tilligemed flere Medsammensvorne 709 eft. R. B. Derpaa samlede han i Forening med Brutus og de øvrige republikanskfindede en Armee for at beskytte Fri-

heden. Ved Philippi kom det til et Slag mellem dem og Antonius og Octavius, hvori Cassius, som bildte sig ind, alt var tabt, dræbte sig selv 711 eft. R. B. Brutus kaldte ham den sidste Romer. (See Cæsar og Brutus).

Castagnetter, ere smaae castaniefarvede Instrumenter af Træe, omtrent i Form af en stor Nøddeskal, hvilke ved Hjelp af en gjennem en Aabning trukken Snor ere bundne om Tommelfingeren og slaaes imod hinanden ved Dands. De have i lang Tid været brugelige hos Maurer, Spanier og Zigeuner. Nu bruger man dem ogsaa i Gascogne for ved visse heftige Dandse at angive Tacten. Ogsaa de Gamle betjente sig ved deres Bacchusfeste og Dandse af smaae Timbaler, der havde stor Lighed med Castagnetter.

Castalia, en berømt Kilde i Staden Delphi, tæt ved Apollos Tempel. De, som raadspurgte Oraklet, drak af denne Kilde, og Pythia drak ligeledes deraf og badede sig deri før hun fremsagde Oraklerne. Navnet skal den have erholdet af Castalia, Achelous's Datter. (Efter andre en Nymphe, som forfulgt af Apollo, styrtede sig i den, eller, som Fabelen, beretter blev forvandlet til den).

Castanos (Don Franzisco de), General en Chef for de spanske Insurgenter, var Generallieutenant fra 1798. Han var noget over 50 Aar, fægtede i Revolutionskrigen imod Frankerig, og fik 1794 et Saar i Spidsen af Regimentet Afrika. Stedse nærede han Utilfredshed med den store Indflydelse, Fredsfyrsten havde og paa dennes Befaling blev han 1798 forviist Madrid med 16 andre Officerer. Han besidder militære Kundskaber, er tapper og virksom. Det var ham, som i Forening med General Reding tvang den franske General Dupont til Capitulationen ved Baylen den 20de Juli 1808, ifølge hvilken 14,000 Franske overgave sig som Fanger. Ved flere Leiligheder har han givet Prøver paa sin Virksomhed og bidraget meget til de Franskes Fordrivelse af Spanien.

Caste. Et Folks Inddeling i Caster, d. e., i visse ved Rang og Forretninger forskjellige Classer, som leve ublandede og aldeles adskildte fra hinanden, var alerede bekjendt og indført blandt de gamle Ægypter og synes at være en høist ufuldkommen Indretning fra Menneskehedens Barndom. Endnu finde vi Casteinddelingen hos Indianerne. Dog er deres Casters Antal vanskeligt at bestemme. Efter de forskjellige Næringsveie og deraf følgende Forskjel kan man vel tælle 100. Men efter Hovedclasserne deler man dem i følgende fire, **Braminer**, **Krigere** (Ketris, Zschettries),

Kiøbmand (Banjaner, Bens, Bice), Haandværkere og Bønder (Schuter, Suder. Hver Caste lever efter egne Forskrifter og har egne Rettigheder. Men denne Casteinddeling, som formodentlig forhen var almindelig, har lidt store Forandringer, og ingen Caste er bleven inden for de den foreskrevne Grændser; derfor ere og lidt efter lidt de mange Underafdelinger opkomne. Om Braminerne er dette ovenfor bemærket. Ligeledes høre til Krigerne (fra hvilke de fleste indiske Rajar have deres Oprindelse) mangeslags Haandværkere. De mitlere Classer nærme sig hinanden meer eller mindre, men Forskjellen imellem Braminer eller den øverste og underste Classe, men fortrinlig meilem Braminerne og Udskubbet af alle Classer, Hallachoras, er saa stor, at de første ei uden at blive urene, tør røre ved de sidste; disse kunne ustraffede dræbe dem, og det er disse ei tilladt, at see paa de andre. (See Hindostan).

Casti (Giovanni Battista), en berømt italiensk Digter, var født 1721, studerede paa Seminariet Monefiascone, blev Professor der og erholdt et Canonikat ved Domkirken der. Han besøgte Frankerig, og blev ved sin Tilbagekomst bekjendt med Fyrsten af Rosenberg, Hovmester hos Prinds Leopold af Toscana, siden Storhertug og derpaa Keiser. Rosenberg kaldte Abbed Casti til Wien og forestillede ham Keiser Joseph 2den, som satte Priis paa hans Aand og trak ham ind i sin fortrolige Cirkel. Casti havde stor Lyst til at fremstilles ved fremmede Hoffer og gjorde derfor Bekjendtskab med Gesandterne. Saaledes blev han forestillet Catharina den anden, der modtog ham meget naadigt. Han besøgte og det berlinske og adskillige andre tydske Hoffer. Efter hans Tilbagekomst til Wien, lod Fyrst Rosenberg ham, efter Metastasios Død, udnævne til keiserlig Hofpoet. Efter Joseph 2dens Død forlangte Casti sin Afskeed og trak sig tilbage til Florents, hvor han skrev en stor Deel af sine Værker. I Aaret 1798 kom han til Paris, og uagtet sin høie Alder havde han endnu hele sin Aandskraft og Munterhed. Denne, saavelsom en med et let Anstrøg af bidende Lune, krydret Naivetet og Verdenskundskab gjorde hans Omgang høist behagelig; derhos var hans Characteer fast og hans Opførsel ordentlig. Med disse elskværdige Egenskaber forbandt han og saadanne, som indgjød Høiagtelse. En Forkjølelse gjorde pludselig Ende paa hans Liv 1803 i hans 82de Aar. Vi have følgende Værker af ham: Novelle galanti dell. Ab. C. De ere udkomne sidst 1804 i Paris i 3 Bind. Deres Antal beløber sig til 84. Næsten alle ere overgivne, men tillige interessante ved Stilens Liv Originalitet og Elegans. Det Samme kan siges om hans store Digt: Gli animali parlanti, poema epico, diviso in 26 Canti di Giamb.

Casti (Paris 1802, 3 Vol.) Mindre underholdende er hans satiriske Digt paa det russiske Hof, Poema tatara. Meget behagelige ere hans Rime anacreontiche, og hans komiske Operaer, La grotta di Trofonio, il Re Theodoro in Venezia &c. høist originale og lystige.

Castiglione (Balthazar), Een af de eleganteste italienske Skribenter i det 16de Aarhundred var født 1478 i Casatico i det Mantuanske. Hans Moder var af det regjerende Huus Gonzaga. Han studerede under berømte Lærere i Mailand. Da han var bestemt for Krigen traadde han i Tjeneste hos Ludvig Sforza, Hertug i Mailand, men, da denne blev tagen til Fange af de Franske vendte han tilbage til Mantua, hvor Marquien af Gonzaga tog sig af ham. Han ledsagede denne til Ludvig 12te i Pavia og var i Kongens Følge ved hans høitidelige Indtog i Mailand. Nogle Aar efter traadde han i Tjeneste hos Hertugen af Urbino, Guidibaldo de la Rovera, der gjorde ham til Anfører for et Compagnie af 50 Mand. Castiglione fulgte Hertugen ved hans Foretagende og blev snart en Prydelse for det fine og prægtige Hof ved Urbino. Hans glimrende Egenskaber, Kundskaber og elskværdige Sæder bevægede Hertugen til 1505 at udnævne ham til sin Gesandt hos Henrik 7de af England. Kongen modtog ham naadigt og skjænkede ham Ridderordener og Foræringer. Guidibaldos Efterfølger, Hertug Francesco Maria, ophøiede ham til Greve og gav ham Slottet Nuvillara ved Pesaro til Lehn. Da Leo den 10de 1513 var bleven Pave blev Castiglione sendt til Rom og kom her i videnskablig Forbindelse med de der værende Literatorer og Kunstnere. Efterat han igjen havde forsonet sig med Marquien af Mantua, som var bleven fornærmet over at han var gaaet i fremmed Tjeneste, giftede han sig 1516 med den rige, skjønne, ædle og fortreffelige Datter af Grev Torelli. Dog mistede han hende snart igjen i hendes anden Barselseng. Han udvirkede hos Pave Leo den 10de, at Comandoen over de pavelige Tropper blev overdraget den unge Hertug af Urbino, Federigo. Ved Clemens 7des Valg blev han igjen sendt til Rom, hvor Paven betjente sig af ham i sine Underhandlinger med Keiser Carl den 5te. 1525 gik han til Madrid som Pavens Gesandt og var i stor Yndest for Keiseren. Dog kom Freden ei istand og Rom blev kort derpaa indtaget og plyndret af Connetablen af Bourbons Tropper. Denne Begivenhed foraarsagede Castiglione den dybeste Smerte, og Paven beskyldte ham for at have forsømt hans Interresse. Vel lykkedes det ham at retfærdiggjøre sig, men han fik aldrig sin Rolighed mere. Keiseren, der fordoblede sin Omsorg for ham, naturaliserede ham som Spanier og gav ham det rige Bispedømme Avila. Men

Castiglione vægrede sig ved at modtage det før Keiserens fuldkomne Forsoning med Paven. Han var ei saa lykkelig at blive Vidne hertil; Kummer havde nedbrudt hans Sundhed. Aar 1529 blev han syg i Toledo og døde nogle Dage derpaa. Da Een af hans Familie takkede Keiseren for den Naade, han havde beviist Castiglione, svarede han: "Jeg siger Dem, at der er død Een af de største Cavallerer i Verden" — Castiglione har efterladt nogle Værker, blandt hvilke hans Libro del Cortegiano er den beromteste. Han lærer deri den Kunst en Hofmand bør anvende for at blive sin Fyrste behagelig og nyttig og fremtræde ved Hoffet med Fordeel. Stilen er mesterlig. Ogsaa hans, ikke talrige, italienske og latinske Poesier ere Mønstre paa Elegans. Hans Breve ere tillige vigtige for den politiske og Litterairhistorien (udkomne i Padua 1769).

Castilien, det største Kongerige i Spanien. Naturen skiller det ved en lang Bjergkjæde, i to Dele, af hvilke den nordlige kaldes Gammelcastilien og den sydlige Nycastilien. Hiint fik dette Navn, fordi det blev Saracenerne frataget før dette. Det indbefatter Provindserne Burgos med La Montana, Soria, Segovia og Avila. Til Nycastilien høre Madrid, Toledo, Guadalaxara, Cuença og la Mancha. I hiin er Floderne Duero, Ebro, Altajada, Andaja, Pisuerga m. fl.; i denne Tajo med Xarama, Guadarama og Alberche, Guadiana med Manzanares, Henares og og Huescar. Begge Provindser ere meget bjergige. De mærkværdigste Bjerge ere Montes de Toledo y Molina og Sierra Morena; de fortrinligste Stæder Madrid, Toledo, Burgos rc. Produkterne ere Korn, Viin, Faar med Fedthaler og den fineste Uld, Salt, Safran, Qvæg. Efter Begivenhederne i Bayonne 1808 udbrød Opröret mod Kong Joseph først i Castilien.

Castor og Pollux, vare Sønner af den lacedemoniske Konge Tyndareus og Leda, men efter Andre af Jupiter og Leda. Fabelhistorien fortæller, at Leda fødte to Æg, hvoraf det ene indeholdt Castor og Pollux, det andet Clytemnestra og Helena. Pollux og Helena vare af Jupiters Omarmelse og udødelige, de to andre vare af Tyndareus og dødelige. Uagtet deres forskjellige Herkomst vare begge Brødrene uadskillelige, lige tappre og heltemodige. Castor forstod især den Kunst at styre Heste. De toge Deel i Argonautertoget og erhvervede sig paa samme guddommelig Tilbedelse. Thi da engang en skrækkelig Storm opkom og alle med høi Stemme anraabte Guderne om Redning, viste sig pludselig over de to Brødres Hoveder to Stjerner lige Flammer og Uveiret lagde sig. Siden ansees de for de Søefarendes

Skytsguder og fik Navn af Dioscurerne, ja man benævnte efter dem de Flammer, som pleie at vise sig i Uveir paa Skibsmasterne. Efter deres Tilbagekomst befriede de deres tiaarige Søster Helena af det Fangenskab, hvori Theseus havde bragt hende, ligeledes vare de med ved den calydoniske Jagt. De ere fortrinlig berømte for den Troskab og Kjerlighed, hvormed de hængte ved hverandre. Da de nemlig friede til Leucippus's Døttre Phøbe og Ilaria og først maatte stride med deres Medbeilere Aphareus's Sønner Idas og Lynceus, blev Castor efter at han havde dræbt Lynceus ihjelslagen af Idas. Vel hevnede Pollux ham ved at fælde Idas, men den elskede Broder kunde han dog ei bringe til Live igjen. Fuld af Smerte bad han derfor Jupiter at berøve sig selv Livet eller tilstaae at han maatte dele Udødeligheden med sin Broder. Jupiter hørte hans Bøn, og Pollux nedsteeg vexelviis med sin Broder i Orcus og vendte med ham den anden Dag tilbage til Livet Man helligede dem Templer og Altere. Ved store Farer viste de sig efter de Gamles Mening, som to Ynglinge paa hvide Heste, i glimrende Rustning med smaae Flammer over Hovedet. Saaledes afbildes de og, ridende eller staaende ved Siden af hinanden, hver med en Hest i Toilen med fældede Landser og Stjerner paa Hovedet. Paa Himmelen findes Dioscurerne som en af Dyrekredsens 12 Stjernebilleder.

Castrametation, kaldes den Videnskab at afstikke en Leier. Den grunder sig paa lette Sætninger i Geometrien og paa den Orden, som skal iagttages ved en Armee; den skal vel ikke udgjøre en Slagtorden, men dog i en vis Henseende forberede derpaa.

Castration, kaldes den Operation, hvorved et levende Væsen berøves Avleevnen. Høist mærkværdig er den Forandring, som herved frembringes i alle Organers Uddannelse. Det mandlige Legeme begynder at blive det qvindelige ligt, Muskelkraften svækkes, de lymphatiske Kar forstoppes, Fedmen tiltager. Men de vigtigste Afvigelser ere Mangel paa Skjeg og den øvre Deel af Luftrørets Sammentrækning, hvorved Castraten faaer en Qvindes Physiognomie og Stemme. Den synes og at have Indflydelse paa Characteren, svækker Dømmekraften, gjør følesløs, knarvoren, modløs og i det Hele uduelig til store Foretagender. Hos de Individuer som kun have undergaaet det Halve af denne Operation (spadones hos Romerne) mærker man ingen slig Forandring. Da de ere fuldkommen istand til Avlingen tilstod de romerske Love dem Ægteskab. En tredie Classe udgjøre de, som Delene vel ei ere fratagne, men kunstig forstyrrede, saaledes at de vel ei mangle Parringsevne, men Avlekraft. Dem omtaler

Juvenal som de tøilesløse Romerinders særdeles Yndlinge. Til den 4de Classe høre de, som alle Avlingsdele ere berøvede. De kaldes Eunucher og bruges i hele Orienten, som Bevogtere af Qvinderne i Harem. Skeer Castrationen hos fuldkommen mandbare Personer, ved en Beskærigelse, saa virker den vel nogen Forandring i Characteren, men lader Legemet gandske i den samme Forfatning. — Efter de gamle Skribenteres Forsikringer castrerede Grækerne, men især Lydierne ogsaa Qvinder. De sidste skulle have brugt slige qvindelige Væsener til Bevogtersker for deres Døttre og Koner. Her frembringer Operationen en gandske modsat Virkning. Kjønsdriften forgaaer, der fremkommer Skjeg paa Hagen og Overlæben, Barmen forsvinder, Stemmen bliver haard ꝛc. Boerhave og Pett fortælle Exempler af dette Slags. Hos Indianerne dømmer Loven en Kone der gjør sig skyldig i Utroskab først til Castration, derpaa til Døden. Blandt de Ulykker, som Religionssværmerie har foraarsaget, har og Castrationen spillet en stor Rolle. Constantin og Justinian maatte med al deres Magt modsætte sig Cybeles Præsters religiøse Galskab, og kun ved at sætte denne Operation i Classe med Mord vare de istand til at standse den. Endnu mere: Valerianerne, en Religionssekt, som Origenes Exempel havde forvirret, ansaae denne Lemlæstelse ei alene for Pligt imod dem selv, men troede at burde udøve den mod alle, som faldt i deres Hænder. I Italien skal Castration have været saa hyppig for at faae Sopransangere, at man fornemmelig i Kirkestaten aarlig talte 4000 Offre for denne overdrevne Kunstluxus. Clemens 14de forbød denne afskyelige Misbrug. Ikke destomindre vedvarede efter Reisendes Beretning denne Skik, og taaltes ei alene i visse Stæder, men udøvedes saa skamløst, at de, som forrettede slige Operationer, bekjendtgjorde det ved offentlige Anmældelser og tilkjendegave deres Bolig. I den nyere Tid er der givet de eftertrykkeligste Love herimod.

Castrum Doloris, ogsaa **Catafalk**, en Sørgestillads, som oprettes afdøde fornemme Personer til Ære i Kirkerne eller andre Stæder og prydes med Sindbilleder, Vaaben ꝛc.

Casuist kalder man fornemmelig en Theolog, som beskjeftiger sig med Undersøgelse af vanskelige Samvittigheds-tilfælde. Casuistik er derfor den Videnskab, som befatter sig med slige Undersøgelser.

Catachrese, den urigtige Brug af et Ord, naar man nemlig giver en Sag et Tillægsord, som ei vedkommer den, f. Ex. forstummende Taarer, visnende Flammer ꝛc.

Catacomber, kaldes de berømte underjordiske Grav-hvelvinger i Ægypten, hvori de Afdødes kunstigt balsomerede Liig gjemtes. I Italien, fornemmelig i Rom, men og ved Neapel og i Sicilien finder man lignende underjordiske Gange, som man ogsaa kalder Catacomber, men om hvis egentlige Bestemmelse man er uvis. De strække sig over en Fjerdingvei hen under Rom, og man finder deri større og mindre Gjemmesteder samt Sale, der ere forbundne ved Gange. Man træffer og hyppige Indskrifter og Liigkister, som bevise, at mange af de første Aarhundredes Christne ere begravne her; hvorfor de og stedse have været Reliquiernes store Forraadskammer.

Catacustik, Læren om Echo eller Gjenlyden.

Catalonien, den østligste Provinds i Spanien, 580 □ Mile med over 800,000 Indb.; næsten gandske bjergig og gjennemstrømmet af Ebro og Segra. Produkterne ere Marmor, Alabast, Chrystal, Jaspis, Amethyst, Agat, Azursteen, Steensalt, Vitriol, Alun, Jern, Blye, Tin, Sølv, Guld, varme Bade, Korn, Viin, Sydfrugter, Bomolie, Silke, Hør, Hamp, Træe, Qvæg, Fiske, Koraller ꝛc. Hovedstaden er Barcelona. Ved Hjelp af en engelsk og hollandsk Flaade bragte Erkehertug Carl Catalonien under sit Herredømme 1705, men efterat han havde besteget Keiserthronen og trukket de østerrigske Tropper bort, blev Catalonien efter en tapper Modstand af Indbyggerne, især i Barcelona, indtaget 1714 af Philip 5tes Tropper. I den nyere Tid har ogsaa Catalonien udmærket sig i Kampen mod de Franske. Særdeles mærkværdig var Beleiringen af Staden Gerona.

Cataphracter (af det Græske, hvori det betyder Een paa alle Sider med Vaaben omgivet), kaldtes hos Romerne de Ryttere, som havde Harnisk over hele Legemet og vare forsynede med en Kyras. Denne Rustning havde sin Oprindelse fra Norden og var fornemmelig yndet blandt Partherne. B.^ Antiochus's Armee fandtes 3000 Cataphracter paa Phalangeternes høire Fløi. Ikke alene Catapracterne, men og Hestene vare bepandsrede. Pandseret bestod af smaae, i en langagtig Fiirkant skaarne, Jernskjel, der vare heftede paa Lærred, saaledes at det ene ragede frem under det andet. Ogsaa Sarmaterne skulle havt en saadan Rustning. De parthiske Cataphracter havde foruden Kyradset thyre lange Spyd, der hængte i Remmer ved Hesten. Romerne synes først sildig at have gjort Brug af disse udenlandske, for deres Tunghed lidet brugbare, Kyradser.

Catapult, en Krigsmaskine hos de Gamle, som raadde istedet for Canoner og hvormed de udskjøde et Slags

Pile i horizontal Retning. Ballisterne derimod udkastede Stene i Bueretning og lignede derfor mere vore Mørsere. Undertiden udkastede de ogsaa en Mængde Stene og lignede saaledes Cartætscher. Ved Krudtets Opfindelse maatte slige Maskiner gaae af Brug.

Catarrh (Snue), kaldes enhver heftig Betændelse i de slimige Membraner og har altid en stærk Slimafsondring til Følge. Næsten enhver Catarrh fremkommer ved den kolde Temperaturs Indtryk, ved Atmosphærens Forandring, ved hurtig Overgang fra Tørhed til Fugtighed 2c. Sjelden er den farlig, dog kan den undertiden gaae over i en anden Sygdom, ja endog blive dødelig. Den finder meest Sted i kolde Climater, hvor den endog bliver epidemisk. De, som opholde sig paa fugtige Steder, ere mere udsatte for den end de, som opholde sig paa tørre. Børn, Fruentimmer og Mennesker af feed, slimig Constitution ere meest udsatte for denne Sygdom.

Cataster, et under offentlig Autoritet forfærdiget Finansregister, især en Fortegnelse over Huse, Agre og Grundstykker, tilligemed de Afgifter deraf svares; en Skattebog eller et Skatteregister.

Catechetik, en Videnskab om Reglerne, hvorledes man tilbørlig kan underviise Begyndere og Uøvede i Christendommens Lærdomme ved Spørgsmaal og Svar. En Catechesation er følgelig en mundtlig Underviisning i Religionens Lærdomme, som tildeles de Uvidende ved Spørgsmaal og Svar. Deraf Catechet, catechesere. Catechetens Kunst bestaaer deri, at han forstaaer ligesom at fremlokke og udvikle Ideerne af Lærlingens unge Sjel. Først i den nyere Tid har man begyndt at skjenke denne Deel af Religionsunderviisningen større Opmærksomhed. Catechismus, en Bog, hvori Religionens eller en anden Videnskabs eller Kunsts Begyndelsesgrunde foredrages i Spørgsmaal og Svar, Catechumener kaldtes i den første christne Kirke de omvendte Jøder og Hedninger, som skulde modtage Daaben, havde en særskilt Plads i Kirken og ei turde være tilstæde ved Nadverens Uddeling. Senere kaldte man og de unge Christne saaledes, som første Gang vilde gaae til Gudsbord og ved Underviisning forberededes dertil.

Categorier, kalder man i Philosophien de høieste Slægtsbegreb. Hos Peripatetikerne vare Categorier og Categoremer ei forskjellige. De regnede 10 af dem, nemlig: Substantia, Qualitas, Relatio, Actio, Passio, Ubi, Quando, Situs og Habitus. Fra Peripatetikerne kom denne

Lære til Skolastikerne. I den leibnitz-wolfiske Skole ansaae man de høieste Slægtsbegreber som en Lære, der hørte til Metaphysiken og især til Ontologien. Daries gjorde Anvendelse deraf i sin Logik, men istedet for 10 Categorier, antog han kun 7: Quis, Quid, Ubi, Quibus auxiliis, Cur, Quomodo, Quando? Disse Spørgsmaal ansaae han som Bestemmelsesgrunde for et almindeligt Begreb, ved hvis Hjelp man kunde give samme synthetisk Fuldkommenhed. I den critiske Philosophie blev denne Lære gandske forandret. Kant vilde bestemme Forstandens Grændser, for a priori at kunne besvare Spørgsmaalet, hvad kan Mennesket vide? Kant bragte de 10 aristoteliske Prædikamenter tilbage til 4 Categorier eller Elementarbegreb, nemlig: 1) Quantitet, 2) Qualitet, 3) Relation og 4) Modalitet. — Categorisk Imperativ, det ubetingede Fornuftbud, det høieste Moralprincip (see Kant).

Catharina af Aragonien, Dronning i England, var en Datter af Ferdinand den catholske og Isabella af Castilien, som lod hende opdrage efter de strengeste Fromheds Grundsætninger, men tillige vække hendes Smag for Kunster og Videnskaber. Aar 1501 formælede man hende med Arthur, Prinds af Wales og Søn af Henrik 7de. Hensigten af denne Forbindelse var at befæste Alliancen mod Frankerig, hvis Planer paa Italien man ønskede at modsætte sig. Da Prindsen af Wales døde nogle Maaneder efter, bevægede Henrik Kongen af Spanien til at villige i Catharinas Giftermaal med sin yngste Søn. Vanskelighederne, som Kirken lagde i Veien for Beslægtedes Giftermaal, hævedes ved Pavens Medvirkning, men Formælingen maatte udsættes, da Prindsen kun var 12 Aar gammel. Men paa den Dag, da han var bleven myndig, lod man ham undertegne en Protestation mod den indgangne Forpligtelse; og Grunden, som anførtes hertil, var, at den var indgaaet paa en Tid, da han ei kunde bedømme denne Forpligtelses Natur. Prindsen handlede ved denne Leilighed kun efter sin Faders Villie, som vilde tvinge Kongen af Spanien til at give Slip paa sin Datters Enkepension og tog Protestationen tilbage, saasnart han havde naaet denne Hensigt. Efter sin Faders Død ægtede Henrik 8de Catharina og levede 18 Aar med hende i fuldkommen Eendrægtighed. Omendskjønt Ferdinand, til Henriks Ergrelse, sluttede en Tractat med Frants 1ste, forstyrrede dette dog ei deres Enighed. Catharina fødte flere Børn, men kun Maria naaede den Alder, at Faderen kunde lade hende erklære for Prindsesse af Wales. Naar Kongen fattede den Idee, at skille sig ved sin Gemalinde, lader sig ligesaalidet med Vished bestemme, som hans egentlige Bevæggrunde. Men høist sandsynligt bevægede hans Bekjendtskab med Anna

Boleyn ham dertil, da hun ei vilde forbinde sig med ham paa anden Maade end ved Ægteskab. Henrik bestræbte sig for at bevirke Dispensationen for sit Giftermaal tilintetgjort hos Pave Clemens 7de. Denne udnævnte Cardinalerne Campeggio og Wolsey til Legater a latere for at undersøge Sagen, med den hemmelige Befaling at trække den ud. Alle Forsøg at bilægge Sagen, mislykkedes. Kongen paastod Skilsmisse, Dronningen derimod erklærede, at hun aldrig vilde opgive sine Rettigheder, og at hun forkastede de af Paven udnævnte Dommere, da den ene var hendes personlige Fiende og den anden hendes Gemals Minister. Kun for at indlægge denne Protestation indfandt hun sig ved de første Møder. Ingen Trudsler, ingen Beskyldninger, hvormed man tænkte at skrække hende, kunde forandre hendes Beslutning. I det andet Møde kastede hun sig for Kongens Fødder, og han hørte hendes Forestillinger ei uden Rørelse; hun fjernede sig derpaa for ei at møde mere. Hun henvendte sig derpaa til den hellige Stol, som opløste Commissionen og kaldte Sagen for sin Domstol. Henrik gjorde nu sin Gemalinde flere Tilbud, hvis hun vilde finde sig i Skilsmissen, men, da hun blev ubøielig, forviste han hende til Amphtill ved Dunstable. Endelig forkyndte Cranmer, Erkebiskop af Canterbury, 1533 Dommen, hvorved Henriks Ægteskab med Catharina erklæredes for ugyldigt. Da Dronningen hørte denne Dom, erklærede hun, at hun vilde vedblive at betragte sig som Henriks Gemalinde og gjøre Fordring paa alle de Rettigheder, hende derved tilkom, indtil Paven havde fordømt hende. I Rom blev Cranmers Dom casseret 1534, dog uden at derved Noget forandredes i hendes Stilling. Hun levede kun to Aar efter. Daglig var hun Vidne til deres Undertrykkelser og Mishandlinger, som vare blevne hende troe. Den Trøst, hun søgte i Religionen og i Udøvelsen af christelige Dyder kunde ei udslette den Kummer, der lidt efter lidt bragte hende i Graven. Henrik, som aldrig havde ophørt at agte hende, gav hende i den sidste Sygdom flere Tegn paa Deeltagelse. Hun skrev Kongen til kort før sin Død, forestillede ham med rørende Ømhed hans Uret og forsikkrede ham, at hun glemte den, og bad Gud om ogsaa at glemme den; hun anbefalede ham sin Datter Maria og sine Tjenestefolk. Til Slutning kaldte hun ham sin elskede Herre, Konge og Gemal. Hun døde den 6te Januar 1536 paa Slottet Kimbalton, 50 Aar gammel. Hendes Dyd ledsagede hende i Lykke og Ulykke og erhvervede hende sine Samtidiges Kjerlighed, ligesom Efterverdenens Beundring.

Catharina af Medicis, Henrik 2dens Gemalinde, var født i Florents 1519 og den eneste Datter af Lorenzo af Medicis, Hertug af Urbino og Clemens 7des Niece.

Frants 1ste villigede kun i at give hende sin Søn til Gemalinde, fordi han troede hun aldrig skulde komme paa Thronen og fordi han behøvede en betydelig Sum Penge, som Lorenzo forskaffede ham. Formælingen gik for sig i Marseille 1533. Catharina, ligesaa smuk som aandrig, havde i Florents uddannet sin Smag for Kunsterne, men tillige indsuet Grundsætningerne af hiin italienske Politik, der stedse tog sin Tilflugt til Cabaler, List og Troløshed, som ei sømmer en ædel og stor Characteer. Catharinas Ærgjerrighed var ubegrændset; hun opofrede samme Frankerig og sine Børn; men aldrig havde hun et fast Maal, og man kan aldrig tillægge hende nogen dyb Plan. Den Stilling, hvori hun fandt sig ved sin Ankomst til Frankerig, gav hende Leilighed stedse mere at øve sig i Forstillelsens Kunst. Hun holdt Venskab saavel med Hertuginden af Estampes, Kongens Maitresse, som med Diana af Poitiers, sin Gemals Maitresse, uagtet de vare Fiender. Uden Magt, uden personlig Anseelse kunde man formode af hendes Ligegyldighed, at hun skyede Forretningers Uroe; men, da Henrik 2dens Død 1559 ved en Turnering havde gjort hende til sin egen Herre, saae man hende styrte sine Børn i en Hvirvel af Forlystelser, give dem Skuespil, der kunde ophidse dem til Grusomheder og vellystige Feste for at svække dem ved Udsvævelser. Hun havde i sit Følge en Mængde Hofdamer, hvis Hovedforretning var at forføre dem, som hun vilde drage til sig, og midt under disse Adspredelser tilberededes Blodscener, hvorom Erindringen vækker Gysen hos Efterverdenen. Hendes Anseelse under hendes ældste Søn, Frants den 2den, var indskrænket, da denne Fyrste, ifølge sin Forbindelse med Maria Stuart, var Guiserne gandske hengiven. Iversyg paa en Magt, hun selv ei havde, fattede Catharina den Beslutning at begunstige Protestanterne, en fordærvelig Plan i et Land, hvor den catholske Religion var Rigsgrundlov. Uden denne falske Forholdsregel, hvorved Hugonotternes Mod hævedes, vilde Religionsmeningerne neppe have vakt de frygtelige Borgerkrige, der ødelagde Frankerig. Selv følte hun sig sat i Forlægenhed ved sin Eftergivenhed mod Hugonotterne, da hun fik Bestyrelsen af Riget i Carl 9des Mindreaarighed. Vaklende mellem Guiserne, der stode i Spidsen for Catholikerne, Condé og Coligny, Protestanternes Høvdinge, var hun nødt til uophørlige Intriguer, der dog ei kunde skaffe hende saa-[illegible]r Magt, som en aabenhjertig Opførsel vilde tilveiebragt. Foragtet af alle Partier, men trøstet herfor, naar hun blot var istand til at bedrage dem, greb hun til Vaaben for at underhandle og underhandlede for at begynde en nye Krig. Bartholomæusnattens Blodbad var hendes Værk; hun bevægede Kongen til Forstillelse, som var hans Characteer gandske fremmed, og saa ofte han søgte at rive sig løs fra en Afhæn-

gighed, hvorover han rødmede, forstod hun at hindre ham deri ved Frygt og Iversyge, som hun vakte hos ham ved at begunstige hans Broder Henrik. Efter Carls Død førte hun paa nye Regentskabet til Henrik 3die kom tilbage fra Polen og bidrog Sit til de Ulykker, der ramte Frankerig under hans Regjering. Da hun 1589 døde i en Alder af 60 Aar, var Frankerig i en saadan Forvirring, at man neppe bemærkede hendes Død. Religionsstridighederne vare hende egentlig ligegyldige; men for at herske, satte hun Alt paa Spil. Hendes Tilhængere forstod hun med ligesaamegen Kunst at forene som at bringe Uenighed mellem sine Fiender. Hun var ødsel i høieste Grad og svarede dem, der forestillede hende Skatkammerets Udtømmelse: "Man maa dog leve." Hendes Opførsel havde stor Indflydelse paa hiin Tids Sæder, og man veed, at disse vare meget fordærvede. Der er Intet at rose hos hende uden en vis Elegans i hendes Opførsel og en levende Tilbøielighed for Kunster og Videnskaber. Hun lod kostbare Haandskrifter komme fra Grækenland og Italien, hun lod opbygge Tuillerierne og Hotel de Soissons, i hvis Sted man siden har sat Halle aux bles.

Catharina den 1ste, Keiserinde af Rusland, der fra ringe Stand hævede sig paa det største Riges Throne, var Dotter af en Bonde i Lithauen ved Navn Samuel; thi han havde intet Familienavn, hvilket hyppig er Tilfældet i disse nordlige Provindser. Hun var født den 16de April 1686 og erholdt i Daaben Navnet Martha. Hendes Forældre satte hende i Tjeneste hos en luthersk Geistlig ved Navn Daut i Roop, et Sogn, som ligger i den rigaiske Kreds, hvor hun lidt efter lidt antog den protestantiske Religions Læresætninger. Fra Roop kom hun til den lille Stad Marienburg til den derværende Provst Glück. Pigen, hvis Skjønhed udviklede sig, ansaaes vel mere for Tienestepige end Pleiedatter, men blev dog oplært med Provstens Datter saavel i Religionen som i nyttige Haandarbeider. En svensk Dragon, ved Navn Johan, forelskede sig i hende. Han bad om hendes Haand, og, da den fattige Martha just ikke havde noget Valg, modtog hun Tilbuddet. Hun blev hans Kone, men kun paa nogle Dage. Hendes Mand maatte følge sit Kald som Soldat. Dette skede kort før Russerne 1702 indtoge det ubetydelige Slot Marienburg. Stadens Indbyggere bleve gjorte til Fanger og iblandt dem Martha. Hun tilfaldt den commanderende General Scheremetjew, hos hvem Menzikow saae hende og fandt Behag i hendes Yndigheder. Scheremetjew afstod hende nu til sin Fyrstes Yndling, som strax tog hende til sig. Imidlertid var den svenske Dragon kommen tilbage som Underofficeer, havde erkyndiget sig om sin Kone og faaet hendes Opholdssted at vide. At fordre hende tilbage vilde

været ligesaa unyttigt som farligt; han besøgte hende derfor hemmeligt. Hun levede i Menzikows Huus med temmelig Frihed, men tjente dog endnu. For ei at miste hende, holdt Menzikow hende skjult for Peter den store og de fornemme Russer, men tillod hende Omgang med sine Lige, saa Johan og Martha temmelig ofte saae hverandre. En Uforsigtighed tilintetgjorde Menzikows hele Omsorg: i en Ruus pralede han engang af hendes Skjønhed. Man vilde overbevise sig om han talte Sandhed; han vægrede sig ved at give dette Beviis. Dog — Peter selv forlangte det, og Martha maatte frem. Hun gjorde et dybt Indtryk paa den russiske Monark, og Menzikow overlod ham hende. Menzikow troe stede sig over hendes Tab ved politiske Fordele; thi fra nu af tænkte og handlede hun efter hans Forskrifter og han underviste hende, hvorledes hun maatte smigre Monarkens Luner for at drage Fordele deraf. Martha forandrede nu anden Gang Religion, gik i Moskau over til den græske Kirke og antog Navnet Catharina. Ved denne Lellighed var den ulykkelige Alexei Czarowitsch Fadder. Hun blev nu kaldet Catharina Alexiewna. Nogle Aar befandt hun sig ved Peters Hof under Navn af hans Koks Kone. Ved denne Tid i Aarene 1708 og 1709 fødte hun Prindsesserne Anna og Elisabeth, af hvilke den første blev Hertuginde af Holsteen og Moder til Keiser Peter den tredie, den anden blev Keiserinde af Rusland. Omtrent Aar 1710 begyndte man at kalde hende naadige Frue og som hørende til Hofstaten, ledsagede hun Monarken overalt. Som offentlig erklæret Maitresse og siden som Keiserinde fødte hun 5 Børn, som alle døde tidlig. Aar 1713 udkom en keiserlig Befaling, hvori hun forestilles Riget som Peters virkelige Gemalinde. Prindsesserne Annas og Elisabeths Retmæssighed blev herved lovligen, skjøndt stiltiende erkjendt. Hun forstod at fængsle Keiserens Hjerte ved hendes Eftergivenhed, ved den Fasthed, hvormed hun udførte Alt og især ved hendes Forstand. I den ulykkelige Stilling, hvori Peter befandt sig ved Pruth 1711 reddede Catharina ham, da ingen Redning syntes mulig. Hun, Osterman og Schaphirow besluttede at bestikke Storvesiren. Hertil gav Catharina alle sine Juveler og laante alle de rede Penge, hun kunde faae fat og som kunde undværes. Først efterat Middelet var slaaet an og Keiseren reddet fra Undergang, opdagede hun ham det og han lovede stedse at være hende taknemmelig derfor. I Aaret 1722 erklærede Peter hende til sin Efterfølgerske og 1724 kronede han hende i Moskau. Dette var det største, men og tilligo det sidste Beviis, han gav hende paa sin Agtelse; thi i de sidste Maaneder af samme Aar maatte hun føle hans hele Utilfredshed. Catharina elskede Kammerherren Mons, og Keiseren overraskede hende

med ham. Mons blev halshugget og hun maatte bivaane Halshuggelsen. Keiserens Forbittrelse gik over alle Grændser. Alle hendes Fortrolige bleve bortfjernede og andre kom i deres Sted, paa hvilke Peter kunde forlade sig. Menzikow var formedelst nogle Urigtigheder i Statsforvaltningen falden i Unaade; Peter havde ofte Anfald af legemlige Smerter, der afbrødes af de frygteligste Udbrud af Utilfredshed. Disse forenede Omstændigheder gjorde Catharinas Stilling skrækkelig, og Tanken om Fremtiden maatte være hende saa meget ubehageligere, som hun efter Keiserens Yttringer maatte befrygte en Forandring i Thronfølgens Bestemmelse til sin Skade. For at hindre dette, behøvede hun Menzikow, og ved Jaguschinskis Klogskab lykkedes det at forsone hende med Keiseren. Hun arbeidede nu med Yndlingen paa at befæste sin Skjebne, da Peter døde den 28de Januar 1725. Catharina, Menzikow og Jaguschinski holdt det for nødvendigt at skjule Keiserens Død indtil de havde sikkret hende Thronfølgen. De bragte den berømte Theophanes, som havde hjulpet Peter til at afskaffe mange Misbrug, paa deres Side. Han beedigede for det forsamlede Folk og Tropperne, at Peter paa Dødssengen havde erklæret, at Catharina alene var værdig at følge ham. Herpaa udraabte man hende til Keiserinde og Selvherskerinde og svoer hende paa nye Troskabseed. I Begyndelsen arbeidede man efter Peters Planer, og under Menzikows Styrelse gik det ret godt med Statsforvaltningen. Men Keiserindens naturlige Efterladenhed fik lidt efter lidt saaledes Overhaand, at hun uden at tage den ringeste Deel i Statsforretningerne, gandske overlod dem til sine Yndlinge, hvorved Folkets Tilfredshed snart forvandledes til Murren. Hendes private Liv var høist uregelmæssigt. Hun begik store Udsvævelser, især i Drik. Man fortæller, at hun dyppede et Slags Kringler i stærk ungarsk Viin og nød saa længe deraf til hun blev beruset. Saaledes nedbrød hun sin stærke Constitution; dog vare der ogsaa andre Aarsager til hendes tidlige Død. Keiserinden havde en Skik, der var en Følge af hendes slette Opdragelse. Enhver af Hoffets Herrer, der om Eftermiddagen kom i hendes Smaaselskaber slog hun paa Lommerne og forlangte Bonbons af dem. Dette gjorde hun især ved Menzikow, der i det Mindste tilsyneladende stod i Anseelse og var den keiserlige Families daglige Selskab. Denne skal, misfornøiet over Keiserindens store Tilbøielighed til sine Børn, hvorved hans Indflydelse tabte sig, have givet hende forgiftede Figen med Sukker over. Hun døde den 17de Mai 1727. Man foregav et Saar i Lungen havde aabnet sig. Hun blev begravet i Petersburg ved Siden af sin Gemal.

Catharina den 2den, Keiserinde af Rusland, var født i Stettin den 2den Mai 1729. Hendes Fader Christian August, Fyrste af Anhalt Zerbst, var kongelig preussisk Generalfeldtmarschal og Gouverneur i Stettin. Hun fik Navnet Sophia Augusta. Keiserinde Elisabeth valgte hende til Gemalinde for sin Søstersøn Peter, som hun havde bestemt til sin Efterfølger. Den unge Fyrstinde blev af sin Moder Johanna Elisabeth ført til Moskau, hvor hun gik over til den græske Religion og antog det hende af Keiserinden bestemte Navn Catharina Alexiewna. Den 1ste Sept. 1745 gik Formæilingen for sig med stor Pragt. Catharina, der dengang var 16 Aar gammel, kunde vente i sin Gemal engang at see Een af Europas og Asiens mægtigste Fyrster, men Peter besad hverken store eller elskværdige Egenskaber. Hans Aand var udannet, han overlod sig til en udsvævende Soldats Laster. Disse Omstændigheder overbeviiste Catharina om, at hun ei vilde være lykkelig i sit Ægteskab. For paa nogen Maade at holde sig skadesløs, greb hun til Studeringer, og det er rimeligt, at de 17 Aar hun tilbragte paa denne Maade meget bidroge til at udvikle hendes Aand og hendes Characteerstyrke. Ved et Hof som det russiske under Keiserinde Elisabeth kunde Catharina just ei faae strenge Begreber om Tugt og Sædelighed. Blandt hendes Gemals Venner udmærkede Grev Soltikoff sig ved sin Forstand og ved sin Persons Ynde. Han tiltrak sig Catharinas Opmærksomhed og der opkom et fortroligt Forhold imellem dem. Men, da Soltikoff, som forestod adskillige fremmede Gesandtskaber formedelst den bestandige Fraværelse begyndte at blive Catharina ligegyldig, viste sig ved Hoffet en ung Polak af smuk Vært og behagelig Dannelse. Dette var den ved sin Lykke og siden Ulykke berømte Stanislaus Augustus Poniatowsky. Han traf Storfyrstindens Blik paa sig saasnart han viste sig ved Hoffet, og af dette første Indtryk opkom den meest levende Tilbøielighed. Deres Forstaaelse undgik ei Keiserindens Opmærksomhed, men syntes ei at mishage hende; paa hendes Anbefaling gjorde August 3die den lykkelige Poniatowsky til sin Gesandt ved det russiske Hof. I Rusland tænkte Ingen paa at forstyrre hans Forhold til Storfyrstinden; i Paris derimod vakte det Bekymring. Frankerig, dengang i Krig med England, havde sluttet en hemmelig Alliance med Østerrig og draget Rusland ind i samme. Poniatowsky var bekjendt som en ivrig Tilhænger af England, og ved Elisabeths Characteersvaghed frygtede man for, han ved Storfyrstinden kunde virke paa hende til Frankerigs Skade. Ludvig 15de, underrettet herom ved sin Gesandt, benyttede sin Indflydelse hos Kongen af Polen for at bevirke Poniatowskys Tilbagekaldelse. Storfyrstinden var i Begyndelsen meget krænket herover, men traf snart et nyt Valg. 1762 døde Elisabeth, hvorpaa

Peter den 3die besteeg Thronen. Denne Begivenhed forstørrede Skilsmissen mellem de to Ægtefolk. Lyst til at herske, forenet med den Frygt i Peter at finde en uforsonlig Tyran, bevægede Catharina at anvende Alt for at styrte ham fra Thronen. I Petershof, hvor Keiserinden kun syntes at være beskjeftiget med sin Kammer og sine Kjerlighedsintriguer, kom en Sammensværgelse istand, i hvis Spidse stod Grev Panin, den driftige Fyrstinde Daschkoff og en ung Gardeofficeer ved Navn Gregorius Orloff, som efter Poniatowsky havde vundet Catharinas Yndest. Peter den tredie blev Russerne daglig mere forhadt ved sin Forkjerlighed for hvad der var Preussisk, ved sin Politik og sin ubetydelige Character. Alle de, som foragtede Keiseren og haabede at vinde ved en Forandring, tiltraadde Catharinas Partie. Imidlertid var Sammensværgelsen nær ved at opdages; Een af de Sammensvorne var alerede fængslet, da Hovederne for dem besluttede at bryde løs. Catharina, underrettet om Faren, forlod Petershof midt om Natten, lagde Endeel af Veien tilbage i en Bondevogn og ankom til Petersborg, hvor Alt var forberedet for at udraabe hende til Keiserinde. Tropperne vare vundne og Folket stemt for hende. Natten, mellem den 8de og 9de Juli udbrød Sammensværgelsen; i faa Timer satte en Revolution, der næsten ingen Hindring fandt, Catharina paa Thronen. De Sammensvorne selv forbausedes over det lykkelige Udfald. Man har roest det Maadehold, Catharina viste, men unødvendig Strenghed vilde berøvet hende Folkets Yndest, som hun saa høilig behøvede. Et eneste Menneskes Død syntes nødvendig, og Peter den 3die blev qvalt i Fængslet, i det mindste med Catharinas Vidende. Hun havde ved sin Thronbestigelse gjort store Løfter. For at undertrykke Misfornøielsen med Peters Død og befæste sin Magt, søgte hun at retfærdiggjøre det Haab, hun havde vakt. Hun smigrede klogeligen Folkets Forfængelighed, viste udvortes stor Agtelse for Religionen og Ministrene og lod sig med stor Pragt krone i Moskau. I de første Maaneder beskjeftigede hun sig med Midler til at fremme Industrie og Agerdyrkning og skaffe en Marine tilveie; hun udgav nyttige Forordninger for Rettens Pleie: maaskee vilde hun bragt de voldsomme Midler, hvorved hun havde besteget Thronen i Forglemmelse, hvis hun havde indskrænket sig til at forbedre sine Undersaatters Skjebne og sat sin Ære i at cultivere sit uhyre Rige istedet for at forstørre det. Eet Aar efter hendes Thronbestigelse tvang hun Curlænderne til at afsætte deres nye Hertug Carl af Sachsen og tilbagekalde den for sine Grusomheder forhadte Biron. Saaledes forsøgte Catharina med Magt at gjøre sig til Volgiftsmand for sine Naboer. August den 3dies Død bød hende en nye

Leilighed til at udføre sine ærgjerrige Planer. Ved Hjelp af sine Gesandter og Armeen bragte hun det dertil, at hendes forrige Elsker Stanislaus Poniatowsky blev kronet til Konge i Polen. Men medens hun paatvang Polen en Konge, tiltog de Misfornøiedes Antal i hendes eget Rige og saavel i Moskau som Petersburg fandt adskillige Anslag Sted imod hende. Den unge Iwan oplivede de Sammensvornes Haab, og hans pludselige Mord forøgede Misfornøielsen, men tilintetgjorde hendes Fienders Planer. Keiserindens Hof var fra den Tid kun foruroliget ved smaae Intriguer, hvori Galanterie blandede sig med Politik for at fortrænge en Yndling ved en anden. I Forlystelsers Skjød, hvortil Catharina overlod sig, beskjeftigede hun sig tillige med at forbedre Lovgivningen i sine Stater. Deputerede fra alle Provindserne samlede sig paa hendes Befaling i Moskau; Keiserinden selv havde opsat en Instruction, som man forelæste i de første Forsamlinger. Men saa forskjellige Nationer kunde hverken forstaae hinanden eller underkastes samme Love. Man havde begyndt at tale om Bøndernes Frigivelse. Dette eneste Forslag kunde afstedkommet en blodig Revolution. Catharina, som bivaanede Raadslagningen, ophævede Forsamlingen, der tillagde hende Navn af Fædrenelandets Moder. Men disse Lovgivningsforsøg beskjeftigede dog ei Catharina meest; hun nærede hemmelig den Plan at underkaste sig hele Norden. Hun havde forenet sig med England og forbrede af Polen Afstrædelsen af Endeel Provindser, hendes Tropper havde besat. Frankerig søgte vel at danne et Partie i Polen mod Rusland, men disse svage Forsøg tjente kun til at fremme hendes Planer. Samme Følge havde den Krig hvortil man havde bevæget Tyrkerne. Det russiske Flag vaiede seierrigt paa de græske Farvande, og paa Nevas Bredder fattede man den romanagtige Plan at gjengive Republikerne i Sparta og Athenen nyt Liv for at stille dem imod den ottomanniske Port. Midt under Seiervindinger over Tyrkerne fortsatte hun sine Planer mod Polen. For at forebygge de europæiske Magters Modsigelse, trak hun Hofferne i Wien og Berlin ind i sin Politik, og undertegnede 1772 den berygtede Delingstractat. Rusland erholdt de Provindser, hvoraf det indrettede Gouvernementerne Polotsk og Mohilew og Catharina beholdt en udelukkende Indflydelse ved Garantien af den nye polske Constitution. I Aaret 1774 undertegnedes Freden til Kainardschi med Porten. Catharina beholdt af sine Erobringer kun Asov, Taganrok og Kinburn, men hun skaffede sig tillige frie Skibsfart paa det sorte Hav og Crims Uafhængighed. Dog blev denne Uafhængighed snart Afhængighed af Rusland. Saa fordeelagtig Freden var, saa beleilig var den og for Rusland. I Krigens tredie Aar var Moskau og flere Steder plagede af Pest. Næsten

paa samme Tid havde en Eventyrer ved Navn Pugatschef, som udgav sig for Peter den tredie, bragt adskillige af det østlige Ruslands-Provindser i Opstand. Potemkin havde dengang en uindskrænket Indflydelse paa Keiserinden og regjerede tilligemed hende. Han fuldente Crims Underkastelse og udstrakte Rigets Grændser til Caucasus. Medens Catharina saaledes udvidede sit Riges Grændser, gjennemreiste hun de Provindser, Pugatschef havde bragt i Oprør; hun beseilede Wolga og siden Borysthenes. Hun ønskede at lære at kjende Taurien, hvortil Potemkin, der vilde gjøre denne Reise til et langt Triumphtog, opmuntrede hende. Paa en Vei af flere hundrede Mile saae man intet andet end Fester, theatralske Forestillinger og fortryllende Blendværk. Langs Veien vare Ildmasser antændte, Stæderne vare illuminerede, Palaiser opstode midt paa øde Marker for at beboes een Dag; Landsbyer og Stæder vare anlagde i Ørkenerne, hvor Tatarerne kort før havde græsset deres Hjerde; allevegne fandtes en talrig Befolkning, Billedet paa Lykke og Velbefindende; allevegne var Dands og Sang; hundrede forskjellige Nationer hyldede deres Herskerinde: Catharina saae i Frastand Byer og Stæder, hvoraf der intet var uden de ydre Mure. Hun saae en Mængde Mennesker, som om Natten bragtes videre for næste Dag at skaffe hende samme Skuespil. To Fyrster besøgte hende paa Reisen: Kongen af Polen og Keiser Joseph 2den. Denne sidste fornyede sit Løfte at understøtte hende i hendes Planer mod Tyrkerne. Omtrent paa samme Tid arbeidede to Hoffer paa at indvikle hende i en dobbelt Krig. Preussen og England forenede sig for at gribe til Vaaben mod Rusland. Tyrkerne vare ikke heldigere i denne nye Krig end i den forrige, og maaskee vare de ganske fordrevne af Europa, hvis hendes Finanser havde været bedre, og Sverrig ei havde gjort en Diversion til Tyrkernes Fordeel. Freden blev undertegnet 1791 i Jassy. Catharina beholdt Otschakoff og det hele Land mellem Bug og Dniester. Medens Rusland var beskjeftiget med Tyrkerne havde Gustav 3die aabnet Feldttoget og et Øieblik truet Petersborg. Efter en toaarig Krig, der førtes med afvexlende Lykke, sluttede man 1790 en Fred til Verela, som ei forandrede Noget i begge Staters Grændser. Saaledes tjente alle Krige mod Rusland kun til at forøge dets politiske Overvægt og fordoble Catharinas Ærgjerrighed. Hendes Indflydelse paa Polen var betydelig og mishagede Polakkerne ligesaa meget som den vakte Misundelse hos de øvrige i Delingen concurrerende Magter. Østerrig, men især Preussen opfordrede Polakkerne til offentlig at forsvare deres Uafhængighed for at tvinge Catharina til et afgjørende Skridt. Hun trak Sagen endnu noget ud, men endelig gav hun efter for sine Yndlingers Intriguer, som paa

en ene Side ved deres Emissarer ophidsede Rigsdagens
alere mod Keiserinden og paa den anden Side daglig fore-
agde hende selv smedede Efterretninger fra Warschau, hvilke
ndeholdt de groveste Fornærmelser imod hende. Catharina
uttede derpaa en nye Delingstractat med Preussen, hvor-
ter Polen skulde forsvinde af Staternes Række. Kort der-
na forenede hun Curland, Samogitien og Kredsen Pilten
ed sit Rige. Ved den franske Revolution blev hun rolig
ilskuerinde. Hun modtog mange Emigranter, men de
efter, hun gjorde dem, var hun ei tilsinds at opfylde. Den
nsurrection, som 1794 udbrød i Polen, kunde ei redde dette
ykkelige Land, der efter at Prag var stormet, Kosciusko
agen og flere Provindser ødelagde, aldeles maatte under-
aste sig 1795. Catharina havde begyndt en Krig mod Per-
n og nærede efter nogle Historieskriveres Forsikring den
lan, at gjenoprette den store Moguls Rige og kuldkaste
nglændernes Herredømme i Bengalen, da et Slagflod endte
ndes Liv den 9de Novbr. 1796. Dommene om hende er
eget forskjellig. Ved al hendes Kjøns Svaghed viste Catha-
na ei sjelden en stor Regents Fasthed og Characteer. To
denskaber beherskede hende indtil Graven, Kjerlighed og
ærgjerrighed. Hiin gjorde hende meget ofte til Gjenstand
r Dadbel baade hjemme og hos Fremmede, uagtet hun
øforte sig med mere Anstændighed end hendes Forgjængerske;
nne forledede hende til at foretrække et forfængeligt Skin
r varig Hæder. Hun forstod at forene de meest uligeartede
orretninger uden at opgive den ene for den anden. Hun gav
na samme Tid sine Yndlinge et Rendezvous og arbeidede
ed sine Ministre, skrev et forlibt Brev til en Gardeofficeer,
philosophisk til Voltaire og Frederik den 2den og under-
gnede Ordre at angribe Tyrkerne eller besætte Polen. Hun
nigrede alle udmærkede Skribentere for at hoste Roes af
m: saa lidet hun holdt af Frankerig agtede hun dog Fransk-
ænd. Hun havde en litterair Agent i Paris, Grimm,
dbød Voltaire flere Gange til sig, foreslog d'Alembert at
de sin Encyclopedie i Petersburg og paatage sig Storfyr-
ens Opdragelse. Diderot havde besøgt hende og havde
lberholdt sig meget fortrolig med hende. Hun opnaaede
rved hvad hun ønskede. Europas Lærde talte hende blandt
store Regenter og tildeels fortjente hun og deres Roes.
un fremmede Handelen, forbedrede Lovgivningen, anlagde
tæder, Canaler, Hospitaler, Opdragelsesanstalter. Pallas
g Billing reiste paa hendes Bekostning. Hun vilde hæve
lisbrugene i Statsforvaltningen, i Retspleien, i Skatte-
dkrævningen, men hun begyndte uden at ende. Civilisationen
orde kun ringe Fremskridt. Flere af hendes Foretagender
gnede alerede før hendes Død Ruiner. Selv som Skribent-

inde søgte Catharina Roeš. Hun har efterladt adskillige Værker i det tydske, franske og russiske Sprog.

Cathcart, engelsk General, udmærkede sig i Revolutionskrigen mod Frankerig og blev 1794 ansat i det flanderske Feldttog under Hertugen af York. Efter Prindsens Bortgang beholdt han Comandoen over de engelske Tropper. Han lagde ved Tilbagetoget, som Armeen gjorde i den haarde Winter mellem 1794 og 95, store Talenter for Dagen, gik igjennem Provindserne Geldern og Overyssel, naaede Emden og indskibede der sine Tropper. 1805 var han Commandant af Irland og bestemtes samme Aar til et Gesandtskab i Petersborg. Da han var i Begreb med at gaae derhen, erholdt han Overcomando over de engelske Tropper, som skulde agere paa det faste Land. Men, da de Uheld, som havde truffet de allierede Armeer, nødte de engelske Tropper i Begyndelsen af Aaret 1806 til at drage bort, vendte han i Febr. tilbage til London. Efter Tilsitfreden erholdt han Anførselen over de Tropper som landede paa Sjelland og indtoge Kjøbenhavn; og, da England og Rusland igjen indlode sig i diplomatiske Forhold med hinanden, blev han engelsk Gesandt i Petersborg og fulgte Keiser Alexander 1813 til Tydskland og 1814 til Frankerig.

Catheter, kaldes begge de mindre Sider i en retvinklet Triangel.

Catholicismus, betegner den eiendomlige Aand, hvorved den catholske Kirke i sine Lærdomme, Indretninger og Céremonier, adskille sig fra andre christelige Secter. I Hovedsagen er vore Dages Catholicismus overeensstemmende med de Sætninger, som bleve antogne paa Kirkeforsamlingen i Trident (1547 — 1563) og som Pave Pius 5te ved den 1566 udkomne romerske Catechismus kundgjorde Lægfolk. Foruden Bibelen anseer den Traditionerne, Pavernes, Biskoppernes og Kirkeforsamlingernes Bestemmelser for uundværlige til at vedligeholde Troens Eenhed og Sandhed, tilstaaer derfor ingen uindskrænket Brug af Bibelen, og paastaaer, at man ved gode Gjerninger f. Ex. Gaver til Kirkerne, milde Stiftelser, Almisser og deslige kan erhverve Fortjeneste hos Gud, ved Bodøvelse og Faster berolige sig mod visse Synder og fyldestgjøre for dem, og at de Helliges for dem selv overflødige Fortjenester kan bøde paa andres Synder ved Aflad; at man efter Døden maae udholde en Prøvetilstand, Skjersilden, hvis Piinsler dog ved Sjelemesser og andre gode Gjerninger af de Efterlevende kunne formildes. Kirkeregimentet fører Catholicismen ved de for al verdslig Met fritagne Præster og Ordensgeistlige, hvilke den lærer at ansee som ind-

viede, med en dem paatrykt udslettelig geistlig Characteer udmærkede Personer, forpligter disse til at leve ugifte og antage Paven som Christi Efterfølger og den christne Kirkes høieste, ufeilbare Overhoved. Den antager 7 Sakramenter nemlig Daaben, Bekræftelsen, Nâdveren, Bod, Præsteindvielse, Ægteskab og den sidste Olie, den tilbeder Helgene og Billeder, lader Altartjenesten forrette i det for helligt anseete latinske Sprog og tillægger sine Ceremonier en vis overnaturlig Kraft, hvorved de endog uden Hjertets Deeltagelse kunne virke til Retfærdiggjørelse og Salighed. Vel gives der nu en Mængde saavel Geistlige som andre, der gjerne give Slip paa meget af hvad der enten strider imod Fornuften eller ei finder Medhold i Bibelen, dog vil Kirken i det Hele ei give Slip paa nogen af sine tildeels urimelige Lærdomme. Den catholske Kirke udmærker sig ved sin Pragt og de mange udvortes Midler, hvormed den virker paa Sandserne og hvilke virke med større Kraft paa Mængden end Fornuft og Overbeviisning.

Catilina (Lucius Sergius), traadte i Ynglingsalderen, da Rom var bleven et Bytte for Marius's og Sullas Raserie. Som Patricier tog han den Sidstes Partie, havde nogen Deel i hans Seier og en større i hans Prescriptioner. Mord, Brand og Rov vare hans Ungdoms Bedrifter og hans Forlystelse. Hans Indflydelse paa den forstyrrede Republik var betydelig. Dog synes han at have tjent med Udmærkelse i Armeen. Hoist farlig blev han, da han med sine øvrige Laster forenede Bedrag. Lige skikket til at bedrage den Retskafne, skrække den Svage og meddele den Fordærvede sin Dristighed tilintetgjorde han to Anklager, som Clodius begyndte imod ham. Den ene angik forbrydersk Omgang med en Vestalinde, den anden hans Udsuelser som Proconsul i Afrika. Men Catilina kom i Mistanke for en endnu skjendigere Forbrydelse. Hans Giftermaal med Aurelia Orestilla havde igjen bragt hans Formuesomstændigheder paa Fode. Efter Nogles Mening havde han i hende ægtet sin egen Datter, Frugten af een af hans mange Ægteskabsbrud; efter andre havde han for at indgaae dette Ægteskab forgiftet sin første Gemalinde. Andre føie endnu til, at, da Aurelia vægrede sig ved at ægte ham, fordi han havde en Søn af første Ægteskab, ryddede han denne af Veien. Midlertid var en Forbindelse kommen istand mellem Endeel unge Mennesker af fornem Slægt men fordærvede Sæder og stor Dristighed. De saae ingen anden Udvei at komme ud af deres Gjeld end ved at bemægtige sig de høieste Embeder i Staten og i samme tillade sig alle mulige Udsuelser. Catilina var Hovedet for dette Forbund. Hans Anseelse blandt saa mange lastefulde Mennesker skyldte han især sin Forbindelse med

Sullas gamle Soldater. Ved dem holdt han Nabostæderne og Rom selv i Skræk. Han brugte ei alene de meest fordærvede og urolige Plebeier, selv Patricier og Consularer vare i hans Bande. Alt begunstigede hans Fervovenhed. Pompeius gik frem med Seier i Asien; Lucullus var i Rom de Velmenendes svage Støtte, men de forlangte forgjeves at han skulde sætte sig i Spidsen af dem. Crassus, som havde befriet Italien fra Gladiatorerne, men stræbte med umættelig Begjerlighed efter Magt og Rigdom, befæstede endog Catilinas frygtelige Indflydelse og skammede sig ei ved at ville støtte sig paa den. Cæsar, som med den fineste Kunst igjen oplivede Marius's Partie, skaanede Catilina og opmuntrede ham endog. Kun to Romere havde den faste Villie at redde deres Fædreneland, Cato og Cicero. Catilinas Tilhængere ønskede ivrigt, at deres Formand tilligemed Caius Antonius, een af hans Fortrolige, maatte erholde Consulatet. Da turde de haabe at kunne bemægtige sig Republikkens Skatte og Eiendomme under forskjellige Paaskud iiær ved Proscriptioner. At Catilina skal have lovet dem Roms Opbrændelse og Plyndring er vel ikke troligt. Cicero havde Mod til at søge om Consulatet, uagtet de Farer, han derved udsatte sig for. Hverken Krænkelse eller Trudsler, selv ei Opstand og snigmorderske Forsøg afskrækkede ham og, da de rige Romeres Frygt understøttede ham blev han designeret til Consul for Aar 689 efter R. B. Alt hvad Catilinas Partie kunde drive igjennem var, at Caius Antonius valgtes til den anden Consul. Dog tabte Catilina ei Haabet at blive valgt næste Aar. Hans Partie tabte imidlertid adskillige betydelige Mænd. Antonius blev af Cicero tvungen til Neutralitet; Cæsar og Crassus fattede samme Beslutning; Autronius og P. Sulla begyndte at trække sig tilbage, Piso var dræbt i Spanien. Men Italien var blottet for Tropper; Sullas Veteraner ventede kun et Signal for igjen at gribe til Vaaben, og Catilina gav dem dette. Centurionen Manlius blev sendt til dem og dannede en Leir i Etrurien. Cicero vaagede: et lykkeligt Tilfælde bragte ham Kundskab om de Sammensvornes hemmeligste Planer. Een af dem, Curius stod i Forbindelse med et Fruentimmer af tvetydigt Rygte ved Navn Fulvia og havde gjort hende bekjendt med deres Planer. Ved hende og Curius fik Cicero Efterretning om ethvert Skridt. Han erfarede, at hans Person truedes af stor Fare og at to romerske Riddere havde paataget sig at myrde ham i hans Huus. Paa den til Udførelsen bestemte Dag fandt Morderne hans Døre lukkede og bevogtede. Endnu nølede Cicero at bekjendtgjøre Sammensværgelsens Omstændigheder, hvis Fremskridt og Hjelpemidler han først fuldkomment vilde udforske. Han nøiedes med at lade Rom ane den truende Fare. Men saasnart Manlius's Opstand blev

bekjendt, udgav han det bekjendte Senatusconsult: "at Consulerne maatte tage Forholdsregler, der kunde forebygge Statens Skade." — Det var høist vanskeligt at bemægtige sig Sammensværgelsens Overhoved, som havde Soldater i og uden for Rom, endnu vanskeligere var det at bevise hans Forbrydelse, da saa mange vilde betjene sig af den til deres egne Planers Udførelse. Man maatte vælge mellem to Ulykker, en Omvæltning inden Roms Mure og en Borgerkrig. Cicero foretrak den sidste. Catilina, det romerske Folks Fiende, vovede at vise sig i Senatet. Cicero holdt en heftig Tale imod ham, som havde vigtige Føiger. Catilina forlod Rom, men overdrog sine Medsammensvorne Udførelsen af Planen. Lentulus Sura, Cethegus og flere paatoge sig at lede Udbrudet i Staden, saasnart Catilina viste sig med en Hær uden for dens Porte. Cicero og Sallust paastaae, at det var de Sammensvornes Hensigt at stikke Rom i Brand og nedsable Indbyggerne. Lentulus, Cethegus og andre fortsatte imidlertid deres forbryderske Intriguer. De vendte dem til Allebrogernes Gesandtere for at bevirke en Krig paa Italiens Grændser. Disse aabenbarede Sagen, og ved deres Bortreise bleve de anholdte, og man kom i Besiddelse af adskillige Brevskaber, der beviste Forbrydelsen. Man fik fat paa Endeel af de Sammensvorne. Cæsar talte vel imod deres Henrettelse, men Cato og Cicero dreve den dog igjennem. Herved forberededes Catilinas Undergang. Da Caius Antonius, som skulde marschere mod Catilina medens Cicero bevogtede Rom, anstillede sig syg, paatog hans Næstkommanderende Petreius sig Commandoen. Det lykkedes ham at indslutte Catilina fra alle Sider. Denne, som ingen Redning længer saae, valgte Døden med Vaaben i Haand. Hans Soldater fulgte hans Exempel. De fægtede med den største Forbittrelse; alle faldt paa den Plads, de vare opstillede og Catilina selv i Spidsen af dem 62 f. Chr. Sallust har beskrevet Historien om den catilinariske Sammensværgelse.

Catinat (Nicolai), Marschal af Frankerig, var født 1637 i Paris. Tabet af en Proces, hvis Udfald forekom ham uretfærdig, bevægede ham til at ombytte den juridiske Praxis med den militaire. Han kom ind i Cavalleriet, søgte enhver Leilighed at udmærke sig og blev endelig bemærket af Ludvig 14de i Stormen paa Lille 1667 og han fik en Lieutenantsplads ved Garden. Han udførte glimrende Bedrifter ved Mastricht, Besançon, Senef, Cambrai, Valenciennes, Saint-Omer, Gand, Ypern og hævede sig fra en militair Grad til en anden. Efter Slaget ved Senef, hvori han var bleven saaret, skrev den store Condé til ham: "Ingen tager mere en Jeg Deel i deres Saar; der gives faa Mænd som De; man taber formeget ved at tabe Dem." Kongen af

Frankerig, med Rette foruroliget over Hertugen af Savoyens Rustninger, erklærede ham Krig og sendte Catinat med Titel af Lieutenant-General imod ham. Denne vandt 1690 Slaget ved Staffard og 1693 Slaget ved Marseille, bemægtigede sig Savoyen og Endeel af Piemont, gav selv Exempler paa at undvære og erhvervede sig Soldaternes Kjerlighed ved sin Mildhed og Munterhed. Han befandt sig endnu i Piemont, da han erholdt Marschalsstaven. Ved sin Tilbagekomst fra dette Land, hvor hans Menneskelighed ofte havde skaanet de Overvundne mod Louvois udtrykkelige Befaling, blev han modtagen af Ludvig 14de med særdeles Udmærkelse. I Flandern, hvorhen han derpaa blev sendt, viste han samme Virksomhed som i Piemont og indtog Ath 1697. 1701 traadde han igjen i Spidsen af den italienske Armee og havde Prinds Eugen imod sig. Begge vare værdige at maale sig med hinanden, men den keiserlige Armee var ganske overladt til Eugens frie Disposition, medens Catinat var indskrænket ved Hoffets Befalinger. Desuden kunde han ei troe Hertugen af Savoyen og leed Mangel paa Penge og andre Nødvendigheder. Slagen ved Carpi den 6te Juli, maatte han rømme det hele Land mellem Etsch og Adda. Ei heldigere var han i Slaget ved Chiari, hvor Villeroi commanderede en Chef. Da han efter et frugtesløst Angreb igjen samlede Tropperne for at føre dem imod Fienden, forestillede en Officeer ham, at han førte dem i en uundgaaelig Død. Det er sandt, svarede Catinat, Døden er for os, men Skjendsel bag ved os. Hans Uheld, som Hoffet, uagtet hans Forestillinger ei vilde tilskrive Hertugen af Savoyens Troløshed, paadrog ham Unaade. Catinat bar sin Tilsidesættelse med Rolighed og døde i St Gratien 1712. Han var Philosoph i Ordets sande Betydning, religiøs uden Strenghed, Hofmand uden Rænker, uegennyttig og stedse villig til at give. I Lykke som i Ulykke, efter en Seier som efter et Nederlag, i Versailles eller paa sit Landgods, var han altid munter og rolig.

Cato (Marcus Portius), kaldet den ældre og Censorinus, var født 232 Aar f. Chr. i Tusculum. Hans Fader, en Plebeier, efterlod ham et lille Gods i Sabinernes Land, som han dyrkede med egen Haand. Hans Ungdom indtraf medens Hannibal opholdt sig i Italien. 17 Aar gammel gjorde Cato sit første Feldttog under Fabius Maximus, da denne beleirede Capua. Fem Aar efter fægtede han under den samme ved Beleiringen af Tarent. Efter denne Stads Indtagelse traadde han i Venskabsforbindelse med Pythagoræeren Nearch, som indviede ham i Viisdommens ophøiede Lærdomme, med hvis Udøvelse han alerede var fortrolig. Efterat Krigen var endt vendte Cato tilbage til sit

Landgods. Da han kjendte Lovene og talte med Lethed, gik han ved Daggrye til Nabostæderne, hvor han som Raadgiver og Sagfører tjente dem, der behøvede ham. Valerius Flaccus, en ædel og mægtig Romer, der havde en Eiendom i Nærheden, bemærkede Catos Talenter og Fortjenester og indbød ham at komme til Rom, hvor han vilde fremme hans Vel. Nogle faa rige og anseete Familier stode dengang i Spidsen af Staten. Cato var fattig og ubekjendt; men hans Veltalenhed, hans Characteers Strenghed og Energie, drog snart Opmærksomheden paa ham. For Retten og i Folkeforsamlingerne viste han sig overeensstemmende med den Definition, han selv har givet paa en Taler og som Qvintilian har opbevaret, som en retskaffen, i den Kunst at tale godt øvet Mand. 30 Aar gammel gik han som Tribunus Militum til Sicilien. Det følgende Aar blev han Quæstor og fra den Tid opkom mellem ham og Scipio en Rivalitet og et Had, begge fortsatte indtil Døden. Cato, som var kommen tilbage til Rom anklagede Scipio for at have ødslet med Statens Penge, og uagtet han blev frikjendt, fik dog Cato ved sin for Statens Bedste beviste Iver stor Indflydelse paa Folket. Fem Aar efter, da han havde været Ædil, blev han Prætor og Statholder i Sardinien. Hans strenge Maadehold og Retskaffenhed blev her endnu mere bemærket end i Rom. Paa denne Øe fik han Bekjendtskab med Digteren Ennius, som lærte ham Græsk og som siden fulgte med ham til Rom. Endelig blev Cato Consul 193 f. Chr. tillige med sin Ven Valerius Flaccus. Han modsatte sig af alle Kræfter, Afskaffelsen af Lex oppia, som var given under Trængselstiden i den anden puniske Krig og forbød Qvinderne at bære mere end ½ Unze Guld, spraglede Klæder og anden Puds; men han maatte give efter for Tribunen Valerius's Veltalenhed og de romerske Qvinders indstændige Bønner. Cato gik kort derpaa til Hispania citerior, som havde gjort Oprør. Hans første Forretning var at sende de for Armeen opdyngede Forraad til Rom med den Erklæring, at Krigen maatte underholde dem, som førte den. Med en nyskabt Hær tilføiede han sig adskillige Seire, underkastede sig Provindsen og vendte tilbage til Italien, hvor man tilkjendte ham en Triumph. Neppe var han nedstegen af Triumphvognen, før han aflagde den consulariske Toga, tog sine Vaaben og fulgte Sempronius til Thracien. Siden stod han under Consulen Manius Acilius's Commando for at fægte med Antiochus og bringe Krigen ind i Thessalien. Ved en dristig Marsch besatte han med Endeel af sine Soldater, een af de steileste Bjergspidser ved Thermopylæ, Callidrom, og afgjorde herved Slagets Udfald. Han overbragte Efterretningen om denne Seier til Rom. Syv Aar efter erholdt han trods et mægtigt Partie, det meest hæderfulde, men tillige meest fryg-

tede Embede i Rom, Censurembedet. Han havde ei søgt det, men kun viist sig villig til at modtage det; man maatte give ham Valerius Flaccus til Collega, thi kun i Forening med ham kunde han styre de Uordener, der fandt Sted og indføre de gamle rene Sæder. Han forestod sit Embede med frygtelig Strænghed, og, hvorvel hans Forholdsregler vakte ham Modsigelse og Modstandere, erholdt han dog almindeligt Bifald, og, da han nedlagde sit Embede, besluttede man at opreise ham en Støtte med en hædrende Indskrift. Han syntes kun at gjøre lidet af denne Ære, og, da Een noget før yttrede sin Forundring over at man endnu ei havde opreist ham nogen Statue, svarede han: "Jeg vil heller man skal spørge hvorfor Cato ingen Billedstøtte har end hvorfor han har en" Dog manglede han ei den Selvfølelse, som egner den store Fortjeneste. "Er han da en Cato?" pleiede han at sige, naar han vilde undskylde en Andens Forseelse. Efterverdenen har paa samme Maade erkjendt og betegnet hans Dyd Catos politiske Liv var en lang Kamp. Han anklagede uophørlig og med Bitterhed og blev igjen anklaget, men altid frikjendt. Hans sidste offentlige Forretning var et Gesandtskab til Carthago for at bilægge en Strid mellem Carthaginenserne og Kong Massinissa. Man betragter denne Reise som Aarsagen til Carthagos Ødelæggelse, thi Cato var saa forbauset over den Maade, hvorpaa denne Roms Medbeilerinde igjen havde oprettet sit Tab, at han siden endte hver Tale med disse bekjendte Ord: Præterea censeo Carthaginem esse delendam. (Iøvrigt er Jeg af den Mening, at Carthago bør ødelægges). Han døde eet Aar efter sin Tilbagekomst 147 før Chr., 85 Aar gammel. Cato som var saa huusholdersk med Statsindkomsterne, var ei ligegyldig imod Rigdom. Mod sine Slaver var han streng indtil Haardhed. Agerdyrkningen søgte han paa alle mulige Maader at forbedre og kjendte nøie alle dens Hjelpemidler. I sin Alderdom var han gjerne glad med Endeel gode Venner paa sit Landgods og overlod sig til Bordets Glæder. Derpaa have følgende Vers Hentydning

Narratur et prisci Catonis
Sæpe mero caluisse virtus.

Han var to Gange gift og havde een Søn med hver Kone. Som Ægtemand og Fader var han et Mønster. Han forfattede en Mængde Skrifter, af hvilke vi nu blot have tilbage de re rustica. Meest maae man beklage Tabet af hans Taler som Cicero omtaler med stor Berømmelse og hans Historie fra det romerske Folks første Oprindelse, hvilken de gamle Historieskrivere ofte anføre.

Cato (Marcus Porcius), til Forskiel for den ældre, som han nedstammede fra, kaldet fra Uttika, hans Dødssted, var født 93 Aar før Chr. Efter hans Forældres tidlige Død blev han opdragen hos sin Onkel, Livius Drusus. Han viste tidlig Forstands Modenhed og Characteerfasthed. Man fortæller, at, da han i sit 14de Aar i Sullas Huus saae Hovederne af Endeel, der vare henrettede paa hans Befaling, forlangte han et Sværd af sin Lærer for at dræbe Tyrannen. Cato blev udnævnt til Apolles Præst. Han indgik Forbindelse med Stoikeren Antipater fra Tyrus og blev sit hele Liv Stoas Grundsætninger tro. Efterat hans første Forlovede Lepida var ham berøvet ved Metellus Scipio, giftede han sig med Atilia, Soranus's Datter. Første Gang fremtraadde han mod Folketribunerne, som vilde lade nedrive en af Censoren Cato bygget Basilica, der var dem i Veien. Han viste alerede dengang hiin kraftige Veltalenhed, hvorved han siden gjorde sig saa frygtet og vandt Sagen. Sit første Feldttog gjorde han imod Spartacus som Frivillig, og udmærkede sig saaledes, at Prætoren Gellius tilkjendte ham en Hæderspriis, som han dog afslog. Derpaa blev han sendt som Tribunus Militum til Macedonien. Her erfarede han, at hans Broder Cæpio, som han meget elskede, laae syg i Aenos; han ilede til ham, men fandt ham ei mere i Live. Hans stoiske Ligegyldighed forlod ham gandske og han overlod sig til den heftigste Smerte. Da hans Commando var udløben, reiste han til Asien og bragte Stoikeren Athenodorus med sig tilbage til Rom. Derpaa blev han Quæstor og forvaltede dette besværlige Embede med den største Samvittighedsfuldhed. Han havde det Mod at forfølge Agenterne for Retten for deres Udsuelser og Voldsomheder og erhvervede sig derved Beundring og Kjerlighed, saa at han den sidste Dag i sit Quæstur blev ledsaget hjem af hele Folkeforsamlingen. Rygtet om hans Dyder udbredede sig overalt. Ved Floras Lege blev det ei Dandserinderne tilladt, efter vedtagen Skik, at klæde sig af saalænge Cato var tilstæde. De borgerlige Uroligheder tillode ham ikke, efterat have nedlagt sit Embede, at trække sig tilbage i Eensomhed. Flere Aergjerrige kjæmpede om Herredømmet. Crassus troede at kunne kjøbe det for sine Penge; Pompeius ventede, at man frivillig skulde overgive ham det; Cæsar, begge overlegen i Talenter, forbandt sig med begge og nyttede den Enes Rigdom og den Andens Anseelse for at naae sine Hensigter. I Spidsen af Senatet, Republikens eneste Støtte, stode Catulus, Cicero og Cato. Lucullus, der seierrig havde anført Armeen mod Mithridat, nød sin overflødige Rigdom uden at blande sig i Statsanliggenderne. Cato, der var langt fra alle Factioner, tjente Staten med Indsigt og Mod; dog skadede han undertiden ved sin Charac-

teers Ubøielighed. Han var efter sit Quæstur paa Reisen til sit Landgods, da han mødte Metellus Nepos, som reiste til Rom for at søge om Tribunatet. Da han kjendte ham som et fordærvet Menneske, vendte han tilbage, søgte ogsaa om Tribunatet og erholdt det tilligemed Metellus. Paa denne Tid brød Catilinas Sammensværgelse ud. Cato understøttede af al Magt Consulen Cicero, gav ham først Navn af Fædrenelandets Fader og drev i en skjøn Tale, som Sallust har opbevaret, paa de Skyldiges Afstraffelse. Metellus's Forslag at tilbagekalde Pompeius fra Asien for at give ham Anførselen mod Catilina modsatte han sig, og var nær bleven dræbt i et Opløb af Folket, som Metellus og Cæsar afstedkom. Efter Pompeius's Tilbagekomst tilintetgjorde Cato adskillige Gange hans ærgjerrige Planer og forudsagde først Følgerne af den mellem Crassus, Pompeius og Cæsar sluttede Forbindelse. Han talede siden, skjønt forgjeves, mod Landuddelingen i Campanien. Cæsar misbrugte dengang sin Magt saa meget, at han lod ham bringe i Fængsel, men Folkets Murren tvang ham til at løslade Cato. For at fjerne ham, lode Triumvirerne ved Folketribunen Clodius gjøre det Forslag, at berøve Kong Ptolemæus af Cypern sine Lande under et ubetydeligt Paaskud. Dette blev decreteret, og Cato skulde udføre det. Han blev tvungen til at adlyde og fuldførte hvad der var ham paalagt saa samvittighedsfuldt, at han berigede den offentlige Stat med en større Sum end nogen Privatmand før havde nedlagt i den. Da Cicero efter sin Tilbagekomst fra Forvisningen vilde tilintetgjøre alle under Clodius's Tribunat fattede Beslutninger, modsatte Cato sig ham for ei tillige at see det tilintetgjort, som han havde udrettet paa Øen Cypern, og denne Modsigelse tilveiebragte i nogen Tid Kulde imellem dem. Paa denne Tid fandt hiint Forlig Sted mellem Cato og Hortensius om den Førstes Kone. Cato havde forskudt Attilia for hendes slette Sæder og ægtede Philippus's Datter Marcia; uagtet han levede i fuldkommen Enighed med hende, skilte han sig dog ved hende for at overlade hende til sin Ven, Taleren Quintus Hortensius; efter hans Død ægtede han hende paa nye. Imidlertid vedblev Cato at modsætte sig Triumvirerne; men, da han ledsagede Domitius Aenobarbus, som tilligemed Pompeius og Crassus søgte om Consulatet, blev han saaret og kom i Livsfare. Da han vilde virke imod de tribonianske Love, som tildeelte Crassus en overordentlig Magt, blev han anden Gang heftet; men Folket fulgte ham til Fængslet og hans Modstandere saae sig nødte til igjen at løslade ham. Kort derpaa blev han Prætor og drev en Lov igjennem mod Bestikkelser, hvilken mishagede alle Partier. Efter Crassus's Død tiltog de indvortes Gjæringer, og Cato troede at forebygge et større Onde ved, imod Forfatningen, at foreslaae Pompeius til

Eneconsul, hvilket og blev antaget. Aaret derpaa erholdt Cato ei Consulatet, fordi han ei vilde gjøre de dertil nødvendige Skridt. Imidlertid brød Borgerkrigen ud. Cato befandt sig som Propræter paa Sicilien, og begav sig, da Curio ankom, med tre af Cæsars Legioner til Pompeius's Leier ved Dyrrhachium. Han havde haabet at kunne bilægge Krigen ved Underhandlinger; da den desuagtet udbrød, anlagde han til Beviis paa sin Kummer Sørgeklæder. Pompeius, som havde seiret ved Dyrrhachium, lod Cato blive tilbage for at bevogte Krigskassen og Magasinerne og forfulgte sin Medbeiler. Derfor var Cato ei tilstæde ved det pharsaliske Slag. Efter dette skibede Cato med sine Tropper til Cyrene. Her erfarede han, at Pompeius's Svigerfader, Scipio, var gaaet til den mauritanske Konge Juba, hvor Varus havde samlet en anseelig Magt. Cato satte sig i Marsch derhen, overvandt Hunger, Tørst og alle Besværligheder og naaede Uttika, hvor begge Hære forenede sig. Soldaterne ønskede Cato til Overanfører, men denne overlod Commandoen af Eftergivenhed til Scipio og paatog sig Commandoen i Uttika, medens Scipio og Labienus brøde op imod Cæsar. Han havde raadet dem at trække Krigen ud; de vovede desuagtet et Slag og bleve næsten gandske tilintetgjorde. Afrika underkastede sig Seierherren med Undtagelse af Uttika. I Begyndelsen var Cato tilsinds at forsvare sig tilligemed de i Staden værende Senatorer til Døden, men opgav snart denne Plan og lod alle drage bort, som ønskede at forlade ham. Hans Beslutning var fattet. Aftenen før han vilde udføre sit Forsæt, spiste han roligt og talte om forskjellige philosophiske Gjenstande. Derpaa læste han Platos Phædon. Man havde anet hans Hensigt og borttaget hans Sværd. Da han ei fandt det, kaldte han sine Slaver og fordrede det med tilsyneladende Ligegyldighed; men, da man desuagtet ei bragte det, blev han vred og slog en Slave, som søgte at berolige ham. Ved denne Larm kom hans Søn med nogle Venner til, faldt ham tilfode og besvoer ham grædende at lade sit Forsæt fare. Han forekastede sin Søn hans Ulydighed, vedblev derpaa rolig at formane de Tilstædeværende at underkaste sig Cæsar og lod dem alle gaae bort undtagen Philosopherne Demetrius og Apollonides, som han spurgte om de vidste, hvorledes han kunde leve uden at blive sine Grundsætninger utro. De taug og forlode ham grædende. Man gav et Barn hans Sværd for at bringe det til ham. Han modtog det med Glæde. Derpaa læste han anden Gang Platos Phædon, sov derpaa ind og sendte, da han var vaagnet, Bud til Havnen for at høre om de alle vare bortreiste. Derpaa gjennemborede han sig, da han var bleven alene. Man ilede til og forbandt ham, da han var falden i Afmagt. Da han var kommen til sig selv igjen, rev han Forbindet af og døde strax,

46 Aar f. Chr. Indbyggerne i Attika lode ham prægtig begrave og opreiste ham en Statue. Cæsar skal ved Efterretningen om hans Død have udbrudt: "Jeg misunder Din Død, fordi Du misundte mig den Roes at redde Dit Liv." — Sallust og Vellejus have som bekjendt skildret Cato; ogsaa Virgil og Horats omtale ham med Roes.

Catoptrik, Videnskaben eller Læren om de tilbagekastede Lysstraaler, er en Deel af den anvendte Mathematik, fornemmelig af Optiken.

Cats (Jacob), født i Brouwershaven paa Seeland 1577, hører til Gjenoprettterne eller snarere Skaberne af den hollandske Poesie og det hollandske Sprog. Efterat han havde studeret i Leyden, gik han til Orleans, hvor han antog Doctorværdigheden. Universitetet i Leyden tilbød ham et Professur, hvilket han afslog. Derimod forestod han de vigtigste Embeder paa de vanskeligste Tider. I Aarene 1627 og 1651 gik han som Gesandt til England; i Aarene 1636 og 1651 var han Stor-Pensionair af Holland. Naivetet, Simpelhed, Godmodighed og Popularitet characterisere ham fortrinlig, og man har ei upassende kaldet ham den hollandske Lafontaine. Ingen besad nogensinde en fuldkomnere Kundskab om det menneskelige Hjerte eller har bedre udviklet samme i sine Digte. Man har dadlet hos ham en alt for stor Fylde af Billeder og Udtryk, Gjentagelser og Eensformighed i Versene; men disse Mangler opveies ved en Mængde skjønne Egenskaber, Reenhed i Udtryk, Klarhed i Stiil, en blomstrende og frugtbar Phantasie, en Moral, der let og uden Fordring vinder Aand og Hjerte. Og dog var denne Digter, der en Tid var saa almindelig læst og beundret, næsten ganske glemt igjen, indtil Bilderdyk og Feith paa nye udgave hans Værker. Disse bestaae af Allegorier efter den daværende Tids Smag, af Digte over de forskjellige Aldre og Forhold i Livet, af Fabler, Sange, Idyller &c. Han døde paa sit Landgods i Zorgvliet 1660 i en Alder af 83 Aar.

Cattaro, en Stad med 1400 Indb., stærke Mure og et Bjergslot i det østerrigske Albanien, ved en efter den kaldet Havbugt. Den er omgiven af høie Bjerge, saa man om Vinteren kan seer Solen i faa Timer. Indbyggerne af Staden og det omliggende Distrikt ere deels Catholiker, deels Græker. Cattaro underkastede sig frivillig Venetianerne 1420 af Frygt for Tyrkerne. Langs den snævre og krumme Havbugt ved Cattaro ligge adskillige velbeboede Stæder, der ligesom Cattaro nære sig ved Skibsfart, nogen Handel og Fiskerie. Egnen frembringer Olie, Viin og ædle Træfrugter.

Ved Freden i Campo Formio kom Østerrigerne i Besiddelse af denne Stad; i Presburgerfreden blev den afstaaet til Kongeriget Italien. Før de derhen bestemte franske Tropper kunde tage Staden i Besiddelse, kom Endeel russiske Krigsfolk, som ved Hjelp af Landets Indbyggere og Montenearinerne bemægtigede sig de ved Bugten liggende faste Pladse. Dette foraarsagede mange diplomatiske Underhandlinger mellem Frankerig, Rusland og Østerrig. Først efter Tilsitfreden kom Frankerig i virkelig Besiddelse af den. Efter Wienerfreden blev det forenet med den anden militære Division af de illyriske Provindser, men er siden 1814 igjen tilfaldet Østerrig. Det hele Distrikt er omtrent 20 □ Mile med 25,000 Indbyggere.

Catter, vare eet af de berømteste og meest udbredte ældre tydske Folkeslag, men med Hensyn til deres indre Forfatning, Romerne kun lidet bekjendte. De beboede det Land, som nu indbefatter Hessen, Fulda, Hanau, et Stykke af Franken, af de nassauiske Lande, den østlige Deel af Westphalen og gik til Main og Rhin. De førte ofte blodige Krige med Hermundurerne og Cheruskerne. Ved Cæsars Tid boede de langs Lahn og vare Rhinen nær. De fortrængte Teuchtererne og Usipeterne, og Cæsar kunde Intet udrette imod dem. Drusus blev deres Fiende, da han anlagde Fæstninger i deres Land; han slog dem, men kunde ei overvinde dem. Ved Cheruskernes Svækkelse bleve Catterne mægtige, da de Folk, som forhen havde staaet i Forbindelse med hine nu forenede sig med dem. I den derpaa følgende Periode krigede de sandsynlig med Trajan; under Marcus Aurelius faldt de ind i Rhætien, bleve siden slagne af Julian og forekomme Aar 392 i Forbindelse med Frankerne under Kong Markomer. Fra denne Tid forsvinder Navnet Catter; men i det 8de Aarhundred begynder Navnet **Hassi** eller **Hessi**, som skulle have udgjort et Folk med Catterne. Efter Cæsars Beretning var deres Land inddeelt i 100 Gauer, af hvilke hver aarlig maatte stille 1000 Mand i Marken, som næste Aar afvexlede med de Tilbageblevne, der imidlertid maatte dyrke Marken. Deres Næring var Melk, Ost og Vildt. Deres Klæder gjorde de af Dyreskind. Ingen havde nogen bestandig Eiendom, men Fyrsterne, som dog ei vare souveraine og maatte holde Landdage, deelte aarlig Agrene og Markerne mellem Familierne. De skildres iøvrigt som et tappert, hærdet, modigt og klogt Folk.

Catulus (Cajus Valerius), Een af de bedste romerske Digtere, var født i Verona eller efter andre i Sirmium, en lille Stad paa en Halvøe i Søen Benacus (Lago di Garda) 86 Aar f. Chr., af anseete og rige Forældre. Han kom

meget ung til Rom og blev en Ven af Cicero, Plancus, Cinna og Cornelius Nepos, som han siden helligede Samlingen af sine Digte. Denne Samling er ei af stor Omfang, men viser, hvad Catulus i flere Arter af Digtekunsten kunde have udrettet, hvis han med Alvor havde foretrukket Videnskaberne for Reiser og Fornøielser. Sandsynligviis er Endeel af hans Poesier ei kommet til os. Over Værdien af dem vi have er kun een Dom hos Gamle og Nyere. Tibull og Ovid rose ham og Martial indrømmer ham alene Forrang i Epigrammet (uno minor Catullo). Han var den første Romer, der forsøgte sig med Held i den lyriske Poesie; de 4 Oder, vi have tilbage af ham, lade os saa meget mere føle Tabet af de andre. Flere af Catulus's Digte fortjene Dadel for deres Usædelighed. Hans Lyst til Selskab bragte ham ofte i Forlegenheder, hvorover han spøgede; dog maae hans Formuesomstændigheder have været taalelige, da han besad et Landsted i Tibur og et endnu anseeligere paa Halvøen ved Sirmium. De Ruiner, der endnu findes af samme, bevise dets Pragt. Han havde mange mægtige Venner; muligt havde han dem at takke for disse Eiendomme. Cæsar hørte til hans Venner, uagtet Digteren heftigen havde angrebet ham i to Epigrammer. Catulus forbandt med sit Digtertalent grundig Lærdom, især var han fortrolig med det græske Sprog og den græske Poesie, hvoraf man finder de tydeligste Beviser i hans Værker. Hans Dødsaar er ubestemt; den sædvanlige Mening er at han døde i en Alder af 30 Aar. Scaliger derimod paastaaer, skjøndt uden tilstrækkelig Grund, at han blev 71 Aar. I det 15de Aarhundred fandt man det første Manuskript af hans Værker, men i en saadan Tilstand at Texten blev fuld af Feil og falske Læsemaader. Critiken har tildeels afhjulpet dem.

Caucasus, et paa sin Top med Snee og Iis bedækket Bjerg i Asien mellem det caspiske og sorte Hav, fra 55 til 68° Længde og 40° 30′ til 46° N. Br., ved 6000 □ Mile i Fladeindhold. De høieste Spidser ere Elborus, 5400 Fod og Kschees 5360 Fod. Hovedfloderne i dette Bjergland, der ogsaa kaldes den caucasiske Landtunge, ere Cuban, Kioni eller Fachs (Phasis) Cuma, Cur, Alasan, Terek, Samura, Caisu ꝛc. Produkter ere Qvæg, Faar, (tildeels langhalede), Heste, Kameler, Vildt, Fugle, Fiske, Vox, Honning, Viin, Sydfrugter, Safran, Krap, Korn, Tobak, Hør, Bomuld, Salpeter, Svovl, Kobber, Jern, Blye, Jaspis, Mineral- og Naphthakilder. Indvaanerne ere en Blanding af flere Slags Nationer meest af tatarisk og finsk Oprindelse; de leve i patriarchalsk Forfatning og bekjende sig for det meste til den græske, tildeels ogsaa til den muhamedanske, jødiske og andre Religioner.

de beskjeftige sig for det meste med Qvægavl, mindre med Agerdyrkning, de drive ogsaa nogle Haandværker og Handel. Landet indbefatter følgende Dele: Cuban, Cabarda, Bjergenes Land, Daghestan, Lesgistan, Georgien (med Atalzek, Guriel, Imiritien, Mingrelien, Cartalinien og Cachetien). Af dette Bjerg har et russisk Gouvernement Navn og grændser til Saratow, Cabarda, det caspiske Hav og Statholderskabet Astrachan. Hovedstaden heder Georgiewsk. Vi have en fortreffelig Beskrivelse over Caucasus af Julius von Klaproth, som i Aarene 1806 og 1807 bereiste disse Bjerge for Videnskabernes Akademie i Petersburg.

Caulaincourt, Hertug af Vicenza, er en Søn af Marquis Caulaincourt, som før Revolutionen var Marechal de Camp ved den kongelige Armee og levede i Stilhed under Revolutionen indtil han efter den 18de Brumaire udnævntes til Divisionsgeneral og traadde ind i Senat conservateur. Sønnen tjente i Begyndelsen i Republikens Tropper, udmærkede sig ved flere Leiligheder, blev Oberst ved et Dragonerregiment og derpaa Adjutant hos den første Consul, som han 1803 ledsagede til Brüssel. Caulaincourt foretog sig adskillige diplomatiske Sendelser. Den almindelige Stemme siger, at det var ham, som arresterede Hertugen af Enghien og førte ham til Citadellet i Strasburg. Han har i den sidste Tid søgt at retfærdiggjøre sig for denne Beskyldning. 1805 blev han Divisionsgeneral og Storofficeer af Æreslegionen. Af Kongen af Bayern erholdt han Hubertusordenen og af Kongen af Sachsen den af ham oprettede Orden. 1807 udnævnte Napoleon ham til sin Overstaldmester og Gesandt i Petersburg. Napoleon belønnede hans Fortjenester med Titel af Hertug af Piacenza. Han fulgte ham paa Flugten fra Rusland og ledede siden Underhandlingerne i Chatillon.

Causalitet. Den critiske Philosophie forstaaer herved ei som Skolastikerne en virkende Aarsags Virksomhed, men den nødvendige Bestemmelse af en Tings Tilværelse ved noget Andet fra den forskjelligt. Som reent Forstandsbegreb hører Causalitet under Relationens Cathegorie.

Cauterium, et Jern til at udbrænde angrebne Knogler; Brænde- eller Ætsemidler; Fontenel. Cauterisere, brænde med gloende Kul; sætte Fontenel.

Caution, er en Forbindelse, hvorved Een paatager sig at opfylde en Andens Forpligtelse, hvis han ei selv kan. Debitors Forbindtlighed mod Creditor hæves ikke herved, og denne sidste maae ei holde sig til Cautionisten før han fordje-

ved har henvendt sig til sin Skyldner. Flere kunne paatage sig Caution, enten i Fællesskab eller saaledes, at hver enkelt er ansvarlig for det Hele. I første Tilfælde har hver kun sin visse Andeel at svare med Tillæg af det som kan komme paa hans Andeel, hvis Nogen af Medcautionisterne ei skulde være istand at betale. I sidste Tilfælde afhænger det af Creditor, hvilken af Cautionisterne han vil holde sig til for det Hele.

Cavallerie, Rytterie. Allerede i den ældste Tid finde vi Rytterie brugt ved krigerske Foretagender. Det var fordum den vigtigste og frygteligste Deel af Hæren, som ei sjelden bestod af blot Cavallerie. Siden Krudtets Opfindelse bestaaer Armeernes Hovedstyrke i Infanterie forbynet med et forholdsmæssigt Cavallerie for at befordre og fuldføre Foretagenderne. Cavalleriet inddeles i det svære og lette, eftersom det har svære eller lette Heste. Til det svære Cavallerie høre Kyrasiererne; til det lette Husarer, Uhlaner og Chevaux legers. Midt mellem disse staae Dragonerne. Den almindelige Brug af Cavalleriet finder Sted 1) ved at angribe det fiendtlige Cavallerie ved Chok og ved Indtrængen; 2) ved at kaste Infanteriet i frie Mark; 3) forfølge den slagne Fiende og gjøre Nederlaget fuldkomment; 4) understøtte og dække Infanteriet; 5) recognoscere og udsende Detaschements; 6) bestyre Piquetter, Feldtvagter og Vedetter; 7) fouragere og escortere Fourageurerne; 8) i Nødsfald fægte til Fods. — Dragonerne skulde i Nødstilfælde ligesom Infanteriet agere til Fods saavel offensiv som defensiv, og ligesom det lette Cavallerie fægte i sluttet Linie eller enkelt. — Husarer, Chevaux legers og Uhlaner ere især bestemte til 1) alle hurtige Forretninger og fjerne Detaschements, 2) til Forposter og stedse at være Fienden nær; 3) til Patrouillerne, 4) til Recognosceren paa Marschen for Fronten paa Flankerne og bag Colonnerne; 5) gjøre Overfald; 6) escortere Convoyen; 7) afskjere Fienden Forbindelse med sine Magasiner og Depots eller dog forurolige dem; 8) bestandig forurolige Fienden; 9) gjøre Streiftog omkring den fiendtlige Leir, hæve Contributioner der og sætte Fienden i bestandig Uroe. De fægte efter Omstændighederne sluttede eller enkelte. Efter den forskjellige Brug af disse tre Slags Cavallerie bestemmes ogsaa Valget af Folkene, Maaden at equipere, klæde og remontere dem. Cavallerie-Skyts er det, som ved sin lettere Indretning er istand at følge Cavalleriet og agere med det. Det bestaaer almindelig af 6 eller 8pundiger.

Conversations-Lexicon,

eller

encyclopædisk Haandbog

over

de i selskabelig Underholdning og ved Læsning forekommende Gjenstande, Navne og Begreber, med Hensyn til Folke- og Menneske-Historie, Politik, Diplomatik, Mythologie, Archæologie, Jordbeskrivelse, Naturkundskab, Fabrik- og Manufacturvæsen, Handel, de skjønne Kunster og Videnskaber, indbefattende tillige de ældre og nyere mærkværdige Tidsbegivenheder,

oversat

efter

den tydske Originals tredie Oplag, med adskillige Forandringer og Tillæg,

af

H. A. Kofod,

Overlærer ved Kjøbenhavns Kathedralskole.

Andet Binds andet Hefte.

Kjøbenhavn 1817.

Forlagt af A. Soldin.

Trykt hos C. M. Cohens Enke.

C.

Cavanilles (Antonio Joseph), en spansk Geistlig og berømt Botaniker, var født 1745 i Valencia og døde i Madrid 1804. Sin første Underviisning fik han hos Jesuiterne i sin Fædrenestad og studerede siden Philosophie og Theologie ved Universitetet der. Han var Lærer i Philosophien i Murcia, da han blev valgt til Opdrager for Hertugen af Infantados Børn. 1777 gik han med Hertugen til Paris, hvor denne var Gesandt, blev der i 12 Aar og beskjeftigede sig med Videnskaberne, især Botaniken. Han udgav Bemærkninger over Artiklen Spanien i den nye Encyclopedie, Paris 1784. Det følgende Aar begyndte han et stort botanisk Værk under Titel: Monadelphiæ classis dissertationes decem, Paris 1785, 89 med Kobbere. Botanikerne beundre den Nøiagtighed og Skarpsindighed, som udmærke dette Værk. Efter sin Tilbagekomst til sit Fædreneland begyndte han paa sit skjønne Værk: Icones et descriptiones plantarum, quæ aut sponte in Hispania crescunt aut in hortis hospitantur, Madrid 1791 — 1799, 6 Vol. in Fol. med 601 Kobbere. Han var just beskjeftiget med dette fortrinlige Værk da han fik Ordre at bereise Spanien og undersøge Landets Planter. Han begyndte med Valencia, og blev ei staaende ved Vegetabilierne, men gjorde tillige en Mængde Iagttagelser over Provindsens Mineralrige, Geographie og Agerdyrkning. Disse udkom paa kongelig Bekostning under Titel: Observaciones sobre la historia natural, geografia, agricultura, poblacion &c. del reyno de Valencia, Mad. 1795 — 1797, 2 Vol. in Fol. med Kobbere efter Forfatterens Tegninger. I dette Værk, det nyttigste Spanien eier af dette Slags, viser han sig som en nøiagtig Iagttager, lærd Physiker og ivrig Patriot. Han havde adskillige Stridigheder med andre Skribentere og udgav sine Stridsskrifter samlede. Aar 1800 begyndte han et periodisk Værk: Annales de historia natural. Det følgende Aar blev han udnævnt til Director i den botaniske Have i Ortegas Sted. Hans offentlige Forelæsninger over Botaniken ere udkomne 1802 og 1803. Han var beskjeftiget med Udgaven af en Hortus regius Matritensis, da Døden satte Grændser for hans nyttige Virksomhed. Han beforbrede meget Botanikens Fremskridt, dog fulgte han Linné for stavisk i

sine Beskrivelser uden at tage Hensyn til Gärtners og Jussieus nye og vigtige Bemærkninger. Thunberg har ham til Ære kaldet en Slægt Cavanilla.

Cavendisch (Henry), født 1733, var den anden Søn af Hertugen af Devonshire og besad i Førstningen kun liden Formue. Istedet for at tragte efter Embeder, som han ifølge sin Fødsel kunde gjøre Fordring paa, beskjeftigede han sig alene med Videnskaberne, og naaede en udmærket Plads blandt de Lærde, som meest have bidraget til den nyere Chemies Fremskridt. Han har først analyseret Vandstofgassets særdeles Beskaffenhed og angivet de Egenskaber, hvorved det adskiller sig fra den atmosphæriske Luft. Ham skylder man den vigtige Opdagelse af Vandets Sammensætning. Allerede Scheele havde iagttaget, at, naar man blander en Quantitet Oxygen med en dobbelt Quantitet Hydrogen, brænder denne Blanding med en Explosion, uden at efterlade noget synligt Residuum. Cavendisch gjentog disse lærerige Forsøg, men med udmærket Nøiagtighed. Han indsluttede begge Gasarter i tilbørlig tørrede Leerkar, for ei at lade Residuumet gaae bort ved Forbrændelsen. Han fandt, at dette Residuum var Vand, hvis Vægt var lig Vægten af begge Luftarterne. Lavoisier bekræftede siden fuldkommen dette Forsøg. Han gjorde endnu flere vigtige Opdagelser i Chemie og Physik og besad grundige Kundskaber i den høiere Geometrie. Det kongelige Selskab i London havde udvalgt ham til Medlem, og Nationalinstitutet i Paris udnævnte ham 1803 til Een af sine 8 udenlandske Medlemmer. Cavendisch var dengang rimeligviis den Rigeste blandt de Lærde og den Lærdeste blandt de Rige. En Onkel havde 1773 indsat ham til Arving af en Formue, der aarlig gav 80000 Daler af sig. Denne Lykkens Forandring forandrede Intet i hans Characteer eller Levemaade. Hans Klædedragt og Sædvaner vare af en original Simpelhed. Alt gik frem efter uforanderlige Love; alt var længe i Forveien bestemt, saa han ei behøvede at bekymre sig om Noget. Hans Tjenestefolk lignede Automater og hans Huus et Uhr, der aldrig behøvede at trækkes op. Hans Klæder vare altid af samme Toi, Farve og Snit. Han gik med en grov Klædes Kjole, og Almanakken afgjorde naar han skulde have en nye. Men denne Mand, der gjorde saa liden Bekostning for sig selv, viste en kongelig Gavmildhed for Videnskaberne og for hemmelige Velgjerninger. Han havde et stort, fortreffelig valgt Bibliothek, som han overlod de Lærde til Afbenyttelse. Selv brugte han det med samme Formaliteter som om han havde været en Fremmed. Han døde i London 1810 og efterlod en Formue af over 7 Mill. Daler. Hans Skrifter, som bestaae af nogle Afhandlinger i philosophical transactions, udmærke sig

ved Skarpsindighed og Noiagtighed og kunne ansees som Mønstre i sit Slags.

Cayenne, Hovedpladsen i det franske Guyana i Amerika. Den ligger paa den usunde Øe af samme Navn og har kun faa Beboere. Under den franske Revolution tjente den til Forviisningssted. Barthelemy og Pichegru bleve forviste derhen saavelsom Collot d'Herbois og andre Robespjerrister. Det tilgrændsende Land er høist usundt for Europæerne. Produkterne ere Caffe, Indigo, Bomuld. Nelliketræet er plantet fra Molukkerne hertil. I Begyndelsen af Aaret 1809 blev Staden og Colonien tagen af Portugiserne ved Englændernes Hjelp.

Caylus (Anne-Claude-Philippe de Tubieres, de Grimoard, de Pestels, de Lévi, Grev), Marquis af Esternay, Baron af Bransac, var født i Paris 1692. Han erholdt en ligesaa grundig som glimrende Opdragelse. Han gjorde sit første Feldttog 1709 i Livgarden og erhvervede sig Kongens Bifald. 1711 viste han sig i Catalonien i Spidsen af et Dragonregiment som førte hans Navn. Han befandt sig 1713 ved Beleiringen af Freiburg og udmærkede sig meget i dette sidste Feldttog, som tilveiebragte Freden i Rastadt. Freden bragte ham nu tilbage til Kunster og Videnskaber, som han havde yndet fra Barndommen af. Begjerlig efter at erhverve sig Kundskaber, reiste han til Italien. Synet af de Mesterværker, som dette skjønne Land eier, forøgede hans Smag for Kunsterne, især for Oldsager og opmuntrede ham til at fortsætte sine Reiser. Efter sin Tilbagekomst til Paris tog han 1715 efter Ludvig 14des Død sin Afskeed for gandske at kunne leve efter sin Tilbøielighed. Næste Aar fulgte han Bonac til Constantinopel, hvorhen denne gik som Gesandt. Han bereiste Grækenland, Søekysterne i Levante og alle hine berømte Lande, der give saa rige Erindringer. Ingen Hindring opholdt ham. I en Lærreds Kjortel betroede han sig til to Røvere af en vis Caracayalis Bande og med en Sum, de først skulde modtage efter hans Tilbagekomst, bragte de ham til deres Chef, der gav dem arabiske Heste og lod ham bringe til Ruinerne af Ephesus, Colophon, Dianas Tempel og hiint berømte ved Stranden liggende Theater. Efterat han havde besøgt Dardanellerne og den af Homer besiungne Bredde og var vendt tilbage til det gamle Byzanz, begav han sig til Adrianopel, hvor den afsatte Mustapha 2den dengang residerede. Paa sin Moders Ønske vendte han nu tilbage til Paris. Han ankom der 1717 og begyndte at ordne de kostbare Materialier, han havde samlet. Tillige gjorde han nogle Reiser til Nabolandene, f. Ex. til England. Han beskjeftigede sig nu gandske med Oldsagernes Studium og

med Kunsterne, Malerie, Billedhuggerie, Musik og især Kobberstikkerie. Han arbeidede fornemmelig paa et stort Værk over de ægyptiske, græske, etrusciske, romerske og galliske Oldsager. Det indeholder en stor Mængde Kobbere, der forestille Antikerne i hans store og kostbare Samling, som han har testamenteret Kongen. 1731 blev han optagen i Maler-akademiet som Amateur honoraire og 1742 i Indskrifternes Akademie som Medlem. Caylus deelte sine Arbeider mellem begge og udsatte en Priis for hver. Han har beriget Indskrifternes Akademies Værker med 45 Memoirer, fornemmelig om Oldsagerne og Kunsterne. Dog mærker man, at Caylus ei fuldstændig nok har studeret de Gamle og forfalder til mangen Vildfarelse. Hvad han undertiden mangler i Grundighed erstatter han ved Bestemthed og Tydelighed. Han endte sit virksomme Liv 1765. En stræng Redelighed, sjelden Simpelhed og undertiden temmelig Despotismus i Meninger vare Grundtrækkene i hans Characteer. Unge Kunstnere fandt i ham en høimodig Beskytter. Hans talrige litteraire Arbeider kunde deles i tre forskjellige Classer. 1) Romaner og spøgefulde Skrifter som Les Ecosseuses ou les oeufs de Paques; Historie de Guillaume, cocher; Feeries nouvelles &c. Disse og flere befinde sig i Oeuvres badines du Comte de Caylus, Paris 1787 12 8tav Bind. 2) Antiquariske Værker, nemlig: Recueil d'antiquites egyptiennes, etrusques &c. 7 Quartbind; numismata aurea imperatorum romanorum; Recueil de medailles du Cabinet du Roi m. fl. 3) Værker om Kunsterne: Nouveaux sujets de peinture et de sculpture; Tableaux tires de l'Iliade, de l'Odysee et de l'Eneide; histoire d'Hercule le Thebain. — Som Kobberstikker har han leveret 200 Blade efter de skjønneste Tegninger i det kongelige Cabinet; en Samling af Hoveder efter Rubens og van Dyk m. m.

Cazalès, født i Grenade ved Garonne 1752, var Søn af en Parlamentsraad i Toulouse, og tjente ved et Regiment Jægere i Flandern, blev 1789 udnævnt til Deputeret for Adelen i Reviere-Verdun i Generalforsamlingen, viste sig som een af Monarkiets varmeste Forsvarere og udviklede derved et Veltalenheds Talent, som erhvervede ham Navn af Een af de meest veltalende Medlemmer i den constituerende Forsamling. Især besad han stor Lethed i at improvisere. Med Slutningen af Juli gik han ud af Forsamlingen; men, da han var bleven arresteret i Caussade, vendte han tilbage til Hovedstaden og fremstod igjen i Forsamlingen med al den Overlægenhed, hans Talent gav ham. Man saae ham flere Gange ydmyge Robespierre, hvis Demokratie alerede dengang viste sig. Faa Gjenstande af Betydenhed foretoges, hvorover Cazalès ei havde talt. 1791 protesterede han med Kon-

gens Affættelse og nægtede Grundsætningen om Folkets Souverainitet. Ved Ludvig 16des Flugt til Varennes arresterede Folket ham, men Nationalforsamlingen satte ham igjen i Frihed. Den 21 Juli 1791 tog han sin Afskeed, gik til England, men vendte tilbage til Paris. Da han nok engang maatte flygte, gik han til Tydskland, til de franske Prindser, gjorde Feldttoget 1792 i Avantgarden af deres Armee, og nedsatte sig siden i England, da han havde tabt deres Yndest. 1803 kom han tilbage til sit Fæderneland, blev meget vel modtaget af de Mægtige og trak sig tilbage i Egnen af Toulouse. 1805 blev han valgt til Candidat for den lovgivende Forsamling, men døde paa et lille Landgods ved Grenade i sit 50 Aar.

Cazotte (Jaques), var født 1720 i Dijon. Efterat han der i Jesuitercollegiet havde endt sine Studier, kaldte Een af hans Brødre ham til Paris, hvor han blev ansat ved Marineadministrationen og gik siden til Martinique som Controleur for de franske Øer. Hans medførte Tilbøielighed for Videnskaberne, især for Digtekunsten, var i Paris næret ved Omgang med udmærkede Lærde. Paa Martinique deelte Cazotte sin Tid mellem sine Embeds Pligter og Omgang med dannede Mænd, blandt hvilke Pater Lavalette, Superior for Jesuiternes Mission. Ved sin Tilbagekomst til Paris forfattede han tilfældigviis et Par smaae Romancer, som Buggeviser og erhvervede sig derved et Bifald, der saaledes henrykte ham, at han paa sin Tilbagereise beskjeftigede sig med Forsøg i et Slags Litteratur, som han hidtil ei havde tænkt paa. Da han var ankommen til Colonien lagde han for Alvor Haanden paa Værket, hvoraf Olivier, fable héroi-comique var Frugten. Da Englænderne 1759 angrebe Fortet St. Pierre, bidrog Cazotte ved sin Iver og sin Virksomhed til at Angrebet mislykkedes. Hans svækkede Sundhed tvang ham til at vende tilbage til Frankerig, hvor hans Broder der døde i samme Dieblik, han steeg i Land, havde udnævnt ham til Arving. Denne Omstændighed bevægede ham til at tage sin Afskeed, hvilken han og erholdt paa det Hæderfuldeste under Titel af Generalcommissair ved Marinen. Cazotte havde aftraadt Lavalette Alt hvad han eiede paa Martinique og derfor erholdt Vexler paa Ordenen, som formedelst Lavalettes slette Formuesomstændigheder vægrede sig ved at betale. Cazotte tabte herved 50,000 Daler, Frugten af alle sine Anstrængelser. Med Smerte saae han sig nødt til at træde frem for Retten mod sin forrige Lærer, og denne Proces kan i visse Maader ansees som Kilden til alle dem som siden udbrød mod Jesuiterne. Cazotte havde giftet sig paa Martinique. Efterat han havde frasagt sig alle Forretninger deelte han sin Tid mellem Paris og sit Landgods i Pierry

ved Epernay, som hans Broder havde efterladt ham. Hans Munterhed og behagelige Omgang erhvervede ham almindelig Yndest. Hans Venner trak hans Værk Olivier frem for Lyset, og det Bifald, dette besynderlige Værk erholdt, bevægede ham og til at udgive Diable amoureux og Lord impromptu. Disse Værker læstes med Begjærlighed. Man finder deri en rig og mangfoldig Indbildningskraft, en meer end almindelig Lethed i Stilen og især en levende og naturlig Maade at fortælle. En Discipel af Martines af Pasqualis bevægede Cazotte til at lade sig optage i den af ham stiftede Orden. Fra denne Tid blev Evangeliet Rettesnoren for de mindste Handlinger i hans Levnet. Ved Hjelp af en arabisk Munk ved Navn Dom Chavis beskjeftigede han sig med Oversættelsen af nogle arabiske Fortællinger, der i 4 Bind udgjør Fortsættelsen af tusende og een Nat. Dom Chavis gav i et halv fransk, halv italiensk Sprog Omridset af Fortællingerne; Cazotte, dengang i en Alder af 70 Aar, tog fat paa Pennen om Midnat, naar han kom tilbage fra de Selskaber, han pleiede at besøge og skrev i det han overlod sig til sin Phantasie til Kl. 4, 5 om Morgenen, saaledes at han i to Vintre blev færdig med sit Foretagende. Cazotte arbeidede med en Lethed hvorpaa man ellers neppe vil finde Exempel. To Anekdoter kunne bevise dette. Een af hans Svogre roste for ham de dengang i Mode komne Operetter. Cazotte lovede ham at levere et af dette Slags Stykker til næste Dag over et efter Behag opgivet Emne. Man opholdt sig i Pierry: tilfældig gik en Bonde forbi i Træskoe. Svogeren valgte Træskoene (sabots). Inden næste Morgen var den comiske Opera Les sabots færdig. Det andet Exempel er følgende. Voltaire skrev sit satiriske Digt La Guerre de Genéve. Det circulerede efterhaanden i enkelte Sange og blev uagtet sit ringe Værd læst med megen Begjerlighed. I et Selskab viser man Cazotte de just ankomne Sange; han seer paa dem, leer og siger, at han alerede har de følgende. Derpaa udkaster han om Natten den 7de Sang, hvorved han forudsætter Indholdet af en aldrig udkommen 5te og 6te Sang og bringer samme næste Morgen. Han havde saa godt opfattet Voltaires Maneer, at han ei alene mysticerede hele Paris, men spottede Voltaire selv. Han havde alerede naaet en høi Alder, da Revolutionen brød ud og forsømte ei at arbeide imod den. Han begyndte i denne Anledning en Correspondens med sin gamle Ven Ponteau, dengang Sekreteer ved Civillisten. Ophavsmændene til Begivenhederne af 10de August 1792 fandt denne Correspondens og foranstaltede Cazottes og hans Datter Elisabeths Hæftelse. De bleve kastede i Abbediets Fængsler. Da Cazotte hine frygtelige Septemberdage blev overgivet Morderne, kastede hans Datter sig heltemodig over ham og beskjermede ham

med sit Legeme. Dennegang sank Mordstaalet af Forbrydelsens Haand, og Cazotte blev med sin Datter bragt hjem i Triumph. Men alerede den 25de Septbr. blev han paa nye arresteret og dømt til døde. Da Cazotte havde besteget Schafottet, tiltalede han Mængden med fast Stemme: "Jeg døer som Jeg har levet, Gud og min Konge tro." Hans Værker ere: La patte du chat; mille et une fadaise; la guerre de l'opéra og adskillige andre.

Cazwini (Zacharia ben Muhamed), en arabisk Naturforsker, Orientens Plinius, nedstammede fra en Familie af Retslærde, der hidledede deres Herkomst fra Anas ben Malek, een af Muhameds Vaabenbrødre, som havde nedsat sig i Staden Cazwin i Persien. Af hans Levnetsomstændigheder vide vi kun, at han var Cadi af Vacith og Hillah og døde Aar 1283 (Hedschra 682). Hans vigtigste Værk er hans Naturhistorie med Titel Naturens Under og de skabte Tings Synderligheder. Det bestaaer af Fortalen, 4 Indledninger og 2 Hoveddele, hvoraf den ene handler om Himmelens, den anden om Jordens Gjenstande. Cazwinis Hensigt var ligesom Plinius's, at skildre hele Naturens Under. Hans Værk indeholder i Korthed alt hvad der var skrevet til hans Tid, men i saa store Træk og saa eiendomlig fremstillede, at det er mere værdt end de fleste Originalværker, som handle om samme Gjenstande. Der gives en forkortet persisk Oversættelse af samme. Desuden tillægger man Cazwini en Geographie under Navn af Naturens Under, hvoraf er udkommet et Udtog i Kjøbenhavn 1790 i et Program; ogsaa en Historie af Staden Cazwin.

Cecil (William), Baron af Burleigh, Statssekreteer under Elisabeth og derpaa Storskatmester af England, var født 1520 og studerede i London, da et Tilfælde erhvervede ham Henrik 8des Yndest. Han havde nemlig i en theologisk Strid viist saa megen Duelighed, at Kongen, som hørte tale derom, ønskede at see ham. Denne Samtale med Henrik, hvis hele Bifald han vandt, aabnede ham tidlig en glimrende Løbebane, paa hvilken han ogsaa begunstigedes af andre Omstændigheder. Han havde 1541 giftet sig med Ridderen John Cheekes Søster, og Cheeke, som var Lærer hos Prindsen af Wales, anbefalede ham til dennes Onkel Greven af Hertford, siden Hertug af Sommerset. I Begyndelsen af Edvard 6tes Regjering traadde Cecil i Statens Tjeneste. Han havde dengang mistet sin første Kone og giftede sig anden Gang med en Datter af Ridderen Anton Cooke, kongelig Studiedirectør. Da Hertugen af Sommerset 1547 var bleven Rigets Protector, udnævnte

han ham til Maitre de Requetes og tog ham med paa Toget imod Skotterne. Cecil havde nær tilsat Livet i Slaget ved Musleburgh. Ved hans Tilbagekomst til London blev han 1548 udnævnt til Statssekreteer. Da Protectoren Aaret derpaa blev styrtet, undgik Cecil med flere af Hertugens Tilhængere ei Fangenskab. Hans retskafne og moderate Forhold havde erhvervet ham mange Venner, hvilke ei alene efter tre Maaneders Forløb bevirkede hans Frigivelse, men førte ham tilbage til Hoffet, hvor den da almægtige Hertug af Northumberland igjen indsatte ham i sit Embede i Betragtning af hans Talenter. Kort derpaa blev Cecil Ridder og Medlem af Geheimeraadet Han nød den største Anseelse hos Edvard 6te. Hans Forsigtighed førte ham vel igjennem de vanskeligste Forhold; midt iblandt fiendtlige Hofpartier beskjeftigede han sig kun med sit Embedes Pligter. Da Edvard forelagde ham som Geheimeraad den Act, der erklærede Johanne Gray for Thronarving, til Underskrift, vægrede han sig ved at gjøre mere, end contrasignere den. Ligesaalidet kunde Hertugen af Northumberland efter Edvards Død bevæge ham til at opsætte Proclamationerne for Johanne Gray eller den Circulaire, hvori hendes Ret beviistes og Maria erklæredes for uægte. Geheimeraadets Medlemmer vare dengang som Fangne i Tower. Cecil nyttede Hertugens Fraværelse til at befrie dem og forsamlede dem i Hertugen af Pembrokes Huus. De fleste Medlemmer erklærede sig for Maria; nogle begavé sig endnu samme Aften til hende; Cecil indfandt sig den følgende Dag og blev vel modtagen, uagtet man havde søgt at stemme Maria imod ham. Sandsynligviis havde han beholdt sin Plads, hvis han vilde forandret Religion; men, da han vidste, at han havde mægtige Fiender og forudsaae hvilken Vending Tingene vilde tage under Marias Regjering, trak han sig heller tilbage. Imidlertid levede han i god Forstaaelse med Ministrene. Han kjendte Cardinal Poles Maadehold; han paatog sig derfor at indbyde ham til England og bragte ham 1554 tilbage i det Haab, at han skulde holde den heftige Gardiner Stangen. 1555 ledsagede han tilligemed to andre Lorder Cardinalen for at underhandle om Fred med Frankerig, og blev to Maaneder paa det faste Land. Efter hans Tilbagekomst valgte Grevskabet Lincoln, hvor han var født, ham to Gange til Parlamentslem. Han udviklede her en Fasthed og Frimodighed, forenet med en sjelden Virksomhed og Indsigt, hvorved han naaede stor Indflydelse. Han underholdt en hemmelig Brevverling med Prindsesse Elisabeth og gav hende Efterretninger, som maatte være hende høist vigtige i den critiske Stilling, hvori hun befandt sig. Da denne Fyrstinde besteeg Thronen 1558, udnævnte hun Cecil til Geheimeraad og Statssekreteer og

beviste ham sin Taknemmelighed ved mange Naadesbeviisninger. Han raadede strax til, at sammenkalde Parlamentet og raadslaae om Planen til en Religionsreform. Han havde den vigtigste Andeel i de 39 Artikler, som udgjøre dens Grundvold. Med rastløs Virksomhed havde han Indflydelse paa alle Kronens og Nationens Anliggender. Han gav en Forordning om Mynten, hvis Værdie var nedsat af Henrik 8de. Han bevægede Dronningen at begunstige Reformationens Tilhængere i Skotland og sikkrede Englands Roe fra denne Side ved Fordraget til Edinburgh. Den Yndest og Anseelse, hvori han stod hos Dronningen, vakte ham mange mægtige Fiender; den farligste blandt dem var Greven af Leicester, Elisabeths Yndling; men deres Bestræbelser at styrte ham vare forgjeves. Cecils vise Forholdsregler undertrykte hurtig Hertugen af Norfolks Oprør i det nordlige England. For at belønne ham, udnævnte Dronningen ham 1571 til Baron af Burleigh. Nationen bifaldt denne Ophøielse, men nogle af Ministerens uforsonlige Fiender gjorde et Anslag mod hans Liv, som dog forraadedes. Den spanske Gesandt, der syntes at være indviklet heri, fik Ordre at forlade Kongeriget. Elisabeth udnævnte derpaa Cecil til Ridder af Hosebaandet og Storskatmester. Dog hvilede hans Fiender ikke, og Burleigh, der længtes efter den Rolighed, der vanskeligt lader sig forene med høie Embeder, vilde trukket sig tilbage, hvis Dronningen havde tilladt ham det. Omendskjøndt han imod sin Villie blev paa sin Post, lede dog Forretningerne Intet derunder. Hvad han efter modent Overlæg havde besluttet, udførte han med Kraft uden at lade sig afholde ved nogen Sidebetragtninger. Han troede ei Elisabeth sikker, saalænge Maria Stuart sad paa Skotlands Throne. Da Urolighederne, som Burleigh skal have havt Deel i, nødte Maria uforsigtigviis at flygte til England, raadede han Elisabeth at holde hende fangen; og efter Babingtons Sammensværgelse, drev han især paa Processen, hvorved Maria bragtes paa Schaffottet. Efter hendes Henrettelse unddrog Dronningen ham i nogen Tid tilsyneladende sin Gunst for at det skulde lade, som hiin blodige Handling ei var skeet med hendes fulde Bifald. Dette Uveir gik imidlertid over og Burleigh fik sin forrige Indflydelse igjen. Da England 1588 truedes af Philips berømte Armada, udkastede han Forsvarsplanen; to af hans Sønner tjente under Admiral Howard. Da hans Sundheds Aftagen og hans Gemalindes Død satte ham i en mørk Sindsstemning, gjentog han ivrigen sin Begjering om sin Afskeed, men Elisabeth afslog den ogsaa denne Gang og saaledes vedblev han at bestyre sine Embeder til sin Død. Han bestræbte sig for at underhandle om Fred med Spanien paa ærefulde Betingelser og undertegnede paa sin Dødsseng et for England fordeelagtigt Forlig, hvorpaa han døde rolig

1558 Cecil var af sine Sæder og indtagende Opførsel, viste en sjelden Selvbeherskelse, Sindighed og beundringsværdig Virksomhed. Hans moralske Characteer var uden Daddel. Han overslaae sin Virkekreds med megen Klarhed og fulgte det System, der stemmede overeens med Elisabeths Characteer, ved Underhandlinger og selv ved Intriguer hos fremmede Hoffer at vedligeholde Freden. Endeel af hans Statsskrifter ere trykte.

Cecrops, Stifter af den attiske Stat i Grækenland, ankom med en Colonie fra Sais i Nedreægypten omtrent 1550 f. Chr., lærte de raae Indbyggere de første Grundtræk af Religion og Kundskab om Guderne, gjorde dem bekjendte med det selskabelige Livs Fordele, lagde Grunden til Athenen og byggede tillige 11 smaae Byer, hvis Indbyggere han underviste i Agerdyrkning. Han plantede Olietræet og helligede det Minerva, Athenens Skytsgudinde. Han gjorde Indbyggerne ogsaa bekjendte med Skibsfarten og lagde derved Grunden til Handelen. Han døde efter 50 Aars Regjering; hans Gravminde oprettedes i Minervas Tempel; for at holde hans Minde i friskt Erindring, helligede man ham Vandmandens Stjernebillede.

Cefalonien, den største af Joniens Øer, ved Vestsiden af Halvøen Morea og ved Indløbet af Golfo di Patrasso, indeholder 18 □ Mile og 70,000 Indbyggere. Den er for Størstedelen bjergig med et mildt Clima; Roser og Nelliker blomstre ogsaa i den saakaldte Vinter, dog er Øen udsat for hyppige Jordskielv. De fortrinligste Produkter ere Korn og Viin, hvoraf der skal udføres 80,000 og Olie, hvoraf der skal udføres 20,000 Fade; Corender, hvoraf udføres 6 Mill. Pund, Bomuld, Silke, Apothekeurter, Salvie, Rosmarin og Sydfrugter. Øen har 3 Stæder, 130 Landsbyer, 25 græske og tre latinske Klostre. Hovedstaden heder Cefalonia eller Argostoli og har en god Havn. Den tilhørte Venetianerne til 1797, da de Franske besatte den. 1799 erobrede Russerne og Tyrkerne den; derpaa hørte den til de 7 Øers Republik, men kom saa igjen under Frankerig. I Octbr. 1809 besatte Englænderne den og under deres Beskyttelse staaer den endnu som tilhørende den igjen oprettede joniske Republik.

Celebes, en ostindisk Øe, Ø. for Borneo, fra 5° 30′ S. til 1° 30′ N. Br. og fra 135° 56′ til 141° 20′ Ø. L., er 4275 □ Mile stor og har 3 Mill. Indb. af forskjellige Stammer, af hvilke Bonierne eller Bugineserne i Syd og Macassarerne ere de bekjendteste. Den høie Bjergryg Bonthain gaaer igjennem Øen fra Syd til Nord og løber ud i

adskillige Forbjerge, hvoraf det nordligste kaldes Cemasspidsen og det sydligste Tenakekasspidsen. Paa Bjergets forskjellige Sider har man forskjellige Aarstider. De fleste Floder, undtagen Chiurana og Bele, ere Kystfloder, dog ofte meget rivende. Den har to store Havbugter, mod N. Gonantellu, 28 Mile lang og 6 til 14 Mile bred og mod S. Salaye, 30 Mile lang og 6 til 10 Mile bred. De regelmæssig blæsende Søe- og Nordvinde afkjøle noget den i sig selv meget hede Luft. Jordbunden er især i de lavere Egne meget frugtbar; de vigtigste Produkter ere Diamanter, Guld, Kobber, Tin, Sydfrugter, Bomuld, Palmer, Cocosnødder, Ibenholz-, Sapan- og Sandeltræe, Bambusrør, Vandmeloner, Bananas, Arecanødder, Betel, Riis, Peber, Campher, Opium, vilde og tamme Dyr, de skjønneste Papegøier, Bier, Fuglereder, Perler, Slanger, Crocodiller (som vises guddommelig Tilbedelse rc). Besiddelsen af Øen var Hollænderne vigtig, ikke saa meget for dens Handels Skyld (thi Besætningen koster mere end Øen kan indbringe), men fordi den er Nøglen til Molukkerne og forsyner disse med Riis og andre Nødvendigheder. Gouverneuren residerer i Fort Rotterdam, i hvis Nærhed den store, af Hollændere, Chineser og Macassarer beboede, Flække Vlaardingen ligger paa det Sted, hvor før Macassar stod, hvilken var Residensen i det vestlige Distrikt. De af Hollænderne besatte nordostlige Kyster, udgjøre intet eget Gouvernement, men staae under Regjeringen paa Øen Ternate.

Cellamare (Antonio Giudice, Duca di Giovenazzo, Fyrste af), var født i Neapel 1657 og blev optragen ved Carl 2dens Hof, gjorde adskillige Feldttog med og ledsagede Philip 5te 1702 for at forsvare Neapel mod de Keiserlige. Han viste sit Mod samme Aar i Slaget ved Luzzara, blev Mareschal-de-Camp, tjente i samme Egenskab ved Beleiringen af Gaeta 1707 og faldt her i de Keiserliges Fangenskab, hvor han blev til 1712 i Mailand. Efter hans Udverling vendte han tilbage til Spanien, blev udnævnt til Cabinetsminister og 1715 til overordenslig Gesandt ved det franske Hof. Her var han Hovedredskabet for Alberonis Hensigter og Sjelen for en Sammensværgelse mod Philip af Orleans. Denne Fyrste skulde man bemægtige sig ved en Fest, Generalstænderne skulde forsamles og Regentskabet overgives til Philip 5te, som saaledes vilde sat hele Europa i Skræk. Cellamare ventede endnu Befalinger fra sit Hof, da Planen opdagedes og samtlige Deeltagere i Sammensværgelsen erkjendtes af Cellamares opfangne Breve. Han blev nu heftet og under Bedækning ført til den spanske Grændse. Hoffet i Madrid udnævnte ham til Generalcapitain i Gammel-Castilien og i denne Værdighed døde han i Sevilla 1733.

Historien om Sammensværgelsen finder man i Memoires de la regence par de Piossons, udgivet af Langlet-Dufresnoy.

Cellarius (Christoffer), Een af de lærdeste og flittigste Philologer i det 17de Aarhundred, var født 1638 i Schmalkalden, hvor hans Fader var Superintendent. Allerede hans Forfædre havde forandret deres oprindelige Navn, Kellner, overeensstemmende med den Tids Brug blandt de Lærde til Cellarius. Efterat han havde studeret paa flere tydske Universiteter, paatog han sig i en Alder af 30 Aar et Læreembede i Weissenfels. 1673 blev han Rector ved Skolen i Weimar og sildigere i Zeitz og Merseburg. Da Kongen af Preussen stiftede Universitetet i Halle, blev Cellarius udnævnt til Professor i Veltalenhed og Historie. Her døde han 1707 efterat han længe havde lidt af Steen. Han har udgivet en Mængde gamle Forfattere med lærde Anmærkninger og nøiagtige Registre, som Cicero's og Plinius's Breve, Cornelius Nepos, Curtius, Eutrop, Sextus Rufus, Vellejus Paterculus ꝛc. Af ham selv har man: Historia antiqua (et kort Omrids af den gamle Historie), Orthographia latina ex vetustis monumentis; Antibarbarus seu de latinitate mediæ et infimæ ætatis liber; Breviarium antiquitatum romanarum; notitia orbis antiqui &c.

Celle (Zell), en velbygget Stad i Hertugdømmet Lüneburg, ved Sammenløbet af Fuse og Aller, med 6000 Indb. og et Slot, hvor Hertugerne af Celle resiberede. Da de uddøde 1705 tilfaldt deres Lande Churhuset Braunschweig. Staden er Sædet for Overappellationsretten for samtlige churbraunschweigske Lande, for et Justitscanzellie, en Hofret og et Landhuusholdningsselskab. Desuden findes her et Tugthuus og en Daarekiste for hele Landet, et Waisenhuus og et Arbeidshuus. Indbyggernes Hovednæringsvei bestaaer i Bryggerier og Handel; de herværende Voxblege fortjene at nævnes.

Cellini (Benvenuto), Guldsmed og Billedhugger, blev født i Florents 1500. Han var ei alene Een af sin Tids fortræffeligste Kunstnere, men han hører ogsaa til de meest geniale Kraftmennesker. Da han i sit 58de Aar var vendt tilbage til sin Fædrenestad, skrev han sit, paa synderlige Eventyrer rige, Levnet. Denne Autobiographie eristerede til Midten af det forrige Aarhundred blot i Manuskript, da man fandt Trykningen betænkelig formedelst de mange frie Yttringer over Paverne og de romerske Store fra den Tid. Den som Læge og Skribent berømte Cocchi udgav den først i Neapel, men under det opdigtede Trykkested Colonia 1730. Med samme Kraft, hvormed han arbeidede i Erts og Marmor,

fremstiller han her i Sprog og Skrift sig selv og sine Handelser, sine Dyder og Feil og det med en beundringsværdig Naivitet; han tegner tillige som en ægte Kunstner de Mennesker, han stod i Forhold til, med de meest træffende Træk. Denne høist interessante Levnetsbeskrivelse er oversat og udgivet af Göthe med et Anhang (Tübingen 1803, 2 Bind). Biographien gaaer til 1566; Cellini døde den 13de Februar 1570.

Celsus (Aurelius Cornelius), levede sandsynligviis under Augustus, Tiberius og Caligula. Man har kaldet ham den romerske Hippokrates, fordi han har oversat næsten alle dennes Værker paa Latin. Desuden skrev han og over Rhetoriken, Krigskunsten og Agerdyrkningen, saa man med lige Ret kan holde ham for Taler, Krigsmand og Læge. Sandsynligviis studerede han i Begyndelsen Medicinen kun som en Deel af Philosophien ei for at udøve den. Saameget mere maae man beundre hans grundige Kundskaber i samme. Celsus's hele Lægevidenskab indeholdes i 8 Bøger, der fremstille den saaledes som den paa samme Tid befandtes. Hans Skrivemaade er siirlig, sammenpresset og dog klar. Man kan derfor passende kalde Celsus Lægernes Cicero. Hans Værk er iøvrigt det uudtømmelige Forraadskammer, hvoraf andre gode Skribentere have øst, saavel i Medicinen som Chirurgien. Han har laant dem en Mængde Steder for at understøtte deres Lære, men har derfor og maattet taale meget vilkaarlige Forklaringer. Nogle have vel kaldet Celsus en Compilator, men i Ordets almindelige Forstand er han det aldeles ikke. Hippokrates og Asklepiades ere de to Skribentere, som han meest har fulgt. Af den første har han den hele chirurgiske Deel, af den sidste det øvrige. Betragter man Maaden, hvorpaa han fremsætter sin Lære, finder man at han hører til Eclektikerne.

Celter, var Een af hine 4 Hovedstammer, som beboede det gamle Gallien og hvis Boliger strakte sig fra den yderste Spidse af Bretagne indtil Rhinen og Alperne. Romerne kaldte derfor det hele Land Celtica eller Galatia. Deres egentlige Herkomst er uvis; de kom først fra Asien. Deres ældste Indvandring, som man kjender, skeede under Belovesus i Tarquinius Priscus's Tid. Store, anseelige Hobe udbredede sig i forskjellige Europas Lande. De svækkede sig ved uophørlige indvortes Krige. Handelen med Romere og Massilier gjorde dem vel mere sædelige, men og mere qvindagtige, og, da de tilsidst ingen Understøttelse mere erholdt fra deres Fædreneland, bleve de italienske Celter undertvungne af Romerne; Boierne forbandt sig med Helvetierne, de illyriske Celter med Illyrierne. Iøvrigt var deres Forfatning aristo-

kratisk; Adelen udgjorde Nationalforsamlingen; den simple Mand var ei stort mere en Slave. Af Legeme vare de store og stærke og heftige til Angreb, men de kunde ei holde længe ud. Et uhyre Sværd for det meeste af Kobber var deres vigtigste Vaaben. Deres Præster, Druiderne, stode i største Anseelse hos dem.

Cement eller Vandkit, tjener til Muurarbeidets Forbindelse i Vandet, hvoraf det ei lader sig opløse. Cement-Kobber fremkommer ved Cement eller Kobbervand, som i Bjergværkerne neddrypper fra Grubernes Sider eller vælder frem af Jorden. I dette Vand lægger man Jern, hvis faste Dele det opløser og sætter Kobberdele istedet. Ved Cementation forstaaer man en chemisk Operation, hvorved man udsætter et Legeme for Cementpulvers Virkning. Med Cementpulver udsættes nemlig i Smeltedigler, Metaller, Glas og andre faste Legemer for Ildens Paavirkning, hvorved de lide visse Forandringer. De fornemste Cementpulvere ere Guldcementpulver, hvoraf man betjener sig ved Guldets Renselse, Cementpulver til at forvandle Jern til Staal; det Cementpulver, hvorved visse Glas kunne faae Porcelains Egenskaber og endelig Cementpulver, hvorved Kobber forvandles til Messing.

Cenis (Bjerget), en Deel af Alperne i Grevskabet Maurienne i Savoyen. Dets Høide angives til 1444 Toiser over Havets Flade og er berømt af den Vei, som fører over Bjerget fra Savoyen til Piemont, mellem hvilke det gjør Grændsen. Paa Siden til Lasnebourg er det steilest; Veien var før slangeformig og man maatte lade sig og sin Bagage bringe frem paa Muulæsler eller Bærestole. Ovenpaa Bjerget er en Slette og en Søe med et Huus, kaldet la Ramasse. Søen har Foreller, der kunne veie 16 Pund. Høiere Sneebjerge omgive denne Slette. I Aaret 1805 anlagdes paa den franske Keisers Befaling en regelmæssig Vei over dette Bierg med overordentlige Bekostninger; den kan bereises paa enhver Aarstid med alle Slags Vogne.

Cenotaphium, et tomt Gravminde, opreist til Ære for en Afdød, hvis Liig hviler paa et andet Sted.

Censur, see Bogcensur.

Census, var det hele romerske Folks Skattebestemmelse efter Antal og Formue. Servius Tullius indførte den 177 Aar efter Roms Bygning, da alle romerske Borgere i Staden og paa Landet maatte give Efterretning om deres hele Formuestilstand saavelsom Antallet paa deres Børn.

Slaver &c., under Tabet af Eiendom og borgerlig Frihed. Efter denne Angave deelte han alle Borgerne i 6 Classer og disse igjen i Centurier. Den første bestod af dem, hvis Formue i det mindste beløb sig til 100,000 As eller Pund Erts; den anden bestod af dem, der eiede 75,000, den tredie af Personer paa 50,000, den fjerde paa 25,000 og den femte paa 11,000 As; alle de øvrige hørte til den 6 e Classe. Hver Classe havde sine Vaaben og sin Plads ved Armeen. Denne Inddeling havde en meget vigtig Fordeel for Rom. Istedet for at hidtil de fattigste Borgere havde de selvsamme Afgifter og maatte gjøre samme Krigstjeneste som de rige, og Statsforvaltningen i sine vigtigste Grene befandt sig i Hænderne paa en uvidende og lidenskabelig Pøbel, faldt nu de tungeste Byrder i Krig og Fred paa de Rige. Men derfor kom og den høieste Magt i Hænderne paa de rige Borgere af første Classe, der indeholdt ligesaa mange Centurier som alle de andre tilsammen, og saaledes kom den dog til en Stand, som man kunde tiltroe mere Indsigt og Kundskab. Borgerne i den sidste Classe, som havde en gandske ubetydelig Formue, regnedes næsten ikke for en Classe; derfor omtale de gamle Skribenter tit kun 5 Classer. Denne Inddeling leed siden nogle Forandringer, men blev ved i Hovedsagen. Denne Census blev gjentaget hvert 5te Aar, og holdt i Førstningen af Kongerne, siden af Consulerne og endelig fra 310 af Censorerne. I den følgende Tid blev den ei altid holdt efter den sædvanlige Orden, ja udeblev imellemstunder gandske. Efter Census foretoges et Renselsesoffer kaldet Suovetaurilia.

Centaurer, oprindeligen et gammelt raat Folk i Thessalien paa Bjerget Pelion. Fabelen fortæller om dem, at de vare halv Heste og halv Mennesker. Man forklarer dette Sagn saaledes, at Centaurerne vare de første, der forstode at tæmme Heste og ride, hvilket skal være skeet ved følgende Leilighed. I den thessaliske Konge Irions Tid blev en Hjord Tyre paa Pelion rasende, adspredte sig i Omegnene og anrettede store Ødelæggelser. Irion udsatte en stor Belønning for at dræbe dem. Opmuntrede herved opfandt Centaurerne Ridekunsten og nedlagde Tyrene. — I den mythiske Historie forekommer Centaurernes Kamp mod Herkules, Theseus og Perithous. Den sidste betvang dem i Spidsen af Lapiterne, deres Arvefiender, aldeles, dræbte mange og fordrev dem fra Pelion. Enkelte Centaurer ere berømte i Oldtiden som Nessus, Chiron o. fl.

Centiare, Hundrededelen af en Are; saaledes og Centigramme, Centime, Centimetre &c.

Centifolio, see Rose.

Centner, en Vægt af 100 Pund, dog ere alle Centner ikke lige store.

Centimaner, (med hundrede Hænder) kaldtes de tre kjæmpemæssige Sønner af Uranus og Gea (Himmelen og Jorden), **Cottus**, **Briareus** og **Gyges**. Begavede med 100 Hænder og 50 Hoveder indgjøde de selv deres Fader Frygt, saa han strax efter deres Fødsel indsluttede dem lænkede i Jordens Indre. Her levede de i Kummer, indtil Jupiter løste dem for at faae Hjelp mod Titanerne. Efterat de havde vedergvæget sig med Nectar og Ambrosia, fremtraadte de i Kampen, som alerede var fort uafgjort i 10 Aar. De fægtede med uhyre Klippestykker, hvoraf de i hvert Kast slyngede 300 paa Titanerne. Havet gjenlød, Jorden bragede, Himmelen stønnede og Olympen bævede af den skrækkelige Kamp. Centimanerne gjorde endelig Udslaget; Titanerne maatte bukke under og kastedes lænkebundne i Tartarus, hvor Centimanerne bevogtede dem.

Centlivre (Susanne), bekjendt af sit dramatiske Talent og sit romantiske Liv, var født 1667 i Grevskabet Lincoln. Hendes Fader havde her en betydelig Eiendom, var Non-Conformist og under Urolighederne i Carl 1stes Tid en ivrig Tilhænger af Parlamentspartiet. Da Carl den 2den var kommen paa Thronen, blev han til Straf berøvet sin Formue og maatte flygte til Irland uden at kunne sørge for sin Datter. Hun var kun 3 Aar gammel, da hendes Fader døde og mistede sin Moder før hun var 12 Aar. Fra Ungdommen af havde hun en besynderlig Tilbøielighed til Poesien. Alerede i sit 7de Aar digtede hun en Sang, som endnu er til. De Mishandlinger, hun maatte taale af sine Opdragere, bevægede hende til at flygte til London uden at vide hvad der skulde blive af hende. Paa Veien mødte hun et ungt Menneske ved Navn Hammond, som dengang studerede ved Universitetet i Cambridge. Indtaget af hendes Ungdom og Skjønhed tilbød han hende Hjelp og foreslog hende at følge ham i Mandsklæder til Cambridge. Hun modtog Tilbudet og boede 6 til 7 Maaneder hos ham. Da der imidlertid opkom nogen Mistanke og man frygtede for slemme Følger, bevægede han Susanne at gaae til London, hvor han lovede snart at komme til hende. Han gav hende nogle Penge og en Anbefalingsskrivelse til en Dame af sit Bekjendtskab i London, men lod siden ei høre mere fra sig. Hvordan hun levede i London veed man ligesaa lidet, som hvordan hun endnu før sit 16de Aar blev gift med en Brodersøn af Sir Stephan Fox. Hun mistede ham inden eet Aar og indgik derpaa et andet Ægteskab med en Landofficeer ved Navn Carrol, som 18 Maaneder efter blev i en Duel.

I den Nød, hvori hun herved sattes, besluttede hun at gjøre Brug af sit Digtertalent. Hendes første Sorgespil, den troløse Ægtemand, blev givet 1700 paa Drury-Lane Theatret med middelmaadigt Bifald. Derpaa fulgte flere Lystspil, hvoraf nogle vare Efterligninger af det Franske. Hun betraadde ogsaa Skuepladsen, men viste ei noget udmærket Talent. Da hun 1706 spillede i Windsor for Hoffet drog hun en ung Mands Opmærksomhed paa sig. Han hørte til Dronningens Hofstat, heed Centlivre, blev forelsket i Susanne og ægtede hende. Hun vedblev at skrive Lystspil. To af de bedste The Bussy body (den Stundesløse) og a bold stroke for a Woman (en dristig Streg for et Fruentimmer) fandt ualmindeligt Bifald og have vedligeholdt sig. Hendes Lystspil udmærke sig ikke synderlig enten ved Elegance i Stilen eller ved Characterernes Sandhed, men de indeholde Natur, Munterhed, Intrigue og megen Overgivenhed. Hun døde 1723. Hun var af Naturen aandriig, blid og bøielig og besad flere Kundskaber end man kunde vente af et Fruentimmer, der havde levet i bestandige Adspredelser. Hun stod i venskabelig Forbindelse med de berømteste Mænd paa sin Tid, Steele, Rowe, Farquhar, Budgell, men ved et Digt imod Oversættelsen af Homer havde hun paadraget sig Popes Fiendskab; han characteriserer hende i Dunciaden paa en uretfærdig Maade, men udstrog selv siden de meest fornærmende Vers. Hendes Lystspil ere udkomne 1761 i London i 3 Bind. Desuden have vi flere Digte og en interessant Brevsamling af hende.

Centralbevægelse. Et i Bevægelse sat Legeme, der under sin Bevægelse drives af en eller anden Kraft mod et uden for dets Bane liggende fast Punkt, maae beskrive en krumlinet Vei om dette Punkt. En i en Traad bunden Steen, som man svinger omkring, bevæger sig derfor i en Kreds, fordi den ved Haandens Kraft paa ethvert Sted drages mod Middelpunktet. Maanen gaaer derfor i en Kreds omkring Jorden. I dette og lignende Tilfælde kalder man det Punkt, hvorimod det bevægede Legeme uophørlig drives, Kraftens Centrum eller Middelpunkt; Kraften selv, som driver det, Centripetalkraft og den Kraft, hvorved Legemet søger at fjerne sig fra Middelpunktet Centrifugal eller Svingkraft og Bevægelsen selv Centralbevægelse. — Alle vort Solsystems Planeter, saavelsom alle Maaner og Biplaneter bevæge sig efter Centralbevægelsens Love, hine om Solen, disse om deres Hovedplaneter.

Centralild. Adskillige Physiker have antaget, at der i Jordens Inderste findes en uudslukkelig Ild og kaldt samme Centralild. I ældre Tider vilde man forklare Vul-

kaner og lignende Naturphoenomener deraf. Senere, da man lærte at indsee, at en i Jordens Indre indsluttet Ild hørte til Umulighederne, forstod man ved Centralild Varmen i Jordens Indre. Denne Centralvarme tilskriver von Mairan en stor Deel af Varmen paa Jordens Overflade. Vist nok synes det som der findes en vis Grad af bestemt Varme i Jordens Indre, som bliver næsten uforanderlig til visse Dybder, og som sandsynlig hidrører fra Solvarmen, som meddeles Jordens Indre. I det mindste lærer Erfaring, at Jordens Indre er varmere i hede Climater end i kolde. I Siberien f. Ex. trængte man, for om muligt at grave en Brønd, 70 til 80 Fod dybt i Jorden og fandt den frossen i denne Dybde.

Centralkræfter, ere de Kræfter, af hvis Sammenvirkning Centralbevægelsen fremkommer, nemlig Centripetal- og Centrifugalkraften. Dog gives der Physiker, som nægte den sidste Kraft og erklære den blot for en mathematisk Idee. Skaberen gav Himmellegemerne i Begyndelsen et Stød og ifølge deres Natur maatte de vedblive at gaae i samme Retning og med samme Hurtighed i al Evighed, hvis de ei i alle Punkter af deres Baner bleve trukne mod et uden for dem liggende Punkt, hvorved en Centralbevægelse fremkommer. Det Væsen, som drager Himmellegemerne mod det uden for deres Bane liggende Punkt, kalde vi Centralkraft. Den vilde sætte Himmellegemerne i Bevægelse, naar de vare i Roe, da den finder dem i Bevægelse, forandrer den deres Retning i alle Punkter. Det samme er ei Tilfældet med hvad vi kalde Centrifugalkræfter, som blot er en Følge af den Bevægelse, Legemerne fra Begyndelsen af have faaet Den vigtigste Indvending af det andet Partie herimod er: Om og Skaberen ved sin Almagt i Begyndelsen fremstødte Kloderne, saa vilde deraf kun følge at de ved Centralkraftens Paavirkning uophørlig vilde nærme sig Middelpunktet i en Skruelinie og ei bestandig bevæge sig i samme krumlinede Bane. For at dette kan skee maa en anden Kraft virke ligesaa standigen i en modsat Retning som Centripetalkraften og dette skeer ved Centrifugal- eller Svingkraften. Naar vi havde tydeligere Kundskab om hvad vi kalde Kraft vilde det ei være vanskeligt at afgjøre denne Strid.

Centurie, egentlig en Afdeling af 100 Mand. Denne Inddeling var meget almindelig hos Romerne og blev brugt om ei just altid ligesom Hundrede saa dog om en vis Mængde. Saaledes kaldtes de Compagnier, hvori de romerske Legioner inddeeltes Centurier; ligeledes brugte man denne Benævnelse om de Afdelinger af Folket, som Servius Tullius indførte ved sine sex Classer, af hvilke den første indeholdt

80 Centurier, hvortil kom 18 Riddercenturier; de tre følgende Clsser havde hver 20 Centurier, den femte 30 og den 6te kun een (See Census).

Cephalus, en Søn af Creusa eller efter andre en Søn af Dejoneus, Konge i Phocis og Diomede og Procris's Gemal. Som en skjøn Yngling vakte han Gudinden Auroras Kjerlighed; da han engang tidlig om Morgenen jagede paa Hymettus, bortførte hun ham, men han forsmaaede Gudindens Kjerlighed og hun bød ham gaae med den sørgelige Spaadom, at han ei vilde blive lykkelig med sin Gemalinde. Dette vakte Spiren til Iversyge hos ham; han satte sin Gemalinde paa Prøve, men betænkte sig og forsonede sig med hende. Siden blev Procris mistænkelig paa ham, belurede ham engang i Skoven paa Jagten, og, da hun bevægede sig, blev hun gjennemboret af Cephalus med hans Jagtspyd, da han troede at høre et Dyr i Buskene. For sildigt indsaae begge deres Vildfarelse; hun døde kort derpaa, og han dømtes af Areopagus til Landflygtighed.

Cerberus, Orcus's Bevogter, en Hund med tre Hoveder og Slangehaar, som Echidna havde født ved Typhon, den skrækkeligste af de himmelstormende Giganter. For hans Tuden skjelvede Tartarus, og, naar han havde løsrevet sig af sine hundrede Lænker, kunde selv Furierne ei tæmme ham. Han bevogtede Indgangen til Tartarus eller de Dødes Rige og smigrede dem, som vilde ind, men opslugede dem som vilde ud igjen.

Cerebellum, det Indre af Hjernen eller den lille Hjerne.

Ceremoniel (de europæiske Magters). Egentlig har ingen Stat nogen Forrang for den anden, men, da de Svagere søge Beskyttelse og Venskab hos de Mægtigere, saa opkommer derved et Slags Rangforhold. Herved er lidt efter lidt opkommet et Ceremoniel mellem Fyrster og Nationer, paa hvilket man undertiden har seet mere end paa de helligste Forsikkringer. Herhid hører 1) Regenternes Titel. Tilfældet har bestemt Keiser og Kongetitel som den høieste, og disse gave uden Hensyn til Fyrsternes Magt, visse Fortrin. Fra Carl den Stores Tid ansaaes de romerske Keisere som Christenhedens Overhoveder og paastode den høieste Rang, ja endog Kongernes Afhængighed af sig. For at bevise deres Uafhængighed kaldte derfor adskillige Konger allerede i Middelalderen deres Krone keiserlig, saaledes kaldes f. Ex. England i alle Statsacter imperial Crown, uagtet Kongen aldrig har antaget Keisertitelen. Kongerne af Frankerig

erholdt af Tyrker og Afrikaner formelig Titelen Empereur de France. 2) Erkjendelse af denne Titel og Rang. Forhen tilegnede Paven og Keiseren sig Ret til at meddele disse Værdigheder, siden blev den Grundsætning gjeldende, at ethvert Folk kunde efter Behag give sin Regent en Titel, hvis Erkjendelse af andre Magter beroer paa Tractater. Mange erkjendte derfor visse Titler slet ikke eller meget silde. Dette var Tilfældet ved Preussens Kongetitel, Ruslands Keisertitel og adskillige tydske Fyrsters nye Titler. 3) Æresbeviisninger, overeensstemmende med denne Rang og Titel. Til de saakaldte kongelige Æresbeviisninger, der dog ogsaa tilkom adskillige Stater, som ei vare Kongeriger og Keiserdommer, f. Ex. Venedig, Nederlandene, Schweitz og Churfyrsterne, hører den Ret at sende Gesandter af første Classe. Herved gives et meget stridigt Punkt, hvilke Gesandter, der skal have den første Plads ved deres Sammenkomster, eller hvo der først skal skrive under ved deres Statsskrifter. Paa Grunde til Strid herom har det aldrig manglet. Da Concilierne i Middelalderen gave de hyppigste Anledninger til slige Stridigheder, paatog Paverne sig Afgjørelsen; og blandt de Rangforordninger, man har af dem, er den fortrinligste en, som Julius den 2den lod bekjendtgjøre 1504 ved sin Ceremoniemester Paris de Crassis og hvori de europæiske Nationer fulgte saaledes paa hverandre: 1) den romerske Keiser; 2) den romerske Konge; 3) Kongen af Frankerig; 4) Kongen af Spanien; 5) af Aragonien, 6) af Portugal, 7) af England, 8) af Sicilien, 9) af Skotland, 10) af Ungarn, 11) af Navarra, 12) af Cypern, 13 af Bøhmen, 14) af Polen, 15) af Danmark, 16) Republiken Venedig, 17) Hertugen af Bretagne, 18) Hertugen af Burgund, 19) Churfyrsten af Bayern, 20) af Sachsen, 21) af Brandenburg, 22) Erkehertugen af Østerrig, 23) Hertugen af Savoyen, 24) Storhertugen af Florents, 25) Hertugen af Mailand, 26) Hertugen af Bayern, 27) Hertugen af Lothringen. Vel var denne Rangforordning meget ufuldkommen, strakte sig kun til det pavelige Capel og blev aldrig almindelig erkjendt; imidlertid laae heri en frugtbar Spire for Fremtiden: nogle Stater, hvilke den var fordeelagtig, vilde have den erkjendt, andre af modsatte Grunde ikke. For at understøtte sine Fordringer paa Forrang anførtes Uafhængighedens eller Regentfamiliens Ælder, Christendommens tidligere Indførelse, Regjeringsformen, Kronernes Antal, Titler, Bedrifter, Landomfang &c. Dog er der intet bestemt afgjort om Staterne af første, anden, tredie eller fjerde Rang. Regenter af samme Værdighed indrømme hinanden hjemme, naar de besøge hinanden, Rangen og ellers alternere de eller deres Gesandtere, hvor Forrangen ei endnu er afgjort, indtil man paa anden Maade har forenet sig. Mange Stater forlange ei Forrang, men blot

Lighed. Kan en Magt ei erholde Forrang eller Lighed, gives der mange Midler til at forebygge slige anstødelige Optrin, som ofte forhen fandt Sted. Enten kommer Regenten incognito eller sender en Gesandt af anden Rang; i Tractater mellem tvende Mæglere kunne ogsaa to Exemplarer udstædes. Iøvrigt skielner man mellem personligt Ceremoniel, Cancellie-Ceremoniel, Søe-, Gesandtskabs- og Krigs-Ceremoniel.

Ceres, hos Grækerne Demeter eller Deo, den frugtbærende og frugtbringende Jord. Derpaa tyder hendes Forbindelse med Persephone (Proserpina) i Mythen. Hovedtrækkene, hvorved denne Guddom betegnes, ere følgende. Hun forestilles som Opfinderske af Agerdyrkningen (deraf hendes Attributer Halm og Ax) og tillige som Stifterinde af alt borgerligt Selskab, der fængslede den omvankende Vilde til Jordbunden, gav ham mildere Sæder, Eiendom, Lovenes Beskyttelse (deraf hendes Tilnavn Thesmophoros) og tillige et Fædreneland. Hun var efter Mythen en Datter af Cronos og Rhea, født ved Staden Ena i Sicilien, hvorved dette Lands Frugtbarhed mythisk antydes. Ved sin Broder Zeus (Jupiter) fødte hun Proserpina, som han havde helliget Underverdenens Behersker. Pluto bortførte Proserpina. For at søge hende, gjennemvankede Ceres i menneskelig Skikkelse hele Jorden, antændte ved Ætna sine brændende Fakler og besteeg den af Drager trukne Vogn, men forgjeves. Hun besøgte selv den gjestfrie Celeos i Eleusis og lod sig indvie Tempel og Altar paa dette Sted, da hun forlod hans Huus. Hans Søn Triptolemus forærede hun Dragevognen og den ædle Hvede, for at han kunde udstrøe den over hele Jorden og udbrede Gudernes Velsignelse blandt alle Mennesker. Helios's altseende Øie opdager hende endeligt den elskede Datters Opholdssted, hvilken hun vred fordrer tilbage fra Orcus. Jupiter villiger i hendes Begjæring paa Vilkaar at Proserpina endnu intet havde nydt af Plutos Kost. Men hun havde allerede spiist nogle Korn af Granatæblet; Ceres erholdt derfor ved sine Bønner kun saameget, at hendes Datter Halvparten af Aaret blev givet tilbage til Oververdenens Lys. Da hun saaledes havde fundet sin Datter, fortæller Mythen, ophævede hun den Forbandelse, hun havde lyst over Jorden, og Frugtbarhed og Liv vendte tilbage. Efter andre nød ogsaa Neptun hendes Omarmelse og avlede med hende Hesten, Arion og en Datter. Utilfreds med sine Børn, forlod hun Olymp og skjulte sig i en Grotte. Men man opdagede Jupiter hendes Opholdssted og han lod hende føre tilbage ved en Parce. Jasion, som man tilskriver Agerdyrkningens Opfindelse paa Creta, avlede med hende Plutus, Rigdommens Gud. Men Jupiter dræbte ham iversyg med sit Lyn. Hun har, siger Hirt, i sin Fremstilling den samme

hoie Skikkelse og samme Matronudseende som Juno, deg noget mildere; hendes Oie er mindre og blidere; hendes Pande lavere, og istedet for det hoie Diadem, omgives hendes Pande af en Axkrands eller et simpelt Baand. Folderne i hendes Tunica falde lige ned ved hendes Fødder; kun den korte Overkjol afbryder denne Simpelhed ved sirlige Foldeender. Hendes Kappe falder bag ud over Ryggen og skjuler intet af hendes Figur foran. Mere indhyllet og med tilsloret Baghoved viser hun sig, hvor hun rækker Triptolemus Axene. Til hendes Attributer høre Axkrandsen og Fakkelen, en Busk Valmuehoveder, som hun deels holder i Haanden, deels har flettet om Haaret, eller Overflødighedshornet. Istedet for det sidste har hun og en Segl og istedet for Fakkelen et ubeslaget Spyd eller den hemmelighedsfulde Kurv. Undertiden finder man hende i Selskab med Bacchus, ofte paa sin Dragevogn.

Ceres Ferdinandea, see Planeter.

Certe Partie, er i Handelen en Overeenskomst, hvorefter en Skipper, saasnart han har bekommet sin Ladning, kun tør tage den af Befragteren foreskrevne Vei; overhovedet en skriftlig Fragtcontract over alle mellem Skipperen og Befragteren fastsatte Betingelser.

Cerutti (Giuseppe Antonio Joachimo), født i Turin 1738, blev opdragen af Jesuiterne, i hvis Orden han siden traadde. Han modsatte sig kraftig de Angreb, der gjordes imod dem og skrev en Apologie for Ordenen, som gjorde stor Opsigt. Generalprocuratoren forkyndte ham Befalingen at afsværge det Selskabs Grundsætninger, han saa eftertrykkelig havde forsvaret: efterat have undertegnet den foreskrevne Eed, spurgte han: "Gives der endnu meer at underskrive?" Ja, svarede hiin, Koranen, men den har jeg ei hos mig. Ulykkelig Kjerlighed foraarsagede ham siden megen Kummer. Ved Revolutionens Udbrud slog han sig til Folkets Partie og stod i nøie Forbindelse med Mirabeau. 1791 traadde han i den lovgivende Forsamling og døde Aaret efter i Februar. Magistraten i Paris kaldte en Gade efter ham. Foruden Apologien for Jesuiterne, har han skrevet Adskilligt baade i Prosa og Vers. Hans Oeuvres diverses ere udkomne 1793 i eet Octavbind.

Cervantes (Miguel de Cervantes Saavedra), blev efter den sandsynligste Formodning født i Alcala de Henares den 9de Octbr. 1547, hvorfra hans Forældre, da han var 7 Aar gammel, begave sig til Madrid. Han erholdt Underviisning i en Skole i denne Hovedstad, men svarede ei til

sine uformuende Forældres Ønske, at vælge et Brødstudium, da en uovervindelig Tilboielighed hendrog ham til Poesien, hvortil hans Lærer Juan Lopez endnu mere opmuntrede ham. Han skrev tidlig Elegier, Romancer, Sonetter og en Hyrderoman Filena. Trang nødte den 22aarige Yngling til at forlade sit Fædreneland og søge sit Udkomme andensteds. Han gik til Italien, hvor han som Kammertjener traadde i Tjeneste hos Cardinal Julio Acquaviva, indtil han det følgende Aar fandt en med sin Stand og Tilbøieligheder passende Virkekreds. Der udbrød en Krig med Tyrkerne og de afrikanske Corsarer, og Cervantes blev ansat som Officeer. Mod og Heltesind, hans troe Ledsagere igjennem hele Livet, udmærkede ham i denne Stilling; i Slaget ved Lepanto mistede han sin venstre Arm. Dog afholdt dette ham ei fra at vedblive i Krigstjenesten og han traadde i sin Konges Tjeneste. I Aaret 1575 vilde han vende tilbage til sit Fædreneland, men Galeien, hvorpaa han var, blev tagen af den berygtede Søerøver Arnaut Mami, og Cervantes saavelsom det øvrige Mandskab blev solgt som Slaver i Algier. Aatte Aar levede han i dette Fangenskab, som langt fra at bøie hans Aand meget mere forhøiede dens Kraft. Oberstlieutenant Don Vincente de los Rios, vor Digters fortrinligste Biograph, beretter udførlig de dristige, men mislykkede Planer, Cervantes gjentagne Gange udkastede for at erlange sin Frihed. Men, da man for denne Periode af hans Historie ei har anden Kilde end hans Novelle, den Fangne, hvorom man ei med Vished kan sige, om den fortæller Digterens Begivenheder gandske nøiagtig, saa maae man lade det staae hen, hvor meget det er sandt i Beretningen om hans Slaverie. I Aaret 1580 erholdt han endelig sin Frihed ved Udløsning og kom i Begyndelsen af det følgende Aar tilbage til Spanien. Fra denne Tid levede han i stille Tilbagetholdenhed for Muserne. Han begyndte sin nye poetiske Bane med Hyrderomanen Galatea (1584) og giftede sig strax derpaa. Da han nu behøvede flere Indkomster, arbeidede han for Skuepladsen og leverede i en Tid af 10 Aar henved 30 Dramaer, blandt hvilke Sørgespillet Numancia i genialsk Kraft, dristig Pathos og ædel Udførelse naaer Æschylus. Ei saa heldig var vor Digter i et andet Slags Dramaer, som Spanierne satte fortrinlig Priis paa, en Blanding af Intriguer, Eventyrer og Under, mangfoldigen slyngede i hverandre: heri blev han fortrængt af Lopez de Vega. Fortrødelig, som det synes, herover, trak han sig tilbage fra Theatret. Af et lidet Embede i Sevilla levede han temmelig indskrænket og først efter 10 Aar fremtraadde han igjen som Skribent, men med et Værk, som har sikkret hans Navn Udødelighed. Dette er hans Don Quixote. Anledningen til dette classiske Værk fortæller hans Biograph saaledes. Cervantes reiste i

Embedsforretninger igiennem Provindsen Mancha, kom i Trætte i en Landsbye, blev mishandlet af Indbyggerne og kastet i Fængsel og her udarbeidede han Begyndelsen til sin Roman. Stedet hed Argamesilla. Uden at nævne det, gjorde Cervantes det til sin Helts Fødested og gav derved dets Beboere en Udødelighed, der skulde være Belønning for den Modtagelse, han havde fundet hos dem. Hvorvidt dette er sandt, kan staae ved sit Værd; vigtigere er det, at Cervantes ved sit Værk havde til Hensigt at reformere sine Landsmænds Smag og Tænkemaade. Han vilde gjøre en Ende paa hiin eventyrlige Ridderaand, med alle dens slemme Følger, hvis Kilde Ridderromanerne vare. Cervantes søgte en Beskytter for sit Værk og troede at have funden en saadan i Hertugen af Bejar, men denne vægrede sig ved at modtage Dedicationen af en Ridderroman. Da Digteren endelig fik Tilladelse at forelæse Hertugen nogle Capitler, forandrede denne sin Mening, var henrykt over hvad han havde hørt og bad nu selv om Dedicationen. Den første Deel kom ud og blev modtaget med almindelig Enthusiasmus, som snart det hele dannede Europa deelte med Digterens Fædreneland. Fra hvilken Side man betragter dette herlige Værk staaer det som et uovertreffeligt Mønster, som et Mesterstykke, der maae behage alle, den Dannede saavelsom den Udannede, der ei forstaaer dets Dybhed. Men den store Lykke, Værket gjorde, bevirkede ei nogen Lykke for Digteren, der blev ligesaa forsømt og forglemt som forhen. Forgjeves vare hans Bestræbelser at forbedre sin Stilling, og beskeden stolt trak han sig tilbage med sin Genius og sin Fattigdom. Efter et Mellemrum af flere Aar fremkom han først med sine Noveller, som fortrinligen fortjene at nævnes ved Siden af Boccaces og dernæst hans Reise til Parnas, et Forsøg at rense sin Nations Smag. En Ubekjendt udgav under Navn af Alonso Fernandez de Avellaneda en Fortsættelse af Don Quixote, fuld af Invectiver imod Cervantes, som bittert følte denne lumske Streg. Han hevnede sig paa en glimrende Maade ved at udgive Fortsættelsen af Don Quixote, det sidste, der udkom i hans levende Liv; thi hans Roman, Persiles og Sigismunda udkom først efter hans Død. Denne vilde overrasket ham i den yderste Nød, havde han ei i sine sidste Levaar fundet en tro Velynder i Greven af Lemos. Han døde den 23de April 1616 i en Alder af 68 Aar. Han blev begraven uden Høitidelighed og ei engang en simpel Ligsteen viser Stedet, hvor han hviler. Han var en ligefrem, fast og heltemodig Mand, der med ædel Frimodighed retfærdigen bedømte egne som andres Feil. — Don Quixote er oversat i de fleste europæiske Sprog. Jomfrue Biehl har givet os en dansk Oversættelse af dette Mesterstykke saavelsom Novellerne.

Cesarotti (Melchior), Een af Italiens berømteste Litteratorer og Digtere af det 18de Aarhundrede, var født i Padua 1730 og nedstammede fra en gammel adelig, men fattig Familie. Tidlig gav han Prøver paa sit Genie og fuldendte sine litterairiske Studier med Held, hvorimod han ei gjorde store Fremskridt i Philosophie og Mathematik, maaskee af Mangel paa hensigtsmæssig Læremethode. Han befandt sig i en for en saa levende Aand piinlig Uvisheds Tilstand, da en Bog og en Ven gave ham en fast Retning og udviklede i hans Hjerte Spiren til hiin sande Philosophie, som man ei lærer i Skolerne. Bogen var la sagesse af Charron og Vennen den lærde Joseph Toaldo. Foruden Philosophien forsøgte han sig i Jurisprudens og selv i Theologie; men han vendte snart tilbage til de Studier, der svarede mere til hans Tilbøielighed. Han blev kaldet til Læerstolen i Rhetoriken i det Seminarium, hvor han selv var dannet, og det i en Alder, hvori de fleste unge Mennesker endnu modtage Underviisning og helligede sig sine Embedspligter med varm Iver. Han erklærede sig fra denne Tid aabenhjertigen mod Skolernes Fordomme og Slendrian. Hans Virksomhed var utrættelig, hans Lecture omfattende; han læste ingen Bog uden at gjøre Excerpter og Anmærkninger til den. Da dette Arbeide blev for vidtløftig for ham alene, lod han de af sine Disciple, som vare duelige dertil, hjelpe sig heri. Saaledes samlede han over 12 Bind af Analyser, Citater og Fragmenter af den gamle og nye Litteratur. Han oversatte Prometheus af Æschylus, men fandt siden dette Værk saa ufuldkomment, at han overgav det til Forglemmelse. Heldigere oversatte han 3 Tragoedier af Voltaire, Semiramis, la mort de Cesar og Mahomet, i italienske Vers. Hans Rygte begyndte at udbrede sig. 1762 blev han kaldet til Venedig for at paatage sig Opdragelsen i det fornemme Huus Grimani. Han gav her ved forskjellige Leiligheder nye Beviser paa sit Digtertalent. Hine Tragoedier udkom i Trykken med to Indlednings-Afhandlinger, hvoraf den ene handlede om Fornøielsen i Tragoedien og den anden om Digtekunstens Oprindelse og Fremskridt. Den sidste udelukkede han dog siden fra den fuldstændige Udgave af sine samtlige Værker. Ved en ung Englænder lærte han at kjende de netop paa den Tid af Macpherson udgivne Ossians Digte. I 6 Maaneder havde han oversat dem alle paa italienske Vers. Efter den lærde Carmelis Død blev Cesarotti Professor i det Græske og Hebraiske ved Universitetet i Padua. Han udgav nu efterhaanden sin Oversættelse af Demosthenes, sit Cursus i den græske Litteratur og sin Homer. Den sidste bestod af en dobbelt Oversættelse af Iliaden, een meget frie, versificert og en anden meget nøiagtig i Prosa, ledsaget af

Indledninger og Anmærkninger. Aar 1779 stiftede Venetianerne et Akademie for Kunsterne og Videnskaberne i Padua; Cesarotti udnævntes til bestandig Sekreteer for de skjønne Kunsters Classe. Her forelæste han aarlig i en offentlig Forsamling hine akademiske Beretninger, hvori han viste saa mange Kundskaber og Talenter. Hans philosophiske Forsøg over Sprogene blev skrevet efter Ønske af flere udmærkede Medlemmer af Akademiet; sit Forsøg over Smagen forfattede han for Akademiet i Rom. Efter de Begivenheder 1796 og 1797, hvorved Italiens Skikkelse saa meget forandredes, udgav han paa den republikanske Regjerings Befaling et Forsøg over Studeringer, hvori han søgte at forbedre Underviisningens og Opdragelsens Methode. Han skrev og om Statsborgerens Underviisning og om den oplyste Patriotismus. Hans Liv var gandske helliget Videnskaberne. Napoleon udnævnte ham til Ridder og siden til Commandeur af Jernkroneordenen og skjenkede ham to overordentlige Pensioner. Cesarotti priste sin Velgjører i et Digt i riimløse Vers, kaldet Pronea (Forsynet), hvilket udkom 1807. Uagtet sin høie Alder tænkte han paa flere nye Arbeider og beskieftigede sig især virksomt med Udgaven af hans samtlige Værker, da han døde den 3die Novbr. 1808. Cesarotti var lille, men veldannet og af en stærk Constitution; hans lyseblaae Øine havde meget Liv. Hans Underholdning var levende, munter, behagelig og uudtømmelig i en lille Kreds af Venner, derimod var han tvungen i talrige og saakaldte fornemme Selskaber; han syntes at have tabt Tale, Physiognomie og selv Bevægelse. Som Skribent hører han til hine overordentlige Mænd, der bryde sig nye Baner og finde Beundrere og Efterlignere. Hans Prosa er levende, fuld af Ild og Kraft, men fuld af Neologismer og Gallicismer og kan aldeles ikke sættes ved Siden af en Machiavels, Caros eller Galilæis. Af hans digterske Arbeider er Oversættelsen af Ossian meest berømt. Alfieri beundrer dens herlige Versification. Den fuldstændige Udgave af Cesarottis Værker er efter hans Død fortsat og endt af hans Ven og Efterfølger Giuseppe Barbieri. De sidste Bind indeholde hans Brevvexling.

Cession, en Sags Aftrædelse eller Overladelse til en anden. Cessio bonorum, sin Eiendoms Aftrædelse til en Creditor. Cessionarius, den som Noget aftrædes. Ved Vexelbreve Indossanten, som Udstæderen har overladt Vexelen eller overgivet den til Indkragelse. Cedent kaldes den, der har overladt en Anden noget.

Cette, en Stad med 7000 Indb. i det forrige Languedoc, nu i Departem. Herault paa en Landtunge mellem

det middellandske Hav og Soen Theu, i hvilken den store Canal udgyder sig. Staden er aaben, men den temmelig sikkre Havn, beskyttes ved Forterne St. Pierre og St. Louis. Cette er Havedhavnen for Languedocs Produkter. Handelen er ei ubetydelig med uldne-, Bomulds- og Silkevarer, Læder, Grønspaan, Viin, Salt, Olie, Krap, Soda ꝛc. Cette har og Sukker- og Sæbesyderier og en Navigationsskole.

Ceuta, en Stad paa den afrikanske Kyst i Kongeriget Fez paa en Landtunge, ligeoverfor Gibraltar. Den har et betydeligt Fort, men en slet Havn. I Aaret 1415 erobrede Portugiserne denne Stad. Med Portugal kom Ceuta 1580 under Spanien og blev ved Revolutionen 1640 under spansk Herredømme og blev aftraadt af Portugal i Freden 1668. Fra 1694 til 1724 laae Maurerne for Staden, indtil endelig Spanierne undsatte den. Den er dog stedse udsat for Maurernes Angreb.

Cevallos (Don Pedro), nedstammer fra en gammel Familie i Castilien. Efterat han havde endt sine Studier i Valladolid, var han en tidlang Gesandtskabssekreteer i Lissabon, formælede sig siden med en Paarørende af Fredsfyrsten og blev udnævnt til Gesandt ved det neapolitanske Hof, hvorhen han dog ei gik, da der var opkommet en Misforstaaelse mellem Hofferne. Siden blev han Minister for de udenlandske Sager og ledede samme med viis Forsigtighed og Maadehold. Han syntes at følge sin Velynders, Fredsfyrstens Planer. Men, da Napoleons Rænker begyndte at forvirre Madriderhoffet, traadde han paa Prindsen af Asturiens Side, paa hvilken nu alle spanske Patrioter, som elskede deres Fædrenelands Uafhængighed, satte deres Haab. Han ledsagede ham til Bayonne, var Dienvidne til Begivenhederne der, og maatte af Klogskab give efter for Joseph Bonapartes Forlangende, at træde i hans Tjeneste som Statsraad for det Indre. Joseph troede ved at vinde en Mand af saa megen Popularitet som Cevallos, at have faaet en betydelig Støtte for sin Magt. Men Cevallos var neppe ankommen i Madrid, før han erklærede sig med den paatvungne Konge, forenede sig med den spanske Junta og gik i sammes Anliggender til London. Her udgav han et Værk over Spaniens Anliggender 1808, især over Begivenhederne i Bayonne. Han stillede heri Napoleons Politik i et klart Lys. Efterat Ferdinand er kommen tilbage, er han igjen traadt i hans Tjeneste som Minister for det Udenlandske.

Ceylon, af de Indfødte og i det malabariske Sprog kaldet Lanca eller det hellige Land, 97° 20 til 99° 10' Længde, fra 5 til 10° 50' N. Br., en ostindisk Øe, adskildt

fra Forindien ved Palksstrædet, hvilket er opfyldt med Sandbanker, kaldede Adamsbroe, er 1740 □ Mile stor. Fra Sydost og Sydvest gaaer en stor Bjergkjede. Det hoieste Bjerg er Adamsbjerget mod Syd. Af Floder findes Mulivagonga og Mulivaddi i forskjellige Arme. Climaet er heedt, men sundt; der gives hyppige Jordskjelv. Producterne ere Guld, Solv, Kobber, Jern, Tin, Blye, Smaragder, Rubiner, Saphirer, Amethyster, Topaser, Riis, Cancel, Peber, Cardemomer, Arekanodder, Elephanter, Kjæmpeslanger, Kauris, Perler &c. Indbyggerne ere Bedar og Singaleser. Den singalesiske Konge af Candy var fordum den mægtigste Fyrste i det Indre af Landet, han er nu overvunden af Englænderne, som ogsaa eie Kysterne, hvor Hovedstedet er Colombo. Indkomsterne af Perlefiskeriet belober sig til 40,000 Pund, af Caneel 600,000 Pund Sterling. Dog belober det Deficit, som Skatkammeret maae betale for Den aarlig til 100,000 Pd. Portugiserne, som 1506 satte sig fast paa Ceylon, bleve fordrevne af Hollænderne 1658 og disse bemægtigede sig hele Kysten fra 2 til 12 Mile ind i Landet. Colombo var efter Batavia Hollændernes vigtigste Colonie i Indien. Den er bygget som de hollandske Stæder i Europa, meget smuk og reenlig. Foruden Colombo er Trinconomale fortrinlig beromt for sin fortræffelige Havn. Uagtet Regenten i Candy kun ansaae Hollænderne som sine Kystbevogtere og aarlig forlangte et Gesandtskab af dem, der maatte indfinde sig knælende, havde de dog Herredømmet over ham. Især lykkedes det dem i Krigen fra 1760 til 1766, da de endog erobrede hans Hovedstad at indskrænke denne Fyrstes Herredomme. Saaledes maatte han sælge Canelen fra Bjergene udelukkende til Hollænderne for en bestemt Priis. Paa Sletterne skalle de selv Træerne. 1795 erobrede Englænderne Den og beholdt den i Freden til Amiens. 1802 fortrængte Englænderne den singalesiske Konge fra Candy. Men den Besætning de lode blive, blev overfaldet af de Indfødte. General Davis capitulerede og skulde have frie Tilbagemarsch til Triconomale, men neppe havde Soldaterne nedlagt Vaaben for de bleve overfaldne og alle myrdede. Endelig have Englænderne i den sidste Krig aldeles underkastet sig Kongeriget Candy og ere nu hele Dens Beherskere.

Chalcographie, see Kobberstikkerkunst.

Chaldæa, kaldtes den sydlige, fordum ved Kunst frugtbargjorde, nu øde Strækning af Babylonien, henimod Arabien og den persiske Havbugt. Chaldæerne, en semitisk Folkestamme, vare een af Asiens beromteste Nationer. De uddannede sig tidlig og naaede en betydelig Grad af Cultur.

Man anseer dem vel ikke med Uret for de første Bearbeidere af Metallerne og tilskriver dem de første astronomiske Kundskaber. De lagde Grunden til det assyriske og babyloniske Rige: men deres Navn vedligeholdt sig kun i Babyloniernes Præsteclasse, hvis Medlemmer beskjeftigede sig med Gudstjenesten, Udlæggelse af deres hemmelige Skrifter, Sandsigen, Drømmetyden, Besværgelser, Hexerie, Stjernetyderie o. m., men holdt disse Kundskaber hemmelige for Folket. Af de egentlige Chaldæers Skrifter er Intet kommet til os.

Chalif, see Kalif.

Chamade, et Tegn med Trompeten eller Trommen, hvorved man tilkjendegiver Fienden, at man vil begynde Underhandlinger.

Chamæleon, et firefoddet Dyr af Størrelse og Skikkelse som en Frøe, henhørende til Øglernes Slægt med en glat Hud uden Haar og en lang Hale. Det har en meget lang Tunge, hvormed det tager Insecter. Asien og Afrika er dets Fædreneland. Den Egenskab hos dette Dyr, at det skulde forandre sin Farve efter de Steder, hvorpaa det befinder sig, have nyere Reisende, f. Ex. Goldberry i hans Fragmens d'un voyage en Afrique &c., nægtet. Han angiver Farven for lysegrøn og kun, naar Dyret sulter længe, bliver Huden guul, bruunagtig eller endog ganske sort.

Chambery, den vigtigste Stad i Hertugdømmet Savoyen, hvor Hertugerne i ældre Tider havde deres Residens, og hvorhen Kong Victor Amadæus 2den begav sig, da han nedlagde Regjeringen 1730. Den største Deel af Savoyens Adel boede der og Befolkningen var dengang ved 20,000 Sjele. Aar 1806 talte den neppe 12,000.

Chamfort (Sebastian Roch. Nicolas), var født 1741 i en Landsbye ved Clermont i Auvergne og kom tidlig til Paris. Han havde dengang intet andet Navn end Nicolas og kjendte af sine Forældre blot sin Moder, for hvilken han siden havde den største Omhed. Doctor Morabin var hans første Lærer og Beskytter. Nicolas var af behagelig Ansigtsdannelse, levende Aand og en Fiende af al Tvang og traadde frem i Verden under Navnet Chamfort, men hans første Skridt vare Feiltrin og hans første Gevinst var Ulykke. Han saae intet andet Middel at redde sig herudaf end Arbeide. Artikler for Journal encyclopedique og Redactioner af Vocabulaire françois, hvoraf han udgav flere Bind, vare hans første nyttige Arbeider. I Aaret 1764 vandt han den af det franske Akademie udsatte Priis ved sin Epitre d'un

père à son fils sur la naissance d'un petit fils. Dette lac- velsom det Bifald, hvormed hans jeune Indienne blev optaget paa Theatre françois vakte de største Forventninger om hans Digtertalent, men indviklede ham tillige stedse mere i Adspredelser. I Aaret 1768 vandt han Prisen i Veltalenheden ved Akademiet i Marseille ved Besvarelsen af det Spørgsmaal: Combien le Genie des grands ecrivains influe sur l'esprit de leur siecle? Nogen Tid efter paatog han sig en literærisk Samling under Titelen: Bibliotheque de societé, som Herissaut endte og udgav 1771 i 4 Smaabind. Man troer at begge de første Bind ere af Chamfort. 1769 forøgede han sit Rygte ved sin Eloge de Moliere, som blev kronet af det franske Akademie, og viste 1770 ved sit artige Lystspil Le marchand de Smyrne, som blev givet med stort Bifald, hvor nyttig denne store Mesters Studium havde været ham. Hans Sundhed var allerede meget svækket og hans Fortjeneste strakte neppe til for hans Nødvendigheder. Chabonon, en fortrolig Ven af ham, som man, uden at have forlangt det, havde tilstaaet en Pension af 1200 Livres, nødte ham til at imodtage den. Han besøgte derpaa Badene i Condrexeville og begav sig, da han følte sig frisk igjen, derfra paa Landet for at studere og arbeide. Laharpe havde skrevet en Lovtale over Lafontaine; hans Venner bragte det hos Necker dertil, at Akademiet i Marseille gjorde det til en Priisopgave, da det holdt det for umuligt at nogen kunde fravinde ham Rangen. Dog seirede Chamfort. Det Arbeid, hvormed han derpaa beskjeftigede sig var hans Dictionaire dramatique (1776, 3 Bind); de vigtigste Artikler ere af ham. Desuden endte han sit Sørgespil Mustapha et Zéangir. Det blev opført i Fontaineblau og skaffede Forfatteren Plads som Sekreteer hos Prindsen af Condé. Denne Post bragte ham i smigrende Forbindelser og sikkrede ham et rigeligt Udkomme; men hvor meget ogsaa Prindsen bestræbte sig for at gjøre hans Lænker lette vare de ham dog Lænker, og Chamfort kunde ei længe bære dem. Han løste dem uden at bryde Taknemmelighedens Baand. Nu, da han var frie, nedsatte han sig i Auteuil, hvor han nød Mad. Helvetius's Omgang, af hvem han forhen havde modtaget Understøttelse. 1781 blev han optagen i Akademie françoise. Hans skjønne Indtrædelses Tale var tillige det sidste rene litterære Arbeid, han overgav Publicum. Samme Aar udkom af ham, dog uden hans Navn, Precis des revolutions de Naples et Sicile, aftrykt foran Voyage pittoresque de Naples et Sicile af Abbe de St. Non. Hans Hang til et stille Liv tog til med hans Roes. Denne Tilbøielighed forbandt ham med en Kone, der var meget ældre end han, men prydet med de meest indtagende og fortræffelige Egenskaber. Men allerede efter 6 Maaneder opløste Døden denne lykkelige Forbindelse

og Chamfort blev igjen stødt ud i Verden. Grev Baudreuil, en meget elskværdig og ved Hoffet gjeldende Mand, blev hans Beskytter og skaffede ham Plads som Forelæser hos den siden saa ulykkelige Prindsesse Elisabeth, Kongens Søster. For hende skrev han en aandrig Commentar over Lafontaines Fabler, hvilken man dog kun har Fragmenter af. I Begyndelsen af Revolutionen stod Chamfort i Forbindelse med de vigtigste Personer, der arbeidede paa den. Hans Forbindelse med Mirabeau og saa mange andre Mænd, indtog ham i Forstningen saaledes, at han ei kunde beskjæftige sig med noget andet. Fem Aar i Forveien havde han havt stor Andeel i Mirabeaus veltalende Skrift over Cincinnatusordenen; han vedblev at tage Deel i denne overordentlige Mands Haandsarbeider. Han forfattede en Tale over Akademiernes Opløsning, som Mirabeau skulde holde. Imidlertid forandrede Chamforts Stilling sig uden at han forandrede sine Grundsætninger; han mistede sin Pension og sine Embeder. Han paatog sig nyttige Arbeider; blandt mere arbeidede han paa den litteraire Deel af Mercure, hvis politiske Deel Mallet-du-Pan redigerede. Kort derpaa begyndte han en stor Samling: Tabléaux de la revolution 1790 — 1791, hvis første 26 Nummere ere af ham. Bibliothekarpladsen ved Nationalbibliotheket, hvortil han udnævntes ved Ministeren Roland, bragte ham for en kort Tid i en gunstig Stilling, men snart opbragte Revolutionens Rædsler ham; han yttrede sig frit og blev heftet tilligemed Barthelemy og to andre af Bibliothekets Personale. Skjøndt han snart igjen blev sat i Frihed, havde dog dette korte Fangenskab opfyldt ham med en saadan Afskye, at han forsøgte at dræbe sig, da man en Maaned efter igjen vilde fængsle ham. Han saarede sig med en Pistol og en Ragekniv, dog ei dødeligt; ved Kunstens Hjelp og hans Venners Omsorg blev han holdt i Live. Dog faldt han ei længe efter i en Sygdom og døde i Apr. 1794. I Chamforts Værker erkjender man Omfang og Grundighed, Skarpsind og Fiinhed; de forraade et dybt Studium og en reen Smag. Han var af en dadelfrie Nedelighed, tjenstfærdig, paalidelig og uegennyttig. Hans Værker ere udgivne 1795 i 4 Bind af Ginguené og siden endnu to Gange. Desværre ere nogle af hans Haandskrifter nemlig hans Contes, hans Soirees de Ninon og Fragmenter af et Digt over Glæden borttagne paa hans Dødsdag og man veed ei hos hvem de nu findes. Dog synes det som der gives Personer i Paris, der ere nøiere underrettede derom.

Champagne, efter Frankerigs forrige Inddeling en Provinds, som støder mod S. til Burgund, mod O. til Lothringen, mod N. til Nederlandene og mod V. til Picardie og Isle de France. Den østlige Deel, som derfor og kaldes

Champagne pouilleuse, er temmelig ufrugtbar; derimod have de vestlige Egne gode Kornmarker og Græsgange: de kridtagtige, ellers ufrugtbare Hoie, bære fortræffelig Champagnerviin. Videre leverer Champagne de bedste Flintestene i hele Europa. De vigtigste Stæder ere Troyes, Chaumont, Chalons sur Marne ec. Efter den nye Inddeling, indbefatter Champagne Depart. Ardennerne, Marne, Aube og Ovre-Marne og desuden Endeel af Seine og Marne og Yonne.

Champagne (Philippe) en duelig Maler, var født 1602 i Brüssel. Tidlig viste han usædvanlig Tilbøielighed for Malerkunsten. Lyst til at see Italien bragte ham først til Paris for der at skaffe sig de nødvendige Midler til sin Plans Udførelse. Paa denne Tid kom Poussin, dengang en Yngling tilbage fra Italien, som han af Mangel paa Understøttelse havde maattet forlade uden at have seet Rom. Champagne erkjendte Poussins Talent, tog Boepæl hos ham og benyttede sig iovrigt af hans Raad og Anviisning. En middelmaadig Kunstner ved Navn Duchesne var dengang Maler hos Enkedronningen og skulde forfærdige Malerier for Palais Luxemburg. Under ham arbeidede Poussin og Champagne. Det Bifald, Dronningen skjænkede nogle af Champagnes Malerier, vakte Duchesnes Misundelse; men hiin, som af Naturen var undseelig og blid, fandt sig derved bevæget til at vende tilbage til Brüssel. Men han var neppe ankommen der, før han fik Efterretning om Duchesnes Død og en Indbydelse at vende tilbage til Frankerig. Dronningen overdrog ham med en passende Gage Directionen for Luxemburgs Malerier. Champagne malede hine 6 Billeder for Carmeliterne i Forstaden St. Jacques og i Kirkens Hvælving det berømte Crucifix, et Mesterstykke i Perspectivet, som skjønt det var malet paa en horisontal Flade, viste sig perpendiculært og skuffede det meest ovede Øie. Han arbeidede ogsaa med Dronningens Tilladelse for Cardinal Richelieu. Efter sin Kones og Søns Død gjorde han en Reise til Brüssel, hvor han forfærdigede et Malerie for Erkehertug Leopold, hvilket forestillede Adam og Eva, som begræde Abels Død. Efter sin Tilbagekomst til Paris blev han valgt til Professor og siden til Director ved Akademiet. Titelen af første kongelige Maler syntes ham vis, da Lebrun kom fra Italien og erholdt den. Champagne som erkjendte Lebruns Overlegenhed taalte denne Tilsidesættelse uden Misundelse. Ved sin tiltagende Alder trak han sig tilbage til Port-Royal, hvor hans Datter var Nonne. Denne Datter gav ham Anledning til et af de herligste Malerier. Hun fremstilles siddende, bragt Døden nær ved en langvarig Feber; opgivet af Lægerne, beder hun med Søster Catharina Agnes og erholder sin Sundhed igjen. Datterens Gestalt, især

Hovedet er af en beundringsværdig Skjønhed. Museet eier tillige med dette Malerie endnu 6 andre af samme Mester. Desuden findes hans talrige Arbeider adspredte over hele Frankrig. Champagne havde en Høiagtelse for Religionen, der yttrede sig i Smaating. Han vilde gjort sig en Samvittighed af at male nøgne Figurer. Hans Portraiter vare meget lignende. Men de høiere Kunstfordringer opfylde hans Værker ikke, dog optager han een af de første Pladse blandt de nederlandske Malere. Han døde 1674.

Champagny (Nompere, Greve af), blev Deputeret for Adelen fra Forèz ved Stændernes Forsamling og var Een af de Første, som traadte over til tredie Stand. 1790 paatog han sig Rioms Forsvar, som i Anledning af Urolighederne i Toulon var beskyldt for Deeltagelse, valgtes den 16 Febr. samme Aar til Sekreteer, hjalp til at gjøre nogle Forbedringer ved Søelovbogen og forelagde i Januar 1791 en Beretning over Søevæsenet, hvori han forlangte, at man skulde ophæve Forskjellen mellem den kongelige og Handelsmarinen og at denne skulde være en Skole for hiin. Under Rædselsregjeringen blev han arresteret. I Decbr. 1799 indtraadde han i Statsraadet for Søedepartementet. Det var ham, som 1800 forelagde Antagelsen af Consulårværdigheden; den 20de Juli 1801 blev han udnævnt til Gesandt ved Hoffet i Wien og i Octbr. forestillet den tydske Keiser. 1803 blev han udnævnt til Candidat for Senat conservateur og i Aug. 1804 til Officeer af Æreslegionen. Omtrent paa samme Tid blev han kaldet tilbage til Frankrig for at paatage sig Portefeuillen for de indre Anliggender. I Mai 1805 begav han sig til Italien og bivaanede Napoleons Kroning til Konge der. Siden erholdt han Æreslegionens store Baand. 1808 fik han i Prindsen af Benevents Sted Portefeuillen for de udenlandske Anliggender og Grevetitel. Den 14 Octbr. 1809 sluttede han Freden til Wien med Fyrsten af Lichtenstein, efterat der iforveien var underhandlet i Altenburg. Napoleon udnævnte ham derpaa til Hertug af Cadore. Portefeuillen for de udenlandske Sager overgav han siden til Maret-Bassano; men beholdt Characteer af Statsminister.

Chan, Khan, en Fyrste eller Regent, fornemmelig et Overhoved hos Tatarerne.

Chandler (Richard), en lærd Hellenist, født 1738, blev udnævnt til Medlem af Magdalenecollegiet i Oxford og Selskabet for Antiquiteterne i London. 1763 udgav han marmora oxoniensia i en prægtig Udgave, hvori han ei alene berigtigede sine Forgiengeres Vildfarelser, men og udfyldte

adskillige Huller. Selskabet Dilettanti valgte ham derfor tilligemed Doktor Revett og Pars til at samle Oldsager i Orienten, anstille Undersøgelser over Landets gamle Tilstand og de Mindesmærker, der endnu maatte findes. Hele Reisens Gang var overdraget Chandler. Han gjennemreiste nu i Aarene 1764, 1765 og 1766 Jonien, Argolis, Attika og Elis og kom med et rigt Udbytte af Materialier tilbage til England. Aar 1769 udgav han det første Bind af sine joniske Oldsager, hvorpaa først 1800 det andet fulgte. 1774 lod han i Oxford trykke sine inscriptiones antiquæ pleræque nondum editæ, in Asia minori et Græcia præsertim Athenis collectæ. I den Kunst rigtig at læse, og nøie at copiere og heldig at udfylde gamle Indskrifter, har ingen overgaaet ham. Af hans Reiser udkom det første Bind i Oxford 1775 under Titel: Reise til Lilleasien, det andet 1776 under Titel: Reise til Grækenland. Med Hensyn til Oldsager og gammel Geographie høre de til de fortrinligste, men indeholde intet Vigtigt over hine Landes og deres Beboeres nuværende Tilstand. Hans Historie om Troja kan i visse Maader betragtes som et Supplement til hans Reise i Asien. Fortsættelsen deraf skal han have efterladt i Manuskript. Han døde som Forstander for Menigheden Tilchurst i Berkshire i Febr. 1810.

Chaos, det Første af Alt hvad der blev til. Efter Hesiodus vare de 4 Grundaarsager, hvoraf Alt blev til, Chaos, Jorden, Tartarus og Eros (Amor). Andre gamle Digtere antage Chaos alene for Tingenes første Grundaarsag, og udledede Alt af samme; andre nævnte som de tre øvrige Grundaarsager Natten, Erebus og Tartarus; atter andre lode Jorden og Himmelen fremgaae af Chaos og alle de øvrige Ting fuldføre af Amor. Senere tænkte man sig ved Chaos den udannede Materie. Chaos's Familie var efter Hesiodus følgende: af sig selv avlede Chaos Erebus og Natten, og disse avlede igjen med hinanden Ætheren og Dagen.

Chapelle, egentlig Claude Emmanuel Lvillier, med Tilnavnet Chapelle fordi han var født i en Landsbye af dette Navn mellem Paris og St. Denys 1616. Han havde Gassendi til Lærer i Philosophien og Naturen i Digtekunsten. Hans lette og frie Aand og hans muntre Character gjorde ham de fornemste og meest dannede Personer til Venner; blandt disse vare Racine, Boileau, Moliere, Lafontaine og Bernier. Boileau dadlede ham, engang han mødte ham, for hans Tilbøielighed til Viindrikken. Chapelle syntes at give efter for hans Grunde, bragte ham paa et Viinhuus for at lade ham fortsætte sin Moral og bragte ham saavidt, at han selv blev beruset. Ofte maatte Boileau

høre bittre Critiker af ham. Da Chapelle engang dadlede et Værk, som Boileau forelæste ham, raabte denne forbittret, "Tie, du er drukken!" "Ikke saa drukken af Viin som du af dine Vers," svarede han. Hans Frembringelser bærer Præget af hans Characteer, blandet med Blødhed, Spøg og undertiden Ondskab. Hans i Selskab med Bachaumont forfattede Reise er det første Mønster paa denne behagelige muntre Digtemaade. Man antager, at Chapelle var mere naturlig end siilet, mere frie i sine Ideer end correct i Udtrykket; men det Talent at tale med Aand om et Intet viiste han i en beundringsværdig Grad. Hans Underholdning var saa levende, at man ei kunde modstaae at høre ham med Deeltagelse. Engang var han hos Demoiselle Chouars, en aandrig og værdig Dame; Kammerjomfruen kommer ind og finder dem begge i Taarer. Paa hendes Spørgsmaal svarer Chapelle hende, at de begræd Pindars Død, hvem Lægerne havde bragt af Dage, og nu begyndte han at skildre denne Digters Talenter og Egenskaber med saa levende Farver, at ogsaa Kammerjomfruen brast i Graad. Friheden var Chapelles Gudinde; han bøiede sig ei for noget Menneske. Han levede uden Embede og lod sig nøie med en Livrente af 8000 Livres. Han døde i Paris 1686. Foruden hans Voyage har man af ham Pieces fugitives en vers et en prose.

Chappe d'Auteroche (Jean), var født i Mauriac i Auvergne 1722, helligede sig den geistlige Stand og studerede med stor Lyst Astronomien. Aar 1760 blev han valgt af Akademiet, hvis Medlem han var, til i Tobolsk at iagttage Venus's Forbigang forbi Solen (den 6te Juni 1761). Efter store Besværligheder ankom han ved Enden af April 1761 i Tobolsk, traf hurtigst de nødvendigste Forberedelser og var saa lykkelig ved en aldeles reen og klar Himmel at gjøre de Iagttagelser, som vare Hensigten af en saa lang og møisommelig Reise. Efter to Aar kom han tilbage og udgav sin Relation de son voyage en Sibérie. Denne Reisebeskrivelse indeholder en Mængde lærerige Details, men og mangen ugunstig Bemærkning over Rusland og blev af Catharina den 2den selv gjendrevet i en Brochure med Titel: Antidote contre le voyage de l'Abbé Chappe. Den astronomiske Deel af Chappes Værk er unægtelig langt at foretrække for det øvrige i Paalidelighed. Det samme Phoenomen, som havde ført Chappe til Norden, bragte ham 6 Aar efter 1769 til at gjøre en Reise til Californien. Han havde fuldkommen opfyldt Hensigten af denne Reise, da en smitsom Syglom bortrev ham. Hans Iagttagelser har C. F. Cassini udgivet under Titelen Voyage de Californie.

Chappe (Claude), den Forriges Broderſøn, født i Brûlon i Maine 1763, har gjort ſig berømt ved Opfindelſen af Telegraphen. I en Alder af 20 Aar gjorde han ſig allerede fordeelagtig bekjendt ved en ſtor Mængde Afhandlinger i Journal de Physique. 1792 udnævntes han til Medlem af det philomatiſke Selſkab. Det Ønſke at kunne meddele ſine nogle Mile fra ham levende Venner Et og Andet, bragte ham paa den Tanke, at tale med dem ved Tegn; og disſe Forſøg lykkedes ſaa vel, at han ſnart mærkede, at hvad i Førſtningen var Spøg, kunde nyttes til en vigtig Opdagelſe. Da han efter forſkjellige Forſøg havde udført ſit Værk i det Store, overgav han Nationalforſamlingen Beſkrivelſen over den af ham opfundne Maſkine, ſom han kaldte Telegraph. Anlægget af den førſte telegraphiſke Linie blev befalet 1793, og den førſte Begivenhed, ſom derved meldedes, var Indtagelſen af Condé. Conventet erholdt denne Efterretning i Begyndelſen af en Forſamling, decreterede, at Staden for Fremtiden ſkulde hede Nord-libre, og erfarede endnu i ſamme Forſamling at dette Decret var overbragt og udbredt i Armeen. Jo mere man beundrede Reſultaterne af Telegraphen, deſto mindre kunde man begribe, at denne Opfindelſe ei var gjort før. Viſt nok havde man fra de ældſte Tider ved Tegn meddeelt hinanden enkelte aftalte Phraſer. Søefarende betjente ſig af dette Middel fra umindelige Tider. Taktikeren Aeneas omtaler nogle Forſøg, at udtrykke Alphabetets Bogſtaver i en vis Afſtand ved Tegn, og med Enden af det 18de Aarhundred havde Amontons gjort et Forſøg af dette Slags. Men det førſte Syſtem tillader kun en meget indſkrænket Anvendelſe; og en Nat er neppe tilſtrækkelig efter Aeneas's Methode til at ſammenſætte to eller tre Ord. Hvad Amontons angaaer da har han ei efterladt nogen Tegning af den Maſkine, han udtænkte. Problemet ſkulde derfor endnu løſes. Det kom an paa at udfinde et Middel, hvorledes man med Hurtighed kunde befordre hvilken Idee man ønſkede til ethvert Sted paa enhver Tid. Chappe efterlignede til denne Henſigt ingen af de hidtil brugte Maſkiner, men opfandt en, hvis Former ere meget ſynlige, og hvis Bevægelſer ere lette og ſimple, ſom allevegne kan oprettes, trodſer Veirliget, og ved al ſin Simpelhed, giver en tilſtrækkelig Mængde af primitive Signaler. Aeren for denne Opfindelſe blev gjort Chappe ſtridig af mange, og den Kummer, han følte derover, nedſænkte ham i en dyb Melancholie, ſom 1805 pludſelig gjorde Ende paa hans Liv.

Characteer, betyder en Tings udmærkende Kjendetegn, hvorved man kan ſkjelne den fra andre og erkjende den ſom egen. Characteriſtiſk pleier man at kalde det, ſom ved eiendomlig Beſkaffenhed er ſaa udmærket, at det ei kan

miskjendes eller forvexles med andre. I denne Betydning kan Characteer tillægges enhver Ting, som ved visse Kjendetegn adskilles fra andre. Saaledes hører det til Mennesketts Characteer, at det gaaer opreist, har en kunstfærdig Haand, Fornuft og Sprog, dyriske Drifter og moralsk Frihed, animalske Nødvendigheder og en i det Uendelige rækkende Evne til Fuldkommengjørelse, et forunderligt Mellemvæsen mellem Dyret og de høiere Aander. Dog tænker man ei altid herpaa, naar man taler om et Menneskes Characteer, men tager dette Udtryk, snart i vidtløftigere, snart i mere indskrænket Betydning. I vidtløftigere Forstand mener man dermed Indbegrebet af alle de Egenskaber, hvorved et Menneske adskiller sig fra et andet, i mere indskrænket Forstand blot dets moralske Egenskaber, sædelig moralsk Characteer. Characteerløs kalder man den, som aldrig gjorde sig Umag at hæve sig frie til sædelige Grundsætninger og er uden Kraft til at følge dem. Man kan antage, at kun stærke, store Sjele have Characteer. Jo stærkere og større, desto mere er deres Opførsel Følge af deres Grundsætninger og overeenstemmende med dem, consequente; jo svagere, jo mindre er dette Tilfældet: inconsequente Mennesker. Udbannet, stærk Fornuft og stor Kraft i Villie danner altsaa Manden af Characteer. Ere hans Grundsætninger overeenstemmende med Sædelighedsloven, er hans Characteer god, i modsat Tilfælde ond. Frit erhvervede sædelig gode Grundsætninger og en med dem overeensstemmende Handlemaade danne den Dydige; frit erhvervede moralsk onde Grundsætninger og en dermed overeensstemmende Handlemaade danne den Lastefulde. Mellem begge findes en utallig Mængde, og man stiger gradviis op til Engelen og ned til Djevelen. Strengt taget, var der kun to Characterer, den Dydiges og den Lastefuldes og de fleste Mennesker vilde være uden Characteer. Men man tager Ordet almindelig i den vidtløftigere Betydning; dette er den psychologiske Characteer, hvorved man maae forstaae den varige Bestemmelsesgrund til Maaden at handle i et menneskeligt Individuum, uden Hensigt til, om frie Selvvirksomhed uden Individets Naturbeskaffenhed var Aarsag til samme. Følgelig regner man alle Egenheder, som frembringes i et Menneske ved Naturel, Temperament, Hoved, Hjerte og Sind, alt hvorved det er en egen Naturart til dets Characteer, som dog meget tit forvexles med Temperament. Den oprindelige Disposition til en saadan Naturart bringer Mennesket med sig til Verden; Opdragelse, Sædvane, Omgang, Skjebne og andre Omstændigheder bidrage til at give det Fasthed. Næst Philosophen bidrager Ingen mere til at lære os at kjende hiin almindelige menneskelige Natur og dens Forskjelligheder end Kunstneren, men hver paa sin

Maade. Philosophen fører altid de enkelte Yttringer tilbage til den faste Grundvold; Kunstneren optager blot Characterens udvortes Træk, uden at stige resonnerende op til de første Grunde eller nok til de sidste Kilder. Philosophen fremstiller for Fornuften, Kunstneren for Indbildningskraften. Det meest Egne ved Gjenstanden udtager Kunstneren og det fra den Side, at det maae fængsle vor Opmærksomhed. Saavel i Poesien som i enhver Kunst er Characteriseren nødvendig, for at give Kunststykket det nødvendige Liv og Sandhed.

Charade, en Gaade i Stavelser ɔ: en Gaade, hvis Gjenstand er et Navn eller et Ord, som man opgiver at gjette, i det man paa en gaadefuld Maade beskriver de enkelte Stavelser som for sig bestaaende Ord. En Charade kan kaldes heldig, naar de forskjellige Gaader, den indeholder ere bragte i en passende Forbindelse og løbe sammen i en epigrammatisk Slutning. Bedst fremsættes de paa Vers og de belletristiske Skribentere have fremsat en uhyre Mængde Charader. Det tydske og franske Sprog er særdeles rigt paa slige sammensatte Ord, dog have og de gamle Sprog, især det græske, Overflødighed af dem.

Charette de la Contrie (François-Athanase), Een af Hovedanførerne i Vendeekrigen, var født i Couffée ved Ancenis i Bretagne 1763. Hans Familie var gammel og umærket. Hans Fader, som havde liden Formue og mange Børn, betroede ham til en Onkels Omhue, der var Parlamentsraad i Rennes. I sit 16de Aar blev Charette ansat ved Marinen. Han opførte sig roesværdigt, men forlod igjen denne Løbebane 1790, da han havde ægtet en rig Slægtning. Kort derpaa forlod han Frankerig og gik til de Emigrerede i Coblenz. Man siger, at betydelige Tab i Spil bevægede ham til at vende tilbage til Frankerig. Den 10de August var han i Paris, forsøgte at trænge ind paa Tuillerierne for at forsvare Kongen, men blev revet afsted af Mængden og undgik Morderne ved at lade som om han førte et lemlæstet Menneskelegeme i Triumph med sig. Han gik til Poitou og levede roilig og sorgløs paa det lille Slot Fontclause, ikke langt fra Machecoul. Da Insurrectionen udbrød i de første Dage af Mai, tog han ingen Deel deri. Kort derpaa ankom bevæbnede Bønder til ham og forlangte han skulde sætte sig i Spidsen af dem, men han vægrede sig. Efterat de under de Bucs Anførsel havde gjort et forgjeves Angreb paa Pornic, fornyede de deres Opfordring, men han vedblev at vægre sig. De Laroche St.-André blev dengang deres Anfører; hans Foretagende mod Pornic var ei meget lykkeligere, kun Flugten reddede ham for sine Undergivnes

Hevn. Nu kom Insurgenterne tredie Gang til Charette og truede at ombringe ham, hvis han ei vilde være deres General. Han gav efter, men kunde ei hente megen Hæder, som en Anfører for en raae Hob, der ei engang kunde sammenlignes med den store Vendeearmee. Han begyndte med et Angreb paa Pornic, som lykkedes. Efterat han havde søgt nogenlunde at danne sin Hær og forøge sit Rytterie, marscherede han mod Challans, men blev gandske tilbagedrevet, hvilket og var Tilfældet ved St. Gervais. Hans Soldater vænnede sig ei til Krigen og lærte ei at adlyde ham. General Beysser trængte frem fra Nantes til Machecoul; Insurgenterne forsøgte ei at forsvare sig. Charette satte sig fast i Légé og søgte her at forsvare sig. Oprørsaanden, vakt ved Uheld, yttrede sig ved hele Armeen, men hans Fasthed vedligeholdt ham Commandoen. Man vilde bruge Royrands Anseelse imod ham, da hiin i Spidsen for et andet Insurgentcorps havde været heldig. Charette havde maattet forlade Légé og flygtede til Montaigu; Royrand vægrede sig ved at modtage ham. Yderst forbittret, samlede Charette Levningen af sine Folk og angreb Republikanerne i St. Colombien. Han erholdt afgjorte Fordele. Royrand, herved forsonet med ham, aftalte nu et fælleds Foretagende, hvis lykkelige Udfald satte Charette i en endnu bedre Forfatning. Han indtog igjen sin Stilling ved Légé. Efter nogle Fægtninger var han paa nye Herre af hele Landet. Republikanerne maatte rømme Machecoul med betydeligt Tab. Omtrent paa denne Tid tog den store Vendeearmee Saumur; den havde hidtil ingen Forbindelse havt med Charette. Lescure skrev ham et Lykønskningsbrev til og indbød ham at operere i Forbindelse med den store Armee. Han modtog et saa smigrende Tilbud. Man besluttede et Angreb paa Nantes, som slog Feil. Nu foreslog man at vælge en Anfører, som alle de andre skulde adlyde. Charette gav sit Minde i det Haab at Valget skulde treffe ham, og kunde ei dølge sin Utilfredshed, da d'Elbée erholdt Overanførselen. Da man imidlertid i August aftalte Angrebet paa Luçon, nægtede Charette ei sin Deeltagelse; meget mere forbredede han den farligste Post. Lescure og han begyndte Angrebet som et Slags Væddekamp og tilfægtede sig i Begyndelsen nogle Fordele. Men snart vendte Bladet sig, og Vendeerne lede et fuldkomment Nederlag. Charette vendte tilbage til Légé, og tilbragte her en Maaned med landlige Fornøielser, som han overgav sig til med en Slags Lidenskab, men ventede tillige hvert Øieblik at kaldes til alvorligere Forretninger. Da han igjen var vendt tilbage til Kampen, lignede intet hans Iver, Mod og fornemmelig hans Haardnakkenhed. Mod Midten af Septbr. ankom Mainzes Garnison og andre øvede Tropper til Nedre-Poitou. Charette trak sig tilbage for en saa afgjort

Overmagt til Sevres Bredder og forenede sig med den store Vendeearmee, som tilfægtede sig en fuldstændig Seier. Den følgende Dag marscherede Lescure og Charette mod Montaigu og erholdt nye glimrende Fordele. Men istedet for at støde til de øvrige Tropper under Bonchamp og d'Elbée, forfulgte de deres Seier ved St. Fulgent og forhindrede derved et almindeligt Angreb, som vilde fuldendt Fiendens Nederlag. Denne Mangel paa Overeensstemmelse vakte Tvist mellem Charette og de øvrige Anførere. Hans Talent kunde nu kun vise sig, naar han var alene og uafhængig. Han var fuld af mørk Mistillid, som han søgte at skjule under Forstillelses Maske. Uden at tænke paa den følgende Dag overlod han sig planløs til Omstændighederne. Da han saae sine Cantoneringer befriede, forlod han under et Paaskud den Armee, som havde befriet ham og derved paadraget sig Republikanernes hele Stridskraft og gjorde et Angreb paa Øen Noirmoutier for at sætte sig i Forbindelse med Englænderne. Dette lykkedes ham netop, da den ved Chollet slagne store Armee maatte trække sig over Loire; snart maatte ogsaa Charette forsvare sig imod heftige Angreb. Haxo trængte ham imod Havet og holdt ham indsluttet i Moradserne ved Bouin. Charette fornaglede sine Canoner, dræbte sine Heste, og førte sine Tropper lykkelig bort fra en Egn, hvor de syntes tabte. For svag til at holde sig noget Sted, førte han nu Krigen som Partiegjænger. Hans Virksomhed trættedes ei ved noget; fem Maaneder gjennemstreifede han paa denne Maade Nedre-Poitou. Han trængte endog frem til Moulevrier i Anjou, hvor han traf sammen med Laroche-Jacquelin, der adskilt fra sin slagne Armee, flygtede vildfarende omkring. Han modtog ei denne tappre og ulykkelige Anfører; de skildtes ad med gjensidig Misfornøielse, men en Mængde af Charettes Folk fulgte Laroche-Jacquelin. Charette gik tilbage over Sèvre, men kunde ei sætte sig i Forbindelse med den store Armee, som igjen begyndte at danne sig. General Haxo drillede ham uafladelig uden at kunne tilintetgjøre ham og fandt sin Død ved et Overfald. Paa Haxo fulgte Thureau, som tænkte at dæmpe Opstanden ved Landets fuldkomne Ødelæggelse. Mangel nødte Charette til endnu engang at gaae over Sèvre: Laroche-Jacquelin var falden; Stofflet commanderede efter ham Anjou-Armeen; Marigny, som var kommen tilbage paa den venstre Bred, havde ligeledes en Armee, som daglig formeredes. Alle tre aftalte et fælleds Foretagende. Marigny ankom paa det bestemte Sted, men, da man nægtede ham Levnetsmidler, vendte han tilbage til sine Cantoneringer. Charette nedsatte en Krigsret og lod ham dømme til døde. Virkelig fuldførtes Dommen nogen Tid efter, uden at man kan bestemme om Charette eller

Bernier bidrog meest til denne Forbrydelse. Efter nogle Angreb i Forening med Stofflet, blev Charette alene i sin Egn og forstærkedes betydeligt i Juni 1794, saa hans Armee fik et imponerende Udseende. Nogle tilægtede Fordele gjorde ham modig og han foretog sig at ødelægge tre af Republikanerne forskandsede Leire. Angrebet paa Leiren ved St. Christof ved Challans var Charettes og hans Armees skjønneste Vaabendaad. Ved denne Tid tog han sit Hovedqvarteer i Belleville, hvor han, stolt af sin Storhed, overlod sig til sine sædvanlige Fornøielser. Imidlertid havde Forbittrelsen paa begge Sider sat sig efter den 9de Thermidor; der ankom Udsendte fra Conventet og tilbøde Vendeerne Amnestie. Man underhandlede ei uden store Vanskeligheder, og Charette gav uvillig sit Minde til en Fred, der i hans Øine fornedrede ham. Den 26 Februar 1795 kom han personlig til Nantes og blev modtagen med uendelig Jubel. Men Uroligheden i hans Indre malede sig paa hans Ansigt; han var mørk, stum og i Forlægenhed over den Rolle, han spillede. Næste Morgen vendte han tilbage til sit Hovedqvarteer Belleville. Ingen af Fredsbetingelserne blev holdt; man greb paa nye til Vaaben og kjæmpede paa Liv og Død. Charette lod skyde alle Fangne og tog stedse de blodigste Repressalier. Men Lykken var ham ikke mere gunstig; Hoche indsluttede ham aldeles, hans Tilhængere forlode ham og han blev fangen mellem Montaigu og Belleville. Man bragte ham til Nantes, hvor han blev skudt den 29de Marts 1796.

Chargé d'Affaires, see Gesandtskabsvæsen.

Charité, egentlig Barmhjertighed, Kjerlighed: deraf ogsaa f. Ex. i Berlin et Sygehuus.

Chariter, see Gratier.

Charkow, Hovedstaden i det slobod-ukrainiske Gouvernement i Rusland, har over 1500 Huse og ved 11,000 Indb. Indbyggerne nære sig af Mark- og Havedyrkning og tillige af Forarbeidelsen af Læder, ulden Filt, Tepper og Kapper og af en temmelig betydelig Mellemhandel. Her gives fire store Markeder aarlig. Aar 1803 blev den herværende høie Skole omskabt til et Universitet, og flere berømte Lærde kaldte derhen fra Tydskland. Keiseren bevilgede den nye Indretning aarlig 130,000 Rubler og desuden sammenskjød Adelen i det slobod-ukrainiske Departement 400,000 Rubler.

Charlatan, kalder man fornemmelig en Qvaksalver af en Læge, dernæst overhovedet enhver som giver sig et falst Skin af Kundskaber eller Færdigheder, som han ei har.

Navnets Derivation er tvivlsom. Nogle udlede det af Flækken Cerretano ved Spoletro, hvorfra de første mediciniske Bedragere skulle være udgangne; Andre af det barbariske Ord Circulatanus (Circulator); Andre igjen af det italienske ciarlare, snakke. Hertil kan man endnu føie Derivationen fra det italienske scarlatto, Skarlagen, fordi Lægerne fordum brugte en Skarlagens Kappe. Naturligst synes Derivationen af ciarlare.

Charlestown, Hovedstaden i Sydcarolina i Nordamerika, blev anlagt 1630; 1791 talte man der allerede over 16,350 Mennesker og 2600 Huse foruden Pakhuse og Magasiner. Handelen herfra saavel til Europa som de vestindiske Øer er yderst betydelig. Hovedudførselen bestaaer af Riis og Tobak. Før den sidste Krigs Udbrud udløbe aarlig over 1000 Skibe.

Charon, en Søn af Erebus og Natten, hvis Embede det var at føre de Døde over den sorte Acheron, den stedse af de Dødes Klager tonende Cocytus og den selv Guderne frygtelige Styx. For hans Møie maatte de Døde betale ham en Færgepenge, som man stak dem i Munden. Hvo der ei bragte denne med, eller ei i Oververdenen havde faaet Begravelsessted, hans Skygge maatte vanke sørgende omkring ved Acherons Bredder og vente til Charon vilde tage ham ind. Man forestillede ham som en tver gammel Mand med stridt Skjæg og forrevne Klæder.

Charost (Armand-Joseph de Béthune, Duc de), født i Versailles 1723, viste sig ved sin utrættede Virksomhed og sin til enhver Opofrelse færdige Fædrenelandskjerlighed sin store Stamfader Sully værdig. Han fægtede med megen Udmærkelse ved Indtagelsen af Münster og paa flere Steder. Som sine Soldaters Ven og Fader belønnede han af sin egen Formue de Tappre. Da en smitsom Sygdom udbrød i Armeen, lod han paa egen Bekostning anlægge et Hospital ved Frankfurt. Aar 1758 sendte han alt sit Sølv i Mynten, for dermed at komme Staten til Hjelp. Freden 1763 gav ham tilbage til en roligere Virkekreds, men han fortsatte sin Velgjørenhed mod de Soldater, han havde commanderet. Han anlagde Værksteder, hvor Trængende kunde faae Arbeid og var særdeles virksom for Agerdyrkningen og den offentlige Underviisnings Forbedring. Tyve Aar før Revolutionen afskaffede han Hoveriet paa sine Godser, gjorde i forskjellige Sogne Indretninger, hvorved Fattige, som havde lidt ved Uveir, Oversvømmelser eller Brand, kunde finde Understøttelse, sørgede for faderløse Børns Underholdning, ansatte Læger og Gjordemødre og lod anlægge et Hospital i Meil-

lant. I et Dyrtids Aar lod han paa egen Bekostning indføre Korn i Calais Havn. I Provinsialforsamlingerne talte han mod Hoveriet; i Notablernes Forsamling erklærede han sig for de offentlige Byrders lige Fordeling. Revolutionen brød ud. Endnu før Decretet om patriotisk Understøttelse, gjorde han en frivillig Foræring af 100 000 Franker. I Skræksperioden havde han trukket sig tilbage til Meillant. Her blev han hæftet og først efter den 9de Thermidor fik han sin Frihed igjen. Det fortjener at bemærkes, at han i de Certifikater, Revolutionsudskuddet gav ham, kaldes den levende Menneskeheds Fader og Velgjører. Han vendte tilbage til Meillant, hvor han stiftede et Agerdyrkningsselskab, hvis Director han blev. Han skrev i denne Henseende adskilliat. Intet Offer var ham for stort og hans uhyre Formue strakte neppe til for hans Indretninger. Han havde Deel i adskillige Anstalter i Paris. Efter den 10de Brumaire blev han Maire i det 10de Arrondissement i denne Stad. Han havde ei havt Kopperne og frygtede dem; desuagtet besøgte han Døvstummeinstitutet, hvor denne Sygdom grasserede. Han blev angreben deraf og døde den 27de October 1800 beklaget af utallige Mennesker, hvis Velgjører han havde været.

Charta magna (engelsk the great Charter), en fortrinlig mærkværdig Grundlov hos Englænderne, som endnu æres af dem som deres Nationalfriheds Palladium. Allerede 1100 havde Henrik 1ste givet Englænderne et vigtigt Frihedsbrev (charta libertatum), hvori han tildeelte Nationen, især Adelen, mange Friheder og hævede mange Misbrug i Lehnssystemet. Da siden Johan uden Land overtraadde dette Frihedsbrev, herskede despotisk og gjorde sit Rige afhængigt af Paven, blev han i Aaret 1215 ved en almindelig Opstand, hvori Geistligheden tog virksom Deel, tvungen til at underskrive Magna Charta. I samme blev den foregaaende Lov bekræftet, mange af Pavens Fordringer forkastede, Kirken erholdt store (forholdsmæssig alt for store) Rettigheder, og den Grundsætning fastsattes, at ingen nye Skatter kunde paalægges uden Folkeforsamlingernes Minde, at Handelen aldrig skulde indskrænkes ved vilkaarlig Told og Stædernes saavelsom Flekkernes Privilegier skulde blive ukrænkede. Privateiendom sikkredes ligeledes ved Magna Charta, Arveretten bestemtes noiere ꝛc. Men ikke alle Englændernes Rettigheder grunde sig paa denne Lov; til disses Fuldstændighed høre videre Petition of rights fra 1628; Habeas corpus Acten 1679, Bill of rights fra 1689, Parlamentsbeslutningen fra 1701 om den nuværende Kongefamilies Arvefølge, Skotlands og Englands Foreningstractat fra 1707 med flere.

Charybdis, efter Fabellæren en Datter af Neptun og Jorden, hvilken for sin Umætteligheds Skyld af Jupiter blev

styrtet i Søen, hvor hun som Havhvirvel opsluger ethvert Skib, der kommer den nær. Anledningen til denne Mythus gav den berømte Hvirvel i det siciliansfe Strædе, der var den Tids mindre kyndige Søfarende saa meget farligere og fordærveligere, som de ved deres Bestræbelser for at undgaae den, udsatte sig for at lide Skibbrud paa Scyllas Klipper. Nu omstunder er Charybdis ei mere farlig for Søfarende, som endog, naar Havet er roligt og ingen Sydvind blæser, sikkert kunne seile hen over den. Den hedder nu Calofaro og la Rema.

Chasseki, den første Sultaninde, eller den af den tyrkiske Keisers Qvinder, der har født ham den første Søn.

Chatam (William Pitt, Greve af), Fader til den 1806 afdøde Premierminister William Pitt, var Een af de største og agtværdigste Statsmænd, der have styret Englands Skjæbne. Ligesaa langt fra Ærgjerrighed, Partiskhed og Herskesyge som fra Egennytte og Cabale beherskede han Storbrittanien blot ved sin Aands Overlægenhed. Han var et Mønster paa Retfærdighed, enthusiastisk for sit Fæbreneland, utrættet virksom, af et omskuende Blik. I Veltalenhed har ingen Englænder overgaaet ham. Han indtog alle ved Tækkelighed og Værdighed forenet med et skjønt Organ og den fuldkomneste Mimik (hvori endog Garrik indrømmer ham Fortrinnet for sig), overbeviste alle ved sit letflydende tydelige Foredrag, der var frit for Svulst og al søgt Vittighed. Hans Taler vare høie og dristige og henreve Tilhørerne med uimodstaaelig Kraft. Han var en Søn af Robert Pitt af Boconnock i Cornwallis og født den 15de Novbr. 1708. Han ombyttede tidlig Militærtjenesten med en Statsmands Videnskaber, og, da kort derpaa Flækken Old-Sarum valgte ham til sin Repræsentant i Underhuset, drog han snart Alles Opmærksomhed paa sig og erholdt for sin Patriotismus af Erkehertuginden af Marlborough en Gave af 10,000 Pund Sterling og siden en anseelig Arv efter en vis Prysent. Han havde imidlertid antaget en Kammerherreplads hos Prindsen af Wales, men nedlagde samme igjen 1745, blev 1746 Skatmester og Generalquarteermester ved Armeen og Geheimeraad. Men ogsaa denne Værdighed gav han snart Slip paa, og maatte 1756, da han var ophøiet til Statssekreteer for det sydlige Departement, samme Aar forlade sin Post paa Georg 2dens Befaling, som var blevet indtaget imod ham ved en Cabale og troede sig fornærmet, fordi Pitt havde modsat sig ham. Folket, som hængte ved Pitt med Enthusiasmus, bestormede dog Kongen saa uophørlig med Bønner, at han 1757 igjen udnævntes til Statssekreteer. Nu viste han sin store Aand i dens hele Kraft: hans Villie

blev hædret af alle, og hans kloge Indretninger skaffede England inden faa Aar en betydelig Overvægt over Frankerig og næsten Alenehandel. De Franske blevne slagne næsten i alle 4 Verdensdele: og alerede 1760 raadede han at forkynde det dengang endnu uforberedte Spanien Krig, fordi han forudsaae, det vilde staae de Franske bi. Hans hele Stræben var Englands Ophøielse paa de bourbonske Magters Ruiner. Men pludselig afbrod Georg den 2dens Død hans store Udkast. Georg den tredie var ved Bute indtaget imod Pitt, og denne nedlagde 1761 frivillig sin Post og blev kun i Underhuset. Staden London overgav ham en almindelig Taksigelse, lod ham til Ære opstaae en Indskrift paa Blackfriarsbroe og betragtede ham som sin Friheds Palladium. Neppe havde han forladt hiin Post, før man i Parlamentet forglemte at følge hans Planer. Man nølede med at forkynde Spanien Krig indtil dette Rige formelig forbandt sig med Frankerig. Pitt raadede nu, da Vaabenlykken var overveiende for Englænderne, til Krigens Fortsættelse, hvorved man maaske vilde gjort begge de fiendtlige Stater ganske afmægtige, men Modpartiet sluttede Fred 1763. Bute og hans Partie blev snart forhadt af Folket, og Pitt beholdt stedse en stor Indflydelse i Parlamentet. Han tog sig af Folket mod enhver Undertrykkelse. Da han forudsaae, at de amerikanske Colonier ved fortsat despotisk Strenghed vilde adskille sig fra Moderlandet; drev han især i Aaret 1766 paa en mildere Behandling og især paa Stempelactens Tilbagekaldelse. Samme Aar valgtes et nyt Ministerium. Kongen udnævnte ham til Geheimeseglbevarer, Viscount of Burton, Pynsent og Greve af Chatam. Dette skedte dog ikke saa meget af Hoiagtelse for hans Fortjenester, som for at bringe ham fra Underhuset, hvor hans Indflydelse var overveiende, i Overhuset, hvor han ei var saa farlig, formedelst den Majoritet Lord North og hans Tilhængere havde. Idelig gjentagne Anfald af Podagra gjorde, at han alerede 1768 nedlagde sin Post. Imidlertid vedblev Striden med Colonierne. Pitt anbefalede mildere Forholdsregler, men man forkastede hans Advarsel og 1776 erklærede Colonien sig for frie. Et gjentaget Forsøg, som han gjorde 1777 til Forlig med Colonierne, slog ligeledes Feil; forgjeves viste han Umuligheden at betvinge Amerikanerne. Den 8de April 1778 indfandt han sig i Parlamentet uagtet han var meget syg, for at tale mod Ministrenes Forholdsregler; efter Talen sank han afmægtig ned og blev bragt fra Parlamentet til sit Landgeds Hayes ved Kent, hvor han døde den 11te Mai samme Aar. Lord North triumpherede, men Folket var utrøsteligt: man gav den af hans Sønner, der fik Grevskabet Chatam, 4000 Pund aarlig, begravede Pitt paa offentlig Bekostning med megen Pomp og opreiste ham et prægtigt

Minde i Westminster Abbedie og siden, 1782 i Guildhall. Grev Shelburne sagde ved hans Død de mærkværdige Ord i Parlamentet: "Jeg frygter, at den brittiske Sols Herlighed for stedse er gaaet ned ved Chatams Død."

Chateaubriand (F. A. de), Een af Frankerigs bekjendte Skribentere, forlod sit Fædreneland under Revolutionens blodige Proscriptioner og begav sig til Nordamerika, hvis stille, uhyre Ørkener indgav ham Ideen til Romanen Atala. Da han var kommen tilbage, bereiste han Tydskland, hvor han blev anholdt 1799 som mistænkt af de østerrigske Tropper, men igjen sat i Frihed paa mange udmærkede Personers Bøn. Han begav sig herpaa til London, hvor han skrev et Forsøg over de ældre og nyere politiske Revolutioner. Efter den 18de Brumaire vendte han tilbage til Frankerig og udgav i Paris sit berømte Værk Génie du Christianisme. 1803 var han Gesandtskabssekretær i Rom under Cardinal Fesch. Under dette Ophold skrev han et religiøst Digt Martyrerne. Hans Ophold i Rom var kun af kort Varighed, ligesaa i Wallis, hvor han blev ansat som fransk Gesandt og hvilket Land han forlod 1804. To Aar derpaa gjorde han en Reise til Palæstina, hvoraf Frugten var hans itinéraire de Paris à Jérusalem. I alle sine Værker viser han en levende Phantasie og en heldig Fremstillelsesgave, hvorved Læseren tit blændes. Eet af hans nyeste Skrifter handler om Napoleon Buonaparte og Bourbonnerne og er fuldt af heftige Invectiver mod den Første; herved anbefalede han sig og blev ophøiet til Minister, hvilken Post han dog nylig har maattet nedlægge formedelst nogle frie Ytringer, han har tilladt sig over Regjeringens Forholdsregler.

Chateauroux (Marie Anne, Duchesse de) af det fornemme Huus Nesle, giftede sig 1734 med Marquien de la Tournelle. Da hun var bleven Enke i sit 23de Aar blev hun modtagen af hendes Tante, Duchesse Mazarin. Hun mistede snart denne Støtte. Efterat begge hendes Søstre (Vintimille og Mailly) Een efter den Anden havde behersket Ludvig 15des Hjerte, indgjød ogsaa hun Kongen en heftig Lidenskab. Mere ærgjerrig end øm overgav hun sig kun paa fordeelagtige Betingelser. Hun blev udnævnt til Palladsdame hos Dronningen og siden til Hertuginde af Chateauroux og erholdt en Pension af 80,000 Livres. Ved hendes Indflydelse havde Ludvig losrevet sig fra et vellystigt Hofs Forlystelser og sat sig i Spidsen af Armeen for at hindre Fiendens Fremtrængen i Flandern og Elsas. Han blev som bekjendt syg i Metz, man opgav hans Liv og nødte ham til at villige i Hertugindens Bortfjernelse. Hun modtog Befalingen med Smerte, men Fasthed, og, da hun ei engang havde en

Vogn, reiste hun bort i Marschallen af Belleisles Vogn. Folkets Forbandelse fulgte hende. I Paris fandt hun Tilflugt hos Richelieu, som efterat Kongen var bleven frisk igjen, bragte hende til ham og forsonede dem med hinanden. Hun gjenfandt i Kongens Hjerte gandske de forrige Følelser, erholdt en fuldstændig Triumph og havde faaet det Løfte at ophøies til den vigtige Post som Surintendante hos Dauphinen, da hun døde i Decbr. 1744. Sammenligner man hende med de Maitresser, som fulgte hende, føler man sig tilbøielig til at undskylde hende og beklage hendes tidlige Død. Hun besad Styrke og Sjelsstorhed og hendes Ærgjerrighed drev hende til at medvirke til Fædrenelandets Hæder. Man har i Paris 1806 udgivet en Samling af hendes Breve i to smaae Bind.

Chatelet, Grand Chatelet, var i Paris det Tribunal, som afgjorde Civil-, Politie- og Criminelsager. Staden og Prevoté Paris stod under samme. Det saa kaldte store Chatelet ligger i den Deel af Staden, som kaldes la ville, hvorimod det lille, Petit Chatelet, som tjente til Fængsel, ligger i den Deel, som kaldes l'université.

Chatoulle, kalder man blandt mere Fyrstens Privatcasse, hvori Staten ingen Andeel har; deraf Chatoulgodser, Patrimonialgodser, de som Fyrsten besidder som Privatmand og har erholdt ved Arv, Kjøb ꝛc. Disse bestyres sædvanligviis ei af Kammeret, men af egne Embedsmænd.

Chatterton (Thomas), en engelsk Skribent, der ved Synderligheder erhvervede sig en Art Berømthed, var født 1752 i Bristol af fattige Forældre. Hans Evner slumrede i hans Barndom, og hans Lærere erklærede ham for uduelig til at lære noget. Han kunde endnu ikke læse, da en gammel Musikbog faldt ham i Hænderne, hvis Characteer vakte hans Nysgjerrighed: for at erfare denne Bogs Indhold lærte han at læse og fra dette Øieblik drev han Studeringerne med saa meget Held som hans Stilling og ustadige Characteer tillode ham. Saaledes erholdt han uden at forstaae Fransk eller Latin en betydelig Mængde Kundskaber, som hans Selvtillid dog ansloe alt for heit. I sit 8de Aar traadde han i Fattigskolen i Colston, hvor Een af Lærerne yndede Poesien og meddelte sine Disciple samme Tilbøielighed Alle gjorde og declamerede Vers; kun Ch. taug og skjulte under Skin af Tungsind sin Aands Anstrængelser. Hans første Værk var en Satire paa en Methodist, som af Interesse havde forladt sin Sekt. Han skrev den i en Alder af 12½ Aar og i denne Henseende er den mærkværdig. Fra denne Tid var hans Smag og hans Kald afgjort. Hans Tungsind gik over i en Munterhed, fuld af Ubeskedenhed og Forfængelighed;

han drømte kun om Roes, Formue og Udødelighed. Han læste meget og fandt især Smag i Oldsager og gammeldags Udtryk. Han correspondrede i slige Udtryk med Een af sine Skolekammerater. Hans Aand vendte sig tidligt til Satiren, da hans naturlige Stolthed fandt sig allevegne fornærmet. I sit 14de Aar forlod Chatterton Skolen og blev Skriver hos en Procurator i Bristol. Tilfældig var hans Fader kommen i Besiddelse af en Mængde gamle Pergamenter fra det 15de Aarhundred, og disse brugte hans Enke, da de vare uden Værdie, i Husholdningen. Chatterton bemægtigede sig samme, undersøgte dem med Begjerlighed, og erklærede med Henrykkelse, at han havde opdaget en Skat. Sandsynlig fattede han dengang Ideen til det Bedragerie, hvoraf han ventede sin Lykke. Han skaffede sig Ordbøger i alle sit Fædrenelands gamle Dialecter, og, da man 1768 høitideligholdt Fuldførelsen af Broen i Bristol, udgav han dengang 16 Aar gammel en af et gammelt Haandskrivt tagen Beskrivelse over Munkene, som første Gang gik over den gamle Bree og lod denne Beskrivelse trykke i Stadens Tidende. Først paa gjentagne Spørgsmaal, hvorledes han var kommen til denne Efterretning, erklærede han, at han eiede adskillige kostbare gamle Haandskrifter af et gammelt Kirkearchiv. Han var alerede enig med sig selv hvad Brug han vilde gjøre af disse foregivne Skatte. Allerede i et Aar havde han beskieftiget sig med at forfatte Værker, som han tillagde adskillige gamle Digtere, især Rowley. Den Lethed, hvormed han bedrog to af Bristols Antiquarer, som han forelagde nogle af ham selv forfærdigede Manuscripter, og den Opsigt som nogle af hans i periodiske Blade meddeelte Stykker vakte, bekræftede ham i hans Haab og hans Ærgjerrighed. I Følelsen af sit sande Talent (som kun var geraadet paa Afveie) pleiede han at sige: Gud har givet Menneskene Arme, lange nok til at naae Alt; man maatte kun gjøre sig Umage for at strække dem ud. Imidlertid var hans Stilling i Bristol bleven ham utaalelig. Han skrev til Walpole, fortalte ham om sine litteraire Opdagelser, hoslagde en Prøve, og, da Walpole svarede høfligt, fremsatte han ham i et andet Brev sin Stilling og bad om en Ansættelse, der tillod ham at følge sin Tilboielighed til Poesien. Walpole havde imidlertid opdaget at det tilsendte Digt var uægte, meddeelte Chatterton frimodig sine Tvivl og afslog enhver Anmodning. Dette opbragte Chatterton meget. Utilfreds med Verden, truede han flere Gange at ville tage Livet af sig selv, fik sin Afskeed af Procuratoren og gik til London. Paa Spørgsmaalet, hvoraf han vilde leve, var Svaret: af mine literaire Talenter, vil det ikke lykkes, bliver Jeg Præst hos Methodisterne; en Pistol bliver min sidste Tilflugt. Den gode Modtagelse, han fandt hos Boghandlerne, gav ham nyt Haab. Han

krev for flere Blade i Oppositionspartiets Aand, dog uden at see sine Forventninger om Ære og Rigdom opfyldte. Uden at tabe Modet haabede han at bevirke en Revolution og holdt sig forbestemt til, som han pleiede at sige, at indsætte Nationen igjen i sine Rettigheder. Ved denne Tid døde hans fortrinligste Velynder Lordmajor Beckford. Hans Stilling blev værre, saa saa ogsaa hans Nødvendigheder vare; og skjøndt han ofte frivillig indskrænkede sig til Vand og Brød, manglede selv dette ham ei sjeldent. Hvad han erhvervede ved sit Arbeid anvendte han deels til Foræringer for sin Moder og Søster, som han stedse aabnede de meest glimrende Udsigter, deels paa offentlige Forlystelsessteder, som han besøgte under et Slags Skin af Velstand. Endelig efterat han Intet havde nydt i flere Dage, forgav han sig med Arsenik 1770 endnu ikke 18 Aar gammel. Hans Værker udbredede sig med Historien om hans ulykkelige Død. De mærkeligste af dem ere de under Rowleys og adskillige andre Digteres Navne udgivne Poesier, som han forfattede i en Alder af 15 Aar. Man finder deri en kraftig og glimrende Phantasie, en lykkelig Opfindelse og selv dyb Følelse. Af de Digte, han lod udgaae i sit Navn, ere hans Satirer de bedste. Hans prosaiske Afhandlinger ere behagelige og pikante. Man har flere Gange udgivet hans Værker samlede: de udkom 1803 i tre Octavbind.

Chaucer (Geoffrey), var født i London 1328. Efter Nogle var han en Kjøbmands Søn, efter andre af adelig Herkomst. Han studerede i Cambridge og Oxford; paa første Sted gjorde han sig i sit 18de Aar bekjendt ved et Digt, Kjerligheds Hof, det ældste man har i det engelske Sprog. Efterat han paa Reiser havde forøget sine allerede betydelige Kundskaber og i nogen Tid studeret Jura, begav han sig kjed deraf til Hoffet og blev Page hos Edvard 3die. Han stod i stor Yndest hos denne Konge, men fornemmelig hos hans Søn Johan af Gand, Hertug af Lancaster. Han ægtede Philippa Swynford, en Søster til Hertugens Elskede, og denne Forbindelse befæstede ham i Hertugens Yndest, paa hvis Anbefaling han erholdt mægtige Embeder. Han begav sig som Gesandt til Genua, ved hvilken Leilighed han besøgte Petrarca, og siden som Commissarius til Carl den 5te af Frankerig for at fornye Vaabenstilstanden og underhandle om en Formæling mellem Richard, Prinds af Wales og Kongens Datter, hvilken dog ei kom istand. Chaucer ledsagede Edvard til Frankerig ved det frugtesløse Foretagende, som endtes med Ophævelsen af Beleiringen for Rheims. Som en Tilhænger af Hertugen af Lancaster antog han med Iver Wiclefs Meninger og traadde som det lader endog i nøie Forbindelse med denne Kjætter. Han fortsatte nu sine poetiske Arbeider

og forfattede Troilus og Cressida, Rygtets Huus og flere Værker, hvori han efterlignede deels Boccaz, deels andre mindre berømte Digtere. Især synes han at have øst af Troubadourernes Værker, som han meget yndede og hvoraf han bragte en Mængde franske Ord i sit Sprog. Disse Poesier bære Præget af den slette Smag, som dengang herskede i hele Europa, hvorvel man ei kan miskjende Sandheden i Characteermalerierne og Ømhed i Følelserne. Richard 2dens Thronbestigelse 1377 syntes at maatte blive gunstig for Chaucer, da en ærgjerrig Fyrste som Hertugen af Lancaster lettelig erholder Indflydelse paa en ung og mindre duelig Konge; men Hertugens Intriguer gjorde ham forhadt for Richard og hans Hengivenhed til Wiclefs Lære gjorde ham forhadt for Folket, hvorved hans Tilhængeres Stilling daglig blev betænkeligere. Chaucer var desuden almindelig bekjendt som en personlig Ven af Wiclef. Da nu Wiclefsiterne 1382 trods Geistlighedens Modstand, vilde have en Lordmajor i London valgt af deres Partie, og herover udbrød Uroligheder, hvorpaa fulgte heftige Forfølgelser, flygtede Chaucer til Hennegau, hvor han levede temmelig roligt. Han beholdt sine Indkomster, men, da han ved sine Agenters Troløshed blev uden Hjelp, og saae sig nødt til hemmelig at vende tilbage til England, blev han opdaget og heftet. Kun ved adskillige for hans Partie skadelige Opdagelser kunde han erholde Tilgivelse og Frihed. Hertugen af Lancaster havde imidlertid ægtet Peter den grusommes Datter og derfor skilt sig fra Catharina Swynford, hvorved Chaucer ogsaa berøvedes denne Støtte, kom i den yderste Nød, men erholdt nogen Understøttelse fra Hoffet, som han forlod for at beskjeftige sig med litteraire Arbeider. Chaucers Tilstand forbedredes, da Hertugen af Lancaster kom tilbage fra Spanien og medbragte betydelige Summer derfra, hvilke han anvendte for igjen at bringe sit Partie i Veiret. Da hans anden Gemalinde var død ægtede han Catharina Swynford og lod de forhen med hende avlede Børn legitimere. Chaucer, som var saa nær i Slægtskab med dem, saae Hoffets Gunst fornyes, og erholdt som det synes endog sit Embede igjen. Han tabte intet ved Hertugens Død, thi kort efter paafulgte den Revolution, hvorved Hertugens Søn Henrik 4de besteeg Thronen. Dog synes han dengang gandske at have trukket sig tilbage fra Hoffet og levede i Rolighed paa sit Slot i Dunnington, hvor man endnu længe viste den Eeg, i hvis Skygge han pleiede at sidde og som førte Navn af ham. Her forfattede han det berømteste af sine Værker Canterbury - Tales, i samme Smag som Boccazes Dekameron, versificerte. De udmærke sig ved stor Mangfoldighed og tiltrækkende Livlighed, men ere egentlig et ufuldendet Værk. Ligeledes har Chaucer først gjort

Brug af Ridderskabet i Poesien. Hans Fortælling Sir Topas er i samme Smag som Don Quixote. Han døde 1400. Hans Værker ere udkomne i London 1721 i Folio. De have andre forældede Poesiers Skjebne, de roses meget, men læses lidet.

Chaussée (Pierre, Claude-Nivelle de la), Medlem af Akademie françoise, var født 1692 i Paris. Han fattede tidlig Tilbøielighed til Videnskaberne. Dog var han 40 Aar gammel da han begyndte at arbeide for Theatret. Hans første Stykke La fausse Antipathie erholdt temmeligt Bifald og angav hvilket Slags Skuespil, Forfatteren burde lægge sig efter. Skuespillerinden Quinault troede i en selskabelig Farce at finde Spiren til et meget rørende Stykke, og foreslog Chaussée Udarbeidelsen deraf, som Voltaire havde afslaaet. La Chaussée forfattede heraf Le préjugé a la mode, hvilket blev en Triumph for Forfatteren, hvorvel Intriguen mangler Kraft og Sandsynlighed og Characterene ei ere nøie tegnede. Færre Mangler, men udentvivl og færre Skjønheder har hans Ecole des Amis. La Chaussée troede ogsaa at kunne hæve sig til Tragoedien og skrev Maximien, hvilken Gjenstand alerede Th. Corneille havde bearbeidet. Men har lader Skribenten alt for meget at ønske i Henseende til Kraft og Colorit. Sit næste Stykke, Melanide, udgav han uden Navn; det blev optaget over Forventning vel. Hans Ecole des meres og Gouvernante, som fulgte detpaa, fandt i Førstningen noget mindre Bifald; men de have siden naaet en udmærket Hæder og gives endnu hyppigt. Har døde 1754. Voltaire siger om ham, han var een af de Første efter dem, som have Genie.

Chausseer, i vidtløftig Forstand, kaldes alle i Midten ophøiede, paa begge Sider med Grave forsynede 28 til 36 Fod brede Landeveie; de maae være anlagde af blot Jord eller Jord og Stene. I mere indskrænket Forstand kalder man kun saadanne Veie Chausseer, hvis Grundlag bestaaer af store Stene, der holdes sammen ved Siderne med Mure; Aabningerne mellem Grundstenene udfyldes med mindre Stene og grovt Gruus, som stampes fast; de anlægges ophøiede i Midten med sønderslagne Stene, ere forsynede med Grave og Fodstier ved Siderne. Chausseerne ere en gammel Opfindelse; og Oldtiden viser os endnu Værker af dette Slags, hvorover vi maae forbauses. Herodot beskriver en Kongevei i Persien, der førte fra Sardes til Residensen Susa, næsten 450 Mile lang, og overalt forsynet med kongelige Hvilehuse og de skjønneste Herberger. Levningerne af de romerske Veie, som anlagdes i uhyre Mængde og Størrelse, ofte 1200 Mile igiennem hele Riget, igiennem Bjerge og over Dale med

ualmindelig Fasthed, overgaae al Forvenkning. Men siden forsømte man en saa nyttig Indretning gandske, og i de nyere Tider synes de nederlandske Veie at have været de første, som man forvandlede til Chausseer. Derpaa anlagde man Chausseer i Frankerig, England og Tydskland. Den fortrinligste Indretning ved Chausseer har man i England.

Chaux (la) de fonde, et Meierie i Grevskabet Valangin med en Flække af samme Navn. Den lange Dal er uskikket til Agerbrug, men velhavende ved sin Qvægavl og Osthandel. Meest mærkværdig er denne Dal saavelsom hosliggende Locle ved sin Uhrfabrication og Kniplingsarbeide. Ved Slutningen af forrige Aarhundred beløb Indbyggernes Antal sig til 3000 Mennesker, hvoriblandt 400 Uhrmagere og 600 Kniplingsarbeidere. Foruden Pendeluhre forfærdiges her aarlig 40,000 Guld- og Sølv-Lommeuhre.

Chemie. Med dette Navn, hvis Etymologie er tvivlsom, betegne vi den Videnskab, som lærer os at kjende Legemernes Natur eller rettere den Virkning, som deres væsentlige Bestanddele gjensidig udøve. Nogle have kaldet den Pyrotechnie (Ildkunst), Chrysopoie, Argyropoie (Guld- og Sølvtilberedning), Andre Physik i indskrænket Forstand ꝛc. Det sidste Navn synes at tilkomme den med mere Ret end noget andet. De Mennesker, som fandt paa Midler at smelte Metallerne, at forene og forme dem, de Læger, som adskilte Plantestofferne og erkjendte deres Eiendomlighed, vare de første Chemiker. Men istedet for at følge en tydelig, methodisk, philosophisk, fra det Bekjendte til det Ubekjendte gaaende Iagttagelse, lod man sig lede vild ved astrologiske Drømmerier, ved Fabelen om de Vises Steen og hundrede daarlige Hypotheser, som gjorde et mørkt Chaos af Chemien. Indtil 1650 finder man i Chemiens Historie kun nogle særdeles Facta at anmærke. Rhases, Roger Baco, Arnaud de Villeneuve, Basilius Valentin, Paracelsus, Agricola o. fl. nærmede sig noget den Kunst at experimentere. De have iagttaget adskillige Egenskaber ved Metallerne, de have udfundet adskillige Syrer; de have opfundet at tilberede Opium, Jalappe, rense Alkalier. Glauber udmærkede sig ved Omhyggelighed i sine Undersøgelser, opdagede det efter ham kaldte Glaubersalt m. m. Stahl lagde først Grunden til en regelmæssig Videnskab, hvilken dog beroede paa en Forudsætning, som senere Iagttagelser have forkastet. Han antog i Legemerne et antændeligt Grundstof, som de brændbare Legemer tabte ved Forbrændingen og som de igjen kunde erholde af mere brændbare Legemer end de selv vare. Han kaldte dette Grundstof Phlogiston. Men over dette Phlogistens Natur vare Chemikerne gandske

udvidende. Boerhave, som antog Stahls System, bidrog meget til at udbrede det: han skabte saa at sige den philosophiske Chemie og berigede den med en Mængde Experimenter over Ilden, Lysets Varme 2c. Black, Priestley, Cavendish og Lavoisier omstødte Stahls Theorie og bleve Skabere af den saakaldte pneumatiske Chemie, hvis historiske Deel Fourcroy fuldstændigst har fremstillet i sin Philosophie chemique og sit Système du connaissances chemiques. Saasnart man havde lært at kjende den atmosphæriske Lufts Sammensætning, saae man, at de brændbare Legemer, i det de brændte i Berørelse med Luften, istedet for at tabe een af deres Grundstoffe, bemægtigede sig en Bestanddeel af Luften og derved tiltoge i Vægt. Man kaldte denne Bestanddeel Oxygen (Suurstof), fordi den, naar den er i Overflødighed i de brændbare Legemer, forvandler adskillige af dem til Syrer. Oxygenet traadde nu istedet for Phlogiston, men spillede en modsat Rolle; og Theorien om Suurstoffet forklarede de fleste Phoenomener, som man hidtil ei kunde finde Rede i. Men, hvad der paa Engang bragte Lys og Sammenhæng i Chemien, var den 1787 antaaue nye Nomenclatur, som indpræger Hukommelsen alle enkelte Data med overordentlig Lethed, da alle Legemernes Navne udtrykke enten deres Oprindelse eller deres Hovedbeskaffenhed. Tolv eller femten Ord strakte til at skabe et methodisk Sprog, der ei indeholder en eneste uegentlig Benævnelse, og som ved Forandring af Endestavelsen i nogle Navne, angive den Forandring, som Legemerne lide i deres Forbindelse. Lavoisier, Fourcroy, Guyton de Morveau og Berthollet ere Opfindere af denne lykkelige Forandring. — Chemien har to Midler til at lære at kjende Legemernes indvortes Natur, Analysis og Synthesis (Opløsning og Sammensætning). Ved hiin adskilles Bestanddelene af en sammensat Substants, ved denne forbindes igjen de adskildte Bestanddele. Disse Midler beroe paa den muligst fuldstændige Kundskab om de tvende Kræfter, der sætter alle Naturlegemer i Bevægelse, nemlig Tiltrækken og Frastøden. Ligesom Chemien er uadskillelig fra Physiken, er den det ogsaa fra Naturhistorien. Historien om et Legeme er nødvendig til dets Analyse. Ofte er den simple Betragtning af de udvortes Former, Farve, Tyngde 2c. nok til ved Analogie at lede til de chemiske Egenskaber. For at lette Chemiens vidtløftige Studium, betragter man den under forskjellige Synspunkter. De Love, hvorpaa Phoenomenerne grunde sig, danne den saakaldte philosophiske Chemie, der betragter hvad man forstaaer ved Aggregations- eller Cohæsions- og ved Compositions-Slægtskab; den forklarer Opløsningen, Mættelsen, Opbrusningen, Chrystallisationen, Smeltningen, Neutralisationen. Den chemiske Proces viser os, at Slægtskab

kan yttre sig 1) mellem to simple Substantser, 2) mellem et enkelt simpelt og et sammensat Legeme, 3) mellem sammensatte Legemer. I det den antager den Grundsætning, at et Legeme ei har samme Forvandtskab til alle andre, angiver den de Love, som bestemme Valgslægtskaberne og de modificerede Aarsager, som Cohæsion, Masse, Uopløselighed, Elasticitet, Temperatur. Den bedømmer Slægtskabets Kraft, lærer at to Legemer ei virke paa hinanden, naar ei eet af dem eller begge ere flydende, at Legemerne selv i Opløsnings Tilstand, kun virke paa hinanden i umærkelig Frastand, at to Legemer, som ei have noget mærkeligt Slægtskab til hinanden, forene sig ved et tredie; endelig at Legemernes characteristiske Egenskaber forstyrres ved Foreningen og at de sammensatte Legemer vise nye Egenskaber. I det den philosophiske Chemie gaaer ud fra disse Grundsætninger til at undersøge de enkelte Legemer, betragter den Lysets, Varmestoffets og Electricitetens Virkning, de enkelte og sammensatte brændbare Legemers, Luftens og Vandets Natur, Syrernes Dannelse og deres Opløsning, de saltagtige Grundstoffers Natur og Egenskaber, deres Forbindelse med Syrerne, Metallernes Forkalkning og Opløsning, Vegetabiliernes Dannelse og Natur, de animaliske Sammensætningers Egenskaber og endelig de organiske Stoffes af sig selv følgende Forstyrring. Denne Kreds gjennemløber Chemiens Philosophie, naar den indskrænker sig til det Almindelige. Efter den Anvendelse, som gjøres af dette Almindelige, deler Chemien sig i 7 eller 8 Grene. Studiummet af de store Phoenomener, som man iagttager i Atmosphæren og som man kjender under Navn af Meteorer, udgjør den meteorologiske Chemie. Den forklarer Skyernes, Regnens, Taagens, Sneens, Haglens Dannelse, Luftens Hygrometer-, Barometer- og Thermometertilstand, Nordlyset, Meteorstenene og overhovedet alt hvad der foregaaer chemisk over vor Jordkugle. Geologisk Chemie kan man kalde den, som specielt studerer Naturens store Combinationer, hvorved Vulkaner, Metalminer, Steenkul, Basalt, Mineralvande, hine uhyre Salt- og Kalkmasser, Salpetren paa Indus's Bund, Natrum i Ægyptens Søer, Borar i Thibets Søer ere fremkomne. Chemikeren som Geolog søger at forklare Aarsagerne til de partielle Oversvømmelser, Jordskjelv, Vandets Formindskelse paa Jordkloden, Climaets Indflydelse paa Dyrenes og Planternes Farve, paa Blomsternes Lugt og Frugternes Smag. Ved disse almindelige Jagttagelser behøver han især physiske Kundskaber. I sin Anvendelse paa Naturhistorien inddeles Chemien som den. Man har derfor Mineralrigets Chemie, som indbefatter Metallurgien og Proberekunsten og beskjeftiger sig med Undersøgelsen af alle uorganiske Substanser, Stene, Salte, Metaller, Jordharzer og Vande; Planterigets Chemie, som analyserer Planterne og

deres umiddelbare Produkter, og Dyrerigets Chemie, som anvendes paa alle af døde eller levende Dyr kommende Substanser. Den sidste deles igjen i den physiologiske Chemie, som betragter de i de animalske Substanser ved Livskraften bevirkede Forandringer; den pathologiske Chemie, som iagttager de ved Sygdomme eller organiske Beskadigelser foraarsagede Forandringer, i den therapeutiske eller pharmacologiske Chemie, som analyserer de simple Lægemidler, Midlerne til at kjende dem; Sundhedslærens Chemie, som beskjeftiger sig med Midlerne til at indrette Værelserne overeensstemmende med Sundheden, analysere Luften, man der aander, forekomme Epidemier, anvise sunde Næringsmidler 2c. Chemien kan ogsaa anvendes i Oekonomien og Kunsterne; saaledes anvende vi den ved Tilberedelser af Spise og Drikke, ved Indretningen af Ovne og ved Brændes Besparelse 2c. I Kunsterne er Chemien endnu vigtigere. Den lærer Tilberedelsen af Glas, Steentøi, Emaille og Porcellainmalerie, Farverie, Destilleerkunst, Garverie, Salpetersyderie, Forgyldning, Støben, Syrers Tilberedelse, Sukkerraffinaderie og uendelig meget mere. Endelig kan Chemien ogsaa anvendes for Retten ved Forgiftelser, Mynt- og Skriftforfalskninger 2c.

Chemnitz, en betydelig Fabrikstad i den erzgebirgiske Kreds i Kongeriget Sachsen, ved en Flod af samme Navn, der ei langt derfra falder i Mulde. Husenes Antal er omtrent 1000 og Indbyggernes 10,000. Blandt dem ere 750 Mestre med 500 Svende i Cattun-, Barchent-, Bomuld-, Dreil-, Piquee- og Hucarbeider; 500 Mestre og ligesaa mange Svende i Strompevæven, næsten ligesaa mange i Strompestrikken, hvilke tilsammen levere 140 Slags; et betydeligt Antal Cattun- og Callico-Trykkerier, der levere Arbeider, som nærme sig de Engelske. Her findes store Oplag af Bomuldsvarer og Spindemaskiner, der ligeledes ere indrettede paa Engelsk. De Blege, som sandsynligen ere indrettede i Begyndelsen af det 14de Aarhundred, bidrage endnu mere til at fremme Handelen, som ved Frankfurter og Leipziger Messer drives med langtfraliggende Lande. I Nabobjergene gives fortreffelige Steenbrud, saavelsom ogsaa Calcedonier, Carneoler, Agater og Topaser. I Chemnitz findes videre et Lyceum.

Chénier (Marie Joseph de), var født 1764 i Constantinopel, hvor hans Fader, der har gjort sig bekjendt ved fortræffelige Værker om Maurerne, Marocco og det ottomanniske Rige, var Generalconsul. Han kom tidlig til Paris, hvor han fik Underviisning og gik derpaa ind i Militairetaten. Siden tog han sin Afskeed og vendte tilbage til

Paris for gandske at opofre sig Litteraturen. Hans første Tragoedie fandt intet Bifald. Først efter tre Aar traadte han frem med den anden, Charles IX, som af Nogle sættes ved Siden af den franske Skuepladses Mesterværker, af Andre regnes til de ubetydelige Stykker, men kan tjene til at vise den da herskende Smag. Ved at smigre Folkets Lidenskaber, erholdt Chénier snart en stor Popularitet. Han bragte flere Tragoedier paa Theatret, hvilke skyldte deres Lykke Forfatterens Bestræbelser at lægge sine Personer det herskende Partis Sprog i Munden. Han skrev Henri VIII, la mort de Calas, Cajus Gracchus, som skyldte Tidsomstændighederne sit Bifald. Kort derpaa traadte Chénier i Conventet og var her af de heftigste Demokraters Mening. I Aarene 1793 og 94 gav han Fénélon og Timoléon, begge med meget Bifald, men det sidste blev forbudt af Velfærdscommissionen, som lod borttage og opbrænde alle Afskrifterne. Demoiselle Vestris reddede imidlertid en Afskrift, hvorefter Stykket blev trykt 1794. Flere Aar efter skrev han Cyrus, som faldt igjennem. Hans følgende dramatiske Arbeider bleve hverken opførte eller trykkede. Chénier har Skjønheder saavelsom Feil, der ere ham eiendommelige; man kan ei nægte ham et Talent af sjeldent Omfang. Han udmærker sig især i Satiren, kun iagttog han ei altid Maadehold nok. Desuden har han forsøgt sig i næsten alle Digtearter. I de sidste Aar af sit Liv beskjeftigede han sig med en Historie af den franske Litteratur. De Taler, han holdt 1806 og 1807 i Athenæum i Paris indeholde Sprogets, de forskjellige Digtearters og den prosaiske Stiils Historie indtil Frants 1ste. Mercure de France for 1810 indeholder to Forelæsninger, den ene over Fabliaux, den anden over de gamle franske Romaner. Desuden havde Chénier foretaget sig en Characteristik over de fortrinligste Produkter i den franske Literatur fra 1788 til 1808. Han forelæste en Analyse af dette Værk i Statsraadet 1808. Han døde i Begyndelsen af 1811.

Cherbourg, en Stad og Havn i Normandiet ved Canalen, nu i Departem. Manche, har over 18,000 Indb. Havnen er af Naturen flet. Dæmningerne, Bassinet og Sluserne, som man indrettede efter Belidors Udkast, bleve forstyrrede af Englænderne, da de 1758 indtoge Cherbourg. Under Ludvig 16de gjordes 1785 store Anstalter til at sætte Havnen i en bedre Tilstand. Revolutionen afbrød vel Arbeidet, men det fuldførtes under Napoleons Regjering 1813, saa at Havnen nu er istand til at modtage de største Krigsflaader.

Cheribon, et Landskab paa Øen Java, Ø. for Batavia. Det regjeres af tre Fyrster, som vare fuldkommen

fuldkommen afhængige af Hollænderne og ei turde handle med nogen uden dem. Staden Cheribon ligger ved en lille Flod, ikke langt fra Søen; den har henved 25,000 Indb. og driver betydelig Handel med Indigo, Caffe, Riis, Bomuld og Sukker. Nær ved Staden er en hollandsk Fæstning Bescherning. I den nyere Tid er der dreven megen Handel med Cheribon-Caffe, som er noget lysere end den sædvanlige.

Cherson, en russisk Fæstning og Havn ved den vestlige Bredde af Dniper, i Gouvernementet Nicolaiew. Staden er anlagt 1778 og har naaet en betydelig Velstand. Den blev befolket af alle Slags Colonister og havde inden 10 Aar en Folkemængde af 15.000 Mennesker. 1787 besøgte Catharina 2den og Joseph 2den Staden og der ansattes her en østerrigsk Consul. Fordum laae en berømt Handelsstad af dette Navn paa Sydvestspidsen af den tauriske Halvøe, men den gik gandske til Grunde i det 14de Aarhundred og der findes nu kun betydelige Ruiner af den, især store Vandledninger.

Chersonesus, kaldtes fordum adskillige Halvøer og Forbjerge. Meest bekjendte vare: 1) det cimbriske Chersones (Chersonesus Cimbrica), den Halvøe, der indbefatter Jylland, Schleswig og Holsteen; 2) det tauriske Chersones (Ch. Taurica eller magna), den af det sorte og asowske Hav dannede Halvøe (nu Crimm), et meget frugtbart og stærkt handlende Land; og 3) det thraciske Chersones (Ch. Thracica, ogsaa blot Chersonesus), den nuværende Halvøe ved Dardanellerne.

Cherubim (Cherub i Sing.), Navnet paa visse Engle i den hellige Skrift. Cherubim saavelsom Seraphim ere blot bibelske Udtryk. Det første betyder som Ynglinge, det andet som Ildflammer. Malere og Billedhuggere pleie at afbilde Cherubim som Børnehoveder med Vinger.

Cherubini (Luigi), født i Florents 1764, Een af de genialeste Compositeurer, med Rette agtet af alle, der forstaae at bedømme den hoitidelige Musik. Han var en Discipel af Sarti og satte 1782 i sit 18de Aar en Opera i Liverno (Adriano in Siria) i Musik, men den var de der værende Kunstkjendere for lærd. Bedre forstod man ham i Mantua, hvor han componerede Alessandro nell Indie og i Turin, hvor man opførte hans Ifigenia in Aulide med udeelt Bifald. Han blev derpaa kaldet til Paris, hvor han erhvervede sig et stort Navn, fornemmelig ved hans Opera les deux journées (de to Dage). Hvad der endnu forhøier hans Fortjenester, er hans store Beskedenhed. Aar 1805 blev han

kaldet til Wien for at skrive en Opera for Hoftheatret. Denne Opera, Faniska, blev givet 1806 og blev som Kunstneren selv, modtaget med det meest levende Bifald.

Cherusker, kaldtes det betydeligste tydske Folk blandt Istævonerne. Man maae skjelne imellem Cheruskerne som Folk og som Folkeforbund. De cheruskiske Folk boede paa begge Sider af Harzbjergene mellem den sydvestlige Deel af Thüringerskoven, hvor Catterne vare deres Naboer, og Saale. Landets sydlige Side gjennemdrog Drusus paa sit Tilbagetog fra Saale til Rhin; men igjennem den nordlige Deel trangte han fra det Paderbornske over Weseren til Elben. Aller synes at have dannet Grændsen for Cheruskerne mod Nord og Øst. Desuden besad Cheruskerne noget Land paa den vestlige Side af Weseren. — Cheruskernes Folkeforbund udbredede sig endnu videre; det omfattede alt Landet mellem Weser, Rhin og Lippe, som beboedes af Cattuarier, Tubanter, Ansibarier, Dulguinier, Marser, Chamaver &c. Romerne bleve først bekjendte med Cheruskerne 10 Aar før Chr., da Drusus trængte frem til Weseren, men af Mangel paa Levnetsmidler igjen maatte vende tilbage. Det følgende Aar drog han paa Nordsiden af Harzen midt igjennem Cheruskernes Land fra Weseren til Elben. Dengang viste Cheruskerne sig lidet frygtelige, traadde endog Aar 7 i Venskab med Romerne og toge hyppigt Krigstjeneste hos dem. Men, da Varus vilde paalægge dem Skatter og underkaste dem romerske Love, opkom en almindelig Sammensværgelse mod Romerne, for hvilken Cheruskeren Herman eller Arminius stod i Spidsen. Varus lokkedes ved List ind i Teutoburger-Skoven og hans Hær ødelagdes efter tre Dages Kamp. Nu bleve Cheruskerne Tydsklands første Nation og Maalet for alle Romernes Angreb. Germanicus, som havde slaget Marser og Celter, drog imod Cheruskerne, hvis Anførere Segest og Arminius vare i Krig med hverandre. Segest, som beleiredes af Arminius kaldte Germanicus til Hjelp, som ogsaa befriede ham, men efter flere frugtesløse Feldttog mod Cheruskerne, trak sig tilbage. Cheruskerne vare blevne meget mægtige ved de sidste Forbele; de bleve det endnu mere ved Forbindelsen med Longobarder og Semnoner, som vare affaldne fra Markomannernes Forbund. Herover opkom en blodig Krig imellem Markomannerne under Marbod og Cheruskerne under Arminius. Arminius seirede, men efter hans Mord udbrød indvortes Uroligheder. Man overgav Italicus, den sidste Green af Arminius's Familie, Herredømmet, men fordrev ham igjen. Longobarderne indsatte ham paa nye og førte en lang fordærvelig Krig mod Cheruskerne, som berøvede deres Bundsforvandte, henfank i Afmagt og indskrænkedes til Egnen mellem Saale og Syd-

siden af Harzen indtil de i det tredie Aarhundred med alle deres forrige Bundsforvandte indtraadde i det frankiske Forbund.

Chester, et Grevskab paa Nordvestkanten af England ved Wales, har 192,000 Indb., meget Steen- og Kildesalt, fortræffelige Mollestene og ypperlige Oste. Hovedstaden af samme Navn er Sædet for en Biskop, der staaer under Erkebispen af York og har omtrent 15,000 Indb. Den er meget gammel, som man troer opbygget af Romerne og omgivet af Mure, den eneste Levning af den ældgamle Befæstningskunst i England. Gadernes og Husenes Bygningsmaade er gandske egen. Havnen var i ældre Tider berømt, men forfaldt, da Floden Den fyldte den lidt efter lidt med Sand. I nyere Tider er der indrettet en Canal, hvorved store Skibe sættes istand til at komme til Kaierne. Chesters Handel gaaer meest paa Irland og paa Kysterne. Her er et stort Marked for irlandske Lærreder. De øvrige Udførselsartikler ere: Ost, Blye, Galmei, Kobberplader, støbte Jernvarer, især Kanoner fra Bersham. Raae og forarbeidede Artikler af forskjelligt Slags gaae herfra til Irland Læderhandsker udgjøre en Green af Chesters Fabrikvæsen. Fra Irland indføres foruden Lærreder ogsaa Huder, Talg, Fjer; fra Portugal megen Viin og fra London Materialvare. Skibsbygning drives her med Fordeel.

Chesterfield (Philip Dormer Stanhope, Greve af), udmærket som Statsmand, Taler og Skribent, var født 1694 i London. Efter først at have studeret hjemme, gik han til Universitetet i Cambridge. I Aaret 1714 forlod han England for at bereise Europa. Paa denne Reise fornemmelig i Paris erhvervede han sig hiin Fiinhed i Tone og Opførsel, der saa meget udmærkede ham; dog blev han ei frie for Ungdoms Ubesindigheder. Efter Georg den førstes Thronbestigelse, kaldte General Stanhope, der besad Kongens hele Fortrolighed, sin Slægtning tilbage og skaffede ham Plads som Kammerjunker hos Prindsen af Wales. Flækken St. Germain i Grevskabet Cornwallis valgte ham til Repræsentant i det første Parlament, der holdtes under denne Konge uagtet han ei havde naaet den af Loven bestemte Alder. Den Løbebane, han betraadde, kunde bedst udvikle hans Talenter og Characteer. Hans høieste Bestræbelse var nu at udmærke sig ved Veltalenhed; som han selv fortæller, drømte han Dag og Nat om hvad han vilde sige i Forsamlingen og allerede ved Slutningen af den første Maaned holdt han en Tale, ved hvilken Tilhørerne ligesaa meget forbauſedes over hans Tankers Kraft, som de henryktes ved Foredragets Ynde og Lethed. Ogsaa i Overhuset, hvori han traadde

efter sin Faders Død, udmærkede han sig paa samme Maade ved flere Leiligheder. 1728 aabnede sig en nye Bane for hans Ærgjerrighed. Han gik som Gesandt til Holland og det lykkedes ham at redde Churfyrstendømmet for de Krigsulykker, hvormed det truedes. Til Belonning erholdt han Hosebaandsordenen og Plads som Overhuushofmester hos Georg 2den. Efterat han 1732 var kaldet tilbage fra Holland og anden Gang med samme Held var sendt derhen, blev han udnævnt til Vicekonge i Irland, hvorfra han vendte tilbage for at modtage en Statssekreteers Post. Men hans Reiser og Arbeider havde saaledes svækket hans Sundhed, at han besluttede at trække sig tilbage fra Forretninger og hellige sit øvrige Liv Studeringer og Venskab. Faa Mennesker havde gjennemløbet en mere glimrende Bane eller været mere favoriseret af Naturen og Lykken. Hvad der som Taler manglede ham i Originalitet, Ild og Dybsindighed, erstattede han ved Ynde og sund Dømmekraft. Han var en dygtig Underhandler og i den Tid han forvaltede Irland, viste han megen Færdighed i at lede Mennesker og føre sine Forretninger. Som Skribent har han viist sig i forskjellige moralske, kritiske og spøgefulde Smaaarbeider, i Parlamentstaler og fornemmelig i en Samling af Breve til sin Søn. De udmærke sig ved en med Behagelighed forenet Grundighed, ved en nøiagtig Kundskab om Europas Sæder, Skikke og politiske Tilstand. Men den Moral han fremsætter i disse Breve, kan ei forsvares, og man forbauses over at en Fader kan give sin Søn slige Leveregler. Mod Slutningen af sit Liv blev Chesterfield døv, hvortil endnu flere Legemslidelser stødte. Han døde 1773, 79 Aar gammel. Han stod i fortroilige Forhold med Pope, Swift, Bolingbroke og andre udmærkede Lærde, ogsaa med Dr. Samuel Johnsen, der kaldte ham en skjøn Aand mellem Lorderne og en Lord mellem de skjønne Aander; der sagde om hans Breve at de lærte en Skjøges Moral og en Dandsemesters Sæder. Maty udkaster følgende Billede af ham: "Ingen af hans Samtidige ligner ham i Mangfoldighed af Talenter, glimrende Forstand, Fiinhed i Sæder og behagelig Underholdning. Paa engang Verdensmand og Forretningsmand maatte hans Fornøielser aldrig standse hans Forretninger. Hans Veltalenhed havde en uendelig tilloktende Characteer. I sit offentlige Liv var han redelig, fast, samvittighedsfuld, i sit Privatliv aaben og elskværdig."

Chiabrera (Gabriel), en berømt italiensk Digter, født i det Genuesiske 1552. Han havde mistet sin Fader før han blev født og blev opdragen hos en Onkel i Rom fra sit 9de Aar. Sygdom standsede hans begyndte Studeringer. Hans Onkel sendte ham til Jesuitercollegiet, hvor han kom

sig og lagde sig med Iver efter Videnskaberne. Hans Omgang med Muret, Paulus Manucius, Speroni og andre lærde Mænd, var til stor Fordeel for ham. Efter sin Onkels Død traadde han i Tjeneste hos Cardinal Cornaro, men han maatte efter faa Aar forlade samme, da den Hevn, han havde taget for en ham tilføiet Fornærmelse, ei tillod ham at blive i Rom. Han vendte tilbage til sit Fædreneland, men et lignende Tilfælde nødte ham til ogsaa paa nogle Maaneder at forføie sig herfra, indtil Sagen var forligt. Han giftede sig en Alder af næsten 50 Aar. Hans i Rom af Retten inddragne Formue, blev ham nu tilbagegivet, saa han befandt sig vel i uafhængige, dog middelmaadige Lykkesomstændigheder. Sund paa Sjel og Legeme naaede han en høi Alder. Hans poetiske Genie havde først sildigt udviklet sig. Først efterat han var kommen tilbage til Rom, begyndte han at læse Digterne med Opmærksomhed. Grækerne, og blandt dem Pindar, tiltrak ham meest. Af Beundring for den Sidste opkom Lyst til at efterligne ham. Overeensstemmende med dette Mønster, skabte han en Digteart, som var forskjellig fra alle andre italienske Lyriker. Det lykkedes ham ikke mindre at efterligne Anakreons aarrige Naivetet og Ynde. Hans Canzonetter have ligesaa megen Lethed og Elegans, som hans store Canzoni Høihed. Hans Rygte udbredede sig snart over hele Italien; han besøgte sammes Hovedstæder, men opholdt sig kun i Florents og Genua. Flere italienske Fyrster overøste ham med Foræringer, Udmærkelse og Hæderstegn. Han døde i Savona 1637. Han var sædvanlig eftertænksom og adspredt, dog glad med sine Venner. Naar han vilde tilkjendegive, at en Sag var fortræffelig, sagde han: "Det er græsk Poesie." Han sagde ogsaa i Spøg: "Poesien er skabt til Menneskenes Held, men Digterne til deres Plage." Meer end 50 Aar var Digtekunsten hans eneste Beskjeftigelse. Aldrig har nogen Digter skrevet mere eller i mere forskjellige Slags. Dog ere hans lyriske Digte den sande Grundvold for hans Hæder: de have med Rette skaffet ham Navn af den italienske Pindar. Han har desuden skrevet en Mængde episke, dramatiske, bukoliske og andre Digte.

Chiari (Pietro), en berømt comisk Digter og Romanskriver, var født i Brescia i Begyndelsen af det 18de Aarhundred. Han traadde ind i den geistlige Stand, men beskjeftigede sig alene med Videnskaberne. Under Titel af Hertugen af Modenas Hofpoet, nedsatte han sig i Venedig og bragte i 10 eller 12 Aar ei mindre end 60 Comedier paa Theatret. Chiari var Goldonis Medbeiler, og hvis man kan troe hans Fortale, fandt hans Stykker ligesaa meget Bifald som Goldonis. Hans versificerte Stykker fylde 10

Bind, de i Prosa 4. Chiari manglede ei Opfindelse eller kunstig Behandling af Stoffet, men hans Stiil er uden Kraft og Liv, hans Dialog uden Sandhed og falder hvert Siebliik til Affectation eller Mathed. Han skrev 4 Tragoedier, men de bleve saa ugunstigt optagne, at han holdt op dermed. I sin Alder gik han igjen til Brescia, hvor han døde i en høi Alder 1787 eller 1788. Nogle af hans Romaner ere ret gode, dog afhandle de i det Hele ubetydelige Gjenstande og røbe intet Bekjendskab med det menneskelige Hjerte.

Chiffre, en hemmelig Skrift, som bruges fortrinlig af diplomatiske Agenter, Gesandter og Consuler til deres Hoffer og igjen af Hofferne til dem. **Chiffrere**, skrive med hemmelige Characterer.

Chili, en Provinds i Sydamerika som tilhører Spanien, er et høist behageligt og frugtbart Land, der nyder et næsten uafbrudt Foraar. Dog ere Jordskjelv der meget hyppige, men tabe Endeel af deres Rædsler derved, at man forudseer dem. Plante- og Dyreriget skjenker den rigeste Overflødighed, som Oranger, Caneel, Korn, Vicuna, Guanaco, Heste, Qvæg, Faar, Condorer, Papegøier, Colibris, Skildpadder, Fiskeoddere, Østers ꝛc. Bjergværkerne levere Guld, Sølv, Jern, Blye, Quiksølv, Aluun, Salmiak, Salpeter, Salt, Svovl, Farvejord, Ædelstene ꝛc. Landet har 14 Vulkaner og deles i St. Jago og Conception. Diego Almagro begyndte dette Lands Erobring. Efter hans Død fornyede Pedro de Valdivia Angrebet, og det hele Land langs Kysten blev lidt efter lidt underkastet Spaniens Herredømme; han opbyggede Hovedstaden St. Jago og paa en anden Expedition 1550 Staden Conception ved Havet. Chili strækker sig fra Peru til henimod det magellanske Stræde, mellem 24 og 45° S. Br. og adskilles fra Paraguay ved store Ørkener. Spanierne eie Kysterne omtrent 20 Mile i Bredde og 4 til 500 Mile i Længde. Det indre Bjergland, Arauco, Puelche og Tucapel er stedse med Held forsvaret af sine tappre Indbyggere imod Spanierne. Indtil 1770 varede Krigen med Araukernes Toqui. De beskytte sig fra denne Tid ved Fæstninger for at hindre Foreningen mellem de betvungne Indianer og de frie. Disse frie Indianer dele sig i 3 Nationer, Araucanerne mellem Floderne Biobio og Valdivia, Cunchi langs Havet og Huilichi deels paa Sletterne Ø. for Cunchi, deels imellem Anderne. Indbyggerne i den spanske Deel ere deels Indfødte, som udgjøre en egen Nation, deels Europæer og Afrikaner. — Fra Chili adskilles Cschili eller Cujo, hørende til Vicekongeriget La Plata ved Anderne. Hovedstaden deri er St. Juan de Fontera.

Chiliaster kalder man dem, som antage, at Christus engang igjen vil komme til Jorden og regjere tusende Aar over sine Tilbedere. De grunde deres Mening paa et Sted i Johannes Aabenbaring. Nogle af dem paastaae, at dette Rige blot skal være aandeligt, andre forestille sig en verdslig Stat. Adskillige antage endog at de nuværende Riger skulde gaae under og det tusendaarige Rige først begynde ved en nye Skabelse. Spor til Chiliasmus finder man alerede i Christenhedens første Aarhundreder.

Chimære, et fabelagtigt Uhyre med et Løvehoved, Gjedekrop, Dragehale og et ildsprudende Gab. Det ødelagde Lydiens Marker og blev overvundet af Bellerophon (see denne). Dets Skikkelse beskrive Digterne forskjelligt, dog altid som en monstrøs Sammensætning af de meest uligeartede Dele. Derfor betyder Chimære en Uting, et unaturligt Foster af Phantasien.

Chimborasso, det høieste Bjerg iblandt Cordilleras de los Andes og som man har troet paa hele Jorden, nemlig omtrent 20,000 Pariser Fod over Havets Overflade.

China. Først efterat Vasco de Gama havde fundet Søeveien til Indien, blev China nærmere bekjendt for Europæerne ved Portugiser. Siden skylde vi Missionairerne, nogle Gesandtere og Handlende de utilstrækkelige Kundskaber, vi have om dette Land. — Keiserne af Dynastiet Mantschu have udvidet deres Magt over en stor Deel af Nabolandene; paa denne Maade ere Russerne blevne Chinesernes Naboer. Grændsen bestemmes tildeels ved Retningen af de altaiske, saianiske og dauriske Bjerge; dog have Russerne trængt frem over disse indtil Amurflodens Bredder. Søen Palcati, Bjergene Alak og Belur adskille mod V. det chinesiske Rige fra Kirgiser, Usbeker og andre uafhængige Tatarer. Mod N. og S. V. strækker Chinas Herredømme sig over en stor Deel af Thibet. De smaae Lande Serinagur, Nepaul og andre, samt Garrowbjergene adskille her de chinesiske Besiddelser fra Indien. Langs mod Ø. støder det birmanniske Rige til den chinesiske Provinds Yu-nan. Rigerne Laos og Tunkin begrændse China mod S. og ere det maaskee skatskyldige. Fra Tunkins Grændser til Amurflodens Udløb bespyles Chinas Kyster 650 Mile af det østlige Ocean. Sydlig findes Havbugten ved Tunkin og det chinesiske Hav; Canalen ved Formosa adskiller Øen af dette Navn fra det faste Land; det blaae Hav findes mellem China og Øerne Lieukieu; det gule Hav mellem China og Korea. Fladeindholdet af hele det chinesiske Rige regnes til 160,000 □ Mile (andre 202,00), hvoraf det egentlige China har 80,000 med 150 Millioner

Indbyggere. Det egentlige China har ingen naturlig Grændse. Den store Muur adskiller det nordlig fra Mongolernes Land; vestlig adskilles det ved politiske Grændser fra Kalmukker, Hoho-nor og Sifaner, mod S. har det samme Grændser som d. chinesiske Rige. Efter Macartney er det deelt i følgende Provindser: Pe-tscheli, Kiang-nan, Ki-ang-si, Tsche-kiang, Fo-kien, Hou-quang, Ho-nan, Schan-tong, Schan-si, Schen-si, Se-schuen, Quang-tong, Quang-si, Yu-nan, Koeit-scheu. — Chineserne kalde deres Land selv Tschon-kue, Jordens Middelpunkt, hos Araberne hedder det Sin, hos Perserne Tschin. — Chinas physiske Geographie er mindre interessant end man skulde vente af et saa stort Land. Der findes to store Bjergkjeder, en sydostlig, den anden nordvestlig. Provindsen Schan-tong er en bjergig Halvøe, og dens Bjerge, som indeholde Kulminer, udgjøre en fra Chinas øvrige Bjerge adskilt Gruppe. De største Sletter findes i Provindsen Kiang-nan mellem de store Floder Ho-ang-ho og Jan-tse-kiang. Hiin, den gule Flod, udspringer fra to Søer i Hohonor-Kalmukkernes Land, denne, den blaae Flod, har sit Udspring N. for Thibet ved Ørkenen Cobi. Begge løber hurtig ned fra Mellemasiens Høider, og hver af dem møder en Bjergrække, som nøder dem til at tage en lang Omvei, Hoang-ho mod Norden og Jang-tse-kiang mod S., hvorpaa de igjen nærme sig hinanden og løbe ud i en Afstand af 40 Mile fra hinanden. Desuden ere der Fuen-ho, Honi-ho og Heay-ho, som falde i den blaae Flod, Yalon-kiang, som gjennemløber 125 Mile, Yen-kiang, Ka-kiang og Yuen-kiang, som umiddelbar forene sig med den gule Flod, og Yuen og Yon, som ved to Søer forene sig med den blaae Flod. Floden Hoan-kiang løber ud i Havbugten ved Canton og Pay-ho i Havbugten ved Peking. Disse Floder ere forbundne ved talrige Canaler og af stor Vigtighed for den indenlandske Handel. Den vigtigste af disse Canaler, er den 300 Mile lange Keisercanal, som næsten gaaer fra Pekin til Canton. China er ogsaa rig paa Indsøer, især Provindsen Hou-quang, hvis Navn henthyder derpaa. Climatet maae i et Land af saa stor Udstrækning være meget forskjelligt. I det sydlige China, nær ved Vendekredsen, hersker en stærk Hede, som dog formildes ved de periodiske Vindes Indflydelse. De nordlige og østlige Egne ere ulige koldere end de under samme Bredde liggende Lande i Europa, hvortil Grunden maae søges i den høiere Beliggenhed, i den med Salpeter fyldte Jordbund, og endelig i den Snee, som den største Deel af Aaret bedækker Asiens Centralbjerge. Agerdyrkningen i China er i en blomstrende Tilstand og sammes Hovedgjenstand er Riis. I de alt for kolde eller alt for tørre nordvestlige Egne avler man istedet derfor Hvede. Man dyrker ogsaa Kartofler, Roer, Bønner og fornemmelig et

Slags Hvidkaal. Det brugbare Land dyrkes uafbrudt. Selv de steileste Bjerge ere gjorde tilgjængelige og vandes paa en kunstig Maade. Agerdyrkernes Boliger ligge ei samlede i Byer, men adspredte, hvilket ogsaa bidrager meget til Agerdyrkningens Fremme. Fruentimmerne opklække Silkeorme og spinde Bomuld, de beskjeftige sig og med at forfærdige Toier; thi Fruentimmerne ere Landets eneste Vævere. Almindelig bekjendt er den Agtelse og Hæder, den chinesiske Regjering viser Agerdyrkningen. Aarlig den 15de Dag i den første Maaned finder en stor Høitidelighed Sted. Keiseren begiver sig med de kongelige Prindser og de høie Embedsmænd hen til den bestemte Mark, her kaster han sig ned og berører 9 Gange Jorden med sin Pande for at tilbede Tien, Himmelens Gud; han fremsiger med høi Stemme en Bøn, hvori han anraaber det høieste Væsen om Velsignelse for sig og sit hele Folks Arbeid. Dernæst ofrer han som Rigets Ypperstepræst en Tyr til Himmelen. Medens Offeret lægges paa Alteret, bringer man Keiseren en Ploug, hvorfor er spændt et Par prægtig smykkede Oxer. Han aflægger derpaa sit kongelige Smykke, tager Plougstjerten fat, og pløier nogle Furer langs Ageren. Det samme gjøre efter ham de fornemste Mandariner. Festen endes med Uddeling af Penge og Toi iblandt Landboerne. Paa samme Maade kommer Keiseren igjen en anden Gang for at udstrøe Sæden. I Rigets Provindser udføre Vicekongerne paa samme Maade denne Ceremonie. — Chineserne have mange Frugttræer, men gjøre kun lidet for deres Forædling De kjende Intet til Podning. Ribs, Hindbær og selv Oliven skulle være ubekjendte i China. Men Naturen har givet Landet andre Rigdomme, som ere det egne. Dertil hører fremfor alt Theeplanten, som skaffer Chineserne umaadelige Fordele, Camphertræet, Aloe, Bambusrøret, Sukkerrøret, Indigoplanten, Bomuldsplanten, Rhabarbarroden &c. Af Huusdyr have Chineserne de samme som Europæerne og desuden Kamelen. Af vilde Dyr findes der Elephanter, Rhinoceros, Tigre, Moschusdyr, forskjellige Abearter, Hjorte, Vildsviin, Ræve &c. China har Overflodighed af tamme Fugle, især Ænder. Adskillige Arter udmærke sig ved meget glimrende Fjedre. Blandt Insecterne er Silkeormen af Vigtighed og almindelig udbredt. Chinas Sølvbjergværker give meget, men man arbeider lidet i dem: Guld faaes meest af Sandet i Floderne i Provindserne Se-tschuen og Yu-nan. Men man præger hverken Mynter af Guld eller Sølv. En for Chineserne egen metallisk Substants er Toutenague, hvoraf de forfærdige Kar og deslige; Nogle holde det for en meget reen Zink, Andre for en kunstig Blanding Videre har China et eget Slags Kobber, meget Quiksølv i Yu-nan, Arsenik, men mindre Bly og Tin.

Af kostbare Stene har det Lapis-Lazuli, Jaspis, Bjergchrystal, Magnet, forskjellige Marmorarter, af Jordarterne er der Porcelainjord m. m. — China indbefatter 1572 Stæder, 2796 Templer, 3158 Broer o. s. v. Blandt Stæderne ere de vigtigste og Europæerne meest bekjendte: Peking, Hovedstaden i hele Riget, Canton og Nanking. — Saavel Ansigtstræk som Hjerneskallens Dannelse bevise Chinesernes mongoliske Herkomst, dog har et Ophold i flere Aarhundreder i et mildt Clima ogsaa formildet Ansigtstrækkenes characteristiske Kjendetegn. En Chineserinde anseer sig for smuk, naar hun har smaae Øine, noget tykke Læber, glat sort Haar og ret smaae Fødder. Disse faae de derved, at de fra Barndommen af sammenbindes og hindres i Væxten. Hos Mænd giver Fedme, som Tegn paa et lediget Liv, Fordring paa Anseelse. Magre Mennesker ansees for talentløse. De Fornemme lade Neglene paa Fingrene voxe; Haar og Skjeg farve de sort. Betragte vi Chineserne fra den moralske Side, finde vi at de have et slavisk, industriøst og handlende Folks Dyder og Laster. Regjeringsformen er uindskrænket monarkisk, dog kunne Mandarinerne og Tribunalerne gjøre Keiseren underdanige Modforestillinger. Keiseren kalder sig Himmelens helligede Søn, Jordens eneste Bestyrer og sit Folks Fader. Man bringer hans Billede og hans Throne Offre; hans Person tilbedes, man falder ned for ham. Offentlig viser Keiseren sig aldrig uden med 2000 Lictorer, som bære Lænker, Øxer og andre Redskaber, som characteriserer den østerlandske Despotismus. Ni Classer Embedsmænd, som vi kalde Mandariner, bestyre de forskjellige Civil- og Militairembeder. Chinesernes Love kunne characteriseres i to Ord: de ere gode Politieforordninger, ledsagede af gode moralske Lærdomme. De tilstaae Keiseren og Mandarinerne en uindskrænket Magt over Folket, der er vant til at betragte Lydighed mod Foresatte som sin første Pligt. Utallige Ceremonier erindre hvert Øieblik om Forskjel i Stand. Med Hensyn til Aandsudbannelsen, har Nationen i lang Tid staaet paa samme Trin; deri er deels den alle Asiater egne Kjerlighed til det Gamle Skyld, deels Mangel paa Forbindelse med andre Folk og Mangel paa Ideernes Meddelelse. Denne hindres endnu mere ved deres Skrift, der ei som vor er Bogstav- eller Stavelseskrift, men Characteerskrift. Sproget bestaaer af over 80,000 Characterer og det er allerede et langt Studium at lære at kjende de gangbareste af dem. Det chinesiske Sprog bestaaer for et europæisk Øre kun af 350 Eenstavelses-Ord; men Chineserne skjelne ved fine Nuanceringer i Udtalen en ulige større Mængde. Ordfoiningen er meget ufuldkommen og formedelst dens Korthed og Simpelhed ei uden Mørke. I Sammenligning med Europa staaer China paa et lavt Trin i Videnskaberne; dog ere Chinesernes historiske og philoso-

phiske Værker af Vigtighed og kun blind Partiskhed kan nedsætte dem. Det mechaniske Talent have de uddannet i en høi Grad; deres Industrie i at tilberede Tøier, Porcellain, Lak og deslige er beundringsværdig og kan kun sammenlignes med deres Canal- og Haveanlæg, Bjerges Jevnen og lignende Arbeider, som de have udført. Flere af vore vigtigste Opfindelser gjenfinde vi hos dem. De havde trykte Bøger før vi og indskare Charactererne i Trætavler, hvilken Maade endnu er brugelig hos dem. Magnetnaalen kjendte og brugte de ligeledes før vi; desuagtet bleve de langt tilbage i Skibsfarten, da de kun slet forstaae Skibsbygningen. I det Hele har man vel gjort for meget af Chinas Mindesmærker; dog ere nogle af deres Landeveie, af deres Buebroer, af deres pyramidalske Taarne, men især den store Muur at beundre. Denne løber over høie Bjerge og dybe Dale, fra Provindsen Schan-si til Hoang-hay eller til det gule Hav i en Længde af 450 Mile. Tiden den blev bygget er ubekjendt, men dens Hensigt var at tjene til Beskyttelse imod Tatarerne. — Chineserne holde sig næsten gandske fra stærke Drikke, derimod er Brugen af Thee almindelig. Deres Hovedspise er Riis. Fleerkonerie er de Store og Mandarinerne tilladt. Keiseren holder et talrigt Serail. Qvindernes Tilstand er Slaverie. Chineserne vise deres Forfædre en særdeles, næsten guddommelig, Tilbedelse; de høitideligholde til deres Erindring egne Feste paa deres Grave. Chinas oprindelige Religion synes at have været en Green af Schamantjenesten, hvis Princip er Tilbedelsen af Stjerner og andre Naturgjenstande. Denne gamle Religion er gandske udryddet ved nyere Secter. Blandt disse ere de vigtigste Con-fu-tsees (Confucius) og Lao-kjuns eller Tao-tses. Folket bekjender sig for Størstedelen til den fra Indien komne Fos Religion. (See Confucius og Fo). Keiseren og Mantschu Tatarerne bekjende sig til Dalai Lamas Religion. — Chinesernes udenlandske Handel staaer ikke i Forhold til Rigets Omfang og Rigdom. I Aaret 1806 udførtes 45 Mill. Pund Thee, 16 Mill. Pund Sukker, 21,000 Stykker Nankin, 3 Mill Pund Toutenague, videre Kobber, Borax, Alun, Quiksølv, Porcellain, lakerede Varer, Caneel, Rhabarbar, Moschus og andre Apothekervarer. 122 Skibe, hvoriblandt 80 engelske, 30 amerikanske og 3 danske indtoge disse Varer. De bragte til China Riis (36 Mill. Pund), Bomuld, Klæde og Tøier, Glasvarer, Ræve-, Fiskeodder- og Bæverskind, Sandeltræe, Arecanødder &c. Handelen med Europæerne er betroet 12 priveligerede Kjøbmænd, som kaldes Hamnister og have en uhyre Fordeel. Angivelsen af Chinesernes Krigsmagt er meget forskjellig: Nogle ansætte den til $1\frac{1}{2}$ Million, Andre til 1,800,000 og 9999 Skibe; Upartiske anslaae den til 5 til 600,000 Mand regulære Tropper og 1 Million Nomader uden Taktik eller Øvelse og sol-

gelig ei frygtelige for en europæisk Hær. — Chinas ældste Historie er mørk og fabelagtig. Efter den regjerede flere Millioner Aar Guder, Tieng-Hoang-Schi over China og derpaa fabelagtige Kongefamilier, til hvilke sidste Chinesernes Lovgiver Fohi hørte; U ti, under hvilken Familie Schu-kings Yao begynder, af hvilken Chineserne øse deres ældste historie. Men denne Bog udholder ei historisk Critik. De følgende Kongefamilier fra denne første mørke Periode ere Hia (til 1767 f. Chr.), Schang (til 1122), Tscheu (til 253). Som Stifter af dette Dynastie angives almindeligt Wuvang, omendskjøndt der ingen Overeensstemmelse finder Sted i Henseende til Maaden, han kom paa Thronen. Efter denne Families Thronbestigelse er et stort Hul i den chinesiske Historie, som Chinesernes Annaler opfylde med Navne og Aarstal. Under dette Dynastie indfalder (fra 770 til 320 f. Chr.) Tscheu-kue eller de kjæmpende Kongers Periode ɔ: mange smaae Stater ved Siden af hverandre og som levede i bestandigt Fiendskab. Endelig fremstod af det lille Fyrstehuus Zing en chinesisk Helt, Schi-hoang-ti, med hvem Familien Tatsin (fra 256 til 207) begyndte at herske over China, forenede alle Smaarigerne og udryddede alle Fyrsterne af Stammen Tscheu. Han opbyggede den store Muur til Beskyttelse mod Tatarerne. Men Riget adsplittedes strax efter hans Død under hans Søn Ulschi; dog blev det efter 10 Aars Forløb igjen samlet af Lieupang. Han var Stifter af Dynastiet Hang, som regjerede til 220 efter Chr. og deelte sig i det vestlige og østlige Hang. Fyrsterne af denne Familie gjorde betydelige Erobringer mod Vesten og toge Deel i Mellemasiens Anliggender. Religionen Tao-tsee blev herskende under dem; Jødedommet kom ligeledes til China. Lidt efter lidt udartede Fyrsterne, og China blev 220 deelt i tre Kongeriger, der igjen forenedes af Wu-ti. Han stiftede Familien Tsie (265—420), som kun frembragte slette Regentere. Den sidste, Kong-ti, blev stødt fra Thronen af Liohu-Yu, som stiftede Linien Song (420—479). Ved den store Folkevandrings Tid opkom i China to Riger, et nordligt (386) og et sydligt (420), hvilket sidste ogsaa kaldes U-tai eller de 5 Familiers. I dette regjerede efter hinanden Familierne Song, Tsie, Loang, Tschie, Sui (til 619). Det nordlige opkom derved, at Tatarerne Goli erobrede de nordlige Provintser af China (386—587). Her herskede 4 Familier, to indenlandske og to udenlandske, nemlig Goni af Stammen Topa, og Heu-tscheu af Stammen Sienpi. Yantkies fraree Heu-tscheu Thronen 581, erobrede Heu-leangs og Tsins Rige og stiftede Dynastiet Sui. Allerede den anden Keiser af denne Familie, Yang-ti, blev afsat 617 af Lejuen, som stiftede Familien Tang, der holdt sig 300 Aar og havde Siangfu i Schen-si til Residens. China blev overmaade mægtigt

under de første Keisere af denne Familie, især under Tai-tsong 1ste, Lijuens lærde Søn. Men de følgende Keisere forfaldt til Yppighed og Uvirksomhed og lode sig gandske regiere af Gildinger. Derpaa fulgte indvortes Forvirring. Den sidste Keiser Giuáti blev affat af Tschu-wen, som stiftede Dynastiet Hehu-leang 907). Flere Dynastier fulgte i kort Tid paa hverandre, nye Uroligheder udbrød og næsten hver Provinds erholdt en egen uafhængig Regent. Da valgte Chineserne den værdige Tschao-Quang-in til Keiser, Stifter af Dynastiet Tsing eller Tsong, hvilket regjerede til 1279. Hans første Efterfølgere lignede ham, dog leed Riget ved Tatarernes Indfald; under Sin-tsong maatte Chineserne betale Tatarerne Leao-tong Skat. Vel styrtedes Riget Leao-tong af Niu-dscherne, men disse bemægtigede sig det hele nordlige China, og Kao-tsong regjerede som skatskyldig over det sydlige China. Chineserne indgik nu et Forbund med Dschingiskan (1208) imod Niu-dscherne, som vel bleve overvundne af Mongolerne, men disse vendte nu deres Vaaben imod China og Koblai-Chan bemægtigede sig Riget efter den sidste Keiser Ti-pings Død (1279). De chinesiske Skribenter kalde den mongoliske Keiserfamilie Yuen (1279—1368) og Koblai Chan hedder hos dem Schi-tsu. Dette var første Gang at hele China beherskedes af fremmede Fyrster. Men de dannede sig gandske efter Chinesernes Skikke og lode Love og Religion uforandret. De fleste Keisere af denne Familie vare roesværdige. Men efter Timur Chans Død udbrøde Partier i den keiserlige Familie. Chineseren Tschu greb til Vaaben imod den vellystige Tokatmur-Chan, som flygtede til Mongoliet, hvor han døde 1379. Hans Søn Bisurdar tog sit Sæde i den gamle mongoliske Hovedstad Caracorum og blev Stifter af Riget Kalkas eller det nordlige Yuen. Dette Rige stod ikke længe og efter Tokoz-Timurs Død 1460 blev hver Horde uafhængig under sin Chef. Følgen deraf var, at de for det meste bleve Chineserne underkastede. Tschu, en simpel Chineser, men værdig til Thronen, befriede sit Folk fra fremmed Herredømme og stiftede Dynastiet Ming (1368-1644), som gav Riget 16, næsten alle fortrinlige Regenter. Paa Rigets Grændser boede Tatarerne Niu-dsche, som vi nu kalde Mantscheuerne. Under Keiser Schin-tsong 2 indrømmede man dem nogle Boepæle i Provindsen Leao-tong, og vilde kort derpaa fordrive dem herfra, men de satte sig til Modværge under deres Fyrste Tai-tsu og erobrede Leao-tong, hvorpaa Anførerne antoge Keisertitelen. Han fortsatte Krigen med de chinesiske Keisere til sin Død. Derpaa var Rolighed i nogen Tid indtil Li-tsching vakte Oprør i China, hvorpaa Tschong-tsching dræbte sig selv (1644). Li-tschings Modpartie kaldte nu Mantscheuerne til Hjelp; de erobrede Peking og lidt efter lidt hele Riget,

hvis Beherskere de endnu ere. Tschun-tschi, et Barn paa 6 Aar, fuldførte Chinas Erobring (1647) og stiftede det nu regjerende Dynastie Tsing. Ham fulgte hans Søn Cang-hi, der overvandt de egentlige Mongolers Chan, indtog Formosa og udvidede endnu mere sit Rige. Han tilstod de Christne frie Religionsøvelse. Dem fordrev igjen hans Søn Yon tsching (1724). Ogsaa hans Søn Kien-long vedblev at forfølge de Christne. Han erobrede Kaschgar, Jerken, den største Deel af Soongarernes Land, den nordøstlige Deel af Thibet og Lassa og udvidede sit Riges Grændser til Indien og Bukhariet. I Aaret 1768 blev han slagen af Birmanerne fra Ava; desuagtet erobrede Chineserne en Stad i Ava 1770 og kom tilbage med Tabet af Halvparten af deres Armee. Heldigere vare Chineserne imod Bjergbeboerne. Kienlong var iøvrigt en lærd, videnskabelig Mand. Han anlagde et stort Bibliothek og har selv skrevet meget. I hans sidste Regjeringstid misbrugte hans Minister, Svigersøn og Yndling Ho Tsching-ton sin Indflydelse. Paa Kien-long fulgte 1799 hans femtende Søn Hia-King (Ka-hing). Hans Regjering foruroliges af indvortes Tvist, som den svage Keiser ei formaaer at gjøre Ende paa. De Christne, som han i Førstningen var gunstig, have selv ved Uforsigtighed hindret deres Fremgang og den christelige Religions Udbredelse er strængt forbuden.

Chinabark, er Barken af et Træe, som voxer i Kongeriget Peru, især ved Staden Lora. Barken, som er det vigtigste af Træet og kaldes Feberbark, peruviansk Bark, Chinabark, afskalles af Træerne fra Septbr. til Novbr. Dette er den Tid da det ei regner i Peru. Vel uddøer det afskallede Træe, men fra Roden udskyde nye Spirer. Træet fortplantes og ved Sæd. Paa hvad Maade man først kom efter dette Træes lægende Kræfter, kan ei med Vished bestemmes. Efter Nogle skulle Amerikanerne længe før Europæernes Ankomst have kjendt Brugen af denne Bark imod Feber. Andre berette, at Jussieu, Condamines, Medreisende først har gjort Indbyggerne bekjendte med dette Træes Virkninger. I Europa blev Chinabarken bekjendt derved at Corregidoren raadede Vicekongen, Greven af Cinchons Gemalinde til Brugen deraf i en Koldfeber. Fra denne Tid uddeelte Grevinden selv Pulveret deraf til de Syge, og man kaldte det Grevinde del Cinchons Pulver eller Grevinde-Pulver. Siden overgav hun Jesuiterne Uddelingen af dette Pulver, hvorfor det og kaldes Jesuiterpulver. Man sendte kort derpaa noget til Rom, hvorfra det udbredes over Europa. Endelig kom 1460 Greven af Cinchon med sin Gemalinde tilbage til Spanien, hvorved Chinabarken blev endnu bedre bekjendt, og man begyndte at drive en

betydelig Handel dermed. I Peru skielner man mellem fire Slags Chinabark: nemlig en hvid, en guul, en rød, og en tynket. Strax i Begyndelsen blandede man alerede den ægte Feberbark med mangehaande andet. Den, man almindelig faaer i Apothekerne er den gule. Den er af forskiellig Godhed. Den bedste maae ei være alt for tyk men sammenrullet og tung. Udsiden er ujevn og enten bruun, graa eller sortagtig, den indre er caneelfarvet. Naar man tygger den er den bitter, krydret og sammentrækkende. Barkens Kraft lader sig uddrage ved hedt og koldt Vand, men sædvanligen ved Brændeviin og Rhinskviin. En Blanding af Vand og renset Viinspiritus er dog det virksomste Opløsningsmiddel. I Koldfeber maae Chinabarken betragtes som specifisk Middel, hvorved den er brugt med de bedste Følger og har givet Tusende Sundhed og Liv. Høist virksom er den og i alle chroniske Sygdomme, ved Brand, ondartede Kopper, Nervesygdomme, især hysteriske og hypochondriske Tilfælde, Kighoste, Skiørbug. Chinabarken synes derfor at indtage den første Plads blandt Lægemidlerne og bruges i stor Mængde. I Apothekerne har man forskiellige Præparater deraf som: Extracter, Tincturer, Essencer, Pulver, Syrup &c.

Chio, Scio, (de Gamles Chios, nu Saki Adassi) een af de betydeligste Øer i det græske Archipelagus, som mod Østen ved en smal Canal, Stretto di Capo bianco, adskilles fra Natolien. Den er 128 italienske Mile i Omkreds og tæller paa 24 □ Mile omtrent 160,000 Indb., meest Christne. Den er rig paa fortreffeligt Mastix, Bomuld, Terpentin, Marmor, Pomeranser, Citroner, Figener, og den under Navn af Chiosviin bekiendte Malvasier. Hovedstaden af samme Navn har 30,000 Indb., en Havn som er vanskelig at komme til, et stærk Citadel og er Sædet for en græsk Erkebiskop og en romersk Biskop. De herværende Silkemanufakturer ere meget betydelige. — Mellem denne Øe og det ligeoverfor liggende Tschesme forefaldt 1770 et berømt Søslag mellem Tyrkerne og Russerne, i hvilket den tyrkiske Flaade blev opbrændt af Admiral Orloff.

Chiragra kaldes den Gigt, som sætter sig i Haandledene og hindrer deres Bevægelse. Denne indfinder sig dog igjen, naar Sygdommen ei er indgroet. Men er dette Tilfældet og Sygdommen hver Gang den kommer tilbage, sætter sig i Haanden og Fingrene, saa betager den lidt efter lidt hiin sin Bøielighed, giør Fingrene krumme, fordreier Knoglerne og sammenhober en kalkagtig Materie omkring Senerne i Knuder, saaledes at Ledemodene blive gandske stive. Undertiden bortflyder Endeel af denne Materie gjennem Saar, der aabne sig paa det Sted.

Chirographarisk, hvad der beroer paa haandskriftlige Forsikringer.

Chirologie, Fingersproget, eller den Kunst at gjøre sig forstaaelig med Hænder og Fingre. Den er et vigtigt Meddelelsesmiddel for Stumme og Døvstumme.

Chiromantie, et Ord, som kommer af det Græske og betegner den indbildte Kunst at kunne spaae af Hændernes Streger. Den roser sig ei alene af at kunne forudsige Menneskenes tilkommende Skjebne, men paastaaer at den guddommelige Viisdom har i ethvert Menneskes Haand tegnet dets Tilbøieligheder, Feil, Dyder ꝛc. Nogle af Stregerne have Hensyn til Legemets Constitution, andre til Sundheden, Livets Varighed og selv Dødsmaaden. Man finder alerede hos Aristoteles Spor af Chiromantien. Chiromanterne paastaae, at deres Kunst grunder sig paa guddommelig Bestemmelse og anføre Sprog af Bibelen til sammes Bekræftelse: Og det skal være som et Tegn i din Haand ꝛc. (2 Mos. B. 13 Cap. 9 V.). Middelalderen uddannede Chiromantien, hvis Drømmerier endnu ikke ere ganske glemte. Chiromanterne give hver af Linierne i Haanden visse Navne og bestemme efter Liniernes Beskaffenhed Menneskets Skjebne. Den krumme Linie nederst ved Tommelfingeren kalde de Levelinien og bestemme efter dens Beskaffenhed Livets Varighed. Denne skal staae i umiddelbar Forbindelse med Hjertet, hvorimod den næste, som de kalde den naturlige eller Hovedlinien, skal staae i Forbindelse med Hjernen. Den tredie store Linie, som løber nærmest Fingrene kaldes den almindelige og tilkjendegiver Legemets Kraft og hvad der skal hænde samme. De øvrige mindre Linier have ogsaa deres Benævnelse og deres forskjellige Betydning.

Chiron, en Søn af Saturnus og Philyra, skal være født i Thessalien blandt Centaurerne i Skikkelse af en Hest, for derved at skuffe den mistænkelige Rhea. Han ansaaes hos sine Samtidige for en duelig Læge, Astronom og Musikus. Ogsaa Chirurgien gjør man ham til Opfinder af. Rygtet om hans Viisdom gjorde at næsten alle den Tids Fyrster overgave ham deres Sønner til Underviisning og blandt hans Disciple var Æsculap, Nestor, Peleus, Theseus, Ulysses, Castor og Pollux, Æneas, Achilles, Bacchus, Jason ꝛc. Man har i Herkulanum fundet et skjønt Malerie, hvor Centauren Chiron underviser den unge Achilles i at spille paa Lyra. Han skal have opnaaet en høi Alder, og fordi han af sin Fader havde erholdt Udødelighed, have udbedet sig Døden af Jupiter, da han var kjed af Livet.

Chirurgie, den Deel af Lægevidenskaben, der som Ordets Nedstammelse siger, bestaaer i Forretninger med Haanden. Man kan derfor definere den, som en Deel af Medicinen, der anvender enten den blotte eller med Instrumenter bevæbnede Haand til Sundhedens Erholdelse og Sygdommes Cuur. Chirurgie er egentlig ingen medicinsk Videnskab, men snarere et Hjelpemiddel i Medicinen. Hippokrates siger: Hvad Lægemidler ei helbrede, helbreder Jernet, hvad Jernet ei helbreder, helbreder Ilden, men hvad Ilden ei helbreder er ulægeligt. Først naar de diætetiske og pharmaceutiske Hjelpemidler ere udtømte, tager man sin Tilflugt til Chirurgien. En Fuldblodig trues af Slag; en chirurgisk Operation, en Aareladning kan afvende det. Samme Operation er det eneste virksomme Middel mod Indvoldenes Betændelse. Fortyndende Midler vilde ei virke saa hurtigt, som Farens Nærhed udfordrer. Et Lem gaaer i Brand eller knuses ved en heftig Qvæstning. Det er umuligt at anvende medicinske eller pharmaceutiske Midler, da der intet Liv mere er. Kun mekanisk eller chirurgisk Hjelp kan sætte et Been, der er gaaet af Leed, igjen i Orden. Alle de Midler, Chirurgien anvender ere ei alene i og for sig selv mekaniske Forretninger, men de ere det og fornemmelig i det foresatte Maal. Man kan derfor sikkert sige, at Chirurgien er den mekaniske Deel af Medicinen. Længe bearbeidede de samme Mænd Medicinens hele Mark. Hippokrates's, Galenus's, Celsus's, Paulus af Æginas, Albucasis's og Fleres Værker vise os, at Græker, Romere og Araber tænkte paa at adskille Chirurgien fra Medicinen. De skjelnede ei mellem udvortes og indvortes Sygdomme. Men i Aaret 1163 forbød Kirkeforsamlingen i Tours de Geistlige, som tilligemed Jøderne dreve Lægevidenskaben i Europa, enhver blodig Operation. Chirurgien blev forviist fra Universiteterne under det ugyldige Paaskud, at Kirken afskyede al Blodsudgydelse. Herved adskiltes Medicinen fra Chirurgien. Den sidste blev foragtet og for det meste overladt ukyndige Lægfolk. Imidlertid adspredes Middelalderens Taage. Oplyst af Anatomien fik Chirurgien en nye Skikkelse. Omendskjøndt den vedblev at være en Gjenstand for en egen Beskjeftigelse, dyrkede dog de største Læger den som Videnskab, og en Berengar af Carpi, Johan af Viges og fleres Værker vare den sande Kilde til de Kundskaber, hvormed Ambrosius Paré har beriget sin ved Forbindelsen med Barbeerkunsten nedværdigede Videnskab. Chirurgien gjorde nye Fremskridt ved de Opdagelser, der gjordes af en Cæsar, Magatus, Fabricius Aquapendente, Marcus Aurelius Severinus, Wisemann, Wilhelm Harvey, Fabricius von Hilden og Ruisch. I Frankerig blev denne Videnskab forsømt under Ludvig 14de, medens alle andre Videnskaber blomstrede. Endelig drog ogsaa her et

Sammenstød af Omstændigheder Chirurgien af sin Fornedrelse. 1731 stiftedes et eget Akademie for Chirurgien, hvilket snart blev berømt i hele Europa. Mænd, som Mareschal, la Peyronie, Lamartiniere, Quesnay, Morand, Louis erhvervede sig varige Fortjenester. Det chirurgiske Akademies Samlinger af Memoirer og Priisskrifter indeholde denne blomstrende Periodes Historie. Her finder man Arbeider af en Petit, Ledran, Garengeot, Laf.ye, Verdier, Foubert og mange Flere. Hele Europas Kappelyst vaktes ved disse Exempler. Ved samme Tid levede i England Douglas, begge Monros, Sharp, Cowper, Smellie og flere; i Italien Molinelli, Bertrandi, Mesccati; i Holland Deventer og Camper; i Tydskland og Danmark Platner, Stein, Callisen og andre. Desault Medlem af det franske chirurgiske Akademie blev Hovedet for en nye Skole. Han har forevigеt sit Navn ved den Nøiagtighed og Methode, som han bragte i Anatomiens Studium, ved Dristigheden og Simpelheden i hans Operationer, ved den Mængde udmærkede Disciple, han dannede. Først nu, da Chirurgien gaaer Haand i Haand med den egentlige Medicin og da den støtter sig paa de nøiagtigste anatomiske Kundskaber, kan den med mere Sikkerhed gaae sin Fuldkommenhed imøde. Imidlertid ere ei alle Læger skikkede til Udførelsen af store Operationer. De dertil nødvendige Egenskaber maae tildeels være skjenkede af Naturen, tildels kunne de erhverves ved Øvelse. Man har angivet en Chirurgs væsentlige Egenskaber saaledes: Sit juvenis strenuus, audax, solers et immisericors. (Han være ung, stærk, dristig, hændig og uden Medlidenhed).

Chladni (Ernst Florenz Frederik), født i Wittenberg 1756, blev først opdragen omhyggelig hos sin Fader, Ordinarius ved det juridiske Facultet, og fik siden sin lærde Dannelse i Fyrsteskolen i Grimma. Han studerede derpaa i Wittenberg og Leipzig Jura og tog paa sidste Sted Doctorgraden i Philosophie og derpaa i Jura. Dog gjorde han ei Retsvidenskaben til sit Livs Hovedbeskjeftigelse, men fulgte som ethvert Genie sit indvortes Kald. Efter sin Faders Død opofrede han sig gandske Naturens Studium, hvormed han hidtil kun havde beskjeftiget sig i sine Fritimer. Han studerede især Mathematik og Physik med Hensyn til Tonekunsten, hvilken han meget yndede. Fra 1787 har han udmærket sig som dyb Naturforsker ved adskillige Værker især med Hensyn til Lyden og Tonerne. Det fortrinligste af hans Værker er dog hans Acustik (Lpz. 1802. 4. m. Kobbere), hvori han har beriget Verden med mange nye Jagttagelser om Lyden. Han opfandt ogsaa to nye Instrumenter Euphon og Clavicylindret (see disse). Han har gjort en Kunstreise igjennem Tydskland, Holland, Frankerig,

og til Norden, og allevegne er han modtagen med fortjent Bifald og Kjenderes Agtelse. I Juli 1812 kom han tilbage til sin Fædrenestad. Han har ogsaa erhvervet sig Fortjenester ved andre physikalske Undersøgelser over de saa kaldte Bolider, Ild-Meteorer, der ei have noget tilfælleds med Electriciteten. I en Afhandling om Meteorolitherne, ɔ: saadanne Stene som efter hine Luftsyn med Larm falde til Jorden, har han godtgjort, at Fortællingerne om saadanne Steen- og Jernmasser ei ere Opdigtelser, men Jagttagelser af et virkeligt Phoenomen og, at disse Masser ere noget fra vort Jordlegeme fremmed og kommer til os fra et Sted uden for vor Atmosphære. I Begyndelsen modsagde mange Physiker i Tydskland og Frankerig ham; men senere Phoenomener af dette Slags og Physikernes Undersøgelser have bekræftet Chladnis Udsagn som Sandhed. Han eier en mærkværdig Samling af slige Meteorolither.

Choc kaldes i Krigssproget Løsstyrten paa Fienden. Man bruger det sædvanligst om Cavalleriet. Skal saadant et Angreb gjøre sin fuldkomne Virkning, maae Escadronen holde sig sammen for at Angrebet paa Engang kan skee paa alle Punkter, den maae have gode Heste og trænge frem med den størst mulige Hurtighed. Dog maae denne Hurtighed tage til og være stærkest i det Øieblik man trænger ind paa Fienden.

Chocolade, er en af ristede og stødte Cacaobønner, Sukker og et eller andet Krydderie tilberedet Deig af rødagtig eller bruun Farve, som bliver fast naar den er bleven kold. Man pleier at forme den i Kager, som man river naar man vil gjøre Brug af dem, og koges i Melk, Vand eller Viin, hvoraf man faaer en velsmagende og nærsom Drik. Amerikanerne ere Opfindere af den og brugte den længe før Spanierne opdagede Amerika. De gamle Mexikaner lavede af stødt og ristet Cacao kogt i Vand og blandet med Maismeel og Krydderier, en Drik som de kaldte Chocolatte. Da de bleve bekjendte med Sukkeret kom de ogsaa det til. Spanierne lærte Tilberedelsen af Amerikanerne og have udbredet den i Europa. Man har i de nyere Tider forfalsket den paa mangehaande Maader.

Choczim, en vigtig Grændsefæstning i Moldau med et fast Slot, ligeoverfor Caminiek. Siden 1718 blev den stærkt befæstet af franske Ingenieurer; maatte vel overgive sig til Russerne 1739 efterat den russiske General Feldtmarschal Greven af Münich havde tilfægtet sig en stor og fuldstændig Seier over den tyrkiske Armee den 28de Aug., men den blev tilbagegivet Tyrkerne i den derpaa følgende Fred.

Den blev igjen indtaget af Russerne 1769 og nok engang 1788, men begge Gange tilbagegivet. Endelig ere Russerne komne i Besiddelse af den tilligemed en stor Deel af Moldau i Freden til Bukarest 1812.

Chodowiecki (Daniel Nicolas), berømt som Maler og Kobberstikker, var født 1726 i Danzig. Hans Fader, en Urtehandler, vilde opdrage sin Søn hertil, men lærte ham tillige Miniaturmalerie, som han ogsaa forstod. Heri fandt Sønnen saa stor Smag, at han efter Faderens Død gjorde det til sin Hovedbeskjeftigelse. Hans Moder, der var uden Formue, satte ham i Lære hos en Urtekræmmer, hvor han fra Kl. 6 om Morgenen til Kl. 10 om Aftenen havde fuldt op at bestille. Chodowiecki, som hans Tilbøielighed kaldte til ganske andre Beskjeftigelser, leed under denne Tvang, men endnu mere ved sin Moders trængende Stilling. Haab om, ved sine Tegninger at skaffe hende nogen Understøttelse, fængslede ham til Arbeid, som han opoffrede hele Nætter. Han bragte i kort Tid Tegninger istand, som fortjente Opmærksomhed, men han blev nødt til formedelst Handelens Forfald at forlade sin Herre. 1743 blev han sendt til en Onkel i Berlin for at fuldende sine Læreaar. I sine ledige Timer forfærdigede han Miniaturmalerier paa Daaser, som han solgte til Kjøbmænd. Hans Onkel der fandt denne Handel fordeelagtig lovede sig endnu mere af den hvis han lod sin Slægtning lære Emaillemalerie. Men denne, ubekjendt med Compositionens Grundsætninger, havde tilfældigviis seet nogle akademiske Figurer og andre Tegninger og overgav sig med al sin Iver til sine nye Studier. Allerede hans første Forsøg drog de meest udmærkede Kunstneres Blik paa ham; især gjorde et lille, 1756 udført Kobberstykke, Tærningspillet, det berlinske Malerakademie opmærksomt paa ham. Dette Selskab overdrog ham at forfærdige Billeder for dets Calender, hvorved denne fik stort Afstræk. Under Syvaarskrigen stak han adskillige derpaa hentydende Gjenstande, blandt andre de russiske Fanger i Berlin, hvilket nu hører til de sjeldneste af hans Blade. Den ulykkelige Jean Calas's Historie gav ham Stof til et meget rørende Malerie, som han efter Alles Ønske, som saae det, udførte i Kobber. Nogle Aar før havde han malet Christi Lidelses Historie, vel kun i Miniatur, men med et Udtryk, som henrykte Enhver. Chodowiecki fik nu meget at bestille; han blev endog nødt til at ophøre med Maleriet, for at bruge sin Tid til Tegninger og Kobberstykker, som man allevegne fra forlangte af ham. Næsten alle Kobberne til Lavaters physiognomiske Fragmenter ere stukne efter hans Tegninger; han selv har udført adskillige af dem med uefterlignelig Fuldkommenhed. I samme Aand ere de Arbeider, han leverede til Basedows Værker og

til den gothaiske Calender. Hans Rygte steeg stedse hoiere, og der udkom neppe en Bog i det Preussiske, hvortil Chodowiecki ei i det mindste havde stukket en Vignette. Hans samtlige Blade beløbe sig til over 3000. Chodowiecki kan betragtes som Stifter af et nyt Kunstslags i Tydskland, nemlig Fremstillingen af moderne Figurer med en Sandhed i Physiognomiet, et Liv i Udtrykket, og en til moralsk Forbedring sigtende satirisk Lune, som blev den eneste i sit Slags. Længe havde han beklædt en Vicedirektørs Plads ved Akademiet for de dannende Kunster i Berlin, da han 1793 i Rodes Sted blev virkelig Direktør, i hvilken Post han døde 1801 den 9de Febr. Hans jevne Ærlighed og Ædelmodighed bleve ligesaa høit agtede som hans virksomme Flid var efterlignelsesværdig.

Choiseul (Etienne François de), Hertug af Choiseul og Amboise, Colonel-General ved Schweitzerne, Ridder af den kongelige Orden og af det gyldne Skind, var født 1719. Han traadde i Tjeneste under Navn af Greve af Stainville, viste glimrende Tapperhed og steeg hurtigt. 1743 blev han Oberst, 1748 Generaladjutant og 1759 Lieutenant-General. Hans Formæling med en rig Arving, Søster til Hertuginden de Gontant, og hans Forbindelse med Marquisinden af Pompadour tillod ham at haabe Tilfredsstillelsen af sin Ærgjerrighed, som han aldrig skjulte. En ligesaa tro Ven, som smidig Hofmand, opofrede han Mad. Pompadour, endog Een af sine Slægtninge, hvis hemmelige Intrigue med Kongen han opdagede, hvorpaa han lod hende bortfjerne. Madam Pompadour blev ham derfor stedse hengiven og ophørte ei at give ham Beviser derpaa. Choiseul betraadde den politiske Løbebane ved at gaae som Gesandt til Rom. Denne Post ansaaes paa den Tid for den første og vigtigste, formedelst de Religionsstridigheder, der foruroligede Frankerig. Benedict 14de modtog ham med Udmærkelse, udstædede paa hans Opfordring hiin berømte Circulaire, for at ende Stridighederne om Bullen Unigenitus, og lovede ham paa sin Dødsseng Cardinalshatten for Grev Bernis, dengang Minister for de udenlandske Anliggender, i hvis Sted Choiseul snart traadde. I October 1756 gik han som Gesandt til Wien. Mad. Pompadour, som var bleven smigret ved Maria Theresias Nedladenhed, som i et Brev havde kaldet hende Veninde, greb begjerlig Ideen om en Alliance med Østerrig. De af Fyrst Kaunitz ledede Underhandlinger kom istand og 1757 undertegnede Bernis hiin Traktat, om hvis Fordele eller Skade der er stridt saa meget. Cardinalen havde gjerne undgaaet Krig, men, da Frankerig engang var indviklet i den, stod det ikke til ham at standse dens Gang. Han forlod kort derpaa sin Post, hvori Choiseul fulgte ham. Den nye Minister erhvervede sig snart den største Credit, blev Duc

og Pair, traadde tillige i Spidsen af Krigsdepartementet, men overlod siden de udenlandske Anliggender til Greven af Choiseul, siden Hertug af Praslin. Choiseul var Premierminister uden at have Navnet og ledede alene alle Anliggender. Længe var han Jesuiterne fiendsk og forenede sig derfor med Parlamenterne, for at styrte dem. Dauphinen, som var deres synderlige Velynder, bestræbte sig forgjeves at beskytte dem og rokke Choiseul i Kongens Yndest. Imidlertid vedvarede Krigen og Frankerig leed blot Tab. Man maatte endelig, især da Finanserne vare udtømte, slutte Fred 1763 under trykkende Betingelser. Ulykken kunde ei tilskrives de to Ministre, som deelte Statsbestyrelsen imellem sig; andre mindre talentfulde havde maattet bevilge større Offre; men at Choiseul og Praslin endnu overvældedes med Hædersbeviisninger, var Grund nok til at angribe dem. Deres Fiender paastode, at de kun havde forlænget Krigen, for at gjøre sig nødvendige og dadlede dem, fordi de ei før sluttede Fred. Mad. Pompadour døde 1764 efter en lang Sygdom; næste Aar døde Dauphinen og to Aar efter hans Gemalinde. Man søgte at kaste den skjændigste Mistanke paa Ministeren. Mad. du Barry vandt nu Kongens Kjerlighed; men Choiseul vilde ei bidrage til hendes Ønskers Opfyldelse og blev hendes Fiende. Hertil kom, at Cantzleren Maupeou havde angrebet Parlamenterne og med dem troedes Choiseul at holde. Man søgte at overtyde Kongen, at Choiseul ophidsede dem til Modstand. Endnu kæmpede Ludvigs gamle Velvillie for sin Minister nogen Tid mod den fiendtlige Cabale, indtil han i December 1770 i en haard Skrivelse forkyndte ham sin Unaade og forviste ham til Chanteloup. Dette var det meest glimrende Tidspunkt i Choiseuls Liv; hans Afreise lignede en sand Triumph; Publikum betragtede hans Forviisning som en Nationalulykke. Hiin Modstands Aand, som siden har bragt saa megen Ulykke over Frankerig, begyndte alerede dengang at vise sig. Førstegang smigrede Hofsolkene Ulykken og spottede det seirende Partie. Hovedstaden og Provindserne viste samme Tænkemaade. Choiseuls Modstandere, kun endnu mere forbittrede, traadde i Kamp mod den offentlige Mening. Ministeren, som selv i Kongens Unaade spillede en glimrende Rolle, blev nødt til at nedlægge sin Post som Schweitzernes Colonelgeneral. Tre Aar levede Choiseul paa det behageligste Sted i det meest udsøgte Selskab, da Ludvig den 15de døde og Choiseul fik sin Frihed. Som Krigsminister havde han efter Syvaarskrigens Uheld forandret Armeens Organisation. Den ved Frederik 2den bevirkede Revolution i Tactiken nødte dertil. Artilleriecorpset fik en ny Stikkelse, fortræffelige Skoler oprettedes, hvori man dannede Officerer, som hævede det franske Artillerie til det første i Europa.

Det samme fandt Sted ved Ingenieurcorpset. Særdeles Opmærksomhed viste han Antillerne, de eneste Besiddelser, Frankerig endnu havde tilbage i Amerika: Martinique blev nye befæstet og St. Domingo hævedes til den høieste Grad af Velstand. Da Choiseul og Praslin traadde ud af Ministeriet 1770, var Marinens Tab gandske oprettet: den talte 64 Linieskibe og 50 Fregatter og Corvetter. Magasinerne vare fyldte. Som Minister for de udenlandske Sager sluttede Choiseul den bourbonske Familietractat, der forenede alle Regenterne af det bourbonske Huus og gav den spanske Marine i Frankerigs Vold. Saaledes forskaffede han ved en ædel og duelig Politik det franske Navn igjen den Agtelse som langvarige Krigsuheld havde berøvet det. Hans Fasthed erstattede hvad Frankerig manglede i virkelige Kræfter. Han erobrede Corsika uden at England vovede offentlig at modsætte sig. Overbeviist om Vigtigheden af Polens Uafhængighed for Europas Ligevægt, krydsede han stedse Ruslands ærgjerrige Planer og indviklede det i en Krig mod Tyrkerne, hvilke han vilde understøttet kraftigere, hvis ei Kongen selv havde modsat sig ham. Franske Officerer bleve sendte til de polske Confoederationer, til Tyrkerne og til de ostindiske Fyrster, hvilke han tilligemed de amerikanske Colonier haabede at væbne mod Englænderne. Ødsel med sin egen Formue var han sparsom i Statsudgifterne. Ludvig den 15de følte med Fortrydelse hans Savn og udbrød, da han hørte Polens Deling: "Dette vilde ei været skeet, hvis Choiseul endnu var her." — Efter Ludvig 16des Thronbestigelse blev han kaldet tilbage til Hoffet og modtaget paa det hæderfuldeste, men Ministeriet blev ham ei igjen betroet. Choiseul forstod, i det mindste tilsyneladende, at trøste sig derover, levede trods den uhyre Gjeld, hvori han lidt efter lidt havde indviklet sig, med udvortes Glands og døde 1785. Han havde i sit Testamente foræret sine Huusfolk betydelige Gaver, hvilke hans Gemalinde betalte med Levningerne af sin Formue og trak sig derpaa tilbage i et Kloster.

Choiseul-Gouffier (G. A. Greve af), Een af de 40 ved det franske Akademie og fransk Gesandt ved Porten 1784. Han havde allerede dengang gjort en for Videnskaber og Lærdom meget vigtig Reise til Grækenland og Asien og 1778 meddeelt Publikum Resultaterne af sine vigtige Bemærkninger. Den 22de October 1792 besluttede Conventet Arrest imod ham, fordi han havde staaet i Forbindelse med Ludvig 16des Brødre. Hans Brevvexling var paa Tilbagetoget fra Champagne opsnappet af Republikanerne. Han forlod derpaa Constantinopel og begav sig til Rusland, hvor Keiserinden modtog ham smigrende og tilstod ham en Pension som Akademist. I Febr. 1797 blev han af Keiser

Paul udnævnt til Geheimeraad. 1802 kom han tilbage til Paris og tog Plads i Nationalinstitutet som fordums Medlem af Akademiet.

Chor. Oprindelig betegnede man med dette Ord en Trop Sangere og Dandsere, som ved offentlige festlige Leiligheder maatte forhøie Høitideligheden ved visse Handlinger. Dette var og Tilfældet ved Trogoedien og Comoedien, som udgjorde en væsentlig Deel af Oldtidens offentlige Høitideligheder og hvorved Chorets Sang var Hovedsagen; siden bleve Chorene rigtig nok en Biting. Efter hvad vi vide om de Gamles Tragoedier var Choret et Selskab af mandlige eller qvindlige Personer, som under hele Forestillingen vare Tilskuere eller rettere Vidner til Handlingen og bleve bestandigt paa Skuepladsen. Stod Handlingen nu og da stille, sang Choret Sange, der havde Hensyn til Handlingen og forstærkede Virkningen eller udtrykte Følelsen over Handlingens Natur, det tog ogsaa undertiden selv Deel i Handlingen ved Bemærkninger imod de handlende Personer, ved Trøst, Formaning &c.; men sjeldent viste det sig som Hovedperson ved Handlingen, hvilket dog er Tilfældet hos Æschylus. Han forestillede almindelig en Deel eller de Ældste af Folket, hos hvilke Handlingen foregik, vel og Kongens Raad &c. Choret kunde aldrig være borte af Tragoedien, ja ei engang under Spillet forlade Skuepladsen. I Forstningen bestod Choret af mange, undertiden af 50 Personer, siden indskrænkedes Antallet til 15. Anføreren eller Forstanderen for et saadant Chor kaldtes **Coriphæus**, der ogsaa talte i de Øvriges Navne, hvor Choret tog Deel i Handlingen. Undertiden deelte Choret sig i to Hobe, som sang vexelviis. Disse Afdelinger af Choret vare da i Bevægelse og heraf kommer Benævnelserne paa de forskjellige Sange eller Afdelinger som **Strophe**, **Antistrophe** eller **Epodos**. Hverledes Musiken har været til disse Chore lader sig ei længer bestemme, maaskee har det været et Slags Deklamation. De bleve ledsagede af nogle Instrumenter, maaskee Fløite. Lidt efter lidt gik Choret af Brug, indtil de nyere Tider, da adskillige Tragoediedigtere have gjort Forsøg paa at gjøre Brug af Choret. Schiller var den Første i sin Brud fra Messina. Det er bekjendt at Chor i Musiken betyder en Sang af fire eller flere Stemmer hvorved hver Stemme er besat med adskillige Sangere og Sangerinder og forstaaer at røre Øret med Harmoniens hele Pragt og Melodiens Ynde. Disse Chor, som ere aldeles forskjellige fra de Gamles, forekomme i Oratorier, saavelsom i Operaer og udtrykke enten glad Tilraab, eller Forundring, Smerte og Tilbedelse, og ere som bekjendt af stor Virkning, men tillige en vanskelig Opgave for Componisten.

Choral, kaldes den Melodie, hvorefter de geistlige Sange ved den offentlige Gudstjeneste synges af hele Menigheden, og bestaaer af langsomme melodiske Hovednoder af lige Beskaffenhed, der hverken faae Tilsætning af andre Noder eller opløses i Noder af ringere Værd. Herved faaer Choralet en Characteer af Alvor og Værdighed, hvorved det stemmer Hjertet til fromme Følelser.

Choregraphie, er den Kunst at antyde Dandsene ved Tegn, ligesom Sangen antydes ved Noder. Den beskriver ved Tegn den Vei, enhver Dandser skal tage, hvilket man kalder Figur eller Tourer; ligeledes hver Deel af denne Vei som svarer til hver Tact af Musiken, Føddernes og Armenes Stilling, Bevægelser paa Stedet og Bevægelser fremad. Tillige anmærkes Hurtigheden ved hver Bevægelse, hvorved det Hele bliver den, der forstaaer Dands ligesaa tydeligt som et Musikstykke for Tonekunstneren. Denne hele Kunst er en Opfindelse af de Nyere.

Chorjambe, er en Versfod, som bestaaer af fire Stavelser, hvoraf den første og sidste er lang og de tvende mellemste korte. Den forekommer især i asklepiadiske Vers.

Chorographie, Beskrivelsen af en enkelt Egn, som og den Kunst at tegne Provincialkort.

Chouaner. Under denne Benævnelse har man almindelig indbefattet de Oprørere som kjæmpede imod de republikanske Armeer paa den høire og venstre Bredde af Loire, men egentlig tilkommer dette Navn kun Beboerne af Departementerne paa den høire Loirebredde i det gamle Bretagne, Anjou og Maine. Det flade Land, hvor fornemmelig Krigsskuepladsen var, danner næsten en Fiirkant, hvoraf Stæderne Nantes, Angers, Mayenne og Rennes ere Vinklerne, men Streifierierne strakte sig ofte meget længere indtil Staden l'Orient. Over Oprindelsen til Navnet Chouaner er man ei enig, da Nogle udlede Navnet fra en Smeds Sønner, som først skulle have vækket Oprør i disse Egne, Andre fra den urigtige Udtale af det franske Ord Chat-huant (Natugle). Et Selskab af Smughandlere, som før Revolutionen havde en betydelig Indkomst ved hemmelig at udføre Salt fra Bretagne til Naboprovindserne, skulle have kjendt hverandre ved at efterabe Lyden af en Natugle og gjensidig ilet hverandre til Hjelp, naar Een af deres Partie var faldet i Hænderne paa en Spion af de forrige Generalforpagtere. Ved Revolutionen blev disse Menneskers Næringsvei ophævet. Da de nu engang vare vante til et omstreifende Liv, droge de Landet igjennem og bleve Røvere; andre Lediggjengere stødte til dem

og denne farlige Hob blev snart frygtelig. Efterat Charette var gaaet over Loire for at aabne en Communication med Englænderne, men var bleven tilbagedreven af Republikanerne 1793, besluttede ogsaa Chouanerne at gjøre fælleds Sag med Vendeerne, dog vel egentlig kun for at finde bedre Leilighed til at plyndre. Saa ødelæggende ogsaa Kampen var mellem dem og Republikanerne, kan den dog egentlig ei kaldes nogen Krig. Selv Landets Beliggenhed gjør regelmæssige militære Operationer umulig. Skove, Marker, omgivne med høie Hækker, Huulveie og brede Canaler, som krydse hverandre, hindre en fuldkommen organiseret Armees Marsch. Man var nødt til at fægte i mindre Afdelinger, men kunde derved ei bevirke meget, fordi Chouanerne havde deres Smuthuller, hvorhen den med Egnen ubekjendte Republikaner ei kunde følge. Meget ofte talte man i Conventet om Chouanernes fuldkomne Nederlag og dog viste de sig stedse paa ny og tilføiede Republikanerne betydelig Skade. Da man endelig var bleven overbeviist om ei at kunne udvirke noget ved Strenghed, tog man sin Tilflugt til mindelige Underhandlinger, udstedede et Amnestiedekret for samtlige Oprørere (Decbr. 1794) og sendte Folkerepræsentanterne Delaunay, Ruelle og Bollet til Vendée. Den Første indgav i Marts 1795 en Beretning om sin Sendelse og bekjendtgjorde tillige den Erklæring, at foruden Vendeerne ogsaa Chouanerne havde lovet Underkastelse. De fuldkomne Fredsunderhandlinger kom istand den 20de April 1795, da Cormatin, Chouanernes Hovedanfører, erklærede at han vilde nedlægge Vaaben og erkjende den eneste, udeelige Republik. Efter slige høitidelige Løfter kunde man neppe tvivle om Freden; ikke destomindre viste det sig snart at Chouanerne kun havde standset med Fiendtlighederne for at samle nye Kræfter. Man opdagede deres Forstaaelse med Englænderne og de Udvandrede og tog derfor (25de Mai 1795) Anføreren Cormatin tilligemed 7 andre fangne. Der anlagdes Proces imod ham i Paris, men han forstod saa færdigt at forsvare sig og paastod at Republikanerne ei havde opfyldt Fredsbetingelserne og derved først overtraadt Freden, saa man nøiedes med at sende ham i Fængsel til Caen. For Chouanerne var hans Tab føleligt, og, da de tilligemed ham havde mistet deres øvrige Anførere, blev det dem umuligt at foretage sig noget Alvorligt. De streifede siden kun omkring i smaae Hobe (næsten som i Begyndelsen af Krigen) især for at røve og plyndre. General Hoches Klogskab og Tapperhed, til hvem Overcommandoen i de urolige Departementer var betroet, men fornemmelig Revolutionens Standsning, gjorde Ende paa dette Uvæsen. Efter Ludvig 18des Tilbagekomst ere adskillige Chefer for Chouanerne hæderligen udmærkede for deres Hengivenhed for Bourbonnerne.

Chrisam, egentlig Chrisma, Indvielsesolien eller den hellige Olie, som paa Skjertorsdag tilberedes af en catholsk Bisskop og bruges ved Daaben, Confirmationen, Præsteindvielser og den sidste Salvelse.

Christian den 1ste, Stamfader for det oldenborgske Huus i Danmark, var en Søn af Grev Diderik den lykkelige af Oldenburg og Hedevig, Søster til den holsteenske Grev Adolph den 7de og nedstammede saaledes paa Mødrene Side fra den danske Konge Erik Glipping. Efter Christoffer den 3die Død tilbøde de danske Stænder Grev Adolph Thronen, men han henviste dem til sin Søstersøn Christian, som modtog Tilbudet 1448. De Norske erkjendte ham ogsaa; men de Svenske valgte Rigsforstanderen Carl Knudsen til Konge. Uenighed mellem Carl og Erkebispen af Upsal satte Christian for en Tid ogsaa paa Sverrigs Throne, men, da heller ikke han kunde forliges med Erkebispen, maatte han igjen forlade samme. Efter Carl Knudsens Død blev Steen Sture Sverrigs Rigsforstander, og Christian vilde nu med Magt drive sine Fordringer igjennem, men han blev slagen ved Brunkebjerget, hvor han selv mistede to Tænder og opgav nu alle videre Forsøg mod de Svenske. Imidlertid var han efter Grev Adolphs Død af Stænderne bleven valgt til hans Efterfølger, hvorpaa Keiseren ophøiede Holsteen til et Hertugdømme. Christian gjorde en Andagtsreise til Rom, hvor han blev modtagen med megen Udmærkelse og fik af Paven Tilladelse at stifte et Universitet i Kjøbenhavn, hvortil ogsaa Grunden lagdes under ham 1478. Han gjorde siden en Reise til Tydskland for at bilægge nogle mellem Keiser Frederik 3die og Carl den dristige af Burgundien opkomne Stridigheder, hvilket dog ei lykkedes. Da Christian bortgiftede sin Datter Margrethe til Kong Jacob 3die af Skotland, saae han sig ei istand til at betale Medgiften, hvorfor han satte Orkenøerne og Shetlandsøerne i Pant. Disse ere siden ei blevne indløste. Christian den 1ste døde den 21 Mai 1481 i sit 56de Aar. Han var overmaade høi af Vext og af en meget mild Characteer.

Christian den 2den, var født den 2den Juli 1481 i Nyborg i Fyen. Man beretter, at hans Fødsel var ledsaget af ulykkelige Tegn. Hans Opdragelse blev forsømt og hans heftige Characteer forledede ham til adskillige Uordener, som hans Fader straffede med Strenghed og derved end mere ophidsede ham. Da der i Norge var udbrudt et Oprør under Herluf Hyddefad sendtes Christian derop for at dæmpe det. Han gik her frem med den største Strenghed, og da Oprøret var dæmpet, erklærede Kong Hans ham til Statholder i Norge. I Bergen blev Christian bekjendt med den skjønne

Dyveke, hvis Moder, et hollandsk Fruentimmer ved Navn Sigbrit holdt Vertshuus i denne Bye. Sigbrit havde bestandig en afgjort Indflydelse over ham. Ved sin Faders Død 1513 besteeg han Thronen og ægtede 1515 Keiser Carl 5tes Søster Elisabeth. Det var efter hendes Ønske at Christian indkaldte Endeel Hollændere for at forbedre Havedyrkningen. Man anviste dem Øen Amager til Opholdssted og dette Land have de dyrket med særdeles Flid. Christian havde imidlertid paa flere Maader søgt at fremme sit Riges Vel ved Forbindelser og ved Hansestædernes Indskrænkelse. Dyvekes pludselige Død og de derpaa følgende Scener gjorde megen Opsigt. Man troede at Dyveke var forgivet af Torben Oxes Familie, fordi denne Adelsmand var forelsket i Dyveke og ønskede at ægte hende. Herover var Kongen yderst forbittret og besluttede Torben Oxes Undergang. Vel frikjendte Raadet ham, men Kongen lod ham paa en ulovlig Maade dømme til døde af 12 Bønder, og Dommen udførtes virkelig. Denne Henrettelse saavelsom Kongens Strenghed mod Adelen gjorde ham denne Stand fiendsk, hvorimod de lavere Stænder havde Aarsag at være tilfreds med ham. I Christian 2dens Tid begyndte Reformationen i Tydskland, og Kongen var den ei ugunstig, ja lod endog en luthersk Lærer komme til Danmark, hvorved dog ei meget udrettedes for det Første. Aabenbare brød han ei med Paven, som Omstændighederne bød ham at holde Venskab med. Han tillod endog Afladshandleren Arcemboldus at sælge Aflad i sine Lande, men, da der siden opkom Uenighed imellem dem lagde Kongen Beslag paa de Penge, han havde indsamlet. Sverrig havde endnu ei erkjendt Christian, som derfor begav sig til Søes til Stokholm; han skulde have en Sammenkomst med Rigsforstanderen, den yngre Steen Sture og der skulde til begges Sikkerhed gives Gidsler; da disse, hvoriblandt Gustav Vasa, vare komne ombord og Vinden blev god, seilede Christian til Danmark og behandlede Gidslerne som Krigsfanger. I Aaret 1520 midt om Vinteren lod Christian en Armee under Otto Krumpen marschere ind i Sverrig. De Svenske bleve den 19de Jan. slagne ved Bogesund og Steen Sture dødeligt saaret. Den danske Armee gik derpaa imod Stockholm, som Christian selv indsluttede fra Søesiden, og Staden overgav sig efter en lang Modstand. Christian lovede at de Svenske skulde beholde deres Friheder og at han vilde glemme hvad der var skeet. Kongen begav sig nu tilbage til Danmark, men indfandt sig snart igjen i Sverrig for at lade sig krone, hvorfor Rigets Fornemste kom sammen i Stockholm. Didrik Slaghek, een af Dyvekes Slægtninge, skal have raadet Kongen til at lade henrette de meest ansecte Svenske for at hæmme al Urolighed for Fremtiden. Man brugte til Paa-

skud at Paven havde sat Steen Sture og mange flere i Bann for deres Fremgangsmaade mod Erkebispen Gustav Trolle. Kongen befalede de Anklagedes Henrettelse og 94 af Sverrigs fornemste Geistlige og Adel bleve henrettede af Bødelen paa Torvet i Stockholm 8 Novbr. 1520. Dette saakaldede stockholmske Blodbad saavelsom flere Grusomheder, Christian begik i Sverrig, vakte almindelig Forbittrelse, og da Christian var vendt tilbage til Danmark, brød Oprøret ud. Gustav Eriksen Wasa havde seet Leilighed at undkomme af sit Fængsel, satte sig efter mange Vanskeligheder i Spidsen af Dalekarlene, fordrev de Danske aldeles og blev udraabt til Sverrigs Konge 1523. Dette Exempel virkede udentvivl paa de Danske. Adelen, som frygtede og hadede Kongen, vovede et dristigt Skridt. Den jydske Adel sendte Kongen ved Mogens Munk et Opsigelsesbrev og tilbød Hertug Frederik af Holsteen, Kongens Farbroder Thronen, som han og modtog. Uagtet Christian endnu havde et stort Partie, forlod han dog Danmark og begav sig til Nederlandene, hvor han søgte Hjelp hos sin Svoger Carl 5te, som dog lod sig nøie med at forbyde Hertug Frederik, Lübeck og den jydske Adel at foretage sig noget mod Christian. Dennes troe Tilhænger, Søren Norby, havde i Skaane faaet 12000 Bønder til at tage Christians Partie, men Frederik 1stes General, Johan Ranzau slog dem og tvang Norby til at forlade Danmark. Christian landede siden i Norge, hvor han havde nogen Fremgang, men hans Lykke varede ei længe. Han indlod sig i Underhandlinger med Anføreren for de danske Tropper, Knud Gyldenstjerne, som tilstod ham frit Leide til Danmark for der at underhandle med Frederik 1ste. Da han var kommen til Kjøbenhavn, blev han anholdt, og under Paaskud at han havde overtraadt Betingelserne for det sikkre Leide, sat fast paa Sønderburg, hvor han sad i lang Tid i et haardt Fængsel og hans eneste Selskab var en Dverg og siden en invalid Matros. Under Christian den 3dies Regjering blev han forflyttet til Callundborg, hvor han nød en større Frihed og døde den 25 Jan. 1559. Christian havde fem Børn, Johan, som døde i Regensburg 13 Aar gammel, Maximilian og Joseph, som vare Tvillinger og døde strax efter Fødselen; desuden to Døttre, nemlig Dorothea (født 1520), der blev gift med Frederik af Pfalz, som derved fik Fordring paa Danmark, og Christine (født 1523), først gift med Frants Sforza, Hertug af Mailand og siden med Hertug Frants af Lothringen.

Christian den 3die, en Søn af Frederik 1ste og Anna af Pommern, blev født den 12te August 1504, medens hans Fader var Hertug i Holsteen. Da Frederik 1ste døde, kom Danmark i den yderste Forvirring. Biskopperne, som

frygtede Hertug Christians Hengivenhed for den lutherske Religion, ønskede at sætte hans yngre Broder Hans paa Thronen. Almuen yndede endnu den fangne Christian 2den; Lybekkerne erklærede sig ogsaa for ham, og deres Borgemestre Marcus Meier og Jørgen Wullenweber udsendte en Expedition under Anførsel af Grev Christoffer af Oldenburg, efter hvem denne Krig kaldes Grevens Feide. Lybekkerne stode i Forbindelse med Borgemestrene i Kjøbenhavn og Malmøe, Ambrosius Bogbinder og Georg Mynter og havde i Førstningen betydelig Fremgang og bemægtigede sig alle Øerne. Den jydske Adel, der frygtede Intet mere end at Christian den 2den igjen skulde blive Konge, gjorde nu Alvor af at vælge Hertug Christian, som ogsaa snart gav Tingene et andet Udseende. Hans General Johan Rantzau fordrev Christian den 2dens Tilhængere fra Jylland og overvandt derpaa Lybekkernes Tropper ved Øxnebjerg i Fyen. Gustav Wasa understøttede Christian den 3dies Partie og Peder Skram (kaldet Danmarks Vovehals) holdt Lybekkerne Stangen til Soes. Vel forsvarede Kjøbenhavn sig længe, men overgav sig endelig den 29 Juli 1536, da Hungersnøden var stegen til det Høieste. Kongen tilstod fuldkommen Amnestie, dog maatte Grev Christoffer og hans Medanfører Hertug Albrecht af Meklenburg paa deres Knæe bede Kongen om Naade. Da Alt var bragt i Rolighed, foretog Kongen sig fuldkommen at indføre Reformationen, som allerede var antaget i Hertugdømmerne og havde gjort stor Fremgang i Danmark. Efterat Kongen havde sikkret sig de verdslige Rigsraaders Samtykke, lod han alle Bisopperne fængsle paa Grund af deres Opførsel under Interregnum. Dog bleve de igjen satte paa fri Fod efterat have lovet ei at ville modsætte sig de Forandringer, Kongen agtede at gjøre. Kun den eneste Biskop Rønnov af Roeskilde vilde ei give efter og maatte derfor blive i Fængsel. Geistlighedens store Godser bleve nu inddragne og i Bispernes Sted udnævntes Superintendenter til at forestaae de geistlige Sager. Deres Magt var langt ringere end de catholske Biskoppers, skjøndt Navnet Bisp, hvortil man saalænge havde været vant, vedvarede. Ogsaa Klosterne bleve ophævede og Luthers Lære næsten uden Modstand indført overalt i Rigerne. Kun Biskop Jon Aresen af Holum paa Island vovede at bruge Magt, men han blev erklæret fredløs og dræbtes af en islandsk Bonde kaldet Dadel Bonden. For at ordne Kirkevæsenet indkaldte Christian 3die Luthers Discipel Bugenhagen, der ogsaa gjorde sig fortjent af Universitetet, som nu først begyndte at hæve sig, da Christian 3die bestemte det betydelige Eiendomme. Christian var af en meget fredelig Characteer og søgte derfor at bilægge de Stridigheder, han kom i, ved Underhandlinger. Da Gustav Wasa havde indført Arveret-

ten til den svenske Throne i sin Familie, antog Christian de tre Kroner i det danske Vaaben, for at tilkjendegive at han ei gandske havde opgivet sine Fordringer paa Sverrig, dog blev det herved. Som Medlem af det schmalkaldiske Forbund valgte han ligeledes Underhandlinger, saa meget mere som han frygtede at Keiseren skulde understøtte Christian den 2dens og hans Døttres Rettigheder. Hertugdømmerne Schleswig og Holsteen deelte han med sine Brødre Hans og Adolph, hvilket senere hen i Tiden foraarsagede Riget mange Uroligheder. Han sorgede med Iver for Oplysningen, anlagde Skoler, stiftede Hospitaler, gav Love ꝛc. Han laante Bisperne af Pelten og Oesel Penge og fik derfor deres Bispedømmer i Pant. Christian besad mange fortræffelige Egenskaber, var gudfrygtig, retfærdig, mild og tapper, dog var han maaskee for eftergivende mod sin Gemalinde Dorothea af Sachsen-Lauenburg, som havde en afgjort Indflydelse over ham. Han døde den 1ste Januar 1559. Han efterlod tre Sønner og to Døttre. Hans ældste Søn Frederik den 2den blev Konge efter ham; den anden Magnus fik Liefland og den tredie Johan blev Stifter af den holsteen-sønderburgske Linie. Hans ældste Datter Anna blev gift med Churfyrst August af Sachsen, den anden Dorothea med Hertug Wilhelm af Lüneburg.

Christian den 4de, Een af Danmarks fortrinligste Konger, blev født i Frederiksborg den 22 April 1577 og kom paa Thronen ved sin Faders Død 1588, endnu ei 11 Aar gammel. Fire Rigsraader forestode Regjeringen i Christians Mindreaarighed, nemlig Canzleren Niels Kaas, Admiral Peder Munk, Skatmester Christoffer Walkendorf og Jørgen Rosenkrands, Statholder i Jylland. Den unge Konge erholdt en god Opdragelse og blev vel underviist i adskillige Videnskaber og Sprog. Han viste tidlig en særdeles Lyst til Søvæsenet og Rigsraadet lod ham bygge et Skib paa Søen ved Skanderborg hvor han øvede sig i hvad der henhører til at styre et Skib. I hans Mindreaarighed forlod den berømte Astronom Tycho Brahe sit Fædreneland, da han var falden i Unaade formodentlig ved Walkendorfs Fiendskab. — Efterat Christian selv havde antaget Regieringen, foretog han sig en mærkværdig Reise for at undersøge Nordlandenes Grændser og Kyster. Under Titel af Capitain seilede han lige til Kola i Rusland, men kom ved Wardøehuus i største Fare, da hans Skib stødte paa en skjult Klippe og mistede et Stykke af Kjølen, dog slap han lykkeligt. — Om Nordlandene kom han i Strid med den svenske Konge Carl 9de, der havde ladet sig kalde Lappernes Konge og krævet Skat i det norske Lapland. Da Sagen ei kunde blive afgjort i Mindelighed, sendte Christian Kongen af Sverrig

en Krigserklæring og rykkede for Staden Calmar med en Armee. Staden overgav sig, uagtet Carl var kommen til Undsætning med en Hær. Han skrev derpaa et Udfordringsbrev til Christian, der besvarede det i samme Tone, det var skrevet nemlig med Grovhed og Spot. Carl den 9de døde ei længe efter og Krigen, fortsattes nu under hans Efterfølger Gustav Adolf, der sluttede Fred med Danmark til Knæred eller Sjørød 1613. Her afgjordes at begge Riger maatte føre tre Kroner i Vaabenet. Kongen af Sverrig maatte ei kalde sig Lappernes Konge og ei kræve Skat i det norske Finmarken. Sverrig betalte een Million i Krigsomkostninger, og Danmark tilbagegav de gjorte Erobringer. — I Trediveaarskrigen tog Christian 4de Protestanternes Sag. Uheldigviis styrtede hans Hest ned fra Voldene i Hameln og Kongen troedes død. Herved standsedes i nogen Tid hans Foretagender og de Keiserlige nyttede Leiligheden. Da Christian vovede at levere den keiserlige General Tilly et Slag, blev han overvunden ved Luther am Barenberge, hvorpaa Fienden trængte ind i Holsteen og Jylland, og Christian, som saae sig forladt af sine Allierede, nødtes til at slutte Freden i Lübeck 1629 og love ei mere at understøtte Protestanterne. Derpaa ydmygede Kongen Hamborgerne, som havde tiltaget sig fornærmende Rettigheder over Kongens Undersaatter i deres Nabolaug. Christian nødte dem til Udbetalingen af en Sum Penge og befæstede Glückstad. — Efter Christian 4de havde den svenske Konge Gustav Adolph taget Protestanternes Partie. Han faldt i Slaget ved Lützen, men de Svenske vedbleve at føre Krigen i Tydskland med forskjelligt Held. Gandske uventet faldt den svenske General Torstenson ind i Holsteen, som han tilligemed Schleswig og Jylland i kort Tid erobrede. Her angav han Grunden til Krigen, hvilke kunne ansees som aldeles ugyldige. Man besværede sig især over at svenske Skibe vare anholdte i Sundet, men det var hollandske Skibe, der gik under svensk Flag for at spare Tolden. Man ventede ingen Fiende i Danmark og heraf kan man forklare de Svenskes Fremgang. Til de mærkeligste Begivenheder i denne Krig hører Søslaget ved Femern, hvor Christian streed mod en overlægen svensk Flaade under Admiral Flemming. En Kugle afrev Endeel Splinter, der borttoge Kongens høire Øie og to Tænder, han faldt bedøvet omkuld, men pludselig reiste han sig igjen og blev ved at commandere indtil Natten kom paa, da den svenske Flaade løb ind i Kielerbugten. Christian gav den gamle Admiral Peter Galt Ordre at passe paa, at den ei løb ud. Dette gjorde den desuagtet og forenede sig med en hollandsk Flaade til stort Uheld for Danmark. Kongen blev saa opbragt at han lod den gamle Admiral halshugge. Den svenske og hollandske Flaade angreb derpaa den langt mindre danske, som

Kongen havde betroet til Admiral Prosmund, der efter den tapreste Modstand faldt og maatte lade Fienden Seieren. Herved saavelsom ved flere Uheld nødtes Kongen af Danmark at slutte Freden i Brømsebroe 1645, hvori han afstod Herjedalen, Jemteland, Gulland og Oesel samt Halland paa 30 Aar. De Svenske skulde have Toldfrihed i Sundet og for Hollænderne blev Tolden nedsat i 40 Aar. Tre Aar efter den 28de Febr. 1648 døde Christian den 4de, som man maae regne til en af Danmarks fortrinligste Regenter, uagtet de Uheld som han havde i sine sidste Krige, hvortil dog uforudseete og uundgaaelige Omstændigheder fornemmeligt bidroge. Handelen og Søfarten viste han særdeles Opmærksomhed. Han sendte Ove Gedde til Ostindien for at indgaae Handelsforbindelser med en Konge paa Ceylon; denne Plan mislykkedes vel, men Gedde kjøbte Tranquebar af Naiken i Tanjour og anlagde Dansborg. Christian udsendte ogsaa Skibe for at finde en nordvestlig Gjennemfart og undersøge Grønlands Kyster, hvorhen Seiladsen reent var ophørt. Af de Reiser, der gjordes i denne Henseende er Jens Munks meest mærkelig. Han maatte overvintre i det skrækkelige Grønland, mistede der alle sine Folk paa to nær, udstod de skrækkeligste Besværligheder og kom efter en næsten utrolig Reise med sine Ulykkeskammerater tilbage til Bergen næste Sommer efter halvandet Aars Fraværelse. — Christian den 4de opførte en utrolig Mængde Stæder og andre Bygninger, og dette saae han sig istand til uagtet han førte Krige, uden at trykke Undersaatterne med usædvanlige Skatter. Han opbyggede Christiania og Christiansand i Norge, Christianstad i Skaane, Christianshavn, Glückstad, han fuldførte Frederiksborg Slot, som hans Fader havde begyndt paa og som han meget yndede. Rosenborg, Børsen, det astronomiske Taarn, Holmens Kirke ere ligeledes Mindesmærker fra ham. Christian 4de var først gift med Anne Catharina af Brandenburg og lod sig siden ved venstre Haand vie til Christine Munk, med hvem han blandt flere Børn avlede Eleonore Christine, gift med Rigets Hovmester Corsits Ulfeldt, der havde en stor Indflydelse i Kongens sidste Aar. Christian den 4de var uafbrudt virksom til sin høie Alderdom; han stod hver Morgen op Klokken 4, saae med sine egne Øine saavel hvad der angik Staten som hans huuslige Anliggender; hans Børns Opdragelse var ham vigtig som Rigets Bestyrelse. Han gjorde 50 Reiser til Norge, som han bar stor Kjerlighed for. Kort sagt: han var stor i Feldten, i Cabinettet, paa Domstolen; dog forledede undertiden hans Hidsighed ham til overdreven Strenghed selv imod dem, han elskede.

Christian den 5te, en Søn af Frederik den 3die, blev født i Flensburg den 15de April 1646. Ved hans Faders Død 1670 besteeg han Thronen og var den første danske Konge, der regjerede med Arveret. **Peter Schumacher**, Forfatter af Kongeloven, havde mange Fortjenester af Riget under Christian den 5te, som ophøiede ham i Adelstanden under Navnet **Griffenfeldt** og gjorde ham til den første Mand i Staten; herved vaktes Misundelse, som endelig styrtede Yndlingen. Christian blev indviklet i en Krig mod Sverrig, hvortil Ludvig 14des Krig mod Holland gav Anledning. Danmark allierede sig med Churfyrsten af Brandenburg, som understøttede Hollænderne, hvorimod Sverrig var Ludvig 14des Allierede. For at sikkre sig Hertugen af Holsteen, havde man tvunget ham til det Rendsburgske Forlig, hvorved han afstod Tønningen og overlod Kongen alle sine Tropper. Efterat Krigen var erklæret, indtoge de Danske Wismar; siden sattes Tropper over til Skaane, hvor begge Kongerne vare selv tilstæde. Slagene ved Lund og Landskrone vare imidlertid ei heldige for de Danske. Bedre gik det til Søes, hvor Admiral Tromp i Forening med Juul seirede over de Svenske ved Øeland. **Niels Juul** havde i Forveien erobret Gulland, slog næste Aar den svenske Admiral Sjøblad ved Colbergheide og vandt endelig den vigtige Seier i **Kjøgebugt** 1677, hvor de Svenske mistede 22 Skibe. De Danske vare nu Herrer paa Østersøen og indtoge Rügen. Dette Held uagtet nødtes Kongen af Danmark, der blev forladt af sine Allierede, at slutte Fred med Sverrig til Lund uden nogen Fordeel. Med Frankerig afgjordes Stridighederne i Fontainebleau 1679. Under Krigen var Griffenfeldt styrtet. Kongens Halvbroder Gyldenløve, Hertugen af Pløen og flere arbeidede paa hans Fald: man beskyldte ham for at have solgt Embeder, staaet i utilladelig Forbindelse med udenlandske Hoffer og brugt uanstændige Udtryk om Kongen i sin Dagbog. Han dømtes til Døden som Majestætsforbryder, dog fik han Pardon og sendtes til Munkholmen. Mange af de gode Indretninger, som kom istand under Christian den 5te havde Griffenfeldt Deel i. Krigsmagten og Flaaden sattes i Stand; den danske og norske Lov blev givet, Høiesteret fik en forbedret Indretning, en nye Adel oprettedes, Landeveiene forbedredes, Milepæle opreistes, Landet opmaaltes til Skatternes bedre Bestemmelse, en nye Matricul indførtes, Øerne St. Thomas og St. Jan erhvervedes m. m. — Kongen var gift med Charlotte Amalia af Hessen, med hvem han havde fem Børn. Med Sophie Amalia Moth avlede Kongen to Gyldenløver, hvoraf den ældste blev Stamfader for Greverne af Danneskjold Samsøe. Christian den 5te døde den 25 August 1699. Charlottenborg, Amalienborg og Reformeert-Kirke bygge-

des under ham og Nyholm blev anlagt. Videre indførtes Dannebrogsordenen.

Christian den 6te, en Søn af Frederik 4de, blev født den 30 Novbr. 1699 og besteeg Thronen ved sin Faders Død 1730. Han forandrede og afskaffede adskillige af sin Faders Indretninger, afskedigede hans Ministre og sendte sin Stedmoder Anna Sophie Reventlau til Clausholm i Jylland. Hans Gemalinde, Sophie Magdalene af Brandenburg-Culmbach, der meget elskede Pragt, fik ham til at nedrive det af hans Fader byggede Kjøbenhavns Slot, og i dets Sted opføre Christiansborg; videre opbyggede han og Hirschholm, men bragte herved Riget i en betydelig Gjeld. Han sørgede alvorligen for Flaaden og lod indrette Dokken efter Grev Danneskjolds Forslag til Skibes Reparation. Videre stiftede han Frøkenklosterne Wemmeltoft og Walløe samt Videnskabernes Selskab i Kjøbenhavn: han indførte Confirmationen og tillod det vestindiske Compagnie at kjøbe Øen St. Croix af de Franske. Under Christian den 6te indsneeg en hyklersk Gudsfrygtighed sig, hvortil Kongen selv var tilbøielig. Han døde den 6te Aug. 1746.

Christian den 7de, en Søn af Frederik den 5te og den engelske Prindsesse Lovise, blev født den 29 Januar 1749 og besteeg Thronen 1766. Samme Aar giftede han sig med Caroline Mathilde, Søster til Kong Georg 3die af England og gjorde derpaa en Udenlandsreise til Tydskland, Holland, Frankerig og England og anbefalede sig overalt ved sit indtagende Væsen og sin Munterhed. Ved sin Tilbagekomst medbragte han Livlægen Johan Frederik Struensee, der snart formaaede Alt over Kongen, som ophøiede ham i Grevestanden og tillod ham at gjøre alle de Forandringer han fandt for godt. Struensees hurtige Stigen vakte ham mange Misundere og i Spidsen af dem stod Enkedronningen Juliane Marie. Hendes Partie seirede endeligt, hun fik Kongen til at udstæde en Arrestbefaling mod Greverne Struensee og Brandt, hvis Forandringer som man paastod havde vakt en Misfornøielse, der kunde blive farlig for Kongens Liv. Dronning Caroline Mathilde, som beskyldtes for at staae i Forbindelse med Struensee, blev først bragt til Kronborg og derfra til Hannover, hvor hun døde i Celle. Struensee og Brandt bleve dømte som Majestætsforbrydere og henrettede. Enkedronningen paatog sig nu, da Kongen var svag, Statsbestyrelsen tilligemed Arveprinds Frederik og Geheimeraad Ove Hoegh Guldberg. Under dette Ministerium endtes de Stridigheder, som saa længe havde fundet Sted mellem det hertugelige holsteenske Huus og Danmark, da Storfyrste Paul af Rusland overlod sin

Deel af Holsteen til Danmark mod Oldenborg og Delmenhorst, som han gav til en holsteensk Prinds Peter Frederik. Vigtig Deel i Underhandlingerne herom havde Joh. Hartvig Ernst Greve af Bernstorf havt; han gjorde sig tillige fortjent ved at skjænke Bønderne paa sine Godser deres Frihed, hvorfor de have opreist ham et Mindesmærke i Nærheden af Gjentofte. Under det guldbergske Ministerium blev og Indfødsretten givet, hvorved bestemtes, at kun Danske, Norske og Holstenere skulde have Adgang til Statens Embeder, dog gjordes der en Undtagelse med Mænd, som ved udmærkede Kundskaber eller stor Formue kunde gavne Staten. Da Kronprindsen var bleven confirmeret deeltog han selv i Statsbestyrelsen og blev heri understøttet af den ypperlige Statsmand Andreas Peter Greve af Bernstorf. Under denne Bestyrelse nød Danmark et Held, som kun sjelden blev det til Deel. Man arbeidede med ædel Iver paa at forbedre Bondestandens Kaar og ophævede Stavnsbaandet, i hvilken Anledning en Støtte opreistes uden for Kjøbenhavns Vesterport. En næsten fuldkommen Trykkefrihed fandt Sted, hvorved mange nyttige Sandheder kom for Lyset. Sammes Misbrug har givet Anledning til en senere Indskrænkelse. I Aaret 1788 sendte Danmark et Troppecorps ind i Sverrig paa Grund af en Alliance med Rusland. Da den svenske Armee stod imod Russerne trængte de Danske uden synderlig Modstand frem lige til Gothenborg. De trak sig dog snart igjen tilbage, da Englænderne truede, og Danmark tog siden ingen Deel i Krigen mellem Rusland og Sverrig. — Den danske Comandeur Bille indlagde sig stor Hæder for Tripolis, som havde viist sig fiendtligsindet mod Danmark. Med Fregatten Najaden og Briggen Sarpen lagde han sig udenfor Tripolis og blev angreben af en stor Mængde tripolitanske Smaaskibe, af hvilke han ødelagde Endeel og tvang de øvrige til Flugt. Den franske Revolutions Udbrud satte næsten hele Europa i Bevægelse, men Bernstorfs Klogskab vedligeholdt Neutraliteten for Danmark, hvis Handel blomstrede og hvis Skibe beseilede alle Have med Sikkerhed. Kun Englands Fordringer paa Herredømmet til Søes forstyrrede nu og da Danmarks Roe. Keiser Paul af Rusland troede sig ogsaa fornærmet af de Engelske og bragte en Alliance istand mellem Rusland, Danmark og Sverrig for at holde over Neutraliteten til Søes. England vilde ei give efter og udrustede en Flaade under Admiralerne Parker og Nelson, som sendtes til Østersøen. Nelson angreb den danske Forsvarsflaade paa Kjøbenhavns Rhed og efter en tapper Modstand, blev der sluttet en Vaabenstilstand, under hvilken Danmark fratraadde Forbindelsen med Rusland. Keiser Paul var imidlertid død og Rusland saavelsom Danmark og Sverrig sluttede Fred med England, dog

uden at denne Nation eftergav nogen af sine Fordringer om at visitere convoyerede Skibe. Vel sluttede England og Frankerig Freden til Amiens, men Krigen brød snart ud igjen, og, da betydelige Hære marscherede igjennem det nordlige Tydskland troede Kronprindsen det nødvendigt at dække Grændserne og havde derfor Danmarks fleste Tropper liggende i Holsteen. Englænderne udrustede en stor Flaade med Landingstropper, hvormed de seilede til Østersøen. Da der slet ingen Uenighed var mellem Danmark og England troede man ei at have nogen Grund til Frygt og de danske Tropper bleve i Holsteen. Pludseligt fremkom Englænderne med den Fordring at den danske Flaade skulde udleveres dem indtil en almindelig Fred. Da dette blev afslaaet sattes Tropper i Land fra den engelske Flaade der havde omringet Sjælland. Admiral Gambier comanderede Flaaden og Lord Cathcart Landtropperne. De fandt kun liden Modstand og begyndte den 2den September. 1807 et frygteligt Bombardement paa Kjøbenhavn. Den Overstbefalende i Staden General Peyman begyndte derfor Underhandlinger, hvoraf Følgen var at Flaaden tilligemed Søkrigsfornødenhederne i Arsenalet skulde overgives de Engelske, der efter Sex Ugers Forløb forpligtede sig til at forlade Sjælland. Endnu tilbød de en Forbindelse med England, hvilket Kronprindsen i billig Harme afslog og allierede sig nøiere med Frankerig. Ved Begyndelsen af Fiendtlighederne var Christian den 7de fort fra Sjelland til Rendsburg, hvor han døde den 13 Martz 1808. - To skrækkelige Ildebrande traf Kjøbenhavn under hans Regjering: den 26de Febr. 1794 afbrændte det prægtige Christiansborg og det følgende Aar den 5te Juni fortærede Ilden en stor Deel af Staden (934 Huse) og Endeel af Forraadshusene paa Gammel-Holm.

Christiania, Hovedstaden i Norge ved Christianiafjorden har 1500 Huse og omtrent 11000 Indb. Den har sit Navn af Christian 4de, som lod den opføre da den gamle Bye Opsloe, som Harald Haardraade havde bygget, var afbrændt paa nogle faa Huse nær. Staden driver en temmelig Handel fornemmelig med Bræder og Jern. Den forsvares af Fæstningen Aggershuus, har et Universitet stiftet af Kong Frederik 6te, en Cathedralskole, et Militairinstitut, og en Stiftsoverret. Den svenske Generalgouverneur i Norge residerer i Christiania, som og er Sædet for en Biskop.

Christiansand, en temmmelig betydelig Stad i Stiftet af samme Navn med 5000 Indb. Den er ligesom Christiania anlagt af Christian 4de, har en latinsk Skole, en Stiftsoverret og en god Havn, som forsvares af Fæstningen Christiansholm.

Christine, Dronning af Sverrig, født den 9de Decbr. 1626, var en Datter af Gustav Adolph og den for sin Skjønhed, saavelsom Smag for Kunster og Videnskaber udmærkede Prindsesse Marie Eleonora af Brandenburg. Gustav anvendte stor Omhue paa sin Datters Opdragelse. Hun erholdt Underviisning i alle de Videnskaber, som kunde danne hendes Characteers Energie. Da han kort derpaa gik til Tydskland anbefalede han sin Datter i de meest rørende Udtryk Cantsleren Oxenstjerna. Da Gustav var falden ved Lützen 1632, forsamlede Rigsstænderne sig og proclamerede den sexaarige Christine til Dronning og gave hende 5 af de fornemste Kronembedsmænd til Formyndere og overdrog dem tillige Administrationen. Hendes Underviisning vedblev efter Gustavs Plan, og, da hun havde en levende Indbildningskraft, en lykkelig Hukommelse og en sjelden Forstand gjorde hun de hurtigste Fremskridt; hun lærte de gamle Sprog, Historie, Geographie, Politik og gav Slip paa Fornøielser for at kunne hellige sig Videnskaberne. Tillige røbede hun hiin Synderlighed i Adfærd og Characteer, som hendes hele Liv bærer Præg af. Hun viste sig ikke gjerne i Fruentimmerklæder, tilbagelagde store Strækninger til Fods og til Hest og deeltog i Jagtens Besværligheder, ja selv i dens Farer. Hun underkastede sig nødig Hofetiketten. Mod dem, som omgave hende, viste hun vexelviis den største Fortrolighed og haanende Stolthed eller imponerende Høihed. Oxenstjerna ærede hun som en Fader, skjenkede ham sin hele Fortroelighed og lærte Regjeringskunsten af ham. Snart viste hun i Statsraadet en Forstandsmodenhed, der satte hendes Formyndere i Forbauselse. Allerede 1642 anmodede Rigsstænderne hende om, selv at paatage sig Regjeringen, men hun undskyldte sig med sin Ungdom og Uerfarenhed. Først to Aar efter begyndte hun selv at regjere. Hun endte den med Danmark begyndte Krig heldigt i Freden til Brømsebroe 1645. Dernæst skyndte hun paa Krigens Afgjørelse i Tydskland, for uforstyrret at kunne overlade sig til Videnskaberne. Sverrig erholdt ved den westphalske Fred 1648 Forpommern, Bremen, Verden, Wismar, tre Stemmer paa Rigsdagen og 5 Millioner Rigsdaler. Almindelig yttrede nu Nationen det Ønske, at hun vilde gifte sig, men dette var mod hendes Tilbøielighed til Uafhængighed. Blandt flere, der ønskede hendes Haand, var og hendes Fætter, Carl Gustav af Zweibrücken. Hun afslog vel hans Ønske, men bevægede Stænderne 1649 til at bestemme ham til hendes Efterfølger. Kort derpaa lod hun sig krone med megen Pragt. Fra denne Tid forandrede hun paafaldende sin Regjeringsmaade, forsømte sine gamle Ministre og hørte ærgjerrige Yndlinges Raad. Skatkammeret tømtes ved uhensigtsmæssig Ødslen, Titler og Udmærkelser bleve givne til Uværdige; herover

opkom Misfornøielse og Partier. I den Forvirring, hvori Dronningen herover befandt sig, besluttede hun at nedlægge Regjeringen. De gamle Ministre, især Oxenstierna, gjorde saa eftertrykkelige Forestillinger, at hun afstod fra sit Forsæt. Hun syntes nu igjen at ville regjere med Fasthed. Kunster og Videnskaber sysselsatte især hendes Opmærksomhed; hun kjøbte Malerier, Medailler, Manuskripter, sjeldne og kostbare Bøger, underholdt Brevvexling med mange Lærde og kaldte adskillige til sit Hof. Descartes, Grotius, Salmasius, Bochart, Huet, Chevreau, Naudée, Vossius, Conring, Meibom indfandt sig i Stockholm og Dronningen underholdt sig med dem om Philosophie, Historie, Antiquiteter, græsk og romersk Litteratur, med hvilke Gjenstande hun var lige fortrolig. Blandt de litteraire Lystigheder hun forbandt med alvorlige Studier, var den græske Dands, som hun lod Meibom og Naudée opføre. Lægen Bourdelot, en intriguant Hofmand, besad en tidlang Dronningens hele Fortrolighed, indtil Klager og Trudsler nødte ham til at forlade Sverrig. Ny Forvirring viste sig nu i Forvaltningen, og Messenius's Sammensværgelse havde ei alene truet Dronningens Yndlinge, men og Dronningen selv. Christine fattede paa nye den Beslutning at nedlægge Regjeringen og var denne Gang urokkelig. 1654 forsamlede hun, 29 Aar gammel, Rigsstænderne i Upsala, gjorde dem sin Hensigt bekjendt, nedlagde Tegnene paa den kongelige Værdighed for at overgive dem til Carl Gustav. Hun forbeholdt sig en bestemt Indkomst, fuldkommen Uafhængighed for sin Person og den høiste Magt over dem, som hørte til hendes Huus. Nogle Dage derpaa reiste hun bort og tog til sit Valgsprog: Fata viam invenient (Skjebnen vil vise Veien). Hun gik over Danmark og Tydskland til Brüssel, hvor hun blev i nogen Tid. Her gik hun hemmelig over til den catholske Religion, for hvilken hun siden offentlig erklærede sig i Inspruck, uden at man kan angive nogen Anledning til dette besynderlige Skridt. Fra Inspruck reiste hun til Rom, hvor hun holdt sit Indtog i Amazondragt til Hest med megen Pragt. Da Pave Alexander den 7de havde confirmeret hende, antog hun og Navnet Alexandra. Hun besøgte de gamle Mindesmærker og opholdt sig opmærksom ved Alt, hvad der kunde vække historiske Erindringer. Da hun engang beundrede en Sandhedens Statue af Bernini, og Een af hendes Ledsagere roste hende derfor med den Bemærkning, at Sandheden ei var alle Personer af hendes Stand saa kjær, svarede hun: "Kan vel være, thi ikke alle Sandheder ere af Marmor". Efterat have tilbragt nogen Tid i Rom, reiste hun til Frankerig 1656. Hun opholdt sig nogen Tid i Fontainebleau, i Compiegne, hvor dengang Hoffet befandt sig og i Paris. Saa meget Anstød hendes Dragt og Sæder ogsaa gave, lod man dog hendes

Talenter og Kundskaber vederfares Ret. Hun vilde være Mæglerske mellem Frankerig og Spanien, men Mazarin forstod med Anstand at skynde paa hendes Afreise. Aaret derpaa kom hun tilbage, og dette hendes andet Ophold i Frankerig er mærkværdigt ved hendes Overstaldmester, Monaldeschis Henrettelse. Han havde besiddet hendes hele Fortroelighed, men blev beskyldt for Forræderie af hende. Det franske Hof tilkjendegav hende sit Mishag over denne hevngjerrige Handling, og to Maaneder forløb, før Dronningen viste sig offentlig i Paris. Da hun 1658 kom tilbage til Rom, fik hun kun lidet glædelige Efterretninger fra Sverrig. Hendes Penge udebleve og Ingen vilde gjøre hende Forskud. Pave Alexander den 7de hjalp hende ud af denne Forlægenhed ved at tilstaae hende en Pension af 12,000 Scudi og give hende Cardinal Azzolini til Finantsintendant Efter Carl Gustavs Død foretog hun sig en Reise til Sverrig. Hun foregav at ville ordne oekonomiske Anliggender, men man mærkede snart at hun havde andre Hensigter. Da Kronprindsen var meget ung, erklærede hun, at hun i Tilfældet af hans Død, gjorde Fordring paa Thronen. Dette tog man ilde op og nødte hende til at underskrive en formelig Fratrædelsesact. Andre Ubehageligheder bevægede hende til at forlade Stockholm. 1666 gik hun anden Gang til Sverrig, men vendte tilbage uden at komme til Hovedstaden, da hun hørte, at man ei vilde tilstaae hende offentlig Religionsøvelse. Da Johan Casimir havde nedlagt Regjeringen, arbeidede hun paa at blive Dronning i Polen, dog uden at Polakkerne lagde Mærke dertil. Hun vendte tilbage til Italien og henlevede sin øvrige Tid i Rom for Kunsterne og Videnskaberne. Hun stiftede et Akademie, correspondeerede med Lærde, samlede paa Haandskrifter, Mynter og Malerier og døde den 19de April 1689. Hun blev bisat i Peterskirken og Paven lod opreise hende et Minde med en lang Indskrift. Selv havde hun blot forlangt de Ord: vixit Christina annos LXIII. Hendes Hovedarving var Cardinal Azzolini. Bibliotheket kjøbte Alexander den 8de, som lod henlægge 900 Haandskrifter i Vaticanet og gav sin Familie de øvrige Bøger. Malerierne og Antikerne kjøbte Odescalchi. Aar 1722 kjøbte Hertug-Regenten af Frankerig en Deel af dem for 90,000 Scudi. Disse Samlingers Rigdom kan man see af de Værker, hvori de findes beskrevne, nemlig Havercamps Nummophylacium reg. Christ. og Museum Odescalcum. Christines Liv viser en Blanding af modsigende Egenskaber. Hendes Menneskekundskab og giennemtrængende Forstand kunde ei sikkre hende mod chimæriske Planer, alchymistiske og astrologiske Drømmerier. Hun var mere overordentlig end stor. Hun har efterladt nogle Værker, hvori man gienkjender hendes Characteer og

Tænkemaade. De findes for Størstedelen i Archenholzes Memoires om denne Prindsesse.

Christopher (Sanct), hører til de Helgene, hvis Navn vel er meget berømt, men om hvis Levnetsomstændigheder vi kun vide Lidet. Den almindeligste Mening er at han var fra Syrien eller Cilicien, blev døbt af den hellige Babylas, Biskop i Antiochien og erholdt Martyrpalmen i Midten af det 3die Aarhundred i Lilleasien. Man fremviser Reliquier af ham paa forskjellige Steder, især i Spanien. Den orientalske Kirke holder hans Fest den 9de Mai, den vestlige den 25de Juli. Man tog især sin Tilflugt til ham i Pestens Tid. Navnet Christopher betyder Een som bærer Christus: han forestilles kjæmpemæssig, bærende Jesusbarnet paa sine Skuldre igjennem Havet.

Christopher eller Christoffer, dette Navn har tre danske Konger havt. Christopher 1ste, var en Søn af Valdemar den 2den og kom paa Thronen efter sin Broder Abel. Hans Regjering var meget urolig, hvortil især Erkebiskop Jacob Erlandsen bidrog. Han lod vel denne Prælat gribe og fængsle, men blev derfor sat i Bann og som man formoder forgivet i Sakramentet 1259 af Domherren Arnfast, som siden blev Biskop i Aarhuus. — Christopher den 2den var en Søn af Erik Glipping og Broder til Erik Menved, under hvis Regjering han havde foraarsaget adskillige Uroligheder, hvorfor og Erik Menved før sin Død fraraadede at vælge ham til Konge. Desuagtet blev han valgt 1319 efterat have underskrevet en meget haard Haandfæstning, som han dog ei agtede at holde. Riget kom under ham i den sørgeligste Forfatning. De vigtigste Provindser vare i de Svenskes og de holsteenske Grevers Hænder. Den holsteenske Grev Geert tvang endog Kongen til at forlade Danmark; han kom vel tilbage, men levede foragtet og uden Anseelse og eiede ved sin Død 1334, kun et Stykke af Lolland og nogle adspredte Stæder. — Christopher 3die af Baiern, en Søstersøn af Erik af Pommern, blev udvalgt til Rigsforstander i Danmark, da Erik blev afsat og kort derpaa til Konge. De Svenske og Norske antoge ham ogsaa efter adskillige Underhandlinger. Ligesom Erik førte han mange Tydske ind i Landet, men forandrede sin Opførsel i denne Henseende, da man gjorde ham Forestillinger derimod. I Sverrig indtraf under hans Regjering en stor Hungersnød, der føltes saa meget mere som Kongen levede i Overflødighed. Da Undersaatterne i Sverrig nøttes til at æde Barkebrød kaldte man Kongen spotviis Barkekongen. Han gjorde Kjøbenhavn til sin Residents og her have Kongerne siden den Tid resideret. Et Opror af de jydske

Bønder, som vare Erik hengivne, foraarsagede en Borgerkrig, der førtes med største Grumhed, men endelig blev dæmpet af Kongen. Christopher døde 1448, hvorpaa den oldenborgske Stamme besteeg den danske Throne.

Christelig Religion, see Religion.

Christus, see Jesus.

Chronisk (af Chronos, Tid), betyder i Almindelighed hvad der er varigt; dernæst et vist Slags Sygdomme, der med lidet Ophold stedse vende tilbage.

Chronodistichon, Chronogram kalder man saadanne Vers, af hvilke man ved at udpege de Bogstaver, hvormed Romerne skrev deres Tal som M. D. C. kan bringe et Aarstal ud, f. Ex. reges ConCeDant paCeM, hvor Bogstaverne CCDCM sammenlagde udgjøre Aarstallet 1800. **Chronographie**, Tidsbeskrivelse d. e. Historieskriven efter Tidsfølgen. — **Chronometer** et Slags meget nøiagtigt udarbeidede og derfor meget kostbare Uhre, som man først forfærdigede i England. Et godt Chronometer afviger i flere Maaneder kun faa Minuter eller Sekunder.

Chronologie eller Tidsregning er den Videnskab, som bestemmer Begivenheders Følge og Varighed efter en sikker Maalestok. Denne Maalestok er især Solens og Maanens Bevægelser. Ved Solens tilsyneladende Bevægelser fremkommer Dag og Nat, Aar og Aarstider, hvorved man faaer beqvemme og sikkre Punkter til at afmaale Tiden. Maanen har to ligedanne Bevægelser, den ene omkring Jorden i 24 Timer, den anden igjennem Dyrekredsen i omtrent 30 Dage. Denne sidste Bevægelse, hvorved Maanen fire Gange forandrer Skikkelse, er en beqvem Maalestok ved Tidsafdelingen og bestemmer Maanederne. Nødvendigheden ved de daglige Forretninger at have endnu nøiagtigere og mere bestemte Afdelinger af Dagene frembragte endnu mindre Tidsafdelinger: Aaret og Maanederne deeltes i Uger, Dagene i Timer, Timerne i Minuter, Minuterne i Sekunder, disse i Tertier. Man seer her at en dobbelt Inddeling af Tiden finder Sted: en naturlig og en kunstig. Men selv i den naturlige Inddeling er noget Vilkaarligt, da det gandske afhænger af den Inddelende, hvilken Punkt i Himmellegemernes Bevægelse han vil antage som Begyndelsespunkt f. Ex. ved Solens daglige Bevægelse, dens Opgang, Middagspunkt eller Nedgang, eller ved den aarlige Bevægelse den længste Sommer- eller den korteste Vinterdag. Derfor bestemtes det af dem som indrettede det borgerlige Liv ved Love, hvorledes man skulde begynde og

ende Aar, Maaneder og Dage, saavelsom i hvor mange mindre Dele de større skulde inddeles. Af denne Forskjel mellem den naturlige og kunstige eller borgerlige Tidsregning fremkommer en Forskjel i Chronologien selv: man skjelner mellem den mathematiske eller astronomiske og den historiske. Den astronomiske Chronologie bestemmer Lovene for og Varigheden af de naturlige Tiddele efter Stjernernes rigtig iagttagne Omløb paa Himmelen: den historiske Chronologie handler om Tidens borgerlige Inddeling, om de forskjellige Nationers Tidsregninger, om de gamle Perioder eller de berømteste Tidsepocher ꝛc. Man indseer letteligt, at den ene af disse Chronologier behøver den anden for at blive tydelig: al historisk Chronologie grunder sig paa den astronomiske, men denne kan ei bestemt angive Tidsdelenes Længde uden at betjene sig af den borgerlige Chronologie. Paa dem begge grunder Calenderens Indretning sig. Mathematiker og Astronomer bestemme Tidens Dele, saaledes som de af Naturen angives ved Solens og Maanens Bevægelser efter deres sande Varighed. Det er overladt dem, som indrette det borgerlige Liv, lovmæssig at bestemme, med hvilken Dag Aaret skal begynde, af hvor mange Dage en Maaned eller en Uge skal bestaae ꝛc. Disse lovmæssige Bestemmelser ligge til Grund for Calenderen eller Almenachen d. e. Fortegnelsen paa alle enkelte Dage, Uger og Maaneder, som udgjøre det borgerlige Aar, tilligemed Jagttagelsen af de borgerlige Mærkværdigheder f. Ex. Festdage, saavelsom de astronomiske f. Ex. Ny- og Fuldmaane, Solstitier, Æquinoctier, Sol- og Maaneformørkelser ꝛc. Saavidt maatte den astronomiske Chronologie være forbunden med den historiske, begge ere uadskillelige. Men hvorledes Tiden inddeeltes hos forskjellige Folk kunne vi kun vide historisk. Den historiske Chronologie forebrages derfor: 1) Forskjellige Nationers Aarformer saaledes som de ved Lovgivere, Religionsstiftere eller andre ere bestemte; 2) de Begivenheder, som af forskjellige Folk ere valgte til Epocher, det er Begyndelsespunkter, hvorefter de talte Aarenes Følge f. Ex. Hinduernes Jug, Nabonassars Æra, den seleucidiske hos Chaldæer, Syrer, Perser, Ægypter, Verdens Skabelse hos Jøderne, Christi Fødsel hos de Christne, Olympiaderne hos Grækerne, Roms Opbyggelse, Æra-consularis hos Romerne, Hedschra eller Muhameds Flugt hos Muhamedanerne, den julianske, gregorianske Calender ꝛc. Fordi herved forekommer saa meget fremmedartet, som vanskeliggjør Beregningen, antager man 3) en Aarform og en Epoche for derefter at reducere alle Nationers Aarformer og Epocher og deri at ordne alle Nationers og Tiders Begivenheder. Den nuværende europæiske Chronolog og Historieforsker maae overføre Tidsangivelserne efter fremmede Epocher og Tidsregninger til den

nu hos os brugelige. Hegewisch har i sin Indledning til den historiske Chronologie leveret et meget brugbart Værk i denne Materie.

Chrysolith, en Ædelsteen, som har en grønguul Farve; den blødeste af alle Ædelstene. — Den er gjennemsigtig og chrystalliserer sig i brede firkantede Søiler med afstumpede Sidekanter og med sexsidede Endespidser. Den findes i Orienten, i Peru, Brasilien, Bøhmen, Sachsen ꝛc. Chrysopras eller almindeligt Chrysopras, et Slags Chrysolith, der er guulgrøn af Farve.

Chrysostomus (St. Johannes), en berømt Kirkefader, var født i Antiochien 344. Hans Fader, ved Navn Secundus, commanderede Rigets Tropper i Syrien. Endnu banede i Grækenland Veltalenheden Veien til de høieste Embeder: Chrysostomus studerede den under Libanus, den Tids berømteste Taler og overgik snart sin Mester. Efterat han havde lagt sig efter Philosophien opofrede han sig den hellige Skrifts Studium og besluttede at hellige Gud sit Liv langt fra Verdens forfængelige Glands i Syriens Ørkener. Han havde alerede dengang med overordentligt Held ført nogle Sager for Retten. Han levede nu tre Aar i Antiochien, hvor han indgik Venskab med Basilius, med Theodorus, siden Biskop i Mopsueste og med Maximus, siden Biskop i Seleucia. Provindsens Biskopper havde besluttet at tildele Chrysostomus og Basilius den biskoppelige Værdighed, men Chrysostomus tog Flugten og skjulte sig. Aar 374 begav han sig til Eremiterne, som beboede Bjergene ved Antiochien. Det Liv, han førte blandt dem har han selv beskrevet saaledes: De staae op ved første Hanegal eller ved Midnat; efterat de i Fællesskab have læst nogle Psalmer og Hymner, beskjeftiger enhver sig i sin Celle med den hellige Skrifts Læsning eller Bøgers Afskrivning. Derpaa gaae de i Kirken; efter Messen gaae de stille tilbage til deres Bolig. De tale aldrig med hverandre; deres Næring bestaaer af noget Brød og Salt; Nogle tage ogsaa Olie dertil og de Syge noget Grønt. Efter Spiisningen hvile de nogle Øieblikke og foretage derpaa deres sædvanlige Øvelser. De grave Jorden, fælde Træer, forfærdige Kurve og Klæder og vaske Reisendes Fødder. Deres Seng er en paa Jorden udbredt Matte, deres Dragt Skind eller Tøi, forfærdiget af Gjedde- og Cameelshaar. De gaae barfoddede og have ingen Eiendomme: Ordene mit og dit hører man aldrig. I deres Celler hersker en uafbrudt Fred, en stille og rolig i Verden ukjendt Munterhed. Efter fire Aar forlod Chrysostomus disse Eneboere for at søge endnu større Ensomhed. Han begav sig til en Hule, hvor han tilbragte to Aar uden at lægge sig. Hans Vaagen, hans Afholdenhed og Stedets Fugtighed paadrog ham en

heftig Sygdom, som nødte ham at vende tilbage til Antiochien 381. Samme Aar blev han af Bisskoppen i Antochien kaldet til Diakonus. Han gjorde ham siden til sin Vikar og paalagde ham at forkynde Folket Guds Ord. Hidtil havde denne Forretning kun været Bisperne forbeholdet. Chrysostomus var dengang 43 Aar gammel. Hans Veltalenhed trak Jøder, Hedninger og Kjettere sammen. Han var, siger Sozomenes, denne Kirkes og hele Orientens Prydelse, da Keiser Arkadius 397 hævede ham paa Bispestolen i Constantinopel. For at Indbyggerne i Antiochien ei skulde modsætte sig hans Afreise, lod Keiseren ham hemmelig bringe til Constantinopel, hvor Theophilus, Patriarch af Alexandrien, indviede ham. Han begyndte med at indskrænke sit Huses Udgifter, stiftede Hospitaler, forbedrede Geistlighedens Sæder og omvendte en Mængde Hedninger og Kjettere; han gav sig og af med at pleie Syge og gav rige Almisser. For at udbrede Evangelium sendte han en Bisskop som Missionair til Gotherne, en anden til Scytherne, andre til Persien og Palæstina. Da et Oprør udbrød imod Ministeren Eutropius, og denne søgte Beskyttelse ved Alteret, som han forhen havde vanhelliget, reddede Bisskoppen ham fra det indtrængende Folks Raserie og bragte Rolighed tilveie ved at holde en skjøn Tale om de jordiske Tings Forfængelighed. Kort derpaa plantede Gainas, der anførte Gotherne i Keiserens Tjeneste, Oprørsfanen og beleirede Hovedstaden. Chrysostomus bevægede ham ved sin Veltalenhed til at drage bort. Samme Aar 399 holdt Chrysostomus en Kirkeforsamling i Constantinopel, hvor flere af Asiens Bisskopper afsattes for Simonie. Severin, Bisskop af Gabala i Syrien, vovede at angribe Chrysostomus paa Prædikestolen, men han blev forjaget som en Bagtaler. To farligere Fiender havde han i Keiserinden Eudoxia og Theophilus, Patriarch af Alexandrien. Den førstes Uretfærdighed og Røverier havde givet ham Anledning til Klage og den sidste misundte ham hans Anseelse. Theophilus samlede endog Endeel Bisskopper i Chalcedon, som skulde undersøge Klagerne mod Chrysostomus. Men denne vægrede sig ved at møde, fordi man havde tilsidesat Kirkelovene og han sammenkaldte 40 Bisskopper i Constantinopel. Hans Fienders Had seirede. Han blev afsat og hans Afsættelse bekræftet af Arkadius, som tillige forviste ham. Chrysostomus forlod hemmelig Staden for ei at holdes tilbage af sine Tilhængere og vilde gaae til Bithynien. Men Folket truede med Opstand, og et Jordskjelv udbredede Skræk den følgende Nat. I denne Nød tog Arkadius sin Befaling tilbage, og Eudoxia selv bad Chrysostomus at komme igjen. Folket førte ham i Triumph ind i Staden, hans Fiender flygtede og Roligheden gjenoprettedes, men kun paa kort Tid. En Fest, som man foretog sig med mange hedenske

Ceremonier for at opreise Keiserinden en Statue vakte den fromme Biskops Iver og han talte offentlig derimod. Eudoxia blev paa det heieste forbittret, kaldte de hende hengivne Prælater tilbage og Chrysostomus blev fordømt, uagtet han havde 40 Bisskopper for sig. Arkadius udsendte en Hob Soldater for at fordrive ham, Kirken blev vanhelliget og besmittet med Blod. Pave Innocens den 1ste og Keiser Honorius erklærede sig for Chrysostomus, men Arkadius vægrede sig ved at sammenkalde et Concilium, som de forlangte og befalede Bisskoppen udtrykkelig at begive sig til sit Forviisningssted. Han adlød og blev ført til Nicæa i Bithynien 404. Strax efter hans Afreise blev Sophiekirken og Palladset, hvor Senatet forsamledes et Rov for Flammerne; Isaurier og Hunner ødelagde Riget: man drev fra flere Sider paa Chrysostomus's Tilbagekaldelse, men Arkadius blev urokkelig. Eudoxia var død kort efter hans Afreise, men havde i Forveien anviist Chrysostomus den lille armeniske Stad Cucussa i Taurus's Orkener til Opholdssted. Udmattet af Sygdom, Mangel og Besværligheder, ankom Chrysostomus hertil efter 70 Dages Reise 405. En ærbødig Modtagelse og Besøg af hans Venner i Constantinopel og Antiochien lod ham snart glemme sine Lidelser. Hans fromme Iver blev ei uvirksom. Han sendte Missionairer til Persien og Phoenicien, skrev 17 Breve til Olympias, der ere ligesaa mange moralske Afhandlinger. Keiseren fortørnedes over den Deeltagelse hele Christenheden viste ham og befalede at bringe ham til den paa Grændsen liggende Stad Pityont ved Pontus Euxinus's Bredder. Man lod Oldingen gjøre Reisen til Fods med ubedækket Hoved i den stærkeste Solhede. Han bukkede under for disse Besværligheder. I Comana i Pontus maatte man bringe ham i den hellige Basiliskus's Oratorium. Han iførte sig hvide Klæder, nød Nadveren, gjorde sin Bøn og døde den 14de Septbr. 407 i sit 63 Aar. Han blev jordet ved Siden af den hellige Basiliskus, men Aar 438 høitideligt bragt til Constantinopel og der hensat i Keisernes Begravelse i Apostlernes Kirke. Senere førte man hans Levninger til Rom og hensatte dem i Vaticanets Kirke. Den græske Kirke helligholder hans Fest den 13de Novbr., den romerske den 27 Jan. Navnet Chrysostomus blev først givet ham efter hans Død for at betegne den Veltalenhed, der hæver ham over alle andre Kirkefædre. Han er stedse original, har en levende Indbildningskraft, forstaaer at vække Følelsen; hans Stiil er reen og klar, hans Billeder skjønne og rigtige, saa han kan sættes ved Siden af Grækenlands berømteste Skribenter. Den skjønneste og nøiagtigste Udgave af hans Værker er af Saville (1612, 9 Bind Fol.) Den fuldstændigste paa Græsk og Latin, er af Monfauçon (Paris 1618, 13 Bind Fol.)

Chur, Hovedstaden i Graubünden ved Floden Plessur, med omtrent 2500 Indb. Speditionshandelen mellem Tydskland og Italien gjør Staden velhavende. Staden har to evangeliske Kirker, et Raadhuus med et Bibliothek og en Børs med et Vareoplag. I Egnen dyrkes Viin og Frugter og i Nærheden begynder Rhinen at blive seilbar for smaae Skibe. Til 1498 var Chur en frie Rigsstad, derpaa kom den under Bisskoppen som stod under Erkebispen af Mainz og var Rigsmedlem. Dog beholdt den nogle Friheder. Den bisskoppelige Residens ligger tæt ved Staden og hos den Domkirken, omkring hvilken de faa Catholiker boe, som leve i Chur. Bisskoppens Indkomster ere nu sammensmeltede til 10,000 Fl., hvoraf Størstedelen komme fra Tyrol. Bisskoppens verdslige Eiendomme ere indbragne 1802 og givet den helvetiske Republik som Erstatning for andre Tab.

Churchill (Charles), en engelsk Satiriker, født i Westminster 1731. I Skolen udmærkede han sig mere ved sin levende Aand end ved Flid og Fremgang. Universitetet i Oxford nægtede at optage ham formedelst Mangel paa Kundskab i de gamle Sprog, og sandsynlig var dette Grunden til det Had, han paa flere Steder i sine Værker yttrer mod dette Universitet. Han giftede sig endnu i 18 Aar gammel, blev Geistlig og fik et lidet Kald. For at formere sine Indkomster begyndte han at handle med Frugtviin, men Mangel paa Orden og Oekonomie bragte ham snart til en Banquerot. Han gik nu tilbage til London, hvor han fik et geistligt Embede og gav tillige Underviisning i Grammatik. Han stod alerede dengang i Forbindelse med Thornton, Colman og Lloyd, som dannede et litterairt Triumvirat. Han gjorde sig bekjendt ved sin Rosciade, hvis første anonyme Udgave 1761 blev optaget med meget Bifald. Dette Digt var en Satire paa den Tids Skuespillere. Han blev angreben af Journalerne og skrev sin Apologie, hvori han medtager Journalisterne, Skuespillerne og den berømte Garrick selv. Man angreb nu hans Opførsel, som vist nok ei kunde fremstilles som et Mønster. Han forsvarede sig i et Brev til Lloyd, the night. Han forfattede desuden en Mængde satiriske Digte af forskjellig Værdie. Den Hurtighed, hvormed han arbeidede, tillod ham sjeldent at levere noget Fuldendt. Hans Satirer have desuden næsten alle Hentydning paa Personer og indtrufne Omstændigheder og ere derfor vanskelige at forstaae. Han døde paa en Reise til Boulogne i sit 33te Aar og blev begravet i Dower.

Churfyrster, kaldtes de fornemste Fyrster i det tydske Rige, hvilke havde den udelukkende Ret, at vælge den tydske Keiser: denne Ret havde efterhaanden uddannet sig.

I de ældste Tider under Carolingerne var Keiserværdigheden arvelig for den regjerende Familie, dog valgte man vilkaarlig en Regent af samme, uden at see paa Slægtskabets Nærhed. Saaledes var Keiserdømmet baade et Arve- og Valgrige. Da Carolingerne uddøde (911) blev Tydskland et fuldkomment Valgrige, dog fjernede man sig sjelden fra den sidst afdøde Keisers Familie. Valget skedte af den hele tydske Nation, som havde fire Nationalstemmer efter de 4 Hovednationer, Sachser, Bayrer, Franker og Alemanner, og Schwaber; hver Nation udnævnte Een af sine Stænder eller Adel til Vælgende, hvorpaa Hertugen raadslog med Stænderne. Alle fire Hertuger valgte derpaa i Fællesskab den nye Keiser, og derpaa gjorde enhver Hertug Valget bekjendt for sin Nations Stænder og Adel. Keiseren blev nu i Kirkens Navn salvet og kronet af Erkebiskopperne af Mainz, Trier og Cölln. I Keiservalget selv havde disse Erkebisper ingen Deel, hvorimod de fire Hertuger kun var tilstæde ved Kroningen som Vidner. Først under Otto den store († 973) erholdt den tydske Kirke og i dens Navn de tre ovennævnte Erkebiskopper Ret at deeltage i Keiservalget. Uagtet de fire Hertugdømmer og de fire Hovednationer efterhaanden deeltes og oploestes og flere mægtige tydske Fyrster vilde tage Deel i Keiservalget, paastode dog Efterfølgerne af hine fire Hertuger alene den Ret at udnævne een eller flere Fyrster til Valget; de øvrige Fyrster tilligemed Folket havde blot Ret til af de udnævnte Candidater at vælge Een, eller hvis kun Een var bragt paa Valg, da erkjende ham. Lidt efter lidt søgte de fire gamle Hertugers stedse mægtigere Efterfølgere aldeles at udelukke de øvrige Fyrster og Folket fra Keiservalget, og saaledes opkom i Aarene fra 1245 til 1256 de 7 Churfyrster, som man alerede finder 1256 ved Richard af Cornwallis's Valg. Disse 7 vare: 1) Churfyrsten af Mainz, 2) Trier, 3) Cölln, 4) Pfalz, der havde sin Churværdighed fra Hertugdømmet Lothringen, 5) Brandenburg, der havde sin fra Hertugdømmet Franken, 6) Sachsen og 7) Bøhmen, der 1290 havde erholdt Churværdigheden af Bayern, som nogle Gange ei havde indfundet sig paa Rigsdagen, hvorfor Bøhmen var traadt i dets Sted. Vel forlangte de øvrige Fyrster Deel i Keiservalget, men Churfyrsterne holdt over deres Rettigheder, som endelig, 1338, erkjendtes af alle tydske Fyrster og Ludvig af Bayern og bekræftedes af Carl 4de i den gyldne Bulle. Deres Antal blev uforandret til den westphalske Fred. Men, da Churfyrst Frederik 5te af Pfalz († 1632) erklæredes i Rigets Acht og hans Churværdighed blev overdraget Bayern, saa indførtes ved den westphalske Fred, for at holde det pfalziske Huus skadesløst, en ottende Churværdighed, dog under den Betingelse, at, hvis den bayerske

igjen faldt til Pfalz, skulde denne ottende Churværdighed ophøre. I Aaret 1692 kom en niende Churværdighed til, da Keiser Leopold 1ste egenmægtigen ophøiede Braunschweig-Lüneburg til et Churfyrstendømme; dette fandt vel megen Modstand af Rigsstænderne, især de andre Churfyrster, men blev dog erkjendt 1710. Fra denne Tid vare der 9 Churfyrster, indtil Huset Bayern uddøde 1777 med Maximilian Joseph og de bayerske Lande tilfaldt Churpfalz. Den bayerske og pfalziske Churværdighed forenedes igjen, saa der kun bleve 8 Churfyrster. Af disse Churfyrster vare tre geistlige, nemlig Mainz, Trier og Cölln, med hvis Værdighed tillige et Erkebispedømme var forbundet; deres Værdighed kunde ei være arvelig, da de valgtes af Medlemmerne, i det til Erkebispedømmet hørende Domcapitel. Fem af Churfyrsterne vare verdslige og deres Værdighed arvelig for deres mandlige Descendenter. Disse fem vare Churfyrsten af Bøhmen, Pfalz*), Sachsen, Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg. Efter Forskjelligheden af den i deres Churlande herskende Religion vare de fem catholske og de tre evangeliske, nemlig Sachsen**), Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg. Churfyrsterne havde visse Forrettigheder for de øvrige Stænder, enten i Fællesskab eller hver for sig. De fornemste fælleds Forrettigheder vare: 1) Ret til at vælge Keiseren; 2) forfatte Valgcapitulationen; 3) beklæde Erkeembederne; 4) danne et særskilt Collegium paa Rigsdagen; 5) holde Churdage***) og derpaa affatte Churverein o: fælleds Beslutninger over de afhandlede Gjenstande; 6) den Ret, at man fra deres Dom ei kunde appellere til Rigsretten (privilegium de non appellando); 7) havde de kongelig Rang og Værdighed, dog ei Titelen Majestæt; 8) kunde de besidde flere Churfyrsten-

---

*) Churfyrsten af Pfalz kaldtes ogsaa efter Foreningen Churfyrste af Pfalz-Bayern, men denne Titel har han ei i den tydske Statsrets Stiil, og den blev ham ei tilstaaet, da han ved Leopold 2dens Valg søgte derom.

**) Churfyrsten af Sachsen er vel catholsk, men, da den herskende Religion er luthersk, regnes han til de evangeliske Churfyrster.

***) Man maa skjelne mellem de Forsamlinger, der blot angik Churfyrsternes Rettigheder og Anliggender; Valgdage, som holdtes for at vælge en Keiser eller romersk Konge, og Churdage, hvor andre Rigets Anliggender afgjordes.

dømmer paa Eengang; 9) uden keiserlig Tilladelse bringe Rigslehn eller det tydske Riges Allodialgodser til sig. — De særdeles Forrettigheder for enkelte Churfyrster vare følgende: I. Mainz havde Forsædet og den første Plads i Churcollegiet saavelsom Forrang for de øvrige Churfyrster; Directorium paa Rigsdagen og in Corpore Catholicorum; Ret at krone Keiseren, hvilken den dog deelte med Trier efter et Forlig af 1656. II. Trier tilkom den anden Plads i Churcollegiet og kunde i nogle Tilfælde udøve visse af Churfyrsten af Mainzes Rettigheder. III. Churfyrsten af Cölln var Erkekantsler i Italien og den pavelige Stoels Legatus natus. IV. Bøhmen havde Forrang for de verdslige Churfyrster; var frie for Forbindelse med Rigskredsene; behøvede ei at komme paa Rigsdagene, uden de holdtes i Bamberg, Nürnberg eller Merseburg; var, saavidt Østerrig angik, ei undertastet Rigsvikarierne. V Churfyrsten af Pfalz var Erketruchsess, Rigsvicarius i Rhinegnene; havde meer end een Stemme i Rigscollegierne og var Skytsherre for Stæderne Aachen, Worms og Speier. VI. Churfyrsten af Sachsen var Erkemarschal, Rigsvikarius i den sachsiske Rets Lande; Director corporis Evangelicorum; Director paa Rigsdagen, naar Mainz hindredes fra Directorium, Director og Kredsoberst i den oversachsiske Kreds. VII. Churfyrsten af Brandenburg var Erkekæmmerer, førte Condirectorium i den westphalske Kreds afvexlende med Pfalz og i den nedersachsiske Kreds med Erkebiskoppen af Magdeburg og Churfyrsten af Hannover; havde flere Stemmer i Rigscollegierne, og var Skytsherre for Johanitterordenen i de brandenburgske Lande, VIII. Churfyrsten af Braunschweig-Lüneburg var Erkeskatmester, Condirektor i den nedersachsiske Kreds, afvexlende Biskop i Osnabrück, havde flere Stemmer i Rigscollegierne og var Skytsherre over nogle Rigsstæder. — Denne Forfatning maatte nødvendig lide vigtige Forandringer i Freden til Lüneville 1801, da betydelige Lande vare aftraadte til Frankerig og der ei taltes om Skadesløsholdelse uden for de verdslige Fyrster. Endelig afgjordes at der for Fremtiden skulde være een geistlig Churfyrste, nemlig den af Mainz, under Titel af Churfyrste-Rigs-Erkekantsler; derimod antoges tre nye verdslige Churfyrster, Baden, Würtemberg og Hessen-Cassel. Nogen Tid efter blev og den forrige Storhertug af Toscana, der havde faaet Salzburg til en nogenlunde Erstatning, udnævnt til Churfyrste. Der var nu 10 Churfyrster: 1) Erkekantsleren 2) Bøhmen, 3) Pfalzbayern, 4) Salzburg, 5) Sachsen, 6) Brandenburg, 7) Braunschweig, 8) Würtemberg, 9) Baden og 10) Hessen. De sex sidste vare evangeliske, hvorved dette Religionspartie fik Stemmefleerhed, da de i Rigsfyrsteraadet fik 27 nye Stemmer. Denne Forfatning varede imidlertid ei længe. I

Freden til Presburg blev Salzburg aftraadt til Østerrig, hvorimod Churfyrsten erholdt Würzburg, ligeledes som Churfyrstendømme; Bayern og Würtemberg bleve Kongeriger. 1806 blev Rhinforbundet oprettet og den 1ste August frasagde Bayern, Würtemberg, Baden og Erkekantsleren sig Forbindelsen med det tydske Rige. Den franske Minister, Bacher, erklærede paa Rigsdagen i Regensburg, at Keiseren af Frankerig ei erkjendte noget tydsk Rige og havde antaget Titel af Rhinforbundets Beskytter. Endnu førte Würzburg, Sachsen og Hessen en kort Tid Churfyrstetitelen. Allerede den 30 Septbr. tiltraadte Würzbug Rhinforbundet med Titel af Storhertugdom; Sachsen ophøiedes i Freden til Posen 11 December 1806 til et Kongerige. I Krigen mellem Preussen og Frankerig, tog Napoleon de churhessiske Lande i Besiddelse. Ved Napoleons Fald har Churfyrsten af Hessen igjen erholdt sine Lande og vedbliver at føre Titel af Churfyrste, uagtet de øvrige Churfyrsteværdigheder ei igjen ere antagne, da det tydske Rige ingen Keiser skal have for Fremtiden, men dets Medlemmer samle sig og tage Sæde paa Rigsdagene efter en nyligt antagen Orden. Til Stændernes Sammenkomster er bestemt Frankfurt am Main.

Chylus, Melkesaften, Næringssaften, som ved Madens Fordøielse tilberedes i Maven. Det er en seig, hvidagtig flydende Materie, som gaaer over i Blodet, hvis Bortgang den erstatter. Chylification, Tilberedelsen af Melkesaften af de nydte Næringsmidler.

Cibber (Colley), en berømt engelsk Dramatiker og Skuespiller, født i London 1671, hvorhen hans Fader, som var Billedhugger, havde begivet sig fra Holsteen. Ved Revolutionen, som satte Wilhelm af Oranien paa Thronen, tjente Cibber under Hertugen af Devonshire og betraadde derpaa som Skuespiller, imod sine Forældres Villie, Drury-Lane Theatret. Det Bifald, han i Begyndelsen fandt, svarede ei til hans Tilbøielighed for Skuespilkunsten; imidlertid forbedrede han sig gradviis. Endelig viste hans Talent sig i et Stykke af Congreve, the old batchelor (den gamle Pebersvend), hvori han til stor Fuldkommenhed efterlignede en yndet Skuespiller, som havde trukket sig bort fra Theatret. 1695 udkom hans første Comoedie, hvori han selv spillede Sir Novelty, en Modegjæk i Carricatur; i dette Slags Roller udmærkede han sig meest, da han selv besad de to almindelige Egenskaber ved slige Characterer: Uforskammenhed og Forfængelighed i temmelig høi Grad. Han skrev nu adskillige Stykker, blandt hvilke The carelefs husband (den ligegyldige Mand), især fandt stort Bifald, selv af hans erklærede Fiende Pope. Stykket er vel uden Originalitet i Cha-

raktererne og uden Opfindelse i Intriguen, men et med Elegans udført Malerie af Tidernes Daarligheder: Dialogen er levende, aandrig og naturlig. Hans Lystspil the non juror, er en efter engelske Sæder indrettet Efterligning af Tartuffe. Det udkom 1717 og var stilet mod Jacobiterne; Hoffet betalte det godt, men det paadrog Forfatteren mange Fiender, hvilke han formerede ved sin Opførsel som Director for Drury-Lane-Theatret. Hans Fiender fik frit Spillerum, da han 1730 blev kronet Poet (Poet laureat). Cibber tog imidlertid det bedste Partie ved selv at spotte over sine Vers, hvorved han afvæbnede sine Fiender. Kun Pope afslod ei ved enhver Leilighed at gjøre ham latterlig. 1750 forlod han Theatret, som han dog nok engang betraadde, udgav Memoirer under Titel: Apologie for Colley Cibbers Levnet, et underholdende, fuldt af Aand og Frimodighed skrevet Værk, som indeholder mange interessante Anekdoter og Anmærkninger. Han døde 1757. — Teophilus Cibber, en Søn af den forrige, var født 1703 og opofrede sig ligeledes Theatret. Han gav Prøver paa udmærket Talent, men hans Ødselhed bragte ham stedse i Forlægenhed. Da han kom tilbage fra Frankerig, anklagede han en rig Mand for at have forført hans Kone og fordrede 5000 Pund af ham; Dommeren tilkjendte ham kun 10 Pund. 1757 havde han engageret sig ved et Skuespillerselskab i Dublin, men led Skibbrud paa Veien og druknede. De Levnetsbeskrivelser man har under hans Navn, ere ei af ham, men af en vis Robert Shiels, som kjøbte Tilladelse at sætte Cibbers Navn under dem for 10 Guineer. Cibbers Kone, Susanne Marie, født 1716, var een af det engelske Theaters bedste Skuespillerinder. Hun var Søster til den som Componist bekjendte Doctor Arne, der underviste hende i Musiken og lod hende træde frem paa Haymarket. Hendes Skjønhed og Talent erhvervede hende Publikums Yndest. Hun blev skildt fra Cibber efter det ovenfor omtalte Tilfælde og døde 1766.

Cicero (Marcus Tullius), Roms første Taler, var født i Arpinum, Marius's Fødested, Aar 647 ef. R. B. Hans Familie hørte til Ridderstanden, men havde stedse holdt sig fra Embeder. Hans Moder hed Helvia, hans Fader, som i landlig Rolighed levede for Videnskaberne, stod i hæderfulde Forbindelser med Republikkens første Borgere. Blandt disse vare den berømte Taler Crassus, som endog vilde sørge for den unge Ciceros og hans Broder Quintus's Opdragelse. Allerede tidligt viste Cicero sin Aands Overlægenhed og tiltrak sig sine Læreres og Meddisciples Beundring. Læsning af græske Skribentere, Digtekunst, Rhetorik og Philosophie beskjeftigede hans Ungdom. Han skrev meget i det græske Sprog; hans Vers ere skjønt byggede, men af mid=

beskmadig Digterværd. For at naae den Haabet at blive Roms første Taler, anstrængede han sig næsten utroligt. Først gjorde han dog et Feldttog under Sulla i Krigen mod Marserne. Efter sin Tilbagekomst nød han ivrigen Underviisning af Akademikeren Philo og den berømte Taler Molo og anvendte flere Aar paa at erhverve sig de for en Taler nødvendige Kundskaber. Han var Vidne til Marius's og Cinnas Grusomheder og Sullas Proscriptioner; den svækkede, blodbesmittede Republik blev rolig under dens ubarmhjertige Dictatorers Aag. Cicero, dengang 26 Aar gammel, begyndte at tale for Retten og paatog sig at forsvare den for Fadermord anklagede Roscius Amerinus imod Sullas Frigivne Chrysogenus. Han førte dette Forsvar med Ungdommens Mod, forvirrede Anklagerne og tvang Dommerne til at frifinde den Anklagede. Derpaa levede han endnu et Aar i Rom og paatog sig en Sag, som maatte mishage Dictatoren. Hans svækkede Sundhed bragte ham derpaa til at reise. Han gik til Athenen, der endnu stedse ansaaes for Videnskabernes Middelpunkt. Her studerede han 6 Aar i Selskab med sin Ven Atticus. Man sætter til denne Tid hans Indvielse i de eleusiske Mysterier. Ved Sullas Død forlod han Grækenland og gik til Asien, hvor han havde Omgang med de dueligste Talere og deeltog i deres Øvelser. I Rhodus besøgte han den berømte Posidonius og fandt her igjen Molo, som paa nye gav ham Underviisning. Engang talte han i hans Skole og blev beundret af alle, kun Molo blev stille og eftertænksom. Da Cicero spurgte ham om Aarsagen, svarede han: Ogsaa Jeg beundrer Dig, men Jeg beklager tillige det stakkels Grækenland, naar Jeg tænker paa at Videnskab og Veltalenhed, det eneste vi have beholdt tilbage, røves os af Dig og bringes til Rom. — Cicero vendte tilbage til Italien og erhvervede sig nye Hæder ved sin Veltalenhed. Blandt andre forsvarede han den berømte Skuespiller Roscius, sin Ven og Lærer i Deklamationen. I sit 30te Aar fremtraadde han i Statsembeder. Han søgte om Qvæsturet, hvormed Senatorværdigheden umiddelbar var forbunden. Han blev Qvæstor i Sicilien paa en Tid da der var Hungersnød i Rom og skaffede en Mængde Korn til Hovedstaden uden at vække Indbyggernes Mishag. Han gjorde sig elsket af Indbyggerne og gavnede dem endnu efter sin Tilbagekomst til Rom. Et Gesandtskab fra Siciliens Stæder forlangte, at han skulde føre deres Sag mod Verres. Efterat han selv i Sicilien havde samlet Beviser for hans Forbrydelse traadde han frem mod denne berygtede Røver, der blev forsvaret af den berømte Hortensius. Han malede ham med de meest levende Farver i hans Taler mod Verres, hvoraf dog kun de 2 første ere holdte. Taleren bemærkede, at Verres's Venner bestræbte sig for at udtrække Processens Afgjørelse til det

følgende Aar, da Hortensius's Consulat lovede den Skyldige Sikkerhed; Cicero opofrede sin Veltalenheds Interesse for Sagens Fordeel; han beskjeftigede sig alene med at fremføre Vidner og lade dem afhøre. Hortensius forstummede ved Sandheden og Verres valgte frivillig Forviisning. Efter denne Proces tiltraadte han Ædilembedet. Uagtet hans Formue kun var maadelig, vidste han dog i dette Embede ved sin Gavmildhed at vinde Folkets Gunst. Men han behøvede ogsaa de Stores Venskab til sine Planers Udførelse. Cicero valgte Pompeius's Partie: denne var Formand for Adelen og den første Borger i det frie Rom. Cicero blev hans Lovtaler og ivrigste Tilhænger, og understøttede medens han var Prætor, med sin Veltalenheds hele Kraft Tribunen Manilius's Forslag at overgive Pompeius Anførselen imod Mithridat med meget udvidet Magt. Han førte tillige adskillige Sager for Retten. Catilina begyndte paa denne Tid at sammenspinde sine Planer mod Staten. Han var anklaget for Udsuelser under sit Statholderskab i Afrika, og Cicero var ifærd med at paatage sig hans Forsvar, da Begges Søgen om Consulatet gjorde dem til Fiender. Ciceros Fortjenester seirede over Catilinas Rænker og Patriciernes Misundelse. Ei ved Stemmefleerhed, men ved eenstemigt Tilraab, blev Consulatet ham overdraget, hvilket var den meest glimrende Periode i hans politiske Løbebane. Roms Tilstand var farlig. Catilina bragte en Sammensværgelse istand og lod hverve Tropper ved en vis Mallius. Cicero lagde Mærke til Alt. For at sikkre sig sin Collega Antonius, der hemmelig var forenet med de Sammensvorne, aftraadte han ham sin consulariske Provinds. En anden gavnlig Forsigtighed var, at forene Senatet og Ridderstanden til fælleds Forsvar. Betænkt paa at skaane Folket, viste han desuagtet Dristighed i at holde over de sande Regjeringsgrundsætninger; allerede i de første Dage af sit Consulat angreb han Tribunen Rullus, som ifølge Planen til en nye Lex agraria, havde betroet Commissarierne en Friheden foruroligende Magt. Ved sin Klogskab og sit Talent lod han Folket selv forkaste en Lov, der var givet for det. Han lod opretholde Sullas Dekret, som nægtede de Proscriberedes Børn offentlige Embeder. — Ved at vinde Alles Kjerlighed tilintetgjorde han Catilinas Planer. Ved sine Forbindelser blev han underrettet om alle de Sammensvornes Skridt. Senatet decreterede, at Consulerne skulde vaage for Statens Sikkerhed. Cicero fordoblede sin Aarvaagenhed og tog adskillige Forholdsregler. Derpaa begav han sig i Comitierne for at præsidere ved de nye Consulers Valg. Catilina blev anden Gang tilsidesat og havde nu intet andet Tilflugt end Mord og Brand. Han samler sine Forbundne, paalægger dem at stikke Rom i Brand og erklærer, at han selv vil sætte sig i Spidsen af Mallius's

Armee. To romerske Riddere love, at myrde Consulen i sit eget Huus. Cicero, som underrettedes om Alt, kalder to Dage derpaa Senatet sammen i Capitolium, og her udbryder han med sin tordnende Veltalenhed imod Catilina, som havde vovet at vise sig i Raadet. Han forlader truende Senatet. Næste Dag kalder Cicero Folket sammen paa Forum, underretter det om Alt og triumpherer over at have berøvet de Sammensvorne deres Overhoved og tvunget Catilina til en aabenbar Krig. Midt i denne voldsomme Crisis førte han dog en Privatsag, da han forsvarede den designerede Consul Murena imod Stoikeren Cato. Dog tabte han ei de Sammensvorne af Sie. Da han erfarede at Lentulus, som stod i Spidsen for de i Rom tilbageblevne Sammensvorne, søgte at forføre Allobrogernes Gesandtere, bevægede han dem til Forstillelse for at faae fuldstændige Beviser paa Forbrydelsen. Gesandterne bleve grebne i det Dieblik, de vilde forlade Rom tilligemed Vulturcius, een af de Sammensvorne. Man forelagde Senatet Lentulus's Breve; Sammensværgelsen var nu beviist. Talen var kun om Straffen. Flere Love forbøde at straffe en romersk Borger paa Livet; Cæsar søgte at gjøre dem gjeldende. Cato fordrede de Skyldiges Henrettelse. Dette var og Ciceros Mening, og de bleve henrettede i Fængselet uden videre Proces. Rom var reddet og alle Romere hilsede Cicero som Fædrenelandets Fader. Men Misundelsen vaagnede imod ham. En oprørsk Tribun tillod ham ikke at aflægge Regnskab for sin Forvaltning, og Cicero kunde, da han nedlagde sit Consulat, kun fremsige den herlige Eed: "Jeg sværger at Jeg har reddet Staten" Cæsar var stedse hans Modstander og Pompeius frygtede en Borger, der elskede Friheden for meget til at ynde Triumvirerne. Cicero saae lidt efter lidt sin Anseelse aftage og selv sin Sikkerhed trues. Han beskjeftigede sig mere end nogensinde med Videnskaberne. Han skrev sit Consulats Historie paa Græsk og forfattede over samme Gjenstand et Digt i 3 Bøger. Endelig brød Uveiret løst formedelst Clodius's rasende Fiendskab. Denne drev en Lov igjennem, hvori Enhver erklæredes skyldig i Forræderie, der havde ladet en romersk Borger henrette uden at han i Forveien var fordømt af Folket. Cicero anlagde Sørgeklæder og viste sig ledsaget af hele Ridderskabet og mange unge Patricier paa Roms Gader for at anraabe Folkets Beskyttelse. Clodius fornærmede ham ofte i Spidsen af bevæbnede Drabantere og vovede selv at omringe Senatet. Af Svaghed eller Dyd valgte endelig Cicero frivillig Landflygtighed og gik til Thessalonica, efterat han nogen Tid havde vanket omkring i Italien. Hans Smerte var ubegrændset og som det syntes gav Philosophien ham hverken Trost eller Adspredelse. Clodius forfulgte imidlertid sin Triumph, lod ved et nyt Decret Ciceros Lyststed nedrive, og paa den Plads

hvor hans Huus havde staaet i Rom lod han opbygge Friheden et Tempel. Ciceros Kone og Børn udsattes for Mishandlinger. Dog foregik snart en Forandring i Rom til Ciceros Fordeel. Clodius's Dristighed blev alle lige utaalelig. Pompeius opmuntrede Ciceros Venner til at bevirke hans Tilbagekaldelse. Ved Consulen Lentulus's Iver og paa flere Tribuners Forslag, gik ogsaa Tilbagekaldelsesdekretet igjennem i Folkeforsamlingen, uagtet de blodige Optrin, Clodius foraarsagede, hvor endog Ciceros Broder Quintius blev farligt saaret. Efter 10 Maaneders Forløb vendte Cicero med Hæder tilbage. Det forsamlede Senat modtog ham ved Stadens Porte og hans Indtog lignede en Triumph. Republikken paatog sig Gjenopbyggelsen af hans Huse. Fra dette Tidspunkt begyndte et nyt Liv for Cicero. Clodius modsatte sig Opbyggelsen af Ciceros Huse og angreb ham ofte selv; Milo brugte Magt imod Clodius og anklagede ham for Retten. Rom lignede en Valplads. Imidlertid levede dog Cicero i en Slags Rolighed, beskjeftiget med sine rhetoriske Værker. Af Eftergivenhed imod Pompeius forsvarede han Vatinius og Gabinius, to slette Borgere, der havde viist sig som hans Fiender. 54 Aar gammel, traadde Cicero i Augurernes Collegium. Milo myrdede Clodius og befriede derved Cicero fra sin farligste Fiende. Han forsvarede Morderen, sin Ven og Hevner i en skjøn Tale; men Synet af Pompeius's Soldater og Skriget af den Dræbtes Tilhængere forvirrede ham, da han holdt den. Paa denne Tid udnævnte Senatet ham til Statholder i Cilicien. Cicero førte paa denne for ham nye Post Krigen med Held, slog Partherne tilbage, bemægtigede sig Staden Pindenissum og blev af Soldaterne hilset med Titelen Imperator. Hans derved smigrede Forfængelighed bevægede ham til at anholde om Triumph, som dog ei blev ham tilstaaet. Saasnart hans Tid var udløben, vendte han tilbage til Rom, hvor Bruddet mellem Cæsar og Pompeius truede med nye Ulykker. Cicero, der afskyede en Borgerkrig, troede at kunne forsone begge Rivaler, hvilket ei var mueligt. Cæsar marscherede mod Rom, og Pompeius, der med megen Tillid havde sat Republikens og sit Navn mod Cæsar, saae sig nødt til at flygte med Consulerne og Senatet. Cicero, som ei havde forudseet denne pludselige Fremrykken, befandt sig endnu i Italien. Cæsar ønskede at holde ham paa sit Partie, men han gik dog til Pompeius. Efter Slaget ved Pharsalus vægrede han sig ved at paatage sig Overanførselen over nogle i Dyrrhachium blevne Tropper og gik til Italien, som Antonius dengang forestod. Seierherren skrev ham derpaa til og modtog ham med naadig Fortroelighed. Cicero beskjeftigede sig gandske med Litteratur og Philosophie. Han skildte sig fra sin Gemalinde Terentia, for at ægte en skjøn og rig

Arving, hvis Formynder han var. De oekonomiske Hensigter, der bevægede ham til dette Skridt, kunde dog ei formaae ham til at smigre Cæsar. Men, da Cæsar høimodigen tilgav Metellus og paa denne Maade gjengav Cicero en Ven brød denne sin Taushed og holdt hiin berømte Tale, der indeholder ligesaa megen Lærdom, som Roes. Kort derpaa talede han for Ligarius og Cæsar tilbagekaldte Dødsdommen. Paa denne Tid indtraf hans Datter Tullias Død, som smertede ham overordentligt. For at mildne sin Sorg skrev han sin Afhandling om Trøsten. Desuden skrev han paa samme Tid sine tusculanske Quæstioner, sit Værk de legibus, fuldendte sin Hortensius, sine 4 Bøger akademiske Quæstioner og sin Ligtale over Catos Søster Porcia. — Cæsars Mord (44 f. Chr.), som i Begyndelsen syntes at forandre Alt, aabnede Taleren en nye Løbebane. Cicero glædede sig over hans Død, hvortil han var Vidne; men denne Glæde fandt man ei passende, naar man sammenlignede den med den enthusiastiske Roes, han havde tillagt Cæsar i sin Forsvarstale for Dejotarus. Cicero haabede igjen at faae betydelig politisk Indflydelse; men de Sammensvorne naaede ei deres Maal formedelst deres Ubestemthed. Antonius traadte i Cæsars Sted. Selv i dette urolige Aar fandt Cicero Tid til lærde Beskjeftigelser. Han skrev sine Afhandlinger de natura Deorum, de senectute, de amicitia, syssélsatte sig med at udarbeide sin Tids Historie, begyndte sit Værk de officiis og fuldendte et andet de gloria, som man havde til i det 14de Aarhundred. Han besluttede at gaae til Grækenland for at være sikker. Men han vendte snart tilbage igjen og holdt de berømte philippiske Taler imod Antonius, i hvilke han priisværdigen lægger sin Patriotismus for Dagen og sætter Kronen paa sin Veltalenhed. Den anden, den heftigste af dem alle, blev skreven strax efter hans Tilbagekomst, men aldrig holdet. Han var en uforsonlig Fiende af Antonius og troede derfor at maatte understøtte den unge Octavius, hvis foregstillte Maadehold dog ei undgik hans Opmærksomhed. Han ansaae ham for mindre farlig end Antonius. Cicero gjorde nu alt hvad man kunde vente sig af en stor Taler og uforsagt Borger. Fra ham udgik alle de kraftige Senatsbeslutninger i Krigen, som Octavian og Consulerne førte imod Antonius. Da begge Consulerne vare faldne, Octavian ulovmæssig kommet i Besiddelse af Consulværdigheden og derpaa forbandt sig med Antonius og Lepidus, var Ciceros Virketid forbi. Ved Proscriptionernes Bestemmelse forbrede Antonius Ciceros Hoved. Denne, som med sin Broder og Brodersøn havde begivet sig til Tusculum, fik at vide at hans Navn stod paa Proscriptionslisterne. I største Ubestemthed begav han sig til Kysten for at indskibe sig. Ugunstige Vinde dreve ham igjen i Land. Paa sine Slavers Bønner

indskibede han sig anden Gang, men gik igjen i Land for at udhvile sig paa sit skjønne Landsted ved Formiæ. Her besluttede han at oppebie sin Skjebne. "Jeg vil døe", sagde han, "i Fædrenelandet, som Jeg meer end eengang har reddet." Hans Slaver, som allerede fandt Egnen forurolliget af Triumvirernes Soldater, forsøgte at faae ham bort i en Bærestol; men snart vare Morderne i Hælene paa dem. De vilde forsvare deres Herre, men Cicero forbød dem al Modstand, rakte sit Hoved ud imod Popilius, Mordernes Anfører, hvis Liv han engang havde reddet, og udholdt Døden med mere Standhaftighed end han havde fundet sig i Ulykken. Han døde 64 Aar gammel. Hans Hoved og Hænder bleve bragte Antonius, som lod dem opslaae paa den Talestol, fra hvilken, som Livius siger, han havde ladet høre en Veltalenhed, aldrig nogen anden menneskelig Stemme naaede. Cicero fortjente fuldkommen det Vidnesbyrd, som Augustus gav ham: "Han var en god Borger, der oprigtig elskede sit Fædreneland." — Han var tillige en dydig Mand, og gjorde det Gode for det Godes Skyld, men ogsaa undertiden for Ærens Skyld; dog kan man ei nægte en vis Svaghed i hans Characteer: han viste liden Standhaftighed. Ciceros Veltalenhed bliver stedse et Monster og Reenheden i hans Stiil giver ham den første Rang blandt Roms Classiker. Hans philosophiske Skrifter, hvoraf han for det meste har taget Hovedindholdet af Grækerne, ere af ulige Værd. Foruden hans Taler, Værker om Veltalenheden og philosophiske Skrifter har han og skrevet Epistolæ familiares og ad Atticum, hvilke give en nøiagtig Idee over Republikens Tilstand og vise Forfatteren i sin hele Eiendomlighed som Menneske. — Af de Ældre har Plutarch og af de Nyere Middleton og Morabin beskrevet hans Levnet.

Cicerone, kaldes i Italien, fornemmelig i Rom, den, som viser og forklarer Fremmede Stadens Mærkværdigheder og Oldsager. Jo grundigere og lærdere Kundskaber Ciceronen har om Kunst- og Oldsager, desto bedre kan han forestaae sit Embede, og flere fortjente Archæologer og Kunstkritiker, som Fernow, Hirt, Reifenstein og Andre, have ei holdt det under deres Værdighed at hellige sig en Beskjeftigelse, hvori de kunde gavne Andre, medens de selv ved den gjentagne Betragtning af Kunstværkerne, gjorde sig stedse mere fortrolige med dem.

Cicisbeo er i Italien en offentlig erklæret Ledsager og Selskaber hos en gift Dame. Den gode Tone i de høiere Stænder i Italien fordrer, at Ægtemanden fra Bryllupsdagen kun omgaaes med sin Kone hjemme; i Selskaber og Forlystelser ledsager Cicisbeoen hende og indfinder sig allerede ved hendes Toilette for at modtage Befalinger af

hende. Denne Skik er saa meget mere paafaldende, som Italieneren af Naturen er skinsyg.

Cid (Don Rodrigo (Ruy) Diaz, Greve af Vivar), født 1026, er een af de faa Helte, som det blot ved Dyd, Tapperhed og Klogskab lykkedes, mens han levede, at sættes ved Siden af Konger og efter sin Død at være sin Nations Stolthed. Han kaldtes af sine Fiender Cid (Herre) og Campeador (Kjæmper) og af sin Konge og sit Folk: "Den i en god Time fødte, i en lykkelig Time omgjordede Ridder." Han lever, i sit Fæerenelands Poesie, og Herder har overſat de Romanzer hvori hans Roes lyder i det Tydske. Før kjendte vi ham næsten blot af den store Corneilles Skuespil, hvortil et andet af Spanieren Guillien de Castro havde opmuntret ham. Rodrigo elskede og var igjen ligesaa ømt elsket af Ximene, en Datter af Grev Gormaz, der tilligemed Diego, Rodrigos Fader, glimrede ved Kong Ferdinand af Castiliens Hof fremfor alle hans Riddere. Gormaz's Skinsyge over Diegos større Udmærkelse bragte Uenighed imellem begge Fædrene, og da det Engang var kommen til Tvekamp imellem dem havde Gormaz overvundet Oldingen Diego og forøget hans Skam ved Haan. Diego fordrede nu af sin Søn Fornærmerens Blod. Der opkom i Ynglingens Bryst en heftig Kamp mellem Ære og Kjerlighed: den første seirede og Gormaz faldt. Ximene, der følte en dobbelt Smerte over sin tabte Fader og sin tabte Elskede, turde nu ligesaali et høre Kjerlighedens Stemme og maatte træde frem for at fordre Hevn over den, som hendes Hjerte havde udvalgt. En Tvekamp bestemtes, hvori Ingen kunde modstaae den unge Løve. Men hans Hjerte var sønderrevet og kun Tanken om store Pligters Opfyldelse lovede ham Vederqvægelse og Formildelse af hans Smerter. Fem mauriske Konger vare faldne ind i Castilien: Ødelæggelse og Mord fulgte dem. Rodrigo, endnu ei 20 Aar gammel, svingede sig paa sin ædle Ganger Babieca og drog i Spidsen af sine Vasaller mod den frygtelige Fiende, der snart ophørte at være Landets Skræk. De fem fangne Konger sendte den unge Helt til Ferdinand, som taknemmelig bragte ham Ximene og saaledes igjen forenede hvad Skjebnens Misundelse for evig syntes at have adskildt. Derfor havde Ferdinand til sin Død ingen troere Ven end Rodrigo. Ferdinand, Maurernes Skræk, forenede Gallicien, Leon og Oviedo med Castilien. Ved sin Død deelte han sit Rige mellem sine Sønner. Sancho fik Castilien, Alfonso Leon og Oviedo, og Garcia Gallicien med en Deel af Portugal. Denne Deling blev Aarsag til en Borgerkrig, hvori Sancho seirede, fornemmelig ved Cids Anførsel. Alfons blev fangen, Garcia var styrtet ved sin ukloge Regjering og kun Staden Zamora gjorde endnu haardnakket Mod-

stand. Ved Beleiringen for denne Stad myrdedes Sancho, og Alfons kaldtes til Castiliens Throne. Cid gjorde sin nye Herre vigtige Tjenester baade i Krig og Fred, dog maatte han ofte erfare det Uvisse i Fyrsternes Yndest. En Mand som Cid, af streng Dyd, ubøielig stolt, Foragter af det qvindelige Liv, var ikke for Hoffet: hans troe Ven og Vaabenbroder Alvars Hanez Minaya samt hans Kone og Børn vare hans Verden. Hoffolkene nyttede hans Fraværelse fra Hoffet til at bagtale ham og han blev flere Gange forviist. Kun i Nødens Tid tog man sin Tilflugt til ham, og høimodig og god som han var, glemte han de tilføiede Fornærmelser. Endelig berøvede Kongen ham Alt, Gemalinde, Eiendom, Penge, kun af en Slags Skam løslod han siden Ximene. Fordreven af sin Konge erobrede han Riget Valencia fra Maurerne. Midt i sine Seiervindingers Løb, ilede han sin af Maurerfyrsten Joseph ængstede Konge til Hjelp, men høstede ogsaa denne Gang kun Utaknemmlighed for sin Høimodighed. Tilsidst seirede dog hans Ædelmodighed over Kongen, som gav Enhver Lov til at drage i Cids Krige og erklærede høit for de misundelige Hoffolk at Cid tjente ham bedre end de. Fra den Tid unddrog Kongen ham ei mere sin Yndest. To Brødre, Greverne Carrion, havde besluttet at bringe Cids Rigdomme til sig ved at ægte hans Døttre. Kongen selv anholdt om dem og Cid gav efter. Greverne droge bort med Donna Elvira og Donna Sol og store Rigdomme. Da de vare komne i en vild Bjergegn reve de Klæderne af Qvinderne bandt og sloge dem indtil Smerten qvalte deres Stemme. Ved en Fortrolig, som Faderen havde sendt efter dem, bleve de Uskyldige reddede og Nedrdrægtigheden bragt for Dagen. Cid fordrede Ret. Alfons sammenkaldte en høi Landret i Staden Toledo. Denne paabød Tilbagegivelse af Kostbarhederne og Skattene og for Beskjemmelsen Tvekamp med Mænd, som Cid udnævnte. Niddingerne søgte at afvende dette, men Kongen vilde Ret. De mødte inden Skrankerne, men bleve overvundne af Cids Riddere; dog tilstod man dem det vanærede Liv. Den sidste af Cids offentlige Foretagender var Erobringen af Sagunt (Murviedro), hvorpaa han døde i Valencia 1099, 74 Aar gammel. Hvad denne ene Mand havde vundet var vanskeligt at forsvare for Leons og Castiliens forenede Magt. Hans Enke drog derfor med Heltens Liig til Castilien. Han blev begravet i St. Peter af Cardena, hvor ogsaa den ædle Ximene hviler, og under Træer foran Klosteret ligger hans troe Ganger Babieca. Cid levede i Spaniens Romancer, der have sat ham ved Siden af Arthur og Carl den store. Johannes Müller har fremstillet hans Begivenheder saa meget muligt rensede for Fabler.

Cignani (Carlo), en berømt Maler, født i Bologna 1628. Han var en Discipel af Albano, som han endog i nogle Punkter skal have overgaaet. Hans Flugt til Ægypten var et Værk af 6 Maaneder; han forstod at componere som Caracci og fordele sine Figurer paa en Maade saa de syntes større end de virkelig vare. Hans Pensel var kraftig og hans Colorit levende. Clemens 11te udmærkede ham ved forskjellige Æresbeviisninger. Cignani døde i Forli 1719. Hans Værker ere stukne af flere Mestre. Blandt hans Disciplet vare de fortrinligste Crespi, Franceschini, Grev Felix Cignani, hans Søn og hans Brodersøn Paul Cignani.

Cilicien kaldtes Kystlandet i Lilleasien, som strakte sig fra Pamphylien til Syrien og mod Norden begrændsedes af Taurus. Kystbeboerne gjorde sig frygtede som Sørøvere og foruroligede selv det ægæiske og joniske Hav. De nordlige Beboere levede deels nomodisk, de østlige af Agerdyrkning. Ciliciens Historie er os kun lidet bekjendt. Nu og da omtales Konger under Navn af Syennesis. Ved Alexander blev Cilicien en macedonisk, derpaa en syrisk og ved Pompeius's Seier over Sørøverne en romersk Provinds. Fuldkommen overvundne bleve først Indbyggerne under Vespasian.

Cilicium kaldes i Klosterne et haandbredt, af tynd Staaltraad flettet Belte. Staaltraaden er ved hvert Leed afskaaren og spids som en Naal. Den spidse Side vender indad mod Legemet, og dette Belte bæres for Bod.

Cimabue (Giovanni), Malerkunstens Gjenopretter i den nyere Tid, var født i Florents 1240 og forlod Studeringerne for at følge sin naturlige Tilbøielighed til Maleriet. To græske Mestere, som vare kaldede af Senatet til Florents for at male et Capel i Kirken di Sta Maria Novella, vare hans første Lærere. Omendskjøndt disse Mestre ei vare meget færdige i at føre Penselen, lærte de ham dog de Forhold, som de græske Kunstnere havde iagttaget ved Efterlignelsen af de menneskelige Former. Cimabue studerede især de skjønne antike Statuer og lagde sig ligeledes efter de gamle Sprog. Saaledes erhvervede han sig Hæder som lærd Litterator saavelsom duelig Maler. Uagtet Cimabues Fortjenester, finder man dog ei i hans Arbeider en harmonisk Fordeling af Lys og Skygge, hans Farve er tør og kold. Cimabue havde ingen Idee om Linear- eller Luftperspectiver. Men disse Feil, som man maa tilskrive Kunstens Barndom, erstattes ved de største Skjønheder. Denne store Mesters Fortjenester bestaaer især i en stor Stiil, streng og sand Tegning, naturligt Udtryk og skjønt Foldekast. Cimabue

var ogsaa heldig i Glas- og Frescomalerie og i Architectur. Ved ham blev Banen brudt, hvorpaa de følgende Malere bragte Kunsten til Fuldkommenhed.

Cimarosa (Domenico), en berømt Componist, født i Neapel 1754. Efterat han havde modtaget sin første musikalske Underviisning af Sacchini, gik han i Lorettos Conservatorium, hvor han lærte Grundsætningerne af Durantes Skole. Med Genie forenede han Studium. Han var endnu ei 25 Aar gammel, da han havde erhvervet sig stort Bifald paa Italiens Hovedtheatre. Hans Rygte steeg hver Dag. Han blev kaldet til Rusland og adskillige tydske Hoffer for at componere heroiske og comiske Operaer, i hvilke han især udmærkede sig. Mange af hans Operaer glimre ei mindre ved Rigdom i Accompagnementet end ved Sangens Reenhed og Ynde. Han har sat i Musik over 120 Operaer, af hvilke endnu mange gives hyppig paa Europas Hovedtheatre. Ingen af alle hans Operaer opvakte en saa almindelig Enthusiasmus som il matrimonio segretto. Som Menneske var Cimarosa ligesaa elskværdig som han var stor og beskeden som Kunstner. En berømt Mand yttrede Engang for ham, at han ansaae ham for større end Mozart. "Hvad vilde de sige", svarede han, "hvis Jeg erklærede dem for større end Rafael". Cimarosa døde i Venedig 1802. Denne Stads Musici lode ham oprette en prægtig Catafalk og opførte en stor musikalsk Messe.

Cimbrer, et meget gammelt nordisk Folk, som nogle troe, ere de samme som Cimmerierne. Cimmerierne vare kjendte af Grækerne kort efter den troianske Krig, da de fra deres Boliger paa Crim og i det europæiske Tatarie faldt ind i Lilleasien. Paa samme Tid maatte Scytherne vige for Massageterne og droge mod Vesten mod Cimmerierne. Disse vare ubestemte om de skulde byde dem Spidsen eller vandre ud. Det kom til en Træfning mellem Partierne, hvori det kongelige Partie tabte. Efterat man havde begravet de Døde ved Tyras (Dnister), hvor Herodot endnu fandt deres Gravminder, flygtede det slaane Partie omkring Nordsiden af Pontus og faldt ind i Lilleasien, den anden Deel trak sig tilbage til Weichselen. Derfor ansaae Grækerne de Folkeslag, der boede ved det vestlige Ocean for Cimmerier. Homer forefandt et Sagn, som søgte Cimmerierne blandt de vilde Huleboere ved Avernus, hvilke levede i evigt Mørke, og Pytheas holdt et Menneskeslags, som han fandt paa den danske Halvøe, for disse Cimmerier. Disse Fabler tjente kun til at bringe Forvirring i Historien. — Cimbrerne vare uden tvivl et nordisk Folk og bleve Romerne bekjendte ved det frygtelige Indfald, som de i Forening med Teutonerne foretoge

mod de romerske Besiddelser. I Roms Aar 640, da Romerne alerede vare Herrer af de østlige Alper og havde sat sig fast i Dalmatien og Illyrien, viste sig pludselig en uhyre Sværm fremmede Folk, som aldeles sloge Consulen Papirius Carbo i det nuværende Steiermark; men istedet for at trænge ind i Italien, droge de langs Nordsiden af Bjergene og faldt kort derpaa i Forening med Tigurinerne ind i Allebrogernes Land. Romerne sendte to Armeer mod dem under L. Cassius og M. Aurelius Scaurus, men begge bleve slagne, hiin af Tigurinerne, denne af Cimbrerne. Heller ikke denne Gang faldt Seierherrerne ind i Italien, men oversvømmede Gallien i tre Hobe, Cimbrer, Teutoner og Ambroner. To nye Hære, hvormed Consulen C Manlius og Q. Servilius Cæpio ilede dem imøde, bleve slagne paa hiin Side Rhone. Romerne tabte 80,000 Mand. Medens Romerne satte deres eneste Haab til Marius, gjennemdroge Barbarerne det øvrige vestlige Europa. Gallien blev haardt medtaget, men Iberier og Belgier sloge dem tilbage. Nu besluttede de et Indfald i Italien. Teutoner og Ambroner skulde rykke frem ved de vestlige Alper, Cimbrer og Tiguriner fra de østlige. Efterat Marius havde vænnet sine Tropper til Fiendens Udseende og Krigsmaade, slog han Ambroner og Teutoner aldeles ved Aquæ Sextiæ (Aix) 102 Aar f. Chr. Cimbrerne vare imidlertid trængte ind i Italien, hvor Catulus havde Anførselen imod dem. Med ham forenede Marius sig efter Slaget ved Aix. Cimbrerne fordrede, at man skulde indrømme dem Land til Beboelse; men i dets Sted angreb og slog Marius dem aldeles (101 f. Chr.) De forsvinde siden gandske af Historien; rimeligviis forenede de sig med andre tydske Folkeslag.

Cimon, en Søn af den berømte Miltiades og Hegesipyle, en Datter af den thraciske Konge Olorus, fik efter Plutarch en meget forsømt Opdragelse og overlod sig i sin Ungdom til alle Slags Udsvævelser. Men i den persiske Krig begyndte han at gjøre sig bekjendt, og, da Themistokles havde foreslaaet at forlade Staden og begive sig paa Skibene for at føre Krigen til Søes, kom Cimon tilligemed flere Ynglinge til Borgen, lagde Bidslet til sin Hest i Templet og tog istedet et Skjold af Muren, hvormed han begav sig ombord paa Flaaden. Han viste megen Mod i Slaget ved Salamis. Aristides, som lagde Mærke til ham, forenede sig nøiere med ham, for ved hans Hjelp at sætte Grændser for Themistokles's farlige Planer. Da Athenienserne i Forening med de øvrige Græker, sendte en Flaade til Asien for at befrie de græske Colonier, gave de Cimon og Aristides Anførselen. Den spartanske Konge Pausanias havde Overcommandoen, men han fornærmede de øvrige Anførere saaledes ved sit Overmod, at de fratoge ham Overcommandoen og gave

Athenienserne den. Da Aristides kort derpaa vendte tilbage til Athenen, blev Cimon Overanfører for hele den græske Soemagt. Han udmærkede sig ved flere glimrende Foretagender i Thracien, slog Perserne ved Strymons Bredder og bemægtigede sig Landet, hvor Athenienserne lagde Grunden til Amphipolis. Han erobrede Den Scyros, hvis Indbyggere drive Sørøverie og lagde Grunden til en atheniensisk Colonie. Her fandt han Theseus's Been, som han bragte til Athenen, hvor man byggede denne Hero et Tempel. Derpaa gik han med en betydelig Magt til Lilleasien, underkastede sig alle Kyststæderne og drog mod Tithaustres, der laae med den persiske Flaade ved Mundingen af Eurymedon. Perserne, skjøndt overlegne i Antal, vovede ei at levere et Slag, men trak sig op ad Floden, for at komme under Landarmeens Beskyttelse. Cimon forfulgte dem, angreb dem og tog eller ødelagde over 200 Skibe. Derpaa landede han og angreb Hæren, som han bragte i fuldkommen Uorden. Cimon vendte nu tilbage til Athenen og viste sig ligesaa stor her som i Felten. Han lod borttage Gjerderne om sine Haver og Marke for at enhver kunde tage hvad han vilde. Hans Bord var dækket for alle Borgere af hans Curie. Han viste sig aldrig offentlig uden han var fulgt af Slaver, der bare Klæder, som han uddeelte til Trængende. Han prydede Staden med prægtige Spadseregange, lod Torvet beplante med Træer, forvandlede Akademiet til den skjønneste Have i Athenen, Alt paa sin egen Bekostning. Denne Gavmildhed viste han ei for at smigre Folket; thi han modsatte sig stedse Themistokles og siden Perikles og Ephialtes, der søgte at forøge Folkets Magt. Hans Bestræbelse var at vedligeholde en god Forstaaelse mellem Athenienser og Lacedæmonier, hvilke sidste han søgte at efterligne, hvorfor de og yndede ham. Da Thasierne havde gjort Oprør ved Aar 466 f. Chr., slog han dem, erobrede deres Stad og bemægtigede sig de Guldminer, de havde paa det faste Land. Neppe var han kommen til Asien før Perikles og andre Demagoger anklagede ham for at den macedoniske Konge ved Foræringer havde afholdt ham fra at tage en Deel af hans Lande; uagtet Athenen havde den Tid Fred med Macedonien, men Folket forkastede en saa ugrundet Klage. Imidlertid var der i Sparta udbrudt en Opstand af Heloterne; Spartanerne bade Athenienserne om Hjelp, hvilket og paa Cimons Opmuntring blev dem tilstaaet og han blev Anfører for Hjelpetropperne. Men Spartanerne, som ei havde nogen Tillid til Athenienserne, sendte Tropperne tilbage, uden at bruge dem, hvilket blev meget ilde optaget. Paa den anden Side havde Perikles og Ephialtes benyttet sig af Cimons Fraværelse til at skaffe Folket en større Magt. Ved sin Tilbagekomst vilde Cimon sætte Alt paa den gamle Fod, men kunde ei drive det

igjennem; derimod lykkedes det hans Fiender at vække Folkets Utilfredshed imod ham og faae ham forviist ved Ostracismus. Cimon begav sig til Boeotien. Da Athenienserne kort derpaa vare rykkede mod Tanagra for at hindre Lacedæmoniernes Tilbagetog fra Delphi, indfandt han sig for at fægte med sin Tribus. Han opfordrede sine Venner ved deres Opførsel at vise hvor ugrundet den Klage var, at han begunstigede Lacedæmonierne, og alle faldt i det de fægtede med den største Tapperhed. Athenienserne kaldte siden Cimon tilbage og han fik en Stilstand bragt tilveie mellem Grækerne; hvorimod han for at beskjæftige Athenienserne foreslog en Expedition mod Ægypten og Cypern, som ogsaa gik for sig. Han seilede med 200 Skibe til Cypern og sendte deraf 60 til Ægypten. Han vandt et Søslag ved Cypern og beleirede Staden Citium, under hvilken Beleiring han døde 450 f. Chr. Aaret derpaa sluttedes Fred mellem Grækerne og Perserne.

Cincinnatus (Lucius Quinctius), Een af det frie Roms ædleste Borgere, lige udmærket ved Heltebedrifter, Nøisomhed og Uegennyttighed, blev valgt til Consul 450 Aar f. Chr. De Udsendte, som bragte ham Efterretning herom, traf ham paa Marken, syssetsat med Dyrkningen af sin Jord. Han forestod sit Consulat hæderligt og uegennyttigt, men afslog Tilbuddet om at beholde det næste Aar. For at ende en Krig mod Æquerne, som var ført uheldigt for Romerne, blev han siden udnævnt til Dictator. Han drog strax imod Fienden, som havde indsluttet Consulen Minúcius, overfaldt dem om Natten, tog deres hele Hær fangen og deelte Byttet mellem sine Soldater uden at beholde noget for sig selv, uden en Guldkrone, som hans Soldater af Taknemmelighed forærede ham. Allerede efter 16 Dage nedlagde han sit Dictatur, efterat have holdet Triumph over Fienden, og vendte tilbage til sin landlige Rolighed. I sin høie Alderdom erholdt han nok engang Dictaturet for at sætte Grændser for den ærgjerrige og farlige Spurius Mælius's Herskesyge. Han traf de virksomste Anstalter og adspredte Spurius's talrige Tilhængere med Standhaftighed og Eftertryk, efterat Spurius selv var bleven ombragt af en vis Ahala. Saaledes var denne ophøiede Mand tvende Gange sit Fædrenelands Befrier og blev hædret af Romerne som en Fader.

Cinna (Luc. Cornelius), en Tilhænger af Marius, blev udnævnt til Consul, da Sulla gik til Asien for at bekrige Mithridat den store. Cinna vilde med Magt drive en Lov igjennem til Fordeel for de Bundsforvandte, og det kom herover til blodige Optrin imellem ham og den anden

Consul, Octavius, der var en Tilhænger af Sulla. I en blodig Fægtning paa Torvet i Rom, blev Cinna overvunden og nødt til, efter et Tab af 10,000 Døde, at forlade Staden. Cinna flygtede til de Bundsforvandte, bragde 30 Legioner sammen og forenede sig med Marius: de bemægtigede sig Rom og anrettede et frygteligt Blodbad paa deres Fiender, hvilket varede i 5 Dage. For det følgende Aar tiltvang han tilligemed Marius sig Consulatet. Nu kom Sulla tilbage: Cinna vilde marschere imod ham, men Soldaterne vægrede sig, overfaldt og dræbte deres Anfører. — Cinna (Cornelius), en Slægtning af Pompeius, var Hovedmand for en Sammensværgelse mod Augustus, som dog høimodigen tilgav ham og betroede ham selv Consulatet. Fra denne Tid var Cinna Keiserens troeste Tilhænger.

Cino da Pistoja, en berømt italiensk Retslærd og Digter, var født i Pistoja 1270. Hans Families Navn var Sinibaldi, men hans eget Navn Guittone, af hvis Diminutiv Guittoncino Florentinerne dannede Forkortelsen Cino. Han begyndte sine Studier i sit Fædreneland og fuldendte dem i Bologna, hvor han blev Baccalaureus. Denne Grad var tilstrækkelig til at erholde et Dommerembede hvilket Cino forvaltede i Pistoja indtil 1307, da de blodige Stridigheder mellem de Sorte og Hvide nødte ham til Flugt. Han begav sig til en Ven paa Lombardiets Grændser, der ligesom han var en Tilhænger af de Hvide, og hvis Datter Selvaggia havde indgydet ham en virkelig eller blot digterisk Kjerlighed. Hende besang han i sine Digte. Cino reiste derpaa, da hun var død, igjennem Lombardiet og Frankerig og opholdt sig nogen Tid i Paris. Dog var han 1314 igjen i Italien; thi i dette Aar udgav han i Florents sin Commentar over Codex. Han havde i to Aar fuldført dette Værk, som med Hensyn til Omfang og de afhandlede Materiers Vanskelighed, vakte almindelig Beundring. Han blev derfor samme Aar valgt til Doctor i Jura. Adskillige Universiteter strede om at eie ham. Han opholdt sig 3 Aar i Treviso og noget længere i Perugia, hvor den berømte Bartolo var hans Discipel. Om han, som Nogle paastaae, ogsaa har holdt Forelæsninger i Bologna, Siena og selv i Paris, er uvist, derimod er det vist, at han 1334 var Professor i Florents. Her læste han over Civilretten. Det er imidlertid Falskt, at Petrarca og Boccacio vare hans Discipler. Cino var 1336 vendt tilbage til Pistoja, da han blev syg og døde enten i dette eller næste Aar. Hans Commentar overgik Alt, hvad der hidtil var udkommet og blev flere Gange trykt. Som italiensk Digter hører Cino til de bedste fra hiin Tid. Blandt sine Forgjængere ligner han Petrarca meest. Hans Digte

udkom første Gang i Rom 1558 under Titel: Rime di Messer Cino da Pistoja &c.

Cinque Ports. Under dette Navn forstaaer man for nærværende Tid 7 (i Wilhelm Erobrers Tid kun 5) Havne mod den franske Kyst, hvilke man især søger at sikkre mod Angreb. De have mange Friheder og en egen Opsynsmand, der har Titel af Lord Warder of the cinque ports og aarlig 3000 Pund Indkomster. Han har desuden Admiralitets-Jurisdiction. Disse 7 Havne ere Dower, Sandwich, Deal, Rumney, Winchelsea, Hastings og Rye.

Circassien, et Landskab i Asien paa den nordlige Side af Caucasus fra det sorte til det caspiske Hav. Indbyggerne kalde sig selv Adige; af Tyrkerne og Tatarerne kaldes de Tscherkas og af Araberne Memalik, af Osseterne, et ligeledes caucasisk Folk, Kassak. De beboe følgende Distrikter: 1) Stor-Kabarda; 2) Lille-Kabarda; 3) Beslen ved den større Laba, som udgyder sig i Cuban; 4) Temirgoi ved Schagwascha; 5) Abasech, fornemmelig ved Floden Pschєha; 6) Bsebuch ved de nedre Egne af Chuasch; 7) Hatukai; 8) Bschana. Denne kraftige og krigerske Nation kunde blive meget frygtelig, naar den istedet for at have deelt sig i mange smaae Hobe, havde været forenet under et Overhoved. Den vigtigste af de circassiske Stammer ved Cuban er Temirgoi; den beboer over 40 befæstede Landsbyer og kan stille 2000 Mand i Marken. Stammen Schagaki, nedenfor den tyrkiske Fæstning Anapa, har en Fyrste, som fordum holdt Skibe paa det sorte Hav. Kabarda-Circassierne fortjene Navn af en halv cultiveret Nation. De beboe et frugtbart Land og udmærke sig fra alle de øvrige caucasiske Folk ved deres Skjønhed. Mændene ere af høi Væxt, regelmæssig skabte og føre Sablen mesterligt. Qvinderne have en fiin Dannelse, hvid Hud, mørke Haar, et regelmæssigt Ansigt, smal Væxt og fuld Barm. Enhver circassisk Fyrste eller Adelsmand, det er enhver der ei tjener og som eier en Hest, er stedse bevæbnet med Dolk og Pistoler. En Hjelm og et Pantser bedække hans Hoved og Bryst. Hele Kabarda kan stille 1500 Adelige og 10,000 vaabendygtige Bønder i Marken. Men Kabardiets Fyrster ødelægge hinanden selv ved bestandige indvortes Stridigheder. Jordbunden i Kabarda er fortreffeligt skikket til Agerdyrkning; dog er Vinteren raa og Varmen ei af lang Varighed. Indbyggerne benytte sig ei af Naturens Gavmildhed, især forsømme de Bjergværkerne, der kunde skaffe dem Jern og Kobber, hvoraf de forfærdige deres Vaaben. En stor Deel af Circassiernes Rigdom bestaaer i Qvæg, Geder, Faar og Heste. De sælge Uld og Vox. Deres Heste udmærke sig ved Skjønhed, Styrke og Lethed.

Føllene af de bedste Racer indbrænde de et Tegn. — Deres Feudalsystem er mærkværdigt: Undersaatten er Fyrstens Eiendom, dog sælger han ham ikke; han er forpligtet til enhver personlig Tjeneste, men betaler ingen Afgift. Adelsmanden holder Orden blandt Folket og tjener Fyrsten i Krigen. Denne holder aabent Taffel, hvortil Enhver bidrager, som holder Hjorde. Ægteskaber sluttes efter Rigdom og Fødsel. Strax efter et fyrsteligt Barns Fødsel, bliver det fjernet fra det faderlige Huus og overgivet en Adelsmand til Opdragelse. Drengen undervises i Jagt, Røverie og Krig; Pigen i Syening, Strikning og Straafletning. — Blandt Circassierne findes en Gjæsteret, som de kalde Kunaki; den Fremmede, som Værten har givet sit Ord, staaer han inde for med sit Liv. Over en Morder tager den Myrdedes Slægtninge Blodhævn; ingen Penge kunne forsone det — Fordum vare disse Folk Christne, nu ere de Mahomedaner, men vise liden Iver i Iagttagelsen af Islams Forskrifter. — Efter det chazariske Riges Forfald, synes Circassierne at have været Araberne, Tatarerne og maaskee og Georgierne underkastede; mod Slutningen af det 16de Aarhundred bleve de Russernes Vasaller. Iwan Wasiliewitsch 2den sendte 1565 en lille Armee under General Daschkow for at hjelpe Temruk, en circassisk Fyrste; men efter Iwans Død forsømte det russiske Hof disse fjerne Undersaatter, og de bleve Chanerne af Crim skatskyldige indtil de, trætte af de Mishandlinger de maatte taale, grebe til Vaaben og overvandt den crimske Chans Armee paa 30,000 Mand. For nærværende Tid ere de igjen Rusland underkastede.

Circe, efter Nogle en Datter af Helios og Perses en Oceanide, efter Andre af Hyperion og Asterope, og atter efter andre en Datter af Aëtes og Hekate. Hun boede paa en ved Italiens Vestkyst liggende Øe i en Dal, hvor hun paa en fri Plads havde et af polerede Stene bygget Pallads, omkring hvilket sværmede Løver og Ulve der vare tæmmede ved hendes Trolddomsdrikke. Hendes Beskjeftigelse bestod i Væven, hvorved hun opmuntrede sig ved Sang; hendes Tjenerinder vare 4 Bjerg- og Flodnympher. Da Ulysses paa sin Tilbagereise var landet paa hendes Øe, sendte han Eurylochus med Endeel af Mandskabet ud for at undersøge Egnen. De kom til Circes Pallads: hun modtog dem og beværtede dem med Viin og Mad. Den deri blandede Trolddomsdrik berøvede dem Erindringen om deres Fædreneland, hvorpaa Circe berørte dem med sin Hexestav og forvandlede dem til Sviin. Kun Eurylochus, som forsigtig havde holdt sig fra Drikken var undgaaet Forvandlingen og gav Ulysses Efterretning om den. Denne gik nu selv væbnet i Land for at befrie sine Kamerater. Paa Veien mødte han Merkur,

som lærte ham, hvorledes han skulde vogte sig for Circes Troldom og gav ham Planten Moly som Middel til at befrie sine Kamerater. Saaledes udrustet kom han til Circe, hvis Hexedrik blev uden Virkning paa ham. Efter Merkurs Raad løb han derpaa imod hende med sit Sværd, som om han vilde dræbe hende. Men hun kastede sig for hans Fødder og spurgte ham om han var Ulysses, som Merkur havde fortalt hende saa meget Hæderligt om. Da han hertil svarede ja, indbød hun ham venskabeligt at blive hos hende. Dette villigede han i efterat hun med hellige Eder havde lovet ingen Fortred at ville tilføie ham og befrie hans Kamerater. Ulysses opholdt sig et heelt Aar hos hende, og avlede to Sønner med hende Adrius eller Agrias og Latinus. For hans Afreise aabenbarede hun ham efter Løfte, at han for lykkelig at komme hjem, først maatte gaae til Underverdenen og spørge Tiresias om Raad.

Circensiske Lege kaldtes de som holdtes paa enhver Circus, men fornemmelig paa Circus maximus. De vare indførte i Rom i de ældste Tider. Allerede Romulus høitideligholdt slige til Ære for Neptun. Siden steeg Pragten ved disse Lege formedelst Ædilernes Kappelyst stedse høiere og naaede endelig den høieste Spidse under Keiserne. De fornemste blandt de circensiske Lege vare Ludi romani eller magni. Hvor lidenskabeligt Folket i Rom var hengivet til disse Lege bevise det bekjendte Udraab, hvor det tilkjendegav sine første Nødvendigheder: Panem et Circenses (Brød og circensiske Lege). Den første Høitidelighed ved disse Lege var en glimrende Procession. Efterat de store Guders Billedstøtter vare bragte til Jupiters Tempel paa det capitolinske Bjerg, begyndte Toget fra dette Tempel og gik over Forum og Velabrum til Circus maximus. Den høieste Øvrighedsperson anførte Toget Foran bar man Billedet af Fortuna alata. Derpaa kom Jupiters, Junos, Minervas, Neptuns, Ceres's, Apollos, Dianas, og efter Cæsars Død ogsaa denne forgudede Romers, siden maaskee endog de forgudede Keiseres Billeder paa bedækkede prægtige Vogne, der bleve trukne af Heste eller Muuldyr, Hjorte, Kameler, Elephanter, vel endog af Løver, Pantere eller Tigre. Derpaa fulgte Rækker af Drenge, hvis Fædre eller Mødre blot vare i Live og hvilke ledede Hestene, der skulde bruges til Væddeløbet. Dem fulgte Patriciernes Sønner fra 15 til 16 Aar, bevæbnede, deels til Hest og deels til Fods. Derpaa kom Stadens Øvrighed efter Rang og endelig hele Senatet tilliges med Riddernes Sønner til Hest og til Fods. Derpaa kom de til Væddekjørsel og Væddeeriden bestemte Vogne og Heste og de forskjellige Slags Fægtere, alle nøgne med et Belte om Hofterne. Herpaa fulgte dandsende Mænd, Yng-

linge og Drenge ordnede efter deres Alder i Rækker. De havde violette Klæder, et Messing-Belte, Sværde og korte Spyd og Mændene desuden Hjelme. Foran hver Afdeling gik en Mand, der angav Vendingerne i Dandsen. Dem fulgte musikalske Instrumenter. Hertil kom en Hob, som Silener og Satyrer klædte Personer, der med Blomsterguirlander i Hænderne opførte alleslags spøgefulde Dandse. Dem fulgte igjen et Selskab af Musikantere. Den overgivne Glæde fulgte nu det Hellige. Først kom Camilli, Drenge, som tjente Præsterne ved Ofringerne, dernæst de egentlige Offertjenere, efter dem Haruspices med deres Knive, hvormed de undersøgte Offerdyrenes Indvolde, og Offerslagterne, som førte de smykkede Dyr til Alteret. Disse fulgte de forskjellige Præstecollegier med deres Oppartere: først Pontifex maximus og de øvrige Pontifices, dernæst Flamines, saa Augurerne, Qvindecemviri med de sibyllinske Bøger, de vestalske Jomfruer og efter dem de øvrige ringere Præsteclasser efter deres Rang. Til Slutning kom et Tog af Gudebilleder, undertiden og en prægtig Fremstilling af erobrede Skatte. Paa Circus gik Toget nogle Gange omkring Spina, hvorpaa man skred til Ofringen. Efterat Tilskuerne havde taget deres Plads istemmedes Musik og Legene toge deres Begyndelse. Disse bestode af Vedderiden og Veddekjørsel. De vare saa hæderlige, at Mænd af første Rang toge Deel i dem. Deeltagerne i Veddestriden vare deelte i 4 Factioner og det hele Veddeløb udgjorde 24 Missus og hver Missus 7 Omløb om Metaerne (Maalene). Hver Faction gjorde 6 Missus, 3 om Formiddagen og 3 om Eftermiddagen. Hver Missus var 1½ Miil og kunde følgelig fuldføres i en Time. Vognene vare lette, sædvanlig med to eller fire Heste ved Siden af hverandre. Dernæst holdtes gymniske Kampe; derpaa de saa kaldte troianske Lege, Kamplege til Hest, som Æneas først skal have indført og hvilke Julius Cæsar fornyede. Der gaves og Dyrefægtninger, hvori enten Dyr kjæmpede med Dyr eller med Mennesker (Forbrydere eller Frivillige). Udgifterne vare ofte uhyre; saaledes gav Pompeius i sit andet Consulat 500 Løver til en Dyrefægtning og disse bleve tillige med 18 Elephanter dræbte i 5 Dage. Man efterlignede ogsaa Søetræfninger, hvorfor Circus kunde sættes under Vand.

Circumvallationslinie, kaldes den Forskandsning, hvormed de, som beleire en Fæstning, omgive deres Leier for at sikkre sig mod Angreb uden fra af Undsætningstropper; **Contravallationslinie** kalder man de Forskandsninger som anlægges mod Udfald fra Fæstningen. Circumvallationslinien har følgelig efter sin Bestemmelse Fronten mod Marken. Da den maae gaae uden for Skudvidde omkring Fæstningen, faaer den derved en Omfang, som gjør den

vanskelig baade at anlægge og forsvare. Derfor bruges den og kun sjelden. Man udsætter hellere for at dække Beleiringen et eget Observationscorps.

Circus, kaldtes hos Romerne det Slags Bygninger, hvor offentlige Veddeløb til Hest og Vogns og andre Fægte- og Brydelege bleve givne. Efter deres udvortes Form vare de retvinklede Oblonga, kun at den ene korte Side dannede en Halvcirkel. De vare uden Tag. Indgangen var ved den lige korte Side. Indvendig var ved hver Side sex Indelukke (carceres), hvor Heste og Vogne holdt Ved begge de lange og ved den krumme Side fandtes Sæder for Tilskuerne, der gik trappeviis over hinanden. De hvilede paa faste Hvelvinger og under dem var en bred Vandgrav (Euripus kaldet), for at holde de vilde Dyr borte fra Tilskuerne. Indenfor befandt sig en fri, aaben Plads (area), som var bestrøet med Sand og hvor Skuespillene bleve givne. Denne Plads var deelt i Længden i to Halvdele ved en lav Muur, som kaldtes Spina. Den var tolv Fod bred og sex Fod høi og ovenpaa prydet med smaae Templer, Altare, Statuer, Obelisker, Pyramider og kegleformige Smaataarne. Af disse sidste, som kaldtes Metæ, fandtes tre ved hver Ende. De vare oprettede som Maal om hvilke Veddeløbene foregik. Ved den første Metæ, ligeover for den bueformige Side af Circus, fandtes 7 andre Støtter, som enten havde en oval rund Form eller ovalrunde Kugler (ova) paa deres Spidser. For hvert Omløb, hvoraf almindeligt 7 fandt Sted, blev een af disse Kugler tagen ned. Udvendigt var Circus omgivet med Søilerækker, Gallerier, Kramboder, og offentlige Pladse. Allerede Romulus skal have indført circensiske Lege. — I Rom fandtes flere af dette Slags Bygninger. Den største af dem alle havde fortrinligviis Navnet Circus maximus. Denne laae i Stadens 11te Region, der ligeledes kaldtes Circus maximus, efter Sagnet paa den Plads, hvor Romulus gav de Lege, ved hvilke Sabinerinderne bleve røvede. Tarquinius Priscus udkastede Planen til denne Bygning og nogle rige Senatorer udførte den. I den anstilledes ludi magni eller megalenses, som man høitideligholdt til Ære for de høiere Guddomme, Jupiter, Juno, Minerva og Neptun. Dionysius fra Halicarnas angiver dens Høide til 2187 Fod, dens Bredde til 933⅓ Fod. Efter Plinius havde 260,000 Mennesker, efter Victor 385,000 Plads i den. Julius Cæsar udvidede og smykkede den; under Nero brændte den af og under Antonius Pius styrtede den ned. Trajan byggede den igjen op, og Constantin den store lagde den sidste Haand paa den. Nu er der kun faa Spor tilbage af den. Fuldstændigst har Caracallas Circus i Stadens første Region vedligeholdt sig.

Cirkel, kalder man i Geometrien en krum Linie, der løber i sig selv, og i hvilken ethvert Punkt staaer lige langt fra et i Cirkelen liggende Punkt, der kaldes Middelpunktet. Afstanden fra Middelpunktet til Kredsen kaldes Radius. Figurlig kalder man enhver Tilbagevenden til det Punkt, hvorfra man er udgaaet, en Cirkel. Størrelsen af en Cirkels Omfang (Peripherie) grunder sig paa Gjennemsnittets eller Diametrens Størrelse; hvorfor det er en meget vigtig Opgave at finde dennes Forhold til Peripherien. Vel kan man ei finde dette Forhold fuldkommen nøiagtig, men dog saa nøiagtigt som det behøves til hvad Hensigt det og er. Allerede Archimedes havde udregnet dette Forhold som 7:22, siden have flere Mathematiker arbeidet paa at gjøre det endnu nøiagtigere. — I Logiken bruges Benævnelsen Cirkel ved Definitioner og Beviser. Det er en Cirkel i Definitionen, naar man vil tydeliggjøre et Begreb ved saadanne Begreber, som allerede forudsætte Erkjendelsen af samme ɔ: naar Definitum forekommer som Kjendemærke i Definitionen. Dette kan skee umiddelbar ved udtrykkelige Ord, eller middelbart, naar det Begreb, der skal forklares, uformærkt indsniger sig som et Kjendetegn i Definitionen og igjen træffes ved Adskillelsen af Kjendemærkerne, som skulle ansees for en Probeersteen paa Difinitionen. Der er en Cirkel i Beviset, naar det som skal bevises, enten gandske eller tildeels antages som Beviisgrund.

Cis (i Musiken) betyder den anden Grad af vor Tonestige. Cis dur den Toneart, hvori den ved et Kors forhøiede Tone c antages til Grundtone for det haarde Toneslags. Den anvendes ei som Grundtoneart i et Musikstykke. Cis moll den bløde Toneart, ved hvilken den ved et Kors forhøiede Tone c antages til Grundtone for den bløde Toneart. Fortrolighed og utilfredsstillet Kjerligheds Klage ligge inden for dens Kreds.

Cisalpinsk Republik. Efter Slaget ved Lodi (10 Mai 1796) proclamerede Bonaparte den 20de Mai Lombardiets Frihed og dannede deraf den transpadanske ligesom af Bologna og Ferrara den cispadanske Republik. Efter ophævet Vaabenstilstand mellem Frankerig og Modena lagdes Modena og Reggio til den cispadanske Republik; og faa Maaneder efter, da Paven sluttede Freden til Tolentin (19 Febr. 1797) maatte han afstaae Bologna, Ferrara og Romagna, hvilke ligeledes forenedes med den cispadanske Republik, der den 17 Marti 1797 fik sin Constitution og Navn af den cisalpinske Republik efterat være forenet med den transpadanske. Den erkjendtes af Keiseren som uafhængig Stat i Freden til Campo Formio (17 Octbr. 1797). Den

indbefattede nu det forrige østerrigske Lombardie, Provindserne Bergamo, Brescia, Crema, Staden Mantua og det Mantuanske, Peschiera, Endeel af de forrige venetianske Stater især Verona og Rovigo, Hertugdømmet Modena, Fyrstendømmerne Massa og Carrara og de tre Legationer Bologna, Ferrara og Romagna. Hertil kom kort efter Freden Landene Veltlin, Worms og Cleven, som ei ville erkjende Graubündens Overherredomme. Den nye Republik bestod nu af 10 Departementer, 771 □ Mile og 3½ Million Indbyggere. Regjeringen bestod af en lovgivende Forsamling i to Raad (de Gamles af 80 og de Yngres af 160) og et Directorium, der ligesom i Frankerig havde den udøvende Magt. Regjeringens Sæde var Mailand. Den blev nøiere forenet med Frankerig ved en Of- og Defensivalliance i Marts 1798. En nye Constitution fortrængte den ældre og derpaa udbrød en nye Krig, hvori Østerriger og Russer indtoge og tilintetgjorde den nye Republik. Slaget ved Marengo (14 Juni 1800) bevirkede dens Gjenoprettelse. Republikken erholdt nu en Statsforvaltning (Consulta) af 50 og et Fuldbyrdelsesraad (Governo) af 9 Medlemmer; den blev og forøget ved Landskaberne Novarese og Tortonese og erkjendt af Østerrig den 9de Febr. i Freden til Luneville. Den 25 Jan. 1802 antog den Navn af den italienske Republik og valgte Bonaparte til Præsident og Frants Melzi d'Erile til Vicepræsident. Den inddeltes i Departementer, og disse igjen i Distrikter, hvoraf hvert havde sin Hovedstad. 1803 blev den italienske Republik forvandlet til et Kongerige og overgivet Napoleon under Navn af Kongeriget Italien.

Ciselere, siirligt udarbeide med Meiselen; hos Guld- og Sølvarbeiderne, at gjøre drevet Arbeide.

Cisrhenansk Republik, een af de Republikker, der oprettedes 1797, men hvis Tilværelse ei engang blev almindelig bemærket. I denne republikanske Tid, da endog de oprørske Matroser paa Canalflaaden under Matrosen Parker oprettede en svømmende Republik, traadte ogsaa adskillige Stæder ved Rhin, især Cøln, Achen og Bonn, i en Forbindelse, erklærede sig for uafhængige under fransk Beskyttelse og proclamerede sig i Septbr. 1797, som en cisrhenansk Republik. Da Freden i Campo Formio kort derpaa sluttedes og der i samme, som hemmelig Artikel, afgjordes at den hele venstre Rhinbred skulde tilfalde Frankerig, faldt ogsaa den nye Republik bort uden videre at bemærkes.

Cistercienser, see Orden (geistlig).

Citadel, er en ved en Stad eller større Fæstning anlagt mindre Fæstning af fire eller fem Bolværker, enten

for at beskytte Staden eller holde sammes Indbyggere i Tømme.

Cithara, et Strengeinstrument hos de Gamle. Lignende nyere ere Guitarre, Luth og Cither.

Citere, anføre Stykker af en eller anden Forfatter, særdeles Steder af en Bog (deraf Citata, anførte Steder). I det Juridiske betyder citere at opfordre Een til at møde for Retten; deraf Citation, Indkaldelse til at møde for Retten. Denne Indkaldelse bestemmes til en vis Termin. Den Indkaldte maa førstegang møde i Person i den borgerlige Proces, men kan siden have sin Befuldmægtigede. I Politiesager udfordres stedse personlig Nærværelse Ei at møde ansees for Ulydighed mod Øvrigheden og straffes som saadan. Citationerne ere enten verbale, naar de skee mundtlig ved en Retstjener eller skriftlig ved en Befaling fra Øvrigheden, eller reale, naar den indkaldte afhentes til Retten. Denne kan være forbundet med Magt. Dette indtræffer i Criminal- og Politiesager, naar en mistænkelig Person ei godvillig vil indfinde sig.

Citroner faae vi fra de sydligere Lande, hvorhen Træet de voxe paa, er fortplantet fra sit Fædreneland Medien. Sicilien alene udsender aarlig 30,000 Kasser, hvoraf hver indeholder 440 Stykker. For at forekomme Forraadnelse ved lange Reiser, plukker man dem af før de ere fuldkommen modne, derfor ere de som komme til os almindelig meget sure. Man bruger fornemmelig Saften, dog og Skallen, som man tørrer. Da der med dens Saft er forenet en saltagtig Sliim fordærves den let. Scheele har udfundet hvorledes man adskiller denne Sliim fra Citronsyren, hvorved den bedre holder sig. Den rene Citronsaft er af mangfoldig Nytte i Medicinen, i Oekonomien etc. Den er især vigtig ved smitsomme Sygdomme, hindrer Forraadnelse og har en steenopløsende Kraft.

Ciudad Rodrigo, en Stad ved Floden Aguada i den spanske Provinds Salamanca, med 11,000 Indb. Den er en vigtig Fæstning ved den portugisiske Grændse. I Aaret 1810 blev den beleiret af de Franske og overgav sig den 10de Juli, da man netop lavede sig til Storm. Næste Aar blev den igjen beleiret af Wellingtons Armee og tagen med Storm før den franske Armee under Marmont, Hertug af Ragusa, kunde ankomme til Undsætning. Den spanske Junta tildeelte den engelske Feldtherre for at forevige denne glimrende Vaabendaad, Titel af Hertug af Ciudad Rodrigo.

Civilliste. Dette Udtryk var fordum kun brugeligt i England, og betegner de Indkomster, der af Parlamentet tilstaaes Kongen ved hans Regjeringstiltrædelse til at underholde hans Huus og Hofstat, til at lønne høie Embedsmænd og Collegierne, saavelsom Gesandter og overhovedet til den borgerlige Regjering. For den nu regjerende Konge Georg den 3die, bevilgede Parlamentet først 800,000 Pund Sterl. Aar 1777 blev Civillisten forøget med 100,000 Pd. og siden nok engang, saa den nu udgjør 1 Mill. Pund Sterl. Den første constituerende Forsamling i Frankerig antog ogsaa en Civilliste og bestemte Kongen 25 Mill. Livres. Under Keiserregjeringen saavelsom den nuværende Regjering har man beholdt denne Bestemmelse.

Civilret, borgerlig Ret er Indbegrebet af de en Stats Borgere tilkommende Rettigheder eller Bidenskaben om Borgeres eller Privatpersoners retlige Forhold. Dette Udtryk tages ofte ligebetydende med Privatret modsat den offentlige eller Statsretten; snart bruges det om enkelte Grene af den offentlige Ret f. Ex. Criminalretten isærdeleshed; dernæst betyder og Civilret Indbegrebet af eller Læren om Borgernes retlige Forhold til hverandre. Civilist kaldes derfor en Lærer i Civilretten, modsat Publicist.

Clairfait (Grev), Feldtmarschal i østerrigsk Tjeneste og Ridder af det gyldne Skind, fægtede hæderligen i Krigen mod Tyrkerne 1790, og fik derpaa Commando over den østerrigske Armee, der skulde trænge ind i Frankerig. Han gjorde i Førstningen betydelig Fremgang i Champagne, men Omstændighederne nødte ham til at trække sig tilbage; hvorpaa han tabte Slaget ved Jemappe i Nederlandene 1792. Næste Aar havde han adskillige Fordele over de Franske og anførte den venstre Fløi i Slaget ved Neerwinden. Vel maatte han siden vige for Pichegru, men først efter den tappreste Modstand. Clairfait fik 1795 Commandoen ved Mainz, hvor han indtog de Franskes forskandsede Leir. Kort derpaa gik han til Wien, hvor Keiseren erkjendte hans Fortjenester og gjorde ham til Medlem af Krigsraadet; han døde i Wien 1798, agtet som een af Østerrigs fortrinligste Generaler, der med Kjækhed forenede Sindighed og Overlæg.

Clair Obscur kalde Franskmændene et Malerie, hvorpaa Gjenstandene blot ere fremstillede med Hvidt og Sort, altsaa blot Lys og Skygge. Italienerne kalde det Chiar-oscuro. Dette Slags Malerier anbringes ved Bygninger istedet for Basreliefs.

Clairon (Claire Josephe de la Tude), Een af Frankerigs største Skuespillerinder, var født 1723 i Nærheden af Condé i Flandern. Hendes Forældre, skjøndt fattige, gave hende en saadan Opdragelse, at hun i sit 12te Aar kunde træde frem i den italienske Comoedie. Hun spillede her Soubretter og gik næste Aar til Rom, hvor hun sang i den comiske Opera og dandsede i Balletterne. Hun spillede siden i Lille, Dünkirchen og Gent, og da hendes Stemme havde udviklet sig, blev hun 1743 kaldet til Paris for at vexle med den berømte Sangerinde le Maure i Operaen. Snart lagde man Mærke til hendes sande Talent, og hun fik en Indbydelse at spille Soubretteroller i Comoedie françoise. Hun paatog sig tillige smaae Roller i Tragoedier og sang og dandsede i Morskabsstykker. Hun overraskede ved den Erklæring at ville debutere i Phædras Rolle, hvori Dumesnil ansaaes for uopnaaelig. Hun spillede denne Rolle den 19 Sept. 1743 og erholdt en saa meget større Triumph, jo uundgaaeligere det syntes at hun maatte falde igjennem. Siden udviklede hun i Zenobias, Ariadnes og Electras Roller et Talent, der befæstede hendes Roes. Alle den Tids Dagblade priste hende. Voltaire skrev Vers til hende, i hvilke han satte hende blandt de første Kunstnerinder. Mad. Dumesnil vedblev dog at beundres ved Siden af hendes unge Medbeilerinde. Deres Talent var for forskjelligt til at kunne sammenlignes: den Ene viste Kunstens, den Anden Naturens Triumph. Ingen Skuespillerinde studerede sine Roller grundigere end Clairon. Dorat siger:

> Ses pas sont mesurés, ses yeux remplis d' audace
> Et tous ses mouvements deployés avec grâce
> Accents, gestes, silence, elle a tout combiné.
> -
> Quel auguste maintien! quelle noble fierté!
> Tout jusqu'à l'art, chez elle a de la vérité.

Omendskjøndt Clairon var lille og snarere smuk end skjøn, havde dog hendes Vært, hendes Ansigt, hendes Stemme en Adel og Værdighed, som hun tog med sig udenfor Theatret: hun syntes stedse at være gjennemtrængt af ophøiede Følelser. Denne Overspænding satte hende undertiden i et næsten latterligt Lys, og hendes Medspillende, som hun sædvanlig behandlede med foragtende Stolthed, glemte ei at hendes Privatliv havde været en Gjenstand for streng Critik. Histoire de Frétillon af Caylus bidrog ikke lidet til at gjøre hendes Sæder mistænkte, hvorvel de fleste af de deri indeholdte Anekdoter vare usande. Hendes stolte Characteer viste sig fuldkommen i den Haardnakkenhed, hvormed hun vægrede sig i at fremtræde med Skuespilleren Dubois i Calais Beleiring.

Publikum blev rasende og mange Stemmer raabte: Frétillon à l'hôspital! Clairon au fort d'Evéque. Virkelig kom en Politiebetjent næste Dag for at bringe hende i Fængsel. Ogsaa ved denne Leilighed blev hun sin Caracteer tro. Hun adlød med den Bemærkning, at hendes Ære blev ukrænket og at selv Kongen ei kunde røve hende den. "Rigtig nok," svarede Politiebetjenten, "thi hvor Intet er har Keiser og Konge tabt deres Ret." Efter dette Forfald, der tildrog sig i April 1765, betraadde hun ei mere Skuepladsen. Da hendes engang betydelige Formue efter megen Tab, som hun havde lidt ved Abbed Terrays Operationer, ei tillod hende længer at leve i Hovedstaden, begav hun sig til Markgreven af Anspachs Hof, hvor hun levede 17 Aar. Efter disses Forløb kom hun tilbage til Paris, hvor hun døde 1803. Et uinteressante er Mémoires d'Hippolyte Clairon et réflexions sur la déclamation théâtrale, hvilke have Demoiselle Raucourt til Forfatterske.

Clairval (N.), en berømt Skuespiller og Sanger ved den italienske Comedie. Han spillede de første Elskerroller i Tidsrummet fra 1770 til 1790 med meget Bifald og omtales ofte i den Tids Memoirer af Marmontel og andre. Man kaldte ham den italienske Comedies Mole. Han var iøvrigt, som denne, en Mand à bonnes fortunes, og man fortalte stedse lystige Eventyr om ham; blandt andre følgende. En fornem Dame havde ofte indbudet ham. Det skeedte endnu engang med den Trudsel, at, hvis han ei kom, skulde hun vide at skaffe ham 100 Stokkeprygl. Hendes Gemal fik det at vide, og tilkjendegav Clairval at hvis han kom, skulde han faae 200. Clairval, som ei var lidet forlegen over dette Alternativ, spørger en Ven til Raads. "Man maa gaae min Ven," svarede denne, "thi der er hundrede Procent at vinde."

Clarendon (Edvard Hyde, Greve af), Storkantsler af England, var født i Dinton i Wiltshire 1608. Efter at have endt sine Studier i Oxford i sit 17de Aar begyndte han at studere Retslæren under sin Onkel, Nicolas Hyde, Præsident i Kingsbench. Fra Ungdommen af søgte han Omgang med Mænd, der udmærkede sig ved Talenter og Dyder, og han tilstaaer selv, at han aldrig følte sig stoltere og mere tilfreds end naar han kunde sige om sig: "Jeg er den slettеste af alle Tilstædeværende." Han havde alerede udmærket sig paa den juridiske Løbebane, da hans Fader, som han engang besøgte i Wiltshire, sagde til ham: "Min Søn, Mænd af din Forretning pleie kun at arbeide for Udvidelsen af de kongelige Forrettigheder; Jeg raader Dig, hvis Du engang naaer en vigtig Post, aldrig at opofre dit Fædrenelands

Love og Frihed for din Fyrstes Villie eller din egen Fordeel." — Efterat den ærværdige Olding to Gange havde gjentaget disse Ord, blev han truffen af Slag og døde. Uudslettelig blev den døende Faders Formaning i Sønnens Sjel. Denne Indflydelse viste sig i de første Taler, han holdt i Parlamentet, hvor han tidligt indtraadde. I det saa kaldte lange Parlament under Carl 1ste havde han udmærket sig ved sine Talenter og ved sin Duelighed erhvervet sig Alles Fortrolighed. Da Borgerkrigen var erklæret fulgte han Kongens Partie og blev af Carl 1ste udnævnt til Skatkammerkantsler og Medlem af Geheimeraadet. Han ledsagede siden Prinds Carl til Jersey, hvor han blev, da Printsen reiste til Frankerig. Her levede han to Aar og begyndte paa sin Historie om Rebellionen. Ligeledes forfattede han der adskillige Skrifter, der udkom i Kongens Navn til Svar paa Parlamentets Manifester. Efter Carl 1stes Henrettelse kaldte Carl 2den ham til Frankerig. Han begav sig med Lord Cottington til Madrid for at forsøge om han kunde udvirke Understøttelse fra det spanske Hof. Han gik derpaa til Paris og siden til Haag, hvor Carl 2den var, men oekonomiske Aarsager nødte ham til at tage sit Opholdssted i Antwerpen. Prindsessen af Oranien, Carl 1stes Datter, vilde have ham til at opholde sig i Breda hos hende og udnævnte hans ældste Datter Anna Hyde til sin Hofdame. Denne Omstændighed var Aarsag i at to af hans Datters Døttre kom paa den engelske Throne. Carl den 2den, som i Mangel af Penge, var meget gavmild med Titler ophøiede Clarendon 1657 til Storkantsler af England. Mere end nogen anden bidrog denne til Underhandlingernes lykkelige Udfald, hvorved Carl efter Cromwels Død igjen besteeg den engelske Throne. Siden besad han sin Fyrstes hele Fortrolighed og overvældedes med Naade. Hans Titel, som Storkanstler bekræftedes og hertil føiedes 1660 Kantslerværdigheden ved Universitetet i Oxford. Næste Aar blev han Pair og Baron Hyde i Wiltshire, Viscount af Cornbury i Oxfordshire og Greve af Clarendon i Wiltshire. En saa stor Lykke maatte vække Misundelsen; en uventet Tildragelse bidrog endnu mere hertil. Hertugen af York, Kongens Broder, opholdt sig hos sin Søster i Breda og lærte at kjende Anna Hyde, der indgjød ham en saa heftig Lidenskab, at han i Novbr. 1659 formælede sig med hende uden Kongens og Storkantslerens Vidende. Først efter Carls Thronbestigelse forraadede Annas Svangerskab denne Forbindelse. Clarendon opførte sig ved Efterretningen herom paa en hans store Characteer uværdig Maade, hvorimod Kongen, saasnart han var overbeviist om Ægteskabets Gyldighed, erkjendte Anna Hyde for Hertuginde af York, opfordrede sin Broder til at vedblive at elske hende og erklærede,

at denne Omstændighed ingen Forandring gjorde i hans Sindelaug mod Clarendon. Fra denne Tid forbandt alle Ærgjerrige og Rænkesyge sig imod Kantsleren. Da Parlamentet afviste den urimelige Klage, Lord Bristol frembragte mod ham, søgte man at skade ham i den offentlige Mening. Paa den anden Side formindskedes Clarendons Indflydelse hos Kongen, som gjorde mindre af en duelig Minister og tro Ven end af en Smigrer, der saae igjennem Fingre med hans Luner især med hans Ødselhed. Clarendon var ham for streng og skulde som første Minister være ansvarlig for alle de Feil, der bleve begaaede i Statsforvaltningen. Den ringe Lykke, hvormed Krigen førtes imod Holland, Dünkirchens Salg og andre Omstændigheder vakte Folkets Utilfredshed; Kongens Mishag forvandlede sig til Had, da han saae sin Plan at skille sig ved sin Gemalinde og ægte den skjønne Lady Stuart, tilintetgjort af Clarendon, som fik hende gift med Hertugen af Richmond. Han besluttede at styrte ham og berøvede ham sine Embeder. Der anlagdes Klage imod ham for Statsforræderie. Clarendon reddede sig med Flugten og sendte fra Calais en Retfærdiggjørelse til Overhuset. Begge Huse bød at denne skulde brændes af Bøddelen. Efter en anden Parlamentsbill, som Kongen bekræftede, blev Lord Clarendon for stedse forviist og erklæret udygtig til at beklæde et offentligt Embede. Folkets Had forfulgte ham til det faste Land. I Evreux blev han overfalden af engelske Matroser, farlig saaret og undslap med Nød og Neppe. Han tilbragte 6 Aar i Forviisning, afvexlende i Montpellier, Moulins og Rouen, hvor han døde 1774 i Decbr. Hans Liig blev bragt til England og bisat i Westminsterabbedie. Blandt flere Skrifter, han har efterladt, er især hans med stor Nøiagtighed og Upartiskhed skrevne Historie om Rebellionen fra 1641 til Carl 2dens Gjenindsættelse, det vigtigste.

Clarinette, et af Joh. Denner i Nürnberg 1690 opfundet Blæseinstrument, der er indrettet næsten ligesom Hoboen med Huller, Klapper og et Mundstykke og behandles ved at sætte den venstre Haand oventil og den høire neden til. Den bruges meget hyppig i Orchestre og har en større Omfang end Hoboen.

Clarke (Samuel), en berømt engelsk Theolog, født i Norwich 1675, blev underviist ved Universitetet i Cambridge. Omendskjøndt Newton havde gjort sine Opdagelser bekjendte, var dog Descartes System endnu herskende. Clarke, som dette ei tilfredsstillede, gjorde Philosophien til sit Studium og tilintetgjorde lidt efter lidt den gamle Læres Vildfarelser. Med ikke mindre Iver studerede han

Theologie. Biskoppen af Norwich, en Ven af Videnskaberne, lærte at kjende ham og udnævnte ham til sin Caplan. I Biskoppens Huus tilbragte Clarke 12 Aar. 1704 blev han valgt til at holde de Prædikener, som Robert Boyle havde givet et Legat til. Han forfattede 8 Prædikener over Guds Tilværelse og Egenskaber, hvilke ansees for de bedste Beviis, der ere førte for Guds Tilværelse. Da man næste Aar overdrog ham samme Forretning, forfattede han 8 Prædikener over Beviisene for den naturlige og aabenbarede Religion. 1706 fik han et Præstekald i London, blev kort derpaa Caplan hos Dronning Anna og 1709 Præst til St. James. 1712 udgav han et Værk over Treenighedslæren, om hvilken han ei syntes at troe at den tilhørte den ældste Kirke. Men Biskoppernes Collegium, som viselig søgte at undgaae alle Stridigheder, lod sig nøie med den skjøndt utilstrækkelige Erklæring, som Clarke gav og hvori han lovede aldrig at skrive eller præke over denne Gjenstand. I Aaret 1715 havde han en Strid med Leibnitz om Naturphilosophie og Religion, hvori Fordelen var paa hans Side. Han døde 1729 anseet som een af sin Tids lærdeste Mænd og grundigste Philosopher. Man gjør meget af hans Udgave af Julius Cæsar.

Classe, en Afdeling eller en større Deel af et Heelt, hvilket omfatter Ting med visse fælleds Egenskaber, og disse lignende Ting selv, tilsammentagne; især betjener man sig af denne Inddeling i Naturbeskrivelsen, hvor Naturrigerne deles i Classer, f. Ex. Dyreriget i 6 Classer, Planteriget i 18 o. s. v.

Classiker, Classisk. Den romerske Konge Servius Tullius inddeelte til Skatternes mere hensigtsmæssige Fordeling og for Stemmegivningens Skyld de romerske Borgere i sex Classer efter deres Formue. De i den første Classe, der maatte besidde i det mindste 100,000 As, kaldtes fortrinsviis Classiker (Classici, Borgere af første Rang). Dette Udtryk har man siden anvendt paa de fortrinligste Skribentere. Først forstod man ved Benævnelsen Classiker blot Grækernes og Romernes Skribentere som Mønstre, og der vare endog de, der paastode at der kun gaves classiske Skribentre i de døde Sprog. Desuagtet har man og antaget classiske Skribenter blandt de Nyere. Man var imidlertid ei ret enig om, hvori det Classiske egentlig bestod og der forvexledes ofte med det Fortræffelige overhovedet. Dog er det egentlig det Fortræffelige af et vist Slags, som dermed skal betegnes, nemlig den høieste Grad af æsthetisk Cultur i Fremstillingen, hvori Originalitet og Correcthed forene sig.

Claudianus (Claudius), en romersk Digter fra Alexandrien, levede ved Slutningen af det 4de og Begyndelsen af det 5te Aarhundrede, var tillige en erfaren Kriger. Med krigersk Dannelse forbandt han tillige noiagtigt Kjendskab til de bedste romerske Skribentere, og lagte sine erhvervede Kundskaber for Dagen med meget Talent i flere Grene af Litteraturen. Hans Digte erhvervede ham en saadan Roes, at Keiserne Arcadius og Honorius paa Senatets Ansøgning lode oprette ham en Billedstøtte med den Indskrift, at han forenede i sig Virgils Genie og Homers Muse. Foruden flere panegyriske Digte over Honorius, Stilico og Andre, haves to episke Digte af ham, Proserpinas Rov og en Gigantomachie (ufuldendt), adskillige historiske Digte, Leilighedsdigte 2c. Han viser en levende Phantasie, Kraft i Malerierne, Mangfoldighed og Bestemthed; derimod mangler han ofte Smag og Ynde.

Claudius (Tiberius Drusus Cæsar), romersk Keiser, var den yngste Søn af Claudius Drusus Nero og den yngre Antonia, Augusts Søsterdatter. Han var født i Lyon. Uden at udvikle hans Aand ved en hensigtsmæssig Opdragelse, lod man ham voxe op blandt Slaver og Qvinder, og gjorde ham ved Hoffet til Gjenstand for Spot og Foragt. Saaledes levede han som en ubetydelig Privatperson og beskjeftigede sig med Videnskaberne. Blandt andet skrev han Roms Historie fra Cæsars Død indtil hans Tid i 43 Bøger og sit eget Levnet. Han var langt fra at eftertragte Thronen, da Livvagten efter Caligulas Mord gjennemsøgte Palladset, fandt Claudius i en Krog, trak ham frem og udnævnte ham til Keiser. Senatet, som havde besluttet at gjenoprette Republiken, maatte give efter for dette Skridt. Claudius, som nu gik over fra et indskrænket og underkuet Liv til den meest uindskrænkede Frihed, overlod sig gandske til Overdaadighed, medens hans Gemalinder og Frigivne styrede Riget. Han var alerede skildt fra to Gemalinder, da han besteeg Thronen. Dengang var han gift med den berygtede Valeria Messalina, med hvem han endnu som Privatmand havde avlet Octavia, siden Neros Gemalinde og Claudius Tiberius Germanicus, siden kaldet Britanicus. Hans sidste Gemalinde var Agrippina, en Datter af Germanicus. Blandt hans Frigivne var især Narcissus og den stolte og rige Pallas hans Yndlinge. I Begyndelsen af hans Regjering foretog han sig nogle roesværdige Handlinger: han kaldte Forviste tilbage og gjengav dem deres Godser, forskjønnede Rom og opførte adskillige Bygninger til det offentliges Bedste. Mauritanien blev romersk Provinds, og hans Hære fægtede lykkeligt imod de Tydske. Men denne gode Begyndelse varede ei længe, thi Messalina og de Frigivne bemægtigede sig hele

Regjeringen, solgte Embeder og Æresposter og begik ustraffede de største Skjendigheder. Messalina lod henrette og forvise Enhver, der ei vilde tilfredsstille hendes vellystige Begjerligheder. Claudius gik imidlertid til Brittanien og triumpherede over Brittanerne, som hans Generaler havde overvundet. Endelig begyndte Messalina, som i Keiserens Fraværelse havde ægtet Silius, den smukkeste Mand i Rom, en Sammensværgelse mod Keiseren; men Narcissus reddede ham og lod uden Keiserens Vidende Messalina henrette. Imod sit Løfte ægtede nu Claudius Agrippina, der overgik Messalina i Overdaadighed og øvede de meest forhadte Rænker, for at sikkre sin Søn Nero Thronen. Claudius, som bemærkede hendes Uretfærdighed mod Brittanicus, var uforsigtig nok til at yttre sig derover, hvorfor hun lod ham forgive ved Giftblanderskeu Locusta og Lægen Xenophon. Han døde 64 Aar gammel i sin Regjerings 15de Aar 54 efter Chr. Fødsel. Hans Forgudelse foranledigede et Spotskrift af Seneca under Titel Apocolyntosis.

Claudius (Mathias), kaldet Asmus og Wandsbecker Bothe, en af de bedste og meest yndede tydske Folkedigtere, hvis prosaiske og poetiske Værker bære et originalt Præg af ægte Lune, Naivetet og aaben Hjertelighed. Han blev født 1740 i Rheinfeld, en Flække i det Holsteenske i Nærheden af Lübeck. En tidlang levede han som Privatmand i Wandsbeck ei langt fra Hamburg, blev 1776 Overlandcommissar i Darmstadt, men resignerte og gik 1777 igjen til Wantsbeck. 1788 blev han Revisor ved den Schleswig-Holsteenske Bank i Altona, hvilket Embede dog tillod ham at boe i sit yndede Wandsbeck. Han samlede alle sine i forskjellige Tidsskrifter adspredte Værker, feiede nogle hidtil utrykte til og udgav dem under Titel: Asmus omnia sua secum portans, eller "Sämtliche Werke des Wandsbecker Boten." Denne Samling bestaaer af 8 Bind, hvoraf de 5 første ere prydede med Kobberstykker og Vignetter af Chodowiecki, Træsnit, Musikalier 2c. og blev optaget med det varmeste Bifald. Man finder deri Sange, Romancer, Elegier, Fabler, prosaiske Stykker afverle med hinanden. Der hersker i dem alle inderlig Følelse, sund Forstand, Vittighed og Lune. Uafhængig i sine Forhold, simpel og nøisom hjemme, elskværdig i Selskab, naaede han en munter og lykkelig Alder og døde i Hamburg 1815.

Clavicylinder, et nyt af Chladni opfundet Instrument i Form af en Skriverpult. Mechaniken ved dette Instrument er endnu en Hemmelighed undtagen for Opfinderen. Det har sit Navn af en Glascylinder, der er anbragt i samme. Dets Toner ere forskjellige fra Harmonicas og Euphons.

Clavier er forskjelligt fra Clavecin og Fortepiano derved, at Strængene ere meget længere end Resonansgulvet og bringes til Lyd ved smaae Stykker Blik, der ere befæstede ved de bageste Ender af Tasterne. Sædvanlig anseer man Guido af Arezzo fra Begyndelsen af det 11te Aarhundrede for Opfinder deraf, men det har først i nyere Tider erholdt en større Fuldkommenhed.

Clavijo y Flaxardo (Joseph), en Spanier, som var Helten eller rettere Offeret for det første Foretagende, hvorved Beaumarchais gjorde sig bekjendt i Verden. Han levede rolig i Madrid, anseet som en oplyst Lærd og havde med Bifald udgivet en Journal el Pensador og nogle andre nyttige Skrifter, da hans Forhold til en Søster af Beaumarchais, som han havde elsket og ei mere elskede, paadrog ham en Æressag med hendes mere ved sin Aand end ved sit Mod udmærkede Broder. Den havde nær kostet ham Livet og kostede ham virkelig hans Embeder og Formue. Han overlevede længe dette Uheld, men i et Slags Foragt, hvori hans farlige Modstander havde sat ham. Meer end 20 Aar forestod han Mercurio historico politico de Madrid; videre har han oversat Buffons Naturhistorie paa Spansk. Han var Vicedirector ved det naturhistoriske Cabinet og Forstander for Theatret de los Sitios, da han døde 1806. Langt fra at ligne det forhadte Billede man har udkastet af ham, var han af blide Sæder, et redeligt Hjerte og en oplyst Forstand.

Clavis i Musiken efter den egentlige Betydning en Nøgle eller de foran Noderne satte Tegn, der bestemme deres Slags med Hensyn til Høide og Dybde. Ved Claveret og lignende Instrumenter betyder Clavis hver enkelt Taste, eller det Træe, der almindelig er belagt med Elfenbeen, der ved en Berørelse af en Metalstift sætter Strængene i Bevægelse; deraf kommer Navnet Claviatur, som betyder Indbegrebet af samtlige Taster eller den hele Masse, hvorpaa de hvile.

Clemens den 14de. Denne berømte Pave heed egentlig Giovanni Vincenzo Antonio Ganganelli, var en Søn af en Læge og født i Archangelo ved Rimini den 31te Octobr. 1705. I sit 18de Aar traadte han i Minoriterordenen. Han besøgte forskjellige italienske Stæder, blandt andre Rom og studerede Philosophie og Theologie. Han blev snart selv Lærer og erhvervede sig ligesaa megen Agtelse som Kjerlighed hos sine Tilhørere; han indgjød dem ophøiede Følelser og søgte at hæve dem over al Smaahed og alt Munkevæsen. Den skarptseende Benedict 14de, fortæller man, lagde engang

Haanden paa Ganganellis Hoved og sagde til hans Ordens General: "Tag denne Broder vel i Agt, jeg anbefaler Eder ham særdeles." Under denne Paves Regjering blev Ganganelli den hellige Stoels Raadgiver, hvilket var en vigtig Post i Rom. Benedict 14de spurgte ham ofte om hans Mening. "Han forener, sagde han, fast Dømmekraft med stor Lærdom; derhos er han tusende Gange mere beskeden end en Uvidende, og saa munter, som om han aldrig havde været Munk." — Clemens 13de tildeelte Ganganelli Cardinalshatten; men hvor skjønne Dyder og Talenter han og viste som Cardinal, kunde man ei vente at see ham paa Pavestolen. Den Frimodighed, hvormed han yttrede sig over den Nødvendighed, viseligt at give efter for Fyrsternes Villie, syntes ei at gjøre ham de andre Cardinaler hengivne. I de Congregationer, som bleve holdte selv under Pavens Oine angaaende Hertugdømmerne Parma og Piacenza og Jesuiternes Anliggender, havde han dømt saa aldeles mod Pavens og Statssekretariatets Mening, at man ei spurgte ham mere tilraads. "Vil man ei see det romerske Hof styrte fra sin Høide, sagde han uafladelig, saa maae man udsone sig med Fyrsterne, thi deres Arme række ud over Grændserne og deres Magt flyver over Alperne og Pyrenæerne." Denne Tænkemaade mishagede i Rom, men skaffede ham tillige mægtige Beskyttere. Clemens 13de døde; Conclavet var meget stormende og uenigt, indtil endelig Cardinal Bernis Veltalenhed fik Overhaand, og Ganganelli den 19de Mai 1769 proclameredes som Kirkens Overhoved, skjøndt han endnu ikke var Biskop. Ingen Pave var valgt under vanskeligere Omstændigheder. Portugal var uenig med den hellige Stoel og vilde selv vælge sig en Patriarch; den Maade, hvorpaa Hertugen af Parma var behandlet, havde vakt Frankerigs, Spaniens og Neapels Utilfredshed; Venedig vilde reformere de geistlige Ordener uden Pavens Mellemkomst, Polen søgte at formindske den pavelige Anseelse og Romerne selv knurrede. Clemens arbeidede først at forsone sig med Regenterne, sendte en Nuncius til Lissabon, undertrykte Bullen in Coena domini, som ophidsede Regenterne og underhandlede med Spanien og Frankerig. Opfordret til at afgjøre Jesuiternes Skjebne, skrev han: "Jeg er de Troendes Fader, fornemmelig de Geistliges; jeg tør ikke ophæve en berømt Orden uden at have Grunde, som kunne retfærdiggjøre mig for Gud og Efterverdenen." Endelig efter nogle Aars Underhandlinger udgav han den 21 Juli 1773 den berømte Breve, som ophævede Jesuiterordenen. Men fra dette Øieblik førte Clemens 14 et kummerfuldt, af Frygt og Fortrydelse ængstet Liv; hans Kræfter svandt hen. "Jeg gaaer ind i Evigheden, sagde han, og jeg veed hvorfor." Han døde den 22de Septbr. 1774. Dette gav Anledning til den Mistanke at Paven havde faaet Gift,

hvilken bestyrkedes derved, at han tog Modgift. Men Lægernes Udsagn modsagde denne Mening. Fra Sixtus den 5tes Tid sad ingen Pave paa den romerske Stoel, der regjerede med saa megen Kraft, Viisdom og Selvstændighed. Clemens 14de udmærkede sig ved Oplysning, Statsklogskab, grundig Lærdom, en fortræffelig Characteer, Standhaftighed og Virksomhed frem for de fleste af sine Forgjengere; han forenede Avignon og Venaissin igjen med Pavestolen og befordrede Kunster og Videnskaber, blandt andet derved, at han stiftede det clementinske Museum. De Breve man har under hans Navn, ere uægte.

Clementi (Muzio), født i Rom 1746, Een af de største Claveerspillere, Italien kan opvise. I samme Grad, som han var Virtuos paa Claveret var han og Componist for dette Instrument. Han opholdt sig en Tid i Paris og gik derpaa til London, hvor han oprettede en stor Musikalie- og Pianofortehandling. Siden har han været i Wien. Clementis Compositioner udmærke sig ved forstandig Plan og Orden i Ideerne; de ere glimrende, lærde, men tillige behagelige. Hans Stiil er streng og stedse reen. — Han improviserer tillige uforligneligt.

Cleopatra. Flere ægyptiske Prindsesser ere bekjendte under dette Navn. Den berømteste af dem var den ældste Datter af Ptolemæus Auletes, og hans ældste Søns, Gemalinde. Begge vare endnu mindreaarige da deres Fader døde og de kom under Formynderskab af Pothinus og Achillas, som berøvede Cleopatra sin Deel i Riget og fordrev hende fra Ægypten. Hun gik til Syrien, samlede en Hær og vilde gjøre sin Ret gjeldende ved Vaaben, da Cæsar kom til Alexandrien og opkastede sig til Dommer. Den indtagende Cleopatra forstod at vinde Cæsar for sig, og, omendskjøndt Ptolemæus vakte en Opstand i Alexandrien, lykkedes det dog Cæsar at berolige Folket og indsætte Cleopatra som Medregent. Men Pothinus ophidsede Folket paa nye og det kom til de saakaldede alexandrinske Krige. Da den ældre Ptolemæus tilsatte Livet i disse, udnævnte Cæsar Cleopatra til Ægyptens Dronning; dog maatte hun tage sin elleveaarige Broder Ptolemæus Puer til Gemal og Medregent. Cæsar opholdt sig endnu nogen Tid ved det ægyptiske Hof og avlede en Søn med Cleopatra, der blev kaldet Cæsarion. Efter Cæsars Afreise regjerede hun uforstyrret nogen Tid; men, da hendes Broder havde naaet sit 14de Aar og forlangte Deel i Regjeringen, forgav hun ham, hvorpaa hun herskede alene. I den romerske Borgerkrig traadde hun paa Triumvirernes Side, og seilede efter Slaget ved Philippi til Tharsus for

ogsaa at forsøge sine Yndigheders Magt paa Antonius. Hun var dengang 25 Aar gammel og forenede med den høieste legemlige Skjønhed, Vid, Artighed og den høieste Ynde i Omgang. Hun kom seilende paa et herligt smykket Skib under en Thronhimmel af Guldstof, klædt som Venus, omgivet af skjønne Drenge og Piger, der vare smykkede som Kjerlighedsguder og Gratier. Her høitideligholdt hun sin Sammenkomst med Antonius ved de meest glimrende Fester, ledsagede ham til Tyrus og vendte derpaa tilbage til Alexandrien. Antonius ilede snart efter sin Elskede, overlod sig med hende til de meest udsvævende og kostbare Fornøielser og forlod hende kun for igjen at vende tilbage til hende. Hun ledsagede ham paa hans Tog mod Partherne, og blev, da han skildte sig fra hende ved Euphrat, begavet med Cyrene, Cypern, Coelesyrien, Ituria, Phoenicien, Cilicien og Creta, hvortil han paa hendes Begjering føiede Endeel af Arabien og Judæa. Antonius erobrede derpaa Armenien, vendte triumpherende tilbage til Ægypten og ophøiede saavel Cæsarion som sine med Cleopatra avlede Sønner til Konger. Nu begyndte Krigen mellem Antonius og Octavian. Istedet for ved hurtige Skridt at forekomme sin Modstander, tilbragte Antonius et heelt Aar i Cleopatras Selskab under Fester og Adspredelser i Ephesus, Samos og Athenen og besluttede endelig at forsøge sin Lykke i et Søeslag. Ved Actium kom Flaaderne sammen. Cleopatra, som havde forstærket Antonius's Flaade med 60 Skibe, tog pludselig Flugten og foranledigede derved Tabet af Slaget, thi Antonius ilede som vanvittig efter hende. De flygtede til Ægypten og erklærede Octavian, at de vilde leve i Privatstand, naar blot Cleopatras Børn maatte beholde Ægypten. Men Octavian forlangte Antonius's Død og rykkede mod Alexandrien, som denne søgte at forsvare. Cleopatra besluttede at opbrænde sig med sine Skatte, men Octavian vidste at berolige hende. Disse Underhandlinger bleve ei skjulte for Antonius, der anende Forræderie, ilede til hende for at hevne sig paa hende. Hun flygtede, skjulte sig i det af hende byggede Monument ved Isis Tempel og udspredede den Efterretning at hun havde dræbt sig selv Antonius styrtede sig paa sit Sværd; men fik før han døde den Efterretning om, at hun endnu levede, lod sig bringe til hende og døde i den Troløses Arme, som han endnu i sine sidste Øieblik gav Beviser paa sin uudslukkelige Kjerlighed. Nu lykkedes det Octavian at bemægtige sig Cleopatra. Hun haabede imidlertid at seire over ham ved sin Skjønhed. Men, da hendes Kunster ei virkede paa den kolde Octavian og hun vel indsaae at hun vilde blive ført i Triumph til Rom, besluttede hun at undgaae denne Skjendsel ved en frivillig Død. Hun ordnede en glimrende Fest, fjernede Vagterne, og satte en giftig Slange, som en tro Tje-

ner havde bragt hende, paa sin Arm, og døde efter nogle Minuter kun 32 Aar gammel 30 Aar f. Chr.

Clerus, en fra det Græske nedstammende Benævnelse paa den geistlige Stand, modsat de Laie (Lægfolk). Det græske Ord betyder Eiendom, Arvedeel og man vilde hermed tilkjendegive dens Vigtighed, som Guds Eiendom og Arvedeel. Clereſiet eller Clerus var i den gamle Kirke deelt i det høiere og lavere. Til det første hørte Bisper, Presbyteri og Diakoner, til det sidste alle øvrige geistlige Personer.

Cleve, et Hertugdom i den forrige westphalske Kreds paa begge Sider af Rhinen, 40 □ Mile stort med omtrent 100,000 Indb., der drive Høravl og Qvæghandel. Manufacturene i uldne Tøier, Lærreder ꝛc., saavelsom Messingfabrikerne ere ei ubetydelige. Da Hertugerne af Jülich, hvem Cleve ogsaa tilhørte, uddøde 1609, kom Cleve med flere af deres Lande til Brandenburg, som det tilhørte indtil under Frederik Wilhelm den 3die, der i Aaret 1795 aftraadde Landene paa hiin Side Rhin og 1805 Landene paa den høire Bred til Frankerig mod Skadesløsholdelse. Det blev deels umiddelbart forenet med Frankerig, deels med Storhertugdømmet Berg. Herved blev det, indtil de Franske bleve fordrevne af Tydskland, da Preussen igjen tog Landet i Besiddelse. — Hovedstaden Cleve er en paa hollandsk Maneer bygget Stad ved Floden Kermisdal, en Miil fra Rhin, hvormed den staaer i Forbindelse ved en Canal. Slottet Schwanenburg ligger paa en Høi. Indbyggernes Antal er nu kun noget over 4000. Musselinmanufacturerne ere vigtige.

Clienter kaldtes i Rom de ringere Borgere, der af de høiere Classer valgte sig en Patron, hvis Pligt det var at staae dem bie i Retssager, samt skaffe dem Sikkerhed og Ro. De maatte derimod udstyre deres Patrons Døttre, naar han manglede Formue, løskjøbe ham, hvis han blev fangen af Fiender og give ham deres Stemme naar han søgte om et offentligt Embede. Gjensidig paalaae dem den Pligt ei at anklage hverandre, vidne imod hverandre eller overhovedet tilføie hverandre nogen Skade. Romulus, som indførte dette Forhold for at forene Patricier og Plebeier saameget nøiere med hverandre, bød ved en Lov, at den som overtraadde sin Pligt som Patron eller Client, maatte dræbes. Virgil siger, det er ligesaa stor Forbrydelse at bedrage en Client, som at slaae sin Fader. I et Tidsrum af 600 Aar finder man heller ingen Uenighed mellem Patroner og Clientere; først under Keiserne ophørte de gamle Forpligtelser. Vi bruge endnu Benævnelserne Patron og

Client om den, der fører en Sag og den, for hvilken den føres, uden at de ere hinanden mere skyldig end at Patronen maae vise Iver og Troskab og den anden maa betale ham derfor.

Clima. De Gamle inddelte Jordens Overflade i Climater og forstod herved Fladerummet mellem de med Æqvator paralellelebende Kredse, hvilke de i Tankerne trak omkring Jordkloden, saa at fra den ene af dem til den næste den længste Dags Vedvaren tiltog en halv Time. Efter denne Inddeling gaves der altsaa fra Æqvator, hvor den længste Dag vedvarer 12 Timer til Polarcirklen, hvor den er 24 Timer, 24 Climater. Inden for Polarcirklen tiltager den længste Dag saa hurtigt, at den en Grad nærmere Polen allerede er en Maaned lang og man deelte det kolde Zone i 6 Climater. Et noiere Bekjendtskab med de forskjellige Lande har lært os, at Varme og Kulde ei blot er afhængig af den geographiske Bredde, men at mangeslags Localaarsager frembringe store Afvigelser fra den almindelige Regel, efter hvilken et Land, der ligger Æqvator nærmere skulde være mere varmt end et længere fraliggende. Vi forbinde med Ordet Clima et andet Begreb og forstaae derved det hvert Land egne Forhold af Veirligt med Hensyn paa Varme og Kulde, Tørhed og Fugtighed, Frugtbarhed og Aarstidernes Afvexlen. Saa forskjellig Climatets Beskaffenhed er, saa forskjellige ere og Aarsagerne hertil. I Almindelighed bliver vist nok den geographiske Bredde Hovedomstændigheden, som man maa tage Hensyn til ved Betragtning af et Lands Clima. Den høieste Grad af Hede finder Sted under Linien, den største Kulde under Polerne. De mellemliggende Steder have forskjellige Grader af Temperatur efter deres Beliggenhed og Egnens Beskaffenhed. Selv under Æqvator er Heden ei lige stor. Den virker frygteligt i Afrikas Sandørkener, især paa den vestlige Kyst, ligeledes i Arabien og Indien; ei nær saa stærk er den i det bjergige Sydamerika. Den høieste afrikanske Hede har man bestemt til 70° over 0 efter Reaumur. Om den stærkiste Kuldegrad under Polen lader sig Intet bestemt sige, fordi intet Menneske endnu er trængt frem til Polen. Den anden Omstændighed, der bestemmer et Steds Clima, er Landets høiere eller lavere Beliggenhed over Havets Overflade. Ei heller maa man overfee Jordbundens Beskaffenhed. Varmen tiltager med Jordens Dyrkning. Saaledes har Tydskland et langt varmere Clima nu end for 1000 Aar siden formedelst Skovenes Opryddning, Moradsers og Sumpers Udtørren ꝛc. Uden Tvivl har og det øverste Lag eller den øverste Flade af et Land stor Indflydelse i Henseende til Varmen. Vindene, hvorfor et Land er mere udsat end et andet forandrer ogsaa Climatet. Blæse i et Land mange Nord- og Østenvinde maa det under

samme geographiske Bredde være koldere end et andet, hvori Syd- og Vestvindene ere almindelige. — Veirligets Afvexlinger ere mindst mærkelige mellem Vendekredsene. Heden, som medens Solen er i Zenith vilde være utaalelig, formindskes ved den da indtræffende Regntid; gaaer Solen til den modsatte Side af det hede Zone, har man det behageligste Veirligt Lima og Quito i Sydamerika skulle have det skjønneste Veir. — Større ere Forandringerne i det tempererede Zone; jo nærmere Polarcirklen, desto betydeligere bliver Forskjellen mellem Kulde og Varme. De høiere Bredder især ved den 59 og 60° have i Juli en Varme af 75 til 80° Fahrenheit, som Landene 10° nærmere Æqvator neppe have. I Grønland kan Heden om Sommeren være saa stærk at Beget smelter paa Skibene. I Torneaa i Lapland falde Solstraalerne paa den længste Dag ligesaa skjevt, som hos os ved Jevndøgn, desuagtet er Varmen som i det hede Zone, fordi Solen næsten stedse er over Horizonten. Under Polerne er Climatet maaskee det bestandigste. Der hersker bestandig en Kulde, hvorom vi ei let kunne gjøre os noget Begreb Selv midt om Sommeren, da Solen i lang Tid ei gaaer under, optøer aldrig den evige Iis. De uhyre Iismasser, der omgive Polen, maae saaledes tage til hvert Aar.

Climax, er den Figur i Talen, naar man lader det Stærkere følge paa de Svagere (see Gradation).

Clinik. Dette Ord udledes af det græske κλινη, Seng og betyder saaledes Undervisning ved Sygesengen for at lære at kjende Sygdommenes Symptomer og Characteer, samt deres Gang og det forskjellige Detail ved deres Behandling. Hippokrates gik frem paa denne Maade og berigede den medicinske Erfaringslære overordentligt. Efter hans Tid ophørte Medicinen at være enkelte Familiers Eiendom og man fjernede sig fra den strenge Iagttagelse, som han saa meget havde anbefalet. Anatomiens og Physiologiens usikkre Fremskridt, den aristoteliske Philosophies bestandige Studium og uendelig Disputeren om Menneskenes Natur, Sygdommene og Lægemidlerne, beskjeftigede den almindelige Opmærksomhed; den vise Methode at iagttage Sygdommene og nøie beskrive dem, forsømtes. Hospitalerne tjente oprindeligen mere til Udøvelsen af de Christnes Velgjørenhed end til Medicinens Forbedring, og Studierne bleve uforandrede. Skolen i Alexandrien var dengang saa berømt, som Ammianus Marcellinus siger, at dens flittige Besøg gav al Ret til Udøvelsen af Lægevidenskaben. En anden gammel, vel mindre bekjendt, men dog blomstrende Skole fandtes i Nisapour i Persien, og det er mærkeligt, at Hospitaler der bragtes i Forbindelse med de medicinske Skoler for Araberne, hvilke man sædvan-

ligt tilskriver denne lykkelige Idee. Skolen i Alexandrien var stiftet af Keiser Aurelian og bestod af græske Lærde, der igjen vakte Hippokrates's Lære i hele Orienten. Den stod ved Magt i flere Aarhundreder og i den dannedes uden-tvivl Rhazes, Ali-Abbas, Avicenna og de berømteste Araber. Paa samme Tid forestod den berømte Johannes Mesve fra Damaskus Hospitalet i Bagdad. Man veed Intet om den Methode, som fulgtes, men man tør ei gjøre sig noget høit Begreb om Underviisningen paa en Tid, da man endnu hængte ved den arabiske Polypharmacies gamle Drømmerier. Medicinen havde i hiin barbariske Periode samme Skjebne som de øvrige Naturvidenskaber. Universiteternes Oprettelse syntes at ville bringe Studierne igjen i Gang især i Spanien; og paa Arabernes Tid fandtes i Sevilla, Toledo og Cordova berømte Skoler og Hospitaler, hvor unge Læger dannede sig. Men de cliniske Studier bleve næsten gandske forsømte. Istedet for at studere og udgrunde Sygdommenes Historie, svadsede man om de unyttigste Ting. Ei meget nyttigere vare de Reiser man i det 12te og 13de Aarhundred gjorde til Italien og Frankerig. Fornemmelig besøgte man de berømte Skoler i Montpellier og Paris, hvor Underviisningen i Medicinen indskrænkede sig til nogle tarvelige Forelæsninger og evige Commentationer over de mørkeste Gjenstande. Selv da man ved Slutningen af det 15de Aarhundred begyndte at udgive de græske Læger, vedblev man at beskjeftige sig med Forklaringer og Ordstrid. Der forløb et Par Aarhundreder, før de cliniske Studier igjen kom i Gang. Som deres Gjenopprettere nævner man i Holland Wilhelm von Straten, Otho Heurnius, Sylvius i Midten af det 17de Aarhundred. I Hamburg, Wien og Strasburg oprettedes paa samme Tid cliniske Instituter. Men hvor finder man den fulgte Methode optegnet og hvad Indflydelse havde den paa Lægekunstens Udøvelse? Boerhave selv, der 1714 fortsatte Sylvius's cliniske Underviisning i Leyden, har intet Regnskab gjort for sine Jagttagelser. Den leidenske Skoles Indflydelse mærkedes først i Edingburgh og derpaa i Wien, hvilke snart fordunklede deres Mønster ved deres Fortjenester af Cliniken. Van Swieten og Stoll gjorde især den wienske Skole berømt: de holdt offentlige Forelæsninger i Hospitalerne og vendte tilbage til den græske Lægekunsts Simpelhed. Medicinens Udøvelse i Hospitalerne i Frankerig var i Almindelighed kun et indirect Middel til at skaffe sig offentlig Tiltroe indtil de medicinske Studiers Fornyelse og Oprettelsen af Ecole de Santé. Først da blev den cliniske Underviisning udtrykkelig indført. Der oprettedes tre Lærestole, for den indvortes og udvortes Lægekunst og for sjeldne Tilfælder og nye Forbedringsmethoder. For at give Cliniken en mere videnskabelig Characteer, maatte man bringe de enkelt iagttagne Syg-

domme i Forbindelse efter deres Slægtskab eller Afvigelser. Kun paa denne Maade kunde Medicinen danne et regelmæssigt og methodisk Helt. Dette Maal har Nosographien foreskrevet sig. Der hersker for nærværende Tid en stor Forskjellighed i den cliniske Lærmethode ved Europas forskjellige Universiteter. I Kjøbenhavn ere Hospitalerne forenede med den medicinske Underviisning, og herfra er udgaaet en Mængde store og berømte Læger.

Clio, en Datter af Jupiter og Mnemosyne var Rygtets og Historiens Muse. Hendes Attributer ere en Laurbærkrands paa Hovedet, en Trompet i den høire og en Bogrulle i den venstre Haand.

Clive (Robert), var en Søn af en engelsk Retslærd og blev født 1725 i Shropshire paa det lille Gods Styche. Allerede i hans tidlige Ungdom gave hans Lærere ham det Vidnesbyrd at han var for urolig til at lære noget, men en usædvanlig behjertet og forvoven Dreng. I Aaret 1743 gik han som Skriver i det ostindiske Compagnies Tjeneste til Madras. Men snart aabnede sig en mere passende Løbebane for ham. Den østerrigske Succession havde opvakt en Krig mellem England og Frankerig. Franskmændene, som hidtil paa Coromandelkysten havde været indskrænkede til Pondichery og nogle Handelsloger udvidede deres Distrikt betydeligt under Dupleix og erobrede selv Madras 1746. Clive var lykkelig undkommen, tog Krigstjeneste 1747 og var med ved det forgjeves Angreb paa Pondichery, hvorpaa fulgte den aachenske Fred. Men Englænderne antoge nu det System at blande sig i de indiske Fyrsters Stridigheder og høste Fordele deraf. Den retmæssige Fyrste af Tanjore var fordreven af en Slægtning og søgte Hjelp hos Englænderne. Blandt de til hans Understøttelse sendte Tropper var og Fændrik Clive, som forgjeves raadede til et dristigt Angreb paa den overlægne Fiende. Man trak sig med uforrettet Sag tilbage, men viste sig kort derpaa for Fæstningen Devicotta, i hvis Erobring Clive havde den meest afgjorde Deel. Rajahen beqvemmede sig til Fred og overlod Englænderne Fæstningen med et betydeligt Stykke Land. Clive traadde igjen i Civiltjeneste og erholdt en indbringende Post. Men allerede 1750 udbrød nye Stridigheder i Karnatik, fordi Dupleix understøttede en Eventyrer mod den virkelige Nabob. Denne havde maattet forlade sin Hovedstad Arcot og var flygtet til Fæstningen Tritchinapoli, hvor han blev beleiret. Englænderne besluttede at understøtte ham og Clive tog igjen Krigstjeneste. Med 100 Europæer og 300 Seapoys gik han løs paa Arcot, og erobrede den, fordi Besætningen flygtede for en Fiende, der rykkede frem i det skrækkeligste Tordenveir. Her

maatte han i 7 Uger udholde en svær Beleiring, indtil endelig de Franske og deres Allierede med stort Tab saae sig nødte til at drage bort. Ei mindre lykkelig var han i andre Fægtninger mod den langt overlægne Fiende, og bragte endelig Nabobens Sager paa Fode 1753, efterat have undsat Tritchinapoli. Samme Aar maatte han for sin Sundheds Skyld vende tilbage til England. Han var allerede nogle Aar i Forveien angreben af en Nervefeber, der udartede til et Slags Tungsind, som siden ofte plagede ham især i rolige Situationer. 1755 gik han igjen til Indien som Oberstlieutenant og Gouverneur i Fortet David, og hjalp, før han endnu havde tiltraadt sin Post, til at betvinge den frygtelige Søerøver Angria i sit for uovervindeligt holdte Røverrede Gheria. Paa denne Tid blev det engelske Factorie i Calcutta paa det grusomste plyndret af Naboben i Bengalen. For at hævne dette udsendte Bombay nogle Krigsskibe og Madras Oberst Clive med omtrent 1900 Mand til Mundingen af Ganges. Han forenede sig her med Endeel Flygtninger, Calcutta blev angreben til Lands og Søes og indtagen. Paa Efterretningen herom rykkede Naboben frem med 50,000 Mand og et betydeligt Artillerie, hvormed han leirede sig i Nærheden af Calcutta. Clive begyndte i denne critiske Stilling Underhandlinger, der dog vare uden Virkning. Nu blev intet tilbage for ham uden ved et natligt Overfald at trænge ind i Fiendens Hovedquarteer og bemægtige sig hans Skyts. Fiendens Aarvaagenhed og en tyk Taage tilintetgjorde vel dette Foretagende, men Naboben blev dog tilboielig til Fred. Man kom overeens om at Suraja Dowla skulde erstatte den skeedte Skade og tilstaae Præsidentskabet den Ret at befæste Calcutta og der have alle de Friheder, det forhen havde havt. Nu kom Efterretningen om den mellem England og Frankerig udbrudte Krig til Ostindien. Clive onskede at gjore Brug af denne Leilighed til at fordrive Franskmændene fra Ganges. Han lod derfor spørge Naboben, om han maatte angribe Chandernagor. Tilsyneladende villigede han deri, men understøttede tillige de Franske med Penge, befalede sine Anførere at dække Fæstningen med deres Tropper og forbød tilsidst Englænderne alle Fiendtligheder. Clive indtog desuagtet Chandernagor. Dette Skridt var Signalet til en nye Krig mellem Naboben og Englænderne. Disse saae den Fare, som truede dem og som de kun troede at kunne afvende ved i Forstaaelse med de misfornøiede Store at bevirke en fuldkommen Regjeringsforandring. De traadde i Underhandlinger med Nabobens Svoger og første General Mir Jaffir, som de lovede Thronen mod fuldkommen Erstatning for Calcuttas Plyndring og desuden rigelig Belønning for deres Bistand. Suraja Dowla stod med sin Hær ved Plassey i Nærheden af

sin Hovedstad: der skulde Clive angribe ham og Mir Jaffir med det samme gaae over til de Engelske. Paa Marschen indløbe Efterretninger, som gjorde Mir Jaffirs Oprigtighed mistænkt. Det syntes ei raadeligt med 3100 Mand at angribe den 50000 Mand stærke Fiende, naar dennes Anførere vare enige. Desuagtet trængte Clive frem til Plassey og satte ved et natligt Angreb Naboben saaledes i Skræk at han forlod sin Stilling. Mir Jaffir forenede sig derpaa med Englænderne, som erobrede hele Leiren og kort derpaa besatte Hovedstaden. Naboben omkom paa Flugten. Dette berømte Slag, som lagde Grunden til Englændernes Overherredømme i Bengalen, leveredes den 26de Juli 1756. I de følgende 10 Aar gjorde Clive store Erobringer i Indien og opdyngede en Mængde Rigdomme, der maaske beløbe sig til en Million Pund Sterling. Mir Jaffir lagde Grunden til disse Rigdomme, da han gjorde Clive en Foræring af 300,000 Pund. De fra England til Indien udsendte Comissarer udnævnte ham til uindskrænket Dictator der Da Alt var bragt i Rolighed i Indien, gik Clive tilbage til England og blev der 1761 af Kongen benaadet med Titel af Lord Clive, Baron af Plassey. Men da Englændernes Magt i Indien tre Aar efter paa nye vaklede, blev Clive 1765 sendt som General en Chef og Gouverneur til Calcutta tilligemed fire af sine Venner. Ved hans Ankomst var Englændernes Hovedfiende Naboben af Auhd slagen, og Stormogulen havde begivet sig under Englændernes Beskyttelse; denne Omstændighed benyttede Lord Clive til at lade den store Mogul, som havde Navn af Landets Herre forlene sig Provindserne Bengalen, Bahar og Orixa, hvorved han bragte en uhyre stor af 15 Mill. Mennesker beboet Landstrækning under Englands Herredømme. Derpaa søgte han at hæmme de Misbrug, som Europæernes Havesyge foranledigede og hvorved de Indfødte særdeles bleve trykkede; men dette vilde ei lykkes ham. 1767 kom han tilbage til England og blev 1769 Ridder af Hosebaandsordenen. Da de indiske Anliggender i hans Fraværelse paa nye toge en ugunstig Vending og Compagniet ved slet Forvaltning og nye Krige var nær ved en Banquerot, foranstaltedes en Undersøgelse. Clive blev ved denne Leilighed tiltalt af Parlamentet, og man foreslog i dette, at han skulde tiltales for Misbrug af sin Magt i Indien og sin der uretmæssig erhvervede Formue. Men han forsvarede sig saa vel, at Underhuset frikjendte ham med den Erklæring, at han havde gjort Fædrenelandet store Tjenester. Ved Udbruddet af den amerikanske Krig tilbød man ham Overanførselen, hvilken han afslog paa Grund af sin svækkede Sundhed. Hans Sygdom var et Slags Tungsind, der virkede saaledes paa ham, at han skjød sig selv den 22de Novbr. 1774. Han efterlod to Sønner og to Døttre.

Clodius (Chr. August), født 1738 i Annaberg i Sachsen. Allerede i en Alder af 10 Aar viste han en afgjort Lyst til de Gamles Studium. 1756 gik han til Leipzig for at studere Theologie, men en Sygdom nødte ham efter to Aars Ophold til at begive sig hjem. Han gjorde Bekjendtskab med Digteren Kleist, der tjente Kongen af Preussen som Major og udviklede Clodius's Talent til Digtkunsten. Han gik derpaa igjen til Leipzig og blev i en Alder af 22 Aar overordentlig Professor. 1764 blev han ordentlig Professor i Philosophien og udgav kort derpaa sine Forsøg over Literatur og Moral, Medon eller den Vises Hevn, Patrioten, et Forspil, samt adskillige Prologuer. Han giftede sig nu og oprettede en Pensionsanstalt i sit Huus. 1782 blev han Professor i Digtekunsten og begyndte 1784 paa et Maanedsskrift under Navn af Odeum, som en Fortsættelse af hans blandede Skrifter. Han døde kort derpaa den 30te Novbr. 1784 i sit 47de Aar. Omendskjøndt han ei kan regnes til de mere classiske tydske Skribentere, var han dog en nyttig og behagelig Skribent, i hvis Værker man finder Smag, Følelse, og en levende Indbildningskraft; han var en øvet Kjender af de Gamle, af hvis Aand han havde tilegnet sig meget.

Clotho, den af Parcerne, som spinder Livstraaden; see Parcer.

Clotilde de Vallon Chalys (Marguerite Eleonore), en mærkværdig Digterinde fra det 15de Aarhundred, hvis til os komne Digte først bleve udgivne 1803, blev født 1405 i en Skov ved Vallon, et herligt Slot paa den venstre Bred af Ardeche. Hendes Forældre vare Alfons Ferdinand von Vallon og den skjønne Pulcherie af Fay Collan. I sit 11te Aar oversatte hun allerede en Ode af Petrarca paa Vers. Flere lykkelige Omstændigheder, fornemmelig Bekjendtskab med adskillige aandrige Digterinder fra hendes Tid dannede og udviklede hendes digterske Anlæg. Med dette Akademie af unge Digterinder forbandt sig og en Mand af Kundskaber og Smag, Jean du Sault, der paatog sig en Aristarchs Forretninger. Aar 1421 ægtede Clotilde Berenger de Surville, en ung, 22aarig Ridder, der dog kort efter Bryllupet saae sig nødt til at forlade hende for at følge Dauphinen Carl (7de) til Puy en Velay. Ved denne Skilsmisse digtede hun den herlige Heroide, som staaer i Spidsen af hendes Digtsamling. Efter 7 Aars Ægteskab mistede hun sin Gemal for Orleans, hvor han under Beleiringen døde Heltedøden paa Valpladsen. Clotilde, nedbøiet af dette haarde Slag og tillige ved flere af hendes Veninders Død, skrev færre nye Digte, men beskjeftigede sig med at file paa de gamle og tillige med unge Digterin-

ders Dannelse. Blandt disse nævnes Sophie de Lyonna og Juliette de Vivarez. Men, da og disse, bevægede af en ulykkelig Lidenskab, forlode Clotilde for at begive sig i Kloster, vilde hun selv ukjendt af sine Samtidige, have henlevet sin Tid i streng Eensomhed, hvis ei et Tilfalde havde gjort hende bekjendt med Margaretha af Skotland, Dauphinen Ludvigs Gemalinde. Til hendes Celebritet bidrog ogsaa et Digt, hun forfærdigede til Roes for den burgundiske Hertug Philip den gode. Margrete sendte hende en Krone af kunstige Laurbær med Sølvblade og omflættet af tolv gyldne Blomster; men de ivrige Indbydelser, at vise sig ved Hoffet, modtog Digterinden ikke. Hun havde den Glæde at see sin Søn gift og besang 1495 Carl den 8des Triumpher. Hendes Dødsaar er ubekjendt. Hendes Digte, der i Ømhed og Ynde overgaae Alt hvad der er udflydt af en qvindelig Pen, syntes at være tabte, da Een af hendes Descendenter, Joseph Etienne Surville, som var født 1755, ved at gjennemsøge sin Families Archiv, fandt Clotildes Haandskrift 1782, studerede Sproget deri og fandt sin Møie rigeligt belønnet. Han blev 1791 nødt til at udvandre, kom tilbage 1795, vandrede igjen ud og, da han anden Gang vovede sig til Frankerig blev han skudt 1798. Han havde ved sin første Udvandring ladet Clotildes Originalmanuskript blive tilbage og det blev tilligemed flere Papirer et Rov for Ilden. Afskrifterne af adskillige Stykker kom ved hans Enke i Udgiveren, Hr. Vanderbourgs, Hænder. Omendskjøndt Hr. Surville har tilladt sig Endeel Forandringer ved adskillige Steder, kan man dog ei tvivle om disse Digtes Ægthed.

Clubb, et sluttet Selskab, som til visse Tider kommer sammen paa et bestemt Sted, deels for at underholde og fornøie sig, deels for at opnaae en anden Hensigt, som for at raadslaae om Statssager, fremme Kunster og Videnskaber. England er de politiske Clubbers Fædreneland; herfra kom de under Revolutionen til Frankerig og endelig og til Tydskland, hvor de dog ved en Rigslov 1793 bleve paa det Strængeste forbudne. De engelske Clubber gjorde sig i det mindste forhum til Pligt at vaage over Statens Constitution, og forebygge at Regjeringen Intet foretog mod den engang bestemte Statsconstitution. I Frankerig derimod stiftedes Clubberne paa en Tid, da en nye Constitution først skulde udkastes, og, da Kuldkastelsen af den herskende Forfatning var bleven til Yndlingsidee. Clubberne i Frankerig bleve erkjendte for constitutionsmæssige, hvorved de deri fattede Beslutninger fik en høist skadelig Publicitet, hvilken først Constitutionen af 1795 arbeidede imod. Jacobinerclubben, som var stiftet af Frihedens ægte Venner, blev siden i sin Udartelse høist mærkværdig i den franske Revolution.

Clytemnestra, en Datter af den spartanske Konge Tyndareus og Leda og Helenas Tvillingsøster. Hun var gift med Agamemnon og fødte ham to Døttre, Iphigenia og Electra og en Søn Orestes. Under Agamemnons Ophold for Troia indlod hun sig i en utilladelig Forstaaelse med Ægisth, dræbte sin hjemkomne Gemal og regjerede Mycene i 7 Aar tilligemed Ægisth. Orest hevnede sin Faders Død ved Begges Mord.

Cnidus eller Gnidus, en Stad i det gamle Carien, berømt af en Venus-Statue, som her dyrkedes i et lille Tempel og som var forfærdiget af Praxiteles efter den yndige Phryne. Siden blev den bragt til Constantinopel, hvor den ødelagdes i Branden 1461.

Coadjutor, en Biskops, Erkebiskops eller geistlig Fyrstes Medhjelper og bestemte Efterfølger.

Coalition. Dette Ord er i den nyeste Tidshistorie ofte brugt for at betegne flere europæiske Magters Forening imod Frankerig, altsaa egentlig det samme som Alliance, hvorfra Coalition kan være forskjellig deri, at den er en Forbindelse af hinanden før modsatte Partier. Den første Coalition blev sluttet mellem Østerrig og Preussen 7de Febr. 1792 for at holde over den tydske Rigsforfatning og bekrige den franske Revolution. 1793 sluttedes en nye Coalition. Tydskland erklærede en Rigskrig og Portugal, Neapel, Toscana og Paven toge ogsaa Deel i den. Hertil kom endnu Alliance-tractaten i London mellem Storbritanien og Rusland. Den 28de Septbr. 1795 sluttedes en Trippelalliance mellem Rusland, Østerrig og Storbritanien paa en Tid, da adskillige Rigsfyrster havde trukket deres Contingenter tilbage. Denne Coalition blev opløst i Freden til Campo Formio, hvori tillige bestemtes at en Rigsfreds-Congres skulde holdes i Rastadt. Underhandlingerne der tilintetgjordes af Østerrig; imidlertid var indgaaet en nye Coalition mellem Rusland, Porten og England, hvilken Østerrig og Neapel ogsaa tiltraadde. Enkelte Fredsslutninger opløste den. Med Østerrig sluttede Frankerig Freden til Luneville 9de Febr. 1801, til Florents med Kongen af Neapel 28 Marts 1801, med Rusland i Paris 8de Octbr. 1801, sammesteds med Porten den 9de Octbr. og endelig med Storbritanien den 25de Marts 1802. Af disse Stater erklærede Storbritanien snart igjen Krig imod Frankerig og i April 1805 begyndte nye Underhandlinger til en Coalition mod Frankerig mellem England, Rusland, Østerrig og Preussen. De to første Magter kom i St. Petersburg overeens om at forene alle europæiske Stater til en Ligue for at gjenoprette Fred og Ligevægt og stifte et

Foederativsystem til Folkerettens Overholdelse. Alle Magter skulde indbydes at tiltræde dette Forbund. Men denne Coalition blev tildeels opløst ved Freden i Presburg 26de Decbr. 1805. Preussen, som længe ei havde taget Deel i Kampen, troede sig stærk nok til at binde an mod Frankerig, og en nye Coalition kom istand, hvori Rusland, England og Sverrig forenede sig med Preussen. Freden i Tilsit, 9de Juli 1807, gjorde Ende paa denne Forbindelse. En nye Coalition blev indgaaet mellem Østerrig og England, som dog opløstes samme Aar i Freden til Wien 14de Octbr. 1809. Endelig har en stor Forbindelse frembragt en Hovedforandring i Europa. Den bestod først af Rusland og England; siden tiltraadde efterhaanden Spanien, Portugal, Sverrig, Preussen, Østerrig, de fleste tydske Fyrster, Neapel og Danmark den. Denne Coalition har bevirket Fredene til Paris 1814 og 1815.

Cobenzl (Ludvig, Greve af), Ridder af det gyldne Skind, Storkors af Stephansordenen, født den 21de Novbr. 1753 i Brüssel, gjorde sig bekjendt ved sit Gesandtskab til Petersburg, hvor han blev fra 1779 til 1797, da han havde erhvervet sig Keiserinde Catharinas Yndest, saavel for hans Duelighed i Forretninger som ved den Iver, hvormed han forfærdigede nye Stykker for hendes Theater, i hvis Forestillinger han selv deeltog. I Octbr. 1795 sluttede han i Keiserens Navn en Forbundstractat mellem England og Rusland. 1797 var han Een af de befuldmægtigede Gesandtere i Udine for at underhandle med Bonaparte og undertegnede den 17de Octbr. Freden til Campo Formido mellem Keiseren og den franske Republik. Derpaa begav han sig til Congressen i Rastadt og havde i Selz adskillige Samtaler med Ministeren François de Neufchateau angaaende det Forfald, som havde nødt Gesandten Bernadotte til at forlade Wien. Derpaa vendte han tilbage til Petersburg, men sluttede 1801 Freden til Luneville. Siden udnævntes han til Statsvicekantsler og derigerende Minister for de udenlandske Anliggender. I Novbr. 1805 fulgte han Hoffet til Olmütz og døde i Wien den 22de Febr. 1809.

Cobenzl (J. Philip, Greve af), født den 28de Mai 1741, Hof- og Statsvicekantsler under Joseph 2den og Leopold 2den indtil Cantsleren Fyrst Kaunitzes Død. Ved Fredsunderhandlingerne i Teschen 1779 var han befuldmægtiget Minister fra Østerrigs Side. Ved Urolighederne i Brabandt begav han sig derhen for at begynde Underhandlinger, men Stænderne vægrede sig ved at modtage ham og nødte ham til at begive sig til Luxemburg, hvor han lod udgaae en Erklæring, i hvilken Keiseren tilbagekaldte alle de Edikter, som havde foraarsaget Urolighederne og lovede at sætte alting

paa den gamle Fod. Herpaa begav han sig til sine Godser og syntes at have opgivet al Indflydelse indtil Freden i Luneville, da han gik som overordentlig Gesandt til Paris. Efter Fiendtlighedernes Udbrud 1805 forlod han Paris i Novbr. og levede derpaa i Wien, hvor han døde den 30te August 1810, efterat han havde udnævnt sin Fætter Corronini til Arving af sine Godser i Østerrig og Illyrien. Med ham uddøde Familien Cobenzl.

Cobi, en 400 Mile lang og 100 Mile bred Ørken i det lille Bukarie. Den kaldes og Schamo, Lop og den østlige Deel Bargu.

Coblenz (Conflans), fordum Churfyrsten af Triers Residens, ved Mosels Udløb i Rhinen, ligger i en yndig Egn. Over Mosel gaaer en Steenbroe, men over Rhinen en Flyvebroe. Det forrige erkebiskoppelige Pallads, adskillige skjønne Kirker og Klostre, det forrige Jesuitercollegium tilligemed Gymnasiet, Waisenhuset og Raadhuset ere mærkværdige Bygninger. Ved Lætare og i Midten af August holdes Messer, som vare i 14 Dage. 1799 beløb Folkemængden sig til 10,000 Mennesker. Fordum var Coblenz befæstet og blev 1688 forgjeves beleiret af de Franske. I de sidste Tider har Staden lidt meget. Coblenz var, saalænge den tilhørte Frankerig, Hovedstaden i Rhin- og Moseldepartementet; nu liggger den i det preussiske Storhertugdom Nederrhin.

Coburg (Sachsen), et lille Fyrstendømme i den forrige oversachsiske Kreds mellem Baireuth og Thyringen, 22 □ Mile stort med 65,000 Indbyggere, er frugtbart paa Humle, Hør, Frugt, frembringer Jern, Kobber og andre Mineralier og en Mængde Træe, hvoraf tilberedes Beeg, Potaske og Kjønrøg. Det har betydelig Qvægavl. Det er for nærværende Tid deelt imellem Gotha, Coburg, Meinungen og Hildburghausen. Den nuværende Hertug Ernst er født den 2den Januar 1784. Omendskjøndt Huset Coburg den 13de Decbr. 1806 i Posen tiltraadde Rhinforbundet, lod Napoleon dog Landet besætte, fordi Fyrsten var i russisk Tjeneste. Først efter Tilsitfreden blev han igjen indsat i sine Lande, hvilke han har givet en nye Organisation og har truffet adskillige hensigtsmæssige Indretninger. Indkomsterne beløbe sig til 425,000 Gylden, men Gjelden beløber sig til over een Million.

Coburg (Frederik Josias, Hertug af Sachsen), født den 26de Decbr. 1737, Storkors af Theresiaordenen og Feldtmarschal for de østerrigsk-keiserlige Tropper. Ved Udbruddet af Krigen mellem Østerrig og Porten 1788 com-

manderede han i Gallizien, beleirede og erobrede samme Aar Fæstningen Choczim, tilfægtede sig 1789 i Forening med Suwarow først en Seier over Tyrkerne ved Fokšani og kort derpaa den store Seier ved Martinistie over Storvesiren og den tyrkiske Hovedarmee, hvorpaa han besatte Bukarest og den største Deel af Wallakiet. Aar 1793 fik han Commandoen ved Armeen i Nederlandene mod de Franske, slog dem ved Altenhoven, drev dem ud af Aachen, Lüttich og flere Stæder, seirede ved Neerwinden og gjorde sig i en Maaned til Herre af Nederlandene. Herpaa rykkede han ind i Frankerig selv, tilfægtede sig nye Fordele og erobrede Fæstningerne Condé, Valenciennes og Quesnoy. Feldttoget 1794 begyndte ogsaa lykkeligt for ham. Han indtog Fæstningen Landrecies og hans Forposter gik allerede til Guise. De Franske havde imidlertid gjort uhyre Anstrængelser og trængte fra alle Sider frem med frygtelige Stridskræfter. Hertugen af York havde i Utide skildt sig fra Østerrigerne med de engelske Tropper for at gjøre Erobringer ved Søen og blev slagen ved Dünkirchen. Samme Skjebne havde Prindsen af Coburg ved Maubeuze. Da ogsaa den tappre Clairfait efter blodige gjentagne Træfninger ved Tournay var trængt tilbage, maatte Prindsen opgive sine Erobringer i Frankerig og trække sig til Nederlandene. Her tabte han Slaget ved Fleurus og med det Frugterne af alle sine forrige Seire. Derpaa nedlagde han Commandoen og privatiserer siden i Coburg.

Cocagna, en af Regjeringen i Neapel Engang aarlig foranstaltet Fest, ved hvilken alleslags Spisevarer foresættes Folket. Mats de Cocagne, med Sæbe bestrøgne Master, der til Folkets Forlystelse bestiges af hvem der har Lyst. Den, som naaer Toppen, vinder en Priis.

Cocceji (Henrik), en berømt Retslærd var født 1644 i Bremen, studerede 1667 i Leyden og 1670 i England, hvor han promoverede, blev 1672 Professor i Retslæren i Heidelberg og 1688 i Utrecht. 1690 blev han Ordinarius ved det juridiske Facultet i Frankfurt an der Oder, men begav sig 1702 for den oraniske Successions Skyld til Haag og blev for sine betydelige Tjenester 1713 beæret med Titel af Rigsbaron og døde 1719. Som Retslærd var han mange europæiske Hoffers Orakel, og hans Lærebygning i den tydske Statsret (juris publici prudentia) var næsten den almindelige akademiske Lærebog i denne Videnskab. Hans Flid var overordentlig: han sov faa Timer og afholdt sig adskillige Aar fra at spise til Middag, for at anvende mere Tid paa Studeringer. Han var blid, eftergivende, retskaffen og uegennyttig. Hans talrige Desputationer ere trykt under Titel af Exercitationes curiosæ og Dissertationes varii argumenti i 4 Quartbind

og hans Consilia og Deductiones i 2 Foliobind. — Hans ældste Søn, Samuel, Friherre af Cocceji, gjorde sig ei mindre berømt. Han var født 1679 i Heidelberg, blev 1702 ordentlig Professor i Frankfurt an der Oder, kom 1704 som Regjeringsraad til Halberstadt og blev 1710 Director for Regjeringen der. Næste Aar sendtes han til Wetzlar til Rigskammerretsvisitation, og udnævntes tillige til Geheime-Justits- og Overappellationsraad i Berlin. 1714 sendte Kongen ham til Wien og 1723 blev han Kammerretspræsident, 1727 Stats- og Krigsminister, 1730 Chef for alle geistlige Sager og Curator for alle kongelige Universiteter, 1731 Overappellationsrets Præsident, 1738 Chef for Justitsvæsenet i alle preussiske Lande og 1746 Storkantsler. Han døde 1755. Han var en grundig Lærd og en ypperlig Embedsmand, der har store Fortjenester af Retspleien i de preussiske Stater. Hans Codex Fridericianus, som han udgav 1750, er et uforgjengeligt Minde om hans Fortjenester. Blandt hans øvrige Skrifter, der meest angaae den borgerlige Ret, Natur- og Statsretten, er hans jus civile controversum meest bekjendt. — Den sidste af denne berømte Slægt var Carl Ludvig, Friherre af Cocceji, der døde 1808 som Præsident i Overamtsregjeringen ec. i Gros-Glogau i Nedre-Schlesien i sin Alders 85de og sit Embedsførelses 55de Aar. Han havde 1802 erholdt den røde Ørns Orden.

Cochinchina (Cotschintschina), det er Vestchina (af Indbyggerne kaldet Annam) ligger i Baginbien, Øst for Cambodscha og er et smalt Kystland, der strækker sig fra den 11te til den 17de Grad N. Br. Paa Vestsiden har det betydelige Bjerge, der indeholde Guld. Af alle Indiens Lande frembringer det det bedste Sukker. Indbyggerne ere mørkere af Farve end Chineserne, men dem forresten temmeligt lige i Dannelse og Klædedragt. Regjeringen er fuldkommen despotisk. I de ældste Tider var Landet Chineserne underdanigt. Efter et Oprør underkastede de sig det paa nye 50 Aar efter Chr. og beholdt det til 263, da Kulien, en Landmand unddrog det Chinas Overherredømme og rev Kronen til sig. Hans Sønnesøn Fany antog en Slave Uen under Navnet Fanven i Søns Sted; men denne bemægtigede sig Thronen og stiftede Dynastiet Fan. Han rykkede med en Hær ind i Tunkin og erobrede sin Fædrenestad Kuangnan (347). Hans Efterkommere, der betalte Skat til China, regjerede indtil 653. Kobiai Khan angreb Cochinchina, men fandt heftig Modstand og døde for han var istand til at tvinge Landet. De følgende Regentere betalte Skat til China. I en Krig med Tunkin vandt Kongen i dette Rige en afgjørende Seier 1471 og bemægtigede sig Landet. Hundrede Aar efter

blev Cochinchina igjen frie og erholdt egne Konger. Tunkineserne søgte igjen at underkaste sig Cochinchina, men lede et fuldkomment Nederlag og fra den Tid blev Cochinchina i Roe for dem. Det forøgede endog sit Land ved Indtagelsen af Camboja. For nærværende Tid ere Cochinchinas Regenter Chineserne skatskyldige. — Europæernes Forsøg at nedsætte sig i dette Land har ei villet lykkes. Chineser og Japaneser ere i Besiddelse af Handelen.

Cocon, kalder man det fine Væv, hvormed Natsommerfuglene omgive sig før de forvandles til Pupper. Det bestaaer af fine smaae Traade, som de forfærdige af en egen Saft, der hærdes i Luften. Det er kun brugbart af meget faa Slags. Det nyttigste giver Silkeormen.

Cocytus, en Flod i Epirus, der udgyder sig i Acheron. Formedelst begge disse Floders sørgelige Udseende har man brugt samme Navne om Underverdenens Floder. Digterne tale derfor om den sorte Cocytus, som gjenlyder af Klager (deraf dens Navn, *κωκυειν* at klage). Den var efter Nogles Beretning en Søn af Styx og Fader til Phlegeton. Pausanias siger om den: "Ved Cichyrus er den acherontiske Søe og Floderne Acheron og Cocytus, hvis Vand smager meget ilde."

Code civil françois (før Code Napoleon). Frankerig havde ligesaa lidet som de fleste andre Lande Eenhed i Lovgivningen. Der gaves tre Perioder i samme efter det lovgivende Corps. 1) Den ældre indtil Natten den 4de Aug. 1789; 2) den midlere til Consulatet og 3) den nyere indtil Code Napoleons Antagelse. Den første Periode indtræffer ved Slutningen af den carolingiske og Begyndelsen af den capetingiske Stammes Regjering, da der uddeeltes adskillige Friheder og Forrettigheder til Stæder og Flækker. Den Ulighed, som allerede forhen fandt Sted i Lovvæsenet, forøgedes end mere. Julius Cæsar havde nemlig paatvunget den sydlige Deel af Gallien den romerske Ret, men ladet den senere erobrede nordlige beholde sine ældre Love. Derfor var Frankerig før Revolutionen inddeelt i Provindser, der havde deres egen Retsbrug (Pays du droit coutumier) og dem som brugte den romerske Ret (Pays du droit écrit). Fra det 12te Aarhundred gjaldt den justinianske Codex som Norm. Siden dannede sig en fransk Ret ved Ordonnances, ɔ: Love, som bleve udstædede ved Stændernes Forsamlinger. En saadan Samling af Ordonnances blev kaldet Code og af disse ere de meest berømte Code Henri og Code Louis 14. — I den anden Periode, da Nationen traadte i Kongens Sted, udkom en Mængde enkelte Beslutninger, der forberedede en nye

Tingenes Tilstand. Man vilde bringe Eenhed i Lovgivningen og ophæve den Forskjel, som hidtil havde fundet Sted i de forskjellige Provindser. — Med Consulatet og siden Keiserdømmet forandrede Frankerigs Forfatning sig igjen. Som Førsteconsul udnævnte Bonaparte 4 Commissarier, Tronchet, Portalis, Biget de Préameneu og Malcville, for at udkaste Planen til en borgerlig Lovbog og i 4 Maaneder vare de færdige med den. Efter at disse Love vare prøvede og drøftede i Statsraadet, Tribunatet ꝛc., bleve de endelig antagne som almindelig borgerlig Lovbog for Frankerig under Titel: Code civil des françois Ved Keiserregjeringens Indførelse bleve nogle Forandringer foretagne især med Hensyn til Udtryk og Titler. Efterat den saaledes var bleven forandret efter sin nye Bestemmelse blev den under Navn af Code Napoleon lovmæssig erkjendt den 3die Septbr. 1807. Kongen har indtil videre erkjendt den for gjeldende Lovbog i Frankerig under Navn af Code civil françois. Den er inddeelt i 3 Bøger, disse igjen i Titler, Titlerne i Capitler og Capitlerne i Artikler, af hvilke der gaves 2281. Der er fældet de meest forskjellige Domme over denne Lovsamling. De tydske Jurister paastaae den mangler philosophisk Grund, streng Methode, rigtig Følge og Fuldstændighed. Statsraad Jaubert erklærede Code Napoleon for en Velgjerning; den store Formindskelse af Processerne alene kunde bevise dens heldige Indflydelse. Det er et Spørgsmaal om disse gode Følger blot, skyldes Code Napoleon og ei ligesaameget den forandrede Gang i Retsforhandlingerne. Med Code Civil er derfor og paa det nøieste forbunden Code de procédure civile over Rettens Fremgangsmaade i civile Sager. Den bestaaer af to Dele, den første i 5, den anden i 3 Bøger. Code de Commerce kan man betragte som en særdeles Deel af Lovgivningen. Ligeledes hører herhid, den Samling af Love, der beskjeftiger sig med den piinlige Ret Code criminel, der bestaaer af to Coder nemlig Code pénal og Code d'instruction criminelle.

Codex. Oprindeligen betyder dette Ord det Træe, der findes nærmest Barken. For Papirets Opfindelse skrev man paa Træetavler, overtrukne med Vox; naar man havde skrevet herpaa eller rettere indgravet med Griffelen, bleve de lagde sammen i Form af en Bog og kaldte Codex, et Ord, man siden beholdt, da man skrev paa Papiir for dermed at betegne enhver stor Bog. Saaledes kaldte man store betydelige Værker eller overhovedet gamle Haandskrifter codices manuscripti. Ligeledes kaldte man og en Samling af Love, som bleve givne i et Land Codex og tilføiede Regentens Navn, under hvem denne Lovsamling var foranstaltet. Saaledes fandtes Codex Theodosianus, Justinianéus hos Romerne,

Codex Augusteus for Sachsen. Code Henry, Code Louis, Code Marchand &c. i Frankerig.

Codicill, kaldes en sidste Villies Bestemmelse, Testamente, hvori ingen umiddelbar Arvindsættelse findes, men kun visse Punkter og Indretninger bestemmes. Et saadant Codicill kan have Hensyn til et Testamente, der er forhaanden og er da kun forbindende for Testamentsarvingerne, eller det er en Bestemmelse, for dem, som arve uden Testament og beholder derfor og Virkning for dem.

Codrus, den sidste Konge i Athenen, levede omtrent 1100 Aar f. Chr. Da Athenerne i hans Regjering bleve indviklede i Krig med Dorerne, erklærede Oraklet, at de skulde seire, hvis deres Konge faldt. Codrus besluttede ufortøvet at opofre sig for sit Fædrenelands Redning. For at Fienderne ei skulle spare ham, da de kjendte Orakelsvaret, forklædte han sig som Bonde, indlod sig i Klammerie med nogle fiendtlige Soldater og blev af dem ihjelslagen.

Cognac, en Stad i Frankerig med omtrent 3000 Indb. ved Floden Charente i Dep. af samme Navn. I den frugtbare Omegn voxe gode røde og hvide Vine og af de sidste tilberedes et Slags fransk Brændeviin, der i Udlandet almindelig har Navnet Cognac.

Cognater, kaldes Slægtninge paa mødrene Side, modsat Agnater

Cohæsion (Sammenhæng) kalder man Tiltrækningen (Attractionen) i det særdeles Tilfælde, naar de hinanden berørende Dele af eet og samme Legeme ere saaledes forbundne, at en udvortes Kraft behøves for at adskille dem. Efter Delenes større eller mindre Sammenhæng skjelner man mellem haarde og bløde Legemer. Aarsagerne til Cohæsionen er et endnu uopløst Problem i Physiken. Dog synes det at Sammenhængen er stærkere, jo flere Berøringspunkterne ere. Dette er i det mindste Tilfældet med to forskjellige Legemer, der berøre hinanden med glatte Flader. Delenes Sammenhæng bliver endnu stærkere, naar man kommer en flydende Substants mellem Fladerne, hvorved Berøringspunkterne forfleres.

Cohorter, vare Afdelinger af romerske Soldater, der bestaaende af 120 Mand. Lidt efter lidt forøgedes de, og i Ciceros Tid bestod en Cohorte af 420 Mand blot Fodfolk. En Cohorte var deelt i tre Manipler, men 10 Cohorter udgjorde en Legion. I Frankerig, i Revolutionstiden

har man og brugt Benævnelsen Cohorte om et Antal af 1000 Mand.

Coimbra, en betydelig Stad i Portugal i Provindsen Beira paa Nordsiden af Mondego. Den er Sædet for et Universitet, som blev stiftet 1290 og 1773 betydelig forbedredes. Det har 800 Studerende. Det prægtige Jesuitercollegium er efter Ordenens Ophævelse inddraget af Kronen. Lærreds- og Fayancemanufacturerne ere ei ubetydelige. Coimbra leed ogsaa meget af Jordskjelvet 1755. Omegnen er rig paa Olietræer og Viinbjerge.

Colberg, en Stad og Fæstning i Bagpommern i Fyrstendømmet Cammin ved Mundingen af Persante, hvor den falder i Østersøen, med en Havn. Husenes Antal er mellem 8 og 900 og Indbyggernes mellem 4 og 5000. Colbergs Handel har ved frie Skibsfart stedse været betydelig. Her er tillige en betydelig Laxe- og Neunaugenfangst. Colberg er historisk mærkværdig af Beleiringerne 1761 af Russerne og 1807 af de Franske. Colbergs Indbyggere viste ved disse Leiligheder en Standhaftighed og Energie, der giver dem en fortjent Plads i de preussiske Annaler. Colberg var een af de faa Fæstninger, der ei bleve erobrede 1806 og 1807. Den tappre Schill bidrog ved sit Mod og den Enthusiasmus, han forstod at vække, væsentligt til at Staden holdt sig.

Colbert (Jean Baptiste), født i Rheims 1619, var en Klæde- og Viinhandlers Søn og opsvingede sig ved sit Talent til Statens første Værdigheder. En mærkelig Svaghed var det hos denne ellers saa store Mand, at han paastod at nedstamme fra Skotlands gamle Konger. Ved Hjelp af een af sine Slægtninge kom Colbert 1648 i Tjeneste hos Statssecreteren Le Tellier; denne overlod ham til Cardinal Mazarin, der med et rigtigt Blik erkjendte hans Talenter og gav ham Leilighed til at udvikle dem ved at udnævne ham til sin Intendant. Herved blev Colbert paa en vis Maade kaldet til at tage Deel i Rigets Finantsbestyrelse. Lige skikket til at omfatte alle Detail og gjennemskue alle Misbrug, tjente han Cardinalen med Iver og forberedede sig derved til Statens Tjeneste. Mazarin belønnede ham 1666 med en Sekreteers Post hos den unge Dronning, udnævnte ham før sin Død til Udfører af sit Testamente og anbefalede Kongen ham som en Mand, der var hans hele Fortrolighed værdig. Ludvig 14de havde besluttet ei at udnævne nogen Premierminister. For at lære at kjende Forretninger, havde han nogle Conferenser med Colbert, som han udnævnte til Intendant for Finanserne. Dette fuldførte den ulykkelige Fouquets Catastrophe, til hvis Fald Le Tellier af Misundelse og Colbert af Ærgjer-

righed havde forenet sig. Nu traadte Colbert i Spidsen for Finanserne under Titel af General-Controlleur. Allevegne fandt han Bedrag, Uorden og Underslæb; Domainerne vare solgte, Forpagtningerne besværede med Gjeld, Byrderne og Privilegierne mangfoldiggjorte, Staten givet Generalforpagterne til Priis og kunde dog kun vedligeholdes ved deres Hjelp. Folket betalte 90 Mill. i Paalæg, men Kongen modtog kun 35; Indkomsterne vare allerede optagne for 10 Aar, og Skattkammeret tomt. Colbert maatte gaae ud fra samme Punkt som Sully; men Louvois Heftighed og Ærgjerrighed, saavelsom Ludvig 14des Krige, Luxus og Adspredelser forvirrede Vanskelighederne for Colbert, der i den sidste Halvdeel af sin Løbebane saae sig nødt til at gjøre de Skridt tilbage, som han havde gjort fremad. Han begyndte med at oprette et Finansraad og et Justitskammer, hiint for at skaffe sig selv en Oversigt og dette for at efterspore Generalforpagternes Røverier og liquidere Statsgjelden. Lidt efter lidt underkastede han alle Grene af Indtægter og Udgifter en Reform. Han afskaffede en Mængde unyttige Betjente, tilbagekaldte byrdefulde Privelegier, formindskede Lonningerne, afskaffede Handelen med Embeder og den ei mindre fordærvelige Skik at interessere Hoffolkene ved de offentlige Forpagtninger; han oprettede en Laanekasse, skaffede Kongen igjen Nytten af sine Domainer, anviste hver Udgift en Fond 2c. Ved en rigtig Combination af flere Paalæg gjorde han dem mindre trykkende og mere indbringende. En bedre Fordeling og rigtigere Indkrævelse af Skatterne satte ham istand til at nedsætte dem næsten til det Halve. Uagtet en næsten tiaarig Krig og en pragtelskende Konges Ødslen lykkedes det dog Colbert i 22 Aar at forøge Indtægterne meer end 28 Mill. og formindske Byrderne ligesaa meget, saa den virkelige Indtægt ved hans Død beløb sig til 116 Mill. og de Udgifter deraf skulde bestrides til 20. Aar 1664 blev Colbert Overopsynsmand over Bygninger, Kunster og Manufacturer og 1669 Marineminister. Industrie og Handel gjorde nu hurtige Fremskridt. Frankerig blev ei alene befriet fra den aarlige Tribut, dets Luxus betalte Udlandet, men saae sig endog istand til at forsyne Andre. Alleslags Fabrikker og Manufacturer anlagdes og bragtes til at blomstre. For at lette Transporten forbedredes de gamle Veie og nye anlagdes. Colbert lod begynde paa den berømte languedocske Canal, projecterede den burgundiske, erklærede Marseille og Dünkirchen for frie Havne, bevilgede Præmier for Ud- og Indførsel, indrettede Tolden hensigtsmæssigere, stiftede Assurancekamre, gav Handelslove, hævede Handelen til en hæderfuld Beskjeftigelse og indbød Adelen at tage Deel i den. Aar 1664 oprettedes Handelscompagnier paa Ost- og Vestindien, Kongen gjorde Forskud af betydelige Summer: Colonierne i Canada, paa Martinique og især paa

St. Domingo fik nyt Liv ved deres Forening med Kronen; de bleve befolkede, dyrkede og begyndte at blomstre. Der anlagdes nye Colonier paa Cayenne og Magdagascar. Til at beskytte saa langt bortliggende Colonier og tillige Handelen, udfordredes en betydelig Søemagt. Colbert arbeidede ogsaa herpaa. Da han traadde i Marineministeriet, bestod Flaaden af nogle faa gamle Skibe, som Mazarin havde ladet raadne i Havnene. Colbert kjøbte i Førstningen Skibe i fremmede Lande, men snart lod han dem bygge i Frankrig selv. Havnen ved Rochefort fremkom; fire store Søarsenaler byggedes, i Brest, Toulon, Dünkirchen og Havre. Man oprettede Navigationsskoler og bragte Orden i alle Grene af Marinevæsenet. 1662 havde Frankrig 60 Linieskibe og 40 Fregatter, 1681 havde det 198 Krigsskibe og 166,000 Mand til sammes Tjeneste. Paa Colberts Raad forbedrede Ludvig 14de den borgerlige og criminelle Lovgivning, Kunster og Videnskaber understøttedes og belønnedes. Under hans Auspicier og i hans Huus lagdes Grunden til Indskrifternes Akademie 1663. Tre Aar efter stiftede han Videnskabernes Akademie og 1671 Bygningsakademiet. Malerakademiet fik en nye Indretning. Han forøgede det kongelige Bibliothek, forstørrede den botaniske Have, opførte et Observatorium, hvorved han ansatte Huygens og Cassini og sendte Naturforskere til Cayenne for der at gjøre Jagttagelser. Han forskjønnede Paris meget, og alle udmærkede Lærde, saavel i Frankerig som det øvrige Europa fandt en Beskytter i ham. Desuagtet har man gjort denne store Minister mange Bebreidelser. Den vigtigste er at han sørgede for Handel og Manufacturer paa Agerdyrkningens Bekostning. Han lagde desuden Industrien i Lænker ved en Mængde smaalige Forordninger, han gav for alle Grene af Bestyrelsen. Man har sagt, at han udmærkede sin Indtrædelse i Ministeriet med en Bankerot og hvert af de følgende Aar med Paalæg, Laan og overordentlige Forholdsregler. Men Colbert maae bedømmes med Hensyn til Omstændighederne, hvorunder han handlede. Han havde ei den Indflydelse paa sin Fyrstes Foretagender og Beslutninger som Sully havde. Han var tvungen til at tage Forholdsregler, som han misbilligede. Han sagde til Præsidenten, da han drev paa et Laan: "De aabner der et Saar, som vore Børnebørn ei ville see lægt" Saasnart Freden tillod ham at aande friere, vendte han tilbage til sine gamle Grundsætninger, og Enden paa hans Administration var den meest glimrende Epoche i Ludvig 14des Regjering. Colbert var ærgjærrig, men retskaffen, og nød ingen rolig Lykke, da han bestandig maatte kjæmpe mod Intriguer og Misundelse. Han døde 1683, svækket ved sin rastløse Virksomhed. Folket i Paris, som hadede ham for de Paalæg, han havde gjort, forstyrrede Ligprocessionen og

vilde sønderrive hans Lig, men de Ulykker, som efter hans Død traf Staten, aabnede Dinene selv paa hans Fiender.

Colbran (Isabella Angela), een af Nutidens største Sangerinder, blev født den 2den Febr. 1785 i Madrid. Hendes store Anlæg viste sig fra hendes spæde Ungdom. Allerede i sit 3die Aar sang hun rigtig og i sit 6te erholdt hun Underviisning af Dom. Fr. Pareja, første Capelmester ved Hoffet i Aranjuez. Hun studerede siden under Marinelli og derpaa under Crescentini, som sagde om hende: "Der gives efter min Mening intet større Talent i hele Europa end Isabelles." Aar 1809 glimrede hun som prima Donna seria i Mailand paa Theatret della Scana og 1810 i Venedig paa Theatret della Fenice. Ogsaa i Paris vakte hun den almindeligste Enthusiasme. Man har adskillige Compositioner af hende.

Colchester er Hovedstaden i Grevskabet Essex i England ved Floden Colne. Med svære Skibe kan man kun komme Staden paa tre engelske Mile nær, siden maae man bruge Barker. Man finder her skjønne offentlige Bygninger, et gammelt Slot og nogle Manufacturer. I Nærheden faaes fortreffelige Østers.

Colchis, et fordum berømt, skjønt og frugtbart Land i Asien ved Kysten af det sorte Hav. Det blev Grækerne bekjendt ved Argonauternes Tog, som derfra hentede det gyldne Skind; rimeligt det Guld, som her hyppigt blev fundet. Denne Mening faaer nye Vægt derved, at Strabo og andre fortælle, at Indbyggerne lagde Faareskind i Floderne for deri at opfange Guldsandet. Colcherne ansees for en ægyptisk Colonie, da de havde meget tilfælleds med Ægypterne. De levede tarveligt, og dreve betydelig Handel med Lærred, Vox, Beeg &c.

Coligni (Gaspard de), Admiral af Frankerig, født den 16 Febr. 1516 i Chatillon-sur-Loing, gjorde Krigstjeneste fra sin tidligste Ungdom, udmærkede sig under Frants 1ste og Henrik 2den, som gjorde ham til General-Oberst af det franske Infanterie og 1552 til Admiral af Frankerig. Han fortjente disse Gunstbeviisninger ved sin Tapperhed i Slaget ved Renti, ved sin Iver for Militairdisciplin, ved sine Erobringer fra Spanierne, men især ved Forsvaret af St. Quentin. Admiralen kastede sig ind i denne Stad og gjorde Under af Tapperhed, men faldt i Fangenskab, da Staden blev tagen ved Storm. Efter Henrik den 2dens Død satte han sig i Spidsen af Hugonotterne imod Guiserne og dannede et saa mægtigt Partie, at den catholske Religion syntes truet i Frankerig. Hoffet, siger en Historie-

skriver, havde efter Condé, der havde forbundet sig med ham, ingen frygteligere Fiende end Coligni. Condé var mere ærgjærrig og virksom; Coligni mere betænksom og bueligere til at være Hovedmand for et Partie: begge vare uheldige i Krigen, men Coligni var almindelig farligere efter et Nederlag end hans Fiende efter en Seier. Han var desuden prydet med mange Dyder, hvilke han udøvede, saa vidt Partieaanden og Tiderne tillode ham det. Det første formelige Slag mellem Catholikerne og Hugonotterne leveredes ved Dreux 1562. Admiralen fægtede ridderlig og reddede Armeen, uagtet Slaget tabtes. Da Hertugen af Guise kort derpaa myrdedes ved Beleiringen af Orleans, beskyldte man Coligni for dette Mord, men han retfærdiggjorde sig ved en Eed. Hans Tænkemaade og Sjæls Høihed burde hævet ham over slig Mistanke. Borgerkrigen hvilede nogen Tid for at begynde med fornyet Raserie 1567. Coligny og Condé leverede Slaget ved St. Denys mod Connetablen af Montmorency, som faldt i Slaget; dog tabte Hugonotterne. I den næste Krig dræbtes Condé efter Slaget ved Jarnac, og Overcommandoen tilfaldt nu Coligni. Han tabte vel Slaget ved Montcontour, men derfor ei Modet. En fordeelagtig Fred 1571 gjorde som det syntes Ende paa denne blodige Kamp. Coligni viste sig ved Hoffet og blev som alle sine Tilhængere overøst med Artigheder. Carl den 9de gav ham 100,000 Franker Erstatning og en Plads i Raadet. Man advarede ham fra alle Sider ei at troe disse falske Smigrerier. En skrækkelig Plan var lagt. Da Admiralen en Fredag kom fra Louvre, blev der skudt efter ham fra et Vindue og hans høire Haand og venstre Arm saaret. Maurevert havde paa Henrik af Guises Opfordring og med Kongens Vidende gjort dette Skud paa ham fra en Bygning i Klosteret St. Germain l'Auxerrois. Henrik af Navarra og den unge Prinds af Condé beklagede sig for Kongen over dette Mordanslag. Carl lod som han følte den dybeste Smerte, efterforskede den Skyldige og kaldte Coligni sin Fader. "Min Fader," sagde han, "De har Saaret, men Jeg Smerten." Og dette skeedte paa samme Tid som alle Protestanters Nedsabling forberededes. Bartholomæusnattens Blodbad gik for sig 24 Aug. 1572 (see Bartholomæusnatten). Hertugen af Guise ilede med en Mængde Bevæbnede til Colignis Huus. En vis Behm trængte i Spidsen af en Hob Mordere ind i Oldingens Værelse med blottet Sværd; han sad i en Lænestol og sagde med rolig Fatning til Anføreren: "Unge Menneske, mine graae Haar burde indgyde dig Ærefrygt; men gjør efter Behag, du kan kun forkorte mit Liv paa nogle faa Dage." Man dræbte ham med flere Stik og kastede ham igjennem Vinduet ud i Gaarden, hvor han døde ved sin uværdige Fiendes Fødder med de Ord: "Jeg havde fortjent at døe for en

Adelsmands, ei for en Stykknegts Haand." Liget blev tre Dage givet til Priis for Folkets Raserie og endelig ophængt ved Fødderne i en Galge. Hans Fætter Montmorency lod ham tage ned og hemmelig begrave i Slottet Chantillys Capel. En Italiener bragte Catharina af Medicis Colignis Hoved; hun lod det balsomere og sende til Rom. Imidlertid havde Colignis Tjenere samlet Levningerne af ham og henlagt dem i en Blyekiste paa Slottet Chatillon, Admiralens gamle Bolig. Her bleve de uden andet Mindesmærke end Erindringen om den store Mand indtil den 18 Aug. 1786. Da lod Montesquieu med Hertugen af Luxembourgs Tilladelse dem bringe til sit Landgods Maupertuis og lod dem bisætte i en Sarkophag af sort Marmor, som han havde ladet indrette i sin Park. Foruden adskillige andre Indskrifter findes og Voltaires skjønne Vers af Henriaden derpaa indgravne.

Le heros malheureux, sans armes, sans defense,
Voyant qu'il faut perir, et perir sans vengeance,
Voulut mourir du moins comme il avoit vecu,
Avec toute sa Gloire et toute sa vertu &c.

Coliseum. Denne uhyre Bygning i Rom, som stod endnu 1534, havde 1612 Fod i Omfang og indeholdt 80 Arcader, var det største Amphitheater, den romerske Pragt opførte. Det blev bygget af Vespasian, efterat han havde overvundet Jøderne. Man fortæller at det opførtes i eet Aar af 12,000 fangne Jøder. Skribenterne sætte det over Ægyptens Pyramider og de andre Verdens Underværker. Det skal have kunnet rumme henimod 110,000 Tilskuere, hvoraf de 90,000 kunde sidde. Gotherne begyndte at forstyrre dette Minde om romersk Storhed, siden tog Pave Paul 2den alle de Stene, deraf som brugtes til Marcuspalladsets Bygning og siden bleve endnu flere Palladser opførte af dets Ruiner. Nu angriber man vel ei mere Coliseums Ruiner, men lidt eftet lidt falder det sammen af sig selv og inden faa Aarhundreder vil der neppe være noget tilbage af den øvre Deel, den underste Deel derimod synes bygget for Evigheden. Navnet Coliseum har det af Neros Colos som blev bragt derhen.

Collateralslægtninge ere Sideslægtninge, som nedstamme fra Broder eller Søster. **Collaterallinie,** Sidelinie.

Collé (Charles), Sekreteer hos Hertugen af Orleans, blev født 1709 i Paris. Hans tidlige Forbindelse med Haguenier, Gallet og Pannard, Forfattere af anakreontiske

Sange, indgjød ham samme Smag og samme Tilbøielighed til Fornøielse. Han havde fra Ungdommen af Lyst til det Dramatiske som han med Held arbeidede i. Han forfærdigede adskillige smaae Stykker for Hertugen af Orleans Theater, hvor de fandt Bifald. Hans Partie de Chasse de Henri IV (Henrik 4des Jagt), behager formedelst Characterernes Sandhed og især formedelst den troe Skildring af den gode Konge. Faa Stykker ere opførte saa tit. Man har Endeel Lystspil af ham af forskjellig Værdie; i nogle skildrer han med ligesaa megen Vittighed som Sandhed sin Tids Sæder; men hans Pen er ofte ligesaa frie som hans Sæder. Hans Sange gjorde megen Opsigt. Een af dem, hvori han besang Indtagelsen af Port-Mahon, skaffede ham en Pension af 600 Livres fra Hoffet. Han overlevede de fleste af hine lystige Hoveder, der havde dannet et Selskab under Navn af le Caveau. Han gjorde og Theatret en Tjeneste ved at fornye adskillige ældre Skuespil, f. Ex. le menteur af Corneille og flere. Som et Beviis paa hans Beskedenhed fortjener at anføres, at han frimodig tilstod, han tildeels skyldte sin Kone den gode Optagelse af hans Værker. Denne Kone elskede han over Alt. "Længe har jeg, siger han et Sted, forladt Fornøielser og i lang Tid er Lykke traadt i deres Sted. I lang Tid har jeg nydt Lyksalighed i dens hele Omfang og nyder dem endnu. Jeg forlanger Intet af Himlen uden at den lader mig døe før min Kone." Dette Ønske blev ei opfyldt; hun døde før ham og han fulgte hende 1783. 1767 og 1777 udkom hans Théâtre de Société; 1789 udgave Leprince og Boudrais hans Théâtre choisi. Aar 1805 udkom en historisk Dagbog af ham, over literaire Tildragelser fra 1748 til 1751, hvilken tildeels skadede Forfatterens Rygte og Characteer, da den er skreven i en skjødesløs Stiil og fuld af anstødelige Anekdoter, upassende Beskyldninger og dristige Domme. Men han anede vel ikke at den nogensinde skulde blive udgivet. Desuden har man af ham: Théâtre des Boulevards ou Recueil de parades, 3 Vol., udgivne af Corbin.

Collectiv, kalder man det, som omfatter flere Ting af een Art; derfor kalder man i Sproglæren Nomen collectivum, et Ord, som betegner alle til een og samme Art hørende Ting. Collectiv-Glas er et convex Glas, der tilføies et større Brændglas for at forene de allerede brækkede Straaler i et endnu snævrere Brændpunkt.

Collin, en Bye, bekjendt af et Slag i Syvaarskrigen den 18de Juni 1757. Frederik den store havde allerede beleiret Prag nogle Uger, og alle Forsøg af den der indsluttede østerrigske Armee at slippe ud havde hidtil været forgjeves.

Østerrigerne satte deres eneste Haab til Daun, som med 60,000 Mand havde forskandset sig paa Bjergene ved Collin og havde den udtrykkeligste Befaling fra Hoffet i Wien at undsætte Prag. For at hindre dette, besluttede Frederik at angribe Daun. Han satte sig derfor i Spidsen af 12,000 Mand, medens den største Deel af hans Hær vedblev at beleire Prag, forenede sig med Hertugen af Beverns Corps og befalede at angribe Daun, der stod i en meget fordeelagtig Stilling, som var dækket af et talrigt Artillerie. Daun oppebiede Angrebet, som skedte paa hans høire Fløi med megen Heftighed, saa han blev kastet tilbage til Collin. Den østerrigske Feldtherre havde alerede givet Ordre til Retirade, da de preussiske Generalers alt for store Hidsighed foraarsagede Tabet af det næsten vundne Slag. Disse Generaler vare Manstein og Prinds Morits, som istedet for efter deres Bestemmelse at bevæge sig fremad ved Siden af den kjæmpende Armee, paa Eengang brækkede Slagtordenen for at forfølge Croaterne. Herved tilintetgjordes Kongens hele Disposition. Det blev til en Fægtning mellem enkelte Regimenter og Batallioner; det østerrigske Artillerie kom til at virke og der kom Forvirring i Preussernes Linier. Paa samme Tid brød nogle sachsiske Cavallerieregimenter ind paa den preussiske høire Fløi og fuldførte Forvirringen og Nederlaget. Kongen selv udsatte sig for enhver Fare. Da et Cavallerieregiment vilde vige, reed Kongen, ledsaget af en dansk Voluntør ind iblandt de Flygtende og bragte dem, trods Kartescheregnen igjen imod Sachserne. Dog var Slaget tabt: 8000 Preusser og 9000 Østerriger bedækkede Valpladsen. Kongens venstre Fløi var alerede i Færd med at høitideligholde den indbildte Seier, da der kom Ordre at trække sig tilbage, hvilket ogsaa skeete i største Orden; Følgen af Slaget var Ophævelsen af Beleiringen for Prag. Dog hevnede Frederik sig endnu samme Aar ved Seirene ved Rosbach og Leuthen.

Collin (Henrik Joseph Edler), Søn af en berømt Læge, blev født i Wien den 26de Decbr. 1772. 1781 kom han i det løwenburgske Stift, hvor han lagde Grunden til sin Dannelse, som han ved Selvstudium bragte til en høi Fuldkommenhed. Han udmærkede sig baade som Embedsmand og som Skribent. 1809 udnævntes han til Hofraad ved den geheime Credit-Hofkommission og erholdt Leopoldsordenen. Han arbeidede utrættet og anvendte selv Natten paa Digterarbeider, som hans mange Forretninger ei lod ham anden Tid til. Herved svækkedes hans Kræfter, og en Sliimfeber, der gik over til en Nervefeber, endte hans Liv den 28de Juli 1811. Collins tidligere poetiske Arbeider tilintetgjordes af ham selv; et Tilfælde, et Veddemaal med hans Venner skyldes vi Udgivelsen af hans **Regulus**. Han

paastod i en Vennekreds, at han troede inden 6 Uger at kunne skrive et Sorgespil. Han havde i Forveien fattet Ideen til Regulus og arbeidede paa dette Stykke; hiint Veddemaal var Anledning til at han fuldførte det. Efter betydelige Mellemrum fulgte nu Coriolan, Polyxena, Balboa, Bianca della Porta, Mæon, Horatierne og Curiatierne m. m. Et Udvalg af hans Digte udkom efter hans Død i det strauβiske Officin i Wien. Fragmenterne af et Heltedigt, Rudolph af Habsburg, vise hvad han kunde udrettet i dette Fag, hvis han havde levet længere. Han viser overalt som Digter en Aand, der var næret af de Gamles Studium, megen og smagfuld Læsning, Reenhed i Versificationen, Ynde og Værdighed i alle hans Digte, et høit Sving i alle hans Oder, fortrinlig Kjendskab til Skuepladsen, Simpelhed i sine Tragoediers Plan, Sandhed og Kraft i Characteristik og Diktion.

Collin-Harleville (Jean François), Medlem af Institutet, født 1755 i Maintenon, ei langt fra Chartres, har beriget den franske Skueplads med adskillige Characteerstykker, som have erholdt største Bifald. Disse Lystspil ere L'inconstant, L'Optimiste, Les châteaux en Espagne, Le vieux Célibataire, Monsieur de Crac dans son petit Castel, les Artistes. Ved Collins Stykker kan man almindeligt dadle, at de ere for lidet comiske og at hans comiske Characterer mangle Physiognomie. Foruden ovenanførte skrev han endnu adskillige Lystspil og et allegorisk Digt i to Sange Melpomene et Thalie og flere versificerte Stykker, som han deels forelæste i Institutet, deels indrykkede i adskillige Tidsskrifter. Man finder i hans Værker Natur og Lethed, og et Anstrøg af en mild, sentimental Philosophie, der næsten stedse antager en elegisk Characteer. Collin døde i Paris 1806. Hans samtlige Værker ere udkomne i 4 Bind.

Collision, kaldes i Moral og Naturret en Strid mellem Handlinger, hvorved den ene gandske eller tildeels forhindres ved den anden. Love kunne komme i Collision med Love, Pligter med Pligter og Pligter med Rettigheder. Da ikke begge kunne iagttages under slige Omstændigheder, maa en Undtagelse tilstaaes. Regelen herved er: den høiere Lov maa gaae foran den lavere, den oprindelige for den afledede, den væsentlige for den tilfældige. Ved Collision i Pligterne maa den tilfældige og hypothetisk-nødvendige vige for den ubetvinget-nødvendige, den objective for den subjective, den mindre for den større. I Henseende til Rettigheder gaaer den Enes positive Ret for den andens negative, den ældre for den nyere; er Begges Ret lige, maa Enhver give noget efter.

Colmar, fordum Hovedstaden i Øvre=Elsas, nu i det franske Overrhins Departement, ligger i en frugtbar Egn ved adskillige smaae Floder, som Thun, Lauch og Fecht, af hvilke den sidste driver Møllerne i Staden og danner Bække i Gaderne. Fordum havde Staden 18,000, nu mellem 13 og 14,000 Indb., hvoraf de fleste ere catholske. Colmar har Klæde=, Sirts=, Bomuldstoi=, Strømpe= 2c. Manufacturer og handler især med Tobak og Viin. Den berømte, 1773 af Pfeffel anlagde, Militairskole, blev ophævet ved Revolutionen, saavelsom Stadens Gymnasium, der først forvandledes til en Centralskole, men 1813 til en Sekundarskole. Staden var een af de 10 Rigsstæder, som stode under Landfogderiet Hagenau, indtil den 1673 kom under Frankerig.

Colombo (Christoforo) Columbus eller Colon, den nye Verdens Opdager, var ifølge de troeværdigste Efterretninger født i Caguretto i det Genuesiske 1447. Hans Fader, som var Søemand, gav ham en omhyggelig Opdragelse og tog ham alerede i hans 14de Aar med paa Reiser i det middellandske Hav. I Aaret 1464 var han paa Island og siden krydsede han igjen i det middellandske Hav med et Skib, som Een af hans Slægtninge havde udrustet mod Tyrker og Venetianer. I en hidsig Fægtning kom der Ild i Skibet, Ynglingen styrtede sig modig i Søen og naaede efter stor Anstrængelse Land ved Svømmen. Portugal tiltrak sig paa denne Tid Europas Opmærksomhed ved sine Foretagender til Søes. Columbus gik til Lissabon, hvor han fandt Slægtninge og Landsmænd. Han ægtede her en Datter af Bartholomeo Perestrello, en fortjent Søemand, der havde taget Deel i Maderas Opdagelse, besad udbredte Kundskaber og tillige fortreffelige Korter og Instrumenter. Disse benyttede Columbus og overbevistes snart om, ved at betragte Kortet over vor Halvkugle, at der ogsaa maatte gives Land paa den anden Halvkugle. Dette Land, meente han, maatte høre til Asien og hænge sammen med det endnu kun lidet bekjendte Indien. Medens Portugiserne søgte Veien dertil omkring Afrika syntes det som afgjort at man langt lettere og snarere maatte komme dertil ved at seile imod Vesten. Til at udføre sine dristige Planer behøvede han Understøttelse, som kun en Regjering kunde give ham. Han androg Sagen forgjeves i Genua; ligesaa frugtesløse vare hans Bestræbelser hos Kong Johan den 2den af Portugal. Ei trættet ved denne Krænkelse at see sig afviist som en Projectmager, vendte han sig selv til det spanske Hof, medens hans Broder Bartholomeo begav sig til Frankerig og England. Denne havde det Uheld at blive fangen af Søerøvere. Columbus forelagde imidlertid Ferdinand den catholske og Isabella sin Plan, som først efter gjentagen Forestilling be=

sluttede at understøtte ham. Han erholdt nu 3 smaae Skibe, bemandede med 120 Mand, dog maatte han selv bidrage noget til Udrustningen. Man tildeelte ham en Storadmirals Værdighed og udnævnte ham til Statholder i de Lande, der kunde opdages, og denne sidste Værdighed skulde være arvelig i hans Familie. Dette bestemtes i et høitideligt Fordrag saavelsom og hans Andeel i de Fordele, Toget medførte. Han besteeg nu det største af sine tre Skibe, som han kaldte Maria og afseilede fra Palos i Andalusien den 3die Aug. 1492. Efterat have forsynet sig med friskt Vand paa de canariske Øer, styrede han mod Sydvest i det uhyre, hidtil ubefarne atlantiske Hav. I Begyndelsen vare alle ved godt Mod; men, da man var seilet 21 Dage samme Cours uden at see andet end Himmel og Vand begyndte Modløshed og Utilfredshed at indsnige sig blandt Mandskabet, som snart udbrød i en lydelig Murren. Skibsfolkene troede man gik den visse Undergang imøde; de sagde man burde tringe Anføreren med Magt til at vende tilbage, ja de meest Forvovne raadede endog at kaste ham over Bord. Medens Columbus behøvede al sin Aandsnærværelse for at opmuntre de Modløse og holde Oprørerne i Skranker, viste sig Phoenomener, der endog satte ham i Forbauselse. Magnetnaalen afveeg pludselig en heel Grad fra Nordpolen og syntes at vakle usikker; derpaa saae man Havet ligesom bevoxet med Græs, hvoraf man frygtede for Banker og skjulte Klipper. Derimod viste sig og som Forbud for et nærliggende Land, Skarer af Fugle, efter hvis Flugt Columbus rettede sit Løb. Man fortsatte Reisen endnu nogle Dage, men endelig blev Utilfredsheden saa almindelig, at Columbus maatte love at vende tilbage, hvis man ei inden tre Dage saae Land. Fast overbeviist om at man ei kunde være langt fra Land, lovede han den en Belønning, som først saae det. Efterat Columbo selv den 11te Oct. om Aftenen havde viist nogle Fortrolige det af ham seete Land, lød fra Mastkurven af det foranseilende Skib ved Midnatstid det bekræftende Udraab: Land! Land! — Guanahani heed den Øe, som laae foran dem og som Columbus kort derpaa betraadde med en Fane i den ene Haand og et blottet Sværd i den anden. De forbausede Indbyggere forsamlede sig omkring ham, og hans Soldater kastede sig for hans Fødder, takkede Gud for deres Redning og hilsede Columbus som deres Admiral og Vicekonge. Columbus plantede sin Fane, tog Landet i Besiddelse i Kongen, sin Herres Navn, og kaldte det til Erindring om sine udstandne Farer S t. S a l v a d o r. Paa Indbyggernes Efterretning at der mod Syd laae et rigt Guldland, rettede Columbus sit Løb derhen, opdagede Cuba og Hispaniola, men besluttede, da eet af hans Skibe var strandet og det andet skildt fra ham, at vende tilbage til Spanien, for at bringe

Kongen Efterretning om Udfaldet af hans Foretagender. Efterat have brugt Tømmeret af det strandede Skib til at lade opføre et Træ-Fort og deri efterladt en Besætning af 30 Frivillige, tiltraadde han Tilbagereisen i Januar 1493 og forenede sig mod Forventning næste Dag med det Skib, han troede tabt. En skrækkelig Storm overfaldt derpaa begge Skibe. Af Frygt for at hans Opdagelse skulde blive uden Nytte, hvis han forgik, optegnede han den paa en Pergamentsrolle, gjemte denne vel i et Fad og kastede samme i Havet, i det Haab at Bølgerne et eller andet Sted vilde kaste det i Land. Neppe var han færdig med dette Arbeid for Stormen lagde sig; den 15de Marts 1793 løb han under Folkets Jubel, Canonernes Torden og Klokkernes Lyd ind i Havnen Palos. Han ilede strax til Barcelona, hvor Ferdinand og Isabella dengang holdt Hof, drog høitidelig derind og førte de nyeopdagede Landes Produkter i et Slags Triumph for sig og blev modtagen af Monarkerne paa deres Throne. Der blev sat ham en Stol ved Siden af Thronen, hvor han siddende gav sine Beretninger, som opvakte Bifald og Beundring. Efterat han var ophøiet til Grand af Spanien og overøst med alle Tegn paa kongelig Naade, løb Columbus ud den 15de Septbr. 1493 med 17 Skibe og 1500 Mand fra Cadix, naaede efter tyve Dages Reise Caraiberne og ankom den 22de Novbr. igjen til Hispaniola. Da han til sin Kummer fandt den tilbageladte Colonie tilintetgjort, tænkte han paa et varigere Anlæg og lod derfor opbygge en befæstet Stad, som han til sin Dronnings Ære kaldte Isabella og til sammes Gouverneur satte han sin Broder Diego. Han løb strax ud paa nye Opdagelser, besøgte paa en femmaanedlig Reise Jamaica, og fandt sig, da han syg vendte tilbage, paa det behageligste overrasket ved at forefinde sin Broder Bartholomæus, som var sluppen ud af sit Fangenskab og nu bragte Colonien Levnetsmidler og andre Nødvendigheder. Men imidlertid var der blandt Columbus's Ledsagere udbrudt almindelig Utilfredshed. De havde fulgt ham i den daarlige Mening, at de i den nye Verden uden Møie skulde samle Rigdomme og de fandt i dets Sted Møie og Besværligheder. De hevnede sig ved at forebringe Hoffet ufordeelagtige Efterretninger om Landet og deres Anfører. Columbus troede bedst at kunne gjendrive sine Fiender, naar han forelagde sine Beherskere betydelige Skatte og lod derfor indsamle, ei uden voldsomme Forholdsregler, alt det Guld, han kunde faae. Aguado, en personlig Fiende af Columbus, ankom som Commissær for at undersøge Klagerne. Vicekongen, som ansaae det under sin Værdighed, at møde for Retten i et Land, hvor han udøvede den høieste Magt, udnævnte strax sin Broder Bartholomæus til Statholder i sit Sted og gik den

20de Marts 1495 med 225 Spanier og 30 Indfødte under Seil til Europa, hvor hans Nærværelse og de medbragte Skatte gjendreve hans Fienders Klager. Desuagtet vidste disse et heelt Aar at hindre Affendelsen af Nødvendigheder for Colonien, saa Columbus først den 4de Juli 1498 kunde tiltræde sin tredie Reise med sex Skibe. Man havde tømt Fængslerne for at kunne bemande disse Skibe, en Forholdsregel, Columbus selv ubetænksomt havde foreslaaet og som af hans Fiender var udført med Begjerlighed. Tre af sine Skibe sendte han den korteste Vei til Hispaniola, men med de tre øvrige gik han i vestlig Retning paa nye Opdagelser. Han fandt adskillige Øer, blandt andre Trinidad, og naaede paa denne Reise Amerikas faste Land. Han undersøgte især Kysten af Paria og Cumana, og vendte, efterat have overbeviist sig om at det var fast Land, tilbage til Hispaniola, hvor han ankom den 30te August. Her var Colonien Isabella, ifølge hans Ordre flyttet til en nye opbygt Stad, som han gav Navnet St. Domingo. Men han fandt denne Colonie i en slig Gjæring at han nødsagedes til Forholdsregler, som hans Hjerte ei kunde billige. Efterat han havde gjenoprettet Roligheden, i det mindste tilsyneladende, fordeelte han Landeiendommene og Indbyggerne, som gandske kom i deres ofte ubillige Beherskeres Vold. Dette er den egentlige Kilde til det i Vestindien herskende Slaverie, som siden overførtes paa Negerne. Imidlertid vare Columbus's Fiender ei ledige og bestormede Spaniens Beherskere med Forestillinger om Misbrugen af Columbus's Magt; de yttrede tillige at han tragtede efter at gjøre sig uafhængig. Isabella gav endelig efter for sin Gemal og Francesco Bovadilla blev sendt med stor Fuldmagt til Hispaniola, for at kræve Vicekongen til Regnskab. Han var ei saasnart ankommen, før han lod Columbus kalde til sig og strax, uden videre Undersøgelse lægge i Lænker. Samme Skjebne havde ogsaa hans Brødre. De bleve alle tre med en Protocoll over hans meest forbitrede Fienders Udsagn, sendte til Spanien. Denne dybe Haan taalte han med rolig Værdighed, og skrev, saasnart han den 28de Novbr. 1500 var indløben i Cadix et Brev til Kongen og Dronningen, hvori han meldte dem sin Ankomst og de Krænkelser, han havde maattet taale. Et naadigt Svar kaldte ham til Hoffet, hvor Monarkerne modtoge ham med den sædvanlige Udmærkelse. Han forsvarede sig i en ligefrem Tale, blev friefunden for al Anke og igjen indsat i sine Værdigheder. Ferdinand villigede endog i Bovadillas strax besluttede Afsættelse, som skulde være det første Skridt til den Admiralen lovede Fyldestgjørelse. Tiden forandrede imidlertid snart dette Sindelag. Man talede om nye og store Rustninger, og sendte, da de fordrede Tid, Nicolao de Ovando y Lares som Stat-

holder til Hispaniola. Columbus, som mærkede, hvad Andeel hans Fiender havde i disse Forholdsregler, besværede sig høit og fordrede Opfyldelsen af de høitideligt givne Løfter, indtil han efter to Aars frugtesløse Venten overbeviste sig om, at man havde besluttet ei at tilfredsstille hans retmæssige Fordringer. Dog beroligede hans ædle Sind sig snart herover. I den Overbeviisning at det faste Land, han havde seet, var Asien, tvivlede han ei om, igjennem Havbugten ved Darien, hvor han formodede et Stræde, at finde Veien til Indien, hvorfra alerede dengang den første rigtladte portugisiske Flaade var kommen tilbage omkring Afrika. — Med fire maadelige Skibe, som Hoffet havde udrustet til dette Foretagende, gik Columbus den 2den Marts 1502 med sin Broder Bartholomæus og sin Søn Fernando ombord i Cadix, kom mod sin første Hensigt den 25de Juni til Høiden af St. Domingo, hvor han forgjeves bad om Tilladelse at løbe ind i Havnen, deels for at sætte sine Skibe i Stand, deels for at undgaae en truende Storm. Columbus reddede dog sine Skibe under den paafølgende Orkan, medens en mod hans Advarsel afseilet spansk Flaade af 18 Skibe aldeles gik til Grunde. Derpaa fortsatte han sin Reise til Darien uden at finde den formodede Gjennemfart; to af hans Skibe ødelagdes af en Orkan, de to andre kantrede udenfor Jamaica, hvorhen han med Nød reddede sig med sit Mandskab. Her sattes hans Standhaftighed og Mod paa de haardeste Prøver. Adskildt fra den hele øvrige Verden syntes enten bestandig Forviisning eller den visse Undergang at maatte blive ham til Deel. Men heller ikke dennegang forlod hans Mod og hans Haab ham. Det lykkedes ham at skaffe sig et Par Canoer af Ødboerne og han bevægede to af sine dristigste Søefolk at vove sig paa disse usle Baade til Hispaniola for at give Statholderen Efterretning om hans Tilstand. Maaneder forløb uden at Redning viste sig; man troede Foretagendet var mislykket. Fortvivlelse indfandt sig blandt hans Folk. De overøste ham med Forbandelser, truede mere end engang hans Liv, og Nogle skildte sig fra ham og begave sig til en anden Deel af Øen. Her forbittrede de ved deres Grusomheder de Indfødte saaledes at disse ophørte at levere Spanierne Levnetsmidler. Alles Undergang syntes vis. Men Columbus, hvis Mod voxte med Faren, fandt ogsaa her et Redningsmiddel. Han benyttede sig af en total Maaneformørkelse, som han i Forveien havde beregnet, truede Indbyggerne med Gudernes Vrede, hvis de ei understøttede Spanierne; Undertegnet i Maanen maatte bekræfte hans Udsagn. Alle kom i Skræk; man bragte hvad han forlangte, og Øboerne bade ham knælende at formilde Gudernes Vrede. Derimod kom det nu imellem ham og Oprørerne til formelige Fiendtligheder.

hvori adskillige af disse bleve dræbte og deres Anforer fangen. Efterat denne sørgelige Tilstand havde varet eet Aar, bleve de Ulykkelige endelig forløste. De dristige Udsendte havde naaet St. Domingo, men Intet udrettet hos Statholderen; det lykkedes dem selv at kjøbe et Skib og paa dette forlod Columbus med sine overblevne Folk Jamaica den 28de Juni 1504. Han begav sig til St. Domingo, dog kun for at faae sit Skib sat istand og ilede tilbage til Spanien. Syg naaede han Havnen San Croce, fik her Dronning Isabelles Død at vide, drev forgjeves hos Kongen paa Opfyldelsen af hans gjorte Løfter og døde i Valladolid den 20 Mai 1506 i sit 59de Aar. Hans Liig, som først blev bisat i Sevilla, førtes siden, som han havde forlangt til St. Domingo, hvorfra det senere er bragt til Cuba. I Carthenserkirken i Sevilla oprettedes ham et prægtigt Minde med den Indskrift:

Den nye Verden fandt Colon
For Castilien og Leon.

Conversations-Lexicon,

eller

encyclopædisk Haandbog

over

de i selskabelig Underholdning og ved Læsning forekommende Gjenstande, Navne og Begreber, med Hensyn til Folke- og Menneske-Historie, Politik, Diplomatik, Mythologie, Archæologie, Jordbeskrivelse, Naturkundskab, Fabrik- og Manufacturvæsen, Handel, de skjønne Kunster og Videnskaber, indbefattende tillige de ældre og nyere mærkværdige Tidsbegivenheder,

oversat

efter

den tydske Originals tredie Oplag, med adskillige Forandringer og Tillæg,

af

H. A. Kofod,

Overlærer ved Kjøbenhavns Kathedralskole.

Andet Binds tredie Hefte.

Kjøbenhavn 1817.

Forlagt af A. Soldin.

Trykt hos E. M. Cohens Enke.

C.

Colonier. Blandt de universalhistoriske Begivenheder have de store Opdagelser af Spanier og Portugiser og det dermed i Forbindelse staaende nyere Colonialvæsen en høi Rang. Før disse Opdagelser havde Middelalderens Stater, nogle genuesiske og venetianske Factorier fraregnede, slet ingen ueuropæiske Colonier. Verdenshandelen var dengang for Størstedelen Landhandel, og kunde saaledes ei blive af den Vigtighed, den siden naaede som Søehandel. Middelhavet var Forbindelsesmidlet for den store Handel, som fornemmelig var i de italienske Staters, især Venedigs og Genuas Hænder, hvilke deelte den med de catalaniske Søestæder. Handelen mellem Indien og Asiens og Europas Fastland, førtes fornemmelig over Ormus og Aden, den persiske og arabiske Bugt. Aleppo, Damascus og Havnen Barut, men især Ægypten, vare Hovedoplagsstederne for denne Handel. — Da den portugisiske Nation først gik ud paa Handel, Skibsfart og Opdagelser, befandt den sig i sin Heltealderś Blomstren. Nationens krigerske Stemning var uddannet i Krigen mod Maurerne, der gav den hiint romantiske Sving og Smag for eventyrlige Foretagender. Saaledes blev det den ædle Prinds Henrik Navigator let at bevæge Portugiserne til Opdagelsesreiser. Fra 1410, da disse Foretagender begyndte ved Afrikas Vestkyst, til Prindsens Død, udrustedes stedse nye Expeditioner. Madera opdagedes 1419, Cap Bojador 1439, det grønne Forbjerg omseiledes 1446, to Aar efter kom man til de azoriske Øer og 1449 til det grønne Forbjergs Øer og Sierra Leona. Ogsaa efter Henriks Død fortsattes Opdagelserne. 1484 opdagedes Congo og 1486 fandt Bartholomæus Diaz Afrikas Sydspidse, som han kaldte det stormende Forbjerg, men Kong Johan, som anede dets Vigtighed, gav det Navn af det gode Haabs. Vasco de Gama landede den 20de Mai 1498 under Kong Emanuel den stores Regjering i Calicut paa Malabarkysten. Ei uden Kamp, især med Maurerne, som hidtil havde været i Besiddelse af den indiske Mellemhandel, lykkedes det Portugiserne at sætte sig fast i Indien. Deres første Vicekongers sjeldne Tapperhed,

lykkedes det at skaffe dem et udbredt Herredømme i Indien. Det var især den store Almeida af Abrantes (1505 — 1509) og den endnu større Alfons Albuquerque, der udrettede disse store Ting. Goa var fra 1508 Hovedsædet for den portugisiske Magt. Dog bleve Portugiserne stedse for svage til at erobre sig store Territorialbesiddelser, kun enkelte Pladse paa Kysterne af det faste Land og kort efter paa Øerne besattes som Stapelplaidse for deres Handel. Blandt disse vare Mosambique, Sofala og Melinda paa Afrikas Kyst, Maskate og Ormus i den persiske Havbugt, Goa, Diu og Daman paa Malabarkysten, Negapatam og Meliapur paa Coromandelkysten samt Malacca paa Halvøen af samme Navn, de vigtigste. Fra 1511 anlagdes Colonier paa Krydderøerne og fra 1518 paa Ceylon, hvilken sidste snart blev meget betydelig; mindre vigtige bleve de paa Sumatra, Java, Celebes og Borneo. Brasilien, som alerede 1500 opdagedes af Cabral, blev først senere af Vigtighed. Derimod bleve de fra 1517 med China og fra 1542 med Japan aabnede Handelsforbindelser, en Rigdomskilde for Portugiserne. Hidtil vare Portugiserne i Enebesiddelse af den hele ostindiske Handel. For at ingen Stridigheder skulde opstaae med Spanien, havde Pave Sextus 4de ved en Bulle alerede 1481 tilkjendt Portugiserne alle de Opdagelser, der gjordes paa den anden Side af Bojador. Den siden opkomne Uenighed om Molukkerne, bilagdes ved et Forlig 1529, hvori Carl 5te opgav sine Fordringer paa disse Øer for 350,000 Dukater. Ved Slutningen af det 16de Aarhundred sank Portugisernes alerede længe oaklende Magt i Indien. Da Philip den 2den 1580 bemægtigede sig Portugal, kom ogsaa de ostindiske Colonier under Spaniens Herredømme og de fleste af dem ei længe efter under Hollændernes. En nedrig Kjøbmandsaand var kommen isteden for hiin ophøiede Helteaand, der forhen havde besjelet Portugiserne. Misbrug og Undertrykkelse saavelsom Geistlighedens overveiende Magt forøgede Ulykken. Spanien forsømte de portugisiske Colonier, og Portugals Magt i Indien faldt ligesaa hurtigt sammen som den var opkommet. — Portugal havde aldrig drevet den ostindiske Handel ved Compagnier, men ved Flaader paa Regjeringens Regning, som aarlig i Febr. og Marts gik til Indien: Portugiserne lode sig nøie med at bringe Varerne til Lissabon, uden at føre dem videre i Europa. Hollænderne derimod bragte Indiens Varer til alle Europas Lande. — Tilsidst beholdt Portugal af sine Colonier kun lidet tilbage undtagen Brasilien. Dette Lands Rigdom paa Guld opdagedes først 1696 og dets Rigdom paa Diamanter 1728. Handelen paa Brasilien blev først under Pombal overgivet to priveligerede Compagnier. — Næsten paa samme Tid som Portugal, begyndte ogsaa Spanierne at anlægge Colo-

nier. Christoffer Columbus havde opdaget de vestindiske Øer 1492 og anlagde først en Colonie paa St. Domingo, der blev af Vigtighed for Spanien formedelst Guldgruberne i Cibaobjerget. De forlegte derpaa at sætte sig fast paa Cuba, Portorico og Jamaica saavelsom paa det faste Land. Lykkelige Eventyrer grundede Spaniens Herredomme paa det faste Land. Fernando Cortes erobrede det mægtige Rige Mexico i Nordamerika (1519 — 1521), og Frants Pizarro med hans Vaabenbrødre Peru, Quito og Chili (1529 — 1535). Ogsaa Terra firma og Nye-Granada faldt i Spaniernes Hænder. De Landes Beskaffenhed, som Spanierne betraadte som Erobrere, bestemte snart deres Coloniers Characteer, hvilken og siden i Hovedsagen vedblev. De leverede ei slige kostbare Produkter som Ostindien, efter hvilke man heller ikke søgte; derimod fandt man Guld og Sølv. Ligesom altsaa Portugisernes Colonier i Indien fra Begyndelsen vare Handelscolonier, blev de spanske Bjergværkscolonier; først siden antoge de tildeels en forskjellig Characteer. For at vedligeholde deres udbredte Herredømme i det Indre af Landet, tildeels over Jægernationer, søgte Spanierne ved Missionærer at bringe dem til Christendommen og til faste Boliger. Coloniernes Grundforfatning blev alerede bestemt under Keiser Carl den 5te 1532. I Europa stod Raadet af Indien og i Amerika Vicekonger og Generalcapitainer i Spidsen af Forvaltningen. Der vare i Forstningen to, siden fire Vicekonger og 8 uafhængige Generalcapitainer. Der opkom Stæder, deels for Handelens Skyld eller som militære Poster, først ved Kysterne og siden i det Indre, hvor der fandtes Bjergværker; saaledes opstede Vera Cruz, Cumana, Portobello, Carthagena, Valencia, Carracas, ved Kysten af det stille Hav Acapulco, Panama, siden Lima, Conception og Buenos-Ayres. Moderlandets kirkelige Indretning overførtes til Colonierne, kun med den Forskjel at Kirken her blev i langt større Uafhængighed af Kongen. Handelen med Colonierne holdtes under en saa streng Opsigt som muligt. Den var indskrænket til en eneste Havn i Spanien, hvorfra aarlig udløbe to Eskadrer, Galleonerne, omtrent 12 Seilere gik til Portobello og en Flaade af 15 store Skibe gik til Vera Cruz. Fra den Tid Spanien 1564 tog Philippinerne i Besiddelse, dreves fra 1572 en regelmæssig Handel mellem Manilla og Acapulco ved nogle Sydsøegalleoner; men Handelens store Indskrænkelser bevirkede, at disse Øer, som ifølge deres Beliggenhed kunde bringe Spanien store Fordele, nu kun foranledigede Udgifter for Regjeringen; kun religiøs Hensyn bevirkede at man ei strax opgav dem. — En uligt større politisk Vigtighed fik det europæiske Colonialvæsen ved Hollænderne og Englænderne. Det var først Hollæn-

derne, som under Kampen med Spanien om deres Uafhængighed, optraadde som frygtelige Medbeilere af de det spanske Aag dengang underkastede Portugiser. Allerede i lang Tid havde Nederlænderne drevet en udbredt Handel, fornemmelig besørget Mellemhandelen med ostindiske Varer fra Lissabon til det øvrige Europa; og under Krigen lærte de at kjende den spanske Søemagts Svaghed. Philip 2dens despotiske Forholdsregler tvang dem til hvad de vel ellers ei lettelig vare faldne paa at bekjæmpe deres Fiender i Ostindien. Philip 2den fornyede 1594 de allerede for udstedte Forbud mod Hollændernes Handel paa Lissabon, og en stor Mængde hollandske Skibe i Lissabons Havn bleve tagne. Saaledes udelukkede fra al Handel med Indiens Produkter, der hidtil havde været dem saa fordeelagtig, blev dem Intet tilbage uden selv at søge Veien til Indien. Nogle Forsøg at finde en nordlig Gjennemfart mislykkedes. Endelig udrustede et Compagnie for langtbortliggende Lande, der var oprettet af Endeel Amsterdammer- og Endeel fra Antwerpen udvandrede Kjøbmænd, fire Skibe, som den 2den April 1595 gik til Skibs under Cornelius Houtmanns og Molenaars Anførsel til Ostindien. Omendskjønt Fordelene af denne første Udrustning ei vare saa store som man havde ventet, havde man dog lært at kjende Portugisernes Svaghed i Indien, og der gjordes nu flere Udrustninger. De forskjellige private Selskaber forenedes endelig af Generalstaterne til et eneste ostindisk Compagnie, som den 20 Marts 1602 erholdt et Fribrev, hvorved der tilstodes Compagniet udelukkende Handel paa Ostindien og tillige Høihedsret over alle de Erobringer, der gjordes. Det Overherredømme, som Generalstaterne forbeholdt sig, var lidet meer end det blotte Navn. Det hollandske Colonialsystem udviklede sig hurtigt i Ostindien. Deres Besiddelser bleve Handelscolonier. Herne, fornemmelig de molukkiske og de store Sundaøer bleve Sædet for den hollandske Magt. Dette var Hovedaarsagen til deres Coloniers lange Blomstren, da de blot behøvede Søemagt for at beskytte dem. Allerede i Aaret 1618 bestemte Generalgouverneur Koen, Batavia til Sædet for den hollandske Regiering i Indien. Lidt efter lidt og uden stor Møie fordreve de Portugiserne; hertil kom Handelen paa Japan, som Hollænderne vidste at forskaffe sig udelukkende. Portugiserne havde nu blot Goa og Diu tilbage af alle deres vigtige Besiddelser i Indien. I Midten af det 17de Aarhundred havde Hollændernes Magt naaet sin høiste Spidse, fornemmelig efterat de 1653 havde nedsat dem paa det gode Haabs Forbjerg og der erholdt en herlig Formuur for deres ostindiske Besiddelser. Det hele hollandske Colonialvæsen i Ostindien stod under Generalgouverneuren af Batavia, under hvilken igjen stode en stor Mængde andre Em-

bedsmænd. I Europa blev Bestyrelsen forestaaet ved et Raad af 10 Bewindhebbers, der vare valgte af et større Raad af 60 Directorer. Kryderiehandelen, som Compagniet især holdt over, var en lang Tid en Guldmine for Holland. Det hollandske Herredømme i Ostindien blomstrede længe. Det aftog først sildigt og lidt efter lidt. Feil ved Compagniets Indretning og Misbrug i Forvaltningen bidroge vel noget til dets Aftagen, men udvortes Aarsager virkede dog mægtigere. Her kommer tildeels Krigene mod de indfødte Fyrster i Betragtning, men endnu mere Concurrensen med andre europæiske Magter, fornemmelig Englænderne, ved hvilke Compagniet tabte den indbringende Mellemhandel i Indien. Den Deel, Holland maatte tage i den nordamerikanske Krig styrtede Compagniet. Dets Gjeld, som i Aaret 1780 kun beløb sig til 12 Mill. Pund, var derved 1793 stegen til 107 Mill. Forgjeves forsøgte man store Reformer, Revolutionskrigen hindrede deres Udførelse. Ved Slutningen af 1795 blev Compagniet ophævet og de fleste af Colonierne faldt i Englændernes Hænder, som nu dog have tilbagegivet de fleste, dog have de beholdt Cap. — Den hurtige Lykke, det ostindiske Compagnie gjorde, bevægede ogsaa Hollænderne til at oprette et vestindisk Compagnie, som vel i Aarene fra 1630 — 1640 gjorde store Erobringer i Brasilien, men tabte disse igjen 1642. Af mere Varighed bleve deres Besiddelser paa de vestindiske Øer St. Eustace, Saba, Curassao og St. Martin 1632 — 1649, fornemmelig vigtige for Snighandelens Skyld; hertil kom 1667 den forhen af Portugiser og Englænder besatte Colonie Surinam; ogsaa Paramaribo, Essequebo og Berbice bleve i Hollændernes Vold. — Tilligemed Hollænderne vare og Englænderne fremtraadde som Colonialfolk; men i Forstningen med langt mindre Fordeel. Først under Dronning Elisabeth begyndte Englænderne, som dog i flere Aarhundreder havde drevet Skibsfart, at beseile fjerne Have. Efter flere forgjeves Forsøg at finde en nordostlig eller nordvestlig Gjennemfart til Indien, vare Englænderne i Aaret 1591 seilede forbi det gode Haabs Forbjerg til Indien, og allerede nogle Aar efter, den 31 Decbr. 1600, tildeelte Elisabeth et Compagnie udelukkende Privelegium paa Handelen paa hiin Side Cap og det magellanske Stræde. Desuagtet var den ostindiske Handel en tidlang ubetydelig. Englænderne erholdt kun nogle smaae Factorier paa det faste Land af Indien og paa Øerne tillode Hollændernes Overmagt dem ei at komme frem. Øen St. Helena, som Englænderne havde besat 1601, udgjorde næsten deres eneste faste Punkt i hine Egne. Under Carl 1stes Regiering forværredes det engelsk-ostindiske Compagnies Forfatning. Fra Kryderøerne bleve de fortrængte ved Rædselsscenen paa Amboina 1623 af Hollænderne og foruden det 1620

anlagde Fort St. George i Madras, eiede de kun nogle faa Factorier paa Malabar- og Coromandelkysten. Compagniet syntes en Tid, fra 1653 til 1658, gandske opløst, indtil Cromwell gav det nyt Liv og understøttede det imod Hollænderne. Men under Carl den 2den forfaldt det igjen, meest ved egen Skyld, og en stor Deel af Nationen erklærede sig imod det. Et nyt, af Kronen priviligeret, ostindisk Compagnie dannede sig 1698 og den 1702 paafulgte Forening af begge Compagnier reddede, som det synes, den ostindiske Handel fra Undergang. Englændernes Besiddelser i Ostindien indskrænkede sig dengang til Madras, Calcutta og Bencoolen; først i Midten af det 18de Aarhundred opstod hiint uhyre brittiske Rige i Indien og Englændernes Overlægenhed. Det mogoliske Riges Forfald ved indvortes Uroligheder, gav Anledning dertil, da saavel Englænder som Franskmænd blandede sig i Fyrsternes og Statholdernes Stridigheder, og skjøndt de Franske en Tid under La Bourdonnaye og Dupleix syntes at have Overhaand, lykkedes det dog Englænderne, da disse Mænd vare borte, at faae Overmagten i Carnatik og stedse udbrede sig mere, fornemmelig i Syvaarskrigen under Lawrences og Clives Commando. Clives Seier ved Plassey, 26 Juni 1757, grundede Englændernes Overherredømme i Indien. Da ogsaa Subahen af Aud var overvunden, afstod Titulær-Stormogulen i Forliget til Allahabad, 12 August 1765, Devaniet Bengalen, og Landets Nabob beholdt kun en Skygge af Magt. Dog kostede det endnu en heftig Kamp med Sultanerne af Mysore, Hyder Ali og hans Søn Tippo Saheb, Englændernes dødelige Fiender, før deres Herredømme kunde ansees for almindeligt befæstet. Hyder Ali førte to Krige med Englænderne, den første fra 1767 til 1769, den anden fra 1780 til 1784 med afvexlende Lykke, medens tillige Maratterne vare dem frygtelige. Tippo Saheb havde endt sin Faders sidste Krig med Englænderne, men allerede 1790 udbrød en nye Krig. Snildt forstode Englænderne at forene de indfødte Fyrster og Folkeslag med sig mod ham og i Freden til Seringapatnam den 17 Marts 1792, tabte Tippo omtrent det Halve af sine Lande. Forbittret herover indlod han sig i Forbindelser med Frankrig og andre; men Britterne forekom ham og deres uforsonlige Fiende faldt den 4de Mai 1798 under sin Hovedstads Ruiner. Med ham gik hans Rige til Grunde, og nu bleve Maratterne det engelske Compagnies eneste farlige Fiender. Det brittiske Distrikt i Indien erholdt saaledes en Landmasse, der saavel i Størrelse som Befolkning langt overgik Moderlandet. Calcutta blev Hovedsædet for deres Magt; de øvrige Lande deeltes i Statholderskaberne Madras, Bombay og Bencoolen. Dog var Compagniets Formue og Landenes Lykke ei i noget Forhold til Erobringernes Vig-

tighed. Compagniets Betjente i Indien berigede sig, men Compagniet kom i Gjeld. Allerede ved den 1773 givne Regulation-Act, bleve de hidtil af hinanden uafhængige Præsidentskaber underordnede Præsidentskabet i Calcutta, der ophøiedes til et Generalgouvernement og Compagniet blev bragt i politisk Henseende i en svag Afhængighed af Kronen. Dog var Compagniet efter den anden Krig med Hyder Ali nær ved en Banquerot og Pitts ostindiske Bill af 4de August 1784 underkastede det i politiske og militære Anliggender et eget Board of Controul. Kun Handelen beholdt Compagniet udelukkende; men, da den vigtigste Green af samme, Theehandelen paa China, truedes med Undergang ved Smughandelen, lykkedes det Pitt ved den saakaldte Commutation act, hvorved Paalægget paa Thee forvandledes til en Huusskat, at redde Compagniet, da Smughandelen nu af sig selv maatte ophøre. — Næsten paa samme Tid som Englænderne begyndte at tage Deel i den ostindiske Handel, droge de ogsaa til Amerika. Der oprettedes to Compagnier under Jacob 1ste 1606, London og Plymouth-Compagniet, det første for den sydlige og det andet for den nordlige Halvdeel af Nordamerikas Østkyst, og samme Aar anlagdes Jamestown ved Chesapeak Bay. Colonierne i et Land, som hverken havde Guld eller andre for Handelen fortrinlig vigtige Natur- eller Kunstprodukter maatte naturligviis blive agerdyrkende. Under de indvortes Uroligheder i England vandt de amerikanske Colonier meget ved de mange Udvandringer; enkelte Provindser dannede sig egne Forfatninger, som vare blandede med mange republikanske Former. Senere satte Englænderne sig fast paa de vestindiske Øer; Barbados og det Halve af St. Christoph toge de i Besiddelse 1625 og derpaa adskillige andre smaae Øer. Derpaa fratoges Spanierne Jamaica, men alle disse Øer bleve først vigtige efterat de havde indført Sukkerrørets Plantning paa dem. Colonierne i Nordamerika hævede sig ulige hurtigere end de vestindiske, selv efterat Caffeavlen var indført og bleven almindelig. 1732 dannede Georgien sig til Provinds og var den sidste af de 13 amerikanske Provindser. Ogsaa New-Foundland blev vigtig for Stokfiskefangsten, og Canada blev aftraadt til England i Freden til Paris 1763. Allerede 1764 begyndte Stridighederne mellem England og Nordamerika angaaende Spørgsmaalet, om England havde Ret til at paalægge Colonierne Skatter, da de ingen Deputerede havde i Parlamentet. Under mange Debatter vedvarede Striden til Midten af Aaret 1775. Den 19de April begyndte Fiendtlighederne, som ved Frankerigs og Spaniens Deeltagelse endtes i Freden til Versailles 1783, hvorved de 13 Provindser bleve erkjendte for en uafhængig Stat. Dog tilintetgjordes herved ei Englands Magt og Handelen med

den nye Fristat tiltog daglig. Canada og Akadien bleve nu af saa meget større Vigtighed for England. Ogsaa de britiske Øer i Vestindien hævede sig i den sidste Halvdeel af det 18de Aarhundred, da Handelstvangen aftog; men det frie Nordamerika gjorde Kjæmpeskridt; Provindsernes Antal saavelsom Indbyggernes formeredes, og det amerikanske Flag vaier nu paa alle Have. — Senere end Hollændere og Englændere fremtraadte de Franske som Colonifolk. Det var Colbert, som gav Frankerig Colonier og hvad man paa den Tid troede nadskilleligt forbundet dermed, Compagnier. Dog lykkedes det kun med Plantagecolonier, ei med Agerdyrknings- eller Handelscolonierne. Colbert kiøbte adskillige, Private tilhørende, Anlæg paa Martinique, Guadeloupe, St. Lucie, Grenada 1664 og sendte samme Aar Colonister til Cayenne; men fremfor alt bleve de af Flibüstiernes Røverstat opkomne Anlæg paa St. Domingo vigtige. Det ligeledes Aar 1664 oprettede vestindiske Compagnie, gik allerede 10 Aar efter til Grunde. I Begyndelsen vare Sukker og Bomuld, og fra 1728 Caffee, først paa Martinique, de vestindiske Coloniers Hovedprodukter. Ved de dem 1717 indrømmede større Handelsfriheder og ved Snighandelen med det spanske Amerika bleve de de engelske snart overlegne. Vel tabte de Franske nogle af deres mindre Øer i Freden til Paris 1763; men de fik igien nogle af dem tilbage og St. Domingo erstattede dem desuden fuldkommen Tabet og indbragte store Summer. Negerne have under Revolutionen gjort dem til Herrer af denne Øe (see Domingo). Mindre vigtige vare de franske Besiddelser paa det faste Land af Amerika. Der besad Frankerig fra 1651 Canada og Akadien samt Øen Terre neuve; men disse Colonier gik langsomt fremad. Akadien tabtes i Freden til Utrecht tilligemed Terre neuve og i Freden til Paris mistede Frankerig Canada og Cap Breton; Louisiana blev afstaaet til Spanien 1664 og Cayenne var kun ringe Erstatning. Spanien aftraadte vel igjen siden Louisiana til Frankerig, som 1803 overlod det til den nordamerikanske Fristat. Ei meget større Held havde de Franske i Ostindien. Aar 1664 oprettede Colbert ogsaa et ostindisk Compagnie. Efter forgjeves Forsøg at nedsætte sig paa Madagascar, blev Pondichery paa Coromandelkysten anlagt 1670, Hovedsædet for de Franskes Herredømme i Osten. Compagniet kom snart i Forfald; vel blev det 1719 forenet med Missisippi-Compagniet, men kunde desuagtet aldrig komme sig. Derimod besatte de Franske 1720 de to af Hollænderne forladte Øer, Isle de France og Bourbon, der snart under La Bourdonnayes Bestyrelse bleve blomstrende ved Caffeavlen, medens Dupleix som Generalgouverneur i Pondichery bragte de indiske Colonier i Opkomst. Fra Aaret 1751 gjorde de franske Vaaben betydelige Fremskridt, men Freden i Paris 1763 frarev

dem de gjorte Erobringer og det ostindiske Compagnie blev endelig oploft 1769. De Engelskes Overmagt er siden bleven for stor til at de Franske skulde beholde synderlig Indflydelse længer. Selv Öen Isle de France har Frankerig maattet afstaae til England. — Danmark havde allerede et ostindisk Compagnie under Christian 4de 1618, og Tranquebar kjøbtes af Rajahen i Tanjaur ved Ove Gjedde; det første Compagnie gik overstyr 1634; et nyt stiftedes 1670, som havde samme Skjebne 1729. 1671 havde de Danske besat Öen St. Thomas i Vestindien og i den første Halvdeel af næste Aarhundred erholdt de St. Jan og St. Croix, som de kjøbte af de Franske. 1734 oprettedes et vestindisk Compagnie, efter hvis Ophævelse 1764 den vestindiske Handel blev givet frie og de danske Øer tiltoge i Velstand. For den ostindiske Handel var ligeledes oprettet et Compagnie 1732; den blev meget indbringende og dreves især paa China. 1777 aftraadde Compagniet sine Besiddelser til Kronen. — Under Frederik 4de anlagde Danmark Colonier paa Grønland, hvortil Præsten Egedes Iver for Hedningernes Omvendelse gav Anledning. Hvalfiske- og Sælhundefangsten skaffe her en betydelig Quantitet Tran. — Ogsaa Sverrig oprettede 1731 et ostindisk Selskab, skjøndt det ingen Besiddelser havde i Indien, for at tage umiddelbart Deel i Thehandelen med China, som førtes heldigt. 1784 fik Sverrig den lille Öe Barthelemi i Vestindien af Frankerig. — Ogsaa Østerrig arbeidede paa at faae Colonier; Carl den 6te oprettede 1722 et Handelscompagnie i Ostende, men saae sig formedelst Englands og Hollands heftige Modstand nødt til at ophæve det 1731. — Rusland har først i de nyere Tider oprettet et Compagnie 1787 til at drive Jagt og Pelshandel paa de kuriliske og aleutiske Öer og paa Nordvestkysten af Amerika. — Saaledes var Ostindien og Amerika de fornemste Punkter, hvorhen Europæernes Colonialvæxen dreves. Dog var ogsaa Afrika vigtig for Europæernes Colonialforfatning, saalænge Slavehandelen varede. Selv i Australien har man i nyere Tider seet en engelsk Colonie opstaae. For Størstedelen var det kun enkelte befæstede Factorier Colonialfolkene besad og endnu besidde paa Afrikas Kyster. Deres Hovedmaal var Slavehandelen, som for det meste dreves af enkelte priveligerede Compagnier. Englænderne anlagde 1786 en frie Negercolonie i Sierra Leona; Slavehandelens Afskaffelse, som Danmark (1802) og England (1806) begyndte med, og som man siden har søgt at gjøre almeengjeldende, maae nødvendig virke paa Colonierne i Afrika. — 1788 anlagde Englænderne den bekjendte Agerdyrknings- og Forbryder-Colonie i Ny-Syd-Wallis paa Østkysten af Ny-Holland. — Man seer af det Foranførte Vigtigheden af Colonierne for Handelen, hvorfor og de fleste af Europas Folk have søgt at skaffe sig nogle. Med Hensyn

til Colonierne dannede man en Folkeret, der var bygget paa meget illiberale Grundsætninger. Saaledes søgte Spanier og Portugiser at afholde alle Fremmede fra Farten paa de Have, hvorved deres Colonier laae og anvendte endog voldsomme Midler i dette Diemeed. Dog formaaede de ei at gjøre disse Grundsætninger gjeldende for lang Tid, især da Hollænderne og Englænderne erklærede sig imod dem. Men neppe vare disse to Nationer komne i Besiddelse af Coloniehandelen, før de antoge, vel ei de samme, men næsten ligesaa illiberale Grundsætninger. Omendskjøndt den Grundsætning i Almindelighed var erkjendt, at de indiske Have ei udelukkende tilhørte een Magt, saa søgte dog de nyere Besiddere ei alene ved positive Forbrag at sikkre sig udelukkende enkelte Dele, men og ved Voldsomheder midt i Freden at bortkyse deres Medbeilere fra hine Have. Almindelig var den Grundsætning antagen, at enhver fremmed europæisk Nation var udelukket fra Handelen med de Andres Colonier. — Colonialhandelen deler sig i tre Hovedbele: Mellemhandelen mellem de forskjellige Lande i hine fjerne Egne, Handelen med Europa og Colonierne og Handelen med Colonialvarerne i Europa. Mellemhandelen i Ostindien, som før Portugisernes Ankomst var i Arabernes eller Maurernes Hænder, søgte Europæerne siden ganske at tilrive sig; dog beholdt nogle andre Nationer, især Chineser og Hinduer en betydelig Deel i samme. Ligesaa lidet kunde Handelen med Colonialvarerne i Europa blive i en enkelt Nations Hænder, hvorved den Nation, som havde Varerne fra første Haand, naturligviis havde mange Fordele for den, som skulde kjøbe dem. Med Undtagelse af Spanier og Portugiser, søgte alle de øvrige Nationer, der eiede Colonier, at drive Activhandel med disses Varer. Hver Nation drev Handelen paa sine Colonier saalænge der endnu ei fandtes nogen overmægtig Søestat i Europa, det vil sige til Syvaarskrigen. Da blev den engelske Marine saa mægtig, at intet fransk Skib vovede at vise sig paa Søen og drive Handel paa de franske Colonier. Frankerig tog derfor en Forholdsregel, som siden blev fulgt af de øvrige mindre mægtige Colonialstater i deres Krige mod England, nemlig at erklære Handelen med deres Colonier frie for alle neutrale Stater. Paa denne Maade sikkrede de deels Colonierne den Tilførsel, de ei kunde undvære, deels reddede de og Endeel af Fordelen, da de Neutrale for Størstedelen drev Handelen som Commissionærer. Da England imidlertid stedse har vægret sig ved at erkjende den Grundsætning, at frit Skib gjør frie Ladning, saa begyndte de Neutrale at kjøbe Varerne og bringe dem bort som deres Eiendom. Englænderne erklærede dette Kjøb som ugyldigt, og have i de senere Tider havt mange Stridigheder med de øvrige Handelsnationer angaaende hiin Grundsætning. — Det var ei nok, at Colonierne bleve

hindrede i al Handel med Fremmede; man søgte og at holde dem i saa stor Afhængighed som muligt, baade i merkantilsk og politisk Hensigt. Man oprettede derfor Compagnier, som almindeligt udelukkende dreve Handel mellem Moderlandet og Colonierne. Den nødvendige Følge af denne Handelsindskrænkelse, var Coloniernes mere langsomme Tilvæxt. Colonierne fik sædvanlig Moderlandets Producter af en slettere Qualitet og til høiere Priser end Tilfældet vilde været ved en frie Concurens; ligeledes satte Compagnierne vilkaarlige Priser paa Colonialvarerne. Compagnierne selv gik dog almindelig tilbage, da Betjenterne ved Misbrug og Bedragerier berigede sig selv og bragte Compagniets Finanser i Uorden. — Foruden den Indskrænkelse, der foraarsagedes ved Compagnier, fandt endnu mange andre Sted; saaledes dreves Handelen almindelig kun paa visse Havne med et bestemt Antal Skibe og til bestemte Perioder. I de nyere Tider har Colonialhandelen faaet større Friheder og Compagniernes Privilegier ere modificerte saaledes, at de, som ei ere Deeltagere i dem, dog kunne drive Handel paa Colonierne. Ogsaa ved Coloniernes Regjering fandt i Almindelighed den Grundsætning Sted, at holde dem i muligste Afhængighed; dog fandt i denne Henseende stor Forskjel Sted. — Efter Hensigten og Indretningen kunne Colonierne inddeles i Agerdyrknings-, Bjergværks-, Plantnings- og Handelscolonier. De første findes fornemmelig i det nordlige Amerika: de Europæer, som nedsætte sig i slige Colonier, faae Grundbesiddelser og vende sjelden tilbage til Europa. Efterhaanden blive slige Colonier fremmede for Moderlandet og fremvoxe til en egen Nation. Derfor er og, som Erfaringen har lært, Besiddelsen af disse Colonier usikker. Næsten i samme Forhold staae det andet Slags eller Bjergværkscolonier. Saadanne ere især Spaniernes og Portugisernes i Sydamerika. Disse blive ogsaa ofte tillige Agerdyrkningscolonier. De danne sig ligeledes efterhaanden til en Nation, men langsommere, da Bjergværkernes Arbeidere almindeligt ere Slaver; snarest er det Tilfældet, naar de tillige blive agerdyrkende. Det tredie Slags er Plantningscolonierne, hvis Bestemmelse er at avle visse Produkter, som ere egne for et vist Jordstrøg. Af dette Slags ere Colonierne paa de vestindiske Øer. En Nation danner sig ei lettelig her. Vel ere Europæerne Eiere af Plantagerne, men kun i ringe Antal og sjelden hjemme i Colonierne, da det usunde Clima og andre Ubeqvemmeligheder bevæge dem til enten at lade deres Plantager bestyre ved en Forvalter og selv fortære Indkomsterne i Europa, eller de dog vende tilbage, efterat have samlet sig en betydelig Formue. Arbeidet udføres for det meste af Negerslaver, der udgjøre Fleertallet af Indbyggerne. Disse Colonier kunne mindst undvære Moderlandets

Beskyttelse og Understøttelse. I samme Forhold staae Handelscolonierne, hvis Hensigt er Handelen med Landets Naturprodukter eller Indbyggernes Kunstprodukter. De ere lidt efter lidt fremvoxede af enkelte Factorier og Stapelpladse. Europæerne, som herske i disse Colonier, ere sjelden Landeiere, men Soldater, Embedsmænd og Kjøbmænd. Her danner sig heller ikke let nogen Nation, da de herværende Europæer blot eftertragte Rigdomme og almindelig ved Enden af deres Liv vende tilbage til Europa. — Foruden disse fire Hovedclasser kan man endnu ansee de Factorier, der ere anlagde paa Afrikas Kyster for Negerhandelens Skyld for en egen Classe; dog ere disse ved Slavehandelens Aftagelse blevne temmelig ubetydelige. — Compagnierne udgjorde store politiske Corporationer, der regjerede Colonierne. Følgerne af en Regjering, der kun var bunden til de Mennesker, den beherskede ved den størst mulige Fordeel, den kunde drage af dem, maatte blive høist fordærvelige; Undertrykkelser, Underslæb og Grusomheder vare uadskillelige fra den. De Misbrug, som fandt Sted have i de nyere Tider gjort det nødvendigt, at Moderlandets Regjering har taget Colonierne under en nøiere Opsigt og indskrænket Compagnierne til Handelen. Anderledes er Tilfældet i Agerdyrknings-, Bjergværks- og Plantningscolonierne: her behersker man ei blot undertrykte Folk, men for en stor Deel Europæer, som have nedsat sig her og som man nødes til at behandle med mere Skaansel. Sædvanlig paatog Moderlandets Regjering sig selv Bestyrelsen af disse Colonier, men om de og besørgedes af Compagnier toge dog Colonisterne selv nogen Deel i den; i adskillige hersker endog en næsten republikansk Forfatning. Den samtlige Folkemængde i alle Europæernes Colonier anslaaer man til 70 Mill. — Saaledes er det for nærværende Tid Besiddelsen af Colonierne, der bestemmer Besiddelsen af Verdenshandelen og denne har igjen stor Indflydelse paa Cultur og Velstand. Ved Coloniehandelen ere Europæerne blevne bekjendte med nye Nødvendigheder og Nydelser, deres Industrie er derved tiltaget, deres Synskreds er udvidet ved Bekjendtskab med hine fjerne Egne, og en viid Mark aabnet for europæisk Cultur ogsaa paa hiin Side Oceanet. — For Colonierne, især Amerikas Continentalcolonier er i vore Dage en nye vigtig Periode begyndt. Brasilien var indtil 1807 et Biland, siden den Tid er det blevet et Hovedland i det portugisiske Rige, hvis Regjering nu har sit Sæde i Brasilien. Saavel i det spanske Sydamerika som i Mexico er begyndt en Kamp for Uafhængighed, som endnu vedvarer.

Colonialvarer, kalder man de Produkter, der især faaes fra Colonierne i de andre Verdensdele, som Krydderie, ostin-

disse Tøier, forskjellige Sorter Farve- og Møbeltræe, visse Lægemidler, Bomuld og fremfor Alt Caffe, Sukker og Thee; derimod kalder man ikke Guld, Sølv og andre Metaller, ligesaa lidet som Korn Colonialvarer, da disse haves i betydelig Mængde i Europa. Mange af de ovenanførte Colonialprodukter vare før Amerikas Opdagelse aldeles ubekjendte; nogle af dem vare blot Luxusartikler for de Rigere, da de vare for kostbare til at blive almindelige; selv nogen Tid efter at Søeveien til Ostindien og Amerika var opdaget, var Brugen af Colonialprodukter sjelden; først efterat Hollændere og Englændere kom i Besiddelse af Eiendomme i Ost- og Vestindien bleve mange af de Produkter, der forhen kun havde været Gjenstand for høiere Luxus til næsten almindelig Nødvendighed for alle Classer, som Thee, Caffe, Sukker ꝛc.; og herved erholdt Handelen en langt større Udvidelse og Vigtighed end den før kunde have. — Dog havde hver af de handlende Colonicfolk forhen visse Slags Varer, hvormed de drive en betydeligere Handel end de øvrige. Saaledes handlede Spanien og Portugal fornemmelig med ædle Metaller, Farve- og Møbeltræe og Lægemidler, England meest med alle Slags Tøier og Thee, Holland med Krydderie, og Frankerig, saalænge det var i Besiddelse af St. Domingo med Caffe og Sukker.

Colonna (Marc. Ant.), en stor Feldtherre i det 16de Aarhundred, der udmærkede sig i de italienske Krige, især mod de Franske. Efter Freden til Noyon 1516 bragte Frants 1ste ham paa sin Side og havde stor Fordeel af hans Tjeneste. Han blev skudt 1522 i Beleiringen for Mailand. Hans Onkel Prosper Colonna havde uden at kjende ham, ladet stille en Feldtslange imod ham En anden Marcus Antonius Colonna, Hertug af Palliano, var Storconnetable af Neapel og Vicekonge af Sicilien og erhvervede megen Hæder i spansk Tjeneste. Han bivaanede som Generallieutenant Slaget ved Lepanto imod Tyrkerne 1571. Efter hans Tilbagekomst til Rom holdt Muretus ham en høitidelig Lovtale. Han døde i Spanien den 1ste August 1585.

Colonna (Vittoria), den berømteste blandt Italiens Digterinder var en Datter af Fabrizio Colonna, Storconnetable af Frankerig og blev født 1490 i Marino, et hendes Familie tilhørende Lehn. I sit 4de Aar blev hun bestemt til Gemalinde for Marscheser af Pescara der var af samme Alder. Hendes sjeldne Aands og Legems Fortrin, der vare uddannede ved den ombyggeligste Opdragelse gjorde hende til Gjenstand for almindelig Beundring, saa mange, selv Fyrster beilede til den opblomstrende Skjønhed. Men hun blev sit Løfte tro og gav Pescara, der imidlertid havde uddannet

sig til een af de fuldkomneste Mænd, Zin Haand i sit 17de Aar. De levede i det lykkeligste Ægteskab. Dog forstyrredes denne Lykke, da Pescara blev fangen i Slaget ved Ravenna 1512 og ophørte gandske ved hans Død i Slaget ved Pavia. Vittoria søgte nu Trøst i Ensomhed og Poesie. Alle hendes Digte vare helligede hendes Gemals Minde; hun levede 7 Aar, deels i Neapolis, deels i Ischia og begav sig derpaa i Klostre, først i Orvieto, siden i Viterbo. Senere forlod hun Klosterlivet og nedsatte sig i Rom, hvor hun døde 1547. Hendes Digte give ei de fleste petrarchiske fra den Tid noget efter. Meest Værdie have hendes Rime spirituali, som røbe dyb Følelse og en renset Fromhed. Hendes samtlige Digte ere udkomne 1760 i Bergamo.

Colonnade, en Søilegang, dannet af en dobbelt Række Søiler; Søilerække, hvor Søilerne ei danne nogen Gang; Søilekreds, Forbindelse af flere Søiler under en fælleds Hovedgesims.

Colonne, kalder man en tætsluttet, nær sammentrykket Afdeling af en Hær, som ved Fiendens Nærmelse udvikler sig. De store Veie, der ere beqvemme til Marscher for Troppeafdelinger kalder man Colonneveie. Colonnestilling, kalder man den, som er mere dyb end bred.

Colos, kaldes en uhyre Billedstøtte, deraf colossalsk, hvad der er kjempemæssigt. Man anvender dette Ord figurligt paa overordentlige og udsædvanlige Personer og Ting. Man siger om et mægtigt Rige, en Colos af Størrelse og Styrke ꝛc. Eet af Oldtidens berømteste Kunstværker var Colossen paa Rhodus, en stor, huul Metal-Billedstøtte af Apollo eller Phoebus, som Billedhuggeren Chares forfærdigede af 3000 Talenter Erts i 12 Aar; den skal have været 70 Alen høi, havde Fingre af en Mands Størrelse og stod som Fyrtaarn over Indløbet til Hovedstadens Havn, saaledes at et Skib kunde løbe imellem Benene paa den. Efter 56 Aar blev den omstyrtet ved et Jordskielv og laae flere hundrede Aar i Ruiner, fordi Oraklet havde forbudet dens Gjenoprettelse, indtil Saracenerne i det 7de Aarhundred efter Christi Fødsel bortførte Ruinerne paa 900 Kameler. Det Colossale adskiller sig fra det Gigantiske deri, at dets Bestemmelse ei er at det skal see uhyre ud, men i en beregnet Frastand vise sig i naturlig Størrelse. Det Gigantiske derimod viser sig altid uformeligt og uhyre.

Columella (Luc. Jun. Moder.) født i Spanien, levede i Midten af det første Aarhundred og skrev 12 Bø-

ger, som vi endnu have de re rustica, som indeholde alles slags Huusholdningsregler, ofte i et rhetorisk Sprog. Hertil kommer endnu et eget Værk om Træavlen. Den 10de Bog af hans større Værk indeholder et Læredigt om Havedyrkningen, som Forsøg paa at supplere Virgils Værk. Han foredrager deri Reglerne for Gartnerkunsten simpelt og let, men mindre poetisk end Virgil.

Coluver kaldes to Meridianer paa Himmelkuglen, som gjennemskjære Æquator under en ret Vinkel. Den ene af Colurerne gaaer igjennem begge Solhverfvspunkterne (de Punkter, hvor Solen har sin største nordlige eller sydlige Bredde) og kaldes Solstitialcoluren. Den anden gaaer igjennem begge Jevndøgnspunkterne og kaldes Æquinoctial- eller Jevndøgnscoluren.

Coluthus, en græsk Digter fra Lycopolis, levede i Begyndelsen af det 6te Aarhundred under Keiser Anastasius 1ste. Vi have et Digt af ham over Helenas Bortførelse; som dog ei hæver sig over den Tidsalders fordærvede Smag. Planen er svag og Stilen kold og slæbende.

Comes palatinus, en Pfalzgreve ɔ: Een af de Embedsmænd, som under, den forrige tydske Rigsforfatning af den romerske Keiser havde Fuldmagt til at creere Doctorer, Licentiater, Notarier og Magistratspersoner, krone Poeter, legitimere uægte Børn. Oprindeligen vare Pfalzgreverne fornemme Hof- og Retsembedsmænd ved Keiserens Hof (Pfalz). Disse Pfalzgrever fik tillige Jurisdiction over et vist dem anviist Stykke Land, men de gjorde sig siden til Besiddere af dette Land. Da disse ei mere beskjeftigede sig med Hoftjenesten hos Keiseren, saa udnævntes Pfalzgrever af lavere Rang, hvilke tildeeltes de før nævnte Rettigheder. Senere beholdt de af disse Rettigheder kun den at creere Notarier og legitimere uægte Børn.

Cometer kalde vi Stjerner, som kun vise sig til visse Tider, have almindeligt et svagt Lys, ere ligesom indhyllede i en Taage og have for det meste en Hale efter sig, som altid vender fra Solen. Denne Hale gav Anledning til Stjernens Navn. Cometerne følge ei i deres Bevægelse Dyrekredsen, men gaaer i alle Retninger paa Himmelen, snart hurtigere, snart langsommere. Da de kun vise sig fra Tid til anden, har Overtroen gjort dem til Forbud for ulykkelige Begivenheder. Astronomien giver os rigtige Begreber om disse Himmellegemer. Den viser, at de høre til vort Solsystem og bevæge sig i lange excentriske Ellipser omkring Solen. Man har alerede beregnet Endeel af 70 Cometers sande Baner

om Solen, hvoraf det er klart at nogle af dem ere seete flere Gange. Cometerne af 1456, 1531, 1607, 1682 og 1759 ere een og den samme, der gjennemløber sin Bane i 76 Aar og vil igjen blive synlig 1835. Gode Kikkerter vise til Cometer, man ei kan see med det blotte Øie. Disse Himmellegemers physikalske Beskaffenhed er os endnu aldeles ubekiendt. Seet i Kikkerter, viser Cometens Hoved sig som en tyk Kjerne, der har en taaget Atmosphære omkring sig; Halen er altid lysende og saa tynd, at man kan see Fixstjerner igjennem den. I ældre Tider holdt man dem for blotte Luftsyn; først ved Tycho Brahe og Newton har man lært at kjende dem som faste Himmellegemer. Sandsynligt er det at Cometerne bestaae af en Materie, som opløses ved den nære Soles Indflydelse og forvandles til Dunster, som siden i længere Frastand fra Solen igjen falde ned. Den nyere Theorie over disse Himmellegemer har givet Anledning til den Frygt, at en Comet Engang kunde komme Jorden for nær og forstyrre dens Løb; men Lexell har beregnet, at Cometen fra 1770 var Jorden nær paa en Afstand af 375 000 Mile uden at frembringe nogen mærkelig Forandring ved den.

Comines (Philip de la Clite de), var født i Flandern, hvor hans Familie havde eiet Herskabet Comines og tilbragte sin Ungdom ved den burgundiske Hertug Carl den dristiges Hof, hvilket han siden forlod og gik i Tjeneste hos Ludvig den 11te. Grunden hertil har han selv aldrig angivet, men man kan vel uden Betænkning antage at Kongens Løfter og Tilbud har bevæget Comines til denne Forandring. Jacques Marchand fortæller i sin Beskrivelse over Flandern efter en anseet Mands Vidnesbyrd, at Comines havde levet meget fortroligt med den unge Greve af Charolois, at Greven, som yndede ham, tog ham med til alle sine Forlystelser, og at Comines Engang da de kom tilbage fra et Jagtpartie, satte sig træt ned og drev Fortroligheden eller Mangelen paa Agtelse saa vidt, at han sagde til sin unge Herre: "Carl, træk mig Støvlerne af!" Prindsen trak dem virkelig leende af, men tog den ene Støvle og slog ham temmelig haardt i Hovedet. Herved blev Comines en Spot for det hele burgundiske Hof og greb den første Leilighed til at forlade det. Af sin nye Herre blev Comines udnævnt til Kammerherre og Senechal af Poitiers og erhvervede sig hans hoieste Fortrolighed ved de Tjenester, han gjorde ham i Krigen og ved forskjellige Underhandlinger. Ligesaa fortjent gjorde han sig af Ludvigs Efterfølger, Carl 8de, som han ledsagede ved Neapels Erobring, men han blev ei altid i Yndest. Man beskyldte ham for at have begunstiget Hertugen af Orleans, siden Ludvig 12te og forraadet ham Hoffets Hemmeligheder, ligesom han forhen sagde, man havde forraadet Hertugen af

Burgundiens Planer til Kongen af Frankerig. Han blev arresteret, ført til Loches og indspærret i et Jernbuur. Efter to Aars Fængsel, deels i Loches, deels i Paris blev han frikjendt for alle de Forbrydelser, man havde anklaget ham for. Ubegribeligt er det, at Hertugen af Orleans, for hvem han taalte alt dette, intet gjorde for at lette hans Fangenskab og heller ikke tænkte paa ham, da han var kommet paa Thronen. Comines døde 1509 paa Slottet Argenton i Poitou i en Alder af 63 Aar. Naturen havde udrustet ham med glimrende Aandsgaver; som et Beviis paa hans stærke Hukommelse anfører man at han ofte paa Eengang dicterede fire Skrivere Breve i de meest indviklede Anliggender. Hans Mémoires pour l'histoire de Louis XI et de Charles VIII, depuis 1464 jusqu'en 1498 ere eet af de interessanteste Værker i Frankerigs Historie og have erhvervet ham Navn af den franske Tacitus. — Man har sagt, at Comines hverken besidder de gamle Historikers Aande eller Orden, men han er mere naturlig og mindre gaadefuld end Tacitus og oprigtigere end Polybius, dets er alt for romersk sindet. Efter Montaignes Dom finder man hos ham en naiv Simpelheds blide og behagelige Sprog, forenet med hiin skjønne Naturlighed, der er ham egen. Disse i Forretninger graae vordne Historiker fornøier de Læsere, der søge Underholdning og underviser de Lærebegjerlige. Kun maae hans Værk ei betragtes som en egentlig Historie, men som et Mindeskrift, der kan give en tilkommende Historieskriver Stof.

Comisk, er et af de Begreber, i hvis Forklaring har hersket den største Forskjellighed. Det Comiske er modsat det Alvorlige og Tragiske. Alvorligt kalder man det, som paa en hensigtsmæssig, ei modsigende Maade, fører til det foresatte Maal, Comisk derimod det, som skeer paa en modsat Maade, det vil sige, hvor de meest modsigende og latterlige Midler anvendes for at naae Maalet. Det som vækker Latter er egentlig det Comiske, og Latter vækkes almindelig, fordi een forfeiler sin Hensigt ved at anvende urigtige eller ubeleidige Midler, f. Ex. naar Een vil sætte sig paa en Stoel og sætter sig paa Gulvet 2c.

Comitater, kaldes de 32 Distrikter eller Gespannschaften i Ungarn (see Gespannschaft).

Comitier kaldtes i Almindelighed hos Romerne de Folkeforsamlinger i hvilke Statens Anliggender afgjordes ved Stemmeflerhed. Allerede under Kongerne fandt de Sted; i Republikens Tid sammenkaldte Consulerne dem, enten begge eller den ene. Gaves ingen Consul, kunde de og sammenkaldes af en Interrex, en Prætor, en Dictator, en

Folketribun, af Ædiler og Decemvirer eller og, hvorvel kun sjelden og i overordentlige Tilfælde af Pontifex maximus. Hovedgjenstandene, som bleve afgjorde paa Comitierne, vare de høie Øvrigheds-Embeders Besættelse, Antagelsen eller Forkastelsen af nye Love, Ophævelse af de gamle, Krig og Fred og Statsforbrydelser. Til Valget af de høie Øvrigheds-personer forsamledes Comitierne almindelig paa Marsmarken; i andre Tilfælde holdtes de snart paa Forum, snart paa Capitolium, men fornemmelig i det egentlige saakaldte Comitium. De maatte kun holdes paa visse Dage, og disse kaldtes Comitialdage; der vare aarlig 184 saadanne. Viste der sig ugunstige Forvarsler, bleve de opsatte. Før Solens Opgang og efter dens Nedgang maatte Intet foretages paa Comitierne. Under Keiserne holdtes vel Comitierne for et Skins Skyld, men de styrede dem som de vilde. Efter det romerske Folks Inddeling i Centurier, Curier og Tribus skjelnede man imellem Comitia centuriata, curiata og tributa; men efter de Øvrighedspersoner, som skulde vælges vare der comitia consularia, prætoria, ædilitia, censoria, pontificia, proconsularia, proprætoria og tribunitia. De vigtigste vare comitia centuriata, i hvilke Folket stemte efter 193 Centurier. De bleve derfor ogsaa kaldede majora. 17 Dage i Forveien (per trinundinum) blev Folket sammenkaldet til dem ved et Edict. Paa Dagen selv begav den derved præsiderende Magistrat tilligemed en Augur sig uden for Staden, hvor de i et Telt iagttoge Auspicierne, kun naar Auguren erklærede Auspicierne for uforkastelige, maatte Comitierne holdes, ellers opsattes de til en anden Dag. Comitierne bleve opsatte, naar nogen under dem blev overfalden af Epilepsie (som derfor og kaldtes morbus comitialis) naar en Folketribun udsagde sit veto og af mange andre Grunde. Naar Intet hindrede Comitierne, kom Folket den bestemte Dag sammen paa Campus Martius. Den præsiderende Magistrat sad paa sin curuliske Stol og aabnede Forsamlingen ved en Bøn, som Auguren forsagde ham. Derpaa bekjendtgjordes Gjenstanden, der skulde afhandles, for Folket, som nu deelte sig i sine Tribus og Centurier. I ældre Tider opkaldtes først Equites, dernæst Centurierne af første Classe &c. til Stemmegivning, siden kastedes Lod derom; den Centuries Mening, som først stemte fulgte almindeligt de øvrige. I Begyndelsen gav hver Centurie sit votum mundtligt, siden paa smaae Tavler. Hvad Fleerheden i hver Centurie besluttede, blev af Herolden udraabt som denne Centuries Votum. I Tydskland kaldtes Rigsdagene Comitier og hvad dertil havde Hensyn comitialt.

Comma (,) kalder man en af de mindste Afdelingstegn (Interpunctionstegn) i Stilen. Det sættes for at til-

kjendegive et lille Ophold i Læsningen, dog ei saaledes at en fuld Mening er ude. Comma er ligeledes et Udtryk i Musiken og betyder to smaae Intervaller.

Comanderie, Comenthurie kaldtes ved forskjellige Ridderordener et vist Distrikt, hvorover Een af Ordensridderne var sat og deels beregnede, deels brugte Indkomsterne. En saadan Ridder kaldtes Comenthur eller Comthur. Var hans Comanderie vidtløftig, blev der givet ham en **Huuscommenthur** til Medhjelper. Opsynsmanden over Comenderne i en heel Provinds kaldtes **Landcommenthur**.

Commentar, egentlig en Bog, hvori man for at komme Hukommelsen til Hjelp har kortelig noteret Eet og Andet, dernæst en Forklaring, Udlæggelse af noget; commentere er derfor efter vor Sprogbrug at ledsage et Værk med Bemærkninger, Oplysninger og Forklaringer ꝛc.

Commitée, et Udvalg, Udskud; de til en vis Undersøgelse valgte Personer, især ved det engelske Parlament. En saadan Comitée meddeles alle i saa Henseende nødvendige Forklaringer og Actstykker, hvorpaa den giver en Beretning til Parlamentet, som fælder Dom i Sagen. Under den franske Revolution efterlignede man denne engelske Indretning, og under Conventet overdrog man endog enkelte Comiteer Rigets Forvaltning i forskjellige Administrationsgrene. Den høieste Direction havde Comité du salut public (Velfærdscommissionen) de sureté générale (Sikkerheds C. og de guerre (for Krigsoperationerne). Den hele Bestyrelse var en Tid deelt i 24 slige Commiteer.

Commodore, kaldes hos Englænderne en Søeofficeer, som uden at være Admiral dog commanderer en Eskadre og ei staaer under en anden Officeers Befaling.

Commodus Antoninus (L. Ælius Aurelius), født 161 efter Chr., var en Søn af Marcus Aurelius og Anna Faustina, en Datter af Antoninus Pius. Allerede tidligt gav han Beviser paa sin grusomme og vellystige Character. Som Dreng paa tolv Aar befalede han, da Vandet, hvori han badede sig var for varmt, at Opvarteren derved skulde kastes paa Ilden. Hans Fader, som formodentlig haabede at forbedre ham ved Blidhed og sit Exempel, lod ham tage Deel i Regjeringen. Han meddeelte ham Tribunmagten og i hans 16de Aar Consulværdigheden. Kort derpaa erholdt han Titelen Augustus og Fædrenelandets Fader. Derpaa formælede Faderen ham med Crispina, en Datter af Bruttius Præseus. Alle Marc. Aurels Bestræ-

velser bleve imidlertid forgjeves, og, da Commodus ved hans Død besteeg Thronen, viste han sig som et Uhyre, der overgik Caligula, Domitian og Nero. Myrden syntes at være hans Yndlingsforretning; for at fornøie sig, huggede han Mennesker, som han mødte, ned, stak Øinene ud paa dem eller lemlæstede dem paa anden Maade. Han var begavet med en overordentlig Styrke og viste sig ofte for at efterligne Herkules, iført en Løvehud og bevæbnet med en Kølle. For at tilfredsstille sine lave Vellyster, havde han ei nok i 300 Medhustruer og ligesaa mange Drenge foruden Roms gemeneste Skjøger, han drev endog Blodskam med sine egne Søstre, og dræbte Een af dem, Lucilla, fordi hun modsatte sig ham og havde opspundet en Sammensværgelse imod ham. For at fylde det ved hans Ødselhed udtømte Skatkammer, paalagde han Folket usædvanlige Afgifter, solgte Statholderskaber og Embeder til den Høistbydende og eftergav Forbrydere deres fortjente Straf for Penge. For at give Prøver paa sin Styrke og Duelighed i at fægte, fornedrede han sig til at træde frem paa de offentlige Amphitheatre. Han skal saaledes have kjæmpet og seiret 735 Gange. — Strax efter sin Thronbestigelse sluttede han en vanærende Fred med Quaderne og andre tydske Folk. I Brittanien tilfægtede hans tapre Feltherre Ulpius Marcellus sig betydelige Fordele over Caledonierne, hvorfor Commodus antog Titelen Imperator og Brittanicus. Regjeringsforretningerne havde han i Begyndelsen overladt sin Frigivne Anterius. Denne blev myrdet af Anføreren for Livvagten, da man beskyldte ham for at have forført Keiseren, hvorpaa Commodus, som blodigt hevnede sin Yndlings Død, satte en anden Frigiven, Cleander, der besad hans hele Yndest, ved Statsroret. Men, da adskillige Ulykker traf Staden, en Ildebrand fortærede en Deel og en Hungersnød bragte Folket til Fortvivlelse, udbrød et Oprør, og Keiseren saae sig nødt til at lade henrette sin Minister, som man anklagede som Ophavsmand til disse Ulykker. Endelig slog hans egen Time. Han havde foresat sig paa den første Dag af sit 8de Consulat at fremtræde som Consul og Fægter paa Eengang og derfor lade henrette de allerede valgte Consuler. Da hans Venner fraraadede ham dette Skridt, blev han som rasende og vilde lade mange af dem henrette. Bladet hvorpaa han havde tegnet deres Navne, blev tilfældigt fundet og bragt til eet af hans Fruentimmer Marcia, der med Forfærdelse fandt sit Navn derpaa. Hun underrettede derpaa de øvrige om Faren og sammensvor sig med dem imod Keiserens Liv. Man bibragte ham Gift og, da denne ei virkede hurtigt nok lod man ham qvæle af Fægteren Narcissus. Paa Efterretningen om hans Død, som man foregav at være Følgerne af Slag, erklærede Senatet ham for Statens Fiende, lod hans Billedstøtter

berslaae og hans Navn udslette af alle offentlige Mindesmærker. Han havde levet 31 og regjeret 12½ Aar, da han døde 214 ef. Chr. Rom skyldte ham sine skjønneste Bade Thermæ Antonianæ. Han indrettede foruden den ægyptiske Flaade til Stadens Forsynelse ogsaa en afrikansk.

Comoedie, see Skuespil.

Compagnie, er i Krigssproget en Afdeling af 100 til 150 Infanterister, som staae under en Capitain, en Premier- og to Secundlieutenanter. Fire Compagnier udgjøre en Batallion, undertiden ogsaa flere. Capitainen ved et Compagnie er enten virkelig Chef for det eller han har kun Titel af Capitain (Stabsofficeer).

Comparativ, kaldes i Grammatiken det andet Sammenligningsleed f. Ex. Ordet stor heder i den anden Grad større. Her ere to Gjenstande sammenlignede.

Comperser eller Statister, kaldes de stumme Personer i et Skuespil. Uagtet deres Rolle ei er betydelig, bør dog sørges for at de ei gjøre en Virkning, der er uovereensstemmende med Stykket. Deres Opførsel bør saa meget muligt være foreskrevet, saa Intet overlades Tilfældet.

Compas eller Boussole, et Instrument, der har havt den største Indflydelse paa den menneskelige Cultur. Ved sammes Hjelp kan man beseile Oceanet, medens de Gamle, som brugte Stjernerne til Veivisere, ei turde fjerne sig fra Kysterne. Compassets Opfinder kan man ei med Vished angive. Nogle kalde ham Flavio Gjoia, Andre Giri fra Amalfi i Neapel i Begyndelsen af det 14de Aarhundred. Englænderne skylder man Søecompassets svævende Stilling og Hollænderne Vindstreggenes beqvemme Navne paa Compasfladen. De første Missionærer traf allerede Magnetnaalen ved deres Ankomst til China. Det væsentlige Stykke ved Compasset er Magnetnaalen. Denne er en trekantet Staalstift af vilkaarlig Længde, $\frac{1}{10}$ Tomme bred og $\frac{1}{24}$ Tomme tyk. Dens Kanter ere saaledes afstumpede, at begge Ender løbe ud i en stump Vinkel. I Midten gjennemborer man Naalen og sætter til Aabningens Omkreds en huul over Naalens Flade fremragende Cylinder, som oventil ender i en udhulet veipoleret Agat. Naalen sættes derpaa ind imellem to runde Papstykker, som udgjøre en saa kaldte Vindrose. Derpaa tegnes en Stjerne af 32 Straaler, hvis Spidse angive Vindene. Naalens Nordpol maae nøie stemme overeens med Punktet Norden. Rosens Rand deles i 360 Dele. Naalen sættes med sin Stift og

øvrige Apparat, i et rundt Kobber Futteral, som ved Hjelp af to derved befæstede Tapper bevæger sig frit i en Ring, som omgiver det. Ringen har i en Frastand af 90° fra det Sted, hvor den er befæstet til Kassen, to andre Tapper, ved hvilke den bevæger sig frit i en stor Halvcirkel. Naar Kassen dreier sig, dreier Vindrosen sig ei med fordi den er befæstet til Naalen og denne bliver ubevægelig formedelst sin Polaritet (bestandige Retning imod Nordpolen.) At den hænger i en svævende Ring bevirker, at den stedse holder sig i horisontal Stilling, hvormeget og Skibet bevæger sig. Oventil forsynes Compasfutteralet med en Glasskive. Den rigtige Brug af Compasser udfordrer mange Kundskaber, især maa der tages Hensyn til Magnetnaalens Afvigelse. — Navnet Boussole er af hollandsk Oprindelse og betyder en lille Kasse. Saaledes kalder man især den i den practiske Geometrie brugelige med en Diopterlinial forsynet Magnet Kasse.

Composition, kalder man i Musiken den Kunst at frembringe nye Tonestykker ved Hjelp af Reglerne for Melodie og Harmonie og oplive dem med Følelse og Character. Til at componere godt udfordres Kundskab om Alt hvad der hører til Musikens Theorie, en rigtig Smag og fyrig Indbildningskraft.

Compressibilitet. Dette Ord udtrykker meget beqvemt den Egenskab hos Legemerne, ifølge hvilken de ved tilstrækkelig Kraft kunne sammentrykkes, det vil sige, ved uformindsket Masse lade sig bringe i et snævert Rum. Dette kan kun skee, naar et Legemes Bestanddele i den sædvanlige Tilstand ei ere hverandre saa nær som de kunde. Da nu alle Legemer have Mellemrum, hvori fremmede Materier kunne trænge ind, saa er det sandsynligt at alle Legemer ere compressible, omendskjønt der behøves ei lige megen Kraft til at bevirke Compressionen. De Legemer som igjen indtage deres forrige Rum, naar Compressionen ophører, kaldes elastiske, de andre bløde.

Compressionsmaskine, kalder man det Værktøi, hvorved elastiske flydende Legemer kunne sammentrykkes eller gjøres tættere. En saadan er f. Ex. en med Haner forsynet Luftpumpe, hvorved man kan gjøre Luften tættere i tæt tillukkede Kar.

Compromis, Forlig mellem stridende Personer, som ville lade sig nøie med en Voldgiftsmands Bestemmelse. Denne Bestemmelse selv kaldes og Compromis. En Forening, der blev indgaaet af den nederlandske Adel mod Kong

Philip den 2den af Spanien for at overholde Landets Rettigheder, blev kaldet Compromis.

Comus, hos Grækerne og Romerne Guden for natlige Gilder, den glade Nydelse af Livet, muntert Lune og vittigt Spøg. Man forestillede ham med en nedhængende Fakkel og bøiet Hoved, søvnig lænende sig til en Dør.

Concav kaldes den hule Side af en krum Flade og **convex** den ophøiede Side. Paa den geometriske Form af saadanne Flader, saavelsom den simple Lov for Lysstraalernes Bevægelse, beroer Theorien om Huul= eller Brændspeile, ophøiede Speile og Lindseglas. Da nemlig Lysstraalerne stedse kastes tilbage fra en Flade under samme Vinkel, som de falde ind, saa følger deraf, at de paa et Planspeil faldende parallele Straaler, kastes parallelt tilbage og frembringe et Billede, der er Gjenstanden aden for gandske lig. De Straaler, som falde paa et Huulspeil løbe sammen eller convergere, i det de kastes tilbage, hvorimod de fra et ophøiet Speil løbe ud fra hinanden eller divergere. Derfor sees og Gjenstandene i Huulspeile forstørrede, men i ophøiede Speile formindskede. Ifølge en anden Lov for Lysstraalerne, maae de Straaler, som falde parallele paa et jevnt Glas, vedblive at løbe parallele efter at være gaaet igjennem Glasset, hvorimod de Straaler som brækkes paa et convex Glas maae convergere og løbe sammen i et Punkt (Brændpunktet), hvorimod de paa et Concav=Glas brækkede Straaler divergere. Et Glas, som paa den ene Side er convex eller concav, kan paa den anden være enten fladt, convex eller concav; saaledes gives der tre Slags ophøiede Glas, **convexconvexe**, **planconvexe** og **concavconvexe** eller **Meniscus**, hvor Radius af den concave Side er større end af den convexe; der gives ligeledes tre Slags concave Glas, nemlig **concavconcave**, **planconcave** og **convexconcave**, hvor Radius af den convexe Side er større end af den concave. Virkningen af convexe og concave Glas er aabenbar desto større, jo større Convexiteten eller Concaviteten er. Jo mere convex et Glas er, desto mere samles Lysstraalerne, og jo mere concav, desto mere adspredes de; det **convexconvexe** samler under lige Omstændigheder Straalerne meest; det concavconvexe mindst; ligesaa adspredes Lysstraalerne meest ved det concavconcave og mindst ved det convexconcave. Et convexconcav Glas, hvor begge Fladerne have samme Diameter virker som et Planglas. Deraf at de convexe Glas samle Straalerne, følger og at de forstørre, da vi igjennem dem see Gjenstandene under en større Synsvinkel end med de blotte Øine; igjennem concave Glas see vi derimod Gjenstandene formindskede. Deraf følger deres Anven=

delse som Briller efter Synets og Øinenes Beskaffenhed. (See Optik og Brændglas).

Concentrere, samle paa et Punkt, saaledes siger man at concentrere Tropper for at kunne angribe eller forsvare sig med større Eftertryk. Concentriske kaldes Cirkler, som have et fælleds Middelpunkt.

Concert. Dette Ord har en dobbelt Betydning i Musiken. Først betyder det det Slags Tonestykker, der ere saaledes indrettede, at en Musikus ved Udførelsen af Hovedstemmen paa det Instrument, for hvilket Stykket er sat, kan vise sin Færdighed. Er Hovedstemmen tildeelt et enkelt Instrument, kaldes det Concerto di Camera, er den deelt mellem to Instrumenter, kaldes den Dobbeltconcert; lade flere Instrumenter sig høre, snart deelviis, snart forenede, kaldes en saadan Concert concerterende Simfonie (Concerto grosso). Dernæst forstaaer man ved Concert en fuldstemmig Musik, som enten en Fyrste lader opføre til sin og sit Hofs Underholdning af sit Hofcapel, eller som en Musikus eller et Dilettant-Selskab opfører for Publicum. Concert spirituel var en i Paris indrettet Concert, som havde til Hensigt at skaffe Musikyndere Underholdning de Dage, Theatret var lukket, ved Opførelsen af anden end Operamusik. Den første Tilladelse hertil erholdt Anna Danican 1725. Dette holdt sig indtil Revolutionen, oprettedes igjen efter Skrækperioden, men fortrængtes siden af Conservatoriets Concerter.

Concetti kalde Italienerne sindrige eller sindrigt ladende Indfald og Vittigheder, især i Poesien.

Conchylier kalder man Skallerne af en vis Classe Dyr, som ogsaa deraf benævnes Skaldyr. De Dyr af Ormeslægten, der beboe disse Huse, have et blødt og slimigt Legeme og ere for det meste forsynede med Føletraade. Meest Opmærksomhed fortjene Skallerne, hvis mangfoldige Former, underlige Structur og prægtige Farvespil, giver dem en udmærket Plads blandt den organiserede Skabnings Produkter. Beboerne af Conchylierne have vel den nederste Rang blandt de organiserede Skabninger, dog have de en forunderlig og mangfoldig Dannelse. Man inddeler dem efter deres Huse i fire Familier: den første indbefatter de mangeskallede, den anden de toskallede eller Musliagerne, den tredie de enkeltskallede med bestemte Bøininger (Snækkerne) og den fjerde de enkeltskallede uden bestemte Bøininger. Af den hele Classe kjender man 36 Slægter, som bestaae af 2432 forskjellige Arter. De fleste af disse Orme lægge enten haardskallede eller bløde Æg. Kun faa føde levende Unger. De faae

Skaller, saasnart de komme ud af Ægget og disse vore med Vcert. Porcellainsnækkerne aflægge aarlig ligesom Krebsene deres Skal og faae nye igjen. Blandt Muslingerne ere Perlemuslingen især i Anseelse. De Gamle fik af et Slags Muslinger en Saft, hvoraf de tilberedede Purpur.

Conciergerie, et beromt Fængsel i Paris, fordum Parlamentets Fængsel.

Concilium er et latinsk Ord, som betyder Forsamling, men bruges især om Kirkeforsamlinger, som man og pleier at kalde med en græsk Benævnelse Synoder. Allerede fra det andet Aarhundred holdtes particulære Kirkeforsamlinger, det er saadanne, hvori kun Menighederne i een eller anden Provinds toge Deel. Man raadslog over Lærdomme, Skikke og Kirkedisciplin, og de forsamlede Biskopper og Wirste forbandt sig til at indføre Synodets Beslutninger i deres Menigheder. Sædvanlig bleve disse Synoder holdte i Provindsens Hovedstad (Metropolis), hvor Biskoppen residerede, og Biskopperne i disse Stæder, som fra det tredie Aarhundred bleve kaldte Metropoliter, pleiede at lede Forhandlingerne. Concilierne havde ingen anden lovgivende Magt end den, som beroede paa Deeltagernes gjensidige Overeenskomst. Efterat Christendommen fra Begyndelsen af det fjerde Aarhundred var bleven herskende Religion i det romerske Rige, sammenkaldte Keiserne Kirkeforsamlinger, som bleve kaldte oekumeniske o: almindelige Kirkeforsamlinger, fordi hele Rigets Biskopper bleve indbudne dertil. Blandt disse ere følgende de mærkeligste. Aar 325 holdtes en i Nicæa i Bithynien, hvor Arius blev erklæret for en Kjætter og Læren om Guds Søn bestemtes; 381 holdtes et Concilium i Constantinopel, hvor man fastsatte Læren om den hellige Aand; Aar 431 holdtes et i Ephesus og 451 i Chalcedon, hvori Læren om Foreningen af Christi guddommelige og menneskelige Natur erholdt nærmere Bestemmelser. Fra det fjerde Aarhundred opkom den Mening, at Kirkeforsamlingerne stode under den hellig Aands særdeles Styrelse, hvoraf man kan forklare den store Anseelse, deres Beslutninger fik. Ligesom de romerske Keisere udøvede siden de tydske Konger den Ret at forsamle Synoder; saaledes sammenkaldte Carl den store 794 sit Riges Geistlighed i Frankfurt am Mayn, hvor man tog Bestemmelser i Henseende til Billeddyrkelsen. I Middelalderen paastode Paverne den Ret at sammenkalde Synoder, hvoraf der og under deres Styrelse holdtes mange, skjøndt de ei længe kunde kaldes almindelige, efterat den græske Kirke havde skildt sig fra den latinske. Mærkelig er især den Kirkeforsamling, som Pave Urban 2den holdt i **Clermont** 1095, hvor det første Korstog blev

bestemt. Siden holdtes mange for at gjenforene den græske og latinske Kirke. Da det store Schisma var opkommet i Kirken i Slutningen af det 14de Aarhundred, sammenkaldtes Kirkeforsamlingen i Pisa 1409, hvilken antog den Grundsætning, at Paven stod under et almindeligt Concilium og paatog sig at afgjøre Stridighederne mellem Paverne. Da dette Concilium ophævedes uden at have kunnet ende det store Schisma, blev et andet holdt i Costnitz 1414, hvilket ogsaa antog den Grundsætning, at Paven stod under Kirkeforsamlingen. Det bilagde Stridighederne mellem Paverne og lod brænde Johan Huß, der havde talt imod Paven og Kirkens Lærdomme. 1431 holdtes en Kirkeforsamling i Basel, der antog samme Grundsætning som de to foregaaende og er især vigtig fordi den sigtede til en Reformation, vel ei i Lære, men i Kirkeforfatning og Disciplin. Ved Reformationens Tid taltes meget om en Kirkeforsamling, som skulde bilægge Religionsstridighederne; Protestanterne provocerede mere end Engang til en saadan Forsamling; ogsaa Keiseren og de, som vare blevne den gamle Lære troe, ansaae en Kirkeforsamling for det bedste Middel til at bringe Enighed tilveie. Paverne, som erindrede de for dem ufordeelagtige Følger af Kirkeforsamlingerne i Pisa, Costnitz og Basel søgte stedse at undvige den gjorte Fordring. Men endelig kunde Paven ei længer modstaae Keiserens og Stændernes Forlangende og han udskrev et Concilium i Trident, som tog sin Begyndelse 1545. Det uheldige Udfald af den schmalkaldiske Krig, bevægede ogsaa Protestanterne til at sende Befuldmægtigede til Trient omendskjøndt de ei kunde vente meget af en Forsamling, som Paven ledede efter eget Tykke. Men, da Protestanternes Anliggender toge en anden Vending ved Churfyrste Moritzes Seier over Keiseren, toge de ei længer Deel i Conciliet, som vedvarede med nogle Afbrydelser indtil 1563, og gjorde det til sin vigtigste Beskjeftigelse at befæste det Eiendomlige i det catholske Lærebegreb mod Protestanterne. Siden er ingen almindelig Kirkeforsamling holdt, men flere Nationalconcilier have fundet Sted, især i Frankerig. Lutheranerne have aldrig afgjort deres Anliggender paa Concilier; i den reformerte Kirke ere adskillige Particulærsynoder holdte, blandt hvilke den i Dortrecht 1618 er meest mærkværdig. Her bekræftedes Calvins Lære om Naadevalget imod Armenianerne.

Conclave, et latinsk Ord, som betyder Værelse, og bruges fornemmelig deels om det Sted, hvor Cardinalerne forsamle sig til Pavevalget, deels om Forsamlingen selv. Pave Gregor den 10de, hvis Valg var blevet opholdt i 3 Aar, foreskrev paa een i Lyon 1274 holdt Kirkeforsamling Indretningen af Conclavet. Der fastsattes, at, naar en

Pave døde i en Stæd, hvor han opholdt sig med sit Hof, vare de derværende Cardinaler kun forbundne til at vente i ti Dage paa deres fraværende Medbrødre. Efter disse ti Dages Forløb skulde de Tilstædeværende forsamle sig i det Pallads, hvor Paven var død; her skulde alle opholde sig i eet Værelse (Conclave) uden Mellemvæg eller Forhæng; det skulde være ganske tillukket paa een Indgang nær, for at Ingen skulde tale hemmelig med Cardinalerne. Der maatte heller ingen indlades, uden hvo som kaldtes i Valgforretningerne med alle Cardinalernes Tilladelse. Det var heller ikke tilladt at sende Nogen et Bud eller et Brev. Dog skulde et Vindue blive aabent i det omtalte Værelse for at Maden derigjennem kunde rækkes dem. Havde de været tre Dage sammen uden at vælge nogen Pave, fik de de fem følgende Dage kun een Ret, Middag og Aften; forløb ogsaa denne Tid uden at nogen Pave valgtes, fik de siden ei andet end Brød, Viin og Vand indtil Valget var gjort. Denne Gregor den 10des Forordning er vel ei i alt, men dog i det Væsentligste iagttaget til de nyeste Tider. Da de fleste Paver døde i Rom, holdtes almindeligt Conclavet i det vaticanske Pallads, hvor man traf den Indretning, at der indrettedes saa mange smaae Celler, som der vare Cardinaler, der kun skiltes fra hverandre ved et smalt Rum. Derhen begave Cardinalerne sig to og to, Dagen efter Pavens Begravelse eller den 10de Dag efter hans Død, efterat de havde hørt en Messe, som man kaldte Missam Spiritus sancti, og bleve her indtil Valget var bragt i Stand. Det Conclave, som valgte Pius 7de, blev holdt i Venedig af de der forsamlede Cardinaler, da Pius 6te længe i Forveien var død i Frankerig.

Concordans, er en saadan Bog, hvori alle i den hellige Skrift forekommende Ord ere anførte i alphabetisk Orden, og under hvert de Steder, hvor Ordet forekommer. Der gives deels Real- deels Verbalconcordanser og ved begge kan enten den hebraiske og græske Text eller en almindelig antagen Oversættelse ligge til Grund. Dette Slags Skrifter ere nyttige for Exegeten og Præsten, som derved lettere sættes istand til at overse de om samme Gjenstand handlende Steder i Skriften, og uden Vanskelighed finde de hellige Skribenteres Udsagn. Det første Værk af dette Slags forfattede i det 13de Aarhundred Hugo de Sancto Caro og lagde Vulgata, den almindelig antagne latinske Oversættelse til Grund.

Concordat, er et mellem Paven, som Kirkens Overhoved, og een eller anden Regjering sluttet Forderag, til kirkelige Anliggenders Bestemmelse. De Tractater, Paven slutter som verdslig Fyrste, kaldes ei Concordater. Et af de

meest berømte Concordater i den ældre Tid, var det i Worms eller det calixtinske, som forfattedes Aar 1122 mellem Pave Calixtus 2den og Keiser Henrik 5te for at bilægge de langvarige Stridigheder om Investituren. Det er siden betragtet som en Grundlov i den tydske kirkelige Statsret. De fleste Concordater ere Paverne aftvungne af Nationerne eller Regenterne. Dette skeete allerede i det 15de Aarhundred. Thi, da Conciliet i Costnitz 1418 eftertrykkelig drev paa en Reformation ved det pavelige Hof, saae den daværende Pave Martin 5te sig nødt til at slutte Concordater med den tydske og siden med flere Nationer. Dog er det siden lykkedes Paverne i det 15de og 16de Aarhundred at slutte Concordater, der vare dem fordeelagtige. Men i de sidste Aarhundreder, især i den anden Halvdeel af det 18de, da Pontifi atet viser sig i stedsevarende Kamp med Tidsaanden maatte den romerske Stol opofre vigtige Rettigheder i de den aftvungne Concordater. Paverne kunde ei længere udholde Kampen med den verdslige Magt, og maatte være tilfreds, naar de kunde tabe med Anstand. Bonaparte sluttede, som den franske Republiks første Consul, den 15de Juli 1801 et Concordat med den nu regjerende Pave Pius 7de. Dette Concordat, der blev sat i Kraft i April 1802, endte den Forvirring i Kirkesagerne, som Revolutionen havde bevirket og er Grundvolden til Frankerigs nuværende Kirkeforfatning. De senere opkomne Stridigheder om Bispernes Investitur og om de i Code Napoléon indeholdte Bestemmelser angaaende Ægteskab, vare efter Foregivende bilagte ved de den 25de Januar 1813 tagne Grundbestemmelser til et nyt Concordat; dog blev herved intet tilfredsstillende afgjort.

Concordia, Eendrægtighedens Gudinde. Hun havde adskillige Templer i Rom, og hendes Fest holdtes den 16de Januar.

Concret, er et logisk Kunstord. Forestiller man sig visse Egenskaber som værende hos en Gjenstand, betragter man dem efter det philosophiske Sprog in Concreto; tænker man sig dem derimod blot i Forstanden, afsondrede og ei i Forbindelse med nogen Gjenstand, betragter man dem in Abstracto, f. Ex. et retfærdigt Menneske er en concret Forestilling, men Retfærdighed et abstract Begreb.

Concubinat kaldes en Mands Forbindelse med et Fruentimmer, der ei er hans Kone. Naturretten har Intet imod en slig Forbindelse, men Staten har Ret til at forbyde den ved Love. Hos Romerne var Concubinatet hverken utilladeligt eller haanligt. Tvertimod blev den formelig tilladt ugifte Mandfolk ved Lex Julia og Lex Papia-Poppoca, dog

med den Betingelse at hver kun maatte have een og dertil vælge Qvindespersoner af den lavere Classe, som Frigivne, Skuespillerinder &c. De i Concubinat avlede Born ansaaes ei for retmæssige, men kaldtes naturlige. Med Christendommens Indførelse ophørte Concubinatet og allerede Constantin den store gav Love derimod. Hos Grækerne var Concubinatet endog tilladt gifte Mænd; heller ikke var Concubinernes Antal indskrænket. Den nye franske Lov tillader ligeledes Ægtemanden Concubinat, dog maa han ei holde sin Concubine i det Huus, han beboer med sin Kone.

Concurs, egentlig Sammenløb, uegentlig Creditorers Sammentræden for at dele en Skyldners Formue, efter Forholdet af deres Fordringer (concursus Creditorum). Dette Tilfælde kan kun indtræffe naar Debitor skylder mere bort end han eier. Da aabnes Concurs ɔ: Creditorerne indbydes at møde med deres Fordringer. Concursmasse kaldes en Skyldners samtlige Formue, som hans Creditorer kunne dele. — Concurs betyder ligeledes Fleres Bestræbelser for at naae samme Maal; saaledes concurrere Malere for at faae de af Kunstakademierne udsatte Priser; Prisen faaer almindeligt kun Een, den nemlig, hvis Arbeide ansees for det bedste.

Concussion, Pengeudsuelser, crimen concussionis, kaldes den Forbrydelse, naar en Øvrighedsperson sætter Een i Frygt ved Beskyldninger, ved Trudsler om Straf og ved andre Melisemheder, eller naar han forhaler Retten for at udpresse Penge.

Condamine (Charles Marie de la), Ridder af St. Lazarus, Medlem af Academie françoise og Videnskabernes Akademie i Paris saavelsom mange andre, var født i Paris 1710 og døde der den 4de Febr. 1774. Begavet med en fyrig Aand og et kraftigt Legeme overgav Condamine sig i sin Ungdom til Forlystelser; men snart gav han Slip paa dem, saavelsom paa den af ham betraadde militære Løbebane for at opofre sig Videnskaberne. Han foretog sig adskillige Reiser, hvorved han udvidede sine Kundskaber. Efterat han over det middellandske Hav havde besøgt Kysterne af Asien og Afrika, blev han 1736 valgt tilligemed Godin og Bouguer for at gaae til Peru og ved en Opmaaling der bestemme Klodens Figur, hvis Ophøielse under Æqvator, og Sammentrykning ved Polerne ogsaa herved godtgjordes. Han gjorde tillige den Opdagelse, at Bjergene trække tunge Legemer til sig og give dem en anden Retning, end de efter Tyngdens simple Love vilde tage; en Sandhed, der siden er bekræftet af Maskelyne og Cavendisch. Efterat Condamine havde fuldendt sine Ar-

beider i Amerika under mange Farer og Besværligheder, vendte han efter 8te Aars Fraværelse tilbage til sit Fædreneland og begav sig strax efter til Rom, hvor Pave Benedict 14de modtog ham med Udmærkelse og gav ham den forlangte Dispensation til at ægte een af hans Niecer. Dette Ægteskab som han indgik i sit 55de Aar, udgjorte hans Lykke; thi det forbandt ham med en Kone, som med en dannet Aand og et følende Hjerte anvendte al sin Omhue paa at pleie hans Sundhed og trøste ham for mangen Krænkelse, som han maatte erfare. Thi hans Ærgjerrighed og hans Characteers Heftighed paadrog ham mange Stridigheder; han svarede paa enhver Dadel, fandt sig smigret ved enhver Roes og lod ei haant selv om foragtelige Menneskers Stemme. Hans Videbegjerlighed kunde hverken holdes tilbage ved Farer eller Afskye og Skræk. Man fortæller herom følgende Anecdote. Da Damiens blev henrettet blandede han sig imellem de dermed beskjeftigede Bødler for ei at lade nogen Omstændighed ved denne skrækkelige Dødsmaade uiagttaget. Man vilde vise ham tilbage, men Een af Bødlerne, som kjendte ham, hindrede det med de Ord: Laissez Monsieur c'est un amateur. Hans Hovedværker ere hans Reise, hans Skrifter over Jordens Skikkelse og over tre Meridiangraders Opmaaling. Desuden har han skrevet adskillige Memoirer om Koppeindpodninger, som han af alle Kræfter søgte at udbrede.

Condé (Louis de Bourbon, Prinds af), med Tilnavnet den store, født 1622 var Een af det 17de Aarhundreds største Feltherrer. Han var af meer en middelmaadig Størrelse, fuld af Lethed og Ynde; han havde en bred Pande, en Ørnenæse, store blaae, gjennemtrængende Øine, og endskjønt den nedre Deel af hans Ansigt ei svarede til det Øvriges Skjønhed, da han havde en alt for stor Mund og fremstaaende Tænder, var der dog over hans hele Væ'en udbredet en Adel og Værdighed, som uvilkaarlig henrev Enhver. Saa længe hans Fader levede heed han Hertug af Enghien og foreviigede dette Navn i Slaget ved Rocroi, som han i en Alder af 22 Aar vandt over Spanierne. Efterat han Aftenen iforveien havde anordnet alt til Slaget, sov han saa fast ind, at man maatte vække ham, da Slaget skulle begynde. Hvor han kom viste han sig som Seierherre: han var saa heldig at oprette et Tab Marschal Turenne havde lidt. Han beleirede 1646 Dünkirchen i den spanske Armees Paasyn og indtog denne Stad. Condé tog en vigtig Deel i at stille de indvortes Stridigheder, hvortil Mazarin gav Anledning. I Forstningen holdt Condé med Hoffet. Men Mazarin misundte Prindsens Hæder og frygtede hans Stolthed, hvorfor han lod ham sætte fangen 1650

i Vincennes, hvorfra han først befriedes efter eet Aars Forløb. Condé indlod sig i Underhandlinger med Spanien og marscherede mod Paris, hvor Turenne mødte ham. Begge Feldtherrer leverede hinanden en Fægtning den 2den Juli 1652 ved Forstaden St. Antoine, hvori de begge udmærkede sig. Condé begav sig nu til Nederlandene og anførte de spanske Hære mod sit Fædreneland. Ved Pyrenæerfreden 1659 kom endelig Condé tilbage til sit Fædreneland, for hvilket han nu fægtede med samme Lykke som forhen. Efter Turennes Fald 1675 fortsatte han Krigen i Tydskland. Ved et af hans Feldttog i Flandern erindrede Ludvig den 14de ham om sin forrige Forbindelse med Spanien og sagde: "Uden Dem var dette hele Land mit." Condé svarede: O Sire, de lovede mig jo ei mere at tale herom. Podagra nødte ham til at begive sig til sit skjønne Landgods Chantilly ved Paris, hvor han sysselsatte sig med Videnskaberne. Her besøgte Corneille, Bossuet, Racine, Boileau og Bourdaloue Prindsen og nøde hans aandrige Omgang. Han døde 1686 og man oprettede ham et Minde i den hellige Ludvigs Kirke i Paris.

Condé (L. J. af Bourbon, Prinds af) født den 9de Aug. 1736 og gift den 3die Mai 1753 med en Prindsesse af Rohan Soubise, som døde 7 Aar efter. Han udmærkede sig tidligt paa den militære Løbebane og commanderede med Lykke i Syvaarskrigen. Allerede den 16de Juli 1789 forlod han Frankerig og protesterede i Septbr. 1790 mod den nye franske Constitution. Omtrent ved denne Tid var det at man ødelagde hans prægtige Slot Chantilly. Uagtet alle Nationalforsamlingens Trudsler, at hans Goder skulde inddrages og uagtet Kongens Indflydelse, kunde Prindsen ei overtale sig at vende tilbage til Frankerig. Han begyndte derimod at samle en Hob Udvandrede om sig, og fægtede med dem i Oct. 1793 ved Bartsheim, i Oct. 1796 ved Biberach og den 24de samme Maaned ved Steinstadt. Efter Freden 1797 mellem Østerrig og Frankerig, gik han i russisk Tjeneste: hans Corps cantonerede i Polen, selv begav han sig til Petersburg, hvor Paul den 1ste modtog ham med megen Udmærkelse. Keiseren forærede ham Herskabet Dubno, indtil en nye Coalition igjen kaldte ham til Rhinen. Condé fulgte den russiske Armee til Schweitz 1799 og var der Vidne til de Allieredes Uheld. Da Keiser Paul gik ud af Coalitionen, tog Condés Armee engelsk Tjeneste gjorde Feldttoget 1800 med Østerrigerne og blev derpaa afskediget. Condé nedsatte sig i England, hvor han med sin Familie beboede Abbediet Amesbury og erholdt af det engelske Hof en Pension af 100,000 Livres, indtil Forandringerne 1814 tillod ham at vende tilbage til Frankerig. — Hans Søn Ludvig Hen=

rik Joseph, Hertug af Bourbon, født den 13de Apr. 1756, var før Revolutionen Overjægermester for det kongelig franske Huus og Gouverneur i Champagne og Brie; fra Sept. 1797 var han i russisk Krigstjeneste og Anfører for et Grenadeerregiment ved det condeiske Corps. Han levede tilligemed sin Fader i England til 1814 og nød en Pension af 80,000 Livr. Dennes Søn, født den 2den Aug. 1772, forlod ligeledes Frankrig ved Revolutionens Begyndelse, tjente ved det condeiske Corps og fik en Pension fra England af 60,000 Livr. I Aarene 1802 og 1803 opholdt han sig i Ettenheim, blev imod Folkeretten bortført 1804 af franske Tropper, stillet for en Krigsret og skudt ved Vincennes den 22de Marts 1804.

Condillac (Etienne Bonnot de), Medlem af Academie françoise, Abbed af Mureaux, forhen Lærer hos Infanten Don Ferdinand Hertug af Parma, var født 1715 i Grenoble af en adelig Familie og døde paa sit Landgods i Flux ved Beaugenci den 3 Aug. 1780. Han besad en stor Forstand, en stille Tænkekraft, en reen og dyb Metaphysik, udvalgt og udbredt Læsning, en fast Character, alvorlige Sæder uden Raahed, mere Philosophie end Følelse og Phantasie. Hans Værker ere først udkomne i tre Bind og indbefatte Essai sur l'origine des connaissances humaines; Traité des sensations og Traité des systêmes: Værker, der ere rige paa nye og skarpsindige Ideer, samlede med Grundighed og skrevne med Klarhed og hvori den philosophiske Tone viser sig som Forfatterens naturlige Sprog. Hans Cours d'etudes, som han skrev til Underviisning for sin fyrstelige Elev fortjener ligeledes Roes. Dog er Fortællingen svag, ofte lav og man kunde i den historiske Deel ønske mere Liv. Hans samtlige Værker ere udgivne i Paris 1798 i 23 Bind.

Condorcet (Jean Antoine Nicolas Caritat, Marquis af) nedstammede fra en gammel, allerede i det 10de Aarhundrede bekjendt Familie og blev født 1743 i Ribemont i Picardiet. 1758 kom han til Paris og studerede i Collège Navarre. 1769 blev han optagen i Videnskabernes Akademie i Paris og 1773 udnævnt til bestandig Sekretær. Før Revolutionen gjorde han sig berømt ved nogle philosophiske og mathematiske Skrifter og under samme spillede han en vigtig Rolle. I Førstningen arbeidede han for Friheden blot ved Skrifter. Saaledes udgav han 1790 og 1791 i Forening med Peyssonel og Chapelier bibliothèque des principaux ouvrages françois et étrangers sur la politique en general, la législation, les finances, la police &c. Endnu tydeligere lagde han sin republicanske Tænkemaade

for Dagen i Skriftet de la Republique, 1791. Hans Fiender ville paastaae, at han forhen smigrede Hoffet og at hans Republikanismus først viste sig, da man nægtede ham Hovmesterpladsen hos Dauphinen, som han tragtede efter. 1791 blev han Jacobiner og viste sig som en saa varm Ven af Folket, at Departementet i Paris udnævnte ham til Medlem af Legislaturen og Departementet l'Aisne til Deputeret i Nationalconventet. Han slog sig nu til Girondisternes Partie, og Udkastet til den første republikanske Constitution, som han den 15de og 16de Februar 1793 forelagde Folket i en meget metaphysisk Tale, var for størstedelen hans Værk, men blev dog ei antagen. Den 31te Mai 1793 deeltog han i Girondisternes ulykkelige Skiebne. Han blev fordømt, unddrog sig en tidlang sine Fienders Efterstræbelser ved Flugten og forgav sig selv i Bourg la Reine 1794, da man var i Begreb med at opdage ham. Detailet af denne mærkværdige Mands sidste Skiebne er høist interessant. Efter hans Fordømmelse holdt han sig nogle Maaneder skjult i Paris hos en høimodig Qvinde, Enken Vernet, som ei kjendte ham; men, da man i Martis 1794 frygtede Huusundersøgelse forlod han dette Tilflugtssted. Han tilbragte den første Nat under aaben Himmel paa Sletten ved Montrouge; næste Morgen gik han til sin gamle Ven og Collega Suard i Fontenai; men ulykkeligviis var denne paa et Par Dage reist til Paris. Condorcet tilbragte Natten i et Steenbrud, de andre, som vare med ham, under et Træe paa frie Mark. Den tredie Dag fandt han sin Ven. Han havde intet spiist i 24 Timer, var ganske udmattet og havde saaret sin Fod. Efterat han havde nydt nogen Spise, aftalte de, at han skulde lade som han gik bort, for at Tjenestefolkene ei skulde opdage den farlige Hemmelighed, men komme igjen om Natten, da hans Ven ganske alene vilde modtage ham for at skjule ham med mere Sikkerhed. Dagen over maatte han vanke omkring paa Marken ved Clamar i Nærheden af Meudon og vovede ulykkeligviis at gaae ind i et Værtshuus, hvor han bestilte sig en Æggekage. Hvor mange Æg skal Jeg tage dertil, spurgte Værtinden. Tag et Dusin (Mettez y une douzaine) svarede Condorcet. Dette Svar gjorde ham mistænkt for et tilstedeværende Medlem af Revolutions-Comiteen fra Clamar, som spurgte om hans Pas, lod ham bringe for Comiteen og derfra til Bourg la Reine. Han kom for sildigt til at blive forhørt og bragtes under Navnet Peter Simon i et Fængsel. Næste Dag fandt man ham død. Paa denne sin Flugt arbeidede han endnu paa et Værk, som udkom efter hans Død under Titel: Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain; een af de mærkværdigste Bøger, naar man overveier Omstændig-

hederne, under hvilke den er streven. Det er et stort og ophøiet Skuespil", siger en Kunstdommer derom, "et Skuespil, Guddommen værdigt, at see den Vise med sin hele Sjel kjæmpe imod Ulykken. Men et endnu mere forbausende Skuespil er det at see en Viis, der efter tredive Aars Beskjeftigelser med de dybsindigste Videnskaber, der efterat have opofret sit Liv Menneskehedens Lykke, vanker fredløs omkring og intetsteds finder et Fristed, men maa skjule sig i underjordiske Huler og tykke Skove, desuagtet forglemmer sine frugtesløse Arbeider, sine Forfølgere, Menneskenes Utaknemmelighed og sine Lidelser og uden Bøger, uden alle litteraire Hjelpemidler, uden Ven, uden Hjelp, uden Sikkerhed, blot af Rigdommen i sit Indre, med fast og dristig Haand udkaster et varigt Minde til den menneskelige Aands Priis og fremstiller i herlige Træk den Gang, samme har taget og de Forandringer, den har undergaaet &c." Hans Manuscripter bleve efter hans Død solgte af hans Enke til Banquier Siveking i Hamburg for en betydelig Sum og udkom siden hos Vieweg i Braunschweig, der lod dem trykke i Paris, 1805, 22 Bind.

Conductor, i Naturlæren, Lederen ved Electriseermaskinen, som meddeler den modtagne Electricitet.

Confession, Troesbekjendelse, f. Ex. den augsburgske Confession. Det betyder og et Religionspartie; saaledes siger man: de tre christelige Confessioner, den catholske, lutherske og reformeerte. Confiteor, Jeg bekjender, kaldes det Skriftemaal, som den catholske Præst ved Begyndelsen af Gudstjenesten eller Messen aflægger foran Alteret.

Confirmation kaldes den Skik hos Protestanterne, som man i den catholske Kirke kalder Bekræftelsen. Reformatorerne havde gandske afskaffet den, fordi den syntes at forringe Daaben. Men, da man siden indsaae Nytten af en religiøs Høitidelighed til Fornyelsen af Daabspagten, blev den igjen indført blandt Protestanterne med Udeladelse af Salvelsen. Dette skeedte alerede ved Slutningen af det 16de Aarhundred i Hessen og Brandenburg og i det 17de Aarhundred især ved Speners Iver ogsaa i andre protestantiske Lande. Men som en offentlig kirkelig Handling, der blev foretagen med Cathechumenerne i et Sogn aarlig, kom den først almindelig i Brug i den sidste Halvdeel af det 18de Aarhundred. Christian 6te indførte den i Danmark. Præsten prøver efter en Tids Forberedelse, offentlig Confirmanternes Kundskaber i Religionen; de aflægge derpaa deres Troesbekjendelse og modtage Præstens Velsignelse.

Confoederation, en Forbindelse. Man bruger dette Ord politisk om flere smaae Stater, der ved en nøiere Forbindelse give sig mere politisk Anseelse. De americanske Provindser danne en Confoederation, der er fremvoxet til een af Verdens vigtigste Stater. — I Polen indgik de, som vare misfornøiede med Rigsdagens Beslutninger Confoederationer for at modsætte sig med Magt.

Confrontere, betyder i det Juridiske, at bringe Vidner, hvis Udsagn over en vis Sag eller Handling afviger fra hinanden, sammen, forhøre dem i hverandres Paahør og saaledes med desto større Sikkerhed bringe Sandheden for Dagen.

Confucius eller **Con-fu-tsee**, der ligesom Moses, Zorouster og andre Religionsstiftere, havde en mægtig Indflydelse paa Samtid og Eftertid, og endnu efter Aarhundreder æres af sit Folk og nævnes med Agtelse i Europa som i Asien, levede henved 500 Aar før Chr. Han var af kongelig Slægt, født i Kongeriget Lou (som for nærværende Tid under Navn af Schangtong udgjør en Provinds af det dengang ei endnu forenede chinesiske Rige), og beklædede en tidlang ved denne Konges Hof en Mandarins Værdighed, men forlod sin Post, da Kongen ei mere vilde følge hans Raad, gik til Kongeriget Sum og fremtraadde der som Sædelærer. I sit hele Liv opfører han sig som en fredelig og fornuftig Viis, som hverken vil omstyrte de Forfatninger, der ere grundede eller ved Bedragerie erholde Herredømmet over Menneskene, men kun søger at udbrede Viisdommens og Dydens Lærdomme. Han lærte i Stæderne og ved Hofferne, mange samlede sig om ham, og han blev Stifter af en talrig Sect, der endnu vedvarer i China, men aldrig har udbredet sig over dette Riges Grændse. Om hans Religionsmeninger vide vi Lidet og det synes ei som han har forandret Folkets herskende Troe. Man kan imidlertid med Sandsynlighed antage, at han lærte Sjelens Udødelighed samt billigede og fortplantede den blandt Chineserne herskende Troe paa Lodkastning og Sandsigen, saavelsom Tilbedelsen af visse Aander, der vaagede over Elementerne og Jordens forskjellige Dele som Beskyttere og Velgjørere. Vi vide mere om hans Moral end om hans Religionslærdomme. Han havde dybt udforsket det menneskelige Hjerte og hans Sædelære omfatter alle Livets Forhold og indeholder almeengyldige Bud. Paa den kraftigste Maade lærer han almindelig Menneskjerlighed, Retfærdighed, Redelighed samt Jagttagelsen af de Engang indførte Ceremonier og Skikke, fordi det er godt at de som leve sammen, leve paa een Maade og dele Fordele og Besværligheder. Han byder Ærbødighed

mod Alderdommen og lærer hvorledes man skal styre Børns oppvaagnende Tilbøieligheder og undertrykke de fremspirende Lidenskaber. Snart taler han om det huuslige Livs fredelige Dyder, snart formaner han Monarkerne til Retfærdighed og Menneskelighed. Han priser ogsaa Venskabs Lyksalighed og lærer at tilgive Fornærmelser. Mindre Bifald fortjener han som Lovgiver; thi ved at føre Alt tilbage til faderlig Magt og barnlig Kjerlighed, synes han at glemme, at det ei er nok at virke paa Statsborgerens Sæder, men at man og bør sikkre hans Rettigheder. Han udvidede ogsaa den faderlige Magt alt for meget, da han endog tilstod Forældre den Ret at sælge deres Børn. Confucius feilede især deri, at han betragtede Lovgivningen som en Green af Moralen, og lod sig nøie med at give almindelige Forskrifter. Agtelse for de ældre Lovgivere af sin Nation hindrede ham i at anstille egne Undersøgelser, han lod det beroe med disse berømte Mænds Bestemmelser og kaldte sig deres Discipel. Han opmuntrede til Ægteskab og anbefalede Agerdyrkningen, Handelen derimod begunstigede han mindre. Blandt de Skrifter, som tilskrives ham, er Schuking eller Schan-Schu det vigtigste; dog er det uvist om dette Skrift i alle dets Dele er af ham. Sammenligner man Confucius, Zoroaster og Muhamed, har den første Fortrinnet som Sædelærer, den anden som Lovgiver og den tredie som Religionsstifter. Endnu vedvarer den af Confucius stiftede Sect i China og har mange Tilhængere, der vise dens Stifter guddommelig Tilbedelse.

Congo, i vidtløftigere Forstand, ogsaa kaldet Nedre-Guinea og Vest-Æthiopien, indbefatter alle Landene paa Vestkysten af Afrika, fra Æquator til $17\frac{1}{2}^{\circ}$ S. Br. og indeholder foruden adskillige smaae Stater, Rigerne Laongo, Cacongo, Congo, Angola, hvilke Engang stode under ên fælleds Behersker, men nu have hver sin Fyrste. Regenten i Laongo er uafhængig; de øvrige erkjende Regenten i Congo for Overherre, og han er igjen afhængig af Portugiserne, som opdagede Landet 1494, søgte at omvende Indbyggerne til Christendommen og undertvang 1575 Landet med Magt, da Kongerne, kjede af det fremmede Aag, forlode den antagne (paatvungne) Troe og indskrænkede de portugisiske Agenter. Omendskjøndt Fyrsten erholder sin Magt ved de Fornemstes Valg, hersker han dog uindskrænket. Disse Fornemme, et Slags arvelig Lehnsadel, vække hyppige Uroligheder og beherske de dem undergivne Lande vilkaarligt. Indbyggerne ere Negre og kalde sig tildeels Christne, men ere i Grunden Hedninger, der antage Fetischtjenesten, et høiere godt og ondt Væsen og sætte megen Tillid til deres Heremestre. Man anslaaer Landets Størrelse til 5000 □ Mile

og Indbyggernes Antal til tre Millioner. Climatet er hedt om Dagen, men Nætterne ere kolde og fugtige. Indbyggerne høste to Gange om Aaret. Producterne ere Sølv, Kobber, Jern, Korn, hvidt Peber, Sydfrugter og forskiellige Slags Huusdyr, videre finder man Elephanter, Crocodiller, Slanger ꝛc. Kongens Residens er St. Salvador og Portugisernes vigtigste Stad er Laonda St. Paolo.

Congregationer kaldes ved det pavelige Hof de af Cardinaler og andre Pavens Ministre bestaaende Forsamlinger, som finde Sted for at besørge visse Anliggender og næsten for enhver Green af den geistlige og verdslige Bestyrelse: dertil hørte selv Inquisitionen, Congregationen de propaganda fide, hvilket sidste bestod af 12 Cardinaler og nogle Prælater, nedsatte af Paven. De vare forpligtede til at sørge for den romersk-catholske Religions Udbredelse, især for Missionerne og for Kjætteres Udryddelse.

Congres kalder man en Forsamling af Befuldmægtigede fra flere krigførende Magter for at underhandle om Fred. Foreløbigen, undertiden i en Præliminær-Congres, afhandles følgende Punkter: 1) om Stedet, hvor Congressen skal holdes; 2) om Stedets og den omliggende Egns Neutralitet; 3) om Gesandternes og deres Courerers Sikkerhed; 4) om de Magter, hvis Gesandter skal have Adgang til Congressen; 5) om Ceremonielet og Gesandternes Fuldmagt. Er dette afgjort, forsamles Gesandterne, forelæse og udvexle deres Fuldmagter, eller i Tilfælde af at de underhandlende Magter have antaget en Mægler (Mediateur), overgive ham dem. Herpaa begynde Conferentserne selv, enten umiddelbart mellem Gesandterne eller med Mediateuren, paa et dertil fastsat Sted, eller og vexelviis i Gesandternes Boliger eller hos Mediateuren. Skriftlig eller mundtlig vedvare nu disse Underhandlinger, indtil man enten kan skride til en Tractats Undertegnelse eller indseer at Maalet ei kan naaes, i hvilket Tilfælde Congressen opløses og Gesandterne begive sig hjem. Paa Congressen i Abo 1743, i Aachen 1748 og i Hubertsburg 1763 fulgte Fredsslutninger; frugtesløse derimod bleve de i Cambray fra 1721 til 1725, i Soissons 1729, i Breda 1749, i Focsani 1772, i Buchareſt 1773, i Rastadt 1797.

Congreve (William), Een af de bedre engelske dramatiske Digtere, nedstammede fra en gammel Familie i Stafford-Shire. Er Indskriften paa hans Monument i Westminsterabbedie rigtig, var han født 1672. Selv kaldte han sig en Englænder, omendskjønt andre have villet gjøre ham til en Irlænder. Saa meget er vist, at han blev opdragen først i Skolen i Kilkenny og siden i Dublin. I sit 16de Aar

blev han sendt til London for at studere Jura, hvilken Videnskab han dog snart forlod for at opofre sig Digtekunsten. Han viste sig tidlig som Skribent. Hans første dramatiske Produkt, der blev optaget med stort Bifald, var The old Bachelor (Pebersvenden), der blev opført 1693. Den var meget indbringende for ham og skaffede ham Lord Halifax's Gunst Hans Sørgespil The mourning Bride (den sorgende Brud) hører til den engelske Skueplads's bedste Stykker og spilles endnu. Hans sidste Skuespil The way of the World (Verdens Gang) fandt ei Bifald, og dette bevægede ham til den Beslutning for Fremtiden kun at leve for sine Venner. Fra denne Tid skrev han Lidet. Aar 1710 udgav han sine miscellaneous poems, hvilke han siden Intet tilføiede, uagtet han endnu levede længe. Da Whligpartiet, til hvilket han hørte, igjen kom i Beiret 1714, blev han Secretary for the island of Jamaica, en Post, som indbragte ham 1200 Pund. I hvor megen Anseelse han stod, sees deraf, at Pope dedicerede ham sin Iliade. Han døde i London i Begyndelsen af Aaret 1729. Som Skuespildigter var han original. Hans Characterer ere stedse lykkelig valgte, men ei altid Naturen tro. Han var født for det Dramatiske, men hans Kræfter forlode ham, naar han traadde i en anden Sphære.

Congruent, hvad der passer sammen; saaledes kalder man f. Ex to Figurer i Mathematiken, som ei alene ere hinanden lignende, men og i Fladeindhold fuldkommen lige, saa de dække hinanden, congruente.

Conjugation, er i Sproglæren Tidsordenes (Verbernes) Forandring efter Tid, Modus, Tal og Person.

Conjunction, Forening, Forbindelse. I Sproglæren kaldes Bindeordet, Forbindelsesordet, saaledes f. Ex. og, at, som, forbi, naar ꝛc. Conjunction i Astronomien (see Aspecter).

Connetable, var fordum i Frankerig een af de første Kronembedsmænd, der havde Rang strax efter Prindserne af Blodet og var øverste Anfører for den hele Landmagt. Ludvig 13de ophævede 1627 denne Post og overdrog Marschallerne af Frankerig Connetablens Forretninger. I Aaret 1804 fik Frankerig igjen en Connetable, som hørte til de 5 høieste Kronembedsmænd.

Conradin af Schwaben, den sidste ulykkelige Spire af det schwabisk-hohenstaufiske Keiserhuus, Sønnesøn af Keiser Frederik 2den og retmæssig Arving til Neapel og Sicilien, efterat hans Fader Conrad 4de var forgivet 1254.

Pave Clemens 4de vilde ei erkjende ham, som Søn af en Regent, der var død i Bann, og forærede Neapel og Sicilien til Carl af Anjou, Broder til den franske Konge Ludvig den 9de eller den hellige. Da Mange vare misfornøiede med Carl, indkaldte de Conradin for at tage sin retmæssige Eiendom i Besiddelse. Conradin begav sig nu fra Tydskland, ledsaget af sin troe Ungdomsven, Frederik af Baden, til Italien, efterat have sammenbragt en Armee af 10,000 Mand 1267. Han gjorde i Førstningen heldige Fremskridt, rykkede ind i Rom med sin Hær, men blev slagen af Carl ved Tagliacozzo og fangen paa Flugten tilligemed sin Ven. Den følesløse Carl lod ham med Pavens Tilladelse dømme til Døde og henrette tilligemed Frederik af Baden paa Torvet i Neapel den 25de October 1269. Denne døde med en beundringsværdig Standhaftighed, efterat han i Forveien havde indsat sin Slægtning Peter af Aragonien til Arving af det ham røvede Rige. Denne fik ogsaa virkelig Sicilien 1282, da den sicilianske Vesper havde gjort Ende paa de Franskes Magt der. Formodentlig have vi af Conradin et lidet poetisk Minde, en tydsk Mindesang, der under Kong Conrad den unges Navn findes i den manessiske Samling af Mindesangere.

Conring (Herrmann), Een af sin Tids berømteste Lærde, var født 1606 og Søn af en Præst i Norden i Ostfriesland. Han studerede i Helmstedt og Leiden, fornemmelig Theologie og Medicin, blev 1632 Professor i Philosophien i Helmstedt, derpaa 1634 Doctor og Professor i Medicinen sammestedes, hvor han blev til sin Død 1681. Han holdtes for en Polyhistor, hvilket ei var usædvanligt paa den Tid, og erholdt en saadan Anseelse, at Fyrstinden af Ostfriesland 1649 og siden Dronning Christine kaldte ham til Livlæge. 1664 fik han fra Frankerig en Pension af 2000 Livres og 1669 Titel af dansk Etatsraad. Han blev og spurgt til Raads i mange vigtige Statssager. Hans største Fortjeneste som Skribent og Lærer har han af det tydske Riges Historie og den tydske Statsret, hvori han brød en nye Bane. Han skrev vel selv hverken System eller Compendium, men desto flere Afhandlinger over enkelte Materier, der kunde tjene andre til Mønster. En fuldstændig Udgave af hans Værker tilligemed hans Levnetsbeskrivelse, blev udgivet af J. W. Göbel i Braunschweig 1730 i 7 Foliobind.

Conscription, krigsdygtigt Mandskabs Udskrivning til Krigstjeneste. Den er modsat Hverving og Landstorm. Navnet har sin Oprindelse af de gamle Romeres militaire Forfatning. Enhver romersk Borger maatte tjene Staten som Soldat fra sit 17de til sit 45de Aar. Lovmæssig udskreves

aarlig 4 Legioner Fodfolk, to for hver Consul, og til hver Legion, der udgjorde 6660 Mand Fodfolk, 300 Ryttere. Consulen, som i Republikens Tid ogsaa var Anfører for Hæren, forkyndte hvert Aar, efterat Krigstribunerne vare valgte, ved en Udskrivning eller ved en Herold, Soldaternes Udtagelse (milites cogere, colligere, scribere, conscribere), og dette er den egentlige Conscription. Alle tjenstdygtige Borgere maatte under Formues og Frihheds Tab indfinde sig paa Marsmarken eller Capitolium, bleve her opraabte efter deres Afdelinger (Tribus og Centurier) i en Orden, som Lodkastning afgjorde; derpaa valgte Krigstribunerne saa mange af hver Afdeling, som man behøvede. Dette varede til Keisernes Tid, da man fik staaende Hære, som for det Meste hvervedes i Provindserne. Frankerig erklærede i den nyeste Tid Conscriptionen ligeledes for Grundlov. Enhver fransk Borger var forpligtet til at tjene Staten som Soldat fra sit 16de til sit 40de Aar. Indtil det 60de Aar hørte han til Nationalgarden. Hvert Aar blev det unge Mandskab, som havde naaet den bestemte Alder, indkaldt og fordeelt i Militairdivisionerne. Der var nedsat en egen General-Inspection hertil, og denne forestod en Minister, som General-Inspecteur. I flere af Rhinforbundets Stater fandt den samme Indretning Sted. Ved Napoleons Fald er Conscriptionen igjen allevegne ophævet.

Consecration, Indvielse, fornemmelig Brødets og Vinens i Alterens Sacramente. I den catholske Kirke betyder det og Brødets og Vinens Forvandling til Christi Legeme og Blod: desuden og en Bispops eller Erkebispops høitidelige Indvielse til sit Embede.

Conservatorier kalder man i Italien de offentlige Musikskoler, fordi de ere bestemte til at befordre Kunsten og vedligeholde den i sin Reenhed. I nyere Tider er og et stort Institut af samme Navn indrettet i Paris. I Italien ere Conservatorierne offentlige fromme Stiftelser, ogsaa Hospitaler der underholdes af rige Privatmænd. Eleverne faae fri Bolig, Kost, Klædning og Underviisning. Man optager ogsaa Pensionærer, der her ønske at erholde musikalsk Underviisning; thi man foretrækker Underviisningen i Conservatorier for al Privat-Underviisning. I Neapel gaves der 3 Conservatorier for Drenge; i Venedig 4 for Piger. Det berømteste blandt hine var det di Santa Maria di Loretto. Leo og Durante havde her været Lærere, og til deres Elever hørte Tractta, Piccini, Sacchini, Guglielmi, Anfossi, Paisiello o. a. Sædvanlig var der over 200 Elever i Conservatorium di Loretto; i de andre omtrent det Halve. Man optog Elever fra 8 til 20 Aar. Tiden, de forpligtede

sig til at blive der, var sædvanlig fastsat til 8 Aar. Opdagede man intet Talent hos dem, bleve de dog snart tilbagesendte. Conservatorierne i Venedig vare indrettede paa samme Maade. Med Hensyn til Sæderne blive Pigerne holdte meget strengt og forlode almindeligt ei Conservatorierne for de bleve gifte. Alle Instrumenter ved de offentlige Concerter, blive her spillede af Piger og Koner. 1808 oprettedes et Conservatorium i Mailand, hvis Direction Asiolin erholdt. Det fik 14 Professorer og 60 Elever. I Frankerig blev Musiken lidet dyrket, indtil det Tidspunkt, da den italienske og tydske Musik blev bekjendt der ved Piccini, Sacchini, Gluck og andre store Mestere. Operaen anlagde en Musikskole og 1784 tog Baron Breteuil denne under sin særdeles Beskyttelse og ophøiede den til ecole royale de Chant et de déclamation. Imidlertid udviklede dette Institut sig først under Revolutionen til større Betydning. Man følte især den store Nødvendighed at forsyne 14 Armeer med Instrumentalmusikantere og i Novbr. 1793 decreterede derfor Conventet Oprettelsen af et institut national de Musique. Siden i Aaret 1795 erholdt det sin definitive Organisation og tillige Navnet Conservatoire. Det indrettedes for begge Kjøn; 600 Elever valgtes dertil af alle Departementer og 115 Lærere ansattes derved. Udgifterne bestemtes til 240.000 Franker. I Aaret 1802 indskrænkedes Udgifterne til 100,000 Franker, følgelig ogsaa Lærernes og Elevernes Antal. I det Hele er der over 300 Elever i Conservatoriet, blandt hvilke henved 100 af det andet Kjøn. Siden Oprettelsen 1793 har Conservatoriet dannet over 2000 Musici, Sangere og Sangerinder. Overhovedet er Conservatoriet i Paris Foreningspunktet for alle Musikliebhabere. Elevernes offentlige Øvelse ere de meest glimrende offentlige Concerter i Paris. Conservatoriet har desuden gjort sig fortjent ved at udgive Elementarbøger i alle Grene og for alle Fag, og disse høre til de fortrinligste og ere indførte paa mange andre Steder i Europa.

Consignere, egentlig forsegle, dernæst paategne. I Handelen betyder det at sende Een Varer i Commission til Salg.

Consistorium kalder man: 1) i egentlig Forstand et af Landsherren eller hans Undersaatter indrettet Collegium, der udøver de Kirken tilkommende Rettigheder i et vist District eller enkelt Sted; 2) kalder man og saaledes det Sted, hvor dette Collegium forsamler sig og raadslaaer om kirkelige Anliggender. — Navnet Consistorium har sin Oprindelse fra de romerske Keiseres Tider, fornemmelig Hadrians († 138 e. Chr.) Disse havde, hvad enten de opholdt sig i

Residensen eller paa andre Steder, et Collegium af Raader (Consistorium) der maatte træde sammen (consistere) for at dømme i Sager, som Keiseren selv skulde afgjøre. Dette Collegium kaldtes Consistorium sacrum eller Consistorium principum. Da Hierarchiet lidt efter lidt udbredede derved, at Biskopperne erholdt Jurisdiction i geistlige Sager, indrettede de den geistlige Bestyrelse, ligesom den verdslige og med samme Benævnelser.

Consolidere er at befæste, grunde. Consolideret Gjeld kaldes i England den, til hvis Renter visse Statsindkomster ere anviste, følgelig dækket Gjeld.

Consonanter, i Sproglæren medlydende Bogstaver, det er saadanne, hvis egentlige Lyd kun kan høres i Forbindelse med Vocaler eller Selvlydende, f. Ex. B, C, D, F ꝛc.

Constabel, kaldtes fordum Een ved Artilleriet ansat, som uddeelte Krudt og andre Fornødenheder til Canonererne og selv hjalp til at affyre Canonerne. — I England og især i London betyder det visse Rettens Betjente, som paagribe Folk, ved offentlige Optrin, som Executioner, holde Folket i Orden og ledsage Lordmajoren. Enhver Londons Borger er forpligtet til at modtage denne Post paa et Aar, naar han vælges dertil; som Tegn paa deres Embede have de en Stok med en Krone ovenpaa og Kongens Navn i Træk paa Siden.

Constant de Rebecque (Benjamin), født i Genf 1767 Denne aandrige og energiske Mand forlod det braunschweigske Hof, hvor han var ansat og kom i Midten af Revolutionen til Frankerig. 1796 viste han sig for Skrankerne i de 500des Raad for at paastaae en fransk Borgers Rettigheder, da han nedstammede fra en Familie, som ved det nantiske Edicts Ophævelse maatte forlade Frankerig. Han udgav et Skrift om Regjeringens Magt og Nødvendigheden at binde sig til Constitutionen; hans liberale Grundsætninger fandt Bifald hos alle Forstandige. Blandt hans følgende Skrifter udmærkede sig især eet over Skræksystemet. Ved Oprettelsen af Tribunatet blev han valgt til Medlem. Mod Slutningen af 1801 talede han imod den offentlige Lovbog. Hans Frimodighed gjorde ham mistænkt af en Regjering, der fordrede blind Lydighed og ingen Modsigelse taalte. Da han i Marts 1803 var udelukket af Senatet, fulgte han Frue Stael, som tillige med ham paa høiere Befaling forlod Hovedstaden. I den nyere Tid har han opholdt sig i Gøttingen, hvor han ved Slutningen af 1803 udgav sit nyeste Værk De l'esprit de conquete et de l'usurpation. Derpaa fulgte han Kronprindsen af Sverrig.

Constantinus (C. Flavius Valerius Aurelius Claudius) med Tilnavnet **den store**, var en Søn af Constantius Chlorus og Helena og blev født 274 e. Chr. efter Nogle i Naissus i Dardanien, efter Andre i Colchester eller Eboracum i England. Da Diocletian havde udnævnt Constantins Fader til Cæsar, beholdt han Sønnen i visse Maader som Gidsel ved sit Hof og lod ham opdrage med megen Omhyggelighed. Efterat Diocletian og Maximian havde nedlagt Regjeringen, bestræbte Galerius, som var iversyg paa Constantin, sig for at skille sig ved ham; Constantin undkom til sin Fader, som kort derpaa døde i Britanien, hvorpaa Soldaterne 306 udraabte ham til Keiser. Galerius vægrede sig dog ved at tilstaae ham Titel af Augustus og gav ham kun Navn af Cæsar. Constantin tog desuagtet sin Faders Lande, Gallien, Spanien og Brittanien i Besiddelse. Hans første Foretagende gik imod Frankerne, som dengang ødelagde Gallien. Han slog dem, gjorde to af deres Anførere til Fange, gik over Rhinen og adspredede dem. Han kom derpaa i Strid med Maxentius, Maximians Søn, som havde opkastet sig til Keiser i Italien og regjerede som en voldsom Tyran hvorover han blev meget forhadt. Han havde nødt sin Fader til at flygte. Maximian tog sin Tilflugt til Constantin, som var hans Svigersøn, men, da han der lagde Planer mod Keiseren, lod denne ham henrette. — Efter flere Slag, som Maxentius tabte, overvandt endelig Constantin ham aldeles uden for Roms Mure og Maxentius selv omkom i Tiberen. Constantin drog derpaa i Triumph ind i Rom og benaadede alle, som havde taget Partie imod ham. Senatet erklærede ham for første Augustus og Pontifex maximus, en Titel selv de christne Keisere beholdt indtil Gratian. Det følgende Aar 313 er mærkværdigt af det Edict Constantin og Licinius udstedede til de Christnes Fordeel. Det blev overladt til Enhver at bekjende sig til den Religion, som stemmede overeens med hans Overbeviisning, og de Christne fik deres Eiendomme tilbage, som de under Forfølgelserne havde tabt. De tilstededes endog Adgang til offentlige Embeder. Constantin havde giftet sin Datter med Licinius, desuagtet kom det snart til Strid mellem disse to ærgjerrige Fyrster. Licinius blev overvunden, maatte slutte Fred og overlade Constantin betydelige Lande. Dog var denne Fred kun af kort Varighed. Constantin bekrigede Gotherne og kom ved denne Leilighed til at betræde Licins Territorium, hvilket denne brugte som Paaskud til at bryde Freden. Constantin vandt en afgjørende Seier ved Chalcedon og tvang Licin til at fraasige sig Regjeringen, men han lod ham kort derpaa henrette 323. Nu var Constantin Behersker af hele det romerske Rige. Han gjorde nu adskillige velgjørende Indretninger:

befalede at underholde de fattige Børn paa sin Bekostning, gav Tilladelse at beklage sig over Embedsmændene, naar Nogen troede sig forurettet ꝛc. Han formindskede Grundskatten til en Fjerdedeel og lod indrette et nyt Cataster for desto billigere at inddele Skatterne. Han forbød usunde Fængsler og Lænker, som kunde skade. Hans Grundsætning var, man maatte være sikker paa den Anklagede, men ei lade ham lide. Efter et Dødsfald deelte Arvingerne de efterladte Slaver imellem sig. Constantin forbød ved slige Delinger at skille Mænd fra deres Koner og Fædre fra deres Børn. Ægteskabsskilsmisse var bleven saa almindelig blandt Romerne at Konerne, som Seneca siger, ei som forhen bestemte Tiden efter Consulerne, men efter Antallet af deres Mænd. Constantin vanskeliggjorde Ægteskabsskilsmisse. Han tillod de Christne ei alene at bygge Kirker, men og at tage Omkostningerne dertil af hans Domainer. Midt under sine Krige og andre Forretninger tænkte han paa Kirkens Stridigheder og sammenkaldte Kirkeforsamlingen i Arles for at gjøre Ende paa Donatisternes Schisma. Han sammenkaldte desuden 325 Kirkeforsamlingen i Nicæa, hvor han selv var tilstede, for at undersøge Arius's Lære, som her blev forkjettret. Arianerne bleve saa forbittrede herover at de kastede Stene paa hans Billedstøtte. Hans Hoffolk opfordrede ham til at straffe denne Dristighed, men han lod den upaaanket. Allerede længe havde han havt den Plan at anlægge en nye Stad for at flytte Residentsen derhen. Han valgte dertil Byzanz i Thracien, der næsten var aldeles ødelagt af Severus. Constantin opbyggede den paa nye, udvidede dens Omfang, prydede den med en Mængde Bygninger, offentlige Pladse, Springvande, et Circus og et Pallads. Den nye Hovedstad blev ligesom den gamle bygget paa 7 Høie. Dens fortræffelige Beliggenhed gjorde den snart til en blomstrende Stad, saa den endog fordunklede Rom. Denne Stads Anseelse aftog lidt efter lidt og den blev snart et Bytte for Barbarer. Constantin deelte ogsaa Riget i fire Hoveddele (Præfecturæ), disse igjen i 14 mindre (Diøceser), og Dioceserne i 120 Provindser, hvoraf hver havde en Statholder. Istedet for at Legionerne hidtil havde ligget paa Grændserne, fordeelte Constantin dem i alle Rigets Provindser. Han berøvede ei alene herved Riget sit Forsvar, men gjorde og Soldaterne qvindagtige. Ved Slutningen af sit Liv begunstigede han Arianerne, hvortil Eusebius af Nicomedien overtalte ham; han forviste adskillige catholske Biskopper. I Aaret 337 blev han syg ei langt fra Nicomedien og nu først lod han sig døbe. Han døde samme Aar efter en Regjering af 31 Aar. Han havde i sit Testamente deelt Riget imellem sine tre Sønner, en Feil Efterverdenen har bebreidet ham. Mere fortje-

ner han at dadles for Henrettelsen af sin Søn Crispus, som Constantins anden Gemalinde falskelig anklagede for at ville forføre hende. Grunden til hans Iver for Christendommen maae man vel søge i hans verdslige Fordele; Træk af sand indvortes Christendom søger man forgjeves hos ham. Forresten var han tapper i Spidsen af sin Hær, blid og mild imod sine Undersaatter, sit Folks Kjerlighed og sine Fienders Skræk. Hans Virksomhed endte kun med hans Liv. I Aaret 332 kjæmpede han med Held imod Gotherne, som alerede Engang havde prøvet hans Magt. Hans ældste Søn tilkæmpede sig flere Seire; henimod 100,000 Fiender omkom ved Sværd og Hungersnød. Constantin benyttede sine Fordele til en billig Fred og befriede sig fra den skjendige Tribut, som hans Forgjengere havde betalt disse Barbarer, og sikkrede Grændsen ved Donau. Han havde ligeledes kriget imod Sarmaterne og anviiste dem siden Lande i Thracien, Macedonien og selv i Italien, da de vare fordrevne af deres Slaver som de uforsigtigviis havde bevæbnet imod Gotherne. Constantin læste meget og skrev næsten alle sine Breve selv. Man finder forskjellige Prøver paa hans Lærdom hos Eusebius. Han forfærdigede og holdt endog adskillige Prædikener. Græker og Moscoviter holde hans Fest den 21de Mai. Det er en Vildfarelse eller en Opdigtelse at han skulle foræret Paven Staden Rom og adskillige Provindser af Italien. Den har maaskee sin Oprindelse deri, at Constantin gav Kirken Tilladelse at erhverve Grundeiendomme. Blandt alle de Skribenter, som have forsøgt at fremstille Constantins Characteer, Politik og Indflydelse synes Gibbon at fortiene Prisen.

Constantin Paulowitz, Storfyrste af Rusland, anden Søn af Paul 1ste, født den 8de Mai 1779, formælet den 26de Febr. 1796 med en Prindsesse af Sachsen Coburg, som siden igjen er vendt tilbage til sin Faders Hof. Han var med i Feldttoget 1799 mod de Franske under Suwarow og man ventede ham i Begyndelsen af 1800 ved Erkehertug Carls Armee, men Russernes Nederlag i Schweitz bevirkede hans hurtigere Tilbagereise til Petersburg. Den 28 Nov. 1802 reiste han til Wien og vendte tilbage til Petersburg i Nov. I Aaret 1805 stod han i Spidsen af et Armeecorps ved Olmütz og var med i Slaget ved Austerlitz. Derfra begav han sig til Berlin, hvor han nød den meest udmærkede Modtagelse. I Feldttoget 1807 commanderede han i adskillige Træfninger det russiske Rytterie. I Feldttogene 1812, 1813 og 1814 har han givet nye Prøver paa sin personlige Tapperhed. 1814 er han udnævnt til Chef for den polske Armee.

Constantinopel (Constantinsstad) af Tyrkerne kaldet Istambol (af εἰς τὴν πόλιν) af Wallacher og Bul-

garer kaldet Zaregrad (Kongestad), blev bygget af Constantin den store i det gamle Byzanzes Sted, indviet 330 og kaldet efter Keiseren. Den var indtil Aar 1453 Hoved- og Residensstaden i det østromerske eller græske Keiserdømme og siden i det tyrkiske Rige. Den ligger i Statholderskabet Rumili ved Bosporus thracicus, som adskiller Europa fra Asien, og har en stor og sikker Havn. Stadens Udvortes er prægtigt formedelst de mange Palatser og de forgyldte Kugler og Halvmaaner paa Minareter og Moscheer, men det Indre svarer kun lidet dertil. Gaderne ere for det meste snævre og urene og den største Deel af Husene lave og byggede af Leer og Træe. Luften i Constantinopel er sund, dog grasserer Pesten der aarlig formedelst Mangel paa Anstalter imod den. Sommerheden formindskes ved de fra det sorte Hav blæsende Vinde, men disse Vinde frembringe ofte en pludselig Afvexling af Veiret og Overgang fra Varme til Kulde. Staden er een af de største i Europa. Indbyggernes Antal regnede man for een Million, for nærværende Tid anslaaer man dem omtrent til det Halve. Constantin byggede den ligesom Rom, paa 7 Høie. Ind ad Landet bliver Staden bredere og danner en Trekant med en stump Vinkel ved Spidsen. Denne Spidse grændser til Strædet, Nordsiden til Havnen, Sydsiden til Mare di Marmora, Vestsiden eller Triangelens Basis hænger sammen med det faste Land, har den største Længde af de tre Sider og rækker med en noget bøiet Linie fra Havnen mod Syd til Mare di Marmora. Paa denne Side, ei langt fra Havet, inden for Murens Omfang, findes Slottet de syv Taarne. Det havde først 7, derpaa 8 Taarne; men 1754 nedstyrtede de fire ved et Jordskjelv og 1766 endnu eet. I det til Arsenalet hørende Qvarteer er Capudan Paschas Bolig, Tøihuset, Skibsværfter &c. Ei langt derfra er Baniet eller Fængslet for de keiserlige Slaver, der behandles meget strengt paa dette fæle Sted. Forstaden Galata, omgiven med en egen Muur, ligger lige overfor Serailet ved Havnen eller den Canal, som kommer fra det sorte Hav, er af betydelig Størrelse, har en Mængde beqvemme og massive Huse og er Sædet for de europæiske Kjøbmænd. Endnu længere oppe ved Canalen ligger Tophana, som har sit Navn af sit Canonstøberie. Ovenfor Galata og Tophana ligger Forstaden Pera, hvor de europæiske Gesandter opholde sig. Ikke langt derfra er Europæernes aabne Begravelsesplads og derved paa et Bjerg, en temmelig stor, for det meste af Grækere beboet Forstad, St Demetri kaldet. Seiler man over til den asiatiske Side, seer man næsten i Midten af Canalen, paa en Klippe, Leanders Taarn, som er en Slags Fæstning, besat med nogle Canoner og tillige et Fængsel. Paa hiin Side ligger Fæstningen Scutari, ligeledes

af betydelig Omfang. Constantinopels Befæstning er ubetydelig. Staden indsluttes af en Muur, der er besat med 548 Taarne, og paa Landsiden dobbelt og forsynet med en bred udmuret Grav. Ved Landsiden ere 6 Porte, mod Mare di Marmora 7, mod Havnen 13, foruden mange smaae. Forstæderne ere tildeels gandske aabne, tildeels omgivne af en gammel, af Græker og Genueser opbygget Muur. — Blandt Bygningerne fortjener Serailet især at bemærkes. Det tyrkiske Navn er egentlig Serai (Slot), og til Forskjel for andre Slotte kalde Tyrkerne det og Padischah Serai (det keiserlige Slot). Det har en herlig Beliggenhed. Mod Sydost har det Havbugten ved Nicæa, Asien og især Scutari, mod Nordost Egnene ved Canalen, der kommer fra det sorte Hav, samt Forstæderne Tophana, Pera og Galata, der hæve sig ligesom i Terasser paa Bjergene. Den udgjør med dens Haver en middelmaadig Stad, og er omgiven med en høi Muur, som mod Canalerne er besat med Canoner. Disse fyres af ved Keiserens Spadserefarter og ved offentlige Glædesbeviisninger. Enkelte Skud derfra tilkjendegive en Statsforbryders Henrettelse i Serailet. Det Indre Serail er tækket med Blye, men de yderste Sirater, som Kugler, Halvmaaner rc. ere forgyldte. Hovedporten, foran hvilken paa den ene Side findes Sophiemoscheen, men paa den anden en skjøn Fontaine, er temmelig høi og viid og fører til den første uregelmæssige og slet brolagde Gaard, paa hvis venstre Side Mynten er og paa den høire Staldene, et stort Hospital og adskillige andre Bygninger. Her er og Hofmoscheen. I en Frastand af omtrent tusende Skridt fra den yderste Port findes den anden. Den er saavelsom den første bevogtet af Capidschis og fører til den anden Gaard som er mindre og smukkere end den første. Bygningerne deromkring er ei af samme Høide; de have tildeels Søilegange. I Midten er et skjønbt Springvand, omskygget af mange Cypresser og vilde Morbærtræer. Den vigtigste af Bygningerne her er Divan. Herfra kommer man til den tredie Gaard, som kun Tyrker tør betræde, og disse kun, naar de høre til Hoffet eller udtrykkelig ere kaldede. Kun Gesandterne komme fra Divanet igjennem en bedækket Gang ind i Sultanens Audiensværelse, der findes i det Inderste af Serailet og vel er prægtigt, men lidet og mørkt. Videre kjender man ei til denne inderste Bygning, som er Keiserens og Fruentimmernes Opholdssted. Udvendig seer man mange store, men uregelmæssige Bygninger, der løbe sammen i Kupler, som ere bedækkede med Blye. Foruden dette Hoved-Serail er der endnu i Midten af Byen et gammelt, Eski Serai, bygget af Muhamed 2den, hvor man indspærrer den afgangne Keisers Qvinder og Slavinder, for at de der kunne begræde hans Død deres hele Livstid, hvis de

ei bleve gifte. Antallet af Dschamis og Moscheer beløber sig næsten til 500. Den ældste og mærkværdigste iblandt dem, er den, som blev opbygget af Justinian den 1ste til Ære for den hellige Sophie. Den er 270 Fød i Længde og 240 i Brede. Kuppelen hviler paa Søiler af forst, iigt Marmor. Gulvet er indlagt med Porpfyr og Verde antico og belagt med rige Tæppener. De 4re Minareter har Selim 2den ladet opføre. Af Bedehuse (Mesdscher) tæller man 5000; videre 23 græske, 3 armeniske, 1 russisk og 9 catholske Kirker, 130 offentlige Bade, 11 Akademier, hvor paa keiserlig Bekostning over 1600 unge Tyrker opdrages til Kirkens og Statens Tjeneste; 518 høiere Læreanstalter med frie Underviisning og Pleie, 1300 Borneskoler rc.; Caravanserais, mathematiske og Søskoler, tyrkiske, armeniske og jødiske Bogtrykkerier, offentlige Bibliotheker, Læder-, Saffian-, Silke-, Bomulds- og Lærredmanufacturer. Her er duelige Juvelerere, Guldstikkere, Guldarbeidere og flere. Handelen er meget betydelig og drives for det Meste af Armenier, Jøder og Grækere.

Constellation, Stjernernes Stilling og Forhold til hinanden. De saakaldte Nativitetstillere ville af den Constellation, hvorunder Enhver er født, forud bestemme hans Skjebne og Livsvarighed m. m. Constellation kalder man og flere til eet Stjernebillede hørende Stjerner.

Constitution, er Indbegrebet af Statsgrundlovene. Constituerende Forsamling er et Selskab, der træder sammen for at bestemme Statsgrundlovene. Saaledes kaldte man i Frankrig 1789 den første Nationalforsamling, som udkastede Frankerigs første Constitution og stiftedes ad 1791.

Consul, var Titelen paa de høieste Øvrighedspersoner i den romerske Fristat, ligeledes en kort Tid 1799 – 1804 i den franske Republik. Consuler kaldes desuden visse Embedsmænd i de ny-europæiske Stater. — Efterat man i Rom havde fordrevet Kongerne, indførtes en republikansk Regjering og man satte i Spidsen af Raadet to Personer, der aarlig skulde vælges og kaldtes Consules (Raadgivere). For at være valgdygtig, maatte man være tilstede i Rom og have tilbagelagt sit 43de Aar. Kun tre Gange afveeg man fra denne Forholdsregel. Consulerne foranstaltede Senatets og Folkeforsamlingerne, hvis Beslutninger de fuldførte og hvori de førte Forsædet. Folket havde den lovgivende Magt og Senatet eller Consulerne den udøvende. I Krigen anførte Consulerne Hæren, sørgede for sammes Nødvendigheder og udnævnte de øvrige Anførere. Var Staten i Fare, var Consulernes Magt uindskrænket; da kunde de, uden at spørge

Folket tildele enkelte Magistratspersoner uindskrænket Magt. De gave fremmede Gesandtere Audience, modtoge Statens Breve, foranstaltede Krigserklæringer, havde Opsigt over Statscassen, Provindserne og med Prætorernes Indsættelse, ogsaa over Retsvæsenet. Consulerne afvexlede maanedlig i Regjeringen og Forsædet, undertiden daglig. Deres Anseelse svarede til deres Magt. Lovene og Aarene bleve kaldte efter dem (hvorfor Statsannalerne kaldtes Fasti consulares) og de vare udmærkede ved hæderfulde Insignier. De sad ved deres Embedsforretninger paa en prægtig Stol (sella curulis), havde i Haanden istedet for det kongelige Scepter en Elphenbeens Commandostav (Scipio eburneus), vare iførte en purpurbræmmet Toga (Toga prætexta) og vare ledsagede af 12 Lictorer, der bare Fasces (Riisknipper, omvundne med Laurbærgrene) I disse Knipper var i Forstningen ogsaa Øxe, som Tegn paa deres Magt over Liv og Død, men disse bleve fra Valerius Publicolas Tid udtagne deraf, naar Consulerne viiste sig i Staden og kun føiede til uden for Rom. Saaledes havde de næsten kongelig Magt og kongelig Anseelse. Ved deres Embedstiltrædelse aflagde Senatet og Roms Fornemste høitidelige Lykønskninger i deres Huus og under Senatets Ledsagelse holdt de et høitideligt Offer paa Capitolium. Ved Aarets Ende nedlagde de deres Embede med den Eed, at have forvaltet det overeenestemmende med Lovene. En afgaaet Consul heed Consularis og havde Rang for de øvrige Senatorer, der ei havde været Consuler. Til deres Forrettigheder hørte at de bleve sendte som Statholdere til Provindserne, hvor de førte Titel af Proconsuler (Viceconsuler). Efterat Rom ved Cæsar Augustus havde erholdt en monarkisk Regjering, lod man vel de gamle Værdigheder vedblive for ligesom at skuffe Folket med Skinnet af en Republik, men deres Anseelse og Magt aftog meer og meer, saa endog en fræk Keiser drev sin Uforskammenhed og Galskab saa vidt at udnævne sin Hest til Consul. De første Consuler 244 Aar ef. R. B. (509 f. Chr.), vare Tarquinius Collatinus og Brutus, og de sidste vare under Keiser Justinian Iste. — Efterat Frankerig havde afsat sin Konge og tilintetgjort den indskrænkede monarchiske Constitution 22 Sept. 1792, erklæredes det for en Republik under Folkesouverainitet. Denne Regjeringsform forandredes snart og en nye proclameredes den 23de Sept. 1795, hvis Basis var modereret Demokratie. Et Fuldbyrdelses Directorium af fem Personer stode i Spidsen af samme. I dets Sted traadde den 11te Novbr. 1799 en Consular-Commission, som provisorisk bestod af Bonaparte, Sieyes og Roger Ducos, hvilke udkastede den fjerde Constitution, der allerede proclameredes den 15de Decbr. Frankerig erklæredes deri for en Republik under consularisk

Regjering. Tre Valgconsuler paa 10 Aar (Bonaparte, Cambaceres og Le Brun, hver med 500,000 Frankers aarlige Besoldning) erholdt den udøvende og næsten uindskrænkede Magt, Statsraadet, Tribunatet og den lovgivende Forsamling deelte den lovgivende Magt. Den 2den August 1802 blev Bonaparte udnævnt til Førsteconsul paa Livstid, hvorved den franske Stat igjen blev monarchisk. Han erholdt Ret til at udnævne sin Efterfølger, foreslaae de to andre Consuler, udnævne Præsidenten i Folkeforsamlingen, sammenkalde denne, bestemme dens Varighed, sammenkalde og opløse det lovgivende Corps vilkaarlig. Alle criminelle og civile Domstole bleve ham underkastede, han fik Benaadningsret, Senatet indskrænkedes til et underordnet Statsraad og Antallet af Tribunatets Medlemmer nedsattes til det Halve. Han besørgede Statsindkomsterne og Udgifterne, sørgede for indvortes Sikkerhed og udvortes Forsvar, havde Overanførselen over Krigsmagten, underholdt alle politiske Forbindelser med Udlandet, ratificerede alle Tractater og i Fares Tilfælde havde han endog Magt til at ophæve Constitutionen. Saaledes forenede især den første Consul kongelig Magt med kongelig Anseelse. Hans Civilliste forhøiedes til 6 Mill. Franker og den 16de August indrettedes et formeligt consularisk Hof i St Cloud og ved dette indførtes den gamle Hofetikette. En Consulargarde var alerede forhen oprettet, nu blev Livvagten betydelig formeret. Man saae i alt dette Bonapartes Stræben efter uindskrænket Herredømme, hvorfor mange Sammensværgelser fandt Sted imod ham. Disse tjente kun endnu mere til at befæste hans Magt og det varede ikke længe før den første Consul antog Keiserværdigheden. — Fra Korstogenes Tider finde vi i forskjellige Stater Consuler som Dommere i Søe- og Handelssager. Fornemmeligt var det italienske Stater, som benyttede Korstogene dertil, at erholde den Ret af de asiatiske Fyrster at udnævne saadanne Dommere og Beskyttere af deres Nations Handel i Levante; dette Exempel efterlignedes af de andre europæiske Magter for deres Handelsstæder i Levante og Afrika og fra det 15de og 16de Aarhundred ogsaa mellem de europæiske Magter indbyrdes, saa disse Personers Antal i og uden for Europa nu er meget betydeligt. Den Ret at sende dem, betragtes som en Høihedsret, men de kunne blot sendes til slige Stæder, hvor Vedtægt eller Tractater tillader dem at være. Deres Bestemmelse er at beskytte Søefolk og Handlende af deres Nation, see paa Jagttagelsen af Handelsforbrag og give Beretninger til deres Souverainer angaaende Handelens Tilstand og Fordele for deres Land paa det Sted, de opholde sig. I Henseende til Forrettigheder ere de i Levante og Afrika forskjellige fra de europæiske. Hine, der behandles som Gesandtere, have fuldkommen Civil-Juris-

diction over deres Fyrstes Undersaatter, selv tit i Udlændingers Klage imod dem. Mindre betydelig er den Jurisdiction, de øvrige Consuler have og angaaer egentlig kun Handelsanliggender, hvori man dog snarere kan betragte dem som Voldgiftsmænd end som Dommere. De staae ei engang ved siden af Gesandterne i nederste Classe, thi de have ingen Creditiver, men kun Bestallingsskrivelser, som først maae bekræftes af den Stat, hvori de opholde sig. Derfor have de heller ikke Gesandternes Forrettigheder, Befrielse fra fremmed Jurisdiction og Afgifter, egen Gudstjeneste, Ceremonier o. s. v. De ere underkastede Civiljurisdictionen paa det Sted, hvor de opholde sig. General=Consul kaldes Een, som udnævnes for flere Stæder eller er over flere Consuler; undertiden faaer Consulen en Viceconsul til Medhjelper.

Consulta, Statsconsulta, det er Statsraad, var en egen Green af Statsforfatningen i Kongeriget Italien. Efter Freden til Luneville nedsatte den første Consul en Consulta i Lyon, der bestod af ham selv, Talleyrand og 482 cisalpinske Deputerede; denne Consulta gav Staten en nye Forfatning og Navn af den italienske Republik (25de Jan. 1802), hvori Regjeringen betroedes en Præsident, en Vicepræsident, en Statsconsulta, Ministre og et Lovgivningsraad. Statsraadet (Consulta) bestod af 8 Personer og havde især de udenlandske Anliggender og de diplomatiske Sager at besørge. Da Forandringen i den franske Forfatning 1804 ogsaa frembragte en Forandring i den italienske Republik, begav denne Consulta sig til Paris, og næste Aar forandrede den republicanske Regjering sig til en monarkisk kongelig. Ved den nye Organisation fik Statsraadet følgende Indretning. Det bestod 1) af et Geheimeraad af 8 Statsraader (Conseil des consulteurs); 2) et Lovgivnings=Conseil af 12 Statsraader og 3) af et Auditor Conseil af 15 Statsraader. Kongen, Vicekongen eller en høi Kronembedsmand præsiderede i Statsraadet, der kun meddeelte Raad og kun i 18 Medlemmers Nærværelse kunde deliberere. Ingen kunde blive Medlem af en høiere Section, med mindre han iforveien har været det af en lavere. Medlemmerne af Geheimeraadet vare Statsraader paa Livstid. Dette Institut oploestes 1814 tilligemed Kongeriget.

Conté (Nicolas Jacques), Kunstner, Mechaniker, Chemiker ꝛc., blev født i St. Cenery, ei langt fra Seez, den 4de August 1755 og døde den 6te Decbr 1805. Faa Aar efter hans Fødsel døde hans Fader. Conté var neppe tolv Aar gammel, da hans udmærkede Genie viste sig og drog ham med uimodstaaelig Tilbøielighed til Mechanik og

og Malerie. Allerede i sit 18de Aar malede han med meget Held religiøse Gjenstande, helligede sig derpaa Portraitmaleriet, dog uden at forsømme de physikalske og mekaniske Videnskaber, hvortil han havde stor Tilboielighed. Han overgav Modellen til en af ham opfundet hydrauiisk Maskine til Videnskabernes Akademie for at prøves, og dette gav den fordeelagtigste Beretning derom. Efterat have giftet sig med en Kone af een af de fornemste Familier i det forrige Normandie, nedsatte han sig i Paris, hvortil han længe havde Lyst. Her blev han snart bekjendt. Han arbeidede meget i Physiken og blev Directør for det aërostatiske Institut. For at give de ved Armeerne værende Aëronautcompagnier et Foreningspunkt, blev Conté commanderende Chef for Aëronauterne med en Brigadechefs Rang. Næsten paa samme Tid blev Commissionen for Bjergværkerne opmærksom paa ham, da den havde den Hensigt at afhjelpe den Mangel paa Blyantspenne, der fandt Sted, da de med stor Bekostning maatte føres fra Udlandet, ved egen Industrie. Conté vovede et Forsøg og blev Stifter af en Fabrik, som førte hans Navn og skaffede Frankerig en nye Handelsgreen. Kort derpaa maatte han tilligemed flere Lærde følge Toget til Aegypten, og han afreiste som Brigadechef for Aëronautcorpset, som han havde forestaaet i Meudon og dannet af de dueligste Kunstnere. Ved sin Ankomst til Alexandrien indrettede han paa det derværende Pharus Ovne til gloende Kugler, for at holde de engelske Skibe borte. Derfra kaldtes han til Cairo, hvor han indrettede de nødvendige Vaabenværksteder, Møller, Myntmaskiner, Krudtfabriker m. m. Han forbedrede Bagerierne, skaffede det Nødvendige til Hospitalerne, mathematiske Instrumenter for Ingenieurerne, Glas for Astronomerne, Forstørrelsesglas for Naturforskerne, Blyantspenne for Tegnerne, kort sagt: alt hvad der ved en saadan Expedition, med en saadan Tendens og i et saadant Land var nødvendigt. Han oprettede og inden kort Tid en Telegraph, uagtet det var forbundet med store Besværligheder i dette hede Clima. Det er næsten umuligt at anføre alle de Arbeider, som han udførte i Aegypten, hvilket Land han dog snart maatte forlade. Hans store Fortjenester bleve ei ubelønnede; han blev een af Æreslegionens første Medlemmer.

Continentalsystem kaldte man Napoleons Plan at udelukke England fra al Forbindelse og Handel med det faste Land. Man vilde paa denne Maade tvinge England til Fred og til Erkjendelse af den af Frankerig antagne Søeret. Allerede længe var der ført en heftig Striid mellem de handlende Nationer om det neutrale Flags Rettigheder. England vilde ei antage den Sætning, at frit Skib gav frie Ladning og man respecterede ei det neutrale Gods i fiendtlige

Skibe. Man havde tiltaget sig den Ret, ei alene at visitere enkelte neutrale Skibe, men og dem, som seilede under Convoy, uden at lade sig nøie med den convoyerende Officers Forsikkring, at intet Contrabande fandtes ombord. Man udstrakte Begrebet Krigscontrabande ei alene til Vaaben og Ammunition, men og til alle de Gjenstande, hvoraf de kunde forfærdiges. Den Grundsætning blev stedse almindeligere, at man var berettiget til at confiskere ethvert Slags Contrabande tilligemed Skibet, der førte det. Over Begrebet om Blokader og sammes Udstrækning, vare ligeledes nye Ideer komne i Omløb. De neutrale saavelsom de mindre krigsførende Søemagter paastode at en Blokade kun fandt Sted, naar en Havn eller Søeplads virkelig var spærret ved fiendtlige Skibe, og at man blot havde Lov til at confiskere de Skibe, som søgte at trænge igjennem en saadan Blokade. Englænderne udvidede Begrebet Blokade ei alene til Mundingerne af Floderne, ja endog til hele Kyster og Lande, men de paastode at en skriftlig Erklæring var nok til at frembringe en saadan Blokadetilstand. — Frankerig forlangte nu at alle Stater skulde lukke deres Havne for Englænderne, fordi England ei erkjendte Havenes Frihed og den neutrale Handels Rettigheder. Men heraf fulgte Handelens Standsning i alle de Stater, Frankerig havde Indflydelse paa, og deres Tab herved var næsten et ligesaa stort Onde som Krigen selv. Frankerig lovede vel Nationerne til Gjengjeld at deres indre Handel skulde blomstre, men dette er umueligt, da denne Blomstren kun kan finde Sted i Forening med Ud- og Indførsel. Selv Hovedhensigten af Napoleons Forholdsregel, Englands Svækkelse, opnaaedes aldeles ikke og England aabnede sig snart nye Canaler for sin Handel. — Continentalsystemets Historie begynder med det berygtede Berliner-Dekret af 21de Novbr. 1806, ved hvilket de brittiske Øer til Lands og Vands erklæredes i Blokadetilstand, al Handel og Correspondens med dem blev forbuden, enhver Englænder, man traf i Lande, der vare besatte af franske Tropper eller tilhørte Frankerigs Allierede, ansaaes for krigsfangen, alle Varer og Eiendomme og ethvert Magasin, der tilhørte en Englænder, erklæredes for god Prise og al Handel med engelske Varer blev forbuden. Intet Skib, der kom directe fra England eller engelske Colonier maatte løbe ind i nogen Havn. England forsømte ei at tage Repressalier mod Dekretet i Berlin, først ved en Geheimeraadsordre af 7de Januar 1807, hvorved det blev alle neutrale Skibe forbudet at fare fra een Havn til en anden, naar disse Havne tilhørte Frankerig eller dets Allierede. Ethvert neutralt Skib, som overtraadde disse Forskrifter, skulde med Ladning og Alt confiskeres. Endnu mere trykkende for den neutrale Handel blev en anden engelsk Forordning af 11te Novbr. 1807. Herved bleve alle Havne og Steder, der vare

i Krig med England underkastede de samme Indskrænkelser, som om de vare paa det strængeste blokerede. Al Handel med slige Landes Varer blev forbuden og de dertil brugte Skibe underkastede Confiskation. En anden Forordning erklærede tillige Salget af Skibe, som de Krigførende overlode de Neutrale, for ugyldigt. — Neppe vare disse Ordrer udstedede, før der fulgte Repressalier fra fransk Side. Ved et Decret fra Mailand af 17de Decbr. 1807, skjerpet ved et af Tuilerierne den 11te Januar 1808, blev ethvert Skib, af hvad Nation det og var, som seilede til England, var visiteret af et engelsk Skib eller havde svaret en Afgift til den engelske Regjering, anseet for denationaliseret og erklæret for engelsk Eiendom, og som saadant var det god Prise. For desto sikkrere at tilintetgjøre den engelske Handel, udkom den 3die August 1810 Tarifen af Trianon for Colonialvarer, hvilken endnu mere udvidedes ved et Dekret af 12te Septbr. samme Aar; herpaa fulgte den 13de Octbr. et Dekret fra Fontainebleau om de engelske Varers Opbrændelse. — Disse Decreter maatte ogsaa antages med forskjellige Modificationer i alle de Lande, der stode i Forbindelse med Frankerig.

Contingent kaldte man den Deel af den tydske Rigsarmee, som de enkelte Rigsstænder maatte levere til Rigskrigene. Heri rettede man sig fordum efter en Rigslov af Carl 5te fra 1521 (Rigsmatrikel), siden efter Rigsdagsbeslutningen af 1681, ifølge hvilken Armeen i sædvanlige Krige skulde udgjøre 40,000 Mand (12,000 Ryttere og 28,000 Fodfolk). Tog Faren til, blev Contingentet fordoblet (duplum 80,000 Mand), ja gik endog til det Tredobbelte (triplum 120,000 Mand). I den sidste franske Krig har man udskrevet det Femdobbelte (200,000 Mand), hvilket dog ei gandske kom istand. Halvparten af Generalerne ved Contingentet vare catholske, Halvparten protestantiske. Smaae Rigsstænder gave ofte Penge istedet for Mandskab. Rhinforbundets Oprettelse forandrede Intet uden Formen for de Fyrster, der tiltraadde samme; men de øvrige bleve aldeles fritagne for de Forbindtligheder, Carls Rigsmatrikel paabød. Ved Rhinforbundets Oprettelse beløb Contingentet sig til 63,000 Mand. Da Forbundet siden tiltog og Medlemmernes Antal forøgedes til 36, blev og Troppecontingentet bestemt til 119,980 Mand, men formindskedes derpaa, da Oldenburg og Aremberg indlemmedes i Frankerig til 110,180 Mand, hvormed Frankerig skulde forene et Contingent af 200,000 Mand. Ifølge de Bestemmelser, som ere tagne efter Rhinforbundets Ophævelse, skal hvert Medlem af det tydske Rige stille et vist Contingent efter sin Størrelse og Vigtighed.

Contour, Omrids.

Contrabande, Contrebande kalde vi alle de Varer, som lovstridigen indføres i et Land eller udføres af et Land. Der gives Krigs- og Handels-Contrabande. Staternes Tractater imellem hverandre bestemme hvad Krigscontrabande er, dog ere de aldeles ikke overeensstemmende. End nu før de italienske Handelsstaters Consolato del mare, havde adskillige Magter forbudet deres Undersaatter at tilføre deres Fiender Vaaben. Ved de krigførende Magters Fordrag og Forordninger blev det siden de neutrale Magter forbudet at tilføre Fienden Krigsmunition og deraf blev Navnet Contrabande (Contra bannum) brugeligt. Siden udvidede man Begrebet ogsaa til slige Ting, hvoraf Vaaben kunde forfærdiges. Alle andre Varer, selv de, som kunde være Fienden meget nyttige, f. Ex. Korn, Viin, Levnetsmidler, ansaaes for frie Varer indtil de nyeste Tider, da Begrebet Krigscontrabande fik en overordentlig Udstrækning. Adskillige krigførende Magter tillode sig i Slutningen af forrige Aarhundred eensidige Declarationer derover, f. Ex. England og Rusland 1794, hvilke forlangte, at de neutrale Magter ei maatte tilføre Frankerig Korn, og England viste tilsidst declaratorisk Vilkaarlighed, da det erklærede f. Ex. saltet Kjød for Contrabande, under det Paaskud, at det blot kunde være bestemt for Garnisoner og Skibsmandskab. Handelscontrabande bestemmer hver enkelt Stat selv, meest efter den Grundsætning Intet at lade indføre, som Landet selv frembringer i Mængde, og Intet udføre, som behøves til eget Tarv. Endelig kalder man og slige Varer Contrabande, hvoraf de ved Indførelsen bestemte Afgifter ei ere svarede.

Contra-Protest. Naar den, hvorpaa trækkes, ei betaler en Vexel, lader Vexelens Eier derover optage et notarial Document, som Bilag, at han Intet har forsømt ved Præsentationen. Dette kalder man Protest. For at kunne gaae frem mod Acceptanten efter Vexelloven, er det i adskillige Lande Skik, at Ihændehaveren igjen præsenterer Udstæderen den til Rembours. Nægter han denne, optages et nyt Document, som kaldes Contra-Protest; og kun paa Protest og Contra-Protest kan en Vexelklage her grundes.

Contrapunkt. Oprindeligen forstod man derved det harmoniske Accompagnement af flere Stemmer, som man satte til een Melodie. I ældre Tider antydedes nemlig Noderne blot ved en Række Punkter, satte paa forskjellige Linier, og, naar een eller flere Stemmer skulde sættes til for Accompagnementets Skyld, saa maatte en nye Række sættes imod den anden, altsaa et Punkt imod det andet. I denne Betydning

var Contrapunkt ei andet end den harmoniske Sammensætning. I mere indskrænket Forstand er det de til en Sang satte Stemmers særdeles Art. Kunne disse Stemmer vexle med hverandre, og uden Forandring i deres Gang eller Tilsidesættelse af Harmonien sættes høiere eller lavere, kaldes dette den dobbelte eller mangfoldige Contrapunkt. Lade Stemmerne sig ei uden Reglernes Tilsidesættelse vende om, kaldes Satsen det enkelte Contrapunkt

Contrast. For længe siden har man gjort den Erfaring, at modsatte Ting, der stilles ved Siden af hinanden, sætte hinanden i et stærkere Lys. Høie og glindsende Farver, synes ved Siden af mørke og svage endnu høiere og mere glindsende, og ligeledes forekomme de mørkere endnu mørkere. Fortissimo lyder stærkere efter Pianissimo, dette lyder lavere efter hiint, og en pludselig Generalpause efter Fortissimo gjør et besynderligt Indtryk. Alle disse Virkninger af Contraster ere for længe siden bekjendte nok; desuagtet har det ei ret villet lykkes nøiagtig at bestemme Contrastens Væsen, hvorved Hovedhindringen var Contrastens Forvexling med Anthithesen. Denne har vel tilfælleds med Contrasten, at en Forening af forskjelligartede Gjenstande finder Sted i begge, men i hiin ere de forenede som Modsætninger, i denne som Lighed, der for desto mere at skjelne dem fra hinanden,, her for at sammenligne dem Anthithesen er saaledes en virkelig Modsætning, Contrasten blot Afstikken og det er urigtigt at kalde Contrasten Modsætning, hvilket de fleste Æsthetiker have gjort. Modsætningen, som forener Ting, der synes modsigende, gives Vittighedens Fornøielse og bedømmes af Forstanden, Contrasten derimod bedømmes blot af Følelsen, med hvilken den ene har at gjøre. Contrasten er intet andet end Sammenstillingen af to paa Følelsen virkende Gjenstande (Skikkelser, Bevægelser, Toner, Characterer &c.) til et andet Indtryks Forhøielse eller Svækkelse i Sammenligning med det første. En saadan Contrast er skrigende, naar Overgangen fra en Følelse til den modsatte ei skeer lidt efter lidt, men pludselig og uventet; den virker da frastødende, er modbydelig og ofte farlig i Livet. Hvo vilde pludselig og uforberedt bringe en om Veninde Efterretning om hendes Elskedes Død, og det netop i et Øieblik, da hendes Hjerte var Glæden hengivet. Dog byder Kunstnere, som blot søge at overraske os, ofte hvad vi i Livet have Modbydelighed for. Forstode de dem paa den sande æsthetiske Contrast, vilde de ei handle saa ubarmhjertigt med vore Følelser: de ville virke ved Contrast, men bruge blot de yderste og forstaae ei at træffe de mildere, bløde. For at forherlige en dydig Helt, stille de ham et lastefuldt Uhyre ved Siden, der

Tappre en Feig ꝛc. "Men hvorfor", sporger Eberhard, som her saae meget rigtigt, "forsmaae de store Mestre disse almindelige Midler?" De vide for det Forste, at de yderste Contraster kun ere faa. Naar de vilde indskrænke sig til dem, fremkom Eensformighed i deres Værker, som vilde gjøre dem mistænkte for Ufrugtbarhed. Dernæst fole de, at et poetisk Værk saavelsom et Malerie bliver haardt ved de yderste Contraster. De kjende ligesaa godt som den store Maler, Nødvendigheden af ved svagere Forskjel og blidere Overgang at sammensmelte de enkelte Farver i deres Malerie for at bringe den skjønne Harmonie i det Hele, hvilken er mere velgjørende end den meest brogede og afstikkende Colorit. De sætte altsaa ikke Dyd og Last, Tapperhed og Feighed, Kjerlighed og Had ved Siden af hverandre, men de sætte et Slags Dyd, Tapperhed eller Kjerlighed ved Siden af et andet: den mandlige Dyd ved Siden af den qvindelige, den raae ved Siden af den bløde; de sammenstille en Ajaxes raae Tapperhed med Achilles's ungdommelige Mod eller Ulysses's betænksomme; Hektors faderlige og Andromaches moderlige Kjerlighed. Overhovedet tjener Contrasten til at undgaae Eensformighed og befordre Mangfoldighed. Fra dette Synspunkt tages den fornemmelig i de dannende Kunsters Theorie, hvor man modsætter den det blot Symmetriske, som kun vilde frembringe Stivhed.

Contre-Admiral, en Anforer til Soes, der har Rang efter en Viceadmiral; hos Englænderne kaldes han Rear-Admiral, hos Hollænderne Schout by Nacht. — Contremarche betyder 1) Troppernes Tilbagetog for baglængs at gjøre Front; 2) en anden Retning ved Krigshæren; 3) til Soes er det, naar alle Skibe i en Flaade, hvilke findes i en Linie, stille sig bag det sidste Skib. — Contrescarpe kaldes i Krigskunsten den skjevt anlagde Gravside imod Marken, som staaer ligeoverfor Gravens Skraaning ved Staden (la scarpe). Men man forstaaer og derved saavel hiin egentlige Contrescarpe, som de udenfor samme liggende Værker, nemlig den bedækkede Vei, med Brystværn og Glaciet.

Contribution (Sammenskyden), er 1) den Afgift, som Beboerne af erobrede Lande paalægges af Fienden. Den er egentlig et Æquivalent for, at Fienden lader Beboerne beholde deres ubevægelige Eiendom og forskaaner den bevægelige fra Plyndring og Ødelæggelse. Sædvanlig sluttes Contributionsfordrag om hvor stor en Sum der skal betales, naar den skal betales ꝛc. 2) Contribution kan og betyde den Skat, som en Regent i Krigstider paalægger sine egne Undersaatter, for dermed at bestride de forhøiede Udgifter.

Controleur, Opsynsmand, een som skal paasee at Alt ved visse offentlige Indtægter gaaer rigtigt til, at intet Bedrag finder Sted og derfor holde Bog derover. Der gives forskjellige Slags Controleurer.

Controvers, Stridsag, Stridighed, især i Religionen. Controversprækener ere saadanne, hvori andre Religionspartiers Troeslærdomme gjendrives. Status controversiæ, en Stridssags eller en Processes egentlige Beskaffenhed.

Contumaz, naar det er saa meget som Quarantaine, betyder den Tid, hvori et Skib, der kommer fra et Sted, som er mistænkt for smitsomme Sygdomme, ei tør lande ved sit Bestemmelsessted, ei losse sine Varer, ei afsætte sine Passagerer eller indlade sig i noget Slags Forbindelser. Da denne Tid i Førstningen almindeligt var ansat til 40 Dage, saa opkom deraf Navnet Quarantaine, hvilket vel er det meest brugelige, men ei det meest passende, da Tiden bestemmes meget forskjellig efter Omstændighederne. I Førstningen var det fornemmelig Stæderne ved Middelhavet, der brugte slige Forsigtighedsregler formedelst deres store Handel paa Levante, hvor Pesten er meget almindelig. Disse Forsigtighedsregler bleve almindeligere, da flere Nationer deeltoge i denne Handel, og, da man tillige bragte pestagtige Sygdomme fra Vestindien f. Ex. den gule Feber. Ogsaa i det indre af Landet finder Contumaz Sted, naar en pestagtig Sygdom yttrer sig i en eller anden Stad eller Provinds, som nyligt i Staden Noja i det Neapolitanske. — Contumazanstalter eller Quarantainanstalter ere deels de Stæder, hvor Skibe og Reisende holde Quarantaine, deels de Love og Indretninger, de maae underkaste sig. Til nøiere Kundskab om saadanne Anstalter anføres en kort Skildring af Quarantaineanstalten i Marseille, som een af de bedste i Europa. Intet Skib, som kommer fra nogen mistænkt Havn, fornemmelig fra Levante eller Barbariet, tør løbe ind, uden i Forveien at have viist sit Sundhedspas eller sit Patent. Herpaa beroer for Størstedelen Bestemmelsen af Quarantainen. Patentet er enten 1) Patente nette, naar Stedet, hvorfra Skibet udløber er fuldkommen sundt eller 2) touchée, naar vel Stedet selv var sundt, men Skibe fra mistænkte Steder vare ankomne dertil, 3) soupçonnée, naar Sundhedsattesten erklærer at der hersker en ondartet epidemisk Sygdom, eller Cumunication finder Sted med Lane, hvor Pesten er udbrudt; 4) brute, naar Pesten hersker enten paa Stedet selv, hvorfra Skibet kommer eller dog i Nabolauget. For Rigtigheden af disse Patenter indestaaer saavel Stedets Consul,

der har underskrevet Patentet, som Skibscapitainen. Eftersom disse Patenter lyde tør nu Skibene gaae til Ankers i een af Havnene ved den nær Marseille liggende Øe Pomeguas. Efter en nye omstændelig Examen, hvorved Capitainen maae beedige Sandheden af sit Udsagn og efter en nøiere Prøvelse af Sundhedspatenterne bestemmer Quarantainens Tid og Maade. Ved alt dette holder begge Partier sig i nogen Frastand fra hinanden. Har Capitainen Breve eller andre Papirer hos sig maae han afgive dem. De gjennemrøges da eller gjennemtrækkes med Edike. Quarantainens Bestemmelse retter sig efter adskillige andre Omstændigheder foruden Patenterne, nemlig efter Varernes Beskaffenhed, af hvilke nogle lettere modtage Peststoffet, som alle Slags Uldvarer, Silke, Hør og Hamp, Pelsværk, tørt Læder, Fjer 2c., andre modtage det ikke, som Kryderier, Tobak, Viin, raae Huder 2c. Man bestemmer og Quarantainen efter Havnene, hvorfra Skibene komme og der antages i denne Henseende tre Classer. Til den første høre Havnene fra Dalmatien til Ægypten og Marokko, til den anden Kysten fra Tripolis til Algier, til den tredie Constantinopel, det sorte Hav o. s. v. Endelig seer man og hen til Forfald paa Reiser, om Nogen er bleven syg paa Skibet, hvor det har landet underveis, hvo det har taget ombord 2c. Alt dette bestemmes nøie af Capitainens Papirer og Examen, og nu afgjøres Quarantainens Varighed. Et Skib med Patente nette, med Varer der ei modtage Smitten, fra en Havn af 1ste Classe sættes til en Quarantaine af 18 Dage, med Varer, der modtage Smitten paa 20 Dage og saaledes forholdsmæssig. Skibe, som komme fra en Havn af 3die Classe maae uden Hensyn til Patent og Varer ligge 40 Dage i Quarantaine. Saasnart denne er bestemt, kommer Skibet i den Deel af Havnen ved Øen, som anvises det efter sit Patent. Det beholder en Vagtbaad ved Siden og Vagt ombord, som det strax har erholdt for at hindre al Communication; Skibet luftes, intet andet Skib tør nærme sig det, Equipagen maae blive ombord, Nødvendighederne tilrækkes Mandskabet ved lange Stænger. Daglig sendes en nøiagtig Beretning over Mandskabets Tilstand til Sundhedsraadet, Passagererne, som ei ville blive paa Skibet, komme i det paa Øen værende Lazareth. Dette har to Hovedafdelinger, det store Lazareth og det lille Pestlazareth. De Sunde komme i det første, de Syge i det andet; det Hele omgives af en dobbelt, 25 Fod høi Muur, omkring hvilken bestandig gaaer Vagt. Det store Lazareth har igien sine Afdelinger efter Skibenes Patenter. Det Heles Besætning bestaaer af en Lazareth-Capitain, en Lieutenant, Soldater og Dørvogtere. Saasnart en Passagerer er kommen i Lazarethet faaer han en Vagt, der ei forlader ham Dag eller Nat, han tør ei komme

ud af Lazarethet eller til noget Menneske i Nærheden, som overhovedet Ingen kommer enten ud af Lazarethet eller ind i samme uden Capitainens Tilladelse. Enhver Passagerer faaer et eget lille Værelse, hvoraf han ei tør gaae ud for den 16de Dag og som lukkes om Natten. Kun de Passagerer, der komme med et Skib, som har patente nette, tør om Dagen spadsere paa den frie Plads ved deres Afdeling eller paa et Gallerie, der er omgivet med et Gitter. Saasnart der hos een af Passagererne eller een af det paa Skibet blevne Mandskab viser sig Spoer af Feber, bliver han strax bragt i det egentlige Pestlazareth og aandske isoleret. En Læge, der dog adskilles fra ham ved et Gitter, examinerer ham. Bliver Sygdommen anseet for Pest eller mistænkelig saa maae Vagten undgaae al Communication, med den Syge. Lægemidler, Spise og Drik rækkes ham paa en lang Stang; han kan skrifte og gjøre sit Testamente, men saavel den Geistlige som Notariussen adskilles fra ham ved et Gitter. Døer han, bliver han med Jernhager bragt paa en lille Rullevogn og til en Grav som er meget dyb og hvori findes Kalk. Den maae ei aabnes før efter 30 Aars Forløb. Alt hvad der er i Værelset brændes, Væggene skrabes og hvidtes paa nye, Gulv og Vinduer vaskes med Eddike ꝛc. Kommer han sig, erklæres han ei for frisk, før alle Bylderne, (hvis han virkelig har havt Pestsygdommen) ere fuldkomne tørrede. Efter enhver Sygdom, selv naar den ei er Pest, begynder Quarantainetiden paa nye for Skibet og forøges paa 10 Dage. Efter Quarantainens Forløb blive Passageren endnu Engang gjennemrøget 4 til 5 Minuter og derpaa sluppet ud af Capitainen. Skibet og Ladningen blive dog 10 Dage længer i Quarantaine. Varerne bringes i de efter Patentet bestemte Afdelinger af Lazarethet, udsatte for Luftens Træk ofte vendte ꝛc. Efter fuldendt Quarantainetid bringes det tilbage paa Skibet, som efterat det endnu engang er gjennemrøget og examineret befries fra Quarantaine. Virkelige Pestskibe med Patent brute, tillades ei at lægge til i de fleste Quarantaineanstalter. Ved den i Marseille kan de vel løbe ind, men alle Forsigtighedsregler fordobles; Quarantainetiden for Passagerernebestemmes til 80 Dage og for Skib og Varer til 100; Varene luftes først 20 Dage paa Skibet, derpaa ligesaa længe paa Baade, og bringes nu først i Pestlazararethet. Enhver Mistænkt eller Syg kommer strax i Pestlazarethet og adskilles paa det strængeste fra andre. Efterat være bleven frisk, maae han paa nye holde Quarantaine i 80 Dage og i de første 50 til 60 ei forlade sit Værelse. Selv hans Vagt sættes paa 80 Dages Quarantaine og Skibets forlænges endnu 80 Dage. Alle Varer udpakkes og luftes; Lastdragerne og Arbeiderne, som have dermed at bestille, maae ligeledes udholde 80 Dages

Quarantaine før de slippe. Saalænge en Pestsyg ligger i Lazarethet tør ingen anden i Quarantaine værende Passagerer forlade sit Værelse uden Hensyn paa Skibets Patent.

Conus, see Kegle.

Convent kaldes enhver Sammenkomst. Under Revolutionen i Frankerig kaldtes Nationens Forsamling ved sine Repræsentantere Nationalconvent. — I Klostrene kaldes Munkenes Forsamling i Klosterets Anliggender Convent saavelsom Stedet, hvor de samles, ofte endog Klosteret selv; deraf Conventual, en Stiftsherre, en Munk ꝛc. — Conventicula, Conventikler kaldes hemmelige Sammenkomster, f. Ex. af religiøse Sværmere, Bøhmister ꝛc.

Conventionspenge kaldtes de Penge, som ifølge en af de tydske Rigsstænder 1750 truffet Overeenskomst udprægedes efter den nye wienske eller tyve Gyldensfod. Conventionsfod er den ved hiin Overeenskomst antagne Myntfod.

Convergens kalder man to Liniers Nærmelse imod hinanden, naar de løbe ud fra forskjellige Punkter. Det Modsatte er Divergens.

Conversation er Omgang, altsaa nøiere Forbindelse imellem Personer, der eftere er i Selskab med hverandre og gjensidig opsøge hverandre for at nyde hinandens Selskab. Her er altsaa mere end blot Forening til et Dieblikes selskabelige Fornøielse: men almindelig tager man ei hiin Bestemmelse saa nøie og forstaaer ved Conversation selskabelig Underholdning af ethvert Slags. Ubemærkt har dog den Blide forenet sig med Ordet, at man derved forstaaer de finere Cirklers selskabelige Underholdning. Hertil udfordres en egen Kunst, og hvo der besidder den, siges at have Selskabstone. Hvori denne bestaaer, vil man let finde, naar man overveier, hvori Conversation bestaaer. Den er først Underholdning; man forlanger altsaa af ethvert Medlem i Selskabet et personligt Bidrag til Fornøielsen ved Talenter især i Samtalen; thi ellers indfinder let den gabende Kjedsomlighed sig. Men denne Underholdning skal være selskabelig; man venter desaarsag at intet Medlem pedantisk trætter Selskabet ved at tillægge sig selv eller sin Sphære en alt for stor Vigtighed og blot tale derom, eller egoistisk indskrænke de Øvriges Deeltagelse, eller paastaaende gjøre sine Meninger gjeldende. Conversationstonen maa i det mindste være god, om ikke fiin. Den der har god Tone vogter sig for alt hvad der støder an mod den Agtelse, man skylder Andre, viser Andre den tilbørlige Opmærksomhed, udtrykker sine Eien-

skaber og viser i sin hele Opførsel en vis Velvillie, som han af Agtelse for Selskabet ei engang unddrager dem, med hvilke han ei forresten er i den bedste Forstaaelse. De som virkelig besidde god Tone, undgaae en alt for stor Opmærksomhed og studeret Høflighed, der nøder til Gjengjeld, er til Besvær og plager meer end Uopmærksomhed og Ligegyldighed. Den fine Tone (Urbanitet, modsat den plumpe Tone Rusticitet) giver det Velgjørende i vor selskabelige Opførsel SkjønhedS Form, hvilken forhøier Værdien af hvad vi meddele ved Maaden, hvorpaa det skeer. Denne Tone lader sig ikke let lære; men de høiere Stænders Opdragelse, naar disse tillige ere de mere dannede, sørger i det mindste for noget, der ligner. Ved taus Overeenskomst har man fastsat visse Regler, hvorom Kundskab tidligt bibringes Barnet og til hvis Jagttagelse det vænnes for at faae Færdighed deri. Men denne Færdighed strækker dog ikke til uden Dannelse. Fiinheden beroer paa den sædelige Følelse, paa Smagen og Dannelsen og paa Aanden. Til Dannelse udfordres Kundskaber, om just ikke lærde, saa dog velordnede og tydelige. Saaledes ere Natur- og Menneskekundskab, Geographie, Menneskets Historie, Levnetsphilosophie Kundskaber, der ere ligesaa nødvendige til Dannelse, som Smagens Udvikling ved Kunstens Skjønheder. Hvo, der uden slige Kundskaber og Cultur kommer i selskabelig Omgang, vil med al udenadlært Etiquette dog kun blive Figurant eller og, hvis han har tilstrækkelig Indbildning om sig selv, en tankeløs Svadser, som man i virkelig dannede Selskaber i det høieste taaler, naar man af visse Hensigter maa. Den sande gode Levemaade bestaaer sikkert ei deri at man siger mange tomme Ord; det menneskelige Selskab har et ophøiet Maal og dets Fornøielser hvile paa en bedre Grund. — Rousseau skildrer Conversationstonen saaledes: "Den gode selskabelige Tone er hverken tung eller flygtig, den er flydende og naturlig, forstandig uden at være pedantisk, munter uden at være larmende, behagelig uden at være kunstlet, spøgende uden at være tvetydig. Man gjør hverken Afhandlinger eller Epigrammer, man taler fornuftig uden at gjøre regelmæssige Slutninger, man spøger uden Ordspil og forener paa en passende Maade Vittighed og Fornuft, Lærdom og gode Indfald, sindrige Satirer, velanbragte Smigrerier og streng Moral, man taler om Alt, for at Enhver kan sige Noget, men forbyder sig ei i Undersøgelser for ei at vække Kjedsomhed, opkaster Spørgsmaal i Forbigaaende og afhandler dem hurtigt, taler tydeligt og altsaa siirligt. Enhver siger sin Mening og understøtter dem med faa Ord, Ingen bestrider en Andens Mening med Hitsighed eller forsvarer sin med Haardnakkenhed, man undersøger for at lære og holder op før man kommer i Strid, Enhver lærer noget, under-

holder sig og alle gaae fornøiede fra hverandre. Selv den Vise kan tage værdigt Stof til stille Betragtninger med sig." Geniet har eller tiltager sig, som overalt den Tilladelse, at overspringe disse Regler, og geniale Extravaganser kunne undertiden give Conversationen den høieste Interesse; men kun sjelden og uden Overdrivelse bør slige Undtagelser finde Sted. En Hovedsag ved Conversationen er at undgaae det Trivielle, men der udfordres en rig Skat af Uddannelse og Aand for stedse at sige eller undertrykke et Ord i rette Tid. — Man har gjort den fine Levemaade den Bebreidelse at den begünstiger Falskhed og skader Ærlighed. Men Ærlighed behøver aldeles ikke at være plump eller grov, og Lessing havde maaske Ret, naar han sagde: man er dog forfærdelig lidt, naar man blot er en ærlig Karl. — Athenen, Kunsternes og Videnskabernes Sæde, var i sin meest glimrende Periode tillige det Sted i den gamle Verden, hvor Omgangens og Selskabelighedens Gade havde forenet sig. I nyere Tider har Paris været anseet som Skolen for den fine Tone, hvorfra den videre udbredede sig. Midten af det forrige Aarhundred var den selskabelige Tones blomstrende Periode i Frankerig. Delille har skrevet et bekjendt Digt la conversation, hvori han fortræffelig skildrer Selskabstonen. Mad. Vannoz har skrevet Conseil à une femme sur les moyens de plaire dans la conversation, der fortjener at anbefales, som lærerig og skarpsindig. Chazets Art de causer er ligeledes rig paa skjønne Bemærkninger. Dog læres den rette Conversationstone vanskeligt af Regler.

Convex, ophøiet, see Concav.

Convictorium, kaldes paa Universiteter det Sted, hvor Studerende spise sammen og betale enten slet Intet eller kun lidet derfor. Convictoriet i Leipzig f. Ex. bestaaer af $18\frac{1}{2}$ Borde hvert til 12 Personer. Halvparten ere Friborde stiftede af velgjørende Private; de øvrige bidrage kun noget Ubetydeligt til Omkostningerne, som bestrides for Størstedelen af Universitetscassen.

Convoy kaldes i Søevæsenet eet eller flere Krigsskibe, som ledsage en Koffardieflaade og skulle tjene den til Bedækning.

Convulsioner, see Krampe.

Cook (James), var født den 3die Nov. 1728 i den engelske Provinds Yorkshire. Hans Fader, en ubemidlet Landmand med en talrig Familie kunde Intet anvende paa hans Opdragelse. Han satte ham i hans 13de Aar i Lære hos en Kul-

skipper, som bragte Kul fra Newcastle til London. Disse 7 Lære-Aar forløb uden Udmærkelse. Efterat han længe havde gjort sig Umag for en Tjeneste, blev han Styrmandens Medhjelper ombord paa et Skib. Her fandt han hvor uundværlige mathematiske Kundskaber vare for en Styrmand og lagde sig derfor med Iver efter Mathematiken. Alt hvad han kunde spare anvendte han til Privat-Underviisning i Mathematik og Søevidenskab, hvori han gjorde store Fremskridt. Han gjorde nu Reiser til Petersburg, Wiburg og Norge, og bivaanede Erobringen af Louisburg og Cap Breton. Hans Foresatte lagde Mærke til hans nøiagtige, troe og ulastelige Opførsel saavelsom hans Kundskaber. Da Englænderne 1759 gjorde en Rustning imod Quebek, erholdt han Plads som Skibsmester paa Admiral Saunders Flaade. Her gav han ved Foretagendet med Øen Orleans Beviser saavel paa sit Mod som sin Forsigtighed. Efter Freden satte han til med sit Skib ved Nordamerikas Kyst. Allerede var Cooks Duelighed erkjendt i den engelske Marine. Dette beviser det vigtige Hverv, han fik at optage Kysterne af New-Foundland. Han fik dertil et lille Skib med 10 til 12 Mand, forskaffede sig selv de nødvendige mathematiske Instrumenter og optog fra 1764 til 1767 den hele sydlige og den største Deel af den nordlige Kyst og leverede fortræffelige Specialkorter deraf. Det eneste Uheld, som her traf ham, var at han Engang paa Jagten beskadigede Tommelfingeren paa sin høire Haand, saaledes at han siden maatte føre Pennen mellem Pegefingeren og Mellemfingeren. Som et Beviis paa hans Gjerrighed fortjener at anføres, at han efter at være saaret paa denne Maade, modtog en aarlig Skadesløsholdelse af 4 Pund Sterling, der tilstodes Enhver, som var saaret i Søetjenesten og hvortil den ringeste Matros maanedlig maatte betale 5 Pence af sit Tractement. Cook levede paa en lille Eiendom ved den østlige Ende af London, da han blev kaldet til et nyt Foretagende. Videnskabernes Selskab i London foreslog at lade iagttage Venus's Gang forbi Solen 1769 paa een af de ved Capitain Wallis opdagede Øer i Sydhavet, hvilke han havde kaldet Georgsøerne. Kongen befalede et Skibs Udrustning og Lord Hawke udnævnte Cook til Lieutenant og Commandeur af samme. Skibet gik til Otaheiti; flere lærde Mænd, som Banks og Dr. Solander gjorde Reisen med; Beskrivelsen af samme blev siden udgiven af Hawkesworth af Cooks og Banks Manuskripter. Ved sin Opførsel vandt Cook Indbyggernes Tiltroe og vidste at bibringe dem en bedre Mening om Europæerne end de før havde, da Franskmændenes Mishandlinger endnu vare dem i frisk Minde. Iagttagelsen af Venus's Gang forbi Solen og Bestemmelsen af Otaheitis geographiske Beliggenhed blev paa det Hensigtsmæssigste afgjort, desuden blev Øen omseilet

og tilligemed Naboøerne optaget. Cook opdagede herfra at Nye-Seeland bestod af to Øer; det derimellem liggende Stræde blev kaldet Cooks. Cook vidste ved sit Mod, sin Udholdenhed og Klogskab at trodse alle de Farer, som mødte ham. Efterat han og havde opdaget det Stræde, som skiller Nye-Holland fra Nye-Guinea vendte han tilbage til England, hvor Kongen modtog ham meget naadigt og udnævnte ham til commanderende Skibsmester (mellem Lieutenant og Capitain). Nogle af de Franske gjorde Opdagelser foranledigede den Beslutning i England, nøiere at undersøge det store Sydhav. Dertil udrustedes to Skibe The Resolution og the adventure; hiint førte Cook, som Chef for hele Toget, dette Tobias Furnoux, som comanderende Skibsmester. Begge Forsterne valgtes til at gjøre denne Reise med, som tog sin Begyndelse i Juli 1772 og som vi kjende af Forsters Beskrivelse. Ved de hensigtsmæssige Forholdsregler, som Cook og Forster toge, lykkedes det at forebygge den frygtelige Skjørbug og overhovedet holde Mandskabet ved saa god Sundhed, at kun een eneste Mand døde af Sygdom paa denne treaarige Reise. Det kongelige Selskab belønnede Cook for hans Fortjenester herved med en Medaille. Cook beseilede Verdenshavet mellem den 60de° sydlig Bredde og Polarcirkelen, en meget farlig Reise, da Skibene hvert Øieblik vare nær ved at løbe imod uhyre Iisbjerge. Men endnu farligere saae det ud for den hele Expedition, da Cook blev heftig syg. Stærke Forstoppelser og Galdefeber havde svækket ham saaledes, at han ei kunde forlade Sengen. Sorgen var almindelig, da man frygtede at miste en Mand, der besad Alles Fortrolighed. Endelig begyndte han at komme sig, men til hans fuldkomne Helbredelse var ferskt Kjød nødvendigt, og der var intet Dyr paa Skibet undtagen en otaheitisk Hund, som tilhørte Forster. Denne lod Hunden paa Øieblikket slagte og Cook kom sig. Derpaa gik han til Cap efterat have været paa Søen i 28 Maaneder uden at have besøgt nogen europæisk Havn. Han godtgjorde ved sin Tilbagekomst, at der ei fandtes noget stort Land ved Sydpolen. Han angav nøiagtigt, hvorvidt det var muligt at komme mod Syden og hans Angivelser vare tilfredsstillende. Nu udnævntes han til virkelig Capitain ved Floden og fik en Plads ved Hospitalet i Greenwich. Under hans Fraværelse havde man anstillet et Forsøg paa at undersøge de nordlige Polarvande, hvorved Capitain Philips, (siden Lord Mulgrave) ei havde været meget heldig. Man var før endog kommen Polen nærmere. Bannington, som gjorde opmærksom herpaa, søgte at bringe det dertil, at man ved en Parlamentsact skulde tilkjende den, der fandt en nordlig Gjennemfart fra Sydhavet til det atlantiske Hav en Belønning af 20,000 Pund Sterling og

endnu 5000 til, hvis han var istand til at nærme sig Polen paa en Grad nær. Cook kom og her i Forslag og løb ud i Juli 1776 med to Skibe Resolution, som han selv førte og Discovery, som Capt. Clarke førte. Den 9de Nov. forlode de Cap. Først undersøgte Cook de af Manian og Kerguelen opdagede Øer; derpaa besøgte han Nye=Holland, Nye=Seeland og Societetsøerne, hvor han igjen satte den berømte Omai i Land. Han bragte Otaheiterne forskjellige Slags Dyr og plantede her nogle fra Nye=Holland medtagne Muskatnødde=Træer. Mod Slutningen af Aaret seilede han nordlig og naaede i Marts det følgende Aar Kysterne af Nordamerika, hvor han lod sit Skib reparere, seilede derpaa langs Kysten af Amerika, forbedrede mange Feil i de gamle Kort, fandt Strædet mellem Asien og Amerika, der trak sig nordostlig og troede at have naaet sine Ønskers Maal, da han pludselig saae sig saaledes omringet af Iis, at han stod i Fare for ei at komme ud af den. Da han formodede et Land op imod Polen, vendte han sig til den asiatiske Side for at gjøre et Forsøg langs den siberiske Kyst. Men ogsaa herfra maatte han tilbage til det Stræde, han havde forladt. Paa en Seilads herfra, traf han under 200° østlig Længde en Øegruppe, hvor Indbyggerne i Skikkeise, Sæder og Sprog lignede Otaheiterne, uden at det var muligt at efterspore Forbindelsen imellem dem. Cook ankrede ved een af disse Øer, blev vel modtagen og forsynet med Alt hvad han behøvede. Han seilede derfra, men et Vindstød, hvorved han mistede sin Formast, tvang ham til at vende tilbage. Nu viste Indbyggerne sig anderledes end forhen, tyvagtige og bedragerske. De røvede endog en Baad. For at fordre den tilbage vilde Cook begive sig til Øens Overhoved. Een af de Indfødte fornærmede ham med Frækhed; Cook fyrede paa ham i sin Forbittrelse. Dette oprørte de Vilde: de overfaldt ham og dræbte ham med fire af hans Folk den 14de Febr. 1779. Hans Liig blev sønderrevet og Englænderne kunde blot redde enkelte Dele. Øen, hvorpaa han blev dræbt var O=Waihi, een af Sandwichøerne. Cook var tre Gange trængt indenfor den sydlige Polarcirkel og hans Reiser vilde i lige Linie udgjøre 40,000 Mile; ham først skylde vi tilforladelige Efterretninger om Sydhavet og Landene i samme sgavelsom mange Opdagelser i Astronomie, Botanik, Menneskekundskab &c. Med en lykkelig naturlig Forstand forbandt han rastløs Virksomhed, vedholdende Mod og levende Deeltagelse i sine Kameraters Nød. Vel forledede en forsømt Opdragelse ham til at foragte al Lærdom og gjorde ham gjerrig, knurvorn og uselskabelig, men disse Feil uagtet fortjener han Roes. Hvad han var, var han ganske ved sig selv. De nyere Opdagere Portlock, Wilson, Dixon o. fl. vare hans Disciple. Hans

Reiser ere flere Gange udkomne i England. Den bedste Biographie af ham har Wiedmann leveret efter Kippis.

Copal, et Slags behageligt lugtende Træharz, der ligner Bernsteen.

Copek, en russisk Mynt, egentlig et Spyd, saa kaldet af Ridderen St. Georgs Billede med Spydet, som er præget derpaa; 90 udgjøre en Rubel. Copek svarer altsaa omtrent til en af vore gamle danske Skillinger.

Copernicus (Nicolaus), berømt ved Fremstillingen af det efter ham bekjendte Verdenssystem, var født i Thorn i Preussen den 19de Febr. 1473, studerede i Førstningen Philosophie og Medicin, men lagde sig siden efter Astronomie og Mathematik, hvortil Naturen syntes at have bestemt ham. For at lære at kjende de meest udmærkede Lærde i disse Videnskaber besøgte han adskillige af Europas Lande. Han opholdt sig længe i Bologna hos Dominico Maria, en duelig Astronom, derpaa i Rom, hvor han meddeelte Underviisning i Mathematik. Efter sin Tilbagekomst til sit Fædreneland erholdt han et Canonicat i det ermelandske Domcapitel i Frauenberg, hvorved han havde tilstrækkelig Tid til uforstyrret at overlade sig sine Studier. Ved mangehaande Jagttagelser og skarpsindige Combinationer kom han efter det Usikre i det ptolemæiske Verdenssystem, hvilket vel og andre før ham havde indseet, men hans geniale Aand satte og i dets Sted et System, hvis Rigtighed er bekræftet ved alle senere Opdagelser og Jagttagelser. Han lærte at Solen findes i Middelpunktet af vort Planetsystem, og at de dengang bekjendte Planeter bevægede sig i forskjellige Tidsrum om den ꝛc. Copernicus kjendte ingen anden Lidenskab end for Videnskaberne og ingen anden Fornøielse end den de skjenke. Han endte sit virksomme Liv den 11te Juni 1543. Vi eie af ham forskjellige i Trykken udkomne mathematiske og astronomiske Værker, men hans Haandskrifter gjemmes i Biskoppen af Ermelands Bibliothek.

Copie kalder man Mangfoldiggjørelse (af copia, Mængde) af en skriftlig Udarbeidelse eller et Værk i den dannende Kunst. I første Tilfælde er Copie det samme som Afskrift, copiere, at afskrive, Copiist, en Afskriver. Af en saadan forlange vi blot at han skal give os Originalen Ord for Ord, og kun sjeldent gives Tilfælde, hvor vi og forlange Originalens Skrifttræk. Ved et Værk af den dannende Kunst derimod, forlange vi, at hvert Træk, hver Linie, hvert Omrids skal ligne Originalen saaledes, at Copien kan sættes i dens Sted. Da der kun gives een Original, saa udbredes Nydelsen af Kunstens Mesterstykker mangfoldigt ved Copier.

Copiermaskiner. Man har gjort allestags Opfindelser for mechanisk at kunne copiere saavel Skrift som Tegninger. Blandt Copiermaskinerne for Skrift er Penna duplex eller den dobbelte Pen, ved hvis Hjelp man kan skrive to Breve paa Engang, den simpleste og ældste. En Opfindelse af Watt er dog bleven almindeligere brugt, især i England. Paa det frisk skrevne Blad, som skal copieres, lægges et andet lige stort gjennemsigtigt Papiir uden Liim, hvilket først er gjort fugtigt, dog uden at være gandske vaadt, og oven og neden til bedækkes med glat Papiir. Dette lægges derpaa i et eget dertil forfærdiget og med Klæde overtrukket Futteral for at holdes sammen og presses, og trækkes derpaa igjennem en Valsepresse een eller flere Gange. Paa det ulimede Papiir fremkommer derved et Aftryk af Originalen, som maa læses paa den anden Side. Paa de engelske Handelscontoirer betjener man sig næsten alene af denne Maade at copiere paa.

Copter ansees for Efterkommere af de gamle Ægypter; men allerede ved Landets Erobring af Araberne bestode de af Perser, Græker, Romere og flere Folkeslag. Siden have de forplantet sig uden videre Blanding. De leve adspredte over hele Ægypten og i en foragtet og undertrykt Tilstand, hvorfor de og stedse mere formindskes. Man regner for nærværende Tid kun 30000 coptiske Familier. De ere forskjellige fra de øvrige Ægypter ved Dannelse, Characteer, Skikke og Religion. Det coptiske Sprog, hvoraf den engelske Orientalist Woide har givet en Grammatik og en Ordbog, er blevet et dødt Sprog.

Copula (Baand) er i Sproglæren et Bindeord "og"; i Logiken det Ord, som forbinder Subjekt og Prædikat, f. Ex. Kuglen er rund.

Copulere betyder overhovedet at forbinde, men bruges især i kirkelig Forstand om at forene to Forlovede ved Præstens Haand og efter vedtagne Ceremonier. I Gartnersproget betyder copulere ved et skraae Snit at sammenføie en vild Qvist og en forædlet, fæste dem sammen ved et med Trævox belagt Baand og derved bevirke at de voxe sammen.

Coran (Alcoran), er Muhamedanernes paa Arabisk skrevne Religionsbog. Den kaldes almindelig skjønt urigtig Alcoran, da Al er den arabiske Artikel. Coranen indeholder Muhameds Taler, Guds Priis, Formaninger, de Christnes og Afgudsdyrkernes Gjendrivelse, Bestemmelser af tvivlsomme Religionstilfælde og Fortællinger i et for det meste prægtig, ofte svulstigt Sprog. Muhameds Svigerfader,

Abubekr samlede Coranen. I den findes meget Herligt om Gud, Forsynet, det tilkommende Liv, dets Straffe og Belønninger, og de deri værende Love og Bestemmelser passe sig paa Nationens Tarv. Ikke faa af Alcoranens Idéer ere umiskjendeligen laante af Bibelen. Guds Eenhed forsvares paa det Eftertrykkeligste; Retskaffenhed, Mildhed mod de Fattige og Gjæstfrihed anbefales ivrigen. Læren om en absolut Forudbestemmelse, Skildringen af Paradiis og den Forsikring at Enhver, som døde for Religionen var vis paa dette, maatte bidrage til at opflamme Muhamedanernes Mod. Med Hensyn paa Landets Clima anordnedes hyppige Renselser, Brugen af berusende Drikke indskrænkes, men Polygamie tillades. Coranen er derved forskjellig fra Bibelen at den er eet eneste Heelt i en Følge af historiske Efterretninger. Coranens Afdelinger kaldes Surer. Til alle Tider har der blandt Muhamedanerne været en stor Mængde Fortolkere af denne hellige Bog.

Corday d'Armans (Marie Anne Charlotte), en Datter af Johan Frants Corday og Charlotte Godier, var født 1768 i St. Saturnin ved Seez i det forrige Normandie og blev opdragen i Caen hos en Slægtning. Med sit Kjøns Ynde forenede hun et sjeldent Mod. Hun har forskaffet sig et Navn i Verdenshistorien ved at myrde den berygtede Marat. Det er interessant at erfare hvad der egentlig gav hende den første Idee til denne Handling. Hun elskede og var igjen elsket af en ung Officier i Garnisonen i Caen ved Navn Belsunce. Han var anklaget af Marat som Sammensvoren mod Republikens Frihed og blev myrdet. Dette ophidsede Charlotte Corday til Hevn. Ved Læsning af Fortidens Historie havde hun fattet et heftigt Had mod al Undertrykkelse. Mucius Scævola, der havde opofret sig selv for at redde Rom, havde gjort et stærkt Indtryk paa hende. Hun besluttede af give sit Fædreneland et lignende Exempel, og at støde Marat, Ophavsmanden til hendes Elskers Død, en Dolk i Hjertet. Endnu en anden Bevæggrund hævede hendes Mod. Adskillige Deputerede af Girondisterne (Barbaroux, Louvet, Gaudet 2c.) som den 31te Mai 1793 vare forviste af Marat, flygtede til Calvados, hvor Charlotte Corday lærte at kjende dem og hyldede deres Grundsætninger. Hun forlod nu sit rolige Hjem, kom den 12te Juli 1793 til Paris, men opgav Planen at opofre den Forhadte midt i Conventet, og begav sig to Gange til hans Bolig, hvor hun dog, alle Bønner uagtet, ei blev indladt. Med koldt og modent Overlæg skrev hun derpaa følgende Billet til ham: "Borger, jeg kommer lige fra Caen. Deres Kjerlighed til Fædrenelandet lader mig forudsætte at De med Fornøielse vil søge at afgjøre hiin ulykke-

lige Provindsses Begivenheder. Jeg vil begive mig til Dem; hav den Godhed at modtage mig og unde mig et Øieblikś Samtale. Jeg har vigtige Hemmeligheder at opdage Dem og vil skaffe Dem Leilighed at gjøre Frankerig en stor Tjeneste." Den følgende Dag kjøbte hun en Dolk i Palais Royal og med den i Barmen begav hun sig i Marats Bolig; han var just ifærd med at gaae af Badet, da han hørte hendes Stemme og befalede strax at lade hende komme ind. Forsamlingerne i Calvados vare den første Gjenstand for Samtalen; Marat hørte med Begjerlighed Navnene paa de Deputerede, der oplivede disse Sammenkomster og opskrev dem som Charlotte Corday dicterede dem. "Alle disse, udbrød han, skulle snart bøde paa Schaffottet!" Han havde afsagt sin egen Dødsdom, thi i samme Øieblik fremdrog Charlotte sin Dolk og stødte Uhyret i Brystet. Han opgav Aanden paa Øieblikket med et Skrig. Men hun stod rolig midt imellem Larmen af de tililende Domestiker og Naboer. En Politieofficier optog et Forhør og Charlotte Corday blev bragt til Abbediets Fængsel. Da Postmesteren Drouet fulgte hende til Abbediet og erindrede Pøbelen, som vilde dræbe hende, om Lovene, faldt hun i Afmagt. Da hun kom sig igjen var hun forundret over at Pøbelen havde ladet hende leve. Qvindernes Taarer smertede hende meget, men hun sagde: Hvo der redder sit Fædreneland er ubekymret om hvad det koster. Man fandt hos hende Skeden til Dolken, nogle Penge, hendes Døbeattest og Pas, et Guldubr og en Adresse til Folket. Da hun var ved Abbediet, løb en Yngling til og bad at man vilde opofre ham istedet for hende; ogsaa han maatte døe. Hendes første Omsorg var at skrive til sin Fader og anraabe ham om Tilgivelse for den Kummer, hun foraarsagede ham. Derpaa skrev hun til Barbaroux. Begge Breve vidne om den høieste Aandsdannelse og den meest ophøiede Tænkemaade. I Morgen Klokken 5, skriver hun til den sidste, begynder min Proces og jeg haaber endnu samme Dag at møde Brutus og andre af de Gamle i Elysium; thi de nyere gjøre intet Indtryk paa mig, da de ere saa slette. Hun viste sig for Revolutionstribunalet med Værdighed; hendes Svar vare bestemte og ædle: Dommerne spurgte hende, om hun var svanger? Rødmende svarede hun: jeg har ingen Mand fundet, som jeg ansaae mig værdig, thi Marat levede endnu. Hverken Dommernes Forbittrelse eller Pøbelens Rasen kunde et Øieblik forstyrre hendes Rolighed; langtfra at ville forsvare sig, talte hun om sin Daad som en Pligt, hun havde opfyldt mod Fædrenelandet. "Jeg havde, sagde hun, Ret til at dræbe Marat, thi han selv befalede Mordet. Den offentlige Mening havde allerede for længe siden fordømt ham og jeg fuldbyrdede blot Dommen." Hendes Forsvarer, fuld af Beundring over et sligt

Mod, udbrød: I hører den Anklagede selv, hun tilstaaer sin Forbrydelse, hun skjuler ingen Omstændighed, hun selv vil ingen Retfærdiggjørelse ꝛc." Da hun var dømt til Døden, vendte hun sig til sin Forsvarer (Chauveau-la-Garde) med disse Ord: "De har villet forsvare mig ligesaa fiint som ædelt, og dette alene var passende med min Stilling. Jeg takker Dem derfor og gjerne vilde jeg give Dem et Tegn paa den Agtelse, De har indgydet mig. Dog disse Herrer underrette mig netop nu om at min Formue er confiskeret; men i mit Fængsel har jeg nogen Smaagjeld at afgjøre og denne Pligt overdrager jeg Dem." Indhyllet i en rød Kappe blev hun nu ført til Retterstedet; med smilende Mine gik hun igjennem det Folk, for hvilket hun døde, og som forbandede hende. Et Øienvidne har forsikkret, at, da hun besteeg Skafottet, var hendes Ansigt farvet af den inderligste Tilfredsheds Colorit. Fuld af Beundring over hendes Mod udbrød en Stemme blandt Mængden: "See hun er større end Brutus." Det var en Deputeret fra Staden Mainz ved Navn Adam Lux. Han skrev til Tribunalet for at følge hende i Graven og forlangte at døe som Charlotte Corday. Hun døde under Guillotinens Øre den 17de Juli 1793.

Cordeliers. 1) Egentlig forstaaer man derved en Munkeorden, som hører til Franciscanerne. 2) I Frankerig havde et politisk Selskab fra 1792 til 1794 dette Navn af dets Forsamlingssted. I sin Oprindelse var denne Club mere exalteret og heftigere end Jacobinerclubben, men siden bleve dens Grundsætninger mildere. Marat var en af de første, som hævede sin Stemme deri. Danton og Camille-Desmoulins hørte til denne Clubs Overhoveder. Den sidste forfattede under Navn af den gamle Cordelier et Folkeblad, hvori han fornemmelig drog til Felts mod Ultrarevolutionisterne og søgte at demaskere den berygtede Hebert og hans Kamerater. Men, da han siden tilligemed Danton havde den Ulykke selv at blive fængslet og siden henrettet, kom Selskabet i Aftagen og ophørte siden gandske.

Cordilleras, kaldes den høie Bjergkjede, som gjennemløber hele Sydamerika fra Syd til Nord og hænger sammen med Bjergene i Nordamerika. De høieste er Cordilleras de los Andes i Peru og Chili; de som findes nordligst i Sydamerika kaldes Kystcordilleras og de, som hænge sammen med Bjergene i Brasilien kaldes Cordilleras af Chiquito. Blandt Cordilleras findes det høieste Bjerg, man kjender Chimborasso henved 20,000 Fod over Havets Flade. Humboldt har besteget dette Bjerg til 3000 Fod nær dets Top. Spidsen af Corasson er 14 856 Fod. Blandt andre af Cordillernes høie Bjerge er Capam-

Iboreou 18,180 Fod, Antisana 18,120, Cotopari 17,712, Sangay 16,068, Tunguragua 15,180 og Pitchinka 14,862 Fod høit. Man finder Endeel Vulkaner blandt disse Bjerge, af hvilke de fleste, selv i det hede Zone, ere bedækkede med evig Snee.

Cordon (Snor), kaldes i militair Forstand den Stilling af Tropper, hvorved de danne en uafbrudt Linie, enten for at beskytte et Land mod fiendtligt Indfald, eller hindre smitsomme Sygdommes Udbredelse.

Corduan, et Slags blødt Læder, der er tilberedet af Bukke- Gjede- eller Faareskind. Det ligner Saffian eller marrokansk Læder, men er blødere.

Corea, som Indbyggerne kalde Tio-cen-coak; Chineserne Tschaosien eller Kaoli, Japanerne Tsiosye, Correy eller Fakkusai, er en stor, langagtig Halvøe mellem China og det japanske Hav. Den støder mod Nord til det chinesiske Tatarie og er paa de øvrige tre Sider omgivet af det japanske, chinesiske og gule Hav. Den strækker sig fra 34 til 43° N. Br og fra 142 til 148° Længde og har et Fladeindhold af 4000 □ Mile. I den nordlige Deel findes utilgjengelige med evig Iis og Snee bedækkede Bjerge samt uhyre Skove og Ørkener, mod Syd bliver Landet behageligere, frugtbarere og mere beboet. Her avler man Riis, Hirse og andre Kornarter saavelsom Hamp, Bomuld og Silke. Desuden har Corea Jern-, Blye-, Sølv- og Guldværker, Perlefiskerier og Overflødighed af vilde og tamme Dyr. Indbyggerne ere en Blanding af Mantschu-Tunguser og Chineser, veldannede og Chineserne meget lige i Sæder og Levemaade. Landets Overhoved er en Konge, der vel betaler en aarlig Skat til Keiseren af China, hvis Vasal han er, iøvrigt regjerer han fuldkommen uindskrænket og temmelig despotisk. Hele Halvøen deles i 8 Provindser, hvilke Kongen lader bestyre ved Statholdere. Hovedstaden og Kongens Residens hedder Kingkitao.

Corelli (Arcangelo), var født i Fusignano, en Stad ikke langt fra Imola 1653 og udviklede tidligt sin Tilbøielighed til Musikken. Hans første Lærer i Kunstens Elementer var Matteo Simonelli, Sanger i Peterscappellet i Rom. Som denne dannede ham for Kirkemusiken, dannede siden Bassani i Bologna ham for den verdslige Musik. Violinen var hans Hovedinstrument og han bragte det til en næsten forbausende Færdighed. Aar 1706 foretog han en Reise til Tydskland, var nogen Tid i Churfyrsten af Baierns Tjeneste og vendte efter 5 Aar tilbage til sit Fædreneland.

Hans Navn blev bekjendt over hele Europa. Gazyarini, en competent Dommer, kaldte ham Virtuosissimo di violino e vero orfeo de nostri tempi. Blandt Corellis mange Velyndere var Cardinal Ottoboni den vigtigste. Efter Crescentinis Beretning var det Corelli, som indrettede og styrede hiint berømte musikalske Akademie, som hver Mandag holdtes i det ottoboniske Pallads. Her var Samlingspladsen for udmærkede Kunstnere. Her gjorde Händel Corellis Bekjendtskab. Corelli døde strax efter Udgaven af sit sjette store Værk den 18de Jan. 1713 og efterlod foruden en betydelig Formue ogsaa en kostbar Maleriesamling, som Cardinal Ottoboni arvede. Han blev bisat i Pantheon, hvor Pfalzgreve Philip Vilhelm lod ham oprette et værdigt Minde.

Corfu (Corcyra), en Øe ved Indløbet til den adriatiske Havbugt ligeoverfor Epirus, 12 □ Mile med et Antal af 60 til 70,000 Indb. for det meste Græker, er paa den nordlige Side meget frugtbar paa Viin, Salt, Olie, Honning og Havefrugter især Figen. Allerede Homer besynger Egnens Skjønhed og Himmelegnens Behagelighed Hovedstaden af samme Navn mod Kysten af Epirus, tæller 14000 Indb. og er godt befæstet. Et stærkt Citadel forsvarer Havnen, som er rummelig og sikker endog for Krigsskibe; hvorfor Venetianerne havde en stor Deel af deres Søemagt der. — Øen tilhørte længe Kongen af Neapel indtil Venetianerne i det 13de Aarhundred bemægtigede sig den og forsvarede den imod alle Angreb fornemmelig af Tyrkerne lige til det 18de Aarhundred. Ved Freden til Campo Formio, tilfaldt Corfu Frankerig, som dog ei beholdt den længe, da en russisk-tyrkisk Flaade erobrede den 1799. I Freden til Amiens blev den erklæret for uafhængig og lagt til de joniske Øers Republik Dog blev Øen den 19de Aug. 1807 igjen besat af franske Tropper. Efter de sidste Bestemmelser skal Øen høre til den joniske Republik, der staaer under Englands Beskyttelse.

Corilla (Morelli), en berømt Improvisatrice og tillige Virtuosinde paa Violin, hvorpaa den berømte Narbini havde underviist hende, improviserede Digte over enhver opgiven Gjenstand og havde den Ære at blive kronet paa Capitolium. Hun døde den 13de Novbr. 1799 i en Alder af 72 Aar.

Corinth, nu Coritho, een af de fornemste Handelsstæder i det gamle Grækenland, der med sit Distrikt udgjorde en lille Stat. Dens fordeelagtige Beliggenhed mellem to Have gjorde den til en Stapelplads for Asien og Europa. Den ved Handelen erhvervede Rigdom, avlede igjen Indu-

strie, men og Yppighed og Tøilesløshed. Intetsteds vare Skjøger i saa stor Anseelse og intetsteds gaves der en saa stor Mængde som i Corinth. Ødedagtigheden svækkede Nationen lidt efter lidt saa meget at den tabte al Selvstændighed og maatte bestandig anraabe Fremmede om Hjelp mod sine Fiender. Hovedepocherne i Corinths Historie ere følgende. Sisyphus var Stadens Stifter, hans Efterkommere herskede indtil Agamemnon. Omtrent 110 Aar efter den trojanske Krig og 30 Aar efter Heraklidernes Tilbagekomst, erholdt Aletes, en Efterkommer af Herkules, den kongelige Værdighed, og hans Efterkommere besad den arvelig i 417 Aar. Derpaa fulgte en aristokratisk Forfatning, under hvilken Bacchiaderne bestyrede Staten, men efter 90 Aar bemægtigede Cypselus sig den høieste Magt, som blev 73 Aar i hans Familie. Derpaa indførte Corinthierne en oligarkisk Regjering, som vedligeholdt sig uden Forandring. Corinth tiltraadde det achæiske Forbund og blev forstyrret af den romerske Consul Mummius 146 f. Chr. Julius Cæsar lod den igjen opbygge.

Corinthisk Erts, et kostbart Metal, hvis egentlige Natur og Beskaffenhed er ubekjendt. Plinius og Florus holde det for en Blanding af Guld, Sølv og Kobber og fortælle, at det er fremkommet tilfældigviis, ved Corinths Ødelæggelse. En stor Mængde Metal var der sammensmeltet og derved var denne Blanding fremkommet. Denne Beretning er ei rigtig, da man længe før kjendte corinthisk Erts. Ifølge de Gamles ufuldkomne Beskrivelse, var det et Slags Messing, og nogle nyere Naturforskere ere tilbøielige til ei at ansee det for et Kunst- men for et Naturprodukt. De troe at det var et naturligt Messing, hvis Grube Corinthierne alene kjendte. — **Corinthisk Søileorden** er den sidste og skjønneste af de 5 gamle Søileordener. Formedelst dens rige Prydelser kan den kun anvendes, hvor Pragt er den herskende Characteer.

Coriolan, en udmærket Romer, hvis egentlige Navn var Cajus Marcius, Tilnavnet Coriolan erholdt han ved næsten alene at erobre Volscernes Hovedstad Corioli. Kort derpaa tilfægtede Romerne sig ved hans Tapperhed en vigtig Seier over Antianerne, hvorfor Consulen Cominius belønnede ham med en gylden Krone. Disse glimrende Bedrifter havde skaffet ham Folkets Kjerlighed, hvilken han dog igjen mistede ved at modsætte sig Folkets Fordele og i en indtruffen Hungersnød tilraadte, at man ei lod Folket faae Korn før det igjen havde opgivet de kort før tilkjempede Rettigheder, især drev han paa Tribunmagtens Afskaffelse. Forbittrede fordrede Tribunerne ham for deres Domstoel, og,

da han ei indfandt sig søgte de at bemægtige sig hans Person og fordømte ham endelig, da dette Forsøg mislykkedes, til at nedstyrtes af den tarpeiiske Klippe. Men Patricierne reddede ham og man besluttede nu at afgjøre hans Sag for Folkets Domstol. Coriolan viste sig og svarede paa Tribunernes Klage, der beskyldte ham for Tyrannie og Stræben efter kongelig Magt ved den simple Opregnelse af sine Bedrifter og de Fædrenelandet viste Tjenester. Han viste sit med Saar bedækkede Bryst og rørte Mængden til Taarer. Da han imidlertid ei kunde svække den Beskyldning, at han imod en romersk Lov havde deelt Byttet imellem Soldaterne istedet for at overgive det til Quæstoren, lykkedes det Tribunerne at bevirke hans Forviisning. For denne efter hans Mening uretfærdige Dom besluttede han at hevne sig paa sit utaknemmelige Fædreneland, gik til Roms bittreste Fiender Volscerne og bevægede dem til at bekrige Rom, før Vaabenstilstanden var udløben. Selv blev han udnævnt til Anfører tilligemed Attius, begyndte plutselig Fiendtligheder og underkastede sig med seierrige Vaaben Latiens Stæder. Lavinium var alerede erobret og den volsciske Leier stod opslagen ved Fossa Cluilia i Roms Nærhed uden at man havde kunnet bringe nogen Hær sammen til Stadens Redning. Skræk herskede overalt. Det fra Senatet afsendte Gesandtskab vendte tilbage med det Svar, at Rom blot kunde erholde Fred ved Aftrædelsen af hvad der var erobret fra Volscerne. Et andet Gesandtskab udrettede ligesaa lidet, og, da ligeledes den af Præster og Augurer udsendte hoitidelige Procession vendte tilbage med uforrettet Sag, steeg Fortvivlelsen til det Høieste. Mændene løbe til Murene, medens Qvinderne i Roms Templer nedbade Redning fra Guderne. Da vendte Valeria, en Søster af Valerius Publicola, sig til de øvrige Qvinder og formanede dem at forsøge, om de ei ved Taarer vare istand til at bevæge en Mand der ei vilde give efter for mandlige Bønner. De begave sig til Veturia, Coriolans Moder, hos hvem de og fandt hans Kone, Volumnia, og bevægede begge til at følge dem for at gjøre det sidste Forsøg paa Seierherrens Hjerte. Senatet samtykkede i Beslutningen, og Roms Qvinder med Veturia og Volumnia samt dennes Børn i Spidsen, begave sig til Coriolan. Saasnart han saae sin Moder, sin Kone og sine Børn, befalede han Lictorerne at bøie Fasces for dem og modtog dem med Taarer og ømme Omfavnelser. I Forstningen modstod han deres Bønner og opmuntrede dem til at forlade det falske Rom og følge ham. Derimod holdt hans Moder ikke op at bestorme ham med Bønner, omfavnede hans Knæe, opfordrede ham til at skjenke Fædrenelandet en hæderfuld Fred og forsikrede ham at han kun over hendes Liig skulde drage ind ad Roms Porte. Da kunde han ei længer staae

imod, løftede rørt sin Moder op og tilstod hun havde afvæbnet ham. Han bragte sin Hær tilbage, og blev, da han herfor vilde forsvare sig i Volskernes Forsamling, dræbt i et Opløb, som Attius havde afstedkommet. Men Roms Senat lod paa offentlig Bekostning opføre et Tempel for Qvindernes Lykke paa det Sted, hvor Veturia havde bevæget sin Søn. Hun blev udnævnt til dette Tempels første Præstinde.

Coriphæus, Anfører for et Chor. (See dette).

Cornaro (Ludovico), mærkværdig formedelst den høie Alder, han naaede ved sin maadeholdne og tarvelige Levemaade, var af en fornemme venetiansk Familie, som havde skjenket Fæderenelandet adskillige Doger og Øen Cypern i det 15de Aarhundred en Dronning, som ved sin Død testamenterede Venetianerne sit Kongerige. Ludovico Cornaro døde i Padua 1566 i en Alder af 104 Aar og sov blidt ind uden Dødskamp. Allerede i sit 25de Aar var han overfalden af Mavesmerter, Gigt og en langsom Feber og trods alle anvendte Midler blev hans Sundhed maadelig til hans 40de Aar. Han holdt derfor op med at bruge Lægemidler, og, da Erfaring havde lært ham, hvilken Indflydelse, enhver Uregelmæssighed havde paa hans Legeme, indskrænkede han sig til det største Maadehold, hvorfra han siden aldrig afveeg. Han taler om de gode Virkninger heraf i sin Bog: Om et tarveligt Livs Fordeele. Vel ere Cornaros Forskrifter ei anvendelige paa alle Naturer, men hans almindelige Grundsætninger vilde stedse gjelde. Hans Sygdomme forsvandt lidt efter lidt og gjorde Plads for en varig Sundhed, forenet med Følelse af Velbefindende og Tilfredshed. Foruden ovennævnte Værk skrev han endnu tre Afhandlinger om samme Gjenstand. I hans Skrift om Menneskenes Fødsel og Død, som han forfattede i sit 95de Aar, udkaster han følgende Billede af sig selv: Jeg er sund og vel tilmode som om jeg var 25 Aar; jeg skriver daglig syv eller otte Timer; den øvrige Tid spadserer jeg, taler med en eller anden eller bivaaner en Concert. Jeg er munter; alt hvad jeg spiser, smager mig. Min Phantasie er levende, min Hukommelse stærk, min Dommekraft god, og min Stemme, som er besynderligt i min Alder, stærk og velklingende.

Corneille (Pierre), født i Rouen den 6te Juli 1606, blev først Advokat, men, da han ingen Lykke havde, opofrede han sig Digtekunsten. Et eget Tilfælde udviklede hans Talent, som hidtil var skjult. Een af hans Venner førte ham til sin Elskede; han indtog her snart sin Vens Plads. Denne Begivenhed bevægede ham til at skrive

sit første Theaterstykke Melite. Saa ufuldkomment det var, blev det dog modtaget med overordentligt Bifald. Derpaa fulgte en Mængde andre. En høiere Flugt tog Corneille i sin Medea, en Efterligning af Seneca. Dette Stykke havde imidlertid kun maadeligt Held, skjøndt det overgik alt hvad den franske Skueplads dengang havde at opvise. Sin rette Hæddersbane aabnede Corneille med Cid, som udkom 1636, og i høi Grad vakte Richelieus Iversyge. Han dannede et Partie derimod og fik det franske Akademie til at forfatte en Critik derover, som ei var det til synderlig Hæder. Desuagtet vedblev Publikum i sin Enthusiasmus, og for at betegne det Fortrinligste sagde man: "Cela est beau comme le Cid." Virkelig hører Cid til den tragiske franske Skuepladses fortrinligste Prydelser; der hersker overalt i samme ridderlig Kjerlighed og Ære og Skildringen af Spanierne er mesterlig. Det er at beklage at Digteren ei vedblev at gaae frem paa denne Vei, hvorved Tragoedien kunde bleven national og romantisk; men efter den Tids Fordomme troede, at man kun hos de Gamle kunde finde værdigt Stof til Tragoedien Hans næste Stykke vare Horatierne, hvori man vel finder store Skjønheder, men selv efter de franske Critikers Tilstaaelse betydelige Mangler. Derpaa fulgte Cinna, Polyeuct, Pompeius's Død, Rodogune, som Corneille erklærer for sit Yndlingsværk, Herkules og Lystspillet Nikomedes. Kun disse Skuespil have vedligeholdt sig paa Skuepladsen. Hans øvrige Arbeider faldt enten strax eller forsvandt lidt efter lidt. — Corneille døde som Dekan ved det franske Akademie den 1ste October 1684. Ham tilkommer den Roes først at have bragt den franske Tragoedie til en værdig Høide, hvorvel han ei havde Kraft nok til at bryde de Lænker, som man havde paalagt den efter Aristoteles's formeentlige Forskrifter. Man gav ham Tilnavnet den store, fordi han mere fremstiller Heroismus end Kjerlighed og blide Følelser og i sine kraftige, men ei altid velklingende Vers udtrykker ophøiede og ædle Følelser. I øvrigt viste Corneille hverken i sit Udvortes eller i sin Omgang Manden af Aand. Han talte lidet og udtrykte sig sædvanlig slet og forvirret. Med Ret sagde derfor en Dame, man burde kun gjøre hans Bekjendtskab i Hotel de Bourgogne (paa Theatret). Med en høi Aand, der elskede Uafhængighed kunde han ei nedlade sig til Smiger og heller ei af Hoffet. Selv til de mindste Forretninger var han fuldkommen ubrugbar. Uden at være forfængelig, yndede han dog Roes. Med den ham egne Oprigtighed og Redelighed forbandt han en ængstelig Religiøsitet. Han var gift med en Datter af Lieutenant-General d'Andely, med hvilken han avlede tre Sønner. Voltaire, der kaldte sig Corneilles Soldat, har udgivet hans Værker og com-

menteret over dem. Fordelen af denne Udgave anvendte han for een af Digterens Beslægtede, der intet eiede uden det berømte Navn. Han lod hende give en passende Opdragelse, giftede hende anstændig og betalte saaledes hans Nations Gjeld.

Corneille (Thomas), den Forriges Broder, var født 1625 i Rouen, blev efter sin Broders Død Medlem af det franske Akademie og 1701 Medlem af Inskrifternes Akademie og døde 1709 i Andeli i Normandiet efterat han i sin Alderdom var bleven blind. Ogsaa han arbeidede for Skuepladsen, men søgte ei som sin Broder at forbause ved Heroismus, men som Pradon siger, erhverve Tilskuernes Gunst ved den Ynde, som saa meget behager. Af hans talrige Skuespil, hvoraf de fleste ere glemte, have Ariadne og Grev Essex holdt sig paa Skuepladsen og ere ei uden Fortjenester. Begge Brødrene levede iøvrigt i en sjelden Enighed, omendskjøndt de i visse Maader som Medbeilere kappedes om Publikums Yndest.

Cornelia, en ædel Romerinde, var en Datter af den berømte Scipio Afrikanus og en ypperlig Moder Æmilia. Hun blev gift med Consulen Gracchus Aar 577 efter R. B. Hun var en meget dannet Qvinde og Skribentinde, men fornemmelig bekjendt som en fortræffelig Moder En Dame, som viste sig i meget prægtige Klæder og forlangte at see hendes Smykker, viste hun sine Sønner, som sin kjæreste Skat. Hendes Sønner gjorde dem berømte som Talere og som Folkets Forsvarere, men omkom begge paa en voldsom Maade.

Córnelius Nepos, en berømt romersk Historieskriver fra Hostelia i det Veronesiske, levede i det latinske Sprogs Guldalder og døde under Triumviratet, sandsynlig Aar 724 efter R. Bygning. Han forfattede mange Værker, hvoraf dog kun hans udmærkede Feltherrers Levnet have vedligeholdt sig til vore Tider. Han fremstiller her i en classisk Stiil, Korthed, men tillige Tydelighed 25 af Oldtidens mærkværdigste Helte. Hans Characterer ere sædvanlig træffende tegnede; kun mangler han ofte den rigtige Harmonie, da han undertiden behandler vigtige Sager meget kort og ubetydelige meget vidtløftigt. Han øser heller ikke altid af tilforladelige Kilder.

Corniche, Karniis eller Krands, den fremragende øverste Deel af Søileordenen.

Cornwallis (Charles Marquis af), født 1731, blev fra sin Barndom bestemt til Militairstanden. Aar

1758 blev han Capitain ved Infanteriet og tre Aar efter Adjutant hos Marquis Granby, hos hvem han blev til Krigen var endt i Tydskland. Aar 1764 blev han Oberstlieutenant og Aaret derpaa arvede han efter sin Faders Død Titel af Greve af Cornwallis. Aar 1765 udnævnte Kongen ham til sin Kammerherre og Adjutant; kort derpaa fik han Commando over det 35te Linieregiment. 1768 giftede han sig med Miss Jones, en overordentlig rig Dame, med hvem han fik en Søn og en Datter. Ved Udbruddet af den amerikanske Krig blev han beordret derhen med sit Regiment. Hans Gemalinde, som ei havde kunnet bevæge ham til at forlade Tienesten, døde af Smerte derover. I denne Krig udviklede han store Militair-Talenter. Han indtog Philadelphia, bidrog til at erobre det sydlige Carolina og slog med en ringe Magt General Gates aldeles. Men i Aaret 1781 blev han nødt til at vige for Frankerigs og Amerikas forenede Hære. Han kom næsten ved samme Tid tilbage til England. Storbrittaniens Anliggender toge en foruroligende Vending i Indien. Lord Cornwallis blev udnævnt til Generalgouverneur i Bengalen. I Decbr. 1790 tog han Bangalore og paa denne Erobring fulgte Tippo Saibs fuldkomne Nederlag og han overleverede Lorden begge sine Sønner som Gidsler. Saaledes endte han paa en hæderfuld Maade denne vigtige Krig, der betydelig udvidede Englændernes Besiddelser og vendte 1793 tilbage til England. Han blev til Belønning udnævnt til Marquis og til Lord af Admiralitetet. Ved Udbruddet af Rebellionen i Ireland, begav han sig derhen under Titel af Lord-Lieutenant, slog Insurgenterne og meldte Lord Portland i Oct. 1707, at alle paa Øen udskibede Franske, vare gjorte til Fanger. Ogsaa de Franskes andet Landgangsforsøg tilintetgjorde han og gjorde med sit lille Corps General Humbert til Fange. Han virkede kraftig til Irlands nærmere Forening med England. Aar 1801 gik han som befuldmægtiget Minister til Frankerig og undertegnede Præliminarierne til Freden i Amiens. Siden blev han udnævnt til Gouvernør i Indien, begav sig i Sommeren 1795 derhen, men døde kort efter sin Ankomst den 5te Oct. samme Aar af en Feber, i det Øieblik han vilde begive sig til Armeen ved Ghazeepore i Provindsen Benares.

Corollarium, en Tilsætning, Tilgift eller Anmærkning til en anført Sætning og udledes af denne eller og staaer i naturlig Forbindelse med den.

Coromandel kaldes den østlige Kyst af den forreste indiske Halvøe fra Cap Comorin til nær ved Mundingen af Kistnafloden. Den er sandig langs Kysten og kun lidet

skikket til Riisavl, men længere inde er den frugtbarere. Den adskilles ved forskjellige Bjergrækker fra det Indre af Landet. Den frembringer ei Krydderier som Vestkysten, har aldeles det modsatte Veirligt og ved den meest trykkende Hede om Dagen kjølige Nætter. Bomuld avles i Mængde og benyttes af de flittige Indbyggere til en Mængde Bomuldstøier af forskjelligt Slags, hvilke i Godhed og godt Kjøb overgaae alle lignende Arbeider og bringes omkring til alle Egne af Verden. Den hele Kyst har ingen egentlig Havn; Handelsforretningerne afgjøres derfor ved Sommertiden med de Fremmede. Flere Fyrster ere i Besiddelse af dette Land og iblandt dem er Naboben af Arket den vigtigste. I de nyeste Tider have Englænderne, som besidde Præsidentskabet Madras paa denne Kyst, næsten aldeles bemægtiget sig hans Lande. De sydlige Fyrstendømmer Marwar, Madura og Tinevelly ere ogsaa afhængige af dem. Ved disse Kyster findes Perlefiskerier i Havbugten af Manaro. Franskmændene have paa denne Kyst Pondichery og Karikal og de Danske Tranquebar.

Corpus Catholicorum og corpus Evangelicorum. Uagtet de tydske Rigsstænder samtlig vare Medlemmer af eet Rige, fandt dog megen Forskjel Sted i Henseende til deres Rettigheder. En vigtig Forskjel bevirkede Religionens Forskjellighed. Man deelte i denne Henseende Rigsstænderne i de catholske og evangeliske. De catholske Rigsstænder bekymrede sig lidet om den Ret at danne et Heelt, da de havde Stemmefleerheden for sig, dirigerede Rigsdagen og Keiseren desuden var af deres Religion. Saa meget vigtigere var den Ret at danne et Heelt for Protestanterne for at beskytte sig mod Catholikernes overveiende Fordele, især mod Stemmefleerheden. Begyndelsen til de evangeliske Rigsstænders Forbindelse skeede ved Sachsen og Hessen, som i Torgau forbandt sig til den lutherske Religions Forsvar 1526. Denne Forening tiltraadde siden Hertugerne af Lüneburg og Mecklenburg, Fyrsterne af Anhalt, Greverne af Mansfeld og Staden Magdeburg. Disse forenede evangeliske Rigsstænder protesterede allerede 1529 mod den i Speier forfattede Rigsdagsbeslutning. De øvrige evangeliske Rigsstænder, som indsaae Fordelen af denne Forbindelse, sluttede allerede 1532 i den saakaldte Nürnberger Religionsfred, som et Corpus, et Forlig med det catholske. Imidlertid nyttedes denne stedse meer og meer udvidede Forbindelse af de evangeliske Rigsstænder blot i Religionsanliggender. Men, da Keiserne Ferdinand 2den og 3die under Trediveaarskrigen nærede den Plan gandske at undertrykke den protestantiske Religion, blev Protestanternes Forbindelse fastere og blev formelig erkjendt i den westphalske Fred 1648. Nærmere blev dog denne Forbindelse

sammenknyttet til et Corpus fra 1720. Til det evangeliske Forbund hørte alle protestantiske Fyrster, saavel Lutheraner som Reformeerte efter den i Landet herskende Religion, saaledes at en for sin Person catholsk Regent, der regjerede et protestantisk Land hørte til det evangeliske Corpus. Sædvanlig førte Churfyrsten af Mainz Directoriet paa Rigsdagene, naar ingen Adskillelse fandt Sted af begge Religionspartier; indtraf et sligt Tilfælde, førtes et dobbelt Directorium; Churfyrsten af Mainz stod i Spidsen af de Catholske og Churfyrsten af Sachsen for de Evangeliske. Imidlertid vilde man ei altid erkjende dette sidste, hvortil Frederik den vise, Churfyrste af Sachsen ligesom havde lagt Grund, da han 1522 paa Rigsdagen i Nürnberg forsvarede Protestanternes Sag ved sine Gesandtere. Hans Efterfølger Johan den standhaftige, stillede sig i Spidsen af Protestanterne sammenkaldte dem til at raadslaae om den augsburgske Confession før samme blev Keiseren overgivet, indkaldte dem til Schmalkalden og erkjendtes stiltiende af begge Religionspartier for de Evangeliskes Director. Fra 1575 søgte Frederik 3die af Pfalz, der var gaaet over til den lutherske Religion at tilvinde sig Directionen i Religionsanliggenderne, hvilket saa meget letere syntes at ville lade sig gjøre, da Churfyrsterne af Sachsen betragtede den snarere som en Byrde end en særdeles Rettighed. Under Tredveaarskrigen paatog først Gustav Adolph og derpaa hans Cantsler Oxenstjerne sig Directoriet, dog blev det efter den westphalske Fred 1653 formeligt overdraget Churfyrsten Johan Georg, hvis Hengivenhed til Keiseren tilforn havde gjort ham mistænkt for de øvrige evangeliske Fyrster. Fra denne Tid blev Sachsen i Besiddelse af Directoriet indtil det tydske Riges Opløsning. Vel foranledigede Frederik August 1stes og Frederik August 2dens Religionsforandringer nye Bevægelser blandt de evangeliske Rigsstænder. Men, da hiin forsikrede Overholdelsen af den protestantiske Religion i sine Churlande og erklærede Overgangen til den catholske Religion blot for en personlig Sag og selv overdrog Hertug Frederik 2den af Gotha Directoriet tilligemed Geheimeraadscollegiet i Dresden, bleve de evangeliske Rigsstænder beroligede. Da Frederik August 2den Aar 1717 antog den catholske Religion, ventede Churfyrsten af Brandenburg Frederik Wilhelm 1ste at blive Director; dog blev denne Værdighed hos Sachsen, omendskjøndt Georg 2den af Hanover foreslog det frie Valg af en Director for de evangeliske Stænder. Sachsen lod Diretoriet fortsætte ved sine Gesandtere, som dog altid maatte være af den evangeliske Religion, og i Rigsdagsanliggender erholdt deres Instruction af Churfyrsten, men i Sager, som angik corpus Evangolicorum af det geheime Concilium i Dresden.

Corpus juris. Herved forstaaer man en Samling af Love og Forordninger, som den græske Keiser Justinianus 1ste lod udstede i det 6te Aarhundred. Værket er forfattet i det latinske Sprog og havde derfor strax den synderlige Skjebne at være uforstaaeligt for det Folk det var nærmest bestemt. Det bestaaer af fire Hoveddele: 1) af en Haandbog i den hele Jurisprudens til Ledetraad ved Underviisningen (Institutionerne); 2) af et større Retssystem i 50 Bøger, som ere samlede af de gamle Retslæreres Skrifter (Pandecterne); 3) af de ældre Keiseres Forordninger (Codex); 4) af senere af Justinian udgivne Love (Novellerne). Adskillige Forordninger af de senere Keisere og de longobardiske Lehnsbøger udgjøre Anhanget. Den hele Samlings nærværende Form skylder man de italienske Retslærde fra Middelalderen. Thi i det 12te Aarhundred begyndte man igjen i Italien paa Universiteterne at foredrage Justinians Lovgivning, som under de voldsomme Rystelser dette Land i Aarhundreder havde været udsat for, næsten var glemt. Universitetet i Bologna kom fornemmelig herved i Anseelse. Videbegjerlige Ynglinge fra næsten alle Europas Lande strømmede til dette nye Themis Tempel og bragte de der fundne Viisdoms Skatte tilbage med sig til deres Fædreneland. De fleste Lovgivninger andre Stæder vare paa hiin Tid meget ufuldstændige og feilfulde. Naturligviis begyndte man at anvende de udenlands lærte juridiske Sætninger paa juridiske Sager hjemme. Methoden fandt Bifald og blev, fornemmelig i Tydskland saa almindelig at Keiser Maximilian den 1ste bekræftede den i en Rigsgrundlov af 1495, hvorved den saakaldte romerske Ret hævedes til en almindelig subsidiarisk Afgjørelseskilde for hele Tydskland. Med alle de Mangler, den justinianske Lovgivning har, besidder den dog tillige meget fortreffeligt og endnu brugbart. Og selv ved nyere philosophiske Lovgivninger har man ofte benyttet den.

Correct, Correcthed. Alle Former, som Mennesket frembringer eller paatrykker Stoffene, ere underkastede visse, i disse Formers Natur liggende Love og kunne derfor bedømmes efter en vis naturlig Typus. De maae derfor følges af enhver, der vil meddele sig ved udvortes Former, hvis han vil naae sin Meddelelses Hensigt. Iagttagelsen af de nødvendige Fordringer ved den udvortes Form kalder man Correcthed (Regelrethed); og correct er enhver Ting der er indrettet overeensstemmende med Forskriften eller den naturlige Fremstillelsesmaade for at blive et forstaaeligt Tegn, f. Ex. en correct Haandskrift, en correct Stiil, hvilken en Skribent maae besidde, dog gjør den alene ham ei til Skribent. Correctheden har imidlertid sine Grader og fuldkommen Correcthed er egentlig et Ideal. Der gives endog Gjenstande

ved hvilke man let tilgiver Mangel paa Correcthed f. Ex. ved politiske Tidender, hvor man seer mere paa Efterretningernes Vigtighed end paa Stilen. — I Værker af de skjønne Kunster er den nødvendig, men underordnet Skjønheds Fordring, men man bør aldeles ikke blande den med Skjønheden selv, ja her kan den endog tit blive stødende, naar den er ængstelig søgt og høiere Egenskaber opofrede for den.

Correggio (Antonio Allegri, mere bekjendt under Navnet Antonio da Correggio, som han havde af sit Fødested) hører ei blot til Italiens fortrinligste Malere, men og til de skabende Aander, der bane sig en egen Vei og vandre sikkert til Udødelighedens Maal. Da allerede hans Samtidige erkjendte hans store Fortjenester er det besynderligt, at neppe een eneste Omstændighed af hans Liv er kommet til os. Han var født i Correggio, en Stad i Modenas Distrikt 1494. Hans Forældre bestemte ham til Videnskaberne, men Naturen havde bestemt ham til Kunsten og gjorde her Udslaget. Man veed ei hvem han har havt til Lærer; sandsynlig var det hans Onkel Lorenzo Allegri. Man har ofte anført en Beretning som skal bevise vor Kunstners tidlige Selvfølelse. Han har, fortæller man, eengang seet eet af den store Raphaels Stykker og udbrudt: anch'io sono pittore (Ogsaa Jeg er Maler). Dog mangler denne Beretning af flere Grunde Troværdighed. Mengs har i sit indholdsrige Skrift: Tanken over Skjønhed og Smag i Maleriet handlet udførlig om denne uforlignelige Kunstners Fortjenester. Der ere tre Egenskaber, man bestandig maae beundre hos Correggio: Gracie, Harmonie og Penselens Førelse. Der er en egen Ynde i hans Figurers Stillinger og Bevægelser, en Elskværdighed i sammes Udtryk, der aldeles henrykker. Hine Stillinger og Vendinger havde ei været Kunstneren mulige uden hans Styrke i Forkortelser, hvilke ei blot bringe større Mangfoldighed i Maleriet, men ogsaa ere saa fordeelagtige for det Yndige. Det Raae og Haarde var ham modbydeligt, han forstod at indtage ved det Milde, Blide, næsten Qvindelige. Dertil stræbte han ved Harmonien, hvis Skaber man kan kalde ham. Han var uovergaaelig i Lysets Fordeeling, i den Færdighed, at give sine Figurer Runding og lade dem træde frem og tilbage, hvori fornemmelig den lombardiske Skole, hvortil han hørte, udmærkede sig. Han har gjort en høist genial Brug af Harmonien i sin saa kaldte Nat (la notte di Correggio). Dette almindeligt beundrede Malerie forestiller Frelserens Fødsel eller Hyrdernes Tilbedelse. To Hyrder og en Qvinde, der bærer Duer, indfinde sig ved den Nyfødtes med Straa fyldte Krybbe, hvor Maria med moderlig Ømhed holder sin i guddommelig Glands straalende Søn med begge Hænder, bøier sig hen over ham og betragter

ham kjerligt. Det var en ligesaa genial som dristig Idee af Kunstneren, at lade alt Lys i Maleriet udgaae fra det guddommelige Barn. Med fuldkommen Solklarhed oplyser hans Glands ei alene den hele Gruppe, men naaer endog de over ham svævende Engle, der hvile paa en gjennemsigtig Skye og tilbede. I Baggrunden seer man i et svagere Lys Joseph, som har ført Æslerne tilbage fra Vandet. Det øvrige Landskab ligger i natligt Mørke. Til hans fortrinligste Malerier høre desuden hans hellige Hieronymus, som har begeistret adskillige berømte Malere til Uretfærdighed mod Raphael, videre den bodfærdige Magdalene og en Mængde andre, der vise saavel hans Virksomhed som Genie. Han døde 1534. Den ugrundede Fortælling om hans store Fattigdom og dens Aarsag til hans Død er for længe siden gjendrevet.

Corregidor, en Øvrighedsperson i Spanien og Portugal, en Politiedommer i anden Instants.

Correspondence, Brevverling; de som føre den kaldes Correspondenter. Der hamburgische unparteiische Correspondent. I Aaret 1712 udkom i Schiffbeck ved Hamburg en holsteinische Zeitungs-Correspondence, som dog igjen ophørte 1714. Den var Grunden til den paafølgende Staats- und gelehrten- Zeitung des hamburgischen unparteiischen Correspondenten, som begyndte Aar 1721, dog dengang ei endnu kaldet hamburgischer men holsteinischer Correspondent. Dens fuldkomne Titel characteriserer Tidsalderen. Det første Stykke udkom den 29 April 1721 under Titel "Staats und gelehrte Zeitung des holsteinischen unparteiischen Correspondenten durch Europa und andere Theile der Welt von Anno 1721; nützlich zu gebrauchen statt einer Jahr-Chronica, weil darin alle Begebenheiten der Welt, sowohl was in Kriegs-, Friedens- und Staatssachen als auch was in der Religion und von denen Gelehrten, sonderlich in Niedersachsen geschehen, zu finden, nebst einem gedoppelten Register." 10 Aar udkom Correspondenten i Schiffbeck; med Aaret 1731 paatog Bogtrykker Georg Christian Grund i Hamburg sig Forlaget. Istedet for to Stykker udkom nu ugentlig fire. I det Privilegium, som Senatet i Hamburg meddeelte den 1ste Decbr. 1730 hedder det blandt andet at Udgiveren skal beflitte sig paa en god Stiil. Faa Tidender have været saaledes udbredte i alle civiliserede Stater. Da Hansestæderne indlemmedes i Frankerig gjorde man af den upartiske Correspondent en fransk Tidende under Navn af Journal du Départements des Bouches de l'Elbe, med Fransk paa den ene Side og Tydsk paa den anden. I Aaret 1814 har Hamburger Correspondent faaet sit gamle Udseende.

Corsarer ere Søerøvere, som opsøge og borttage Handelsskibe paa Søen. Navnet kommer af det italienske Ord Corso (Løb), fordi de fare frem og tilbage. Sædvanlig tillægger man Søerøverne fra Algier, Tripolis, Tunis og de marrokkanske Havne Navnet Corsarer; hvorimod de Skibe, ved hvilke Europæerne i Krigstider optage fiendtlige Skibe med offentlig Tilladelse kaldes Capers.

Corsika, een af de store Øer i det middellandske Hav mellem de genuesiske Kyster og Øen Sardinien, inddeles i Landet paa denne Side Bjergene og Landet paa hiin Side Bjergene. Jordbunden er meget frugtbar og frembringer god Viin, Korn og Træfrugter. Indbyggernes Antal beløber sig til 124,000 og Indkomsterne af Øen beløbe sig til 600,000 Livres. Fra 1729 vare Indbyggerne i næsten bestandig Opstand mod Genua, som de stode under. Da denne Republik ei ved egen Kraft kunde tvinge Øen, kaldtes først Keiserlige 1730 og siden franske Tropper 1738 til Hjelp. Aar 1736 havde en westphalsk Adelsmand Baron Theodor Neuhof saaledes vundet Nationen at den udnævnte ham til Konge. Men efter de Franskes Ankomst forlod han Øen under det Foregivende at søge fremmed Hjelp, vendte vel igjen tilbage, men forlod Corsika paa nye og døde i London i et Gjeldsfængsel. De Franske bragte derpaa Indbyggerne til en tilsyneladende Roe, men forlode Øen ved den tydske Krigs Udbrud 1741. Nu udbrød Opstanden paa nye under forskjellige Anførere. Aar 1755 udnævnte det corsiske Senat Pascal Paoli til General og han ledede sit Lands Anliggender saa godt, at Genueserne Intet beholdt tilbage uden Bastia og mistvivlede om nogensinde at kunne tvinge Øen. De overlode derfor Øen til Frankerig ved en Tractat, hvis Indhold aldrig er blevet ret bekjendt. Frankerig troede i Førstningen at kunne tvinge Corsika med en ringe Magt, men Paoli gjorde i Haab om brittisk Understøttelse, en saa tapper Modstand, at de Franske ingen synderlig Fremgang havde gjort efterat de havde anvendt 30 Mill. Livres paa deres Operationer. Man forøgede nu derfor den franske Armee. Mod Paolis Forventning blev England gandske uvirksom og i adskillige Træfninger iagttoge Corsicanerne saa lidet deres Pligt, at Paoli opgav al videre Modstand og flygtede til England, hvor han levede af en kongelig Naadepension. Denne Erhvervelse har siden kostet Frankerig langt mere end den har indbragt. I Begyndelsen af Revolutionen blev Corsika betragtet som et eget Departement af Republikken og sendte Deputerede til Conventet. Paoli, som hidtil havde opholdt sig i England, vendte nu tilbage til sit Fædreneland. Kongens Henrettelse og al Religions Ophævelse, som man og vilde udstrække til Corsika, vakte Misfor-

noielse. Mæthelsmændene i Paris troede ei Paoli længer og fordrede ham til Paris, hvor Døden havde været ham vis. Han flemte derfor Nationen for Britterne, som landede den 18de Febr. og erobrede Bastia og Calvi. Folket bragtes nu lettelig til at underkaste sig det brittiske Scepter. Dette skeedte i en almindelig Forsamling af Corsernes Deputerede i Corte den 18de Juni, hvor Elliot i Kongens Navn modtog deres Hylding. Corsika constituerede nu som et eget Kongerige i Forening med de øvrige brittiske Stater; man gav det Englands Forfatning og Love og et eget Parlament. Men Englænderne bleve ei længe i Besiddelse af Landet. Englænderne vare ei yndede og det franske Partie tiltog mere og mere. Der udbrød Opstand; hertil kom ødelæggende Sygdomme, og da Englands Magt i disse Egne svækkedes ved de Franskes Indtagelse af Livorno 1796, rømmede Englænderne igjen Corsika. Siden har det bestandig været forenet med Frankerig og bestaaer af de to Departementer Golo og Liamone. Kort før Napoleons Afsættelse udbrød i Corsika et Oprør til Englands Fordeel, men det var uden videre Følger. Napoleon Bonaparte er født paa Corsika 1769; andre paastaae 1768.

Corso, en Hovedgade i Rom, der har dette Navn af de Hesteveddeløb, hvormed hver Carnevals Aften endes. Flere lange Gader i forskjellige af Italiens Stæder have samme Navn. Den romerske Corso er omtrent 4500 Skridt lang (fra Piazza del Popolo, til det venetianske Pallads) omgivet af høie, for det meste prægtige Bygninger, men Bredden er ei forholdsmæssig til Gadens Længde eller Bygningernes Høide. Paa begge Sider optage Fortoug for Fodgjengere sex til otte Fod, saa paa de fleste Stæder i det høieste tre Vogne kunne bevæge sig ved Siden af hverandre. Den er oplivet alle Søn- og Festdage. De Fornemme spadserer her om Aftenen i en talrig Række. Gesandterne havde forhen den Ret at kjøre frem og tilbage mellem begge Rækker. Dog viser Corso sig i sin største Glands paa Carnevalstiden. Göthe har mesterligt skildret det romerske Corso i al sin Glands.

Cortes ere Stænderne i Kongeriget Spanien, blandt hvilke Castiliens havde første Rang. De bestaae af den høie Adel, den høie Geistlighed, Ridderordenen af St. Jago, Calatrava og Alcantara og af de store Stæders Deputerede. I de ældre Tider vare Kongerne meget afhængige af dem. I Aragonien præsiderede en øverste Dommer iblandt dem el Justicia kaldet, der afgjorde opkomne Stridigheder mellem Kongen og Undersaatterne og holdt den kongelige Magt inden de constitutionelle Skranker. Kong Ferdinand den catholske og hans Ge-

malinde Isabella lykkedes det at gjøre sig mere uafhængige af Stænderne, og, da Castilianerne vovede paa en Rigsdag, den mægtige Keiser Carl holdt i Toledo 1538, at afslaae et overordentligt Paalæg, han havde forlangt, ophævede den fortørnede Konge paa Stedet Forsamlingen, og fra den Tid blev hverken Adelen eller Geistligheden, men blot Deputerede fra 18 Stæder sammenkaldte og det kun naar nye Paalæg skalde bevilges. Dette skeedte i Castilien, men snart erfarede og Aragonierne det kongelige Scepters Tyngde, da Philip 2den i Anledning af et Oprør, uden Proces lod henrette den daværende Justitia, Johannes de la Ruza. De faa Privilegier, som Aragonierne efter dette Forfald beholdt (f. Ex. en egen Regjering) tabtes i den spanske Successionskrig, da de havde taget Østerrigs Partie. Fra denne Tid sammenkaldtes Cortes blot for at hylde Kongen eller Prindsen af Asturien eller naar noget skulde bestemmes angaaende Thronfølgen. De Uroligheder, som i Aaret 1808 plagede Spanien gave Anledning til at en Junta forsamledes i Bayonne under Napoleons Indflydelse for at udkaste en nye Constitution. Constitutionsactens 9de Artikel handler om Cortes eller Nationalforsamlingen, som skulde bestaae af 172 Medlemmer, nemlig 25 Erkebisper, 25 Adelige og 122 af Folket. Siden søgte Napoleon at vinde den spanske Adel og den spanske Nation ved at love at gjengive Cortes den hele forrige Magt, men han kunde ei naae sin Hensigt. Efter Ferdinand den 7des Tilbagekomst søgte Cortes at sikkre sig Andeel i Regjeringen, men Kongen modsatte sig med Strænghed.

Cortez (Ferdinand), Mexicos Erobrer, var født i Medelin i Estremadura 1485, opofrede sig Krigsstanden og gik 1504 til Indien. Her satte Velasquez, Statholder paa Cuba, ham til Anfører for en Flaade, som han udsendte til nye Landes Opdagelse. Cortez forlod St. Jago den 18de Novb. 1518 med 10 Skibe, 600 Spanier, 18 Heste og nogle Feldtstykker for at udføre sit store Foretagende. Han seilede langs den mexicanske Havbugt og smigrede undertiden for Indbyggerne eller og indjog dem Skræk ved sine Vaaben efter Omstændighederne. Indianerne i Tabasco bleve overvundne og mistede deres Stad. Synet af de krigerske Dyr, fra hvilke Spanierne fægtede, Kanonernes Torden, de bevægelige Fæstninger, hvorpaa de vare komne over Havet, Jernet, hvormed de vare bedækkede: alt dette opfyldte hine tildeels ukrigerske Folk med Frygt og Forbauselse. Cortez drog den 18de Novbr. 1519 ind i Staden Mexico. Montezuma, Landets Konge, modtog ham som sin Herre, og Indbyggerne, siger man holdt ham for en Gud og Solens Søn. Han forstyrrede Afgudsbillederne i Templerne, hvilke man ofrede Mennesker og oprettede i deres Sted den hellige Jomfrues

og andre Helgenes Billeder. Imidlertid gjorde han videre Fremskridt i Landet ved at indlade sig i Forbindelser med Caziker, der vare Montezuma fiendske. Men, da Een af denne Fyrstes Feldtherrer paa en hemmelig Befaling havde angrebet Spanierne, begav Cortez sig til det keiserlige Pallads, lod hiin Anfører tilligemed sine Officerer levende brænde og befalede Keiseren offentlig at erkjende Carl 5tes Overherredømme. Den ulykkelige Fyrste adlød og maatte endnu give en Foræring af 600,000 Mark reent Guld tilligemed en stor Mængde Ædelstene. Over alt dette opvaktes Velasquez's Iversyge og han sendte en Hær ud imod Cortez. Denne gik de ankomne Spanier imøde, fik dem til at gaae over til sig og bekrigede nu med nye Kraft Mexicanerne, der ei alene havde grebet til Vaaben mod Spanierne, men mod deres egen Konge Montezuma, som de beskyldte for Forræderie. Montezuma der opholdt sig iblandt Spanierne, viste sig for sit Folk for at berolige det, men blev dræbt ved Steenkast. Cortez blev tvungen til at forlade Mexico, hvis Indbyggere nu valgte Qvetlavaca til Regent. Han forsvarede sig med u mærket Tapperhed, men efter hans Død indtog Cortez Staden Mexico. Mere end 200,000 Indianer havde underkastet sig ham ved Slutningen af Beleiringen, og i Aaret 1521 faldt Keiseren Guatimozin, Keiserinden, Ministrene og hele Hoffet i Seierherrens Hænder. Vi søge, sagde Cortez til sine Soldater store Farer og store Rigdomme, hine forøge vor Hæder, disse vor Lykke. — Denne dobbelte Lidenskab, men især Gjerrigheden foranledigede de skrækkeligste Grusomheder. Soldaterne, der ei fandt saa mange Penge som de havde formodet, lagde Guatimozin og hans Yndlinge paa gloende Kul for paa denne Maade at afnøde dem Opdagelsen af de skjulte Skatte. Men de grusomt mishandlede Indianer syntes at sætte deres Trøst deri at de bøde deres Plagere Trods. De vægrede dem haardnakket ved enhver Tilstaaelse og Guatimozin, der hørte en af sine Hoffolk, der laae ved Siden af ham, sukke af Smerte, vendte sit Blik imod ham og sagde: ligger jeg da paa Roser? — Cortez fuldførte imidlertid Landets Erobring og underkastede Carl 5te et Rige, der var større end Spanien. Denne udnævnte ham derfor til Overfeldtherre og Statholder i Nyspanien. Men snart udbrøde nye Oprør, og Cortez gik med mange Skatte til Spanien. Her formindskede man hans Magt ved at overdrage Mexicos Regjering til Audienziaen af Ny-Spanien. Aar 1530 fik det sin særskildte Vicekonge. Den over disse Forandringer misfornøiede Cortez gik imidlertid paa nye Opdagelser og fandt 1536 Halvøen Californien. For at erholde mere Understøttelse til sit Foretagende, gik han tilbage til Spanien, blev her modtaget med Ligegyldighed og døde 1547. Cortez var unægtelig en Mand af store og sjeldne Egenska-

der, virksom, tapper, statsklog og standhaftig, men tillige grusom og ofte troløs.

Corunna (sp. Corunja), en Søestad i Kongeriget Galicien med en stor Havn, som Castellerne St. Martin og Santa Cruz beskytte. Den er Sædet for den kongelige Audiens og for Vicekongen eller Generalcapitainen i dette Kongerige. Den har et Citadel, som udgjør Gammelstaden, den anden Deel er Nystaden. I Bugten ligger Fortet St. Anton paa en lille Øe, som tjener til Statsfængsel. Fra Corunna gaaer maanedlig en Paketbaad til Havanna og hver anden Maaned een til Buenos Ayres; ligeledes ankommer maanedlig en Paketbaad fra Falmouth i England. Indbyggernes Antal beløber sig til 11000. I den spanske Nationalkrig er Corunna bleven særdeles mærkværdig ved den Træfning som her forefaldt den 16de Jan. 1809 mellem den franske Hær under Marschal Soult, Hertug af Dalmatien og den engelske General Moore. Denne sidste blev under Slaget truffen af en Kanonkugle og den efter ham commanderende General Baird blev farlig saaret. Englænderne naaede dog deres Hensigt roligt at indskibe sig Natten mellem den 17de og 18de indskibede de sidste engelske Tropper sig. Den 19de Jan. overgav Corunna sig til den franske Armee. Den 21de Juni maatte den igjen rømme Staden.

Corybanter vare Cybeles Præster paa Øen Creta og i Phrygien og efter et gammelt Sagn Descendenter af Vulcan. Rhea overgav dem den nyefødte Jupiter for at skjule ham, og befalede dem at gjøre Larm med deres Jernvaaben, for at Saturn ei skulde høre Barnets Græden. Nogle udgive dem for Sønner af Apollo og Thalia, andre for Sønner af Rhetia. De førte og Navnet Cureter.

Cosmisk kaldes hvad der særdeles har Hensyn til Verdensbygningen og Solen, f. Ex. en Stjerne gaaer cosmisk op og ned, det er tilligemed Solen.

Cosmogonie er Læren om Verdens Oprindelse. Cosmologie Videnskab om Verden i Almindelighed. (See Verden.)

Cosmus 1ste. Da i det ellevte Aarhundred næsten alle Italiens Stæder bleve Republiker, syntes det gamle Grækenland igjen at ville leve op i Italien; og der opvaagnede i disse Stater, der dog vare uden betydelig politisk Storhed, en Kraftfølelse, der havde velgjørende Følger. Snart blomstrede Øvreitalien fremfor alle Europas Lande ved Handel og Manufacturer og overgik alle ei alene i Vel-

stand, men og i frie Aands Cultur, Videnskaber og Kunster. Kampen mellem de smaae Stater bidrog ikke lidet til Kraftfølelsens Udvikling. I denne Kamp hævede enkelte dristige og anseete Mænd sig til Dictatorer, ja endog til Fyrster. De kappedes med hinanden ei alene i Anseelse og Magt, men og i at befordre Kunster og Videnskaber. Flere af den Tids Smaahoffers Historie er tillige Kunsternes Historie, og disse blomstrede aldrig skjønnere end dengang, da Alt forenede sig til at oplive Enthusiasmen for dem. Blandt de Stater, som paa denne Maade udmærkede sig, fortjener Toscana eller Florents først at nævnes. Statens Forfatning befordrede Handelen, ved hvilken Familien Medici erhvervede sig umaadelige Rigdomme og snart afgjørende Indflydelse. Een af denne Familie, den ældre Cosmo (Cosmus) af Medici erhvervede sig den skjønne Titel af Fædrelandets Fader. Hans Rigdomme, Pragt, Ædelmodighed og andre Dyder gave ham en saadan Vægt, at han var Republikens Overhoved, uagtet man beholdt den republikanske Forfatning. Denne Indflydelse arvede hans Efterkommere. Saaledes vedblev kun Skinnet af en Republik, medens den ene Familie styrede Statsanliggenderne som om den havde været souverain. Vel manglede det ei paa Partier, der kraftigen virkede imod den, og uagtet den store Kjerlighed, man havde til den mediceiske Familie, maatte den dog i mindre end eet Aarhundred (fra 1433 til 1527) tre Gange romme Florents. Meer end een Sammensværgelse fandt Sted imod den, dog blev endelig Alexander, en Sønnesønsøn af den ovennævnte Cosmo udnævnt til Hertug i Florents 1480, men myrdet efter 6 Aars Forløb af sin Slægtning Lorenzo. Da dette Mord blev bekjendt, forsamlede strax Stadens Fornemste sig. Bevæget af Cardinal Cibos Iver, som var beslægtet med Familien Medici og paa Guiccardinis Forestillinger, der levende viste dem den demokratiske Regjeringsforms Uordener, erklærede de Cosmo af Medici, den sidste mandlige Arving af denne Familie, en Yngling paa 18 Aar for Statens Overhoved. Imidlertid havde Alexanders Morder fundet et Fristed. Philip Strozzi og andre Misfornøiede forenede sig med ham, ophidsede flere, bragte Mandskab sammen og trængte med et betydeligt Antal Tropper ind i det Florentinske for at gjenoprette Toscanas Democratie og gjøre sig selv til Hovedmænd i Republiken. Men de Personer, som havde valgt Cosmus, besadde Midler til at befæste hans Regjering og Klogskab nok til rigtig at anvende dem. Hurtigt hvervede de Tropper og anvendte Alt for at vinde de meest anseete Borgere og gjøre den unge Fyrstes Regjering behagelig for Folket, særdeles søgte de Carl den 5tes Beskyttelse. Da deres Interesse ogsaa var hans, naaede de lettelig deres Maal. De Forbundnes Trop-

per bleve overfaldne om Natten, de første Anførere fangne, og Cosmus's Herredømme var befæstet. Strozzi dræbte sig selv i Fængslet, Andre bleve henrettede. Man beskyldte Cosmus for Grusomhed og Mistænkelighed; man kan heller ikke nægte at han begik mangen Grusomhed, og hans Inquisitionsret mod Fredsforstyrrere og Oprørere er med Rette berygtet; men det er ogsaa vist at han regjerede mildere, da han saae sit Herredømme sikkret. Handel og Fabriker kom under hans Regjering i den skjønneste Blomstren, Landets Velstand tog til og Forsvarsvæsenet forbedredes. Han udvidede Statens Distrikt ved Fyrstendømmet Piombino, som Carl den 5te aftraadde ham for 200,000 Daler og lod sig af Spanien forlene med Republiken Siena. For at sikkre Toscanas Kyster imod tyrkiske Søerovere oprettede han den hellige Stephans Orden 1561. Ei mindre virksom var han for Videnskaber og Kunster; han stiftede Akademiet i Pisa. Pave Pius 5te udnævnte ham 1569 til Storhertug af Toscana og sendte ham en Guldkrone. Saaledes begynder med ham som Cosmus den 1ste Storhertugerne af Toscanas Række.

Cossé (Charles de), mere bekjendt under Navnet Marschal af Brissac, var en Søn af René de Cossé, Herre af Brissac i Anjou. Den unge Cossé tjente med megen Lykke i de neapolitanske og piemontesiske Krige og udmærkede sig fortrinlig ved Beleiringen af Perpignan 1541, hvilken han bivaanede som Oberst ved et fransk Infanterieregiment og hvor han blev saaret ved Slaget af en Pike. Dauphinen Henrik af Frankerig tilraabte ham, fuld af Beundring over hans Mod: "Var Jeg ei Frankerigs Dauphin, vilde jeg være Brissac." Siden blev han General for det lette franske Cavalerie og udmærkede sig saaledes, at de første Adelsmænd i Riget og selv Prindser dannede sig i hans Skole til Krigen. Da Keiser Carl 5te vilde beleire Landrecy 1543, drev Brissac ham tre Gange tilbage og forenede sig, trods Fiendens Overmagt, med Frants den første, som stod med sin Armee ved Vitry. Monarken sluttede ham i sine Arme, lod ham drikke af sin Pokal og gjorde ham til Ridder af sin Orden. Efter flere andre store Bedrifter, sendte Henrik 2den ham som Gesandt til Keiseren for at underhandle om Fred. Her viste han sig som en god Politiker og erhvervede sig derved Gouvernementet i Piemont og Marschalsstaven 1550. Ved sin Ankomst til Turin, oprettede han igjen den militære Disciplin, udryddede de indsnegne Misbrug og lærte Soldaterne Subordination. Han understøttede Fyrsterne af Parma og Mirandola mod de fiendtlige Generaler Ferdinand af Gonzaga og Hertugen af Alba og slog disse flere Gange uden selv nogensinde at blive overvunden. Siden vendte han tilbage til Frankerig som Gouverneur i Pikardie og gjorde

denne Provinds vigtige Tjenester. — Brissac var lille og fiint bygget, og Damerne kaldte ham kun den skjønne Brissac. Man siger, at Hertuginden af Valentinois skjenkede ham sin særdeles Yndest og at Henrik 2den blot af Iversyge gjorde ham til Lieutenant-General i Italien. Man fortæller en Mængde Træk til hans Roes og nogle af disse characterisere ham. Frants, Hertug af Guise, der var saa godt som Herre i Frankerig, lod Brissac lide Mangel paa Alt i Piemont. Marschallen beklagede sig uden Forbeholdenhed og med Fasthed i et Brev til Kongen, som var uforsigtig nok til at vise sin Yndling det. Denne sendte paa Stedet een af sine Fortrolige til Marschallens Leier, for at formaae ham til at foregive, at han havde underskrevet et Brev, Een af hans Sekreterer havde opsat, uden at læse det. Den Udsendte anvendte alt muligt for at overtale Marschallen, men han var urokkelig: "Min Ven", sagde han, "Jeg kjender kun een Protector ved Hoffet, det er Kongen; der behøvedes ei saa lang en Reise for at gjøre mig dette Forslag. Jeg har læst mit Brev vel før det blev afsendt, erindrer mig Indholdet ret godt og billiger det endnu." Han nægtede Engang en Lieutenant, der havde 50 Mand at commandere, at tilbringe Vinteren i Provindsen. Officeren reiste uden Tilladelse, hvorfor Brissac erklærede ham uduelig til Tjeneste og sin Adel uværdig. Dette skeedte i Piemont. Nogle Damer ved Hoffet, der fandt denne Dom for haard, trængte paa Kongen at cassere den. Kongen henvendte sig til Marschallen, men denne svarede gandske kort: "Sire, Dem traf Fornærmelsen, De kan derfor kun tilgive den. Naar Deres Majestæt vil taale denne Tilsidesættelse af Deres Tjeneste har Jeg Intet derimod." Al Marschallens Klogskab kunde dog ei forhindre, at den Afstraffede jo igien blev indsat i sin Post. — Brissac forstod at straffe, men og at belønne. Paa begge Dele gav han ved en overordentlig Leilighed et stort Exempel. Da han ved Beleiringen af Vignol ved Montferrat havde stillet sig i Slagtorden for at løbe Storm, trak et ungt Menneske, ved Navn Bastard af Huset Noissy, Kaarden, før der endnu var givet Signal, styrtede sig imod Breschen, kastede alt ned for sig, satte Spanierne i Forbauselse ved saa megen Dristighed og afgjorde Stedets Indtagelse. Dette Heltemod kunde dog ei hindre, at en Krigsret blev nedsat over ham og han eenstemmig blev fordømt til Døden. Da sagde Brissac til den dristige Yngling: "Min Ven, Loven har dømt Din Opførsel; Jeg vil være mild i Betragtning af Drivefjedren til Din Handling. Jeg frikjender Dig og for at ære Dit uforfærdede Mod, giver Jeg Dig denne Guldkjede; bær den som et Tegn paa mit Venskab. Min Staldmester skal give Dig en Hest og Vaaben; thi Du skal stedse fægte ved min Side." Da den seierrige Armee under Bris-

sac blev reduceret, traadde de derover opbragte Soldater for Brissac med de Ord: Hvorfra skulle vi nu faae Brød, General? Hos mig mine Børn, saa meget som der er, svarede han. Nu kom og Handlende, som paa Brissacs Ord, havde gjort Armeen betydelige Forskud og bade ham indstændig ogsaa at sørge for dem. Han gav dem til deres Understøttelse alt hvad han selv havde og begav sig til Hoffet for at gjøre deres retmæssige Fordringer gjeldende. Men, da Guiserne, som dengang almægtigt regjerede Frankerig, lod det beroe ved en høist ufrugtbar Deeltagelse i de Ulykkeliges Nød, vendte Brissac sig til sin Gemalinde: "See Madam! Folk som have bygget deres Lykke paa mine Forsikringer; Ministeren betaler dem ikke, og de Ulykkelige ere forlorne. Hvad, om vi opsatte vor Datters Formæling, som vi nu have for, til en anden Gang og anvendte den bestemte Medgift til disse Ulykkeliges Redning. Hans Gemalinde var ei mindre høimodig end han. Med hendes Tilladelse tog han sin Datters Medgift, laante endnu nogle Summer og betalte Kjøbmændene Halvparten i rede Penge og for den anden gav han tilstrækkelig Sikkerhed. Beundret som sin Tids Helt og agtet som en ædel Mand, døde Brissac i Paris den 31te December 1563.

Coster (Johan Lorents), fra Harlem, var en uægte Descendent af de gamle Grever i Holland. Hans Navn er bekjendt i Bogtrykkeriets Aarbøger, og Hollænderne tillægge ham sammes Opfindelse. Dog grunder denne Paastand sig just ikke paa de sikkreste Støtter, og der forløb 130 Aar fra Bogtrykkerkunstens første Opkomst i Mainz før Staden Harlem gjorde nogen Fordring paa denne Opfindelse. Den kan heller ikke med nogle antagelige Grunde bevise sin Paastand. Alt hvad man kan tilstaae Staden Harlem er, at den var een af de første Stæder, hvor man lagde sig efter Træsnit, hvorved man kom paa den Idee, at skjære Bøger i Træplader og trykke dem indtil man opfandt bevægelige Lettrer først af Træe og siden af Metal. Dog skal det endnu bevises at denne Idee først er opkommet og udført i Harlem. Det er næsten uden for al Tvivl, at Guttenberg strax i Begyndelsen i Strasburg og siden i Mainz har trykket med bevægelige Trælettrer og at de støbte ere opfundne af Schøffer i Mainz. Den lærde Meermann, Raad og Pensionær i Rotterdam, opkastede sig med Iver for sit Fædrenelands Roes til Forsvarer for hiin Paastand i et Skift (origines Typographiæ). Paa Raadhuset i Harlem findes Costers Statue, indhyllet i Silke og i en lille Sølvkasse forvares Speculum salutis, hvis Trykning Hollænderne tilskrive ham. Over Døren af det Huus, han beboede, ere fire latinske Vers af Schrevelins indhugne,

hvoraf de to sidste ei sige mindre end at Opfindelsen af Bogtrykkerkunsten ved Coster er ligesaa sikker som Guds Tilværelse, De lyde saaledes:

Extulit hic, monstrante Deo, Laurentius artem
Dissimulare virum hunc, dissimulare Deum est.

Han døde omtrent i Aaret 1440.

Costnitz, ved Bodensøen, hvor Rhinen løber udaf den i Undersøen, Hovedstaden i det forrige Bispedømme Costnitz eller Constanz i Schwaben, er særdeles berømt af den mærkværdige Kirkeforsamling, som holdtes der fra den 4de Nov. 1414 til den 22de April 1418. Keiseren, Paven, 26 Fyrster, 140 Grever, over 20 Cardinaler, 7 Patriarcher, 20 Erkebiskopper, 92 Biskopper, 600 Prælater og Doctorer og henved 4000 Præster indfandt sig ved denne Forsamling, hvortil Strivigheder i Kirkesagerne gave Anledning. 72 Aar, fra 1305 til 1377 havde Paverne havt deres Residens i Avignon, da endelig Gregor den 11te igjen flyttede til Rom, men døde kort derpaa. Da nu de italienske og franske Cardinaler ei kunde blive enige om Pavevalget, valgte hvert Partie en egen Pave, hvorved der opkom et Schisma, som varede i 40 Aar og under hvilket stedse vare to Paver. Tilsidst, da Keiser Sigismund besteeg Thronen vare der endog tre, som vexelviis satte hverandre i Bann. For at ende disse Uordener og sætte Grændser for Husses Læres Udbredelse, reiste Keiser Sigismund personlig til Italien, Frankerig, Spanien og England og sammenkaldte en almindelig Kirkeforsamling. Paa denne fordømtes Wiclefs og Husses foregivne Kjetterier. Huss selv, som paa Keiserens sikkre Leide havde indfundet sig, blev brændt den 6te Juli 1415 og hans Ven, Hieronymus fra Prag den 30 Mai 1416. Efterat man ved denne dobbelte Henrettelse, som man troede, tilstrækkelig havde standset Kjætteriets Udbredelse, skreed man til de tre Pavers Afsættelse. Disse vare Johan den 23de, Gregor 12te og Benedict 13de. Johan, som selv var tilstæde ved Forsamlingen, maatte villige i sin Afsættelse. Vel flygtede han i Soldaterklæder ved Hertug Frederik af Østerrigs Hjelp, som derover blev sat i Bann og mistede en stor Deel af sine Lande, men endelig gav Frederik efter og udleverede Johan til Conciliet, som satte ham i Fængsel og lod sig siden nøie med den blotte Cardinalsværdighed. Det samme gjorde Gregor den 12te, som godvillig resignerede. Benedict 13de beholdt vel i nogen Tid i Spanien den pavelige Titel, men blev dog ei sat i Bann. Nu blev Martin 5te valgt som retmæssig Pave. Sigismund troede at kunde bevirke en fuldkommen Forbedring i Kirkesagerne, men, da den nye Pave imod Keiserens Villie begav sig til Italien, gik hele Kirkeforsamlingen fra hinan-

den uden at dens Hensigt var opnaaet. Siden kom en nye Forsamling istand til Basel 1431, hvori afgjordes at Paven maatte underkaste sig en Kirkeforsamlings Beslutninger; den tilstod tillige Husses Tilhængere Nydelsen af baade Brød og Viin i Nadveren.

Costume kalder man de Skikke og den Levemaade, som er almindelig antaget af visse Nationer, Tidsaldre, visse Menneskeclasser eller enkelte Personer. Kundskaben om og Jagttagelsen af Costumet er et vigtigt Punkt for Kunstnere og Skuespillere. Man gjør med Rette den Fordring til den dannende Kunstner, at han ved Fremstillingen af Personer af forskjellige Folkeslag rigtig iagttager det Eiendomlige hos dem i Legems Beskaffenhed, Nationalphysiognomie, Ansigtsfarve &c.; for at det gode Indtryk ei skal lide noget hos Kyndige, maa han og iagttager mindre væsentlige Ting: Klædning, Prydelser, Redskaber, Vaaben o. s. v. overeensstemmende med Folk eller Tidsalder. Ligesaalidet som han i en Scene, der foregaaer i det nordlige Rusland kan anbringe Tigre eller Palmer, ligesaalidet bør han give Amerikanerne Turbaner efter de Romere, som beleirede Carthago, Canoner, eller lade Østerlænderne sidde til Bords og spise med Gaffel og Kniv. Saavel ældre som nyere Kunstnere have ofte stødt an mod Costumet, men dette er endnu skeet i en høiere Grad ved Theatret. Græske, tyrkiske og peruanske Prindsesser traadde frem i lange, guldvirkede Silkekjoler, Merope og Cleopatra fremtraadde i Fiskebeensskjørter, Medea og Phædra bleve coefferede paa Fransk o. s. v. Understøttede af Grev Lauragais, som anvendte 20,000 Livres blot paa Theaterforandringer skulle Lecain og Mademoiselle Claire have indført Costumet; men deres Reform gjorde kun den første Begyndelse. De afskaffede kun det Groveste, indførte Tigerskind for Scyther og Sarmater, tyrkisk Dragt for Asiater, iøvrigt blev det ved de Gamle. Med de øvrige Decorationer stod det ei bedre til end med Dragterne: saaledes saae man Semiramis komme frem af et Pallads med corinthiske Søiler i en Have, hvori den hele amerikanske Flora blomstrede. Man saae Theseus og hans Staldbrødre med store Alongeparykker og romerske Soldater trække op med stive Støvler og stive Pibske. Madame Händel-Schütz har store Fortjenester af Costumet ved det berlinske Theater. Det var hende, som først med tvivlsomt Held — thi hvortil vænne vi os ikke — men siden med udeelt Bifald, ved Fremstillingen af Ariadne, vovede et bortlægge den franske Flitterstads og ombytte den med den antike Klædedragt og saaledes give Signalet til en nøiere Jagttagelse af Costumet. Siden den Tid har man gjort heldige Skridt fremad. I Frankerig har fornemmeligt Talma reformeert Costumet.

ved den parisiske Skueplads. Hvad Talma i denne Henseende har gjort for Skuepladsen, har David (hvis Forgjenger heri var Vien) gjort for Maleriet og man maae rose hans Skole for en rigtig Jagttagelse af Costumet. Et Spørgsmaal, der er Undersøgelse værdt, er hvorvidt man her tør opofre Sandheden for Skjønheden. Om Costumet have vi adskillige Værker, dog ei gandske tilfredsstillende. Dandré Bardon har ei holdt sig til de ægte Kilder; Traité des costumes af Lens er et alt for svagt Forsøg og Martinis Anmærkninger have ei forbedret det synderligt. Spalarts Forsøg over Custumet hos de fortrinligste af Oldtidens Folk &c. er bedre, men har dog mange Feil; meest hensigtsmæssige ere Receuils des costumes antiques af Rechegaiani og Willemin, men omfatte ei det Hele. Det vigtigste for Kunstneren er at holde sig til Kilderne. Disse ere med Hensyn til de Gamle archæologiske Kobberstykker, med Hensyn til den nyere Costume. Betragtningen af Malerier fra forskjellige Tider, Gravstene, Reisebeskrivelser, Historie, Oldsager og Jordbeskrivelse ere uundværliae Hjelpekundskaber. For den nyere Tid har man Costumes civils actuels de tous les peuples connus af St. Sauver, videre costumes et Annales des grands théâtres de Paris.

Cothurn, et Slags høihælede Skoe med Snorer, som Diana og Jagtnympherne brugte og som endnu bruges af Jægerne i Italien, altsaa Jagtskoe. Galenus beskriver dem som høie Skoe, der rakte til Midten af Benet og vare fast snørede med Remmer for at man beqvemmere kunde løbe og springe i de raae Bjergegne. Diana havde sædvanlig Purpurremmer. Ogsaa de tragiske Skuespillere brugte dette Slags Skoe, maaskee først til Erindring om de bacchiske Tog, dernæst — og dette bevirkede Æschylus – for saa meget mere at hæve Skuespilleren til Heltestorhed. Den tragiske Cothurne var forskjellig fra Jagtcothurnen derved, at den havde en høi Korksaale. Tertullien tildeelte den en særdeles Roes: Tragoediespillerne hævede Djævelen paa Cothurnen; da Ingen kan sætte en Alen til sin Længde, saa vil han gjøre Christendommen til Løgner. Undertiden betyder Udtrykket Cothurne Tragoedien selv. At skride frem paa den ophøiede Cothurne er at spille i en Tragoedie. I samme Mening betyder ofte Soccus en Comoedie. **Soccus** vare et Slags Skoe, som de romerske Qvinder brugte, dernæst bar man dem og i Lystspillet.

Cotin (Charles), Almosenier hos Kongen og Canonicus i Bayeux (i Departementet Calvados) tillige Digter og Præst i Paris, hvor han døde 1682. Han var det bestandige Maal for Vittighederne i Boileaus Satirer og Molieres

Lystspil. I Comoedien, de lærde Koner, figurerer han under Navnet Trissotin. Aar 1655 blev han optaget i det franske Akademie. Cotin skal have paadraget sig Boileaus og Molieres Hevn derved at han med Bitterhed og Haardhed gav den første det Raad at hellige sine Talenter en anden Digteart end Satiren og at han søgte at spille den sidste et Puds ved at forebringe Hertugen af Monansier at Moliere søgte at gjøre ham latterlig i sin Misanthrop. — Perault roser dog i sin Parallele mellem de Gamle og Nyere Cotin som Taler: hvorimod Boileau Engang gav en ung Geistlig det Raad at høre Bourdaloue og Cotin; thi, sagde Satirikeren, af hiin vil De lære, hvorledes De skal tale, af denne hvorledes De ikke skal tale. Ei alle tænkte imidlertid saaledes. Cotin var indviklet i en Proces med sine Forpagtere. Sagførernes Rænker og Spidsfindigheder gjorde ham saa kjed af Sag at han besluttede at overlade sit Gods til sine Slægtninge og kun betinge sig saa meget han kunde leve anstændigt af. Men hans Slægtninge vilde nu at man skulde give ham en Curator, som et Menneske, hvis Forstand havde lidt. Da indbød Cotin sine Dommere for at høre sine Taler, og disse bleve saa indtagne af dem og saa opbragte over hans Slægtninges Bagtalelser at de dømte dem i en Pengestraf. Dette synes at bevise, at Cotin ei var uden Fortjenester. Han havde desuden gode Kundskaber, forstod Græsk, samt noget Hebraisk og Syrisk; hans Prækener have et ædelt Præg, hans Prosa var ei slet og hans Vers undertiden aandrige og velklingende. Man har adskillige poetiske og prosaiske Skrifter af ham.

Cotin eller Cottin, (Sophie Risteau), født i Tonneins i Departementet Lot og Garonne, død i Paris den 25de August 1807 er Forfatterinde af adskillige Romaner, der saavel med Hensyn til Stilen, som deres høie Interesse fortjene Roes Clara von Alben, Malvina, Amalia Mansfjeld, Mathilde og Elisabeth eller de Forviste til Siberien, ere de Værker, hvori Forfatterindens skjønne Sjel, hendes Begeistring for Dyden og hendes dannede Aand yttre sig.

Coucy (Renaud Castellan af), var Helten i en tragisk Begivenhed, som særdeles har beskjeftiget de gamle Romandigtere (Romanciers) og Poeterne. Han var tillige Forfatter af adskillige Digte. Man holdt ham for en Slægtning af Raoul, Herre af Coucy, med hvem han ofte er bleven forvexlet. Et i franske Vers forfattet Haandskrift paa det kongelige Bibliothek i Paris, under Titel: Castellanen af Coucys og Damen af Fajels Roman, skreven i Aaret 1228 og en Kronike over det samme Stof af Fouchet

skreven 1380 levere os en Historie om den ømmeste Kjerlighed og den meest oprørende Grusomhed, hvoraf her gives et Udtog. "Renaud, Castellan af Coucy, var indtaget af den skjønne Gabrielle de Vergy, Aubert de Faiels Gemalinde. Slottet Faiel laae ei langt fra Coucy og begge i Nærheden af St. Quentin. Renaud kastede sig med Tilstaaelsen af sin Lidenskab for Gabrielles Fødder, hun viste ham tilbage — men ikke for stedse. De Elskende saae hinanden flere Gange hemmeligt. Den fyrigste Kjerlighed og de Trængsler, som hendes Gemals Iversyge, foraarsagede, frembragte Renauds Sange, hvori findes Udtryk af den heftigste Lidenskab. Den Forpligtelse at deeltage i et Korstog, afbrød de Elskendes stille Lykke. Renaud reiste bort og indskibede sig i Marseille med Englands Richard. Ved hans Ankomst i Palæstina var Acre alerede i de Christnes Hænder. Han fægtede i Forening med Richard ved Cæsarea og seirede med ham ved Ascalon. Men ved Forsvaret af et Slot, hvor Kongen havde taget sit Quarteer, traf en forgiftet Piil ham. Al Møie var forgjeves, Saaret syntes uhelbredeligt. Udmattet af Smerter og Længsel bad Renaud nu om Tilladelse at vende tilbage til Fædrenelandet. Man tilstod ham sin Begjæring og snart var han paa Hjemveien. Dog alerede efter nogle Dages Forløb følte han Dødsengelens Nærmelse. Han kalder sin troe Vaabendrager til sit Leie og rækker ham en Sølvæske med sin Beherskerindes Foræringer. Tag dette, sagde han med bævende Stemme og gjem det vel; læg efter mit sidste Suk mit Hjerte til det Øvrige og bring det til Fruen af Faiel. Hans Øie brister, og den troe Tjener iler til Slottet Faiel. Han ankommer der, men uheldigviis træffer han Slottets Herre, hvis Hjerte træffes af Mistanke. Han lader ham strengt undersøge og finder hos ham den sidste Gave og de sidste Udtryk af en uudslukkelig Kjerlighed. Forbittret til Raserie, udtænker han nu den skrækkeligste Hevn. "Tag dette Hjerte, sagde han til sin Kok, lav det til og sæt det paa min Kones Bord." Det skeer og Gabrielle — spiser deraf. Har det smagt dem godt, spørger hendes Gemal. O fortræffeligt udbryder den Ulykkelige. Det troer jeg gjerne var Svaret, det maa have været en kostelig Ret for dem, thi det var Castellanen af Coucys Hjerte." Til skrækkelig Overbeviisning henkaster han hende det Brev, som Renaud døende havde skrevet hende til. Efter dette skrækkelige Maaltid vilde den Ulykkelige Intet nyde meer, hun døde frivillig Hungersdød." Froisard og Christine de Pisan ere de ældste Vidner om denne Begivenhed, hvis Sandhed du Belloy tilstrækkeligt har prøvet. — Renauds Kjerlighedssange ere samlede udkomne i Memoires historiques sur Raoul de Coucy, Paris, 12. 1781.

Coulisser. 1) Furerne i en Vinduesramme, i hvilke man kan trække et Vindue eller et Skud op og ned, undertiden 2) Vinduet selv; og 3) Fløiene paa Skuepladsen, hvorved de forskjellige Forandringer paa samme frembringes. Disse høre paa vore Theatre til Sceneriet og Maskinvæsenet. Paa de Gamles Theatre havde man dem ikke og det lader som begge Sidevæggene bleve uforandrede og havde en ganske simpel Prydelse, saaledes at de kunde passe til enhver Forestilling og enhver Forandring paa Scenen. Da man i det 16de Aarhundred begyndte paa at opføre Skuespilhuse i Europa, vare heller ikke disse Sidevægge forsynede med bevægelige Maskiner. Tidligere da endnu Mysterierne forestilledes, sadde Skuespillerne ved Siderne paa et eget Slags Sæder. Naar Stykket begyndte, saae Tilskuerne strax alle spillende Personer; saa ofte Raden kom til en Skuespiller stod han op fra sit Sæde, og satte sig igjen derhen, naar hans Optrin var til Ende. I den senere Tid havde man et Slags Parket ved Siden af Skuepladsen, hvori man ogsaa tillod Tilskuere at komme, fornemmelig Kunstdommere og den Tids vittige Hoveder. De havde Drenge til Opvartning, der rakte dem Piber og Tobak; thi man røgte her saavelsom andre Steder. Man antydede et Sørgespils Opførelse ved sorte Omhæng og Forandringen af Steder blot ved Navnes Overskrift. Der vare kun faa Hjelpemidler til at befordre Illusionen; Phantasien maatte almindelig tænke sig Sted og Omstændigheder, og som Shakespeare selv et Sted opfordrer dem dertil, opfylde det Manglende med deres Tanker. Den italienske Architect Serlio († 1540) skylde vi et Hjelpemiddel af dette Slags. Det var ham, som ved Skuepladsens Sider først saaledes opstillede Coulisser, at der blev et Rum imellem dem, saa man kunde gaae bag om hver af dem. Herved blev en bedre Belysning mulig, hvilken forhen havde været høist ufuldkommen, formedelst to store Lysekroner, som hængte ned over Skuepladsen. Nu var man istand til at anbringe en saadan, der ei selv var synlig og blot kunde sees ved sine Virkninger, som man efter Omstændighederne kunde gjøre stærkere og svagere. I England indførtes disse først ved Garrik efter hans Tilbagekomst fra Frankerig. Endnu en vigtigere Hensigt blev opnaaet, da man kunde anbringe Decorationer paa dem, som tjente til at bringe den forestillede Handlings Sted og andre Omstændigheder for Øiet og verle hermed, da Coulisserne ere bevægelige Maskiner, saa ofte Omstændighederne fordre det. For at Illusionen (det Skuffende) endnu bedre kan befordres hos Tilskuerne, maa Coulisserne stilles perspectivisk og dække hverandre. Brede Coulisser skaffe her en betydelig Fordeel, da en stor Deel af Forestillingen saa kan males perspectivisk paa dem, hvorved det Hele bedre forbindes.

Cour d'appel, Appellationsret i den af Napoleon organiserede Statsadministration i Frankerig. Af saadanne Domstole gaves der efter en Lov af 1801, 29. Medlemmernes Antal i hver er 12 til 31. De med 20 til 30 dele sig i to, de af 31 (i Rennes og Brüssel) i 3 Senater. De afgjøre definitivt i alle Appellationssager, som fra Freds- og Handelsretten bringes dem, og de føre tillige Opsigten over de underordnede Retter. Ved enhver Appellationsret er en Præsident, som Regenten udnævner paa Livstid og ei behøver at vælge af Dommerne, en Generalprocurator med en eller flere Substituter og en Retsskriver. Mindre end 7 Dommere kunne ei affatte nogen Dom. Code de procedure civile bestemmer Fremgangsmaaden i Appellationssager. Naar Retsformen er ei nøiagtig iagttaget kan man i borgerlige og piinlige Sager tage sin Tilflugt til en høiere Instans. — Cour de justice criminelle, Criminelretten i det nuværende Frankerig. Dens Jurisdiction strækker sig til alle piinlige Tilfælde, det er her saadanne, som have en Legemsstraf eller en vanærende Straf til Følge. Den bestaaer af en Præsident og to Bisiddere, som Kongen udnævner paa Livstid. Ved hver er en Generalprocurator, eller Substitut og en Retsskriver ansat. Mod deres Domme finder ingen Appellation Sted.

Courant, kaldes deels Sølvpenge eller Sølvmønt i Modsætning af Guld, deels virkelig præget Mynt i Modsætning af Bankosedler. De større Myntsorter kalder man grov Courant til Forskjel fra den saa kaldede Skillemynt.

Cours, Penges Værdie i et Land sammenlignet med andres. Vexelcours kaldes hos Vexelhandlerne (Banquiererne) Vexlernes stigende og faldende Priis paa fremmede Handelsstæder. Sammes Forandringer kan man see paa Courssedlerne, som ugentlig opslaaes paa Børssalene i alle betydelige Handelsstæder.

Court, en Domstol. Dette Ord forekommer ofte i Tidender og Skrifter, hvori England omtales, i forskjellige Sammensætninger. De vigtigste skulle her anføres. Court of record betyder en Ret, som har det Priveligium at indføre de forhandlede Sager til evigt Minde i Pergamentsroller. Denne Forskjel indførte Wilhelm Erobrer, der skildte de geistlige Domstole fra de verdslige og oprettede Aula regia. For nærværende Tid, da alle Domstole optegne deres Acter paa Pergament, finder denne Forskjel kun Sted i Navnet og man kalder dem Courts of record, som have Magt til at tage Personer i Forvaring og paalægge Pengestraf. Superior Courts of common law i Westminsterhall, nogle Corporati

ners Courts og endnu forskjellige andre Domstole kaldes Courts of record; the high Court of Parliament, den høieste Domstoel i Riget kaldes the supreme court of record og har Landets Velfærd og den lovgivende Magt under sin Bestyrelse. Court of the Kings bench er det høieste court of common law i England. Fordum havde Kongen Forsædet deri, deraf Navnet; og endnu lyder Retsformularen before the king himself (for Kongen selv). Den bestaaer af en Lord chief-justice of England og tre andre Dommere. Den har en crownside i Kronens Sager og en Pleaside i Privatsager; desuden en egen Jurisdiction i alle Criminalsager. Appellationssager fra andre Domstole gaae til denne Ret, og fra samme finder Appellation Sted enten til Overhuuset (the house of Lords) eller til the court of exchequer chamber efter Sagens Beskaffenhed. Court of chancery er den høieste og vigtigste Ret i Justitssager af Kongens superior courts of justice. Den øverste Dommer hedder Lord Chancellor. Han er efter Kongen den første Overholder af Justitsen og gjemmer Kongens store Segl, hvorfor han og kaldes Lord keeper of the great seal. Under ham ere 12 saa kaldte Masters in chancery, hvis Formand hedder Master of the Rolls (Custos) og deels hører de ham angaaende Sager, hvormed man kan appellere til Cantsleren, deels gaaer i Cantslerens Sted i hans Fraværelse. Chancery bestaaer af to Retter, of the ordinary Court, hvori man følger the common law og of the extraordinary Court, hvor Cantsleren har uindskrænket Magt at gaae frem efter Billighedens Regler, formilde Lovens Strenghed, afgjøre i Samvittighedssager, hvor Lovene tie ꝛc. Exchequer Court, en gammel af Wilhelm Erobrer, som en Deel af Aula regia oprettet Court of record, der har faaet sin nærværende Indretning af Eduard 1ste. Det hedder exchequer efter et tærnet Klæde hvormed Dombordet er beklædet og bestaaer af tre Afdelinger: a) the revenue side, som er bestemt for de kongelige Revenue = Anliggender; b) the equity side har Jurisdiction over alle Billigheds Gjenstande; c) the common law side. Her grunder Klagen sig paa et saa kaldet quo minus, hvori Klageren forestiller han er en kongelig Forpagter eller Debitor til Kongen, og at den Anklagede er Skyld i at Klageren seer sig sat ud af Stand til at give Kongen hvad han skylder ham. Nu er dette en tom Formalitet og det staaer enhver frit at begynde en Klage ved Common law side uden paa denne Maade at staae i Forbindelse med Kongen. — The high Court of Admiralty, den høie Admiralitetsret i London, oprettet af Eduard 3die, holdes i Doctors Commons for the Jugde of the high Court of admiralty som Deputeret for the Lord high Admiral. Her gaaer man frem efter Civilretten og Advocaterne ere

Doctors of civil and canon law. Denne høie Admiralitets-ret har udeluktende Jurisdiction i Priissager og hvad der ellers foregaaer i aaben Søe. I Forening med Courts of common law dømmer den og om Fragter, Hyrer 2c.. Assecuransssager afgjøres alene i Courts of common law.

Court de Gebelin (Antoine), Medlem af adskillige Akademier, Præsident ved Musæet i Paris, var født i Nismes 1724, og døde i Paris den 10 Mai 1784. Hans Fader var Protestant og havde efter Ophævelsen af det nantiske Edict seet sig nødt til at forlade Frankerig. Han gik til Schweitz, hvor den unge Gebelin fik Indfødsret. En umættelig Videbegjerlighed besjælede ham alerede ved den første Underviisning. Neppe forstod han de gamle Skribentere før de bleve en bestandig Gjenstand for hans Eftertanke. Veltalenhed, Historie, Poesie, kort alle Oldtidens Skatte aabnede sig for ham. I hans tolvte Aar betragtede man ham som et Under. Da han havde fuldendt sine Studier vilde hans Fader, at han skulde bestemme sig for den geistlige Stand, men Gebelin forlod snart denne Bane for af gandske Sjel at kunde hellige sig Videnskaberne efter sin egen Smag. Han studerede nu Naturhistorie, Mathematik, døde og levende Sprog, Mythologie, Oldsager, Archæologie. Efter sin Faders Død gik Gebelin til Paris Dog gjorde han først en Reise til Languedoc, som han stedse erindrede sig med Rørelse. Der overlod han sin Søster en lille Arvepart som var ham tilfalden og saaledes kom han til Hovedstaden uden noget andet end sit Genies Rigdom. Snart kom han i Forbindelse med de interessanteste Mennesker. Dog forløb 10 Aar før han udgav noget Værk. I denne Tid samlede han Materialier; endelig var Planen udkastet og der udkom le monde primitif (den oprindelige Verden). "Dette Værk," siger en Critiker, "sætter i Forbauselse ved den uhyre Lærdom, det omfatter, og geraader især med Hensyn til Geniet, som har vidst at forene de Dele, hvoraf det bestaaer, den franske Nation til særdeles Hæder." Det oprindelige Sprog er deri beviist, udviklet og fremlagt; Mythologiens aabenbare Urimeligheder ere deri berigtigede, og disse Fortidens Perioder vinde under Gebelins Pen nyt Liv. Disse Mindesmærker, som den berømte Baco kaldte de Gamles Viisdom, og hvorom han talte med den høieste Ærbodighed, ere paa den letteste Maade fremstillede og hvad hiint Universalgenie kun anede, har Gebelin bragt for den klare Dag. Der findes et Malerie af det første Menneskesamfunds Indretninger, Love og Skikke, Skrifttegn og Aand. I det han saaledes hensætter sig i de Epocher, i hvilke den menneskelige Aand begyndte at udvikle sig, giver han Nøglen til den hele Oldtidskundskab og betegner Veien, paa hvilken de Lærde kunne komme til

t fortolke de Mindesmærker, der ere reddede fra Tidens Ødelæggelse. Det franske Akademie forstod at sætte Priis paa Gebelins Værk. For at understøtte ham i et ligesaa nyttigt som kostbart Foretagende, tilstod det ham to Gange den udsatte Priis, som var bestemt for Skribentere, der i det Aars Løb lode trykke det fortrinligste Værk. Et andet Værk, som Efterverdenen ligeledes betragter med Bifald er det Museum, som han gav Tilværelse. Næsten alle literaire Forbindelser, som have naaet en vis Anseelse, gjennemløbe en Barndoms Tid før de naaede deres Storhed. Dette var ei Tilfældet her. Allerede fra Begyndelsen viste denne Indretning en sjelden Energie. Iøvrigt udmærkede Gebelin sig i alle Livets Forhold, fornemmeligt i sine literaire ved Blidhed, Godmodighed og Naturlighed. De Lærdes Republik, sagde han, er ingen Kampplads og vore Penne ei Næver. Hvis vi agte og elske hverandre, forklare vi os gjensidig for hverandre og istedet for at undertrykke hverandre, lader os opføre en Bygning, der er Sandheden helliget og os betroet til almindelig Lyksalighed. Anfaldet af en heftig Sygdom, tog Gebelin sin Tilflugt til Mesmer, og om og Anvendelsen af den dyriske Magnetisme ei hævede Kilden til hans Lidelser, saa troede han den dog for Øieblikket tilstoppet. Neppe kunde han igjen holde Pennen før han greb den for at beskytte sin Læge mod de heftige Angreb der gjordes mod hans System. Han concentrerede i dette Skrift alle de Grunde, der vare istand til at sætte Sagen, som han forsvarede, i det fordeelagtigste Lys.

Courtine, en Vold, der forener to Bolværker (Bastioner) med hinanden.

Coustou, Coustoux (Nicolas), født i Lyon den 9de Januar 1658, død i Paris den 1ste Mai 1733, og **Guillaume**, født 1687 og død den 22de Febr. 1746 i Paris, vare to Brødre, der gjorde sig berømte som Billedhuggere især under Ludvig 15de. Den ældre tillægger man ophøiede Ideer og en fiin Smag; han tegnede rigtig, gav sine Figurer ædle Stillinger, skjønne og ædle Gevandter. Man gjør fornemmelig meget af Nedtagelsen af Korset paa den parisiske Cathedralkirkes Hovedalter. Den yngre Broder var en Discipel af den ældre og fulgte ham som Directør for de dannende Kunsters Akademie. Af ham har man det skjønne Gravminde over Cardinal Dubois i Kirken St. Honoré. Dog blev han overgaaet af sin ældste Søn, der og heed **Guillaume** (født i Paris 1716 og død 1777) og hvem Joseph 2den ved sit Ophold i Paris med egen Haand paahængte St. Michaelsordenen. Venus's og Mars's Statuer, som han i overnaturlig Størrelse forfærdigede for Kongen af

Preussen, opvakte almindelig Beundring. Han oprettede i Cathedralkirken i Staden Sens et Gravminde for Dauphinen og hans Gemalinde, Ludvig 16des Forældre, der har den majestætiske Simpelheds ædle Character.

Cowley (Abraham), født 1618 i London, fandt som Barn saa megen Fornøielse i Spencers Fairy Quéen, at han derved tidlig og, som han selv siger, uigjenkaldelig bestemte sig til Digter. Han besøgte Westminsterskolen og udmærkede sig ved Flid, Videbegjerlighed og Talenter fremfor alle sine Meddisciple. Med samme Fremgang studerede han fra 1636 i Cambridge, hvor han skal have skrevet den største Deel af sit episke Digt Davideis. Neppe havde han 1643 faaet Magistergraden i de frie Kunster, før han ved Cromwell blev fordreven fra Cambridge. Han tog nu sin Tilflugt til St. Johns Collegium i Oxford og bekjendtgjorde der sin Satire the Puritan and the Papist. Hans Iver for den kongelige Sag, hans Kundskaber og hans Vittighed, tildroge ham Opmærksomhed fra flere af Hovederne for det kongelige Partie især Lord Falkland, der anbefalede ham til Dronningen som en til Forretninger brugbar Yngling, hvorfor hun tog ham med til Paris, da hun saae sig nødt til at forlade England og brugte ham til sin hemmelige Correspondens. I denne hæderfulde Forbindelse blev han 12 Aar, efter hvis Forløb han blev sendt tilbage til England for at underrette sig om sit Fædrenelands Tilstand. Ved den gamle Regjerings Gjenopprettelse gjorde han sig Haab om en anseelig Befordring i Betragtning af sine Fortjenester og Talenter, men saae sig skuffet, uagtet han for ei at glemmes havde skrevet Oden: upon his Majesty's restoration and return. Krænket herover begav han sig til Chersten i Surrey, et Opholdssted, som skjenkede ham liden Beqvemmelighed, indtil han ved Grev Albans og Hertugen af Buckinghams Mægling, erholdt Nydelsesbrugen af nogle Landeiendomme. Dog havde han ei længe godt heraf, thi han døde alerede 1667. Han blev begraven i Westminsterabbedie ved Siden af Chaucer og Spencer og erholdt paa sit Gravminde de hæderfulde Tilnavne Pindarus, Flaccus et Maro. I hans Digte hersker en stor Afvexling i Stiil og Følelse og de hæve sig fra spøgende Lethed til Gysen vækkende Høihed. Hans Ode on wit er fortræffelig, og hans Ballade the Chronicle kalder Johnson a composition unrivalled and alone (den eneste og uden Lige).

Coypel. Af dette Navn fandtes i Frankerig en heel Malerfamilie, blandt hvilke man især maa mærke følgende: 1) **Noel** (Natalis) **Coypel**, født uvist om i Paris eller Normandie, Aar 1628 eller 1629 og død 1707 i Paris.

Efter ham kom hans to Sønner 2) Antoine Coypel, født i Paris 1661 og død der 1722. 3) Noel Nicolaus Coypel, sædvanlig kaldet Onkelen, født i Paris 1692, død der 1735; og endelig 4) Antons Søn Charles Antoine Coypel, født i Paris 1694 og død der 1752. De vare alle berømte som Malere, skjønt ei af lige Fortjenester. Noel Coypel den ældre lagde Grunden til deres Roes. Han uddannede sine lykkelige Anlæg ved strengt Studium saa ivrigt, at han i en Alder af 30 Aar ansaaes for een af Frankerigs første Malere og fik Plads blandt Akademiets Medlemmer. Efterat han paa kongelig Ordre havde forskjønnet det gamle Louvre (dog kun efter le Bruns Cartons) og Tuilerierne med sin Pensel, blev han udnævnt til Director for det franske Akademie i Rom og bidrog ei lidet til dets større Glands. Hans i Rom offentlig udstillede fire Billeder for Cabinettet til Raadhuset i Versailles: Solon, Trajan, Severus og Ptolemæus Philadelphus opvakte almindelig Beundring. Hans fortrinligste Malerier ere: den hellige Jacobs Martyrdød i Notre Dame Kirken; Cain, som myrder sin Broder i Akademiet &c. Han besad en rig, blomstrende Indbildningskraft, tegnede correct, forstod sig paa Udtrykket og havde en yndig Colorit. Hans Søn Antoine viste tidligt de lykkeligste Anlæg og Følelse for det Skjønne. I en Alder af 14 Aar arbeidede han paa at danne sig efter de venetianske Coloritster, hvori han dog blev afbrudt ved hans hurtige Tilbagereise til sit Fædreneland. Hvad han frembragte erholdt det lydeligste Bifald, hvilket vel var Aarsagen til at han forsømte Grundigheden. Hans uudtømmelige Rigdom paa Opfindelser og hans Compositioners Storhed gjorde at man oversaae det Incorrecte i Tegningen, ligesom hans indtagende, blendende Colorit lod glemme Mangelen paa Harmonie. Hans Exempel og hans Anseelse (han blev Director for Akademiet, Kongens første Maler og ophøiedes i Adelstanden) lagde Grunden til den franske Skoles Maneer, hvorved den ægte Kunst meer og meer udartede. Ulige grundigere var hans yngre Broder af andet Ægteskab, som uheldigviis mistede sin Fader alt for tidligt. Langt fra at ville glimre ved et falsk Skin, stræbte han efter Sandhed, holdt sig til Naturen og modstod den herskende Smag undtagen i Farveblandingen. Uden Understøttelse og ei hævet ved Mængdens Bifald trøstede den brave, blide Mand sig ved nogle faa Kjenderes Dom. Han erholdt endelig en Plads i Akademiet. Antons Søn hengav sig til Tidsalderens Smag med glimrende Held, der dog kun fordærvede ham saa meget mere. Hans Malerier vare blendende Farvemasser uden Harmonie. Han besad noget Talent for Poesien. Man har nogle Theaterstykker af ham. Hans Fader forfattede Undersøgelser over Maleriet i dialogisk

Form, en poetisk Skrivelse til sin Søn i en reen Stiil og med megen Elegans.

Coysevox (Antoine), Billedhugger fra Lyon, født 1640, gik i sit 27de Aar til Elsas for at decorere Cardinal Fürstenbergs prægtige Pallads Haverne. Efter sin Tilbagekomst til Frankerig blev han Medlem af Akademiet for Maler- og Billedhuggerkunst og forfærdigede adskillige Buster af Ludvig 14de og andre Værker for de kongelige Bygninger. Hans Meisel behandlede de forskjellige Figurer med Ynde og Adel. Man kaldte ham Billedhuggerkunstens van Dyk formedelst hans Portraiters Skjønhed og den Ild, han forstod at lægge i sine Træk. Man betragte blot Cardinal Mazarins Statue i det franske Museum, et Mesterstykke af Kunst. Hans fortrinligste Compositioner ere: Ludvig 14des Statue for Stænderne i Bretagne, Colberts Gravminde, Dordognes, Garonnes og Marnes Statuer, Castor og Pollux, den siddende Venus, Hamadryaden, den lystige Faun med Fløiten, Pegasus og Merkur. Coysevox døde i Paris 1720 i sit 80de Aar; i 44 Aar var han Medlem af Akademiet og dets bestandige Cantsler.

Cracau, ved Weichselen og Rudawa paa en stor Slette, engang Hovedstaden i Polen og Kongernes Residens. Den tabte meget, da Residensen flyttedes til Warschau. Den har omtrent 24000 Indb. og et Universitet, som 1780 erholdt nyttige Forbedringer. Den 23 Marts 1794 bemægtigede Kosciusko sig Staden Cracau, forsamlede Raadet og Borgerskabet og lod det sværge at ville antage Constitutionen af 1ste Mai 1791. Hans mislykkede Plan er bekjendt. Ved Polens sidste Deling kom Cracau under Østerrig, som dog maatte afstaae den igjen i Freden til Wien 1809, da Staden forenedes med Hertugdømmet Warschau. Ved Opløsningen af dette Hertugdømme er Cracau bleven erklæret for en Fristad med en egen Regjering.

Cramer (Joh. Andreas), Cantsler ved Universitetet i Kiel, født i Jöhstadt ved Annaberg den 29de Jan. 1723, hvor hans Fader var en fattig Præst. Fra 1742 studerede han Theologie i Leipzig. Her fik han et lille Stipendium og levede forresten af at corrigere, oversætte og af at give Privatunderviisning. Ved denne Tid traadde han i Forbindelse med Ebert, Joh. Elias Schlegel, Gärtner, Gellert, Klopstock, Rabener og andre unge Mænd, der virkede fordeelagtigt paa den tydske Litteratur. I Forening med dem udgav han de saakaldte bremiske Bidrag. 1745 blev han Magister og holdt Forelæsninger, 1748 Præst til Cröllwitz, 1750 Hofpræst i Quedlinburg, 1754 Hofpræst i Kjøbenhavn

med 1000 Dalers Gage og Professor i Theologien med 600 Rdlr. Tillæg. Han var meget agtet og elsket for sit gode Hjerte. Den bekjendte Revolution i Danmark 1771 bevægede ham til at antage Superintendentskabet i Lübeck, hvortil han kaldedes. 1774 blev han dog kaldet til Kiel, som Procantsler og første Professor i Theologien, og 10 Aar senere til Cantsler og Curator. Han døde den 12 Juni 1788, hædret som en Lærd af store Kundskaber, en talentfuld Digter, en frugtbar Skribent, en af de første geistlige Talere og en Mand af den almeennyttigste Virksomhed og ædleste Characteer.

Cramer (Carl Friederich), en Søn af Johan Andreas, blev født den 7de Marts 1752 i Quedlinburg. I sit 17de Aar studerede han i Gøttingen og kom der i Forbindelse med adskillige aandrige Ynglinge som Bürger, Voß og flere. Allerede 1775 blev han ansat som Professor i Kiel. Han virkede her som Skribent og Lærer, indtil Aaret 1794, da han fik sin Afskeed for sin excentriske Forkjerlighed for den franske Revolution. Han gik nu til Paris og nedsatte sig der som Boghandler og Bogtrykker. Men i disse Forretninger var han ei heldig. Han tabte sin hele Formue maatte en Tidlang begive sig bort fra Paris, og døde ei længe efter sin Tilbagekomst den 8de Decbr. 1807. Han var en Mand af mange Talenter, Kundskaber og Smag, men hans Forfængelighed, overspændte Væsen og Hang til det Forunderlige fordærvede Alt for ham. Den franske Revolution førte ham som mange flere til Vildfarelser. Hans Virksomhed som Skribent var mangfoldig. Hans Enthusiasmus for Klopstock foranledigede flere vidtløftige Værker. De interessanteste iblandt dem ere Breve fra Tellow til Elise. Han oversatte meget fra Fransk og Engelsk paa Tydsk, og under sit Ophold i Paris ogsaa adskilligt fra Tydsk paa Fransk. Bekjendtgjørelsen af hans Dagbog, som han pleiede at føre med Nøiagtighed vilde give megen Oplysning om hans Ophold i Paris og den Tids Begivenheder, da hans Huus var et Foreningspunkt for de meest udmærkede Personer. I Journalen Frankerig findes interessante Fragmenter af den.

Cramer (Wilhelm), født i Mannheim, siden Kammermusikus og Solospiller i det kongelige Capel, samt Director ved Operaorchesteret i London, var Een af de første Virtuoser paa Violin. Han døde i London 1799 i sit 56 Aar og efterlod flere Sønner, blandt hvilke især den ældste **Joh. Baptist Cramer**, en Discipel af Clementi, udmærker sig som een af de heldigste Claveerspillere.

Cranach (Lucas), heed egentlig Müller, men kaldtes alminbeligt efter det Sted i Bispedømmet Bamberg, hvor han blev født 1482. Han var Borgemester i Wittenberg og Hofmaler hos begge Churfyrsterne Frederik den vise og Johan Frederik, med hvis Gemalinde han efter Churfyrstens Fangenskab, begav sig til Weimar, hvor han døde 1553 eet Aar før sin ulykkelige Fyrste. Han ligger begraven i Slotskirken i Weimar. Det besynderlige qui pro quo, som Steenhuggeren satte i Indskriften omkring Kunstnerens Haut-Relief Figur pictor celerrimus (den hurtigste Maler) istedet for Pictor celeberrimus (den berømteste Maler) er dog ei gandske upassende, thi, naar man betragter de mange Malerier, der tilskrives ham, maa man forbauses over Kunstnerens Færdighed. Dog maatte man vel først afgjøre hvilke Malerier der ere af ham selv og hvilke af hans Søn, Lucas Cranach, der ogsaa var Borgermester i Wittenberg og en værdig Discipel af sin Fader. Forbauses man over Mængden af hans Malerier, maa man tillige beundre deres Værdie. Vel ere hans Compositioner sjelden eller aldrig poetiske heller ikke mangle de Selsomheder, Anachronismer, Feil imod Costumet m. m; men hvo vil ei holde ham dette tilgode, naar han seer Tegningens Rigtighed, Udtrykkets Sandhed, hans Pensels Kraft, hans levende og yndige Kolorit, som efter Aarhundreder endnu bevarer sin Friskhed. Med faa Ord Cranach var en tro Søn af Naturen, kraftig og hjertelig og en duelig Praetiker. Hans Billeder, blandt hvilke især de af hans Venner Luther og Melanchton ere mærkelige, findes adspredte i Tydsklands Gallerier. Blandt hans større Malerier fortjene især Altertavlerne i Stadskirkerne i Wittenberg og Weimar og adskillige Malerier i Domkirken i Naumburg Prisen. Desuden har han forfærdiget henved 300 Træsnit, der dog ei komme hans Malerier nær og ere overtrufne af mange andre endnu før hans Tid. Altertavlen i Weimar blev restaureret 1805 af den fortræffelige Kunstkjender og Kunstner Hofraad Meier.

Craniologie og Cranioscopie, Læren om Hjerneskaller, see Gall.

Cranz (August Friderich), kongelig preussisk Krigsraad, født 1737, var en Skribent af berygtet Celebritet i det 7de og 8de Aartiende af det forrige Aarhundred. Han havde studeret Theologie, men fandt ingen Smag i samme, forlod den theologiske Bane og levede som Skribent for sin Genius Han viste Livlighed og Vid og en ikke ringe satirisk Aand i hans Gallerie der Teufel (1776) og hans Bockiade (1779). Man kan ikke nægte at han med ægte Frimodighed sagde megen Sandhed. Men, da han maatte

leve af sin Pen og gierne vilde leve behageligt, blev hans Frimodighed ofte Frækhed og hans Sandhed grov Cynismus for at han desto bedre kunde virke paa Publikum. Hans Charlataneriet og hans sande Chronica af Berlin anbefalede ham kun slet; indblandede Personaliteter paadroge ham en Mængde Fiender, og man gjengjeldte Lige for Lige. Der udkom en Mængde Feideskrifter: Silen og hans Æsel, den nye Bockiade etc. fra hans Side, hvori Publicum fandt stor Behag. Men den Apollo, som havde begeistret Cranz forlod ham, da han havde erholdt en Pension af 800 Daler og han holdt lidt efter lidt op at skrive. Af meget ulige Værd vare hans Berliner-Journal og hans Fragmenter over Gjenstande af den nyere Tidshistorie; hans Wort zur Beherzigung, der Fürsten und Herren Deutschlands gewidmet, røbede et ægte tydsk Sindelaug. Dette tilligemed hans Freund der Wahrheit (Sandhedsven) og hans Lieblingsstunden (Yndlingstimer) ere maaske det Bedste, han har leveret. Han var vist nok en Mand af mange Evner, som ved mindre Ilfærdighed, kunde have leveret noget, der var blevet betydeligt.

Crapelet (Charles), født den 15de Novbr. 1762, død den 19de Oct. 1809, var een af de meest udmærkede Bogtrykkere og en værdig Medbeiler af Bodoni, Ibarra, Baskerville og Didot. Hans Fader, som beskjeftigede sig med Opdragelse og Underviisning, overgav ham i hans 12te Aar til Bogtrykker Ballard i Paris. Allerede i hans 18de Aar betroede Bogtrykker Stoupe ham Bestyrelsen af sit Officin. Ved Revolutionens Udbrud 1789 etablerede Crapelet sig selv, og han har gjort saa meget for Kunsten at han vist kan regnes til dem, som have havt Deel i de store Fremskridt, som Bogtrykkerkunsten har gjort i de sidste 20 Aar. Han døde den 19de Oct. 1809 i sit Livs fuldeste Kraft og efterlod en Søn, der træder i Faderens Fodspoer. Blandt de mange Værker, der ere udkomne fra hans Presser, udmærke sig især: Histoire naturelle des grimperaux et des oiseaux de Paradis 2 Vol. Fol. 1802. Dette Værk er trykt med gyldne Bogstaver og det skjønneste, som er udkommet af dette Slags.

Crayon, enhver Stift, hvoraf man betjener sig til Tegnen med Streger, hvad enten den er af Blyant, Rødkridt, Sortkridt eller en anden Masse. — En Crayon, crayoneret kalder man en Tegning med Streger, hvortil man betjener sig af Blyant, Rødkridt eller Sortkridt. Crayonerte Kobberstykker kalder man dem som efterlignede af de Tegninger, der ere gjorte med Rødkridt eller Sortkridt.

Crébillon (Prosper Jolyot de), en berømt Tragiker, var født i Dijon den 15de Febr. 1674, studerede i Collegium Mazarin, blev Advokat og arbeidede i Paris hos en Procurator for at danne sig til den juridiske Praxis, men hans ungdommelige Heftighed hindrede ham i at naae dette Maal. Procuratoren, som snart overbeviste sig om, at Crebillon aldrig vilde bringe det vidt som practisk Jurist, foreslog ham at arbeide for Theatret. Efter gjentagen Vægring leverede han Idomeneus og derpaa Atreus. Prieur (saaledes heed Procuratoren), loe sig, uagtet han laae af en dødelig Sygdom, bære til den første Forestilling af dette Stykke og var saa henrykt derover, at han omarmede Forfatteren og sagde til ham: "Jeg døer tilfreds, jeg har gjort Dem til Digter og efterlader i Dem en Mand, som tilhører Nationen." Crébillon gik med Bifald videre paa sin nye Bane, og giftede sig. Hans Fader, utilfreds over at hans Søn ene beskjeftigede sig med Digtekunsten, erklærede ham arveløs, men, da siden en Sygdom truede hans Liv, indsatte han ham i alle sine Rettigheder. Denne Forholdsregel var imidlertid temmelig unyttig, da hans Fader Intet efterlod. Saaledes fandt Crébillon sig i sine blomstrende Aar, blottet for Alt. Hans Kones Død 1711 forøgede endnu hans Ubehageligheder. Først længe efter søgte Skjebnen at erstatte disse Krænkelser, da han fik en Politiecensors Embede og siden 1731 en Plads i det franske Akademie. Han holdt ved sin Modtagelse en Tale i Vers, der af alle Tilhørerne blev optaget med lydeligt Bifald. I sin Levemaade var han høist besynderlig. Han sov lidet og af Tilbøielighed paa den bare Jord. Han var stedse omgivet af en stor Mængde Hunde og Katte. "Da Jeg kjender Menneskene," sagde han, "foretrækker Jeg disse Dyrs Selskab." Han var af en stærk Legemsbygning og vilde ubentvivl levet længer, uagtet han naaede en høi Alder, hvis han havde sparet sig mere. Naar han var syg underkastede han sig aldrig nogen ordentlig Cur, men behandlede sig selv efter sine Luner. Han døde af Følgerne af en forsømt Rosen den 17de Juni 1762. Hans dramatiske Arbeider kunne ei bestaae for en upartisk Critiks Domstoel. Kun lidenskabelig Partiskhed eller en forvendt Smag kan sætte ham ved Siden eller endog over Voltaire. Han kan ei regnes til de bedre Skribentere fra Ludvig 14des Tidsalder. Han var ganske ubekjendt med de gamle Skribentere. Hans Yndlingsbøger vare gammelfranske Romaner, en Calprenede og andre af samme Slags; af disse øste han sine overlæssede og svagt knyttede Forviklinger.

Crébillon (Claude Prosper Jolyot de), Søn af ovennævnte Tragiker, blev født i Paris 1707. Han aabnede sin Løbebane som Skribent med nogle Arbeider for Thea-

tret; siden lagde han sig med mere Held efter andre belletristiske Gjenstande. Hans fornemste Værker ere Lettres de Mad. la Marquise de Pompadour, depuis 1753 jusqu'à 1762, 3 Bd. Disse Breve ere længe anseete for ægte, en Vildfarelse, der er meget tilgivelig, da de ere Historien troe og gandske strevne overeensstemmende med Maitressens Tænke- og Handlemaade. 2) Les égaremens du Coeur et de l'Esprit, en slibrig Roman. 3) Le Sopha, ligeledes berygtet som slibrig. Crebillon beklædede iøvrigt intet offentligt Embede, kun var han en tidlang kongelig Censor og døde i Paris 1777. D'Alembert har paa følgende Maade sammenlignet ham med sin Fader. "Den ældre Crebillon maler Menneskenes Forbrydelser og Ondskab med de sorteste Farver; Sønnen tegner med den ømmeste og sandeste Pensel Fiinheden, Nuancerne og det Forførende i Lasten; hiin forførerske Letsindighed, som gjør Franskmanden til hvad man kalder elskværdig, egentlig burde det hede ikke elskværdig; hiin urolige Virksomhed, som gjør at man selv i Fornøielsens Skjød føler Kjedsomhed; hiin Forkeerthed af forstilte og ligesom ved Sædeligheds Maske forskjønnede Grundsætninger; endelig vore Sæder, som ere fordærvede og frivole og hvori Extremet af det Fordærvede forbinder sig med Extremet af det Latterlige."

Credere, staae del Credere, betyder at sige godt for nogen i Handelsforretninger; det finder almindelig Sted med Banquerer, Commissionærer eller Mæglere ved Salget af Varer, naar Kjøberen ei er Sælgeren tilstrækkelig bekjendt, men vel hiin, da der efter Omstændighederne gives fra ½ til 5 Procent del Credere. Ogsaa ved andre Handelsforretninger finder del Credere Sted, f. Ex. ved Assecurancesager.

Credit kaldes den Tiltroe, ifølge hvilken en Kjøbmand overlader en anden Varer paa en vis Tid, det vil sige mod det Løfte at Betalingen skal skee til en vis Tid. Crediten kaldes med Rette Handelens Sjel, da Kjøbmanden ved den vinder baade Capital og Tid. Credit og Debet, see Bogholderie.

Creditbreve, ere Beviser, hvorved Udstilleren skaffer Ihændehaveren Credit paa en vis Sum rede Penge. Reisende pleie at bringe slige Creditbreve med sig, naar de ei kunne medføre rede Penge. Aabne Creditbreve kaldes de, naar de ei lyde paa en bestemt Sum, men give uindskrænket Credit.

Creditiv er den Skrivelse, der medgives en til et fremmed Hof bestemt Minister til hans Legitimation.

Det indeholder i almindelige Udtryk Aarsagen til Affendelsen, Begjering at skjenke Gesandten Tiltroe tilligemed Bestemmelse af den Characteer, man tillægger ham. Creditsystem kaldes enhver Indretning, som gjøres af et Selskab eller en Regjering for at ophjelpe den synkende Credit. Man har laant det af Handelen og givet Handelens Credit en større Udstrækning ved at forene Personal- og Realcredit. Det beroer paa den Mening man har om det Selskab rc., der har paataget sig Forpligtelsen og hvorvidt det kan og vil opfylde samme.

Crefeld, en vigtig Handels- og Fabrikstad i det forrige Fyrstendømme Mörs, nu Preussen tilhørende. Den er bygget i hollandsk Smag og har omtrent 10,000 Indbyggere. Crefelds Fabriker ere bekjendte i hele Europa og fortjene nøiere Opmærksomhed. Hovedfabrikerne ere for Fløiel og Fløielsbaand. De begyndte næsten for 200 Aar siden. Her gjøres fortrinlig meget Fløiel af det lettere Slags. Fløielet i Stykker væves for det meste i Staden selv, men de Fløiels Baand i de omliggende Landsbyer i en Strækning af 4 til 5 Mile. Disse beskjeftige alene over 300 Væverstole. De øvrige Manufacturer beskjeftige sig med Silketøier, Silkebaand, Flonel, uldne Strømper, grove, schlesiske Tøier, Bomulds-Manchester, Lærreder m. m. Efter ikke nøiagtigt Overslag kan Indkomsterne af de crefeldske Silke- og Fløielsmanufacturer beløbe sig til 10 Millioner Franker. Arbeiderne angives til 12,000. Selv til Amerika har Crefeld afsat Varer.

Cremnitz, er den første og fornemste blandt de ungarske Bjergstæder. Den ligger i en med Bjerge omgiven Dal og har fortræffelige Guldminer. Deraf have de bekjendte cremnitzer Dukater deres Navn. Alt Guld og Sølv fra de omliggende Bjergværker leveres til den herværende Mynt. Staden har 4000 Indbyggere.

Cremor tartari, Viinsteenaffald. Naar den røde Viinsteen, der sætter sig paa Viinfadene, koges med de nødvendige Tilsætninger, skiller det Urene sig fra den, og den paa slig Maade rensede Viinsteen stiger op i Kjedelen som Fløde, hvorpaa den afskummes, tørres og faaer Navn af Cremor tartari. Den er af mangehaande medicinsk Brug, især som kjølende Middel.

Creoler, Crioler (spansk Criollos), kaldes de som fødes af spanske eller andre europaiske Forældre i Amerika i lovligt Ægteskab. Aar 1776 erklærede Carl 3die at de vare istand til at beklæde Embeder i den geistlige-, Civil- og

Militairstanden, hvortil de forhen ei havde havt Adgang. Paa de vestindiske Øer nyde de ligeledes alle Europæernes Forrettigheder. De ere af bruunagtig Ansigtsfarve og røde Kinder ere en Sjeldenhed. De, som avles uden for Ægteskab af Hvide med Negerinder kaldes Mulatter og vise deres Herkomst ved deres Farve.

Crescendo (voxende, stigende) betyder i Tonekunsten Tonernes gradvise Forstærkelse i Foredraget eller for at tale Kunstsproget, den gradvise Overgang fra piano til forte og fortissimo. Crescendo kaldes og et nye opfundet musikalsk Instrument, der spilles som et Claveer.

Crescentini (Ridder Girolamo), er født i Urbania ved Urbino, Rafaels Fødestad. Denne berømte Sopranist har høstet det meest glimrende Bifald paa Europas fortrinligste Theatre og næsten ved alle Hoffer. Aar 1804 befandt han sig i Wien, hvor han blev hædret paa en udmærket, en saa stor Kunstner værdig Maade. Da han nemlig i Julie og Romeo af Benda havde sjunget den skjønne Arie "Ombra adorata" og gjentaget den under det lydeligste Bifald, svævede ved Hjelp af en kunstig Mechanismus to Duer ned og paasatte ham en Laurbærkrone. Aar 1809 blev den samme Opera flere Gange opført paa Napoleons Privattheater, og Crescentini gjorde derved et saadant Indtryk paa ham at han ved den tredie Forestilling sendte ham Jernkronens Ordenskors. Fra 1806 var han ansat ved Napoleons Privatkapel som første Sanger.

Creta, i de ældste Tider Idæa, men nu Kriti eller Candia, er en af de største græske Øer i det middellandske Hav, sydlig for Grækenland. Den er meget bjergfuld. Midt igjennem den strækker sig en Bjergkjede, hvoraf de Gamle kaldte den vestlige Deel Leuci (nu Monte di Sfachia) men den østlige Dicte (nu Casthi eller Sethia) og den høieste Spidse Ida. Dalene og Søekysterne ere overordentlig frugtbare. Man finder her de skjønneste Græsgange for talrige Hjorde. Korn, Viin, Olie og Frugter haves i Overflødighed. Luften er reen og sund, hvorfor og de Gamle kaldte Creta den lykkelige Øe. I de ældste Tider nyttede Indbyggerne dens gunstige Beliggenhed til at gjøre Erobringer. Før den trojanske Krig underkastede de sig Endeel af Øerne i det ægæiske Hav og satte sig fast paa nogle af Europas og Asiens Kyster; men ved Udbrudet af hiin Krig sendte de 80 Skibe under Idomeneus og Merion til Ilium. Dengang var Øen meget befolket og prangede (som Digterne sige) med hundrede Stæder, blandt hvilke de vigtigste, dog til forskjellige Tider vare Gnossus (i hvis Nærhed var den

berømte Hule, kaldet Jupiters Grav og den cretensiske Labyrinth) Gortyuna, Cydonia, Pæstus og flere. Cretas ældste Historie er mythisk. De første Indbyggere kaldtes Cureter og vare efter Herodot en phoeniciske Colonie. Af dem lærte Grækerne Jernets Bearbeidelse, religiøse Skikke, Hestes Tæmmelse, Brugen af Vaaben m. m. Over dem herskede Saturn (Chronos) og under hans milde Scepter blomstrede Guldalderen. Da et Orakelsprog havde forkyndt ham, at een af hans Sønner skulde støde ham fra Thronen, dræbte han dem strax efter Fødselen. Men hans Gemalinde og Søster Rhea skjulte tre af dem, Jupiter, Neptun og Pluto, hvilke, da de vare voxne til, afsatte deres Fader og deelte Riget imellem sig. Den sikkrere Historie, skjøndt og den tildeels er mythologisk, begynder først efter Hellenernes Udbredelse i Grækenland, da ved denne Tid Endeel Dorer, blandede med Aeoler og Pelasger kom hertil under Anførsel af Tectamus, en Søn af Dorus. Fra ham nedstammede Minos og hans Brødre Sarpedon og Rhadamanth. Minos var sit Riges Velgjører og Lovgiver. Hans Sønnesøn af samme Navn var Fader til Ariadne, erhvervede sig Roes som en klog Regent og fuldførte den ældre Minos's Lovgivning. Idomeneus, der ligeledes nedstammede fra den ældre Minos, var med for Troja. Efter den kongelige Regjerings Afskaffelse indførtes en republikansk Forfatning, der vedvarede indtil de fra Cilicien flygtede Søerøvere gjorde Øen til deres Hovedsæde. Siden blev Creta Romerne underkastet og nu tilhører den Tyrkerne.

Creusa, Navnet paa flere berømte Qvinder fra den græske Oldtid; af disse anføres her to. Erechtheus's Datter Creusa var gift med Xuthus, Hellens tredie Søn; hun havde i Forveien født Jon ved Apollo, men med sin Gemal fødte hun Achæus. Den anden Creusa var Priamus's og Hecubas Datter og Aeneas's Gemalinde, som med ham avlede Ascanius. Da Aeneas ved Trojas Brand flygtede med Gudebillederne, sin Fader, hende og sin Søn, forsvandt hun pludselig fra hans Side. Han vendte tilbage og søgte hende forgjeves i Tummelen, indtil en forklaret Skikkelse viste sig for ham og forkyndte ham, at Gudernes Moder havde taget hende til sig, da hun ei vilde at Creusa skulde forlade Phrygien.

Crichton (Johan). Blandt alle tidlig modne Mennesker, er Crichton et af de berømteste og mærkværdigste. Neppe 20 Aar gammel skrev og talede han 10 forskjellige Sprog og udmærkede sig i alle Legemsøvelser. Saaledes kom han til Paris. En samtidig Skribent skrev dengang om ham: "Her er ankommet et ungt Menneske, omtrent 20 Aar, hvilken selv Akademiets Proffessorer give det Vidnesbyrd at

han er fuldkommen i alle Videnskaber. Ingen overgaaer ham i Vocal- og Instrumentalmusik og hverken i Dandsen Tegnen, Malen eller Riden har man seet hans Lige. Han forstaaer at fægte med begge Hænder, saa Ingen kan gjøre ham noget; i en Frastand af 20 Fod styrter han løs paa sin Modstander og slaaer ham af Marken. Hans Aandsnærværelse er urokkelig; han disputerede nylig for et Auditorium af 3000 Tilhørere og satte alle i Forundring ved Rigtigheden af hans Svar saavelsom hans Lærdom og Præcision. Han taler Latin, Græsk, Hebraisk, Syrisk, Arabisk, Spansk, Italiensk, Fransk, Engelsk, Nederlandsk, Slavonisk og Alt godt. Man skulde ei troe, at et Menneske af 100 Aars Alder, selv hvis han ei spiste eller drak, var istand til at samle saa mange Kundskaber. Alle forbauses over ham, thi han veed mere end et Menneske kan vide: man frygter det er Antichristen." Crichton forlod Frankerigs Hovedstad og nedsatte sig efterat han havde besøgt Rom, Venedig og Padua, i Mantua, hvor han blev Hovmester hos den unge Vincent af Gonzaga, Hertugens Søn. Ved en Carnevalshøitid blev han anfaldet af nogle maskerede Personer med Vaaben; han overvandt dem paa Øieblikket, men erkjendte til sin Forbauselse sin Elev iblandt dem. Ærbødig gav han ham Kaarden som han havde frataget ham tilbage. Men denne, som var dreven af Jalousie, kunde ei udholde denne beskjemmende Høimodighed og stødte ham Kaarden igjennem Brystet. Crichton nedstammede fra Stuarternes kongelige Familie, var født 1551 i Grevskabet Perth i Skotland og døde 1583 i sit 32te Aar. Man nævner ham som Forfatter af adskillige Værker.

Crillon (Louis de Berthon de), af en anseet italiensk Familie som havde nedsat sig i Grevskabet Venaissin, var født 1541, tjente som Militair fra 1557 og hørte til sin Tids største Feldtherrer. Han var først med ved Beleiringen af Calais, hvor hans Mod tiltrog ham Henrik 2dens Opmærksomhed. Siden udmærkede han sig ved Dreux, Jarnac og Moncontour med Hugonotterne. Som Maltheserridder deeltog han i Togene imod Tyrkerne, og var med i Slaget ved Lepanto 1571, og blev uagtet han var saaret, valgt til at bringe Paven og Kongen af Frankerig Seiersefterretninger. To Aar efter finde vi ham ved Rochelles Beleiring og siden ved alle andre vigtige Forfald. Allevegne viste han sig som den brave Crillon, saaledes pleiede Henrik 4de at kalde ham. Henrik 3die ophøiede ham 1585 til Ridder af sin Orden. Religionens Maske, hvorunder Liguen skjulte sine Attentater, kunde ei vildlede den retskafne Crillon, hvor meget han og hadede Hugenotterne. Han tjente sin Første paa Barricadedagene, ved Tours 2c. Henrik 3die vovede at

foreslaae ham den oprørske Hertug af Guises Mord, da han tog i Betænkning at overgive ham til Lovens Sværd: denne Tjeneste afslog Crillon, men tilbød sig at kjempe imod ham. Under Henrik 4de slog han Liguisterne for Bologne. Da Villars Armee var rykket for Quilleboeuf 1592, forsvarede han med Iver dette Sted og svarede Beleirerne der opfordrede ham til Overgivelse: Crillon er deri. — Men den gode Henrik gjorde lidet for ham, fordi han, som han sagde var vis paa Crillon, men derimod maatte see at vinde alle de andre, som forfulgte ham." Da Freden til Vervins havde endt Krigen, trak Crillon sig tilbage til Avignon, hvor han døde den 2den Decbr. 1615. Man har adskillige Anecdoter om denne Helt, som i sin Tid blev kaldet Ærens Skjold, Manden uden Frygt og den Tapre blandt de Tapre. Engang afbrød han en Præst, som i Lidelseshistorien var kommen til Hudslettelsen med det Udraab i det han lagde Haanden paa Kaarden: "Hvor var du Crillon?" Den unge Hertug af Guise, til hvem Henrik 4de havde sendt ham i Marseille, vilde sætte hans Mod paa Prøve, lod pludselig slaae Allarm og ilede til ham med den Efterretning at Fienden var Mester af Havnen og Staden og at der Intet var tilbage uden Flugten for ei endnu mere at forøge Seierherrens Ære, hvis han og gjorde Anføreren til Fange. Crillon, som nylig var opvaagnet, tog rolig sine Vaaben og sagde at det var bedre at døe end overleve Stadens Indtagelse. Hertugen, som saae hans faste Beslutning, begyndte nu at lee. Crillon mærkede hans Spøg, gjorde en mørk Mine og sagde til ham: "Unge Mand vov aldrig at prøve en Retskaffens Hjerte; ved Gud Jeg havde gjennemboret Dig, hvis Du havde fundet mig feig." Henrik 4de tilskrev ham efter Slaget ved Arques den bekjendte lakoniske Billet. Lad Dig hænge Crillon, vi have seiret ved Arques og Du var ei tilstæde; Lev vel brave Crillon, Jeg elsker Dig gal og blind."

Crillon Mahon (N. Duc de), en bekjendt og fortjent spansk Feldtherre, af den nyere Tid. Han tjente i Syvaarskrigen ved den franske Armee, traadde derpaa i spansk Tjeneste og blev Grand af første Classe og øverste Anfører for Armeen under Fiendtlighederne mellem England og Spanien i den amerikanske Krig. Han styrede i samme den evig mærkelige Beleiring af Gibraltar, som gandske mislykkedes ved Elliots tapre Forsvar. Heldigere var Crillon mod Minorca. Han bemægtigede sig denne Øe 1782 og erholdt af Hovedstaden paa den Tilnavnet Mahon. Han døde i Madrid 1796, 80 Aar gammel.

Crimen, Forbrydelse, i juridisk Forstand enhver Handling, hvorved Nogen lider Tab paa Liv eller Formue. Or-

det forekommer i Retssproget i mange Sammensætninger. Crimen capitale, en Dødsforbrydelse. Crimen ambitus, naar nogen ved ulovlige Midler kommer til et Embede. Crimen ecclesiasticum, en Forbrydelse imod Kirkelovene. Crimen falsi, naar et Dokument forfalskes eller et andet sættes istedet. Crimen flagrans, naar Misgjerningsmanden gribes i sit Foretagende. Crimen læsæ majestatis, en Forbrydelse mod Regentens Person. Crimen peculatus uredelig Omgang med fremmede Penge. Crimen perduellionis, Forbrydelse imod Staten. Crimen raptus, Bortførelse. Crimen repetundarum (pecuniarum) den Forbrydelse, naar en offentlig Embedsmand lader sig bestikke eller udøver Udsuelser. Crimen sacrilegii, Kirkeran. Criminalia, hvad der hører til den piinlige Ret. Criminal, criminel, hvad der angaaer Liv og Død. Criminalist, en Lærer i den piinlige Ret.

Crimm, en Provinds i Nye-Rusland, der fordum tilhørte Tyrkerne, er en Halvøe mellem det sorte og assovske Hav og er en Bestanddeel af Statholderskabet Taurien. Dens Fladeindhold er omtrent 270 Quadratmile. Aar 1783 blev Crimm, som Russerne alerede havde bemægtiget sig 1771 gandske indlemmet i det russiske Rige under Catharina 2den. Denne Halvøe havde fordum sin egen Chan (Fyrste) der var afhængig af Porten, men hans Magt ophørte, da Russerne toge Landet i Besiddelse. Indbyggerne hvis Antal angives til 300,000, ere for Størstedelen Tatarer og bekjende sig til den muhamedanske Religion. Jordens Frugtbarhed er betydelig. Havefrugter, Viin, Morbærtræer trives herligt; Provindsen er og rig paa Salt. — Hovedstaden heder Theodosia eller Feodosia, fordum Caffa, tilforn Chanens Residens; den ligger ved en Bugt af det sorte Hav, som danner en god Havn. Den indeholder næsten 4000 for det meeste smaae Huse og er formedelst de af Regjeringen den tilstaaede Forrettigheder en betydelig Stad. Fordum havde Fanegoria eller Phanegoria den første Plads blandt Crims Stæder; 1773 blev den gandske forstyrret og har tabt sin Betydenhed.

Crisis, kalder man i Medicinen det Sygdommens Tidspunkt, hvori dens Characteer afgjøres, ligesom Vendepunktet til det Bedre eller Slettere. Ved Sygdomme, der vare regelmæssig en vis Tid indtræffer ogsaa Crisis til en bestemt Tid. Ved andre maae Lægens skarpe Blik opdage Crisis.

Criterium, betyder overhovedet ethvert Kjendemærke. Sandhedens Criterium kalder man i Logiken det Kjendetegn, hvoraf vi see, at vore Tanker stemme overeens med Tænkningens almindelige Love. Den angaaer saaledes kun Formen

og kan kun angaae denne, da man ei kan udfinde nogle almindelige Kjendetegn for Materien.

Critik, **Kritik**, et Ord af græsk Oprindelse, ved hvilket man betegner en Gjenstands Bedømmelse og Prøvelse især naar den er grundig og udført: dernæst Evne til at bedømme visse Gjenstande og Kunsten at bedømme dem og endelig Reglerne, hvorefter Bedømmelsen skeer. Enhver Critik forudsætter altsaa en Gjenstand som given; men til grundig Bedømmelse tillige en Theorie, hvorved en Gjenstands Idee udvikles, thi den fuldkomne Bedømmelse kan kun udspringe af videnskabelig klar Indsigt i en Gjenstands Væsen. En Kunstcritik forudsætter derfor en Æsthetik og uden en saadan Theorie er Bedømmelsen kun fragmentarisk og derfor usikkert Ræsonnement, men ingen Critik. Bedømmelse af det Hensigtsmæssige finder Sted mere med Hensyn til det Frie og Vilkaarlige end til det Nødvendige i Naturen. Saa forskjellige Arter frie Virksomhed der gives, saa forskjellig er Critiken efter dens Gjenstand; men især gaaer den ud paa de høieste Gjenstande for menneskelig Virksomhed, Videnskab og Kunst i vidtløftigere Forstand. Med Hensyn til den første er den philosophisk og historisk Critik. Det første Udtryk har forskjellige Betydninger. Philosophisk Critik i vidtløftig Forstand, kan være en videnskabelig, kun een Gjenstands Idee og dens Forhold til Fremstillingen betragtende Critik, hvorimod den historiske kun betragter en Gjenstands Udvortes og dens Forhold til Tid og Rum. Saaledes er f. Ex. den æsthetiske Critik af en Antike (og dette skal jo være en philosophisk) forskjellig fra sammes technisk og antiquariske Critik, omendskjønt denne er forbundet med hiin som Form og Indhold, ja den ene er ei mulig uden den anden. Dernæst betyder philosophisk Critik, Critik af philosophiske Værker, hvilken er rettet paa Hovedfordringerne af den logiske og materielle Sandhed. Endelig gave Kant og hans Disciple Navnet Critik endnu en usædvanlig Betydning derved, at de henførte det til Prøvelse af Erkjendelsesevnen eller Undersøgelsen af det, som er Mennesket nyttigt at erkjende. Man skjelner og i Philosophien den critiske Methode fra den dogmatiske og skeptiske. Den historiske Critik gaaer ud paa udvortes Gjerningssagers Virkelighed og deres ved Erfaring erkjendelige Beskaffenhed og er Undersøgelsen af Ægtheden (Autenticitet) af visse især skriftlige) Vidner. Den er igjen saa forskjellig som de historiske Videnskaber. Herhen hører den historiske Critik i egentlig Forstand, som prøver Virkeligheden og Beskaffenheden af visse Angivelser efter bestemte Criterier. Den udgiør en Bestanddeel af den historiske Kunst i vidtløftigere Forstand. I noie Forbindelse med den staaer den philolo-

giske Critik, Prøvelsen af skriftlige Mindesmærker fornemmelig Oldtidens, som gaaer ud paa at undersøge Ægtheden af en Forfatter eller af enkelte Steder. Det første kalder man den høiere, det andet den lavere Critik. Den philologiske Critik, som i Forbindelse med Fortolkningskunsten eller Interpretationen udgjør den høiere Philologie, har gjort betydelige Fremskridt i den nyere Tid fornemmelig blandt de Tydske. Kunstcritiken undersøger Kunstværkets indre, ideale eller æsthetiske Værd og kaldes for saavidt æsthetisk Critik eller den bedømmer kun den udvortes legemlige og mechaniske Bearbeidelse, den regelmæssige Anvendelse af Værktøiet, Kunstens Fremstillelsesmiddel og kaldes saaledes technisk eller technologisk Critik. Følelsen af menneskelig Indskrænkethed og Overbeviisningen, at det Fuldkomneste kun er Ideal, lærer Critikeren ved Bedømmelsen af menneskelige Producter at være human og eftergivende for ei med Rette at blive forhadt.

Croatien, en østerrigsk Provinds, kaldet et Kongerige, der strækker sig fra Floden Drave (Drau) til det adriatiske Hav og grændser til Sclavonien, Bosnien, Steiermark og Krain. Det havde fordum egne Konger, men kom i det 11te Aarhundred til Ungarn og udgjør for nærværende Tid to Hoveddeele nemlig Øvresclavonien og det egentlige Croatien. Det staaer deels under Generalatet (den militære Forfatning), deels under Bannatet (den borgerlige Forfatning), hvortil Prælater, Adelsmænd og de frie Stæder høre. Det Hele indeholder paa 400 □ Mile mellem 7 til 800,000 Indbyggere, som egentlig ere af slavisk Oprindelse og fra Ungdommen af øves i Vaaben, hvorfor de og ere af en særdeles krigersk Characteer. Landet er bjergigt, af tempereret Clima, temmelig frugtbart, men har dog store Skove med skjønne Pelsdyr. Producterne ere Korn, Viin, Frugt, Qvæg, Bier, Fiske, Kobber og Jern. 1775 blev Croatien hjemsøgt ved Jordrystelser. Ved Wienerfreden 1809 aftraaddes Endeel af Croatien til Frankerig og lagdes til de illyriske Provindser; i Aaret 1814 har Østerrig erholdt det tilbage.

Cromwell (Oliver), som under Navn af Protector regjerede England, Skotland og Irland, var født i Staden Huntington den 3die April 1603 samme Dag som Dronning Elisabeth døde. Han helligede sig Studeringerne og gik til Universitetet i Cambridge, men var uenig med sig selv, om han skulde studere Theologie eller træde i Militærstand. Hans urolige Characteer bestemte ham for det sidste, han gjorde Feldttoget 1622 med ved Prindsen af Oraniens Armee og tjente siden med Frankerig ved Beleiringen af Rochelle. Efter sluttet

Fred gik han til Paris, hvor han forestilledes Cardinal Richelieu, hvis skarpe Blik alerede dengang skal have opdaget den overordentlige Mand i ham. Hans Ungdom var iøvrigt deelt mellem Adspredelser og Udsævelser, hvilke han daglig overlod sig, og ei i det anstændigste Selskab. Det vilde derfor ei lykkes ham at komme frem som Geistlig, saa meget mindre, som han havde taget Puritanernes Partie. Carl 1stes Stridigheder med Parlamentet aabnede ham en heldigere Løbebane. Han kom til Parlamentet som Deputeret for Universitetet i Cambridge, uden særdeles at udmærke sig eller anbefale sig ved mundtligt Foredrag eller ved Udvortes. Dog forstod han at lætte sig i Yndest hos Independenterne, der beforderede ham ved Armeen. Hidtil havde Kongen, understøttet af alle øvrige Tilhængere af den engelske Kirke og af Catholikerne, havt en betydelig Overvægt. Hans Armee havde under Anførsel af den pfalziske Prinds Ruprecht stedse været seierrig og i Aaret 1644 havde han endog sammenkaldet et Parlament i Oxford, som skulde arbeide imod det i London. Cromwells Tilkomst forandrede pludselig Sagernes Stilling. Han besad ligesaa meget Mod, som List, slog den kongelige Armee i alle Træfninger, erobrede Oxford, og bevægede Parlamentet 1646 til at erklære Kongens Afsættelse. Efterat Carl var slagen ved York flygtede han til Skotterne. Cromwell, hvis Planer stedse udvidedes, lod sig nu udnævne til Generalissimus, tilintetgjorde Levningerne af den kongelige Magt og drog i Spidsen af en seierrig Hær triumpherende ind i London. Forsikkret om Hærens Hengivenhed, turde han føre den afgjørende Stemme i Parlamentet, og hans Forslag gjeldte som Love. Den ulykkelige Konge blev imidlertid udleveret af Skotterne for en Sum Penge, og nu udviklede Cromwell sin hele Dristighed, sit Hyklerie og sin Ufølsomhed. Paa hans Anstiftelse forlangte Parlamentet en Blodret over Kongen, hvis Skjebne ei længe kunde være tvivlsom, da Cromwell besjelede Dommerne. Carl blev halshugget den 30te Januar 1649, Cromwell tilintetgjorde lykkelig Carl 2dens Forsøg at bemægtige sig sin Fædrene-Throne, dannede Parlamentet gandske efter sin Villie og traadde 1653 som Protector i Spidsen for den nye Republik. Saaledes udøvede denne Usurpator, hadet og frygtet, en Konges Magt, hvorvel han ei vilde antage Titelen, som tilbødes ham 1657. England skylder hans kraftige Forholdsregler tildeels sin Storhed og Lykke, men i Cromwells Hjerte vendte aldrig Rolighed og Lykke tilbage. I Bevidstheden af sin egen Skyld nærede han uafladelig Frygt for Fiender og Efterstræbere. Synet af Mennesker gjorde ham bange og Eensomhed var ham ei mindre frygtelig; han vovede aldrig at sove tre Nætter efter hverandre i det samme Værelse, han bar et Harnisk under sine Klæder og gjorde ei et Skridt uden en stærk Vagt.

Han vendte aldrig tilbage ad den samme Vei, han var kommet frem. Forresten var han ædrue, maadeholden, oekonomisk, arbeidsom og nøiagtig i sine Forretninger. Hans energiske og utrættelige Characteer arbeidede uden Ophold paa at befæste hans Anseelse, og hans Dristighed, hans kolde Uforfærdethed og Forstillelseskunst gave ham stedse nye Midler dertil. Han døde den 3die Septbr. 1658, hans Liig blev indbalsameret og bisat i de kongelige Begravelser; men i Begyndelsen af Carl 2dens Regjering blev han flyttet under Galgen. Hans Søn Richard frasagde sig frivillig den af Faderen arvede Magt og trak sig tilbage i Privatstand.

Cronegk (Johan Friederik, Friherre af), blev født den 2den Septbr. 1731 i Anspach. Hans Fader var General-Feldtmarschal-Lieutenant for den frankiske Kreds. Han nød den omhyggeligste Opdragelse og gjorde tidligt Fremskridt i det latinske, franske, engelske, italienske og spanske Sprog og han læste endnu i sine Skoleaar de bedste romerske Classiker og de nyere europæiske Nationers fortrinligste Skribenter. Aar 1749 gik han til Halle og derfra 1750 til Leipzig, hvor Gellert, der var ligesaa meget hans Ven som Lærer, end mere uddannede hans Smag og Hjerte. Ogsaa med Rabener, Kästner, Weiße og Grev Moritz af Brühl levede han i den venskabeligste Forbindelse. Gotsched agtede han ikke, meget mere rettede han adskillige satiriske Angreb mod ham og hans Tilhængere. Derhen hører en Satire paa Schönaichs poetiske Kroning og en Samling af Gravskrifter over de fleste Gotschedianer. Det dengang i Leipzig spillende comiske Skuespillerselskab ledede hans Tilbøielighed til den theatralske Digtekunst. Allerede i Anspach havde han skrevet et lille Lystspil: de Misfornøiede, nu fulgte den Mistroiske, et Lystspil i 5 Optog. Begge Stykker ere høist ufuldkomne ungdomlige Forsøg. Han gjorde tillige Udkast til flere Stykker, blandt andre til hans Codrus Aar 1751 besøgte han Braunschweig, hvor han lærte at kjende Gärtner, Ebert og Zachariæ og vendte næste Aar tilbage til sit Fædreneland. Her skrev han et større Digt: Ensomheden, i sex Sange. Efterat han var bleven udnævnt til markgrevelig anspachsk Kammerjunker, Hof-, Regjerings- og Justitsraad, foretog han sig en Reise gjennem Italien og Frankerig. Her uddannede han sig og berigtigede sine Synsmaader af Theatret og Skuespillet. Omendskjøndt han, efterat have endt sine Reiser, maatte tage fat paa offentlige Beretninger, blev han dog Muserne troe. Han var Medudgiver af et Ugeskrift under Titel: der Freund, og arbeidede bestandigt for Theatret. Aar 1757 udsatte Nicolai en Priis for det bedste tydske Sørgespil, paa hvilke Tydskland dengang havde Mangel. Herved og ved Weißes Opmuntringer foranledigedes Cronegk til

at omarbeide sin Cobrus nok Engang. Han sendte Stykket ind og erholdt Prisen, men døde af Kopper før Efterretningen indløb om hans Triumph. Hans Død indtraf den 31te Decbr. 1758 i hans 26de Aar. Han havde og udmærkede Talenter for den didaktiske og moralske Poesie. Efter Cronegks Død befordrede Uz hans efterladte Skrifter i Trykken.

Cronstadt (Kronstad), en af Peter 1ste ny ophygget Stad og Fæstning med en tredobbelt Havn paa Øen Retusari. Alle tre Havne ere ved Siden af hverandre; paa Vestsiden er den rummelige Havn for Koffardieskibe; paa Østsiden for Krigsskibe med Krudtmagasinerne; den mellemste er bestemt for Kronens mindre Fartøier og bestemt til de størres Udrustning og Aftakling. De ere alle beskyttede paa Søesiden ved stærke Bolværker. Kun en Deel af Staden er brolagt. Indbyggerne bestaae af Søefolk, Soldater, Haandværksfolk og mange Fremmede af alle Nationer. Indbyggernes Antal sættes til 30,000. Her ligger den store Flaade, som udgjør den vigtigste Deel af den russisk-keiserlige Søemagt. Havnen for Krigsskibe er tillige Indløbet til den 1719 begyndte og 1752 fuldendte og aabnede Canal, der bruges til Skibes Reparation og ei har sin Lige. Det søde Søevand her er skadeligt for Skibene, fordi de lettere forraadne deri. Mellem Cronstadt og Kronslot er Vandet omtrent 2000 Skridt i Bredde og har den behørige Dybde for de ind- og udgaaende Skibe. Farten kan aabnes og spærres fra begge Sider. Omtrent een Miil fra Cronstadt ligge Vagtskibene, som anholde de til St. Petersborg gaaende og derfra kommende Skibe, undersøge Fragtbrevene og forsegle de indgaaende Varer, hvilke derpaa bringes i Toldhuset for Petersburg. Reisende maae og her lade deres Passer undersøge. Paa Nordsiden af Øen Retusari er Vandet meget lavt, fuldt af Sandbanker og Farten spærret ved nedsænkte Skibe, for at hindre Toldsvig og andre Uordener. De større til Petersburg bestemte Skibe losse og lade i Cronstadt, da de ei kunne løbe op til Petersburg. I Aaret 1805 løbe 1001 Skibe ind og 963 seilede bort. Deres Ladning af russiske Produkter bestod af 1 Million Centner Jern, 196,000 Centner Hør, 910,000 Centner Hamp, 120,000 Centner Hampolie, 630,000 Centner Tjære 2c.

Crusade, en portugisisk Mynt, hvoraf de gamle (400 Rees) ere Guldmynter og beløbe til noget over 4 Mark, men nye myntede i Sølv (480 Rees.)

Crusca, Academica della crusca, et lærd Selskab i Florens, hvis Maal var Sprogets Forbedring og ligesom dets Renselse fra slette Ord (ligesom fra Kliden, der paa

italiensk hedder crusca.) Det har leveret meget Nyttigt, især en stor Ordbog i det italienske Sprog, men har i det Hele paadraget sig Bebreidelse af indskrænkede og pedantiske Synsmaader; ligesom og de af det besørgede Udgaver af italienske Classiker ere af meget ulige Værdie.

Crusius (Christian August), en dybtænkende og skarpsindig, men og til Mysticismus hengiven, Philosoph og Theolog, der fortjener at nævnes for den Indflydelse, hans Foredrag og Skrifter Engang havde. Han var født den 10de Juni 1715 i Leuna ved Merseburg, studerede i Leipzig, begyndte der at holde theologiske og philosophiske Forelæsninger indtil 1776, da han døde som Canonicus i Meissen, første Professor i Theologien og Senior ved det theologiske Facultet. Han havde den dristige Plan ei alene at hæve Philosophien til en fuldkommen, Fornuften aldeles tilfredsstillende Videnskab, men og at bringe den i Forbindelse med det orthodoxe theologiske System. Da han fandt det wolfiske System ubrugeligt til denne Plan, søgte han at styrte det ved et eget, hvis Mangler og Svagheder ei længe bleve skjulte, hvorfor han ogsaa overlevede det. Foruden adskillige theologiske Skrifter, som nu ere glemte, skrev han og tydske Lærebøger over alle af ham antagne Hoveddele i Philosophien. I sin Levemaade udmærkede han sig ved streng Retskaffenhed og sjelden Gudsfrygt.

Cruzada (Korsbulle), var fordum i Spanien en anseelig kongelig Indkomst. Pave Calixtus den 3die tildeelte nemlig 1457 alle dem, som vilde fægte mod de Vantroende eller vilde overlade Kongen en vis Sum til Krigen imod dem, Aflad for Levende og Døde, og, da disse Korsbuller, som man kaldte dem, egentligt kun varede 5 Aar, lode Kongerne dem fra Tid til anden fornye og udstrakte dem og til andre Friheder; dog har denne Fornyelse ei fundet Sted siden 1753. Saaledes solgtes aarlig slige trykte Buller ved Geistlige og Munke, som uden disse, ei lode nogen deeltage i Skriftemaal, og den sidste Salvelse rc. Man beregnede denne Skat i Spanien og Amerika for $1\frac{1}{2}$ Million Daler. Ogsaa Portugal erholdt 1591 en liguende Korsbulle til at underholde Fæstninger i Afrika.

Crypto, hemmeligt; f. Ex. en Crypto-Calvinist, en hemmelig Tilhænger af den calvinistiske Troe. Cryptographie, den Kunst at skrive hemmeligt. Cryptogamie, hemmeligt Ægteskab. Cryptogamisk, af ubekjendt Forplantelsesevne (see Botanik). Cryptonymus, den som holder sit Navn hemmeligt. Crypto-Catholicismus, Crypto-Jesuitismus, de Catholskes og

Jesuiternes i det Skjulte omsnigende Lære. Ved Aar 1780 var Talen stærk herom.

Crystal. 1) Overhovedet et Legeme, som lidt efter lidt har dannet sig til en vis regelmæssig Gestalt eller og en saadan Deel af et Legeme. I denne vidtløftigste Betydning danne de fleste faste Legemer sig i visse regelmæssige Former, eller sætte sig til Crystaller, som man især tydelig kan iagttage, naar flydende Legemer, saavel Metaller som Vand og især opløste Salte, lidt efter lidt stivnes og gaae over i en fast Tilstand, hvorved efter Legemernes Forskjellighed og visse bestemte Naturlove, Delene forbinde sig i mere eller mindre regelmæssige Skikkelser og Retninger, der ere overordentlig forskjellige og forestille snart Stjerner, snart Fiirkanter, snart Søiler med et forskjelligt Antal Sideflader. 2) I mere indskrænket Forstand kaldes Crystaller visse Legemer, som have dannet sig i saadanne regelmæssige Skikkelser. Saaledes kaldes fornemmelig fuldkommen rene og gjennemsigtige Kieselarter, der almindeligt danne sig i sexsidede Søiler, hvis Ender gaae ud i Spidse, i det Sidefladerne forandre deres Retning og brækkes under lige Vinkler, Crystal eller Bjergcrystal, fordi de opkomme i Bjergenes Kløfter (silex quarzum Crystallus). Mindre gjennemsigtige kaldes Quartscrystaller. Man finder dem enten enkelte voxede fast til Moderstenen eller sammenhobede, da de kaldes Crystaldruser, og man formoder ei uden Grund, at de ere gaaet over fra en oprindelig flydende Tilstand til en fast, da man undertiden har fundet fremmede Legemer indsluttede i dem. De farvede Crystaller, der have megen Lighed med Flußspat, hvorfra de dog ere forskjellige derved, at de give Ild fra sig mod Staal, kaldes Crystalfluß. Man bruger dem hyppig istedet for de rette Ædelstene, og giver dem forskjellige Navne efter deres forskjellige Farver. Saaledes kalder man den viingule Crystal Citrin, den violblaae Amethyst.

Crøsus, den sidste Konge i Lydien, levede i det 6te Aarhundred før den christelige Tidsregning. Han var personlig tapper og forstørrede sit desuden mægtige Rige ved mange Provindser i Lilleasien. Hans Rigdomme, som han fornemmelig trak af Bjergværkerne og Floden Pactolus's Guldsand, beløb sig til mere end nogen Konge før ham havde besiddet og Udtrykket: Rigdomme som Crøsus's, betegnede siden umaadelige Rigdomme. Stolt af disse Rigdommes Besiddelse overgav han sig til en udsvævende Pragt, ansaae sig for den lykkeligste af alle Dødelige, og optog det meget ilde, at den athenienſiske Vise, Solon, der efter den almindelige Fortælling kom til hans Hof, trods disse uhyre Skatte, paastod, at man ingen kunde prise lykkelig før han var i sin

Grav. Snart maatte dog Kongen kjende Sandheden heraf, thi han mistede to Sønner paa en voldsom Maade, og blev endelig tagen til Fange i sin egen Hovedstad Sardes og dømt til Baalet. Her erindrede han sig den Vises Ord og udbrød derfor tre Gange: O Solon! Cyrus, som erfarede Meningen af dette Udraab, blev bevæget herved og skjenkede Crøsus Liv og Frihed, tog ham med som Ledsager paa alle sine Feldttog og behandlede ham meget godt, men bemægtigede sig hans Rige og Skatte. Hans Dødsaar er ikke bekjendt. Han levede endnu under Cyrus's Efterfølger Cambyses. Omendskjønt Nogle nægte den hele Begivenhed med Solon, Andre derimod ei tale om hans Fordømmelse til Baalet, saa bliver Crøsus dog et lærerigt Exempel paa Lykkens Omvexling; thi han sank fra det høieste Trin af jordisk Høihed pludselig til Intet og kun Seierherrens Naade reddede ham fra en haanlig Død.

Cuba, den største blandt Antillerne, ligger tet ved den nordlige Vendekreds mellem den 55 og 66° vestlig Længde. Den er 150 Mile lang og 30 til 50 Mile bred og har ved Kysten en Mængde Bugter, af hvilke nogle danne gode Havne. Fra Østen til Vesten gaaer en betydelig Bjergkjæde. Den hele Befolkning af denne store og overordentlig frugtbare Øe, beløb sig 1796 kun til 500,000 Mennesker; siden skal den være tiltaget. Den inddeles i Gouvernementerne Havannah og Cuba. Columbus, som opdagede den paa sin første Reise kaldte den Johanna. Siden fik den Navnet St. Salvador, Ferdinanda, Alfaomega. Først 1511 blev Erobringen af Cuba fuldført. Man behandlede Indbyggerne med al den Grusomhed, som blind Religionsiver og umættelig Gjerrighed dengang indskjøde Spanierne. Den største Deel af Befolkningen ødelagdes, deels ved Overvinderens Sværd, deels ved den frygtelige Koppesyge, deels og derved, at man lod dem arbeide i Guldminerne med overordentlig Anstrængelse. Cuba blev en menneskétom Ørken. Men, da man lærte at kjende dens Vigtighed for de fra Mexico til Europa seilende Skibe, søgte man igjen at bringe den i Opkomst, befolkede den med spanske Colonister og anlagde Stæder og Byer. Blandt disse er den vigtigste Havannah med 10,000 Indbyggere, Sædet for Øens Gouverneur og Generalcapitain, Oplagsstedet for den spanske Handel og Bolværket for det spanske Amerika. Saa meget frygteligere var det Slag som 1762 traf Spanien ved denne Stads Erobring af Englænderne, som her gjorde et umaadeligt Bytte. I Havnen fandt de 12 Linieskibe, 3 Fregatter og en stor Mængde Koffardieskibe, 35 Kanoner, Munitions- og Varemagasiner, 3 Mill. Dollars, som tilhørte Kongen af Spanien, 2 Mill. Pund Sterling i Guld og andre Effecter og 14 Mill. andre Skatte. Paa et

nedsænkt Skib vare 4 Mill. spanske Daler, paa to andre Skibe 800 med Sølv og Guld fyldte Kister. I Freden blev Cuba tilbagegivet Spanierne. — Hovedproducterne ere Kobber, Jern, Guldsand i Floderne, Tobak, Sukker, Ingefær, Bomuld, alle Slags Frugter og Kjøkkenvæxter, Mahognie, Ceder, Ibenholz og andre kostbare Træsorter, Silke, Vox ꝛc.

Cubus eller Tærning, er et af 6 lige Quadratflader begrændset Legeme, hvorfor det har 12 Kanter og 8 Hjørner, hvoraf enhver er den anden lig, hvorfor den er et regulært Legeme og det eneste regulære, som er begrændset af 6 Flader. Dens cubiske Indhold er, naar man tænker sig hver Side af Tærningen deelt i lutter lige Dele, ligt et Product af Tallet af den ene Sides Dele i Tallet af en Quadratflade og denne Flade selv igjen lige et Product af en Side af Quadratfladen i en anden. Da nu disse Sider alle ere hverandre lige, saa bliver Tærningens Indhold fundet ved tre Gange gjentagen Multiplication af Antallet af en Sides Dele med sig selv. Er f. Ex. en Side lig 10, saa er Tærningens cubiske Indhold lig 10 × 10 × 10 = 1000. Derfor kaldes og ethvert Produkt, som fremkommer ved et Tals 3 Gange gjentagen Multiplication med sig selv; dette Tals Cubiktal og det første Tal igjen kaldes Cubikroden. Geometrien lærer, hvorledes man til ethvert givet Legeme kan finde en, dets Indhold lig, Cubus og bliver denne sammenlignet med en anden til Maaleenhed antagen Cubus, saa tjener denne Tærning til Cubikmaal, hvorved ethvert Legemes Indhold kan bestemmes.

Cullen (William), Professor i den practiske Medicin i Edinburgh, var født 1712 i en Landsbye i Grevskabet Mark i Skotland. Han lærte Apothekerkunsten og Chirurgien i Glasgow, blev derpaa Saarlæge paa et af det ostindiske Compagnies Handelsskibe, udøvede Chirurgien paa Landet under Hunters Ledning, der tog sig af ham, promoverede 1740 og blev 1746 Professor i Chemien i Glasgow, og 1765 i Edinburgh, hvor han 1766 blev Professor i Medicinen og døde 1790. Han har erhvervet dette Universitet den Hæder, det har erholdt i Lægevidenskaben. Han var en skarpsindig Iagttager af Naturen og gjorde sig særdeles fortjent af den hele Medicin, men meest af Pathologie og materia medica. Theorien om solidi vivi blev først af ham opstillet i sin hele Omfang. Han forviste utallige Vildfarelser af materia medica, og hans Treatise of the mat. med. Edinburgh 2 Vol. 4 er et classisk Værk. Af hans First lines of the practic of Physic udkom 1785 det 5te Oplag i 4 Bind. Han har og skrevet Synopsis nosologiæ methodicæ Edinb. 1772, 2 Vol. Blandt hans øvrige Skrifter er

eet om Midler at bringe tilsyneladende Druknede igjen til Live.

Culmination, betyder i Astronomien Stjernernes Gjennemgang igjennem en Middagslinie, forbi den i Gjennemgangens Dieblik har naaet den høieste Spidse eller Punkt af sin Bane. En Stjerne culminerer, naar den gaaer igjennem Middagslinien eller har naaet sin høieste Stantpunkt paa Himmelen.

Cultur (af colere, dyrke) betyder 1) den paa en Ting rettede Virksomhed for at udvikle og uddanne de i den slumrende Kræfter; og 2) tillige den Tilstand, i hvilken disse Kræfter alerede ere udviklede til en betydelig Grad. Derfor taler man ligesaavel om en Agers eller en Marks Cultur, som om et Menneskes eller en Nations Cultur. Rousseau i sit Skrift sur l'inegalité parmi les hommes betragter Menneskenes Culturtilstand, som Hovedkilden til den physiske og moralske Elendighed, fordi Culturen saaledes har forøget deres Nodvendigheder, at de ei mere kjender nogen Grændser. Han meente derfor at de cultiverede Mennesker skulde vende tilbage i den naturlige Raaheds oprindelige Tilstand for at befrie sig fra hiin Elendighed og opnaae sin Bestemmelse, som efter hans Mening blot bestod i sandselig Velbefindende.

Cultus, den offentlige Gudsdyrkelse, den udvortes og kirkelige Religionsøvelse.

Cumberland (Hertugen af), anden Søn af Kong Georg den 2den af England, født 1721, død den 30te Oct. 1765. I Aaret 1743 bivaanede han alerede Slaget ved Dettingen og blev her saaret ved sin Faders Side, der fattede de skjønneste Forhaabninger af Prindsens kolde Fatning og Mod. Kun en glimrende Operation af Marschallen af Sachsen frarev ham Seieren ved Fontenay, hvorimod det vundne Slag ved Culloden erhvervede ham Navn af Fædrenelandets Befrier. Han drev nemlig den ulykkelige Carl Eduard (Prætendenten), som i to Marscher havde kunnet naae London, tilbage fra Carlisle (11te Jan. 1746) og vandt den 27de April samme Aar det store Slag imod Prætendenten, som med 8000 Mand satte sig imod ham. Dette Slag hører til de frygteligste, som nogensinde ere leverede, thi politisk og religiøs Fanatismus forenede sig til den grusomste Kamp. Desværre misbrugte Englænderne deres Seier paa det Grusomste. Alt hvad der af Prætendentens Armee ei var omkommet i Slaget, blev myrdet. Man skjendede de Faldnes

Qvinder og Døttre paa deres Mænds og Fædres Liig; hele Familier bleve begravede under Ruinerne af deres Boliger, som man nedrev. Mere end 50 Mile i Omkreds gjordes til Ørken af Seierherren og hverken Qvæg eller Træer sparedes. Cumberland var ikke mindre heldig ved Lavfeld (1747). Den franske General havde ved denne Affaire villet befordre Indtagelsen af Maastricht; men Cumberlands Tilbagetog til Limburg tilintetgjorde dette Anslag. Kort derpaa sluttedes den bekjendte Tractat mellem England og Rusland; Rusland stillede 50,000 Mand, og England betalte derfor en aarlig Subsidie af 100,000 Pund Sterling.

Cunnersdorf eller **Kunnersdorf** (Slag ved), leveret den 12te August 1759 mellem Preusserne, Russerne og Østerrigerne, er eet af de mærkeligste Slag i Syvaarskrigen. Frankerig, Østerrig, Rusland, Sverrig og Churfyrsten af Sachsen havde paa nye forenet sig mod den stedse frygteligere Frederik af Preussen, som dengang ingen anden Allieret havde uden England og kun den fjerne Udsigt at vække Rusland og Østerrig en Fiende i Tyrkerne og saaledes dele deres Magt. Forsigtighed raadede ham kun at gaae forsvarsviis frem indtil det afgjørende Øieblik. Kun enkelte Streiftog skeede med smaae Corps til Bøhmen, Franken, Thyringen, Mecklenburg og Pommern med Held. Frederik selv iagttog med sit Falkeblik Østerrigernes og Russernes Bevægelser, hvis Forening han søgte at hindre. Han sendte derfor General Dohna imod Russerne, som fra Polen truede de preussiske Stater; dog søgte han forgjeves at bringe dem til Slag. Da gav Frederik General Wedel Overanførselen over hiint Corps med den bestemteste Ordre at hindre begge de Allieredes Forening eller levere Russerne et Slag. Wedel stødte paa Soltikow nær ved Oderen; den 23de Juli kjæmpede begge med hinanden, men Wedel blev slagen og den Dæmning nedbrudt, som hidindtil havde adskildt de Allierede; Laudon forenede sig med Soltikow, og, da Wedel desuagtet søgte at gjøre dem Overgangen over Oder stridig, saa tog den 80,000 Mand stærke fiendtlige Armee en fast Stilling ved Floden, medens Feldtmarschal Daun søgte at nærme sig den fra Landshut. Mod ham sendte Frederik Prinds Henrik med en Observationsarmee af 40,000 Mand og ilede selv til sine Staters Forsvar til Oderen, hvor han forenede de wedelske Tropper med sine egne for at angribe Fienden. Saaledes rykkede han med 40,000 Mand den dobbelt saa stærke Fiende imøde, hvilken havde besat Høiene mellem Frankfurt og Kunnersdorf. Fiendens forskandsede Leir var beskyttet af et frygteligt Artillerie; den høire Fløi støttede sig paa Oderen, den venstre til Sumpe og Buskadser; et Angreb imod Fronten var næsten umulig formedelst dybe Grunde, alle Adgange til Leiren vare spær-

rede ved lætte Forhugninger; en Stjerneskandse forsvarede den høire Fløi. Saaledes oppebiede Russerne og Østerrigerne den seiervante Konge, som havde den Plan at omgaae sine Fiender og paa Engang anfalde dem fra flere Sider. Efter mange Vanskeligheder, som det ugunstige Terrain foraarsagede, ankom han til den venstre russiske Fløi, erobrede Hoiene med sine Grenaderer trots Fiendens heftige Ild, jagede Russerne fra alle deres Forskandsninger, og drev dem, efterat han havde bemægtiget sig deres hele Artillerie, til Cunnersdorf, hvor de satte sig fast paa Kirkegaarden. Imidlertid var Klokken bleven 6 om Aftenen Frederik troede fuldkommen at have seiret og for at forfølge sin Seier, rykkede han frem mod Russernes høire Fløi. Det meget coupeerte Terrain vanskeliggjorde Troppernes Concentrering og Laudons pludselige Indrykken i Slagtordenen hindrede den gandske. Frederiks Ven, den berømte Cavallerie-General Seidlitz, kom under de russiske Batterier og hans tappre Ryttere maatte vige for Cartætschilden. Østerrigerne, som havde kastet sig i et stort russisk Batterie paa Jødekirkegaarden ved Cunnersdorf, fordoblede Ilden, medens deres Cavallerie tillige brød frem fra alle Kanter og udbredede Uorden blandt de bestyrtsede Preussere. Ei mindre udmærkede Laudons Infanterie sig, da Preusserne vilde storme det saa kaldede Spitzberg. Hverken Frederiks Aand eller hans Preussers Mod og Kraft kunde nu længere modstaae Overmagten. Nye Cavallerieangreb af Seidlitz, Prindsen af Würtemberg, General Putkammer, Hülsen og Finck bleve tilbagedrevne, Putkammer blev dræbt, Hülsen og Finck saarede og hele Kongens Uniform gjennemboredes af flere Kugler og to Heste bleve skudte under ham*). For nu at fuldføre det Hele brød Laudon med friskt Cavallerie frem mod de udmattede Preusser; i panisk Skræk tog nu alt Flugten: Kongen var een af de sidste og kun Ritmester von Priegwitzes Tapperhed og Aandsnærværelse reddede ham af Kosakkernes Hænder. I Nattens Mørke undkom Resten af hans Armee. Han havde mistet 8000 Døde, sit hele Artillerie og havde

*) En Hest, som en Officeer kort i Forveien havde gjort til Bytte, bar ham piilsnar udaf Slagets Tummel, hvor hans Frihed og Liv mere end nogensinde var i Fare. Hesten fik siden stedse det meest udsøgte Foder og en egen Opvarter, der fra Tid til anden maatte føre den frem for Kongen; ofte sendte han Hesten fra sit eget Taffel skaarne Meloner, og, da den af Alder ei mere kunde staae, lod han indrette en Maskine til den, hvori den kunde hæves op og igjen lægges ned.

15000 Saarede: neppe 5000 Mand saae han efter dette skrækkelige Slag under sine Faner. Den heltemodige Digter Kleist havde i dette Slag faaet et dødeligt Saar. De Allierede havde imidlertid kjøbt Seiren dyrt. De talte 24000 Mand Døde og Saarede. Den slagne Konge sov om Natten, træt af Kamp, Sorger og hidtil ukjendt Fortvivlelse i en halv forstyrret Bondehytte paa et Bundt Straae. Nederlaget var imidlertid en Følge af hans sædvanlige Stivsindighed i at forfølge sine Planer; thi alerede efterat det første Angreb af Seidlitz var mislykket, raadede hans erfarneste Generaler ham at lade Armeen hvile, oppebie Russernes Tilbagetog, som man og ventede den følgende Dag. Han agtede ei deres Raad. Dog kun eet Øieblik varede den store Mands Forlegenhed; snart stod han igjen med en slagfærdig, nyedannet Armee mod den triumpherende Fiende, der høitideligholdt den vundne Seier ved Skuemynter, Pengeuddelinger og Forfremmelser *).

Cunningham (John), blev født Aar 1729 i Dublin. Hans Fader var Bødker, men anlagde siden, da han havde vundet en Capital i Lotteriet, en lille Viinhandel. Den unge Cunningham blev sendt til Skolen i Drogheda, hvor han alerede lod see Talenter til Digtekunsten; men hans Opholdssted her varede ei længe thi hans Fader spillede Banquerot og kaldte ham tilbage til Dublin. Da Ynglingen her manglede bestemte Forretninger, vendte han sig til Theatret og forfærdigede 1747 i sit 17de Aar Skuespillet Love in a mist, hvilket flere Gange opførtes med Bifald og skaffede Forfatteren frie Entree. Det sidste var af meget skadelige Følger for ham, da han fattede ligesaa megen Modbydelighed for Kjøbmandsstanden, som det forøgede hans Begjerlighed selv at fremtræde som Skuespiller. Vel modsatte hans Forældre sig dette Forehavende af alle Kræfter, men forgjeves. Han engagerede sig med en omreisende Trop, og kom saaledes til England. Han høstede imidlertid ei mange Laurbær paa Skuepladsen, thi hans Skabning passede hverken til comiske eller tragiske Roller og hans Stemme var ei vellydende; dog manglede han ei Evne til at sætte sig ind i Forfatterens Mening. Cunningham indsaae snart at han havde handlet uoverlagt, men Stolthed holdt ham i Begyndelsen fra at vende tilbage til sine Forældres Huus. Da

*) Keiserinde Elisabeth forærede hver russisk Soldat 6 Maaneders Sold; hvert østerrigsk Regiment, som havde bivaanet Slaget 5000 Rubler og Laudon en gylden Sabel, rigt besat med Diamanter. Alle Generaler fik Ordener.

han efter nogen Tids Forløb virkelig havde fattet denne Beslutning, mistede han sin Fader ved Døden. Vel tilbød hans Broder P. Cunningham, een af Irlands ueligste Billedhuggere ham sit Huus, men Ideen om Afhængighed var Digteren utaalelig. Nu maatte han, tvungen af Nød, blive i den Stand, som han først af Tilbøielighed havde opofret sig til. Han spillede snart i denne, snart i hiin Stad af det nordlige England, indtil han endelig 1761 lod sig ansætte ved et Theater i Edinburgh. Her begyndte han at udmærke sig. 1762 bekjendtgjorde han et Digt Elegy on a pile of Ruins, et Digt man læser med Fornøielse omendskjønt den er en tydelig Efterlignelse af Grays Elegy on a country Church yard. Næste Aar skrev han The Contemplatist, a Night-piece, hvori han viste sig som en god beskrivende Digter. Herpaa fulgte 1764 Fortune, an Apologue. Ved disse Stykker blev han bekjendt og erholdt nu af en Londoner Boghandler det Hverv at udføre nogle litteraire Projecter, ved hvilke han kunde fortjene mere end paa Skuepladsen. Cunningham reiste til London, men indsaae snart at Boghandlerens Planer vare uudførlige. Da denne desuden var en langsom Betaler, ilede vor Digter strax tilbage til Edinburgh. Den daværende Directør af Skuepladsen behandlede ham med Udmærkelse, og Cunningham skrev af Taknemlighed nogle Prologuer og Epiloguer, der deels bleve fremsagde af ham, deels af hans Veninde, den berømte Miss Billamy, hvis Skjønhed han besang i nogle Digte. Efter nogen Tid begav han sig til Newcastle, hvor han som paa adskillige andre Smaastæder maatte behjelpe sig kummerlig; hans Talenter og hans redelige Charakteer skaffede ham imidlertid mange Venner, der ærligt understøttede ham. 1766 samlede han sine Digte og udgav dem under Titelen: Poems, chiefly pastoral. Han døde af en Nervesygdom i Newcastle den 18de Sept. 1773 i sin Alders 44de Aar. Cunningham udmærker sig i sine Digte især ved Elegans, Ømhed og Jevnhed, men han mangler Styrke, Liv og Begeistring. Han besidder en levende Indbildningskraft og et følende Hjerte, men ei Bedømmelseskraft nok og ingen renset Smag.

Cupido, synes hos Romerne ofte den samme som Amor og hos Grækerne den samme som Eros, men er det egentlig ikke og forholder sig til denne, som Begjeringen til Kjerligheden. Men, da alle Kjerlighedens Virkninger og Arter, den reneste og bestandigste, som den meest flygtige sandselige, tilskreves Eros og Amor, saa var Cupido ogsaa let forvexlet med ham.

Curaçao, en lille Øe eller rettere Klippemasse blandt Antillerne ei langt fra den spanske Kyst Venezuela. Den er

noget over 8 Quadratmile stor. Aar 1527 blev den besat af Spanierne; men 1634 erobrede Hollænderne den og beholdt den i den westphalske Fred. Øen er tør og har intet andet end Regnvand, frembringer derfor kun lidet Sukker, Bomuld og Livets Nødvendigheder, men den var yderst vigtig for dens Snighandel Skyld, som herfra dreves med spanske Undersaatter. Disse erholdt europæiske Varer af Hollænderne for langt ringere Priser end Spanierne kunde levere dem og gave derimod deres Landsproducter, Cacao, Indigo og andre Farvevarer. I den senere Tid udstrakte denne Snighandel sig og over alle Englændernes og de Franskes Antiller, fordi de her fandt en sikker Plads til deres Varers gjensidige Afsætning. Paa Sydostsiden ligger den sikkre og beqvemme Havn St. Barbara, hvis Indløb er vanskeligt. Ved samme findes Øens eneste Stad, Wilhelmsstad. Den er ikke stor men godt bebygget og fuld af Magasiner. Indbyggernes Antal er 2000 Hvide, 5000 Negre og nogle indfødte Indianer. Men i Staden ere desuden en Mængde fremmede Kjøbmand. Under Statholderen staae desuden de nærliggende Smaaeøer Aruba, Bonaire og Aves. I Begyndelsen af 1804 gjorde Englænderne et forgjeves Angreb paa Øen, men 1807 blev den erobret af dem, dog er den siden tilbagegivet.

Curie, var hos Romerne en vis Afdeling af Folket, som Romulus indførte. Han indførte 30 slige og denne Indretning vedvarede indtil Servius Tullius. Enhver Curie havde en egen Bygning til Forsamlingssted, hvilken ogsaa blev kaldet Curie. Deraf Curie det samme som Raadhuus. Curialstil er det samme som Cancelliestil.

Curisk Hav (curisches Haff), en Havbugt i Østpreussen, der begynder ved Königsberg og adskiller den smalle 15 Mile lange sandige Halvøe, den curiske Nehrung fra Østersøen, med hvilken den er forbunden tet ved Memel, ved Hjelp af en lille Canal. Det er i Fladeindhold $27\frac{1}{2}$ □ Mile, 15 Mile langt og $4\frac{1}{2}$ Miil bredt.

Curius Dentatus (Marcus Annius), en fornem Romer, var tre Gange Consul og nød to Gange Triumphens Ære. Han overvandt Samniter, Sabiner, Lucaner og slog 275 f. Chr. Pyrrhus ved Benevent. Hans Borgerdyder vare endnu større end hans miltaire Talenter. Da Samniternes Udsendte indfandt sig hos ham for at slutte Fred, fandt de ham paa sit Landgods, hvorhen han havde begivet sig efter sine Seire og hvor han sad og kogte Roer i et Leerkar. De bøde ham Guldkar for at han skulde tale til deres Fordeel. Den ædle Romer afslog deres Forlangende: "Jeg foretrækker, sagde han, mine Leerkar for eders Guld-

kar; Jeg ønsker ikke at være riig, og er i min Fattigdom tilfreds med at kunne byde over dem, som ere rige."

Curland, et Hertugdømme, som ved Düna adskilles fra Lifland og indbefatter det egentlige Curland og Semgallen. Lutheraner og Catholiker have her lige Rettigheder; de Reformeerte have vel Kirker, men kunne ei erholde nogle offentlige Embeder. Landet tilhørte fordum den tydske Orden: den sidste Hærmester, Gothard Kettler tog det 1561 som et verdsligt Lehn af Polen, fra hvilken Tid det gik i Arv til hans Efterkommere indtil senere Tider. Fra dette Aarhundreds Begyndelse har Curland været afhængig af Rusland, som længe har havt stor Indflydelse paa de curlandske Regenters Valg. Peter, Hertug af Curland, der regjerede fra 1769, havde vel ikke havt en gandske rolig Regjering, men dog uden Udbrud af fuldkomment Oprør. Adelen og Borgerstanden vare bestandig i Strid, hvorved snart det ene, snart det andet Partie tog sin Tilflugt til Petersburg eller Warschau. Efter den sidste Revolutions Udbrud vare Polakkerne trængte frem til Curland og lavede sig til der at indføre samme Forfatning som i Polen. Dette varede imidlertid ei længe, og Adelen, som frygtede Borgerstanden, med hvilken den stedse laae i Strid, søgte ved en Deputation Beskyttelse hos Keiserinden af Rusland. Da der intet Polen længer var, blev det let afgjort paa den curlandske Landdag, hvori kun Adelen deeltager, ved en Delegation at underkaste det hele Land umiddelbar og ubetinget det russiske Scepter. Denne Delegation blev det overdraget at tilkjendegive Hertugen, der opholdt sig i Petersburg denne Beslutning og opfordre ham til denne Underkastelse. Hertugen, som havde 5 Prindsesser, men ingen Prinds, havde med Hensyn til deres Forsørgelse kjøbt det schlesiske Fyrstendømme Sagan. Catharina 2den forvandlede Landet til et russisk Statholderskab under Navn af Gouvernementet Curland; men under Paul 1ste fik Hertugdømmet igjen en Forfatning med Stænder. For nærværende Tid er Curland og Semgallen et russisk Statholderskab under Navn af Gouvernementet Mietau. — Curland er frugtbart paa Korn, Hør, Hamp, Linfrøe 2c.; det adskilles fra Lifland ved Duna, paa hvilken drives nogen Handel. Dog er denne kun af nogen Betydenhed i Havnene ved Liebau og Windau.

Curtius (Marcus), en ædel romersk Yngling, som gjorde sig udødelig ved den heltemæssige Maade, hvorpaa han frivillig opofrede sig for Fædrenelandets Vel. Paa Torvet i Rom havde Aar 392 aabnet sig et frygteligt Svælg, hvoraf opstege skadelige Dampe. Oraklet, som blev spurgt til Raads herom, havde svaret at Svælget vilde lukkes, saa

snart man deri kastede hvad der indeholdt det romerske Folks Styrke og Magt. Curtius spurgte om Rom havde noget kosteligere end Vaaben og Tapperhed? og, da der svaredes Nei, anlagde han sin Rustning, besteeg en kostbar prydet Hest, helligede sig for Folkets Dine høitidelig til Døden, og styrtede sig i Svælget som strax lukkedes.

Curtius Rufus (Qvintus), Forfatteren af en Historie om Alexander den store i 10 Bøger, af hvilke dog de to første ere tabte, var en Søn af en Fægter, men anbefalede sig Tiberius saaledes ved sine Kunstgreber, at han under ham erholdt Præturet og under Claudius Consulatet samt en Triumph og endelig Proconsulatet i Afrika. Her døde han 69 ef. Chr. i en høi Alder. Vi havde havt udførligere Efterretninger om ham, hvis vi havde beholdt de første Bøger af hans Historie. Som Historiker fortjener han ingen stor Roes. Hans Stiil er kunstlet, Fortællingen vel behagelig og underholdende, men mere eventyrlig end tilforladelig. Christo Bruno, en bayersk Munk, har suppleret de første Bøger, men kort og tørt, Freinsheim meget vidtløftigt, og Cellerius har holdt Middelveien mellem begge.

Custine (A. P. Greve af), født i Metz den 4de Febr. 1740. Udnævnt til Lieutenant i en Alder af 7 Aar ved Regimentet St. Chamans, fulgte han Marschallen af Sachsen i de nederlandske Feldtog. Han var siden med i Syvaarskrigen, hvor han var Capitain ved Regimentet Stromberg. Ved Hertugen af Choiseuls Yndest erholdt han et Dragonregiment, som fik hans Navn og som han commanderede til 1780. Ved denne Tid havde Hoffet bestemt Regimentet Saintonge til Amerika; Custine kom overeens med Chefen for samme, førte Amerikanerne dette Corps til Hjelp og blev ved sin Tilbagekomst udnævnt til Maréchal de Camp. Som Deputeret for Adelen i Metz erklærede han sig 1789 for Folkepartiet. Siden blev han ansat ved Armeen og i Mai Maaned 1792 bemægtigede han sig Passerne ved Bruntrut. I Juni erholdt han Anførsel over Armeen ved Nederrhin og aabnede Feldtoget med at tage Speier i Besiddelse den 29de Septbr. derfra gik han til Worms, bemægtigede sig den 21de Oct. Fæstningen Mainz og den 23de Frankfurt am Main, hvor han udskrev svære Contributioner. Inden kort Tid saae han sig dog nødt til at rømme Frankfurt og kaste sig ind i Mainz, som han lod befæste. Ved Feldtogets Aabning 1793 forlod han Mainz, som de Allierede derpaa beleirede, blev fordreven fra Worms og nødtes til at vende sig mod Elsas. Nu fremførtes fra alle Sider Klager imod ham, og han forlangte i April sin Afskeed, men Conventet bad ham i Fædrenelandets Navn ei at forlade sin Comando. Ved denne Tid

fattede Jacobinerne Mistanke til Custine. Herover beklagede han sig bittert og blev i Slutningen af Mai bekræftet i Comandoen over Nordarmeen af Conventet. Han begav sig derhen, men fik neppe Tid at besøge Posterne. Marat og Varennes vedbleve at denuncere ham og bragte det dertil, at en Befaling af Velfærdscommissionen fordrede ham til Paris i Juli. Han blev sat just i Abbediet og derfra til Palais Luxemburg og forlangte Undersøgelse af sit Forhold. Revolutionsretten begyndte den 15de August at indlede hans Proces. Custine forsvarede sig med megen Aandsnærværelse, men hans Død var besluttet, og han blev fordømt den 27de August. "Jeg har endnu min gode Samvittighed," udbrød han, da han hørte Dommen, "Jeg døer rolig og uskyldig." Dog gav han før sin Død Beviser paa stor Svaghed og Modløshed.

Cüstrin, en Fæstning og Hovedstaden i Neu-Mark-Brandenburg paa en Slette ved Wartes Indløb i Oder. Husenes Antal er omtrent 700 og Indbyggernes 5000 foruden de Militaire. Den er paa den ene Side omgiven af Warte og Oder og paa de andre Sider af dybe Moradser. Fra den lange Forstad gaaer den store Dæmning med 36 Broer, paa hvilke man i ⅜ Miils Længde maa passere Moradserne. Aar 1758 blev Staden bombarderet af Russerne; men Frederik kom den til Hjelp og slog Russerne ved Zorndorf. I Aaret 1806 blev denne ved Natur og Kunst stærke Fæstning strax efter Slaget ved Jena skammeligen overgivet til de franske Tropper af den preussiske Commandant, Oberst von Ingersleben, uagtet Staden var forsynet med Alt og han kort før havde lovet Kongen at holde sig til det Yderste. De Franske vedbleve at holde Fæstningen besat efter Freden og overgave den først i Begyndelsen af 1814 igjen til Preusserne ved Capitulation.

Cuxhaven, en Bye med et Distrikt og en lille Havn i Ritzebüttel ved Nordsøen. De fleste Indbyggere ere Lodse eller Fiskere. Stedet tilhører Hamburg og Amtmanden er altid en Hamburger-Raadsherre. Medens Postforbindelsen var afbrudt mellem England og Fastlandet over Helvoetsluys i Holland og Calais i Frankerig gik de engelske Paketbaade fra Harwich hertil og tilbage, hvorved Stedet blev meget levende.

Cyane, Kornblomsten. Cyanit en Talksteensart i det Salzburgske, i Schweitz 2c.

Cybele, en af de Gamles Gudinder, om hvem Begrebet gaaer til de ældste Tider, men leed siden mange Forandrin-

ger. Oprindeligen var hun en phrygisk Guddom og ligesom Isis Maanens Symbol og tillige Symbol paa Jordens Frugtbarhed, hvorfor hun og betragtedes som eens med Rhea, hvis Dyrkelse var opkommet i Creta og i hvem man tilbad den personificerede Natur. Grækerne erholdt Ideen om Cybele ei i sin oprindelige Reenhed, men indklædet i Historien, som Diodor fortæller saaledes. Cybele var en Datter af den phrygiske Konge Mæon og hans Gemalinde Dyndyma. Af Ærgrelse over at han ingen Søn fik udsatte Faderen hende paa Bjerget Cybelus, hvor hun blev biet af Løver og Pardere og siden funden og opdragen af Hyrdeqvinder. Hun var Opfinderske af Piber og Trommer, hvormed hun curerede Dyrs saavelsom Børns Sygdomme, indgik fortroligt Venskab med Marsyas, og fattede en heftig Kjerlighed til Attys, en ligeledes af sin Fader udsat Kongesøn, hvis Død satte hende næsten i Fortvivlelse. For at gjenfinde ham gjennemløb hun med flagrende Haar og under Pibers og Trommers Lyd adskillige Lande og kom lige til Hyperboræerne i det fjerneste Norden. Marsyas ledsagede hende; men efter den for ham saa ulykkelige Væddestrid fulgte Apollo hende. I hendes Fraværelse opkom i Phrygien en Hungersnød, som først ophørte da man paa Orakleis Befaling viste Cybele guddommelig Ære og begravede Attys's Billede, da man ei kunde finde hans ubegravede Liig. Til Erindring om Attys vare Cybeles Præster Gildinger; men hendes Gudstjeneste bestod i en støiende Larm med Instrumenter og Omvanken i Marker og Skove. Da hendes Dyrkelse paa Creta blandede sig med den der tilbedede Gudinde Rheas, forenedes hun og med den gamle latinske Gudinde Ops. Hendes oprindelige Statue var blot en mørk, siirkantet Steen. Siden blev hun afbildet som Matrone med en Muurkrone paa Hovedet, hvorved hentydedes til den ved Agerdyrkningen blandt Menneskene opkomne Cultur og til Stæders Bygning. Et sædvanligt Attribut er og Sløret om hendes Hoved, der hentyder paa det Skjulte og Ubegribelige i Naturen. I den høire Haand holder hun ofte en Stav som Symbol paa sit Herredømme, og i den venstre en phrygisk Haandpauke, som peger paa hendes Tilbedelsesmaade og paa Menneskenes Cultur ved Musiken. Undertiden staae Kornax ved Siden af hende; man finder og Solen ved hendes høire Side og den kronede Maane ved hendes venstre. Ofte forestilles hun og paa en af Løver trukken Vogn; eller sidder paa en Løve og har som den mægtige Natur, Lynilden i sin høire Haand, eller en Løve ligger ved hendes Side; lutter Symboler paa hendes Herredømme og de raae Menneskers Cultur ved hende.

Cycliske Digtere kaldes i den ældre græske Poesies Historie de Digtere, som besang Gudernes Slægter og

Bedrifter og de indenlandske Heroer i episke Nationaldigte i en v:s Sammenhæng og efter Tidsfølgen i Sagnet, saa at de supplerede hverandre og dannede ligesom en sluttet Kreds, der dog nok er trukket temmelig vilkaarligt. Vi maae skjelne en dobbelt Cyclus. Den første universelle Cyclus, som og fortrinsviis kaldes den episke eller mythiske Cyclus, omfattede den hele mythiske og heroiske Tid fra Himmelens og Jordens Omarmelse, fra Gudernes og Verdens Oprindelse indtil den trojanske Krig, der for sig selv danner den troiske Cyclus. Til den første Cyclus høre altsaa Theogonier, Cosmogonier, Titanomachier, Gigantomachier, Argonautica og Amazoniaca, Thebeider, Perseider, Herakleer, Theseider og andre Stamheltedigte, som af de senere Gramatiker ere ordnede efter Tidsfølgen. Til disse mythisk-universelle Cycler kommer den troiske Cyclus, som indeholder den græske heroiske Verdens vigtigste Begivenheder før, under og efter den trojanske Krig indtil Ulysses Mord ved Telegonus. Sagnene om den trojanske Krig, et fælleds Foretagende af saa stor og almindelig Indflydelse og de græske Heltes synderlige Tilbagereise beskjeftigede som vi kunne see af flere Steder i Odysseen allerede flere Sangere før Homer. Senere Digtere efter Homer optoge nu større og mindre Stykker af det Hele til en episk Kreds af Digte, hvilke alle med Undtagelse af de homeriske ere tabte, og vi kjende dem kun tildeels af de Excerpter, som Patriarchen Photius har gjort af Philosphen Proclus's Chrestomatie. En fuldstændigere Efterretning herom skylder man Tychsen og Siebenkees, som have meddeelt Proclus's egne Angivelser af en Matrider og en venetiansk Haandskrift af Iliaden. Den troiske Cyclus bestaaer efter Ordenen af følgende Digte: 1) Stasinus's cypriske Sange fra Peleus og Thetis's Bryllup til Iliadens Begyndelse i 11 Bøger 2) Æthiopis af Aretinus fra Milet i 5 Bøger. Denne gik ud fra Hectors Død og indbefattede ei alene Memnons Død, men og de trojanske Begivenheder til Achilles's Død. 3) Den lille Iliade af Lesches fra Mitylene i 4 Bøger, som gaae fra Achilles's Død og Striden om hans Vaaben indtil Trojas Erobring. 4) Trojas Erobring af Aretinus i to Bøger indeholdt baade de berømte Grækers og Trojaners Skjebne indtil Grækernes Bortseilen. — Dette Værk saavelsom det forrige kan Virgil have benyttet i den 2den Bog af Æneiden. 5) Sangene om de endda levende græske Heltes Tilbagereise i 5 Bøger af Augias fra Trozene. Det samme Emne var og blevet behandlet af flere Digtere, hvilket overhovedet er Tilfældet med de fleste af disse Digte. Blandt Digtene om Heltenes Tilbagetog staaer 6) Odysseen som den berømteste; 7) Telegonien af Eugammon fra Cyrene i to Bøger, hvilken slutter den hele Cyclus. Ulysses kommer efter at have myrdet Frierne til Thesprotierne og ægter Cal-

likke, efter hvis Død han igjen vender tilbage til Ithaka, hvor han ukjendt bliver dræbt af sin Søn Telegonus, som han havde avlet med Circe. Det Synderligste er, at Telegonus til Slutning ægter Penelope og Telemachus Circe. Dette er den af Proclus betegnede Kreds af de poetisk behandlede Sagn om den trojanske Krig og dens Følger, hvilke siden hyppigen ere benyttede af Tragikerne. Disse Digte ere nu vel undtagen, de homeriske, tabte, men skulle vi troe de gamle Kunstdommere, er deres Tab kun lidet at beklage. Horats dadler deres historiske og poetiske Vidtløftighed. Fra begge disse Cycler er iøvrigt den episke Cyclus eller Canon forskjellig, hvilken de alexandrinske Gramatiker Aristarchus og Aristophanes fra Byzanz have sat iblandt de fornemste Epiker, til hvilke de kun regnede Homer og Hesiod, Pisander, Panayasis og Antimachus.

Cycloper forekomme i Grækenlands Mythologie af to Slags: nogle som Neptuns Sønner, de andre som Sønner af Uranus og Gea (Himmelen og Jorden). Disse sidste, tre i Tallet, Arges, Brontes og Steropes (Lyn og Torden) stærke Kjemper, smedede i Vulkans Værksted Jupiters Tordenkiler. Aldeles forskjellige fra disse vare Neptuns Sønner, hvoraf Nogle antoge 7, Andre henved 100. Blandt dem udmærker sig især Polyphem. Med disse staaer Cyclopernes Land og Folk i Forbindelse, der i Odysseen skildres som nomadiske Vilde uden Agerdyrkning eller borgerlig Forfatning, boende i Bjergenes hvælvede Grotter og drivende Qvægavl. Efter Homer beboede de det vestlige Sicilien nær ved de natlige Cimmerier. Da Geographiens Udvidelse fortrængte den cimmeriske Nat, bleve de henfatte i de metalrige Riphæer. Eenøiede, snart kaldte Cycloper, snart Arimasper, gravede Ertser paa Riphæerne og smeddede der foruroligede af de Guldet bevogtende Griffe. Her opkom Forvexlingen med de andre Cycloper. Endeel af disse Cycloper smeddede Jupiters Tordenkile, andre gik paa Eventyr til Grækenland, hvor de efterlode Mindesmærker af cyclopisk Kunst. Ved endnu mere udvidet geographisk Kundskab veeg Riphæernes fabelagtige Bjerg endnu længere ind i Nordens uopdagede Nat og der kom Forvirring i Cyclopernes Historie. Nogle flyttede ogsaa dem imod Norden, men de fleste blandede Fablerne og lode Cycloperne som Vulcans Smeddesvende, igjen arbeide i Sicilien, men under Ætna eller paa de lipariske Ildklipper. De ildsprudende Bjerge vare deres Smeddeesser, og Larmen i dem Slagene af deres Hammer. Hvorledes de ere blevne til Eenøiede, da deres Navn kun betegner rundøiede, er ubekjendt; mere vist er det, at Polyphem forestilles paa adskillige græske Kunstværker med to Øine.

Cyclus, bogstavelig oversat en Kreds, deraf og enhver paa lige Maade tilbagevendende Række af de samme Begivenheder. Paa saadanne Rækker eller Cycler beroer den hele Chronologie og fornemmelig Calenderen. Vort almindelige Solaar, der bestemmes ved Solens Tilbagekomst til det samme Punkt i Ecliptica, indeholder som bekjendt 52 Uger og 1 Dag, Skudaaret een Dag til. Saaledes kan i forskjellige Aar den samme Dag i Aaret ei falde paa den samme Dag i Ugen, men naar f. Ex. Aaret 1814 begyndte med en Løverdag, begyndte 1815 med en Søndag, 1816 med en Mandag, 1817, ei med en Tirsdag, fordi det foregaaende var et Skudaar, men med en Onsdag. Regnede man blot efter almindelige Aar, vilde efter 7 Aars Forløb, Aaret igjen begynde med den samme Ugedag, som det 7de Aar i Forveien, eller som man og kan udtrykke sig, Søndagsbogstavet vilde efter 7 Aars Forløb, blive det samme. Men fordi der hvert 4de Aar indtræffer et Skudaar, saa kan hiint først efter 4 × 7 = 28 Aar finde Sted. En saadan Periode af 28 Aar kaldes Solcirkel og tjener til at finde hvilken Dag i Ugen Aarets første Dag indtræffer. Hertil behøver man blot at vide med hvilken Ugedag et bestemt Aar har begyndt og dernæst forfærdige en lille Tabel for de 27 følgende Aar. Nu pleier man at sætte Begyndelsen af Solcirkelen til det 9de Aar før Christi Fødsel, som var et Skudaar og begyndte med en Mandag. Forlanger man altsaa at vide, hvad for en Ugedag Nytaarsdag i et vist Aar af vor Tidsregning indtræffer, saa maa man addere 9 til Aarstallet, og da viser den Rest, som udkommer, naar Summen deles med 28, hvilket Aar af Solperioden det givne er, hvorpaa den ovenanførte Tabel viser Dagen, hvormed Aaret begyndte. Men denne Regning gjelder almindelig kun for den julianske Calender; i den gregorianske derimod afbrydes den derved at i 400 Aar det sidste Aar i et Aarhundrede tre Gange ei er noget Skudaar, men et almindeligt Aar. Hiin Regning vil derfor ei angive Ugedagen for Aarets første Dag, men fra 1582 (Tiden til den gregorianske Calenders Indførelse) til 1700 for den 11te, fra 1700 til 1800 for den 12te, i det 19de Aarhundred for den 13de Dag rc., hvorpaa man maa regne tilbage til Nytaarsdag. Langt beqvemmere er det derfor at forfærdige en Tabel for et Aarhundreds Begyndelse f. Ex. for 1801, som begyndte med en Torsdag og dividere Antallet af de fra dette til det givne forløbne Aar med 28 og i den tilbage blevne Rest opsøge Ugedagen for den første Dag i Aaret paa Tabellen. Iøvrigt er til Festernes Bestemmelse endnu en anden Cyclus nødvendig, ved hvis Hjelp Paaskefesten, efter hvilken alle andre bevægelige Feste rette sig maae bestemmes. Som bekjendt afhænger Paaske af den første Nyemaane, der indtræffer efter den 7de Marts. Maane-

cyklen er en Tid af 19 Aar, efter hvis Forløb Nyemaanen igjen i samme Orden indtræffer paa samme Maanedsdag. Den 2den Jan. 1813 f. Ex. var Nyemaane; den vil altsaa og i Aaret 1832 indtræffe den 2den Jan. Da Tiden fra en Nyemaane til en anden eller Maanemaaneden er omtrent 29½ Dag lang, saa kan man let udkaste sig en Tabel over Nyemaaner i en Periode af 19 Aar; man maae kun derved iagttage at denne Maanecykel altid begynder med et Aar, hvis første Nyemaane indtræffer den første Januar, og at dette var Tilfældet eet Aar før Christi Fødsel. Dividerer man nu det med 1 formerede Aarstal med 12 saa vil Overskudet vise hvilket Aar i Maaneperioden det givne er. Dette Tal kaldes det gyldne Tal, fordi de gamle Græker holdt hiin af Methon fundne Periode for saa vigtig at de opslog foranførte Tal med gyldne Bogstaver paa offentlige Pladse. Foruden disse to Cykler, der ere uundværlige til Calenderens Beregning, gives der og nogle andre mere bekjendte under Navnet Perioder.

Cycloide, er den krumme Linie, som fremkommer ved en Cirkels Bevægelse over en lige Linie. Saaledes beskriver ethvert Punkt i Omfanget af et fortløbende Hjul en saadan Cycloide. Denne Linie er meget mærkværdig i den høiere Mathematik.

Cylinder eller Valts, kaldes det Legeme, der i Geometrien frembringes ved et Rectangels eller Parallelograms Bevægelse om een af sine Sidelinier, som sammes Axel. Dens cubiske Indhold er ligt Produktet af Høiden i Grundlinien. Som bekjendt udfandt Archimedes, at det cubiske Indhold af en i en ligesidet Cylinder beskreven Kugle, det er en Kugle hvis Gjennemsnit er ligt Cylinderens Grundflades Gjennemsnit, udgjør to tredie Dele af Cylinderens Indhold. Denne Opfindelse var saa vigtig for den Tid at Archimedes vilde have den foreviget ved sin Gravsteen.

Cymbel, Cymbal, hos de gamle et Instrument af Erts, ligt to hule Bækkener, hvilke, slagne mod hinanden med de flade Sænder gave en klar Tone fra sig. De Messingbækkener, man nu omstunder bruger ved Janitscharmusiken synes at have deres Oprindelse derfra. Opfindelsen vil man tilskrive Cybele, ved hvis Dyrkelse det brugtes.

Cyniker, en philosophisk Sekt, som Antisthenes stiftede i Cynosarge i Athenen. Denne Philosophies Characteer blev den sokratiske meest troe, fornemmelig deri, at den gjorde Moralen til sin fornemste eller rettere eneste Gjenstand og foragtede al Speculation saavelsom de skjønne Kunster.

Men hvad der hos Sokrates var Maadeholb og Noisomhed, udartede saaledes hos Cynikerne, at det blev Smudsighed og Tilsidesættelse af al udvortes Anstand. Man vilde leve overeensstemmende med Naturen og nedværdigede sig derved næsten til Dyret. Det var altsaa intet Under, at Cynikerne snart bleve Gjenstand for almindelig Foragt. De beromteste Cyniker vare foruden Stifteren, Diogenes fra Sinope, Monimus, Crates og Menippus, som ogsaa var den sidste; thi efter ham dannedes af den cyniske Philosophie den mere værdige stoiske. Ordet Cynismus bruges endnu, naar man vil tilkjendegive fuldkommen Foragt for og Tilsidesættelse af alt Udvortes.

Cynthius, et af Apollos Tilnavne af Bjerget Cynthus paa Den Delos, ved hvis Fod man havde bygget ham et Tempel; ogsaa hans Søster Diana havde Tilnavnet Cynthia, fordi hun skal være født her.

Cypern, en Øe i det middellandske Hav mellem Lilleasien og Syrien, i Oldtiden meget berømt for sin ualmindelige Frugtbarhed og sit milde Clima. Viin, Olie, Honning, Uld 2c, vare dengang Øens fortrinligste Produkter og ere det endnu. Der fandtes adskillige mærkværdige Steder og Bjerge f. Ex. Paphos, Amathusa, Salamis. Venus blev her fortrinlig dyrket, thi, da hun fremsteeg af Havets Skum betraadde hun først Cyperns yndige Bredder. Øens ældste Historie taber sig i Fortidens Mørke. Da Amasis (550 f. Chr.) underkastede den Ægyptens Herredømme, havde joniske og phoeniciske Colonister stiftet adskillige Smaariger her. Cypern stod under Ægypten indtil Romerne 58 Aar før Chr. bragte den under sig. Efter det romerske Riges Deling kom den under det østlige Rige og blev bestyret af egne Statholdere ofte af keiserligt Blod. Af disse gjorde Commenus den 1ste sig uafhængig. Hans Slægt blev paa Thronen indtil Richard 1ste af England forlenede Familien Lusignan med den (1191). Efterat sammes mandlige Stamme var uddød, kom Jacob, en naturlig Descendent af den, paa Thronen. Han havde en Venetianerinde, Catharina Cornaro, til Gemalinde, og, da han døde uden Børn, benyttede Venetianerne denne Omstændighed til at bringe Cypern under sig (1473). De forbleve i uforstyrret Besiddelse af den indtil 1573, da Selim 2den erobrede Øen og forenede den med det tyrkiske Rige, uagtet den tapreste Modstand af Marco Antonio Bragadino, som 11 Maaneder forsvarede Famagusta. Paa 393 □ Mile har Øen 84,000 Indbyggere, hvoraf 37,000 ere Christne, de øvrige Tyrker. Hovedstaden er Nicosia, Sædet for den tyrkiske Statholder, en græsk Erkebiskop og en armenisk Biskop.

Cyprian (den hellige), født i Carthago ved Aar 200 eft. Chr., nedstammede fra en rig og fornem Familie. Af Naturen udrustet med store Talenter, underviiste han i Veltalenheden i sin Fædrenestad og fandt almindeligt Bifald. Han var dengang Hedning, men i Aaret 246 blev ham omvendt til Christendommen af Presbyteren Cæcilius. "Det synes mig vanskeligt, sagde han selv, at udholde en Gjenfødelse til et nyt Liv, og med det samme Legeme blive et andet Menneske. Hvorledes skal man lære Maadehold, naar man er vant til et rigt og delicat Bord? Men da Livets Vand havde afvasket mit forgangne Levnets Pletter, fandt jeg det let, som havde forekommet mig umuligt." Uagtet imod Hedningernes Spot og Dadel, som bebreidede ham at han havde ladet sig forlede af ugrundede Opdigtelser, solgte Cyprian sine Eiendomme, uddeelte Pengene blandt de Fattige, levede høist maadeligt og afholdende og ombyttede de profane Skribentere med den hellige Skrift. Hans Fortjeneste bevirkede, at han blev valgt til Presbyter og kort derpaa (248) imod sin Villie til Biskop i Carthago. Hans Arbeider for Kirken vare umaadelige. Han var de Fattiges Fader, Geistlighedens Lys, Folkets Trøster. Under Keiser Decius opkom en heftig Religionsforfølgelse, hvorved Cyprian blev nødt til at forlade sin Hjord; men ved sine Breve var han stedse hos dem. Da Uveiret var adspredet, udmærkede han sig ved den Fasthed, hvormed han modsatte sig de Christne, som havde tilsneget sig Martyrernes Forbønner for igjen at forsones med den Kirke, som de under Forfølgelsen havde forladt. For at bestemme den Bod, de skulde gjøre, sammenkaldte han 251 en Kirkeforsamling i Carthago. Ved denne fordømte han Præsten Felicissimus og Kjetteren Privatus. Den sidste vendte sig til Pave Cornelius for at bede denne om sin Straf og anklage den hellige Cyprian, der dog ei ansaae det for nødvendigt at forsvare sig. Paven, som tilkjendegav ham sin Forundring herover, svarede han ligesaa beskedent som bestemt: "Det er Skik iblandt Bisperne, at en Forbrydelse straffes der, hvor den er begaaet." Herved erklærede han, at han ei erkjendte Appellationen til Rom. Samme Fasthed viste han i den Strid, som opkom imellem ham og Pave Stephanus om den af Kjettere fuldførte Daab. Flere i Carthago sammenkaldte Concilier bestemte efter hans Mening, at man skulde døbe dem nok engang. Da Forfølgelsen paa ny var udbrudt 257, blev han forviist til Curuba, 12 Mile fra Carthago. Elleve Maaneder efter tillod man ham at boe i Haverne ved Carthago, men kort derpaa bemægtigede man sig ham og førte ham til Martyrdøden. Han blev halshugget den 4de Sept. 258. Hans Legeme, som gjemtes i Carthago, blev af de Gesandtere, som Carl den store havde sendt til Persien, bragt

til Frankerig 802 og først bisat i Arles, siden i Lyon bag Hovedalteret i St. Johanneskirken, men endelig bragt til Compiegne til det Kloster, Carl den Skaldede der havde ladet bygge. Lactante betragter ham som den første virkelig veltalende christelige Skribent. Den hellige Hieronymus tildeler ham lignende Roes. Hans mandige, naturlige og for kunstig Declamation frie Veltalenhed gjorde de dybeste Indtryk. Desuagtet har hans Stiil noget af Tertullians Haardhed, hvem han selv kaldte sin Lærer. Foruden 81 Breve besidde vi flere Værker af ham, blandt hvilke en Forklaring over Fader vor udmærker sig. Den fuldstændigste Udgave af hans samtlige Værker er fra 1726 i Folio.

Cypriani (R.), en italiensk Maler, nød en stor Agtelse i England, hvor han havde nedsat sig. Hans talrige Værker, udbredede ved Bartolozzis Gravstikke over hele Europa, aande Skjønhed og Ynde. Hans Tegninger have vel liden Characteer og Omfang, men deres Mangfoldighed og Forskjellighed, Udtrykket i hans Figurer, hans Hoveders og Omridses Fiinhed have erhvervet ham et stort Ryqte. England skylder ham meget til den gode Smags Udvannelse. Hans Privatdyder stode i Harmonie med hans Kunstnertalenter; det skjønneste Vidnesbyrd herfor er, at han havde næsten ligesaa mange Venner som Disciple. Han døde i London 1785.

Cypris, Cypria, et Tilnavn for Venus af Øen Cypern, hvor hendes første Tempel var.

Cypripor, eet af Amors eller Cupidos Tilnavne.

Cyrenaiker kaldtes Tilhængerne af den philosophiske Sekt, der var stiftet af Aristip fra Cyrene. Efterat den havde blomstret omtrent hundrede Aar saavel i som udenfor Grækenland blev den fortrængt af Epicur. Blandt Aristips Efterfølgere ere foruden hans Datter Arete de berømteste Antipater, Annicaris, Theodorus, Hegesius, Euphemerus, Bion, Borysthenites ꝛc.

Cyrilliske Bogstaver, slavisk Kÿuralicza, ere en Skriftart i det slaviske Sprog, hvoraf der gives 3 Afdelinger 1) latinske eller tydske Bogstaver, af hvilke Polakker, Bøhmer og Lausitzer betjene sig; 2) cyrilliske, saaledes kaldede af deres Opfinder Cyrillus, bruges af Russerne; 3) af disse cyrilliske Bogstaver fremkom formodentlig ved at kunstle paa Skjønskrivningen, et eget Alphabet, som nu kun er brugeligt i trykte Bøger, men ei i det daglige Liv, og kaldes det croatiske, dalmatiske og glagolitiske Sprog.

Cyrillus. Kirkehistorien nævner tre Hellige af dette Navn — **Den hellige Cyrillus af Jerusalem,** født der ved 315, blev 334 ordineret til Diaconus og Aaret derpaa til Præst. Efter den hellige Maximus's Død 350 blev han Patriarch af Jerusalem. Som en ivrig Catholik kom han i en heftig Strid med den arianske Biskop af Cæsarea, Acacius, som anklagede ham for at have solgt nogle kostbare Kirkestoffer, hvilket Cyrillus rigtig nok havde gjort, men i den priisværdige Hensigt at hjelpe de Fattige i en Hungersnød. En af Acacius i Cæsarea sammenkaldet Kirkeforsamling afsatte Cyrillus 357; men Kirkeforsamlingen i Seleucia 359 indsatte ham igjen og fordrev hans Forfølger. Dog lykkedes det siden Acacius's Rænker igjen at berøve ham sin Værdighed, og efterat Keiser Constantin ved sin Thronbestigelse havde tilbagekaldet ham, blev han trediegang fortrængt af Keiser Valens, efter hvis Død han kom tilbage til Jerusalem. Conciliet i Constantinopel 381 bekræftede hans Ordination og Valg. Han døde 386. Vi have af ham 23 Catecheser i en simpel og tydelig Stiil, der ansees som det ældste og bedste Afrids af den christelige Religion. (Paris 1720 Fol.) **Den hellige Cyrillus af Alexandria** blev opdragen hos sin Onkel Theophilus, Patriarch af Alexandrien, henlevede derpaa 5 Aar i Klostrene ved Nitria, hvor Abbeden Serapion underviste ham, vendte derpaa tilbage til Alexandrien, hvor han fremtraadte offentlig og ved sit behagelige Udvortes og sit Foredrag skaffede sig mange Tilhængere, saa han efter sin Onkels Død 412 erholdt Patriarchværdigheden. Fuld af Iver og Herskesyge lod han sig ikke nøie med den geistlige Anseelse, men udøvede ogsaa verdslig Magt. For at straffe Jøderne, som i en Folkeopstand havde udgydet Christenblod, overfaldt han dem i Spidsen af en fanatisk Pøbel, forstyrrede deres Huse og drev dem ud af Staden. Forgjeves klagede Præfecten i Ægypten over en saa lovløs Voldsomhed, der allermindst passede sig for en Biskop. Kort derpaa blev Præfecten selv anfaldet paa Gaden af 500 rasende Munke, der truede at ville stene ham. Een af disse Munke ved Navn Ammonius, havde saaret Præfecten og blev derfor pidsket til døde. Cyrillus lod Liget i høitidelig Procession bringe til Domkirken, gav den Døde Navnet Thaumasius og roste ham som en Martyr og Helgen. Cyrillus foranstaltede Hypathias Mord, den lærde Datter af Mathematikeren Theon, som ved det Bifald, hvormed hun underviste i Geometrie og Philosophie, havde opvakt Cyrillus's Misundelse. Paa det berygtede Concilium 403 havde han tilligemed sin Onkel medvirket til den hellige Chrysostomus's Fordømmelse og først efter en haardnakket Modstand underkastede han sig den catholske Kirkes Decret med Hensyn til denne Prælat. Endnu hæftigere

var hans Strid med Chrysostomus's Efterfølger, Nestorius, der adskildte Christi menneskelige Natur fra Jesu guddommelige og vel erkjendte Maria for Christi Moder, men nægtede hende Navn af Guds Moder. Cyrillus talte høit og heftigt mod disse Lærdomme og gjorde Pave Cølestin til Dommer, som fordømte dem. Han udkastede 12 Anathematismata, som dog efter Theologernes Mening ei ere grundske frie for Kjetterier, og opfordrede Nestorius til at antage dem. Paa Conciliet i Ephesus skulde denne Strid endes. Begge Partier ankom med et stort Følge af Tilhængere og Tjenere, mellem hvilke det kom til alvorlige Stridigheder. Cyrillus aabnede Conciliet endnu før Patriarchen af Antiochiens Ankomst, og, omendskjønt Nestorius vægrede sig ved at erkjende Dommere, der vare hans Fiender, omendskjønt 68 Biskopper protesterede til hans Fordeel og en Øvrighedsperson i Keiserens Navn fordrede en Udsættelse af fire Dage, saa blev dog Nestorius fordømt og afsat. Cyrillus beskyldtes nu for, at have forfalsket Biskoppernes Dokumenter og Underskrift for at naae sin Hensigt. Kort derpaa ankom Patriarchen af Anthiochien og holdt en Synode med 50 Biskopper, der med samme Overilelse fordømte Cyrillus, beskyldte ham for Kjætterie og erklærede ham for et Uhyre, der var født til Kirkens Fordærvelse. Begge Partier grebe til Vaaben, Stadens Gader og selv Domkirken bleve en Skueplads for Raserie og besmittedes med Blod. Keiser Theodosius sendte Tropper til Ephesus for at ophæve denne kjæmpende Forsamling. Men denne Forholdsregel forandrede kun Kampens Skueplads og Striden fortsattes tre Aar mellem Johan af Antiochien og Cyrillus. Kort derpaa bevirkede Nestorius, der ei var mere maadeholden end Cyrillus, en Befaling af Keiseren, hvori han kaldte ham til en nye Synode i Ephesus. Begge Partier ankom med væbnet Følge; Cyrillus blev mishandlet og fængslet, men flygtede og undkom til Alexandrien. Derfra bevirkede han ved Bestikkelse en Opstand i Constantinopel, som satte den frygtsomme Keiser i Skræk. Man underhandlede, Cyrillus lod sig bevæge til at modificere sit Anathema og imod sin Villie erkjende en dobbelt Natur i Christus. Men, da Nestorius intet vilde opgive af sin Mening, maatte han frasige sig sit Embede og gaae i Kloster. Siden blev han forviist til Thebais og meget forfulgt af sine Fiender. Han døde 339 eller 340. Cyrillus endte sit urolige Liv 344. Hans Mening fik Overhaand og Kirken satte ham blandt Helgene. — Den hellige Cyrillus fra Thessalonica heed egentlig Constantin, og erhvervede sig i Constantinopel, hvor han studerede, Tilnavnet Philosophen. Paa den hellige Ignatius's Anbefaling sendte Keiser Michael den 3die ham til Chazarerne, en hunnisk Folkestamme. Han omvendte

Chanen, og hele Nationen lod sig døbe. Derpaa prædikede han tilligemed Methodicus Evangelium for Bulgarerne og døbte deres Konge Bogaris 860. Samme Fremgang havde de i Mæhren og Bøhmen; efter Aar 882 gik de til Rom, hvor de døde. Begge Apostler bleve erklærede for Helgene. Grækerne og Russerne holde den hellige Cyrillus's Fest den 14de Febr. Han opfandt de efter ham kaldte Bogstaver, og er rimeligviis Forfatter af de Apologer, der have hans Navn.

Cyrus, en Søn af Cambyses, en fornem Perser og Mandane, Astyages's Datter, var Stifter af det persiske Monarkie. Da hans Moder gik svanger med ham, drømte Astyages en Drøm, som Stjernetyderne udlagde saaledes, at Astyages skulde stødes fra Thronen af sin Dattersøn, hvorfor Kongen befalede at ombringe ham saasnart han var født. Harpagus, hvem det var overdraget at dræbe ham, gav ham til en Hyrde, der opdrog Prindsen som sit eget Barn. Hans dristige Mod opdagede hans Herkomst. I en Leeg, hvori man havde valgt ham til Overhoved, slog han en fornemme Persers Søn. Faderen beklagede sig for Astyages, som kaldte den unge Cyrus til Regnskab. Men denne beraabte sig paa sin Ret, og svarede saa dristigt og klogt, at Kongen nøiere undersøgte hans Herkomst og fik Sandheden at vide. Beroliget af Magerne sendte han Cyrus venskabeligt til sine Forældre i Persien. Men Cyrus samlede en mægtig Hær af Perser og overvandt sin Morfader. Samme Skjebne havde den rige og mægtige lydiske Konge Crøsus og den babyloniske Konge Nabonnedus. Cyrus underkastede sig tillige Phoenicien og Palæstina, hvor han lod Jøderne vende tilbage fra det babyloniske Fangenskab. Ei tilfreds med at beherske For- og Mellemasien fra Middelhavet til Indien, begyndte han en uretfærdig Krig mod Massageterne, et scythisk Folk, N. O. for det caspiske Hav, paa hiin Side Araxes, den Gang behersket af en Dronning Tomyris. I det første Slag seirede han ved List, men i det næste leed han et fuldkomment Nederlag og tilsatte selv Livet. Tomyris skal have ladet kaste den utrættelige Erobrers Hoved i et Kar Blod med de Ord: "Mæt Dig nu med Blod, som Du stedse har tørstet efter". Han døde 529 f. Chr. og blev efterfulgt af sin Søn Cambyses. Xenophons Fortælling i Cyropoedien, at han ved Astyages's Hof erholdt en fortræffelig Opdragelse, at han arvede Riget, regjerede som Philosoph og døde paa sin Sygeseng, fortjener ei Tiltroe, da Xenophons Hensigt var, i Cyrus at fremstille et Mønster paa en Regent og paa denne Maade vise sine Landsmænd Monarchiets Fordele. — En anden Cyrus var den yngste Søn af Darius Nothus eller Ochus. Han fik allerede

i sit 16de Aar den høieste Magt over alle Provindserne i Lilleasien. Hans Herskesyge lagdes snart for Dagen, og, da hans ældre Broder efter Faderens Død besteeg Thronen, anstiftede han en Sammensværgelse imod ham, som dog blev opdaget. Hans Broder benaadede ham og gjorde ham til Statholder i Lilleasien. Her forsamlede han paa nye en talrig Hær, hvortil stødte 13,000 Mand græske Hjelpetropper, uden at kjende Foretagendets Hensigt, for at bekrige Artaxerxes og støde ham fra Thronen. Underrettet om hans Hensigter, gik denne ham imode med en overlegen Hær. Paa Sletterne ved Cunaxa, i Provindsen Babylon, traf begge Hære hverandre. Efter en tapper Modstand, især fra Grækernes Side, blev Cyrus slagen og faldt i Slaget.

Cytherea, nu Cerigo, een af de fornemste Øer ved Laconien, fornemmelig berømt af Venus Uranias Dyrkelse, hvis fornemste Tempel stod i Hovedstaden Cytherea og var det ældste af alle, der vare byggede i Grækenland Gudinden til Ære. Den gamle Stad Cytherea er nu ødelagt og der er blot nogle Ruiner af den. Venus havde og af denne Øe Navnet Cytherea.

Czartoryski (Adam, Fyrste af), født den 1ste December 1731, General i Podolien og siden keiserlig østerrigsk Feldtmarschal. Saa tydelig hans høie Fødsel, hans umaadelige Rigdom, hans udmærkede Forstand og udbredte Kundskaber, syntes at kalde ham til en stor Indflydelse i sit Fædrenelands stormfulde Begivenheder, holdt dog Tilfældet, der ofte leger med Naturens og Lykkens Gaver, ham stedse i underordnede Forhold. Efter August 3dies Død var han blandt Medbeilerne til Polens Throne, og hans Landsmænds Stemme havde maaskee hævet ham paa samme, men Stanislaus Poniatowsky, der var sendt til Rusland for at indlede Underhandlinger, erholdt den polske Throne af Catharina 2den. Siden befandt den hele czartoryskiske Familie og dens hele Partie sig i Misforstaaelse med den nye Regent. Omendskjøndt Fyrst Czartoryski efter sit Fædrenelands første Deling, formedelst sine vidtløftige Besiddelser i Gallizien, var traadt i østerrigsk Tjeneste, anvendte han dog paa Landdagene 1789 og 1791 Alt, for at skaffe Polen sin tabte Uafhængighed tilbage. Han var ved denne Tid overordentlig Gesandt i Dresden for at bevæge Churfyrsten af Sachsen til Antagelsen af den polske Krone; herfra begav han sig til Wien, hvor han søgte om Keiserens Beskyttelse imod Ruslands Hensigter. Da hans Bestræbelser bleve frugtesløse og Kong Stanislaus havde tiltraadt Confoederationen af Targowiza, begav Fyrst Czartoryski sig til Wien, hvor han levede under Urolighederne 1794 uden at tage umiddelbar

Andeel i dem. Ved sammes ulykkelige Udfald blev han nødt til at sende begge sine Sønner til Keiserinde Catharina 2den. Siden fattede Storfyrste Alexander, nu Keiser, megen Godhed for den ældre Prinds Adam Czartoryski (født den 14de Januar 1770). Trods Stormene ved Hoffet og trods det Slags Exil, hvori Paul 1ste forviste ham som Gesandt til det sardiniske Hof, ilede Alexander, efter sin Thronbestigelse at kalde ham tilbage, og udnævnte ham kort derpaa til midlertidig Minister for de udenlandske Sager, hvilken Post efter Woronzoffs Afgang formelig blev ham overdragen. Han ledsagede Alexander paa sine Reiser i Tydskland 1805. I samme Aar havde Keiseren af Østerrig udnævnt hans Fader til Feldtmarschal. Aar 1806 resignerede han og erholdt Greven af Budberg til sin Efterfølger i Ministeriet for de udenlandske Sager. Aar 1812 var den gamle Fyrst Czartoryski den første, som i en Rigsdagsmarschals Egenskaber havde undertegnet Confoederationsacten.

Czenstochowa, et befæstet Kloster i Polen nær ved Warta paa Schlesiens Grændse. Munkene ere af den hellige Paulus Eremitas Orden. De holde i den med Skyts forsynede Fæstning en egen Besætning og valgte Commandanten iblandt dem selv. Paa Rigsdagen 1765 blev det dog besluttet at besætte denne Plads med en Verdslig. Til det Undergjørende Mariebillede i Klosterets Kirke skee hyppige Valfarter. Ved de Troendes Forærringer er der samlet en betydelig Kirkeskat, som dog rimeligviis er opbrugt i de nyere Tider. Allerede ved den preussiske Besiddelsestagelse fandt man den mindre betydelig end man havde ventet. Ved Foden af Bjerget ligger Ny-Czenstochowa og een Miil derfra Gammel-Czenstochowa. I den sidste Krig var Czenstochowa besat af de Franske, som i de første Maaneder af 1813 maatte capitulere med Russerne.

Czernitscheff, en ved sine bristige og stedse lykkelig udførte Foretagender berømt bleven russisk General. Han befandt sig før den sidste Krigs Udbrud ved det russiske Gesandtskab i Paris og havde en Hovedandeel i Michels Bestikkelse,, som meddeelte ham Tabellerne over den franske Armees Tilstand og Stillinger. Derpaa befandt han sig som Oberst og Keiserens General-Adjutant ved Moldauarmeen, og blev, da denne Armee, paa samme Tid som de Franske begyndte deres Tilbagetog fra Moskau, rettede sin Marsch mod det russiske Polen for at operere i Ryggen af Fienden, affendt af Overanføreren Admiral Tschitschagow med et Cosakregiment, for at give Grev Witgenstein, der rykkede frem fra Witepsk, Efterretning om Moldauarmeens Fremrykken og Dispositioner. Dette Foretagende var yderst vanskeligt, thi det kom an paa

at gjøre en Marsch af mere end 100 Mile i Ryggen af den franske Armee gjennem et af den occuperet Land, men det var ligesaa vigtigt, da den fiendtlige Armee kun ved fællebs Sammenvirkning eftertrykkelig kunde bringes i Knibe. Czernitscheff fuldførte sit Ærende med det heldigste Udfald. Efterat han Dag og Nat havde marscheret mellem fiendtlige Tropper, sat svømmende over Floderne, tilintetgjort en Mængde af Fiendens Provianttransporter, opfanget tre Cabinetscourerer med vigtige Depescher, befriet de i Fangenskab geraadede Generaler Winzingerode og Swetschin tilligemed forskjellige andre Officerer, naaede han lykkelig Greb Witgensteins Armeecorps. Han tog Deel i dennes Operationer, gjorde i Begyndelsen af 1813 et dristigt Angreb mod Berlin, hvor han allarmerede Marschal Augerau og udmærkede sig siden under Kronprindsen af Sverrig i Slaget ved Dennewitz. Kort derpaa affendtes han af den samme med nogle tusende Mand Cavalerie til en nye vigtig Expediton. Han skulde overfalde Cassel og om mueligt tage Kongen af Westphalen til Fange der. Czernitscheff gik frem med Hurtighed og Snildhed. Vel undgik Kongen, men Cassels Overfald havde de vigtigste Følger. Fra dette Øieblik kunde man betragte Kongeriget Westphalen som opløst. Efter Leipziger-Slaget, hvori han ligeledes havde Deel, ilede han med sit lette Rytterie foran den flygtende fiendtlige Armee, saa en aandrig Skribent spøgende har kaldet ham Napoleons Quarteermester, gjorde den betydeligt Afbræk, optog adskillige Courerer med vigtige Depescher (hvilke tildeels ere udgivne i Trykken) og drog endelig seierrig med ind i Paris. Derfra ledsagede han sin Keiser til London og han synes at besidde hans særdeles Fortrolighed.

Czerny Georg, født 1770 ei langt fra Belgrad, har gjort sig berømt ved de mangeaarige Bestræbelser til sit Fædrenelands Befrielse fra tyrkisk Overherredømme. Historien om hans krigerske Foretagender skulle anføres under Artiklen Servien; her leveres kun nogle Efterretninger, som angaae hans Personlighed. Czerny Georg, er stor af Skabning men mager, hans Ansigt er langt, og bredt nederst, han har smaae dybtliggende Øine, en tynd, spids Næse og brunagtig Ansigtsfarve. Han har et lille Flipskjæg og Haarene i en stor Pidsk, som bedækker hele Ryggen. Pandehaarene trækker han tilbage for at vise sin overordentlig høie Pande. Hans Dragt er simpel, uden Smag og ei altid reenlig; han udmærker sig kun fra en almindelig servisk Bonde ved to Pistoler og en Dolk, som han stedse bærer hos sig. Uagtet en stille Ild brænder i hans aandige Indvortes, viser hans Udvortes sig stedse uden Lidenskab og alvorligt; ofte kommer hele Timer ei en Lyd over hans Læber. Han hol-

der af Brændeviin og mumler en Bøn, hvergang han drikker. Hans heftige, grusomme, lidenskabelige Characteer yttrede sig meget tidligt. Hans Had mod Tyrkerne er ligesom medfødt. Da han Engang som Yngling mødte en Tyrk paa Gaden og denne befalede ham at gaae af Veien og i modsat Fald truede med at slaae ham ihjel, forekom Czerny Georg ham og fældede ham. Han flygtede derpaa til Siebenburgen, tog dengang neppe 18 Aar gammel keiserlig Tjeneste og blev snart Underofficer. Dog ogsaa her forfulgte Ulykken ham. Capitainen, under hvem han stod, vilde straffe ham for en Forseelse. Czerny Georg dræbte ham og vendte iilsomst tilbage til sit Fædreneland. Her blev han Røveranfører, opholdt sig med sin Bande i de tykkeste Skove, overfaldt Tyrkerne og tilføiede dem hyppige Nederlag. Han sparede hverken Qvinder, Oldinge eller Spæde. For at hævne sig, fordømte Tyrkerne 26 fornemme Servier og selv en Archimandrit til Døden og rustede sig med væbnet Haand at overfalde Czernys Bande. Fra alle Sider strømmede de undertrykte Servier til Czerny. Kun hans Fader skildte sig fra ham og tog Veien til Belgrad for at levere sin Søn i Tyrkernes Hænder. Sønnen anvendte forgjeves Alt for at tilbageholde Oldingen og dræbte ham endelig med et Pistolskud. Af denne unaturlige Handling skal han have faaet Navnet Czerny (den sorte). Han lod siden hænge sin egen Broder for en Forseelse. Iøvrigt er han uden al Dannelse, kan hverken læse eller skrive og skylder sin politiske Vigtighed blot sit personlige Mod, sin Aandsnærværelse og Lykken. Han har to Sønner og 4 Døttre, af hvilke en er gift med en servisk Anfører.

Cæsar (Cajus Julius), lige udmærket som Feldtherre, Statsmand og Historieskriver, var en Søn af Prætoren C. Julius Cæsar og Aurelia, en Datter af Aurelius Cotta. Han blev født den 10 Julius (Quinctilis) under Marius's sjette Consulat i Aaret 654 efter R. B. Allerede som Dreng tildrog han sig almindelig Beundring ved de sjeldneste Talenter. Han havde en gjennemtrængende Forstand, en usædvanlig stærk Hukommelse og en levende Indbildningskraft, han var utrættet i Forretninger og kunde efter den ældre Plinius's Vidnesbyrd paa Engang læse, skrive, høre og dictere og det fire til 7 forskjellige Breve. Da Marius's Partie fik Overhaand i Rom, gav Cinna ham sin Datter Cornelia. Men, da Sulla kom til Rom, søgte han at overtale ham til at skille sig fra Cornelia, med hvem han havde avlet en Datter Julia. Hans Vægring vakte Sullas Vrede, og kun paa hans Venners Bønner lod han være at erklære ham i Achten og yttrede at han i denne Yngling saae en tilkommende Marius. Dette bevægede Cæsar hemmelig til at forlade Rom.

Han reiste først om i Sabinernes Land, blev der fangen af Sullas Soldater og maatte løskjøbe sig for to Talenter. Derpaa forlod han Italien gandske og begav sig til Kong Nicomedes i Bithynien. Herfra gik han til M. Minucius Thermus, Prætor i Asien, som overdrog ham Anførselen over den Flaade hvormed Mitylene skulde beleires. Cæsar udmærkede sig herved meget, uagtet han ei var mere end 22 Aar gammel. Nu forlod han i nogen Tid den militære Løbebane og gik til Rhodus for under den berømte Apollonius's Veiledning at lægge sig efter Veltalenheden. Underveis blev han fangen af Sørøvere og maatte løskjøbe sig for 50 Talenter. For at hevne sig paa dem udrustede han nogle Skibe i Mil.t tog de fleste af dem til Fange og lod dem korsfæste ved Pergamus. Derpaa vendte han tilbage til Rom, blev Legionstribun, Quæstor og Ædil. Han forstod ved Venlighed, Gavmildhed, prægtige Gjestebudde og Lege at gjøre sig til Folkets Yndling og i Tillid til Folkets Kjerlighed lovede han igjen at oprette den af Patricierne forhadte Marius's Billedstøtte og Seierstegn. Vel blev han anklaget herfor, men frikjendt. Han hjalp een af sine Slægtninge L. Julius Cæsar til Consulatet og lod ved hans Hjelp mange af Sullas Tilhængere deels forvise, deels dømme til Døden. Man troede at han hemmelig havde Deel i Catilinas Sammensværgelse, som nu udbrød, og han forsvarede de øvrige Sammensvorne saa godt det lod sig gjøre. Cato fik dog Overhaand, og Cæsar mistede endog paa nogen Tid Præturet. Men snart blev han af Folket valgt til Pontifex maximus, lod sig nu skille fra sin utroe Gemalinde Pompeia og gik efterat han havde nedlagt Præturet som Statholder til det hiinsidige Spanien. Da hans Creditorer ei vilde lade ham slippe, gik Crassus i Borgen for ham for en Sum af 830 Talenter. Paa Reisen til Spanien var det han ved Synet af en ussel Landsbye udbrød i de bekjendte Ord, der saa gandske characteriserer hans Ærgjerrighed, at han heller vilde være den første her, end den anden i Rom. I Spanien gjorde han adskillige Erobringer og vendte tilbage med saa mange Penge at han kunde betale al sin Gjeld. For at erholde Consulatet troede han det Fordeelagtigt at forsone Pompeius og Crassus, hvis Fiendskab deelte den romerske Stat i to Partier. Dette lykkedes ham og alle tre besluttede nu at dele den høieste Magt. Saaledes blev Cæsar tillige med Calpurnius Bibulus Consul, bekræftede i dette Embede Pompeius's Indretninger, og drev imod Senatets og sin Collegas Villie, et Lovforslag igjennem om Landets Uddeling til fattige Borgere. Denne Seier satte ham i største Anseelse hos Folket. Med Pompeius forbandt han sig endnu nøiere ved at give ham sin Datter Julia, og Ridderstanden gjorde han sig hengiven ved at eftergive en Trediedeel af dens

Afgifter. Forgjeves begyndte nu Patrioternes Overhoveder, Cicero og Cato, at hæve deres Stemme mod Triumvirerne; de paadroge ſig derved deres Had og Hevn. Efter ſit Conſulat erholdt Cæſar Statholderſkabet i Gallien paa 5 Aar og Anførſelen over 4re Legioner. Efterat have forbundet ſig nøiere med een af de nye Conſuler, Calpurnius Piſo ved at ægte hans Datter Calpurnia reiſte han til Gallien, tvang de der fremtrængte Helvetier til at vende tilbage, overvandt derpaa Arioviſt, ſom i Spidſen af Eabeel tydſke Stammer vilde nedſætte ſig i Æduernes Land, og Belgierne, ſom havde forenet ſig imod Rom. Efterat have underkaſtet ſig Gallien ſatte han over til Brittanien, ſlog dette Lands tappre Beboere i adſkillige Slag og tvang dem til at bede om Fred og udlevere Giſler. Efter ſin Tilbagekomſt blev Statholderſkabet i Gallien ham bekræftet paa 5 nye Aar, medens Pompeius erholdt Spanien og Craſſus Syrien, Ægypten og Macedonien ligeledes paa 5 Aar. Men, Craſſus's Død, ſom faldt imod Partherne, opløſte Triumviratet, ligeſom paa ſamme Tid Pompeius's Gemalinde Julias indtrufne Død afkjølede Venſkabet mellem denne og Cæſar. Pompeius's Magt og Anſeelſe tiltog imidlertid ſtedſe mere, men ogſaa Cæſar, ſom ved Opror kaldtes til Gallien, ſkaffede ſig ved uhyre Beſtikkelſer et mægtigt Parti i Rom, gjorde Gallien til romerſk Provinds, og beſtyrede den med Viisdom og Mildhed. At fortrænge ham herfra var Pompeius Henſigt, ſom derfor beſordrede Cæſars Fiender til Conſulatet, og bevirkede den Beſlutning i Senatet, at Cæſar ſkulde afſkedige ſine Tropper og nedlægge ſit Statholderſkab. Denne erklærede ſig villig hertil, ſaaſnart Pompeius gjorde det ſamme. Herpaa beſtemte Senatet at Cæſar inden en vis Tid ſkulde nedlægge ſin Comando eller erklæres for en Fiende af Fædrenelandet, udnævnte Pompeius til Overanfører for den republikanſke Hær og bød ham at ruſte ſig til Krig. Nu nølede Cæſar ei længere. Han opfordrede ſine Soldater at forſvare deres Feldtherres Ære, gik over Rubico og tog Italien i Beſiddelſe uden Sværdſlag, da Pompeius, ſom manglede Tropper, tilligemed Conſulerne, Senatorerne og Øvrigheden havde forladt Rom. Efterat Cæſar ved at bemægtige ſig Statens Skatkammer, havde ſeet ſig iſtand til at hverve Tropper over hele Italien, begav han ſig til Spanien, ſom han trods alle Vanſkeligheder uden at levere Pompeius's Feldtherrer et formeligt Slag, bragte i ſin Magt. Derpaa erobrede han Marſeille og gik tilbage til Rom, hvor han af Prætoren M. Æmilius Lepidus, udnævntes til Dictator, hvilken Poſt han beſtyrede 11 Dage. Folket valgte ham til Conſul for det følgende Aar. Imidlertid havde Pompeius ſamlet en Armee i de oſtlige Lande. Cæſar drog den imøde, gik med fem Legioner i Land ved Epirus og bemægtigede ſig

nogle Stæder paa Macedoniens Grændſe. Men, da de Skibe, ſom ſkulde bringe hans øvrige Tropper over, bleve tagne af Pompeius, foreſlog Cæſar et Forlig, ſom dog blev forkaſtet. Imidlertid erholdt Cæſar dog den ventede Forſtærkning og tilbød et Slag, hvilket Pompeius undveeg; dog kom det kort derpaa til en alvorlig Træfning ved Dyrrachium, hvor Cæſar ſøgte at indſlutte ſin Fiende ved Forſkandsninger. Cæſars Hær var nær bleven aldeles ødelaat, og han maatte trække ſig dybere ind i Landet, hvorhen Pompeius fulgte ham. Ved Pharſalus kom det til et nyt Slag (48 f. Chr.), hvor Cæſar blev Seierherre og Pompeius flygtede i ſtørſte Forvirring. Pompeius begav ſig til Aſien og derfra til Ægypten, hvorhen Cæſar forfulgte ham, og fik der Efterretning om ſin Modſtanders nedrige Mord, hvorved han endog ſkal have været rørt til Taarer. Han lod hans Liig paa det Prægtigſte begrave og overøſte hans Tilhængere med Velgjerninger, hvorved han bevægede dem til at gaae over til ſig. Cæſar foretog ſig under ſit Ophold i Ægypten at bilægge Stridighederne mellem den unge Ptolomæus Dionyſus og hans Søſter Cleopatra. Herved kom det til Folkeuroligheder, ſom truede hans Liv og ſom han kun ved viiſt Maadehold var iſtand til at ſtille. Han ſatte endelig Cleopatra paa Thronen og avlede en Søn med hende, der blev kaldet Cæſarion. I Rom kappedes Senatet og Folket at vinde Seierherrens Yndeſt. Man udnævnte ham til Conſul paa 5 Aar, til Dictator paa eet Aar, og til Folketribun paa Livstid. Fra Ægypten begav Cæſar ſig mod Mithridat den ſtores Søn, Pharnaces, Konge i det cimmeriſke Boſporus, ſom igjen ſøgte at erobre ſin Faders Lande, benaadede underveis Kong Dejotarus, een af Pompeius's Tilhængere, og endte Krigen mod Pharnaces ſaa hurtigt, at han tilkjendegav ſine Venner det med de bekjendte Ord: veni, vidi, vici. Herpaa begav han ſig til Rom, tilgav alle Pompeianere og erhvervede ſig ved Mildhed den almindeligſte Kjerlighed. Da hans Dictatur var til Ende lod han ſig igjen vælge til Conſul, og, ſkjøndt han intet forandrede i de gamle Statsformer, regjerede han dog næſten med uindſkrænket Magt. I Afrika havde imidlertid Republikkens Venner ſamlet ſig under Cato og andre berømte Feldtherrer. Cæſar gik derover med en Hær og vandt efter adſkillige uafgjørende Træfninger, en fuldkommen Seier ved Thapſus over Scipio. Cato, ſom dengang opholdt ſig i Uttica, dræbte ſig ſelv paa Efterretningen herom, hvorpaa Staden underkaſtede ſig Seierherren. Herfra gik Cæſar til Mauritanien og Numidien og tiltraadde derpaa ſin Tilbagereiſe til Rom. Førſt gav han Ordre at gjenopbygge Carthago og Corinth, hvilket og ſkeede i eet Aar. I Rom blev han modtagen med de ſtørſte Æresbeviisninger; man forlængede hans Dictatur paa 10 Aar, overordbog ham alene en Cenſors Værdighed, erklæ-

rede hans Perſon for hellig og opſtillede hans Billedſtøtte ved Siden af Jupiters paa Capitoliet. Han ſagde derpaa i en Tale til Folket, at han kun vilde anvende den ham betroede Magt til dets Bedſte og hævede al den Frygt, man endnu kunde have ved at tilgive Metellus een af ſine meeſt erklærede Fiender. Kort derpaa holdt han de ham tilſtaaede 4 Triumpher over Gallien, Ægypten, Pharnaces og Juba, alle i een Maaned. De hørte til de Prægtigſte, man hidtil havde ſeet i Rom. Han gav derpaa adſkillige gode Love, afſkaffede Misbrug og kaldte fremmede Lærde til Rom for at befordre Videnſkaberne. Blandt Mere foretog han ſig en Forbedring ved Calenderen. Imidlertid havde Pompeius's Sønner fundet Leilighed at ſamle nye Kræfter og havde allerede gjort ſaa ſtor Fremgang i Spanien, at Cæſar beſluttede ſelv at drage i Marken imod dem. Corduba blev erobret efter den meeſt haardnakkede Modſtand, derpaa kom det til et almindeligt Slag ved Munda, hvori Lykken den hele Dag var tvivlſom, men et Tilfælde ſkaffede Cæſar Seieren. I ſyv Maaneder var Spanien erobret og Cæſar drog triumpherende ind i Rom. Man udnævnte ham nu til Dictator paa Livstid, underkaſtede alle Øvrighedsperſoner hans Magt og gav ham Titel af Imperator i den videſte Udſtrækning. Cæſar vedblev at forſone ſine Fiender ved Mildhed og belønne ſine Venner med Ærespoſter; Senatorernes Antal forhøiede han fra 300 til 900. Men denne Nedværdigelſe af Senatet fornærmede Romerne, og endnu mere den Stolthed, hvormed han opførte ſig mod dette ſelvvalgte Senat. Da han Engang ſad paa en gylden Stol paa Roſtris, overrakte M. Antonius ham et kongeligt Diadem; han afſlog det, og Folket belønnede ham herfor med lydeligt Bifald. Næſte Morgen var hans Billedſtøtte prydet med Diademer. Folketribunerne, ſom afreve dem og ſatte Ophavsmændene i Fængſel, bleve afſatte. Herover opkom en Forbittrelſe, der endtes med en Sammelſværgelſe, hvis Ophavsmand C. Caſſius var. Cæſar, ſom ei anede den ham truende Fare, udkaſtede imidlertid nye Planer. Han vilde bekrige Partherne, derpaa over Caucaſus erobre hele Scythien indtil Germanien og Gallien. Cæſars Venner foregave, at efter de ſibylinſke Bøger kunde Partherne blot overvindes af en Konge, og vilde af den Grund foreſlaae at give Cæſar Titel af Dictator med Henſyn til Italien, men Kongetitel for de øvrige erobrede Lande. Der faſtſattes til den Ende en Senatsforſamling den 15de Marts; ſamme Dag beſtemte de Sammenſvorne til Udførelſen af deres Forehavende. Skrækkelige og ſynderlige Tegn ſkulle have forkyndt denne Dag. En Sandſiger advarede Cæſar, og hans Gemalinde, ſom havde havt ængſtende Drømme, fraraadede ham at gaae til Senatet. Men Decius Brutus, een af de Sammenſvorne, tilintetgjorde alle hans Betænke-

ligheder og førte ham til Capitoliet. Paa Veien overgaves ham et Brev, hvori hele Sammensværgelsen var fortalt, men Cæsar stak det i Trængselen ulæst til sig. De Sammensvorne havde aftalt, at Metellus Cimber skulde bede ham om Naade for sin landsforviste Broder, og naar Cæsar nægtede hans Bøn, skulde han rive ham Kappen af Skuldrene, paa hvilket Tegn de skulde gjennembore ham med Dolke. Saaledes skeede det. Cascas Dolk traf ham først og saarede ham i Halsen. Men neppe havde Cæsar vendt sig om med de Ord: Fordømte Casca, hvad gjør Du! før de Sammensvorne trængte ind paa ham fra alle Sider. Desuagtet forsvarede han sig uforsagt, men, da han saae Brutus blandt de Sammensvorne, udbrød han: Ogsaa Du min Søn! bedækkede sit Ansigt og hensank med 23 Saar, ved Pompeius's Billedstøtte. Saaledes døde denne overordentlige Mand, der havde vundet 50 Slag og indtaget 1000 Stæder i sit 56de Aar, 44 Aar f. Chr. (719 ef. R. B.)

Cölln (Friederich von), bekjendt af flere politiske Skrifter, blev født 1767 i Grevskabet Lippe-Detmold, fuldførte sine juridiske Studier i Marburg, Halle og Jena, gik derpaa til Preussen, da han ei kunde finde Brød i sit Fædreneland og blev ansat der. Han begyndte 1790 som Kammer-Referendarius; to Aar derpaa gik han som Kammerassessor til Minden og blev derpaa Krigsraad i Posen. Hans Ophold der, behagede ham ikke, hvorfor han siden blev forflyttet, først til Schlesien og 1805 til Berlin. Begivenhederne 1806 og 1807 ophævede hans Virksomhed som Statens Embedsmand. Han havde vægret sig ved at gjøre det franske Gouvernement den paalagte Eed, og blev først i Aaret 1808 ansat som Regjeringscommissar i Glogau, men samme Aar paa en kongelig Cabinetsordre bragt som Statsfange til Fæstningen Glatz formedelst Skrifter, hvori den preussiske Regjering troede sig fornærmet. I Sommeren 1810 fik han Tilladelse til under Opsigt at besøge Badene i Landeck, hvorfra han flygtede igjennem Østerrig til Sachsen, hvor han fandt Venner og bevirkede endelig ved Statskantsleren von Hardenberg, at Kongen hævede den Proces, der var anlagt imod ham, anviste ham sin forrige Gage som Pension og tillod ham at vende tilbage til Berlin, hvor han levede, som privatiserende Skribent, indtil han siden blev ansat i Schweidnitz ved Forvaltningen af Endeel Klostergodser. Han har selv udgivet et Afrids af sit Levnet under Titel: Actenmäßige Rechtfertigung des Kriegsraths von Cölln 1811. Han har desuden skrevet en Mængde politiske Tidsskrifter. I disse findes vel meget sandt og brugbart, men endnu mere falskt, skjevt og eensidigt. Desuden tabe hans Skrifter overordentligt ved hans Foredragsmaade. Han taler om

sande eller blot indbildte Feil, om endnu levende Personer af høieste Rang med Tilsidesættelse af al Skaansel. Han har og aldeles tabt sin Anseelse og Tillid hos Publikum og har derfor gandske forladt den literaire Skueplads.

Cøln, fordum et Erkebispedømme i den churrhinske Kreds, og eet af de tre geistlige Churfyrstendømmer i Tydskland. Ved Freden i Luneville blev det forenet med Frankerig, men efter 1814 er det kommet til at udgjøre Endeel af Storhertugdømmet Nederrhin under preussisk Herredømme. Erkebiskoppen var, saalænge den gamle tydske Forfatning stod ved Magt, den tredie geistlige Churfyrste, det tydske Riges Erkekantsler for Italien og den pavelige Stols legatus natus (det er geheime Statsraad og Gesandt ifølge sit Embede). Som Churfyrste havde han og adskillige Forrettigheder. Dette paa Korn og Viin rige Land var deelt i det øvre og nedre Erkestift. Hovedstaden i Erkebispedømmet i det øvre Stift og tillige Churfyrstens Residens var Bonn. Staden Cøln er een af de ældste og største Stæder i det tydske Rige og blev bygget af Agrippina, Keiser Claudius's Gemalinde, deraf Navnet Colonia Agrippina. Den var fra 957 en frie Rigsstad, og Domcapitlet for Cøln var bestandig her, uagtet Churfyrsten residerede i Bonn. Fra 1388 havde Staden et Universitet. Staden har 7500 Huse og henved 40000 Indbyggere, 24 Porte og 83 Taarne. Geistligheden var før meget talrig og bestod af over 2000 Personer. Der gaves i Cøln 9 Collegier og to adelige Frøkenstifter, 2 Abbedier, 19 Kirker, 39 Nonne- og 17 Munkeklostre, en Commenthurie for den tydske og en for Johanniterordenen. Staden havde før Stapelrettighed, og dens Handel paa Holland og Frankfurt var af megen Betydenhed. Til Erstatning derfor havde den saalænge den stod under Frankerig en Slags Frihavn. Til de mærkværdigste Handelsartikler hører det cølnske Vand (Eau de Cologne). Nemnich meddeler derom følgende Efterretninger i sin Reise. Mellem Aarene 1670 og 1680 nedsatte Italieneren Jean Marie Farina sig i Cøln ligeover for Jülichsspladsen for at handle med italienske Smaating. Efter nogen Tids Forløb præparede han et vellugtende Vand, som han kaldte Eau de Cologne. Først 1709 seer man af Contoirbøgerne at det er forsendt. Ved Syvaarskrigens Tid fik dette Vand megen Credit og Afsætningen blev betydelig. Farinas Arvinger fortsatte hans Industrie under samme Firma og paa samme Sted. Blot for Huset Farina fabrikeres nu henved 90,000 Flasker, og, naar man regner de øvrige Fabrikantere hertil, bliver Totalsummen flere Millioner Flasker. Flaskerne komme fra Stolberg, tre Mile fra Aachen.

Indhold.

Subscriptionsplan
paa
Magazin for de allernyeste og interessanteste Reisebeskrivelser.

Det er en unægtelig Sandhed, at den, der har reist og seet sig om i Verden, har meget forud for den, som aldrig har forladt sit Hjem og er uvidende om andre Landes Forfatning, Sæder, Skikke, Næringsdrift og Konstflid. Vigtigt er det derfor for Videnskabsdyrkeren, Konstneren, Handelsmanden og Landboen, i andre Lande at forskaffe sig Kundskaber og Erfaringer, for at sammenligne disse med sine egne, og derved gjøre sig end fuldkomnere i sit Fag. Men de færreste Mennesker see sig istand til, selv at gjøre Reiser i fremmede Lande, da andre Sysler i Almindelighed afholde dem derfra og de fleste maa lade sig nøie med at læse de af Reisende i Trykken meddeelte Efterretninger, for saaledes at see med andres Øine, hvad Omstændighederne ikke tillade dem at see med deres egne. Ere saadanne Efterretninger fremstillede med Tydelighed og Klarhed, saa vil Læseren, hjemme i sin Stue, deraf kunne samle vigtige Erfaringer til sit Fags Fuldkommengjørelse og sine Kundskabers Udvidelse. Undertegnede agter derfor at udgive en Samling af de nyeste og interessanteste Reisebeskrivelser, hvis Hovedformaal skal være at give Læsere af alle Stænder Leilighed til saadanne Erfaringers og Kundskabers Indsamling, og hver Gang Talen i selskabelige Underholdninger er om fremmede Lande, at kunde deeltage deri, uden at røbe Uvidenhed, saaog

til en behagelig Morskabslæsning i sine Fritimer. Hvert Qvartal udkommer et Hefte paa 12 Ark, som betales med 2 Rbdlr. paa Trykpapir og 3 Rbdlr. paa Skrivpapir. Det første Bind kommer til at indeholde den berømte og yndede Forfatter Chateaubriands Reise til Jerusalem og Tilbagereise igjennem Ægypten, Nordafrica og Spanien. Subscribentsamlere erholde paa 8 Exemplarer det 9de gratis. Subscriptionen modtages hos

A. Soldin,

Boghandler, Fortunstrædet N. 148.

Hos Boghandler A. Soldin, i Fortunstræde No. 148 faaes efterfølgende Bøger for vedtegnede Priser.

Andet forbedrede Oplag af Pastor Stroms Forstandsøvelser til Brug i Almueskoler. Dette nye Oplag er forøget paa flere Steder og tillige anbragt en Række af nye Øvelser til Tænkekraftens Anvendelse. Forfatteren har derved tillige faaet Leilighed til, foruden Anviisningen til Opmærksomhedsøvelsernes Forbindelse med Naturhistorien, og til Sprogøvelsernes Anvendelse i Steder for Grammatik ogsaa at anbringe en kort Fremstilling af Sjelelæren, saaledes, som den populær Maade kan udføres med Børn. Prisen er 10 Mk. 8 ß., indb. 12 Mk.

Pastor Stroms Bibelske Fortællinger af det gamle og nye Testamente tilligemed udvalgte Stykker af Bibelen. Forfatteren har holdt sig nærmere til Bibelens Ord end sædvanlig skeer og saa nær som muligt til vor almindelige Bibeloversættelse. Han har søgt at undgaae saadanne Udtryk og

Vendinger, som ved et nyere Anstrøg kunde blive afstikkende imod Bibelens gamle ærværdige Stiil. Han har fremstillet Jesu Levnetshistorie i større Udførlighed og i Sammenhæng efter Tidsordenen, ifølge alle Evangelisternes Beretninger, saaledes, at Intet af Vigtighed er udeladt enten af Jesu Taler eller Handlinger. Han har tillige fremstillet i et kjernefuldt Udtrag de skjønneste, lærerigste og opbyggeligste Tanker og Sætninger. Herved bliver Bogen ikke blot Exempelbog, men tilligemed en Andagtsbog og Skolebibel og vil tjene til Exempel og Lærdom for Ungdommen. Der er og tilføiet en bibelsk Geographie, Religionshistorie og Tidsregning. 10 Mk. 8 ß. indb. 12 Mk.

Det Bifald Pastor Strøms Bibelske Historie har erholdt, og Manges Ønske at have en mindre inden der begyndes med den større, har foranlediget Udgaven af samme Forfatters Bibelhistorie for Begyndere. Den er udarbeidet efter samme Plan som den større og faaes for 4 Mk. indbunden 5 Mk.

Andet Oplag af Materialier til Underviisning i Hovedregning, af H. C. Nielsen, Skolelærer i Kierteminde, D. M. Første Hefte indeholder: de første Elementer til at vinde mekanisk Færdighed i Hoved-Regning afmaalt til Fjerdedeels-Timers Øvelser med Børn af 1ste Klasse i Almue-Skoler. 2det Hæfte: afmaalt til Halve-Timers Øvelser med Børn af 2den Klasse i Almueskoler. 3die Hefte; lette Regler anvendelige ved forekommende Regning i det daglige Liv, afmaalt til Timers Øvelser med Børn af 2den Klasse i Almue-Skoler. — Der gives mange huuslige og borgerlige Stillinger, hvori man kan undvære at regne paa Tavlen, men neppe nogen hvori man kan undvære Hoved-Regning. Bonden, Haandværkeren, Soldaten, Søemanden, Huusmoderen, Tjenestetyendet, kunde ikke opfylde deres Kaldspligter eller sørge for deres Velfærd, naar de ikke forstaae at opløse Regningsspørgsmaalet i Hovedet. Daglig forekommer der Leilighed og Opfordring hertil. I Følge det Konge-

lige Danske Cancelies Skrivelse af 15 Mai 1813, skal den saavidt muligt anskaffes for Skolekassens Regning ved enhver Almue Skole paa Landet. 7 Mk. 8 ß. i Mat. og 9 Mk. indbunden.

Skolelærer og Dannebrogsmand Nielsens Regnebog eller Materialier til Tavleregning for Ungdommen tilligemed over 2400 Opgaver og Regningsstykker i alle daglig forekommende Regningstilfælde, og hvorved Læreren i Overflødighed forsynes med Opgaver for Børnene. De ere beregnede i den nu brugelige Pengesort nemlig Rigsbankpenge Navne Værdie, Sølv Værdie, rede Sølv og udenlandske Pengesorter efter deres nuværende Forhold. Der findes og Tidens-Regning, Kjederegning, Rummetsregning, med Figurer, udførlig Vexel og Handelsregning, Rentersregning, hvori er taget Hensyn til Forord. om Pengevæsenet. Varepriser og Betalinger ere saaledes som de ere for Nutiden. Reglerne ere korte men tydelige og adskillige forekommende ikke almindelig bekjendte Benævnelser ere i Indledninger forklarede. Det er nødvendig at Stykkerne ere i Rigsbankpenge, især der hvor udenlandske Pengesorter og rede Sølv forekommer og det til de Priser de nu gjelde. Ved at udregne dem til Priserne før Krigen og Forordningen om Pengevæsenet, i Dansk Cour., vil Lærlingen efter vel at have udregnet Stykket i Dansk Courant, nødes til atter at udregne Differencen imellem Priserne dengang i Dansk Cour. og Priserne nu; altsaa dobbelt. Den er 19 Ark stor med Tabeller og koster 13 Mk. 8 ß.

Tredie Oplag af Brøders mindre latinske Gramatik for Begyndere; oversat af Prof. Sverdrup; paa ny udgivet med nogle Tillæg, Forandringer og Forbedringer. 10 Mk. indbunden 13 Mk.

Andet Oplag af Fransk Læsebog, indeholdende: le nouveau Robinson, par I. H. Campe, revue et corrigé par l'abbé Grandmottet, med en forklarende dansk Oversættelse af de i Bogen forekommende van-

skelige Ord og Talemaader, 3 Rbdl., indbunden 4 Mk. mere.

Andet Oplag af Dansk Handels Brevbog eller Anviisning til at skrive gode danske Handelsbreve tilligemed de for den som agter at blive Kjøbmænd nødvendige Handelskundskaber: som at føre en god Handelskorrespondence, de fornemste Handelskunstord og Handelstermini, Handelsindretninger, Handelsforretninger og Handelstilfælde, Handelslove og Handelsvedtægter, Handelsformularer med hosføiede Forholdsregler efter de danske Love; om Vexler og hvad derved er at iagtttage. 3 Rbdl. indbunden 4 Mk. mere.

Tydsk Læsebog, indholdende: Die Entdeckung von Amerika, ein Unterhaltungsbuch für Kinder und junge Leute, von J. H. Campe, 1. 2. 3ter Theil, forsynet med dansk Oversættelse af de i Bogen forekommende vanskelige Ord og Talemaader. 4 Rbdl.

Funkes Abc- og Stavebog.

Naar Ungdommen skal læse tydeligen og forstaaeligen, saa er det nødvendigt, at den lærer grundigt at stave førend den begynder at læse. Vi have forskjellige Abcter, men i de fleste findes intet tilstrækkeligt Forraad af Staveøvelser, og Ungdommen begynder at læse førend den endnu fuldkommen kan stave. Flere Lærere have anmodet mig at lade Abcten og Staveøvelserne af Funkes Abc- og Læsebog særskilt aftrykke. Den indeholder et temmeligt Forraad af Staveøvelser, begynder med lette Eenstavelser, gaaer over til to og tre Stavelser, sammenflydende, forlængede og dobbelte Vocaler og sammenflydende Consonanter. Stavelserne udgjøre for det meste, et Ord eller Gjenstand, der er mere fattelig for Børn, end to sammensatte Bogstaver. Naar Barnet fuldkommen kan læse Stavelserne, saa kommer der Stykker til Øvelse i Læsning, nemlig Gjenstande af Natur- og Kunstriget, ved hvis Læsning Læreren vil have Leilighed til at forklare og udvikle disse Ting; der-

efter Læresætninger og Sententser, sigtende til tidlig at bibringe Ungdommen rigtige Begreber om hvad de bør gjøre og lade; Spørgsmaale til Besvarelse og Ting til Adskillelse, hvorved Læreren sættes istand til at prøve og tillige skjærpe deres Forstand. Den koster 2 Mk. indbunden.

Primons tydske Grammatik, tilligemed Stiilsøvelser, tydske Breve, Danismer, rigtige og urigtige Udtryk og Skrivemaader, tydske Synonymer eller Ord som synes at have eens Betydning, men dog ere af forskjellig Betydning tilligemed Forklaring hvor de rigtig kan bruges. Den koster 21 Mk., indbunden 4 Rbdlr. 1 Mk.

I Thonboes Læsebog og Exempelsamling til Brug i Almueskoler agtede Forfatteren at tilføie et kort Udtog af Fædrenelandets Historie, men da Bogen vilde blevet for vidtløftig, saa opgav han dette Forsæt. Da det er vigtig for Ungdommen af Landalmuen at kjende noget til deres Fædrenelands Historie, saa har Hr. H. A. Kofod, Overlærer ved Kjøbenhavns Kathedralskole, udarbeidet et Udtog af Fædrenelandets Historie, for Landsbyskoler, som vil kunne bruges som et Anhang til Thonboes Læsebog og Exempelsamling. Den koster 4 Mk. 8 ß., indbunden 5 Mk. 8 ß.

Andet Oplag af: Funkes Abc- Stave- og Læsebog. Den indeholder foruden Abcten og Staveøvelserne, som ere trykte med store Bogstaver, Læseøvelser, som: om Dyr, Værter, Mineralier; Mennesk ts Fornødenheder, som Fødemidler, Klæder, Vaaning, Lægemidler; Spørgsmaale som Børnene skulle besvare, for herved at opvække og skjærpe deres Opmærksomhed; Læresætninger og Sententser, Ting til Sammenligning og Adskillelse; Fortællinger saavel til Morskab, som til Overtroens og Frygtens Udryddelse hos Børn; mærkværdige Anecdoter om Dyr; Øvelser for Forstanden, Skarpsindigheden og Eftertanken; Charader, Gaader og Ordsprog; Tabel med store og smaae Bogstaver,

Tal og Distinctionstegn; 5 Mk. i Materie og 6 Mk. indbunden.

Geographie for Begyndere efter de sidste Forandringer i Aarene 1814 og 1815 af H. A. Kofod, Overlærer ved Kjøbenhavns Cathedralskole. Man finder heri Tydskland, Frankerig, Italien, Schweitz, Holland og øvrige Riger efter den allernyeste Inddeling og saaledes som er besluttet ved Wienerkongressen og senere Overeenskomster. Ved de fleste Stæder findes anført det der gjør Stædet interressant og vigtigt; 5 Mk. i Materie og 6 Mk. indbunden.

Kort Udsigt over de mærkeligste Begivenheder i Verden, til Brug for Begyndere i Borgerskoler af H. A. Kofod, Overlærer ved Kjøbenhavns Kathedralskole. Man finder her de vigtigste Begivenheder i Historien fremstillede i et simpelt og fatteligt Sprog og tillige i chronologisk Orden. Prisen er 3 Mk. 8 ß. og indbunden 4 Mk. 8 ß.

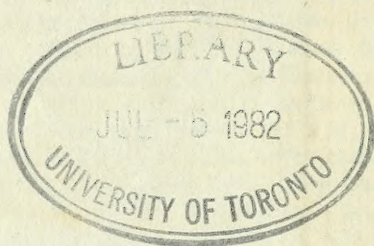
Munthes Fædrenelands Geographie for de første Begyndere. 2 Mk. 4 ß., indbunden 3 Mk. 4 ß.

Salzmans tydske ABC- og Læsebog, eller Anviisning til paa den naturligste Maade at lære Børn at læse tydsk. — Forfatteren, der har saa mange Aars Pædagog-Erfaring for sig, siger i Fortalen: "Den første Læse-Underviisning var sikkerligen hidtil en meget ubehagelig Forretning, der saare snart ærgrede baade Læreren og Børnene. Jeg havde selv, i hvor gjerne jeg end sysselsatte mig med de mindste Børn, endnu aldrig Taalmodighed nok til at kunde befatte mig dermed. Efter nu i 17 Aar aldeles at have helliget mig til at undervise og opdrage Børn og over begge Dele skrevet forskjelligt, har jeg ved Eftertanke og gjorte Forsøg fundet Midlet til at lette Læse-Underviisningen og omskabe samme til en be-

hagelig Syssel baade for Børn og deres Lærere." — 5 Mk. i Materie og 6 Rbmk. indbunden.

Almindelig Contorist eller den nyeste og for nærværende Tid brugelige Mynt-, Maal- og Vægt-Forfatning i alle Lande og Handelsstæder, indeholdende Efterretning om Myndt-, Maal- og Vægtforfatningen, Vexelmaaderne, Uso, Respectdage, de offentlige Banquer, Messerne og andre Handelen vedkommende Anstalter i Landene og Handelsstæderne i og udenfor Europa, tilligemed Tabeller over Regningsmønterne, virkelige Mynter, Vexelpladsenes Pari i Guld og Sølv, Længdemaalene, Mile- eller Veimaalene, Land- og Markmaalene, Qvadrat og Cubikmaalene, Sammenligning af Vægterne. Den er 133 Ark stor i 4to og faaes for 17 Rbdl. indbunden 3 Rbdl. mere.

Fra Pressen er udkommen Tredie Oplag af: Lærebog i Geografien for Begyndere, af H. A. Kofod, Overlærer ved Kjøbenhavns Kathedralskole. Landene findes her efter de nyeste Inddelinger og Overeenskomster. De vigtigste Ting paa ethvert Sted findes altid hosføiet for at bidrage til desbedre at beholde det i Hukommelsen. Den koster i Materie 16 Mk.

LIBRARY
JUL - 6 1982
UNIVERSITY OF TORONTO